

914.77
N167
V.44

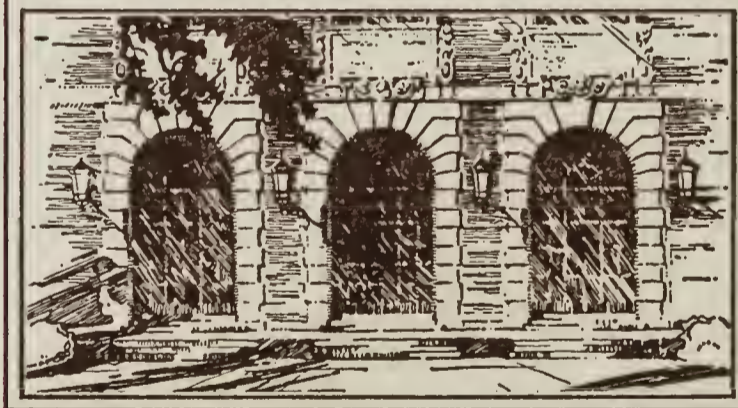
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

914.77

N167

v. 44

The person charging this material is responsible for its return to the library from which it was withdrawn on or before the **Latest Date** stamped below.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

To renew call Telephone Center, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

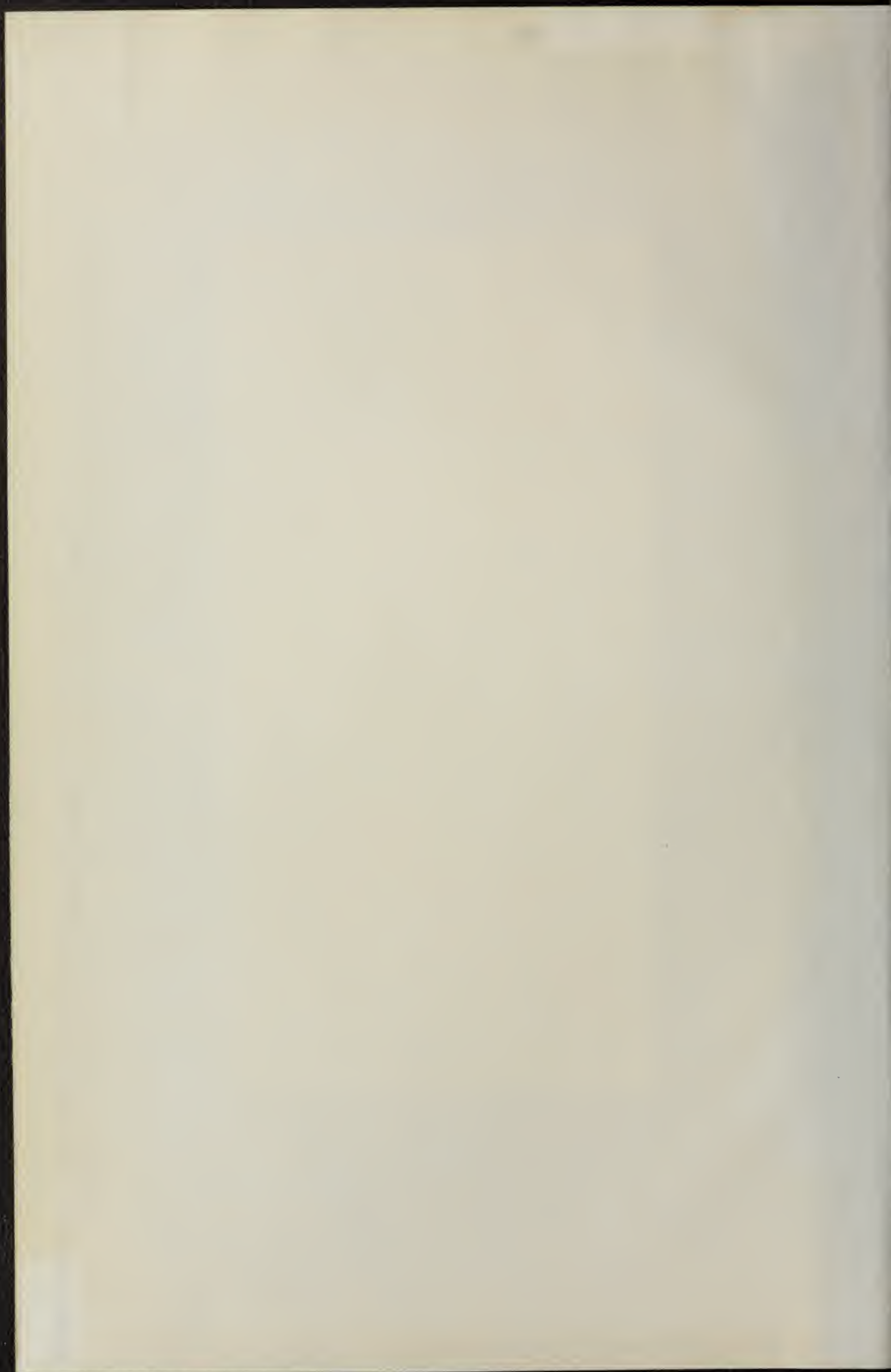
OCT 10 1980

NOV 03 1981

JUL 24 1981

L161—O-1096

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

421
ІЛЮСТРОВАНІЙ НАРОДНІЙ

КАЛЕНДАР

ТОВАРИСТВА

„ПРОСВІТА“

НА ЗВИЧАЙНИЙ РІК

≡ 1922 ≡

РІЧНИК 44.

КОШТОМ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“ у ЛЬВОВІ.

У ЛЬВОВІ 1921.

З ДРУКАРНІ СТАВРОПИГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА

під управою Ю Сидоракъ,

Рік 1922.

Астрономічний календар.

Астрономічний рік.

Рік 1922. є звичайним роком, який має 365 днів, та починається дня 1. січня о півночі.

Ділиться він на чотири астрономічні пори, а саме: весну, літо, осінь і зиму.

Весна починається дня 21. марта, о год. 8. мін. 50 вечером, у хвили, як сонце входить у знак Барана; тоді настає весняне зрівняння дня з нічю.

Літо — дня 21. червня, о год. 3. мін. 14 пополудни, в хвили, як сонце вступає в знак Рака; тоді настає літня перемога дня з нічю.

Осінь — дня 23. вересня, о год. 11. мін. 11 вечером, у хвили, як сонце входить у знак Ваги; тоді слідує друге осіннє зрівняння дня з нічю.

Зима — дня 22. грудня, о годині 5. мін. 53 рано, у хвили, як сонце входить в знак Козорога; тоді маємо осінню перемогу дня з нічю.

Здогадочний характер року.

Пануючою планетою 1922 року є місяць.

Літа місяця бувають взагалі більше погідні, але дещо вогкі. Весна буває вчасна, переплітана нічними приморозками. Літо — тепле — з частими бурями. Осінь — помірковано холодна. Зима з початку без снігів, але опісля сніжна, часто остра.

Врожаї в місяцевих роках бувають добрі.

Затьміння сонця і місяця в році 1922

В 1922. році припадають два затьміння сонця і два затьміння місяця, з яких ті два затьміння місяця буде видно в цих сторонах.

I Обручкове затьміння сонця припадає на 29. марта; триватиме від 12. год. 45 мін. півночі до 5. год. 37 мін. рано. Його буде видно тільки в більшій частині Азії, в північній Америці і в сторонах північного бігуна.

II. Часткове затьміння місяця припадає на 12. квітня і триватиме від 12. г. 10 мін. по півночі до 3 год. 27 мін. рано. Його буде видно в більшій частині Азії, в Європі, Африці, в північно-східній Америці та на атлантичському океані.

III. Повне затьміння сонця припадає на 21. вересня і буде видно тільки в полудневих східній Африці, в Австралії, в полудневих сторонах індійського океану і в сторонах полудневого бігуна.

IV. Частинне затьміння місяця припадає на 6. жовтня і триватиме від 3 год. 16 мін. по полудни до 6 год. 30 мін. вечером. Середнє затьміння буде о 4 год. 53 мін. Затемнюється більше, як три четвертини місяця. Це затьміння буде видно в найбільшій частині Європи, в західних сторонах північної Америки, на величезному океані, в Австралії і Азії.

Знаки відмін місяця:

- ☾ Молодик, ☽ Перша чвертка,
☉ Повня, ☾ Остання чвертка.

Знаки погоди.

Погоду можна вправді вгадувати, але тільки на один, а найбільше на кілька днів наперед і то при допомозі барометра. І так: коли барометер йде в гору, тоді є надія на погоду; коли він опадає, треба надіятися дощу. Однак зі стану барометра в одному місці не можна вже напевно віщувати стану погоди; щоб певніше вгадати погоду, треба знати стан барометра на ширшу просторинь довкруги, даліше треба зважати на напрям і силу вітру, на стан вологости у повітря та температури. Аж з тих усіх даних можна бодай в приближенню вгадати погоду.

Коли нема барометра, то можна пізнавати погоду з дня на день на основі отсих вказівок:

А) По сонці: 1.) Як сонце заходить за грубі хмари, а східне небо червоне, або коли сонце червоно заходить з пасмами темних облаків, то можна надіятися дощу.

2.) Як сонце заходить в білих облаках, так що з тих облаків ледви його розпізнати можна, або як сходить при червонім північним небі, тоді можна надіятися вітру.

3.) Як сонце заходить на червонім небі, або як при сході показує краску дуги, яка уступає в міру піднімання сонця, а хмари пливають на захід, тоді буде гарна погода.

Б) По місяці: 1) Коли місяць блідо виглядає, а роги його тупі, тоді показує на дощ.

2) Коли місяця не видно 3 або 4 дні по зміні, а вітер з півдня, то надіятися дощу.

3) Обручка около місяця показує на зміність погоди. Коли обручку видно не на всіх сторонах однаково, тоді приходить буря звичайно з противної сторони того боку, де видно було невразно обручку.

4) Коли місяць виглядає дуже великий і червоний, або як його ріжки виглядають червоні, то надіятися треба вітру.

5) Коли місяць ясніший і береги його остро відзначені, то показує на гарну погоду.

6) Коли четвертого дня по зміні місяця його ріжки остро відзначаються, тоді остани гарна погода аж до слідуєчої зміни.

В) По звіздах: 1.) Коли звізди ясні і блиском миготять, тоді буде погода, а в зимі мороз.

2) Коли звізди мутні і великі, тоді сподіятися треба дощу.

3) Коли звізди виглядають немов би порушані, тоді буде вітер.

Г) По сумерку: 1.) Коли по заході сонця західне небо має пурпурову краску з легким облаком, тоді буде другого дня погода. Коли барва неба блідо-топта і розширюється далеко на схід, то наступить зміна погоди.

2) Коли по заході сонця східне небо дуже червоне або пурпурове або мідяне, то імовірно буде дощ.

3) Коли вечірній сумерк продовжується, то повітря у високих верствах, хоч ясне, переповнене вологістю, тому надіятися треба дощу.

Церковний календар.

Пасхалія укр. кат. обряду на рік 1922.

Граничний Ключ (Буква пасхальна) Т.
В руці літо, т. є буква недільна Є.

Мясниць — 6 неділь і 2 дні.

Мясопустна неділя: 19 (6) лютого.

Сиропустна неділя: 26 (13) лютого.

Благовіщення: 7. квітня (25. марта).

Великдень: 16. (3. квітня).

Вознесення Господнє: 25. (12.) мая.

Зелені Свята: 4. червня (22. мая).

Свято Евхаристії — 15. (2.) червня.

Петрівка: 4 тижні і 2 дні.

Пасхалія римо-кат. обряду.

Попелець: 1. марта.

Великдень: 16. квітня.

Вознесення Господнє: 25. мая.

Зелені Свята: 4. червня.

Боже Тіло: 15. червня.

Адвент: 3. грудня.

Пости укр. кат. обряду.

1. В Навечеріє Богоявлення: 18. січня.

2. Великий Піст від понеділка 27. лютого до Великодня.

3. Петрівка від понеділка 12. червня до вторку 11. липня.

4. Спасівка (перед Успенням Пресв. Богород.) від 14. — 27. серпня — до Успення Пр. Богородиці.

5. В день Празн. Усічення Чесної Голови Івана Хрестителя 11. пересня.

6. В день Празника Воздвиження Чесного Хреста Г. П. І. Хр. 27. вересня.

7. Пилипівка — Перед Різдом від 27. листопада до 6. січня 1923.

8. Піст кожної середи й п'ятниці крім загальниць.

Загальниць,

т. є. тижні, в котрих в середу й п'ятницю вільно їсти м'ясо:

1. Від Різдва Христового (7. січня) до Богоявлення (17. січня) [Навечеріє піст].

2. Між неділею Митаря і Фарисея і неділею Блудного сына т. є. від 4. — 12. лютого.

3. Від Великодня до Томної неділі, т. зп. 16. — 23. квітня.

4. Від Зелених Свят до Нед. Всіх Свят тх, т. зп. 4. — 11. червня.

Заказаний час,

в яким не вільно відправляти весіль, ні забав з танцями і музикою:

1. В усі середи і п'ятниці.

5. Від початку Пилипівки до Богоявлення.

3. Від понеділка Сиропустного до Томної Неділі.

4. В Петрівку.

5. В Спасівку.

6. В день Усіч. Голови Івана Хрестит.

7. В день Воздвиження Ч. Хреста.

Памятні дні нашого народу.

1. День 16. мая — освободження від панщини.
2. День 14. серпня — хрещення України.
3. День 1. листопада — проголошення Зах. Української Нар. Республіки.

Поазбучний виказ словянських Святих.

Богодар, 9. листопада,
Богомир, 13. січня,
Богуслав, 29. квітня,
Богухвал, 18. марта,
Богдан, 19. марта,
Богданна, 6. лютого,
Богдар, 27. мая,
Бойомир, 6. січня,
Божена, 14. марта,
Божеслава, 31. мая,
Болеслав, 19/8 і 22/7,
Борис і Гліб, 9. серпня,
Бронислав, 6. жовтня,
Будислав, 1. марта,

Вавда, 23. червня,
Вислав, 7/6 і 9/12,
Витослав, 22. січня,
Вірослав, 27. лютого,
Властимир, 23. жовтня,
Войтіх, 23. квітня,
Володимир, 16/1, 9/4, 28/7
Володимира, 9/1 і 11/8,
Володислав, 3. квітня,

Володислава, 13. груд.,
Всеволод, 6. листоп.
Вячеслав, 15/4 і 28/9,
Годислав, 22. марта,
Годимир, 31. жовтня,
Горислав, 28. листоп.
Гнівомир, 8 лютого,
Гримислав, 12. жовтня,
Дамян, 27. вересня,
Держислав, 16. липня,
Добромир, 4/1 і 5/6,
Доброслав, 10. січня,
Довгослав, 18. червня,
Домослав, 15. січня,

Збігнев, 17/3 і 1/4,
Збоіслав, 28. червня,
Здислав, 29. січня,
Здобислав, 30. липня,
Земислав, 13. жовтня,
Зимовит, 19. жовтня,
Ізяслав, 6. липня,
Казимир, 4. марта,

Казимира, 21. серпня,
Красислав, 17. квітня,
Любомир, 1. мая,
Любомира, 21/3, 24/3, 24/7
Любослав, 12. квітня,
Людомир, 10. листоп.
Людослав, 30. листоп.
Лютослав, 26. жовтня.

Мечислав, 1. січня,
Милослав, 3. липня,
Милош, 25. січня,
Мирон, 17. серпня,
Мирослав, 26. лютого,
Мирослава, 26. липня,
Мстислав, 8. січня,
Мстислава, 9. марта,

Олег, 7. серпня,
Ольга, 24. липня,
Остромир, 4. серпня,

Пребислав, 22. жовтня,
Предислав, 23. лютого,
Перемеслав, 13/4, 30/10
Прибислав, 27. січня,

Радивой, 10. липня,
Радомир, 28/1 і 16/11,
Радослав, 15. липня,
Ратимир, 19. січня,
Ратислав, 2. червня,
Родослав, 2/3 і 8/4,
Ростислав, 17/1 і 4/9,

Славобій, 25. лютого,
Славомир, 17/5 і 5/11,
Славомира, 23. грудня,
Ставислав, 8/5, 5, 2, 18/11,
Станислав, 2. жовтня,
Судомир, 2. квітня,
Святополк, 1/6 і 25/9,
Святослав, 7/1 і 3/5,
Святош, 12. марта,

Томир, 27. листопада,
Томира, 24. мая,
Томислав, 21. грудня,

Яромвр, 11/4 і 28/5,
Ярополк, 18. січня,
Ярослав, 21/1 і 25/4.

Табельний календар на 1922 рік.

	Січень					Лютий				Март			Квітень					Май				Червень					
Неділя	1	8	15	22	29	5	2	19	26	5	19	26	2	9	16	23	30	7	14	21	28	4	11	18	25		
Понеділок	2	9	16	23	30	6	13	20	27	6	13	20	27	3	10	17	24	1	8	15	22	29	5	12	19	26	
Вівторок	3	10	17	24	31	7	14	21	28	7	14	21	28	4	11	18	25	2	9	16	23	30	6	13	20	27	
Середа	4	11	18	25	1	8	15	22	1	8	15	22	29	5	12	19	26	3	10	17	24	31	7	14	21	28	
Четвер	5	12	19	26	2	9	16	23	2	9	16	23	30	6	13	20	27	4	11	18	25	1	8	15	22	29	
П'ятниця	6	13	20	27	3	10	17	24	3	10	17	24	30	7	14	21	28	5	12	19	26	2	9	16	23	30	
Субота	7	14	21	28	4	11	18	25	4	11	18	25	1	8	15	22	29	6	13	20	27	3	10	17	24		
	Липень					Серпень				Вересень			Жовтень					листопад				Грудень					
Неділя	2	9	16	23	30	6	13	20	27	3	10	17	24	1	8	15	22	29	5	12	19	26	3	10	17	24	
Понеділок	3	10	17	24	31	7	14	21	28	4	11	18	25	2	9	16	23	30	6	13	20	27	4	11	18	25	
Вівторок	4	11	18	25	1	8	15	22	29	5	12	19	26	3	10	17	24	31	7	14	21	28	5	12	19	26	
Середа	5	12	19	26	2	9	16	23	30	6	13	20	27	4	11	18	25	1	8	15	22	29	6	13	20	27	
Четвер	6	13	20	27	3	10	17	24	31	7	14	21	28	5	12	19	26	2	9	16	23	30	7	14	21	28	
П'ятниця	7	14	21	28	4	11	18	25	1	8	15	22	29	6	13	20	27	3	10	17	24	1	8	15	22	29	
Субота	1	8	15	22	29	5	12	19	26	2	9	16	23	30	7	14	21	28	4	11	18	25	2	9	16	23	30

Неділі й свята означено товстим друком.

914.77
N 167
V. 44

І СІЧЕНЬ — має 31 днів.

☾
Перша чверть
дня 6. о 11 год.
32 мін. веч.
З початку
студінь, часто
сніг хмарно.

☽
Повня дня 13.
о 3 г. 53 мін по
пол. По части
ясні дні, в'тер
і студінь.

☾
Остання чверть
для 20. о 1 год.
25 м. по пол.
Хмарно, мряка
і велика студінь.

☽
Нів дня 28. о 6 г.
14 мін. веч
Часто сніги
і заметіль.

Місяць у доземлю дня 13 рано;
у відземлю дня 25 вечером.

У січні прибуває дня на
1 годину.

Довгота дня пересічно
вносить 9 годин.

Стиль		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	19	Н.	Груд. 1921. М. Боніф.	Груд. 1921. М. Боніф.	Нов. Рік 1922.	7 23	3 33	9 31	10 37
2	20	П.	Мч. Ігнатія Бог.	Мч. Ігнатія Бог.	Макарія	7 23	3 34	10 51	10 53
3	21	В.	Мч. Юліяни	Юліяни Петр.	Геновефи	7 23	3 36	рано	11 06
4	22	С.	Вмч. Анастазії	Вмч. Анастазії	Еміліяна	7 23	3 37	12 08	11 19
5	23	Ч.	10 муч. на Криті	10 муч. на Криті	Телесфора	7 22	3 39	1 23	11 33
6	24	П.	Н.Р. Хр., м. Евгенії ☽	Н. Р. Хр., м. Евгенії	Трьох Кор.	7 22	3 40	2 38	11 48
7	25	С.	Різдво Христове	Різдво Христове	Юліяна, Лук.	7 21	3 41	3 53	12 08
8	26	Н.	Нед. по Р. Соб. П. Б.	Соб. Б. П. Йсифа	1. по 3. Кор.	7 21	3 41	6 06	12 34
9	27	П.	Вмч. Стефана	Вмч. Стефана	Мартиніани	7 20	3 42	7 13	1 55
10	28	В.	20 тис. Муч. в Ніком.	20 т. Муч. в Ніком.	Івана Добр.	7 19	3 43	8 02	2 53
11	29	С.	14 тис. убит. у В.	14 тис. убит. у В.	Альойзія	7 19	3 44	8 38	4 00
12	30	Ч.	Мч. Анізії, Зотика	Мч. Анізії	Гонорати	7 18	3 46	9 04	5 12
13	31	П.	Преп. Меланії ☽	Прп. Меланії	Іларія, Арпад.	7 18	3 47	9 23	6 06
14	1	С.	Н. Р. 1922. Обр. Хр.	Н. Р. 1921. Вас. Вел.	Фелікса з Н.	7 17	3 49	9 39	7 39
15	2	Н.	30. по 3. Св. Сильв.	30 по 3. Св Сельв.	2. по 3 Кор.	7 16	3 50	9 52	8 51
16	3	П.	Малахії прор.	Малахії прор.	Маркила	7 15	3 53	10 04	10 04
17	4	В.	Собор 70 апост.	Собор 70 апост.	Антонія	7 14	3 54	10 17	11 17
18	5	С.	Нав. Бог., Теоп.	Нав. Богоявлення	Преспки	7 13	3 56	10 29	рано
19	6	Ч.	Богоявл. Госп. ☽	Богоявл. Госп	Генриха еп.	7 12	3 59	10 44	12 35
20	7	П.	† Соб. Івана Хрест.	Собор Івана Хрест.	Фабіяна, Себ.	7 11	3 59	11 05	1 58
21	8	С.	Преп. Юрія	Прп. Георгія	Агни	7 10	4 00	11 32	3 22
22	9	Н.	31. по 3. Св. Пол.	31. по 3. Св. Пол.	3. по 3 Кор.	7 09	4 02	12 12	4 47
23	10	П.	Григорія Віс.	Григорія і Домети	Обр. Пр. Д. Мар.	7 08	4 03	1 08	6 03
24	11	В.	† Прп. Теодозія В.	Теодозія В.	Тимотея еп.	7 07	4 05	2 25	7 03
25	12	С.	Мч. Татіяни	Муч. Татіяни	Нав. Ап. Пав.	7 06	4 06	3 54	7 46
26	13	Ч.	Мч. Ерміла і Страт.	Мч. Ерміла	Поликарга	7 05	4 07	5 27	8 17
27	14	П.	От. в Синаї і Раїїї	Пр. Отців в Синаї	Івана Золот.	7 04	4 09	6 59	8 40
28	15	С.	Пр. Павла Тив. ☽	Пр. Павла Тив.	Кароля Вел.	7 03	4 10	8 26	8 56
29	16	Н.	32. по 3 С. А. Петра	32. по 3. Св. св. П.	4. по 3 Кор.	7 02	4 12	9 47	9 18
30	17	П.	† Антонія Вел.	† Антонія Вел.	Мартина	7 01	4 14	10 05	9 23
31	18	В.	Атаназія і Кир.	Атаназія і Кирила	Петра з Нолі	7 00	4 15	рано	9 38

Жидівський календар: 1. січня = 1. Тебет 5682. 10. січня = 10. Тебет.
Облога Єрусалиму (піст). 30 січня = 1. Шебат.

ІІ ЛЮТИЙ — має 28 днів.

☾
Перша чверть
дня 5. о 11 год.
48 м. рано.
Зразу студінь,
опісія потекіє.

☿
Повня
дня 12. о 2 год.
33 мін. рано.
Метіль і велика
студінь.

☾
Остання чверть
дня 19. о 7 год.
58 мін. рано.
Відлега, часто
сніг і дощ.

♁
Нів
дня 27. о 11 год.
55 мін. рано.
Ясні дні, в ночі
морози.

Місяць в доземлю дня 10.
у відземлю дня 22.

В лютім прибуває дня на
1 годину, 27 минут.

Довгота дня пересічно
виносить 10 год. 10 мін.

С Т Ь Л ь		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	19	С.	Січ. Прп. Макарія	Макарія	Ігнатія	6 59	4 16	12 12	9 53
2	20	Ч.	† Прп. Евтимія В.	Євтимія Вел.	Марії Гром.	6 57	4 18	1 39	10 11
3	21	П.	Максима, Неофіта	Максима і Неофіта	Власія	6 55	4 20	2 56	10 34
4	22	С.	Тимотея, Анастазії	Тимотея, Анастазії	Вероніки д.	6 52	4 23	4 06	11 06
5	23	Н.	Н. о Мит. і Фар. ☾	Н. о Мит. і Фарис.	5. по 3 Кор.	6 50	4 25	5 09	11 48
6	24	П.	Преп. Ксенії	Преп. Ксенії	Дороти	6 49	4 27	6 00	12 43
7	25	В.	† Григорія Богосл.	Григорія Богосл.	Ромуальда	6 47	4 29	6 39	1 48
8	26	С.	Прп. Ксеноф. і др.	Ксенофонта і др.	Івана з Маль.	6 45	4 30	7 09	2 59
9	27	Ч.	† Пер. моц. Ів. Зол.	Пер. моц. Ів. Зол.	Апольонії	6 44	4 32	7 30	4 14
10	28	П.	Прп. Єфрема Сир.	Прп. Єфрема Сир.	Схолястики	6 43	4 34	7 46	5 28
11	29	С.	Пер. м. Ігнатія Бог.	Пер. м. Ігнатія Бог.	Альфонса	6 41	4 35	8 01	6 40
12	30	Н.	Н. о Бл. С. 3 Свят. ☿	Н. о Бл. С., 3 Свят.	Старозап.	6 39	4 37	8 13	7 54
13	31	П.	Кира і Івана	Кира і Івана	Катерини	6 37	4 38	8 24	9 08
14	1	В.	Лют. Трифона	Трифона	Валентина	6 35	4 40	8 36	10 25
15	2	С.	Стрітен. Госп.	Стрітення Госп	Мч. Фавстина	6 34	4 42	8 51	11 44
16	3	Ч.	Симеона й Анни	Симеона й Анни	Юліяни	6 32	4 44	9 08	рано
17	4	П.	Прп. Ізидора	Прп. Ізидора	Констант., Ал.	6 30	4 46	9 32	1 07
18	5	С.	Муч. Агафії	Мч. Агафії	† Симеона	6 28	4 48	10 05	2 30
19	6	Н.	Мясоп. Прп. Вук. ☾	Мясоп. Прп. Вукол.	Мясоп. † Кон.	6 27	4 50	10 53	3 48
20	7	П.	Преп. Партенія	Преп. Партенія	Евстахія	6 25	4 52	11 59	4 53
21	8	В.	Теод. Страт. Захар.	Теодора Стр.	Елеонори кор.	6 23	4 53	1 21	5 41
22	9	С.	Мч. Никифора	Мч. Никифора	Кат. св. Петра	6 21	4 55	2 51	6 15
23	10	Ч.	Мч. Харламція	Харламція і Порф.	Петра Дам.	6 19	4 57	4 24	6 40
24	11	П.	Свмч. Власія	Власія і Всеволода	Ап. Матія	6 17	4 58	5 51	6 59
25	12	С.	Свмч. Мелетія	Свмч. Мелетія	Анастазії	6 15	4 59	7 16	7 15
26	13	Н.	Сироп. Прп. Март.	Сироп. Прп. Март.	Завуст. Вікт.	6 13	5 00	8 39	7 28
27	14	П.	Преп. Авксентія ☿	Преп. Авксентія	Олександра	6 12	5 01	9 58	7 41
28	15	В.	Онисима еп.	Онисима, Евгенія	Романа В.	6 11	5 02	11 18	7 57

III. МАРТ (Березиль) — має 31 днів.

☾
Перша чверть
дня 6. о 8 год.
45 м. веч.
Змінно, часто
дощ зі снігом.

☽
Повня
дня 13. о 1 год.
48 мін. по пол.
Часто вітри
і приморозки.

☾
Остання чверть
дня 21. о 3 год.
43 м. рано.
Зимний вітер
з півночі, онісла
погідно
і теплійше.

☽
Нів
дня 29. о 3 год.
2 м. рано.
Хмарно і досить
холодно.

Місяць в доземлю дня 10;
у відземлю дня 22.

У марті прибуває дня на
1 год. 48 мін.

Довгота дня виносить
пересічно 11 годни.

Стиль		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	16	С.	Лют. Памфіла, Вал.	Памфіла, Пав.	† Поп. Альб.	6 09	5 03	рапо	8 13
2	17	Ч.	Вмч. Теодора	Вмч. Теодора	Єлени цар.	6 07	5 05	12 38	8 33
3	18	П.	Льва папи р.	Льва	Кунегунди д.	6 05	5 07	1 52	9 03
4	19	С.	Ап. Архіппа	Ап. Архіппа, Тимот.	7 б. Мар., Каз.	6 02	5 08	3 00	9 42
5	20	П.	1. Н. посту. Льва к.	1. Н. посту. Льва	Вступна. Фр.	6 00	5 10	3 57	10 32
6	21	П.	Тимотея і Евстр. ☾	Евстахія	Маркіяна	5 57	5 11	4 40	11 34
7	22	В.	Найд. м. муч. в Евг.	Сс. Муч. в Евг.	Томи з Акв.	5 56	5 12	5 12	12 44
8	23	С.	Свмч. Полікарна	Свмч. Полікарна	Івана Божого	5 54	5 15	5 36	1 57
9	24	Ч.	† Обр. гол. Ів. Хр.	Обр. гол. Ів. Хр.	Франціски д.	5 52	5 17	5 55	3 12
10	25	П.	Свят. Тарасія	Тарасія	40 мучеників	5 50	5 19	6 08	4 26
11	26	С.	Свят. Порфірія	Порфірія	Констатин. В.	5 48	5 20	6 20	5 40
12	27	П.	2. Н. п. Прп. Прок.	2. Н. посту. П. Пр.	Суха. Григ. В.	5 46	5 21	6 32	6 55
13	28	П.	Іспов. Власія ☽	Іспов. Власія	Христини	5 44	5 23	6 45	8 11
14	1	В.	Март. Муч. Євдокії	Мч. Євдокії	Матильди	5 42	5 25	6 58	9 32
15	2	С.	Свмч. Теодота	Свмч. Теодота	Льонгіна мч.	5 39	5 27	7 13	10 56
16	3	Ч.	Мч. Евтропія і др.	Евтропія, Клеоніка	Киріяки, Люб.	5 37	5 29	7 35	рано
17	4	П.	Прп. Герасима	Прп. Герасима	ертруди	5 35	5 30	8 06	12 19
18	5	С.	Мч. Конона	Мч. Конона	Едварда	5 33	5 31	8 47	1 38
19	6	Н.	3. Н. п. 42 Муч. в Ам.	3. Н. п. (Хрестоп.)	Глуха. Йос.	5 31	5 33	9 46	2 47
20	7	П.	Василія і Смч. в Х.	Василія, Єфр.	Вольфрама	5 28	5 34	10 02	3 39
21	8	В.	Прп. Теофілякта ☾	Теофілякта	Венедикта	5 26	5 35	12 26	4 16
22	9	С.	† 40 Мч. в Севастії	40 Мч. в Севаст.	Катерини	5 24	5 37	1 55	4 44
23	10	Ч.	Мч. Кондрата і др.	Мч. Кондрата	Вікторіяна	5 22	5 39	3 24	5 04
24	11	П.	Свт. Софронія	Свт. Софронія	Марка, Тим.	5 20	5 40	4 28	5 19
25	12	С.	Прп. Теофана	Прп. Теофана	Благов. Д. М.	5 18	5 41	6 11	5 33
26	13	Н.	4. Н. п. Мч. Нікиф.	4. Н. п. Зауп. суб.	Середоп. Т.	5 16	5 43	7 31	5 46
27	14	П.	Венедикта	Венедикта	Івана, Дам.	5 14	5 44	8 52	6 01
28	15	В.	Мч. Агапія	Мч. Агапія	Івана капіст.	5 12	5 45	10 13	6 16
29	16	С.	Мч. Савина ☽	Мч. Савина	Євстахія	5 10	5 47	11 32	6 35
30	17	Ч.	Прп. Алексія (Покл.)	Алекс. ч. Б. (Покл.)	Мч. Квірпна	5 08	5 49	рано	7 00
31	18	П.	Свт. Кирила Єр. еп.	Св. Кирила Єр. еп.	Корнилія	5 06	5 50	12 45	7 35

Жидівський календар: 1. марта = 1. Адар. 13. марта = 13. Адар — Піст
Естери. 14. марта = 14. Адар — Пурім або Гамац. 15. марта = 15.
Адар — Шушан-Пурім. 30. марта = 1. Нісан.

Друкарня І. Ді. І. Дрв'яна-Снарядна

IV. КВІТЕНЬ — має 30 днів.

☾
Перша чверть
дня 5. о 3 год.
27 мін. рано.
Змінно і теплі
дні.

☾
Повня
дня 12. о 1 год.
54 м. рано.
Часто дощі, ча-
сом зі снігом
і холод.

☾
Остання чверть
дня 19. о 11 год.
6 мін. веч.
Погода, рано
приморозки
і тепло.

☾
Нів
дня 27. о 3 год.
7 м. но пол.
Красне верем'я.

Місяць в доземлю дня 5;
у відземлю дня 19.

В квітні прибуває дня
о 1 годину 36 минут.

Довгота дня вносить
пересічно 13 год. 25 мін.

Стиль		Дні	С В Я Т А			Сонця		Місяця	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	19	С.	Март. Хризанта	Хризанта, Дарії	Гугона	5 04	5 52	1 47	8 21
2	20	Н.	5. Нед. посту. Прп. О.	5. Нед. посту. Пр. О.	Чорна. Фр. з П.	5 01	5 53	2 36	9 19
3	21	П.	Преп. Якова	Преп. Якова	Ришарда	4 59	5 55	3 13	10 26
4	22	В.	Свмч. Василія	Свм. Василія	Ізидора	4 57	5 57	3 40	11 38
5	23	С.	Мч. Нікона ☾	Нікона, Ладії (Серп.)	Вінкентія Ф.	4 55	5 58	3 58	12 53
6	24	Ч.	Прп. Захарії, Якова	Захарії, Артемія	Келистина п.	4 53	5 59	4 12	2 09
7	25	П.	Благовіщ. П. Б.	Благов. Пр. Бог.	Епіфанія	4 51	6 01	4 27	3 21
8	26	С.	Арх. Гавріїла	Арх. Гавріїла	Марії Єгипт.	4 49	6 02	4 49	4 36
9	27	Н.	Нед. Квітна. Матр.	Квітна. Матрони	Пальмова	4 47	6 04	4 52	5 52
10	28	П.	Преп. Іларіона	Преп. Іларіона	Єзекїїла	4 45	6 05	5 04	7 13
11	29	В.	Марка еп., Кпр. діяк.	Марка еп., Кпр. діяк.	Льва пап	4 43	6 07	5 20	8 03
12	30	С.	Прп. Івана Ліств. ☾	Пр. Івана Л.	Юлія	4 41	6 09	5 40	10 03
13	31	Ч.	<i>Вел. четв.</i> Прп. Іпат.	<i>Живн. четв.</i> Прп. Іпат.	Юстини	4 38	6 10	6 07	11 26
14	1	П.	Вел. Пятн. Квітень	<i>Велика п'ятниця</i>	Валеріяна	4 36	6 12	6 45	рано
15	2	С.	<i>Вел. суб.</i> Прп. Тита	<i>Вел. суб.</i> Прп. Тита	Людвини	4 34	6 13	7 39	12 40
16	3	Н.	Христове Воскр.	Христ. Воскрес.	Великдень	4 32	6 15	8 50	1 38
17	4	П.	Світлий понед.	Світлий понед.	Світл. понед.	4 30	6 16	10 13	2 20
18	5	В.	Світлий второк	Світлий второк	Апольонія	4 28	6 18	11 39	2 48
19	6	С.	Свт. Евтихія ☾	Методія, Евтихія	Юрія еп.	4 26	6 20	1 06	3 10
20	7	Ч.	Прп. Григор. (Ч. В.)	Данила переясл.	Агни	4 24	6 21	2 30	3 26
21	8	П.	Ап. Іродіона і пр.	Іродіона, Ачова	Анзельма	4 22	6 23	3 51	3 40
22	9	С.	М. Евтихія	Мч. Евтихія	Сотера, Кая	4 20	6 24	5 10	3 53
23	10	Н.	Нед. Томина. Тер.	Нед. Томина	1. по Вел. В. еп.	4 18	6 26	6 41	4 07
24	11	П.	Свщмч. Антипи	Свщмч. Антипи	Юрія	4 16	6 28	7 50	4 22
25	12	В.	Прп. Василія	Преп. Василія	Єв. Марка	4 14	6 29	9 10	4 49
26	13	С.	Свм. Артемона	Свм. Артемона	Кліта і Марк.	4 12	6 30	10 20	5 01
27	14	Ч.	Мартина папи Р. ☾	Мартина, Евстахія	Перегрина	4 10	6 32	11 24	5 32
28	15	П.	Ап. Арістарха	Трофіма	Вітамія	4 08	6 34	рано	6 13
29	16	С.	Мч. Агапії, Ірини	Мч. Агапії, Ірини	Мч. Петра	4 07	6 36	12 29	7 06
30	17	Н.	Нед. Мир. Симеона	Нед. мир. Симеона	2. по Вел. Кат.	4 05	6 37	1 11	8 11

Жидівський календар: 13. квітня = 15. Нізан — Перше Свято Пасхи.
14. квітня = 16. Нізан — Друге Свято Пасхи. 19. квітня = 21. Нізан
— Семе Свято Пасхи. 20. квітня = 22. Нізан — Кінець Свят
Пасхи. 29. квітня = 1. Іяр.

V. МАЙ (Травень) — має 31 днів.

☾
Перша чверть
дня 4. о 9 г. 1 м.
рано.
Хмарно і досить
холодно.

☽
Повня
дня 11. о 2 г.
51 м. по пол.
Змінно, по най-
більшій часті
тепло.

☾
Остання чверть
дня 19. о 4 год.
54 м. по пол.
Холод, часто
дощі.

☾
Нів
дня 27, 12 г. 25 м.
по півночі. Дуже
теплі дні і тучі.

Місяць в доземлю 1. і 28;
у відземлю 16.

В маю прибуває дня на
1 годину 15 минут.

Довгота дня пересічно
вносить 15 годин.

С Т И Л ь		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	18	П.	Преп. Івана	Преп. Івана, Косми	Филипа	4 03	6 38	1 42	9 21
2	19	В.	Івана Староп.	Івана Староп.	Жигмонта к.	4 01	6 40	2 03	10 34
3	20	С.	Преп. Теодора	Преп. Теодора	Зн. Св. Хреста	4 00	6 42	2 19	11 49
4	21	Ч.	Свм. Януарія ☾	Свм. Януарія	Фльоріяна	3 58	6 43	2 39	1 01
5	22	П.	Прп. Теодора	Луки, Климента	Пія V. папи	3 56	6 44	2 46	2 15
6	23	С.	Вмч. Юрія (на нед.)	Вмч Юрія	Івана в Ол.	3 55	6 46	2 58	3 29
7	24	Н.	Розслаб. М. Сави	Розсл. Мч. Сави Ст.	3. по Вел. Фл.	3 53	6 47	3 10	4 47
8	25	П.	† Єв. Марка	† Єв. Марка	Доміцелі	3 51	6 49	3 25	6 10
9	26	В.	Свм. Василя	Свм. Василя	Григорія Наз.	3 49	6 50	3 42	7 38
10	27	С.	Свм. Симеона	Свм. Симеона	Ізидора	3 48	6 52	4 06	9 05
11	28	Ч.	Ясона ап. Сосп. ☽	Ясона ап.	Адольфа	3 46	6 53	4 40	10 25
12	29	П.	9 муч. в Кизпці	9 муч. Кизиці	Панкратія	3 44	6 54	5 29	11 32
13	30	С.	† Ап. Якова	Ап. Якова	Серватія	3 43	6 56	6 36	рано
14	1	Н.	Май. Самар. Пр. Єр.	Самар. Пр. Єремії	4. по Вел. Бон.	3 42	6 58	8 00	12 19
15	2	П.	Бориса і Гліба	Бориса і Гліба	Софії вдови	3 40	6 59	9 26	1 00
16	3	В.	† Теодозія, Тимот.	Теодозія, Тимотея	Івана Неп.	3 39	7 00	10 54	1 17
17	4	С.	Примч. Пелагії	Прп. мч. Пелагії	Пасхалія	3 38	7 02	12 18	1 33
18	5	Ч.	Мч. Ірини	Мч. Ірини	Фелікса	3 37	7 03	1 38	1 48
19	6	П.	Іова многостр. ☾	іова многостр.	Келестина	3 36	7 04	3 57	02
20	7	С.	Явлення Чесн. Хр.	Явлення Чесн. Хр.	Бернардина	3 35	7 06	4 40	2 14
21	8	Н.	Сліпор. † Івана Б.	Сліп. Ап. і Єв. Ів. Б	5. по Вел. К.	3 34	7 07	5 53	2 28
22	9	П.	Пер. м. св. Мик.	Пер. м. св. Миколая	Юлії дівч	3 33	7 08	6 53	2 44
23	10	В.	† Ап. Сімона Зил.	Ап. Сімона Зил.	Дезидерія	3 32	7 09	8 09	3 04
24	11	С.	Свм. Мокія	Свм. Мокія	Іванн вд.	3 31	7 11	9 20	3 32
25	12	Ч.	Вознесення Госп.	Вознес. Госп.	Возн. Госп.	3 30	7 12	10 21	4 08
26	13	П.	М. Глікерії	Глікерії, Георг.	Филипа	3 28	7 13	11 08	4 57
27	14	С.	М. Ісидора ☽	М. Ісидора	Івана папи	3 27	7 14	11 42	5 57
28	15	Н.	Св. Отців. Пахом. В.	Св. От. Пахомія Вл.	6. по Вел. Вг.	3 26	7 15	рано	7 06
29	16	П.	Прп. Теодора	Преп. Теодора	Максима	3 25	7 16	12 07	8 19
30	17	В.	Ап. Андроніка	Ап. Андроніка	Фелікса	3 24	7 17	12 25	9 22
31	18	С.	М. Теодота і др.	Теодота і др.	Ангелії	3 23	7 18	12 39	10 44

Жидівський календар: 16. мая = 18. Іар — Лаг Бомер (шкільне свято).
28. мая = 1. Сіван.

VI. ЧЕРВЕНЬ — має 30 днів.

☾
Перша чверть
дня 2. о 3 год.
по пол.
З початку по-
гідно, а опісля
мрячно.

☽
Повня
дня 10. о 4 год.
43 м. рано.
Часто тучі, зливи
і гради.

☾
Остання чверть
дня 18. о 8 год.
19 мін. рано.
Тепло і сухо.

☽
Нів
дня 25. о 7 год.
46 м. рано.
Спека і парно;
часто тучі.

Місяць в доземлю дня 13;
у відземлю дня 26.

До 22. червня прибуває
дня о 19 минут, а по 22-ім
меншає день о 5 минут.

Довгота дня вносить
пересічно 16 год.

Стиль		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	19	Ч.	Май. Свм. Патрікія	М. Патрікія	Теовальда	3 22	7 20	12 52	11 56
2	20	П.	М. Талалея і др. ☾	Мч. Талалея і др.	Еразма еп.	3 22	7 21	1 04	1 08
3	21	С.	† Конст. і Олени	Констант. і Олени	Еразма	3 21	7 21	1 15	2 23
4	22	Н.	Зелені Свята	Зелені Свята	Зел. Свята	3 21	7 22	1 23	3 42
5	23	П.	Поев. Тройці, М.	Пр. Тройці, Мих.	Пон. Зел. С.	3 20	7 23	1 44	5 06
6	24	В.	Прп. Симеона	Симеона	Норберта	3 20	7 24	2 05	6 34
7	25	С.	† Найд. г. Ів. Хр.	Найд. гол. Ів. Хр.	Роберта	3 19	7 25	2 34	8 00
8	26	Ч.	Ап. Карпа	Ап. Карпа	Медарда	3 19	7 26	3 16	9 15
9	27	П.	Свщмч. Терапонта	Свщмч. Терапонта	Феліціана	3 19	7 27	4 17	10 11
10	28	С.	Прп. Никити. ☽	Пр. Никити	Маргарети	3 18	7 27	5 35	10 51
11	29	Н.	1. по Зел. С. Вс. Св.	1. по 3. Св. Всіх Св.	1. по 3. Св.	3 18	7 28	7 04	11 20
12	30	П.	Ісаакія. (Поч. Петр.)	Пр. Ісаакія	Івана	3 18	7 28	8 36	11 40
13	31	В.	М. Ермія	М. Ермія	Антонія з П.	3 18	7 29	10 04	10 55
14	1	С.	Черв. М. Юстина	М. Юстина	Василія	3 18	7 30	11 27	рано
15	2	Ч.	<i>Св. Евхаристії</i>	Никифора, Ів. з Суч.	Боже Тіло	3 18	7 30	12 47	12 09
16	3	П.	Мч. Лукіяна	Лукіяна, Клавдія	Лютгарди	3 17	7 31	2 05	12 21
17	4	С.	Свт. Митрофана	Свт. Митрофана	Адольфа еп.	3 17	7 31	3 22	12 35
18	5	Н.	2. по 3. Св. Зад. С. С.	2. по 3. Св. Зауп. с.	2. по 3. Св.	3 17	7 32	4 41	12 51
19	6	П.	Висаріона Чуд.	Висаріона Чуд.	Гервазія	3 17	7 32	5 57	1 08
20	7	В.	Свщмч. Теодота	Свщмч. Теодота	Сильвія	3 17	7 33	7 10	1 34
21	8	С.	Вм. Теодора Стр.	Вм. Теодора Стр.	Альойзія Г.	3 18	7 33	8 14	2 07
22	9	Ч.	Кирила Алекс.	Кирила, Теклі	Павлина еп.	3 18	7 33	9 04	2 51
23	10	П.	Свм. Тимотея	Тимотея, Олександр.	Аґрипина	3 18	7 33	9 05	3 05
24	11	С.	† Ап. Вартоломея	Вартоломея Варн.	Різдво Ів. Хр.	3 19	7 33	10 10	4 45
25	12	Н.	3. по 3. Св. Онуфр. ☽	3. по 3. Св. Онуфрія	3. по 3. Св.	3 19	7 33	10 30	6 07
26	13	П.	Мч. Акилини	Мч. Акилини	Івана, Павла	3 19	7 33	10 45	7 20
27	14	В.	Пр. Єлисея, Метод.	Пр. Єлисея, Метод.	Володислава	3 20	7 33	10 58	8 32
28	15	С.	Пр. Амоса	Пр. Амоса, Модеста	Льва II. пап.	3 20	7 33	11 10	9 43
29	16	Ч.	Тихона чудотв.	Тихона чудотв.	Петр. і Павл	3 21	7 33	11 21	10 53
30	17	П.	Мануїла	Мануїла	Емілії, Люциї.	3 21	7 33	11 33	12 05

Жидівський календар: 2. червня = 6. Сіван — Зелені Свята. 3. червня =
7. Сіван — Другий день Зелених Свят. 27. червня = 1. Тамуз.

VII. ЛИПЕНЬ — має 31 днів.

☾
Перша чверть
дня 1. о 10 год.
37 м. вечером.
Змінно, часті
дощі.

☽
Повня
дня 9. о 7 год.
19 м. вечером.
Дуже тепло,
парно, посуха.

☾
Остання чверть
д. 17. о 9 г. веч.
Часто тучі
і зливи.

☽
Нів дня 24. о 2 г.
22 м. по пол.
Спека, часом
дощі.

☾
Перша чверть
д. 31. о 11 г. 50 м. р.
Часто малі дощі.

Місяць у відземлю дня 10;
у доземлю дня 24.

В липні убуває дня
о 57 минут.

Довгота дня виносить
пересічно 15 годни 26 мін.

Стиль		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	18	С.	Черв. М. Леонтія ☽	М. Леонтія	Теобальда	3 22	7 33	11 48	1 21
2	19	Н.	4 по 3. Св. † Ап. Ю.	4. по 3. Св. Юд. Б. Г.	4. по Зел. Св.	3 23	7 33	рано	2 24
3	20	П.	Свм. Методія	Свм. Методія	Геліодора	3 24	7 33	12 04	4 05
4	21	В.	М. Юліяна Тарс.	Юліяна ап.	Фелікіяна	3 24	7 32	12 30	5 29
5	22	С.	Свм. Евсебія	Евсебія, Галактіна	Ісаї прор.	3 25	7 31	1 04	6 51
6	23	Ч.	М. Агрипіни	Агрипіни мч.	Домініки	3 26	7 31	1 54	7 57
7	24	П.	Різдво Івана Хр.	Різдво Івана Хр.	Іванни з Д.	3 27	7 31	3 06	8 44
8	25	С.	† Сострад. Пр. Д.	Сострад. Пр. Д.	Єлисавети К.	3 28	7 30	4 34	9 17
9	26	Н.	5. по 3. Св. Пр. Д. ☽	5. по 3. Св. Пр. Дав.	5. по 3. Св.	3 29	7 30	6 06	9 43
10	27	П.	Прп. Самсона	Преп. Самсона	Амалії	3 29	7 29	7 40	9 59
11	28	В.	Пер. м. Кіра і Івана	Кіра і Івана	М. Пелягії	3 30	7 29	9 08	10 14
12	29	С.	Петра і Павла	Петра і Павла	Івана і Епіф.	3 31	7 28	10 31	10 28
13	30	Ч.	Собор 12 Апост.	Собор 12 Апост.	Маргарети	3 32	7 28	11 51	10 42
14	1	П.	Лип. Косми і Дам.	Косми і Даміяна	Бонавентури	3 33	7 27	1 11	10 57
15	2	С.	† Пол. Ризи Пр. Б.	Пол. Ризи Пр. Бог.	Розісл. Апост.	3 34	7 26	2 30	11 14
16	3	Н.	6. по 3. Св. М. Як.	6 по 3. Св. Мч. Як.	6. по 3. Св.	3 35	7 25	3 48	11 36
17	4	П.	Андрея арх. ☽	Андрея арх.	Алексія	3 36	7 24	5 01	рано
18	5	В.	† Кирила і Методія	Кирила і Методія	Симона	3 37	7 23	6 08	12 07
19	6	С.	† Прп. Атаназія	Прп. Атаназія	Вінкентія з П.	3 38	7 22	7 03	12 47
20	7	Ч.	Прп. Томи і Акакія	Томи і Акакія	Єроніма,	3 39	7 21	8 14	2 46
21	8	П.	Вмч. Прокопія	Вмч. Прокопія	Пракседі д.	3 41	7 20	8 36	3 56
22	9	С.	Свм. Панкратія	Свм. Панкратія	Марії Магд.	3 42	7 19	8 52	5 09
23	10	Н.	7. по 3. Св. † П. Ант.	7. по С. Ант. Печ	7. по 3. Св.	3 43	7 18	9 05	6 23
24	11	П.	Евф. мч. Кн. Ольги ☽	Кн. Ольги	Христини дів.	3 44	7 16	9 18	7 34
25	12	В.	М. Прокла, Ілярія	М. Прокла, Ілярія	Якова еп.	3 46	7 15	9 26	8 43
26	13	С.	Соб. Арх. Гавріїла	Соб. Арх. Гавріїла	Усп. св. Анни	3 47	7 14	9 41	9 54
27	14	Ч.	Ап. Акили	Ап. Акили	Пантелеймон.	3 48	7 13	9 52	11 06
28	15	П.	† Володимира Вел.	Рівн. ап. Володим.	Іннокентія	3 50	7 12	10 08	12 02
29	16	С.	Свм. Атиногена	Свм. Атиногена	Марти дівн	3 51	7 10	10 16	12 22
30	17	Н.	8. по 3. Св. Вч. Мар.	8. по 3. Св. Вмч. М.	8. по 3. Св.	3 53	7 09	10 39	1 43
31	18	П.	Якинта і Еміліяна ☽	Якинта і Еміліяна	Ігнатія Льой.	3 54	7 07	10 57	3 06

Жидівський календар: 14. липня = 17. Тамуз — Здобуття святині (піст).
26. липня = 1. Аб.

VIII. СЕРПЕНЬ — має 31 днів.

☾
Повня
дня 8. о 10 г.
30 мін. рано.
Погода, найча-
стійше спека.

☾
Остання чверть
дня 16. о 6 год.
58 м. рано.
Часто тучі, бурі
і гради.

☾
Нів
дня 22. о 9 год.
36 мін. вечером.
Змінно і часто
зливи.

☾
Перша чверть
дня 29. о 10 г.
10 м. вечером.
По части погода,
холодні ночі.

Місяць у відземлю дня 6;
в доземлю дня 21.

В серпні убуває дня о 1
годину і 33 міноти.

Довгота дня виносить
пересічно 14 год. і 12 мін.

Стілець		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	19	В.	Липень. Пр. Мокрици	Мокрици	П. тра в ок.	3 56	7 06	11 38	4 29
2	20	С.	† Ілїї пророка	Ілїї пророка	Пр. Д. М. Ан.	3 57	7 04	рано 5 39	
3	21	Ч.	Симеона пророка	Симеона пророка	Найд. св. Ст.	3 58	7 02	12 38	6 34
4	22	П.	Марії Магдалини	Марії Магдалини	Домініки	4 00	7 01	1 57	7 14
5	23	С.	Мч. Трофима, Теоф.	Трофима, Теофія	М. Б. Свіжн.	4 01	6 59	3 29	7 42
6	24	Н.	9 по З. Св. † Мч. Б. Г.	9 по З. Св. † Бор Г. л.	9 по З. Св.	4 02	6 57	5 05	8 02
7	25	П.	† Усп. св. Анни	† Усп. св. Анни	Кастана	4 03	6 55	6 37	8 19
8	26	В.	Свм. Єрмолая ☾	Свм. Єрмолая	Киріяка	4 05	6 54	8 05	8 34
9	27	С.	† Вм. Пантелеймона	Панте-сеймона	Романа і Сета	4 07	6 53	9 30	8 46
10	28	Ч.	Ап Прохора	Прохора, Нікомора	Мч. Лявренція	4 08	6 52	10 52	9 01
11	29	П.	Мч. Калиника	Калиника, Теодозії	Зузани	4 10	6 50	12 14	9 18
12	30	С.	Ап. Сили і пр.	Сили і прот.	Кляри	4 11	6 48	1 35	9 38
13	31	Н.	10 по З. Св. Пр. Евд.	10 по З. Св. Евдок.	10 по З. Св.	4 12	6 46	2 52	10 06
14	1	П.	Серп. Пр. Чесн. Хр.	Пр. Чесного Хреста	Евзебія	4 14	6 42	4 02	10 44
15	2	В.	Пер. моц. св. Стеф.	Пер. моц. св. Стеф.	Усп. П. Д. М.	4 15	6 40	5 01	11 33
16	3	С.	Прп. Ісаака ☾	Прп. Ісаака	Ядка, Роха	4 17	6 39	5 46	рано
17	4	Ч.	7 молод. в Ефесі	7 молод. в Ефезі	Ліберта	4 19	6 37	6 19	12 35
18	5	П.	Мч. Евсигнія	Мч. Евсигнія	Єлени швед.	4 20	6 35	6 42	1 44
19	6	С.	Преобр. Госн.	Преобр. Госн.	Беніґни	4 21	6 33	7 00	2 57
20	7	Н.	11 по З. Св. Пр. Дом.	11 по З. Св. Пр. Д.	11 по З. Св.	4 23	6 31	7 14	4 11
21	8	П.	Еміліяна еп.	Еміліяна еп.	Іванни	4 24	6 29	7 27	5 23
22	9	В.	† Ап. Матея ☾	Ап. Матея	Тимотей	4 26	6 27	7 37	6 33
23	10	С.	Мч. Лавренція	Мч. Лавренція	Фліна еп.	4 27	6 25	7 58	7 44
24	11	Ч.	Мч. Евіла	Мч. Евіла	Вартоломея	4 29	6 23	8 00	8 57
25	12	П.	Мч. Фотія, Амік.	Мч. Фотія	Людвика кор.	4 30	6 21	8 15	10 12
26	13	С.	Прп. Максима	Максима	Зефірина	4 32	6 19	8 58	12 50
27	14	Н.	12 по З. Св. Пр. Міх.	12 по З. Св. Пр. Міхея	12 по З. Св.	4 33	6 17	9 32	2 10
28	15	П.	Усп. Пр. Д. Марії	Усп. Пр. Д. Марії	Августина	4 34	6 15	10 21	3 25
29	16	В.	Перен. Обр. Госп. ☾	Перен. Обр. Господ.	Ус. гол. Ів. Хр.	4 36	6 13	11 31	4 26
30	17	С.	Мч. Мирона	Мч. Мирона	Рожи з Лімп.	4 37	6 11	рано 5 10	
31	18	Ч.	Мч. Фльора і Лавра	Мч. Фльора і Лавра	Пр. Д. М. Чен.	4 38	6 10	12 55	5 42

Жидівський календар: 3. серпня = 9. Аб — Спалення Святині (піст).
25. серпня = 1. Елюль.

ІХ. ВЕРЕСЕНЬ — має 30 днів.

☾
Повня
дня 7. о 1 г. 55 м.
рано.
Приємне верем'я
і мряки ранками.

☾
Остання чверть
дня 14. о 2 год.
49 м. по пол.
По більшій частині
погода і дуже
приємно.

☾
Нів
дня 21. о 6 г. 6 м.
рано. Невидиме
повне затьміння
сонця.
Погідно, осінні
мряки.

☾
Перша чверть
дня 28. о 2 год.
44 мін по пол.
Часто вітри і дощі.

Місяць у відземлю дня 3.
і 30.; у доземлю дня 19.

У вересні убуває дня на
1 годину 44 мін.

Довгота дня виносить
пересічно 12 год. 32 мін.

Стиль		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	19	П.	Серп. Андрея Стр.	Андрея Страт.	Егдія	4 42	6 09	2 27	4 26
2	20	С.	Прор. Самуїла	Прор. Самуїла	Юста еп.	4 43	6 07	4 02	5 10
3	21	П.	13 по 3 Св. Ап. Тад.	13. по 3. Св. Ам. Тадія	13. по 3. Св. Б.	4 45	6 04	5 32	5 42
4	22	П.	Агатона	Агатона	Розалії дівч	4 46	6 02	6 59	6 05
5	23	В.	Іринея	Іринея	Лаврентія еп.	4 47	6 00	8 24	6 22
6	24	С.	Свм. Євтиха	Свм. Євтиха	Пр. Захарії	4 48	5 58	9 49	6 37
7	25	Ч.	Ап. Вартол., Тита ☾	Ап. Вартол., Тита	Регіви	4 49	5 56	11 14	6 51
8	26	П.	Адріяна і Наталії	Адріяна і Наталії	Р. Пр. Д. Мар.	4 51	5 54	12 34	7 06
9	27	С.	Прп. Пімена	Прп. Пімена	Горгонія	4 52	5 52	1 49	7 22
10	28	П.	14. по 3. Св. Мойсея	14. по 3. Св. Мойсея	14. по 3. Св. М.	4 54	5 50	2 54	7 39
11	29	П.	Усікн. гол. Ів. Хрс.	Ус. гл. Ів. Хрест.	Прота і Як.	4 55	5 47	3 44	8 05
12	30	В.	Александра	Александра	Гвідона В.	4 56	5 45	4 21	8 40
13	31	С.	Пол. пояса Богор.	Пол. пояса Богор.	Товії	5 58	5 43	4 28	9 26
14	1	Ч.	Верес. † Сим. Ст. ☾	Симеона Ствнн.	Воз. Ч. Ж. Хр.	5 00	5 41	5 07	10 23
15	2	П.	М. Маманта	М. Маманта	М. Нікодіма	5 01	5 38	5 22	11 31
16	3	С.	Свм. Антима	Свм. Антима	Корнилія	5 03	5 36	5 35	рано
17	4	П.	15. по 3. Св. Свм. Вав.	15. по 3. Св. С. Вавила	15 по 3. Св. Л.	5 04	5 34	5 46	12 43
18	5	П.	Захарії прор.	Захарії прор.	Матея ап.	5 05	5 32	5 59	1 57
19	6	В.	Чудо Арх. Мих.	Чудо Михайла	Януарії	5 07	5 30	6 09	3 10
20	7	С.	М. Созонта	М. Созонта	Евстахія	5 09	5 28	6 22	4 21
21	8	Ч.	Різдво Пр. Бог. ☽	Різдво Пр. Богор.	Ап. і єв. Мат.	5 10	5 25	6 39	5 33
22	9	П.	Йоакима й Анни	Йоакима й Анни	Томи з Віл.	5 12	5 23	7 00	6 46
23	10	С.	Мінодори	Мінодори	Теклі, † С. дн.	5 13	5 22	7 33	8 00
24	11	П.	16. по 3. Св. Пр. Теод.	16. по 3. Св. Теодори	16. по 3. Св. В.	5 15	5 19	8 16	9 18
25	12	П.	Свм. Автонома	Свм. Автонома	Володислава	5 16	5 16	9 17	10 40
26	13	В.	Обн. Храма, Корн.	Обн. Храма, Корн.	Кипріяна	5 18	5 14	10 35	12 01
27	14	С.	Воздв. Ч. Хреста	Воздв. Ч. Хреста	Косми і Дам.	5 19	5 12	рано	1 36
28	15	Ч.	Вм. Никити ☾	Никити, Порфира	Вячеслава	5 21	5 10	12 02	2 20
29	16	П.	Вм. Евтимії	Вм. Евтимії	А. Михайла	5 22	5 08	1 32	4 80
30	17	С.	Мч. Софії і 3 доц.	Мч. Софії і 3 доц.	Єроніма В.	5 24	5 06	3 01	4 42

Жидівський календар: 23. вересня = 1. Тішрі 5683 — Новий Рік. 24. вересня = 2. Тішрі — Друге свято Нового Року. 25. вересня = 3. Тішрі. — Піст Гедаялі.

ІЗДАВЦІ Д. ДІ І. ДРВАНД-СНАМР АГЕН

X. ЖОВТЕНЬ — має 31 днів.

☾
Повня
дня 6. о 4 год.
59 м. вечером.
Часто дощі,
а опісля приємно.

☾
Остання чверть
дня 13. о 9 год.
32 мін. вечером.
Мрячно і тепло.

☾
Нів
дня 20. о 5 год.
6 м. веч. Погода,
приморозки
і мряка.

☾
Перша чверть
дня 28. о 10 г.
8 мін. рано.
Вітри, холод
і часто дощі.

Місяць в доземлю дня 16;
у відземлю дня 28.

В жовтні убуває дня на
1 год. 44 мін.

Довгота дня вносить
пересічно 10 год. 48 мін.

Стиль		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	18	П.	Верес. 17. по 3. Сп.	17. по 3. Св. Пр.Евм.	17. по 3. Св. Анжела Леод.	5 25	5 04	4 28	4 56
2	19	П.	Трофима, Саватія	Трофима, Саватія	Ангела Леод.	5 26	5 02	5 54	5 09
3	20	В.	Вм. Евстахія	Вм. Евстахія	Кандида	5 28	5 00	7 19	5 25
4	21	С.	Ап. Кондрата	Ап. Кондрата	Франца з Ас.	5 29	4 57	8 44	5 43
5	22	Ч.	Свм. Фоки, пр. Йони	Свм. Фоки, пр. Йони	Пляцида мч.	5 31	4 55	10 10	6 03
6	23	П.	Зач. Івана Хрест. ☾	Зач. Івана Хрест.	Брунона в.	5 33	4 53	11 29	6 35
7	24	С.	М. Теклі	М. Теклі	Юстини д.	5 34	4 51	12 41	7 16
8	25	Н.	18. по 3. Св. Евфрос.	18. по 3. Св. Евфрос.	18. по 3. Св. Діоніза ен.	5 36	4 49	1 38	8 10
9	26	П.	Івана Богослова	Івана Богослова	Франца Бояр.	5 37	4 47	2 21	9 15
10	27	В.	М. Калістрата	М. Калістрата	Плакиди	5 39	4 45	2 51	10 27
11	28	С.	† Пр. Харітона	Прп. Харітона	Максиміліяна	5 40	4 43	3 12	11 41
12	29	Ч.	Прп. Кипріяна	Прп. Кипріяна	Едварда кор.	5 41	4 41	3 28	рано
13	30	П.	Григорія Арм. ☾	Григорія Арм.	Калікта п.	5 43	4 38	4 42	12 54
14	1	С.	Жовт. Покр. П. Бог.	Покр. Пр. Д. Бог.		5 45	4 36	3 54	2 05
15	2	Н.	19. по 3. Св. Кипр.	19. по 3. Св. Кипр.	19. по 3. Св. Галя і Флора	5 47	4 34	4 05	3 17
16	3	П.	Свм. Діонісія	Свм. Діонісія	Лукиї	5 48	4 32	4 17	4 29
17	4	В.	Свм. Еротея	Свм. Еротея	Єв. Луки	5 50	4 30	4 28	5 43
18	5	С.	М. Харитини	М. Харитини	Петра з Альк.	5 51	4 28	4 41	7 02
19	6	Ч.	† Ап. Томи	Ап. Томи	Ірини	5 53	4 26	5 05	8 24
20	7	П.	Сергія і Бакха ☾	Сергія і Бакха	Урсулі мч.	5 55	4 24	5 34	9 46
21	8	С.	Пр. Пелагії	Пр. Пелагії		5 56	4 22	6 13	11 05
22	9	Н.	20. по 3. Св. † Ап. Як.	20. по 3. С. Ап. Як.	20. по 3. Св. Івана Каліст.	5 58	4 20	7 10	12 15
23	10	П.	Мч. Евлампія	Мч. Евлампія	Арх. Рафаїла	5 59	4 18	8 23	1 08
24	11	В.	Ап. Филипа, Теоф.	Филіпа, Теофана	Хризанта	6 01	4 17	9 47	1 44
25	12	С.	Мч. Прова	Мч. Прова	Евариста	6 03	4 15	12 15	2 13
26	13	Ч.	Мч. Карпа	Мч. Карпа	Івана, Сабіни	6 04	4 13	рано	2 23
27	14	П.	Прп. Параскевії	<i>Параскевії</i>	Симона	6 06	4 12	12 42	2 49
28	15	С.	Евтимія, Лукіяна ☾	Евтимія, Лукіяна		6 08	4 10	2 07	3 02
29	16	Н.	21. по 3. Св. Мч. Л., С.	21. по 3. Св. Мч. Л., С.	21. по 3. Св. Маркила	6 09	4 08	3 30	3 16
30	17	П.	Осії прор.	Пр. Осії	Вольфанга	6 11	4 04	4 53	3 30
31	18	В.	† Ап. Єв. Луки	Ап. і Єв. Луки		6 13	4 06	6 16	3 46

Жидівський календар: 2. жовтня = 10. Тішрі — Судний день. 7. жовтня = 15. Тішрі — Перше свято кучок. 8. жовтня = 16. Тішрі — Друге свято кучок. 13. жовтня = 21. Тішрі — Пальмове свято. 14. жовтня = 22. Тішрі — Кінець свята кучок. 15. жовтня = 23. Тішрі — Радість з права. 23. жовтня = 1. Мархесван.

ХІ ЛИСТОПАД — має 30 днів.

☾
Повня
дня 5. о 7 год.
3 мін. рано.
Найімовірніше
хмарно і не-
приємно.

☾
Остання чверть
дня 12. о 4 год.
21 м. рано.
По части погода
і лагідно.

☾
Нів
дня 19. о 6 год.
45 мін. рано.
Мороз, часто
дощ зі снігом.

☾
Перша чверть
дня 27. о 7 год.
12 мін. рано.
Хмарно, мрячно
і непривітно.

Місяць в доземлю дня 10;
у відземлю дня 25.

В листопаді убуває дня
о 1 годину 11 минут.

Довгога дня виносить
пересічно 9 годин 17 мін.

Стиль		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	римо-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	19	С.	Жовт. Прор. Йоїла	Прор. Йоїла	Всіх святих	6 15	4 03	7 42	4 04
2	20	Ч.	Вм. Артемія	Вм. Артемія	Зад. день	6 16	4 01	9 05	4 32
3	21	П.	Прп. Іларіона В.	Іларіона Вел.	Губерта	6 18	3 59	10 21	5 09
4	22	С.	Аверкія, 7 молод.	Аверкія, 7 молод.	Короля Бор.	6 20	3 58	11 25	5 59
5	23	Н	22. по Зел. Св. ☾	22. по З. Св. Ап. Як.	22. по З. Св	6 21	3 56	12 15	7 09
6	24	П.	Мч. Арети	Мч. Арети	Леопольда	6 23	3 54	12 50	8 10
7	25	В.	М. Маркіяна	М. Маркіяна	Геркуляна	6 24	3 52	1 13	9 22
8	26	С.	Вм. Димитрія	Вм. Димитрія	4 муч. Корол.	6 26	3 51	1 34	10 36
9	27	Ч.	М. Нестора	М. Нестора	Теодора	6 27	3 49	1 49	11 47
10	28	П.	М. Параскеви	М. Параскеви	Андрея з А.	6 29	3 48	2 00	рано
11	29	С.	Мч. Анастазії	Мч. Анастазії	Мартина еп.	6 31	3 47	2 11	12 58
12	30	Н.	23. по З. Св. М. З. ☾	23. по З. Св. М. Зин.	23. по З. Св.	6 32	3 45	2 23	2 10
13	31	П.	Стахія, Амилія	Стахія, Амилія	Станислава К.	6 34	3 44	2 36	3 22
14	1	В.	Листоп. Косми і Дам.	Косми і Даміяна	Йосафата	6 36	3 42	2 49	4 38
15	2	С.	М. Акіндіна і др.	М. Акіндіна і др.	Леопольда	6 38	3 41	3 07	5 59
16	3	Ч.	М. Аґепсими і др.	М. Аґепсими	Едмунда	6 39	3 39	3 33	7 24
17	4	П.	Пр. Йоаніка	Пр. Йоаніка	Сальомеї	6 41	3 38	4 09	8 46
18	5	С.	М. Галактіона	М. Галактіона	Оттона	6 42	3 37	5 00	10 02
19	6	Н.	24. по З. Св. П. ☾	24. по З. Св. Павла,	24. по З. Св.	6 44	3 36	6 11	11 03
20	7	П.	Єрона і Лазаря	Єрона і Лазаря	Фелікса	6 46	3 35	7 33	11 45
21	8	В.	Соб. Арх. Михайла	Соб. Арх. Михайла	Вв. в хр. П. Б.	6 47	3 34	9 01	12 17
22	9	С.	М. Онисіфора	Онисіфора	Килимії	6 49	3 33	10 30	12 48
23	10	Ч.	Ап. Ераста	Ап. Ераста	Клименгія	6 50	3 32	11 54	12 56
24	11	П.	Теодора Ст.	Теодора Ст.	Емлії, Івана	6 51	3 31	рано	1 10
25	12	С.	Свмч. Йосафата	Івана Милостивого	Катерини д.	6 53	3 30	1 17	1 22
26	13	Н.	25. по З. Св. † Ів. З.	25. по З. Св. Ів Зл.	25. по Зел. С.	6 54	3 30	2 37	1 37
27	14	П.	† Ап Филипа ☾	Ап. Филипа	Валеріяна	6 56	3 29	3 58	1 52
28	15	В.	М. Гурія (поч. пос.)	Гурія Сам. (поч. пос.)	Руфіна	6 57	3 28	5 21	2 09
29	16	С.	† Ап. єв. Матея	Ап. єв. Матея	Сатурна	6 58	3 27	6 43	2 32
30	17	Ч.	Свм. Григорія	Свм. Григорія	Ап. Андрея	7 00	3 26	8 01	3 05

Жидівський календар: 21. падолиста = 1. Кіслев.

XII. ГРУДЕНЬ — має 31 днів.

☾
Повня
дня 4. о 7 год.
48 мін. вечером.
По части погода,
мряка і студінь.

☾
Остання чверть
дня 11. о 12 год.
28 мін. в пол.
Вітер, хмарно,
мряка.

☾
Нів
дня 18. о 11 год.
1 мін. вечером.
Відтега, часто
дощі.

☾
Перша чверть
дня 27. о 3 год.
58 мін. јано.
Студінь, мряка,
вітер і сніг.

Мієаць в доземлю дня 7.;
у відземлю дня 23.

До 22. грудня убуває дня
о 24 мінути, а опісля при-
буває дня о 5 мінут.

Довгота дня виносить
пересічно 8 год. 30 мін.

Стиль		Дні	С В Я Т А			Сонце		Місяць	
нов.	ст.		укр.-кат.	православні	рим.-кат.	сх.	зах.	сх.	зах.
1	18	П.	Листоп. М. Плятона	М. Плятона, Романа	Емілія, Нат.	7 01	3 25	9 11	3 48
2	19	С.	Прор. Авдія	Прор. Авдія	Бабіяни д.	7 03	3 25	10 07	4 46
3	20	П.	26. по Зел. Св. П. Гр.	26 по 3. Св. Григор.	1. Нед. Адв.	7 04	3 24	10 48	5 54
4	21	П.	Введ. в храм Бог. ☽	Введ. в храм Бог.	Барвари	7 06	3 24	11 17	7 06
5	22	В.	Ап. Филімона	Ап. Филімона	Сави оп.	7 07	3 24	11 33	8 19
6	23	С.	Свт. Амфілокія	Свт. Амфілокія	Миколая еп.	7 08	3 23	11 57	9 31
7	24	Ч.	Вм. Катерини	Вм. Катерини	Амврозія	7 09	3 23	12 06	10 42
8	25	П.	Климентя, Петра	Климентя, Петра	Неп. 3. П. Д.	7 10	3 23	12 18	11 51
9	26	С.	Прп. Аліція	Прп. Аліція	Леокадії	7 11	3 23	12 29	рано
10	27	П.	27. по 3. Св. Вм. Як	27 по 3. Св. Вм. Я. 3.	2. Нед. Адв.	7 12	3 23	12 40	1 01
11	28	П.	Прмч. Стефана ☾	Прмч. Стефана	Даміяна	7 13	3 23	12 54	2 14
12	29	В.	М. Парамона	М. Парамона	Александра	7 14	3 23	1 08	3 31
13	30	С.	† Ап. Андрея Перв.	Ап. Андрея Перв.	Лукі й Отилії	7 15	3 23	1 31	4 54
14	1	Ч.	Груд Пр. Наума	Пр. Наума	Сорвдона	7 16	3 22	2 02	6 17
15	2	П.	Прор. Аввакума	Пр. Аввакума, Іван.	Лазаря, Форт.	7 16	3 22	2 45	7 38
16	3	С.	Прор. Софомія	Прор. Сафомія	Аделайди д.	7 17	3 23	3 49	8 48
17	4	П.	28. по 3. Св. Вм. Вар.	28. по 3. Св. В. Варв.	3. Нед. Адв.	7 18	3 23	5 10	9 59
18	5	П.	† Сави Богоносп. ☽	Сави Богоносп.	Гратіяна	7 18	3 23	6 39	10 16
19	6	В.	Миколая Чуд.	Миколая Чуд	Немедія	7 19	3 23	8 12	10 43
20	7	С.	Свт. Амврозія	Свт. Амврозія	М. Теофіля	7 20	3 24	9 41	11 01
21	8	Ч.	Пр. Патапія	Пр. Патапія	Ап. Томн	7 20	3 24	11 05	11 10
22	9	П.	Неп. Зач. Пр. Бог.	Зач. св. Анни	Зенона	7 21	3 24	рано	11 31
23	10	С.	М. Міни, Ермогена	М. Міни, Ермогена	Вікторії	7 21	3 25	12 27	11 44
24	11	П.	Неот. 29. по 3. Св.	Неот. 29. по 3. Св.	4. Адв. Ад. і Ев	7 21	3 25	1 05	рано
25	12	П.	Пр. Спирідіона	Пр. Спирідіона	Різдво Іс. Хр.	7 22	3 26	1 40	5 50
26	13	В.	† Евстратія, Евген.	Евстратія	Стефана пр.	7 22	3 27	2 28	7 14
27	14	С.	М. Тирса, Левкія ☽	М. Тирса	Івана еванг.	7 22	3 28	3 36	8 26
28	15	Ч.	Свмч. Еливетерія	Свм. Еливетерія	Діти уб. в В.	7 22	3 28	5 01	9 18
29	16	П.	Прор. Аггея	Прор. Аггея	Томи еп.	7 23	3 29	6 33	8 26
30	17	С.	Пр. Данила і 3 мол.	Пр. Данила і 3 мол.	Давида кор.	7 23	3 30	8 04	10 01
31	18	П.	Н. п. Різд. Св. Отець	Н. п. Різд. Св. От.	1. по Р. Сплв.	7 23	3 31	9 31	10 37

Жидівський календар: 15. грудня = 25. Кіслев — Посвячення святині Хануна. 20. грудня = 1. Тебат. 29. грудня = 10. Тебат. — Облога Єрусалиму (піст).

Ловецький календар

для Галичини

після § 55. ловецького зак. з 13. липня 1909.

для Буковини

після краевого закона з дня 20. грудня 1879.

Рід звірини	Січень	Лютий	Март	Квітень	Май	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
Козли (Сернюки)			+	+	+							
Олені	+	+	+	+	+	+	+					
Заяці		+	+	+	+	+	+	+	+			
Орябки		+	+	+	+	+	+	+				
Тетереви, готури, когути					20	+	+	+				
Куропатви	+	+	+	+	+	+	+	15				+
Фазани	+	+	+	+	+	+	+	15				
Перепелиці і дикі голуби	+	+	+	+	+	+	+				+	+
Дрохви і степові птахи				15	+	+	+					
Болотні птахи				15	+	+						
Водні птахи: дикі гуси і качки				15	+	15						

На лані, молоді олені, серни і самиці терерів та готурів не вільно полювати.

Рід звірини	Січень	Лютий	Март	Квітень	Май	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
Олені	+	+	+	+	+	+					+	+
Козли (Сернюки)		+	+	+	+							
Заяці		+	+	+	+	+	+	+				
Орябки		+	+	+	+	+	+					
Готури і тетереви (когути)		+	+	+	+	+	+					
Куропатви	+	+	+	+	+	+	+					
Фазани	+	+	+	+	+	+	+					
Перепелиці і дикі голуби				+	+	+	+	+				
Дрохви і степові птахи				15	+	+	+					
Болотні птахи						+	+					
Водні птахи					+	+	+	+				

На лані, серни, молоді олені, кури, готурів і тетерів не вільно полювати.

Ловецький календар для Великої України.

Рід звірини	Січень	Лютий	Березиль	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
Самці лосі	+	+	+	+	+	+	+	15				
Самці олені			+	+	+	+	15					
Дикі козли	+	+	+	+	+						+	+
Заяці		+	+	+	+	+	+					
Інші звірі, крім хижих			+	+	+	+						
Глухарі і тетеруки					15	+	15					
Лісові кулики						+	15					

Рід звірини	Січень	Лютий	Березиль	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
Гуси і лебеді						+	+					
Селезні							+					
Качки, бекаси, кулики і ин. вод та бол. дичини						+	+	+				
Куропатви	+	+	+	+	+	+	+	15				+
Глухарки і тетерки, біла куропатва дрохви і перепілки						+	+	+	15			
На всі інші птиці, крім хижих						+	+	+	+			

На самиць лосів, оленів і диких кіз, а також на молодих лосів, оленів і диких кіз полювати не вільно.

Поле означає час ловів, + час заборони.

ЛІТЕРАТУРА І ДР. І. ДРВАНЬ-СНАМРАГІМ

Календар вагітності худоби.

Початок вагітності		День оплодження							
		к л я ч		к о р о в а		в і в ц і, к о з и		с в и н і	
1	січня	6	грудня	12	жовтня	3	червня	30	квітня
8	"	13	"	19	"	10	"	7	мая
15	"	20	"	26	"	17	"	14	"
22	"	27	"	2	листопада	24	"	21	"
29	"	3	січня	9	"	1	липня	28	"
5	лютого	10	"	16	"	8	"	4	червня
12	"	17	"	23	"	15	"	11	"
19	"	24	"	30	"	22	"	18	"
26	"	31	"	7	грудня	29	"	25	"
5	марта	7	лютого	14	"	5	серпня	2	липня
12	"	14	"	21	"	12	"	9	"
19	"	21	"	28	"	19	"	16	"
26	"	28	"	4	січня	26	"	23	"
2	квітня	7	марта	11	"	2	вересня	30	"
9	"	14	"	18	"	9	"	6	серпня
16	"	21	"	25	"	16	"	13	"
23	"	28	"	1	лютого	23	"	20	"
30	"	4	квітня	8	"	30	"	27	"
7	мая	11	"	15	"	7	жовтня	3	вересня
14	"	18	"	22	"	14	"	10	"
21	"	25	"	1	марта	21	"	17	"
28	"	2	мая	8	"	28	"	24	"
4	червня	9	"	15	"	4	листопада	1	жовтня
11	"	16	"	22	"	11	"	8	"
18	"	23	"	29	"	18	"	15	"
25	"	30	"	5	квітня	25	"	22	"
2	липня	6	червня	12	"	2	грудня	29	"
9	"	13	"	19	"	9	"	5	листопада
16	"	20	"	26	"	16	"	12	"
23	"	27	"	3	мая	23	"	19	"
30	"	4	липня	10	"	30	"	26	"
6	серпня	11	"	17	"	6	січня	3	грудня
13	"	18	"	24	"	13	"	10	"
20	"	25	"	31	"	20	"	17	"
27	"	1	серпня	7	червня	27	"	24	"
3	вересня	8	"	14	"	3	лютого	31	"
10	"	15	"	21	"	10	"	7	січня
17	"	22	"	28	"	17	"	14	"
24	"	29	"	5	липня	24	"	21	"
1	жовтня	5	вересня	12	"	3	марта	28	"
8	"	12	"	19	"	10	"	4	лютого
15	"	19	"	26	"	17	"	11	"
22	"	26	"	2	серпня	24	"	18	"
29	"	3	жовтня	9	"	31	"	25	"
5	листопада	10	"	16	"	7	квітня	4	марта
12	"	17	"	23	"	14	"	11	"
19	"	24	"	30	"	21	"	18	"
26	"	31	"	6	вересня	28	"	25	"
3	грудня	7	листопада	13	"	5	мая	1	квітня
10	"	14	"	20	"	12	"	8	"
17	"	21	"	27	"	19	"	15	"
24	"	28	"	4	жовтня	25	"	22	"
31	"	5	грудня	11	"	2	червня	29	"

Кляч носять 48¹/₂ тижнів або 340 днів; найменше 330 днів, найдовше 419 днів.
 Корова ходить тільна 40¹/₂ тижнів або 285 днів; найменше 240, а найдовше 321 днів.
 Вівця і коза носять майже 22 неділі або 154 дні; найменше 146, а найдовше 158 днів.
 Свиня носить 17 неділів або 120 днів; найменше 109, а найдовше 130 днів.
 Сука ходить кітна 9¹/₂ неділів або 63 дні а кітка 8 неділів або 56 днів.

ПІСНІ І ГІМНИ.

Заповіт.

Слова: Т. Шевченко.
Музика О. Кошиць.

Повільно.

Тен.

Як умру то по-хо-вай-те, ме-не на мо-ги-лі.

Як умру то по-хо-вай-те

Бас.

mp

f Се-ред сте-пу ши-ро-ко-го на Вкраї-ні ми-лій.

ten. *f. m.*

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого
На Вкраїні милій;
Щоб лани широкополі
І Дніпро і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий!
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, оттоді я
І лани і гори —
Все покину і полину

До самого Бога
Молитися. А до того —
Я не знаю Бога!
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сімї великій,
В сімї вольній, новій,
Не забудьте помянути
Незлим, тихим словом!*)

*) З ичайно не співають двох середніх стриф.

ІЛЛЮСТРАЦІЯ Д-РА І. ІВАНОВА-СНАПРАГІ

Ще не вмерла Україна.

Слова: П. Чубинський.
Музика: М. Вербицький.

Величаво.

Тен.
Бас.

f Ще не вмер-ла У-краї-на ні слава ні во-ля. *f* Ще нам браття
мо-ло-ді-ї у-сміхнеться до-ля *mf* Згинуть на-ші во-ро-женьки
f як роса на сонці, *mf* За-па-ну-єм і ми браття у своїй сто-
рон-ці. *f* Ду-шу ті-ло ми по-ло-жим за нашу сво-бо-ду
f по-ка-жем що ми брат-тя ко-зацько-го ро-ду!

Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля!
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду!

Наливайко, Залізник і Тарас Трясило
Кличуть нас ізза могил на святее діло.
Ізгадаймо славно смерть лицарства-козацтва,
Щоб не втратить марне нам свойого юнацтва.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду!

Ой, Богдане, Богдане, славний наш гетьмане!
На щось віддав Україну Москалям поганим?
Щоб вернути її честь ляжем головами,
Назовемся України вірними синами.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду!

Брім цих слів нашого народнього гимну, написаних П. Чубинським, в Галичині співають подекуди іще й другі слова після першої строфи. Ось вони:

Та як станем разом, браття, від Сяну до Дону,
В своїм краю панувати не дамо нікому.
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду!

Сильна воля, праця щира ще свого докаже,
В Україні ще ся волі пісонька розляже!
За Карпати відібеться, згомонить степами,
України слава стане поміж народами.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду!

З наших предків кожу дерли, на паль їх вбивали.
А таки нас не пожерли вороги лукаві,
Плила кровця, червонила степи і могили,
Наші груди запалила огнем волі й сили.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду!

Що козацтву не удалось, — те нам довершити,
Ворогів десь тільки взялось, треба їх провчити!
Рідний краю, Україно, благослови діти,
Йдем за тебе, за єдину боротись, терпіти.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду!

Не пора!

Величаво. Ходою.

Слова: Ів. Франко.

Музика: Д. Січинський.

Тен.
Бас.

Не по...ра не по...ра не по...ра... Моска...ле он...

...ви служить, Довер...ши.. лась У...кра...ї...ни

Кривда ста..ра, Нам по...ра для Укра...ї...ни жить!

Не пора, не пора, не пора
Москалеви й ...ови служить!
Довершилась України кривда стара,
Нам пора для України жить!

Не пора, не пора, не пора
За неvigласків лить свою кров
І любити царя, що наш люд обдира, —
Для України наша любов!

Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор,
Най пропаде незгоди проклята мара!
Під України єднаймося прапор!

Бо пора се великая єсть:
У завзятій, важкій боротьбі
Ми поляжем, щоб волю і щастя і честь,
Ріднвй Краю, здобути Тобі!

За Україну!

Слова: М. Вроний.
Музика: Я. Ярославенко.

Помірно.

Тен. *f* За у-краї-ну, зогнем за-взя-ття, ру-шаймо
Бас. *f* За у-краї-ну, зогнем за-взя-ття, ру-шаймо

брат-тя всі впе-ред, всі впе-ред! Слушний час
брат-тя всі впе-ред, всі впе-ред! Слушний час
Широко

Кли-че нас, нуж бо враз сповнять святий на-каз. За у-краї-ну,
Кли-че нас, нуж бо враз сповнять святий на-каз. За у-краї-ну,

і-ну, за і-ї до-лю, за честь і во-лю за на-род
і-ну, за і-ї до-лю, за честь і во-лю за на-род

fff род, за честь і во-лю за на-род, за на-род!
fff род, за честь і во-лю за на-род, за на-род!

За Україну
З огнем завзяття
Рушаймо, браття, всі вперед!
Слушний час
Кличе нас.
Нуж бо враз
Сповнять святий наказ.

За Україну,
За її долю,
За честь і волю,
За народ.

Ганебні пута
Ми вже порвали
І зруйнували царський трон!
З під ярем,
Із тюрем,
Де був гніт —
Ми йдем на вільний світ!

За Україну,
За її долю,
За честь і волю,
За народ.

Музична школа - СКАРПАГІН

О, Україно,
 О, рідна нецько,
 Тобі вірненько присягнем:
 Серця кров
 І любов
 Все Тобі
 Віддати в боротьбі.
 За Україну і т. д.

Вперед-же, браття,
 Наш прапор має,
 І сонце сяє нам в очах;
 Дружний тиск,
 Зброї блиск,
 Кари гнів,
 І з ним свободний спів:
 За Україну і т. д.

Сміло, друзи!

Ходою.

Тен.

Бас.

tr Сміло друзи не те — райте, духа на страшну прю, рідну краї-ну спа-
 сайте, *cresc.* *II^{da} volta p* честь і свобо-ду сво-ю, *f* Як нам у-мерти прийдеться *sf*
 всірих ка-зармах тюрмах, Местник новий підій-меться *sf*
 В наших зболілих кістках На наших зболілих кістках.

Сміло, друзи! Не теряйте
 Духа на страшную прю!
 Бідну країну спасайте,
 Честь і свободу свою!

Як нам умерти прийдеться
 В сірих казармах, тюрмах —
 Местник новий підійметься
 В наших зболілих кістках?

Хай нас по тюрмах саджають,
 Хай нас пробують вогнем,
 Хай на Сибір засилають, —
 Ми всі тортури знесем!

Як нам умерти прийдеться
 В сірих казармах, тюрмах —
 Местник новий підійметься
 В наших зболілих кістках!

Який то вітер.

Ходою.

Слова: Ів. Франко.

Тен. *f* Я — кий то вітер шумно грає Від Ся — ну, Бу.га до Кар

Бас. Я — кий то ві — тер гра — є,

пат. Я — ке то ли-хо визи — ра — є Із тих нужденних хлопських

Я — ке ви — зи — ра — є

хат із тих нужденних хлопських хат² Гей же враз, гей же враз

гукні — мо, що би й слі — пі нас пі зна — ли. *mf* ми є ті, що вас всіх

корми-мо, за вас всіх терпи — мо *f* Вкраїнські хло-пи ра-ди-ка-ли

що звергли темно — ти ярмо. що звергли темно — ти яр — мо.

Який то вітер шумно грає
Від Сяну, Прута до Карпат?
Яке то лихо визирає
Із тих нужденних хлопських хат?
Гей-же враз, гей-же враз гук-
[немо

Аби й сліпії нас пізнали:
„Ми є ті, що вас всіх кор-
[мимо, —
За всіх враз терпимо, —
Вкраїнські хлопи радикали,
Що звергли темноти ярмо!“

ІВ. ФРАНКО. ДРУКАРНЯ-СНАМРАГІН

Ми ті, щогнулися як лози,
Були покірні, як вівця,
Котрим неволя, кров і сльози
Ще не доїхали кінця.

Гей-же враз і т. д.

Ми ті оферми, ті рекрути,
Гарматне мясо на війну,
Ті, що їх кривди й голод лютий
Жене за море в чужину.

Гей-же враз і т. д.

Ми ті, котрим заперті двері,
Запертий до свободи шлях,
Ми маєм права на папері.
А обовязки на плечах.

Гей-же враз і т. д.

Та вже не довго тої муки!
Нам час не датися на глум:
Здіймуться дружні хлопські руки
І просвітліє хлопський ум!

Гей-же враз і т. д.

Ми хочем вчитись, поступати,
Бо кривда є сестрою тьми;
Для себе хочем працювати,
І бути люде між людьми!

Гей-же враз і т. д.

А всіх, що явно або тайно
Нам ладять пута і ярем —
Всіх дармоїдів радикально
Ми з свого краю виметем!

Гей-же враз і т. д. *)

*) На цю саму нуту співається й пісню робітників „Червоний прапор“. А слова цієї пісні такі:

Кати навикли поливати
Країну кровю і слізьми,
Але як прийде день відплати,—
Судити будемо їх ми!
Судити будемо їх ми!

Хай росте, хай гремить віль-
[ний спів,

Наш прапор пливе понад
[трони,

Він несе пімсти грим, люду гнів!
І вільний він сіє сів,
А коліром увесь червоний:
На ньому кров робітників!
На ньому кров робітників!

Кати силкуються кайдани
Іще міцнішими зробіть,
Та з тюрм усіх — руїна стане,
І тільки добре буде жить!
І тільки добре буде жить!

Хай росте, хай гремить і т. д.

Вже лад старий схитнувсь і пада,
Життя нове його змете, —
Робитиме гуртом громада
І все, що зробіть, — спільне те!
І все, що зробіть, — спільне те!

Хай росте, хай гремить і т. д.

Гей, разом, браття, всі до бою,
Щоб думка всіх одна вела!
Деж найде хто таку зброю,
Щоб вільний люд зломить могла?
Щоб вільний люд зломить могла?

Хай росте, хай гремить і т. д.

Тиранів геть із глитаями!
Хай згине рабський світ старий!
Сотворим вільними руками
Нове життя і лад новий!
Нове життя і лад новий!

Хай росте, хай гремить і т. д.

Гей, не дивуйтесь!

Стара народня пісня.

Ходою.

Тен. *f* Гей, не дивуйтесь добрі-і лю-де що на Вкраї-ні- пов ста - ло.

Бас.

Там за Даше-вим, під Со-ро-ко-ю множество про-па-ло

Там за Даше-вим під Со-ро-ко-ю множество про-па-ло.

Гей, не дивуйтесь, добрії люде,
 Що на Вкраїні повстало, —
 Там за Дашевим, під Сорокою
 Множество Ляхів пропало.

Там Перебийніс просить не много,
 Сімсот козаків з собою.
 Рубає мечем голови з плечей,
 А решту топить водою.

Ой, пийте, Ляхи, води-калюжі,
 Води болотянії;
 А що пивали на тій Вкраїні
 Вина та меди ситнії...

Дивують панки, вражії синки,
 А що козаки вживають,
 Вживають вони щуку рибаху,
 Ще й саламаху з водою.

Ой, чи бач, Ляше, що наш Хлецьницький
 На жовтім піску відбився?

Од нас, козаки, од нас, юнаки,
 Ні оден Ляшок не вкрився.

Ой, чи бач, Ляше, як козак пляше
 На сивім коні горою!
 З мушкетом стане, аж серце вяне,
 А Лях од страху вмирає,

Ой, чи бач, Ляше, що по Случ наше,
 По Костяную могилу,
 Як не схотіли, забунтовали
 Та й утерjali Вкраїну.

Ой, та зависли Ляшки, зависли,
 Як чорна хмара на Вислі;
 Не попустимо Ляхів із Польщі,
 Поки лиш нашої живні.

Гей, ну, козаки, гей, та у скоки,
 Та заберімося в боки:
 Загнали Ляшків геть аж за Вислу,
 Не вернуться й за три роки...

ЛЮДСЬКИЙ І. ДІ І. ДІВАНІА-СІМБРАСІМ

Шалійте, шалійте...

Ходою.

Слова: О. Колесса.
Музика: Н. Вахнянин.

Тен. *f* Ша-пій-те ша-пій-те ска-же-ні кати, Го-дуйте шпі-о-нів, бу-

Бас.

дчй-те тюрми, за правду за во-лю сто ти-сяч нас ста-не. Бі-

cresc. да! бі-да! *ff* бі-да! ван ти-ра-ни *mf* За правду за во-лю ми

cresc ста-немо враз, Ланци ні багне-ти не пострах для нас, Бо вільного духа не

ску-ти в кайдани, бі-да, бі-да, *ff* бі-да, ван ти-ра-ни!

Шалійте, шалійте, скажені кати!
Годуйте шпіонів, будуйте тюрми!
До бою сто тисяч робітників стане,
Пірвем, пірвем, пірвем всі кайдани!

За правду, за волю, ми станемо враз,
Ланци, ні багнети не пострах для нас!
Бо вільного духа не скути в кайдани!
Біда, біда, біда вам тирані!

Робітвики духа! Робітникам всім
 Ми руки подаймо, на бій їх ведім!
 Бо спільва усіх нас злучила недоля:
 І труд і піт і кров, — кнут, неволя!
 За правду, за волю, і т. д.

Від краю до краю не громи гудуть,
 Робітників пелки злучені ідуть
 І поклик рокоче: Вставайте народи!
 Прийшла пора, пора, — день свободи!
 За правду, за волю, і т. д.

Підвалини світа валяться старі,
 Поблідли вероби, дрожать опирі,
 Бо зоря свободи вже сходить яскрава!
 Для всіх, для всіх, для всіх рівні права!
 За правду, за волю і т. д.

І вольні народи, як добрі брати,
 Полянуть до совця, до щастя мети,
 Розкуєсь, двигнеться і наша родина:
 Одна, сильна, вільна Україна!
 За правду, за вслю, і т. д.

Ой, та зажурились...

*Сл. і мел. П. Кудинського
 Терм. № 2.*

Maestoso

Tenori I. II

Bassi I. II

f Ой та за - жу - ри - - лись

стріль-ці сі - чо - ві як Збруч річ - ку про - хо - ди - ли

ff Що тіль - ки на - ро - ду впа - ло за сво - бо - ду

всто - я тись не бу - ло си - ли. си - ли.

Ой та зажурились Стрільці Січовії,
 Як Збруч річку проходили,
 Що тільки народу впало за свободу,
 Встоятись не було сили!

Ой та зажурились Стрільці Січовії,
 Стали дрібні сльози лити:

Буде ... проклятий батьками орати,
 Матерями волочити!

Гей, не тішся що по Збруч —
 Ще живе стрілецька слава; [то „ваше!“
 Вернуться ще тії Стрільці Січовії

.....

ІЛІНКА І. ДІ І. ДІВАНКА-СНАМРАГІ

Ви жертвою...

Похоронною ходою.

Тен.
Ви жертвою в бою завзятім лягли, з любови до свого на-ро-ду Ви
Бас.
все відда-ли що за його змогли, і щастя і честь і сво-бо-ду Не-
раз ви ко-на-ли в вязни-цях брудних, Свій суд безза-конний над ва-ми, Ка-
тюги судді ви-рі-ка-ли і ви на смерть волочи-ли кайдани

Ви жертвою в бою нерівнім лягли
З любови до свого народу,
Ви все віддали, що за його змогли,
І щастя і честь і свободу.

Нераз ви конали в вязницях брудних,
Свій суд беззаконний над вами
Катюги судді вирікали, і ви
На смерть волочили кайдани.

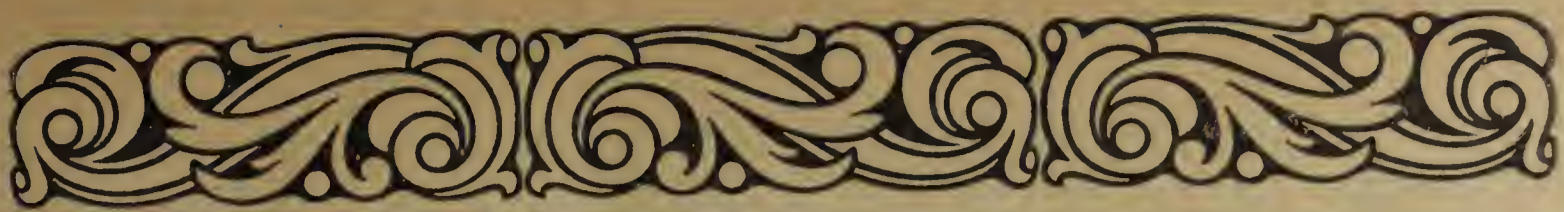
А деспот гуляє на учті гучній,
Незлукій він нам заливає,

А грізні слова на двірцевій стіні
Огниста рука розставляє:

— „Надійде ось час і повстане народ
У силі могутій — свободі,
Розкине усе, що гнітило його,
І скаже напасникам — годі!“

За вами борців свіжий полк уже йде
На смерть і загибелю готовий!..
Прощайте же, браття, ви чесно пройшли
Велику дорогу любови...

Наш прапор.

Кожний нарід, кожда держава, а гавіть і деякі партії мають свої окремі відзнаки. Тими відзнаками є прапори (стяги) осібних фарб та герби. Наш нарід мав свої прапори ще тисяч років перед нами. Як виглядали ті прапори з давнину, то можна бачити по стародавніх образках, але яка була їх краса, то годі про те довідатися, бо тоді люде не вмiли ще відбивати в книжках барвних (кольорових) образків. Не знати також, чи на прапорах були які знаки або герби. Дехто думає, що в старому Київi за князівських часів таким знаком гербом був образ св. арх. Михайла. Але то невірно, бо це сталося значно пізніше — аж в козацьку добу нашої історії. Зате знаємо, що на монетах Володимира Великого з одного боку була вигиснена подоба князя в імператорській короні, а з другого боку був вигиснений тризуб. Цей тризуб і був гербом Володимира Вел., а через те й староукраїнської київської держави. І звідси то пішло, що з воскресенням української державности Центральна Рада в Київi постановила повернути нашій державі старий державний знак — тризуб. З XIII. ст., з часів галицько-волинської держави, коли Київ був в упадку, відомий нам знак лева, що драпається на скелю. Цей знак був довго захований у нас, в Галичині, як національний український герб. При воскресенню галицько-української державности Українська Національна Рада у Львові ухвалила в листопаді 1918 р. повернути і старий державний герб. Та постанова з 13 листопада 1918 р. звучить: „Гербом Західно-Української Народньої Республіки є золотий лев на синім полі, обернений у свою праву сторону“. Та після того, як Західно-Українська Народня Республіка увійшла в близькі взаємини з Українською Народньою Республікою, себ-то з Великою Україною, відповідно прицоровлено й державний знак — так, що тепер державний герб Зх.-Укр. Народньої Республіки представляє три-

зуб, в середині котрого знаходиться лев, що спинається на скелю. Історично установлено, що гербом Київщини, а одночасно й козацьким знаком, був образ св. Михайла. Запорожці мали іще свій окремий знак — образ козака, який бачимо на печаті війська запорожського.

Та нас не так цікавить ось тут державний герб, знак на прапорах, як радше те, якої барви є наш народній прапор. Щоби докладно про це переконатися, треба заглянути і в минувшину нашого народу, а саме сягнути думкою до тих часів, коли наші предки розпочинали своє державне й культурне життя та зичувалися ріжними культурними здобутками від своїх сусідів. В давню давнину нашими культурними, освіченими сусідами були Византійці (Греки), з котрими торгували й воювали наші князі. Ог тоді то з Византії і взагалі зі сходу йшли до нас шляхом виміни парча, шовк і інші тканини, переткані золотом на синьому або червоному тлі. В той час зявлялися у нас на Україні з Византії прегарні мальовила, де золото клалося на синіх полях стіни. На численних книжних окрасах та емалях комбiнувалися ці дві краски: жовто-золота із синьою. І от ці пишні сполучення двох красок, жовтої із синьою, — що так гармонійно підходили до нашої природи — стали у нас улюбленими. Тому то прийнялися у нас здавна ці краски. Знаємо певно, що вони існували в козацьку добу нашої історії. Польський король Ян Казимир прислав синьо-жовту хоругву гетьманови Богданови Хмельницькому. Такі самі прапори зберіглися в музеях від Полтавського, Лубенського та інших полків. Синьо-жовті барви знають козацькі думи й ріжні історичні документи не тільки на прапорах. Одна з дум описує галеру, на котрій їде Самійло Кашка. Вона була обита золотого-синіми сукнами, котрі опісля козаки поділили поміж себе. Іє таких золотого-синіх тканин козаки шили свої одяги. В жупани із синього

та жовтого вбирали надворних козаків українські можновладці Правобережної України в XVIII ст. В жовтих жупанах та в блакитних ковтухах і шараварах були вбрані гайдамаки Іовти, як то описують сучасники й як це можна бачити на тодішніх образках. Те саме було і в Гетьманщині в деяких пелюхах. Відомо нпр., що коли на Україну прийшли Шведи в синіх мундірах, то московське військо не могло їх відрізнити від козацького війська. Такі одяги описуються також в стародавніх козацьких тестаментях.

Тому й не диво, що сполучення жовтого з синім можна бачити на давніх українських хатніх малюваннях, на килимах, плахтах, вишиванках, на слупьких козацьких поясах, на церковних ризах та інших тканинах. Наші селяне

в багатьох місцевостях вимальовують затилля своїх хат в жовте із синіми підводами. Також і наш найбільший поет Тарас Шевченко тими барвами змальовував в своїх творах українську природу (позлотистий степ і синє небо, синє море з рудими очеретами й скелями, жовті виви й сині гори за Дніпром). Бо й справді, коли літом вийдемо в поле і глянемо кругом себе, чи не побачимо над собою голубого, синього, привітного неба України і жовтої, аж золотистої, колосистої пшевиці на наших полях.

Жовте й синє — це дві барви здавна улюблені українським народом, обидві вони втримались на всіх українських землях від Сяву до Дову, і тому вони гармонійно складаються на наш народній прапор.

К. Ш.

Які народи живуть в Європі і кільки їх.

Н а р і д	міл.	Н а р і д	міл.
Німці	76	Португальці	5.5
Москалі (Великороси)	65	Греки	5
Французи	44	Болгаре	5
Англійці	43.5	Фінляндці	5
Італійці	36	Татаре	4.5
Українці	34	Литовці }	3.6
Еспанці	19.5	Грузини	3
Поляки	18	Данці	3
Румуни	11	Норвежці	2.5
Мадяре	10	Турки	2
Голяндці з Флямандцями	9.5	Альбанці	2
Жиди	9.5	Словінці	1.5
Чехи (і Словаки)	9	Вірмени	1.5
Серби (і Хорвати)	9	Естонці	1
Шведи	6	Баски	0.6
Білоруси	6	Цигане	0.3

ЗЕМЛЯ У ВСЕЛЕННІЙ, ВСЕЛЕННІЙ Й ІСТОРІЯ НАШОЇ ЗЕМЛІ.

Написав ІВАН РАКОВСЬКИЙ.

Земля у вселенній.

Починається Новий рік! Правда, ще зима на верху своєї сили, ще наша українська земля скована льодом і снігом, ще мороз придавлює усе життя, однак ми знаємо, що це не триватиме довго! Швидко дні і ночі перемінюються із собою, животворне сонце піднімається все вище й вище, що дня воно світить довше й гріє тепліше і ось незабаром стопляться льоди й сніги, природа пробудиться до нового життя: прийде весна! Всемогутнє, вічне життя мусить поконати кайдани й неволю: стопляться сніги й льоди, зазеленіють українські поля й ліси, розвинуться запашні квіти, розцвітуться сади, у повітрі защебече жайворонок, в гайку затьохкає соловейко, а наш український трудовий, робучий народ вийде орати, засівати та управляти своєю прадідну, врожайну, українську землю. А далі буде день все більшати і тепло

змагатися, та по шести місяцях після Різдва совце стане у верху своєї сили й слави: Україна купатиметься в його гарячих, золотих проміннях, її поля вкриються золотим, буйним збіжжям, а луги й степи розкішним квітом і буйною травою. Прийде гаряче літо! І вийдуть косарі та земля встелиться запашними покосами, і вийдуть жінці та збіжа покладуться від їх срібними серпами, а дерева в садах вгинатимуться під тягарем дорідних овочів. Незабаром український господар з вдоволенням буде звозити до своєї комори плоди своєї землі і своєї тяжкої праці. Тимчасом дні ставатимуть все коротшими й холоднішими, стерня вкриється срібними нитками бабського літа, а жовтий лист посиплеться з дерев. Настане холодна осінь і дбалий рільник поспішатиме орати свій лан під озимину. А короткі, слітні дні й довгі, темні, безпросвітні

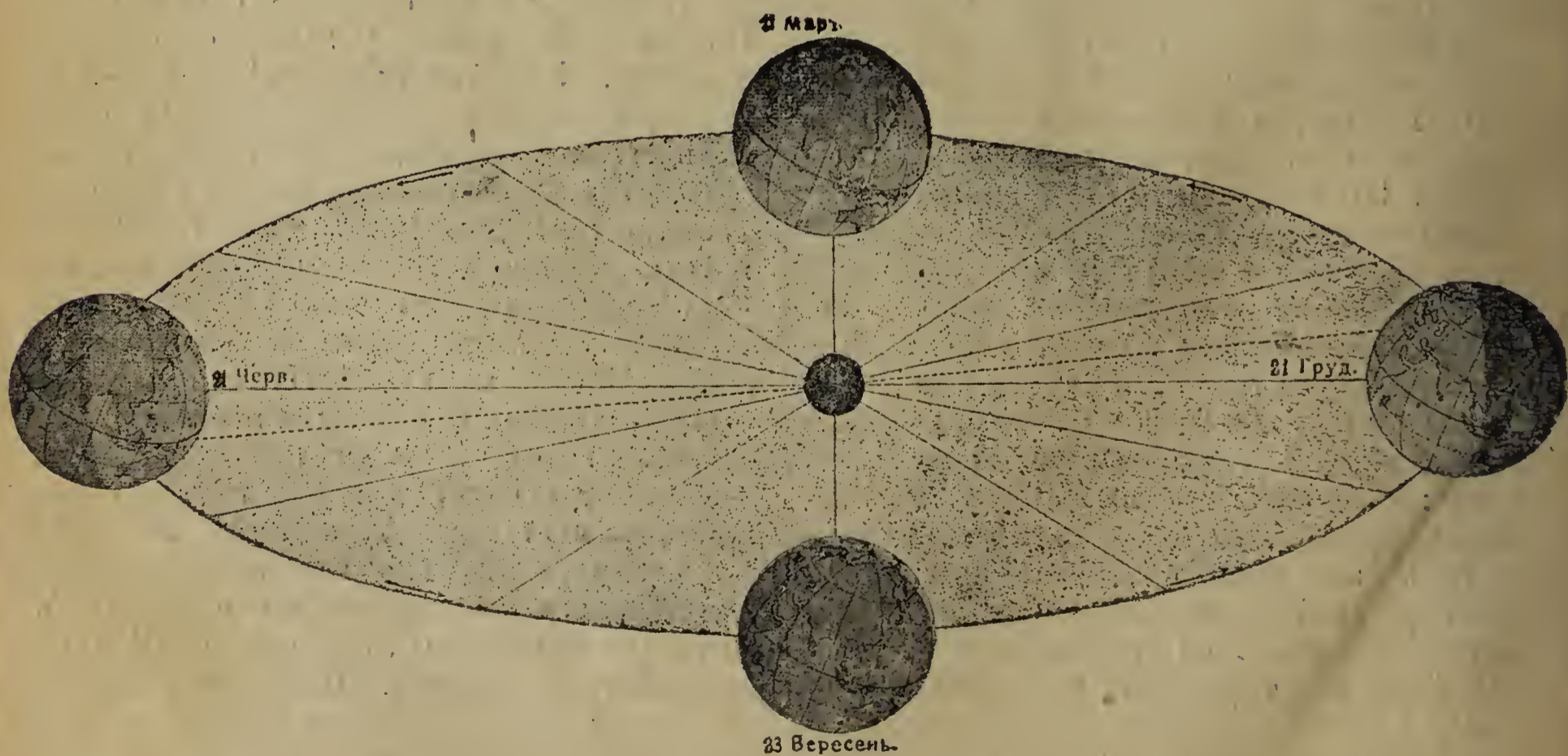
ночі сповють нашу душу безмежною тугою за зеленою і квітами, за теплом і світлом. І не стямимось, коли знов поверне до нас біла зима, що знов заморозить все життя і скує нашу святу землю ледом і снігом..

Оттак споконвіку „минають дні, минають ночі, минають літа молоді“, та заняті буденними турботами і важкою боротьбою за існування, ми не звертаємо уваги на цей чарівний круговорот у нашій природі. І тільки деколи, впиваючись красою чарівної весни, або захоплені таємною величию зоряного неба, ми нишком питаємося: „Чому це так, а не инакше твориться?“ Нестримне бажання розяснити цю відвічну таємницю природи було споконвіку джерелом прегарних казок і оповідань, та буйної поетичної творчості у всіх народів всіх часів та незалежно від цього і джерелом безупинних научних дослідів, і власне завдяки цим научним дослідям ми можемо відповісти собі на поставлене в горі питання та виробити собі погляд на будову й уладження нашої цілої вселенної. Пригляньмося хоч побіжно тим вислідам, до яких дійшла наука, розсліджуючи нашу вселенну.

Наша земля. Було колись в давнину навіть освічені люде думали, що наша земля має вид великого плоского кружка, облитого великим всевітнім океаном, та що вона уложена в самій середині цілого світа. Сонце, місяць і звізди, се

мали бути малі небесні світила, що на перемену кружили довкола землі, творячи день і ніч, на пожиток і для приємности всевладних панів землі — люде й. Та наукові досліди виказали, що це все гарний обман? В дійсности наша земля має постать кулі, мов помаранча, або мяч, яким бавляться наші діти, а що вона легко сплющена і нерівна на поверхні — аджеж має скрізь гори й долини — через це називають таку кулісту постать осібною назвою **Геоїдом**. Цей **Геоїд**, яким є наша земля, дуже великий; його найбільша ширина, так званий **промір**, вносить кругло 12734 кільометрів, значить, від поверхні нашої землі до її осередка є 6367 км., поверхня ціла нашої землі вносить кругло 509,166.000 квадратних кільометрів, обем приблизно 610.000,000.000 шестистінних кільометрів, а приблизний тягар 5.960 тріліонів тон!

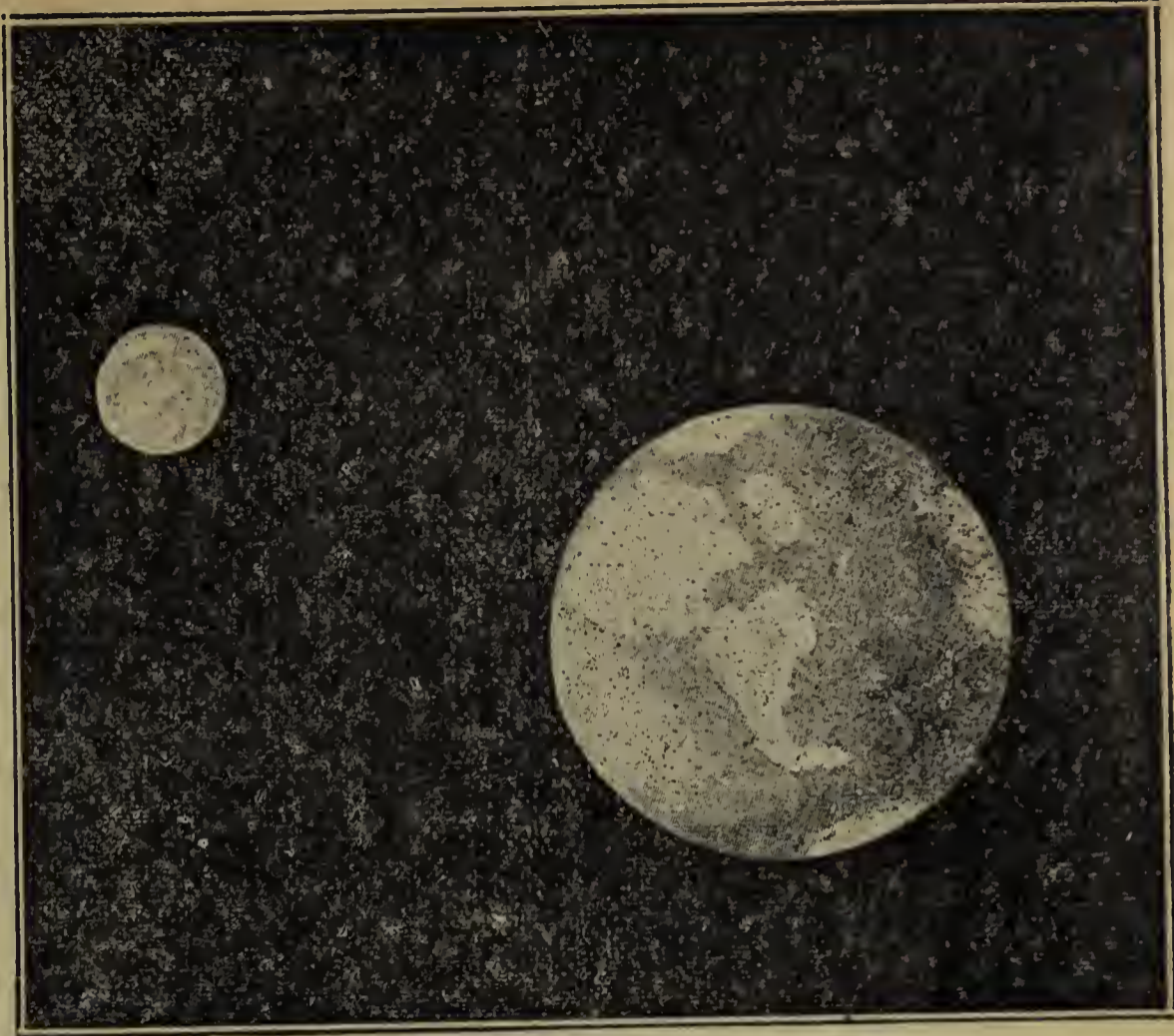
Такою велитенською кулею є наша земля! Та мимо цього вона уноситься свобідно у всевітньому просторі, нічим не підперта й на нічим не завішена. Одначе не стоїть вона неповоружно. Перш за все вона без упину обертається довкола себе, так начеб була настромлена на якійсь постійній, невидимій осі. Цей оборот все одностайний і рівномірний і через це вважається основою до поміру часу. Час, потрібний на один такий оборот землі довкруги себе, називаємо одною **добою**. Добу

Обр. 1.

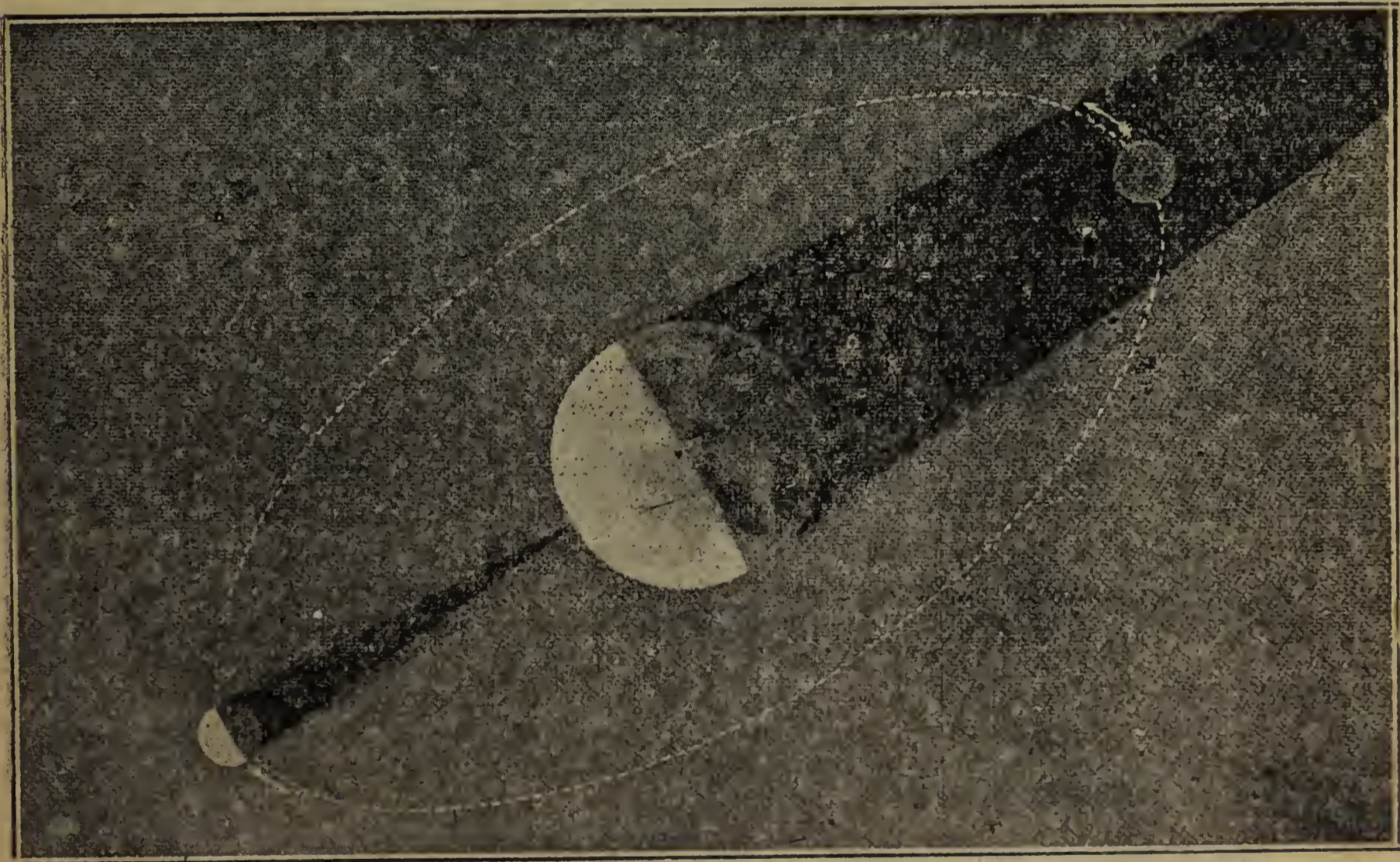
ділимо на 24 рівних частин, званих годинами. Наслідком згаданого обороту що раз то інші частини поверхні землі звертаються до сонця і що раз то інші відвертаються від нього; на перших є день, на других ніч. Земля обертається довкола своєї осі все в сторону від заходу на схід і через це нам здається, що сонце пересувається по небі як раз в противну сторону, себ то від сходу на захід. Оттак день і ніч, та схід і захід сонця, викликані оборотом землі довкола своєї осі.

Крім цього наша земля кружить ще довкола нашого сонця. Час потрібний до цього називаємо роком, і триває приблизно $365\frac{1}{4}$ діб. Дорога землі довкруги сонця (екліптика) все однакова; вона має вид легко видовженого кола (еліпси). Пересічне віддалення землі від сонця вносить 150 мільйонів кілометрів.

Земля і місяць.

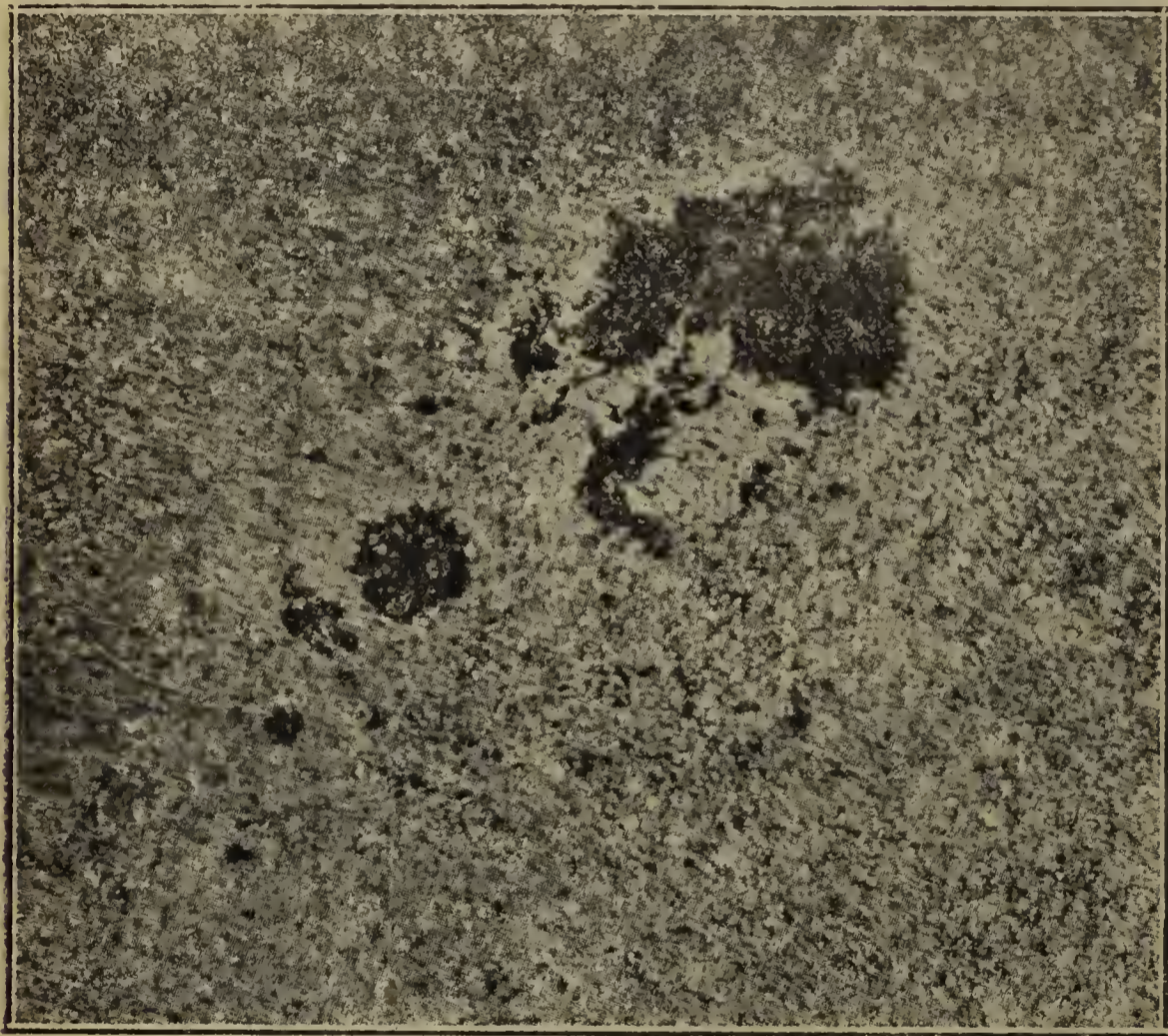
Вісь нашої землі нахилена значно до цієї дороги і то все в одну сторону — як це бачимо на образку 1. Через це бігуни землі то нахилюються, то відхилюються

Затміння сонця й місяця. Велика куля по середині, то наша земля; дві менші — то місяць у двох різних положеннях. Чорні смуги — то тінь, яка паде від місяця і землі.

супроти сонця. На нахиленій половині землі стає тепліше і тоді там літо, на відхиленій холодніше — зима. Оттак нахилення земної осі спричинює чотири пори року: весна, літо, осінь і зима, що без упину чергуються з собою.

Наш місяць. Наш місяченько своїм виглядом і своїми змінами споконвіку дивує неосвічених людей та через це про нього зложено багато казок та пісень. Та всеж таки, це така сама куля, як наша земля, тільки 50 разів менша від неї. Це невідступний товариш нашої землі, що без упину кружить довкола неї, у віддаленню 384.000 кільсметрів.

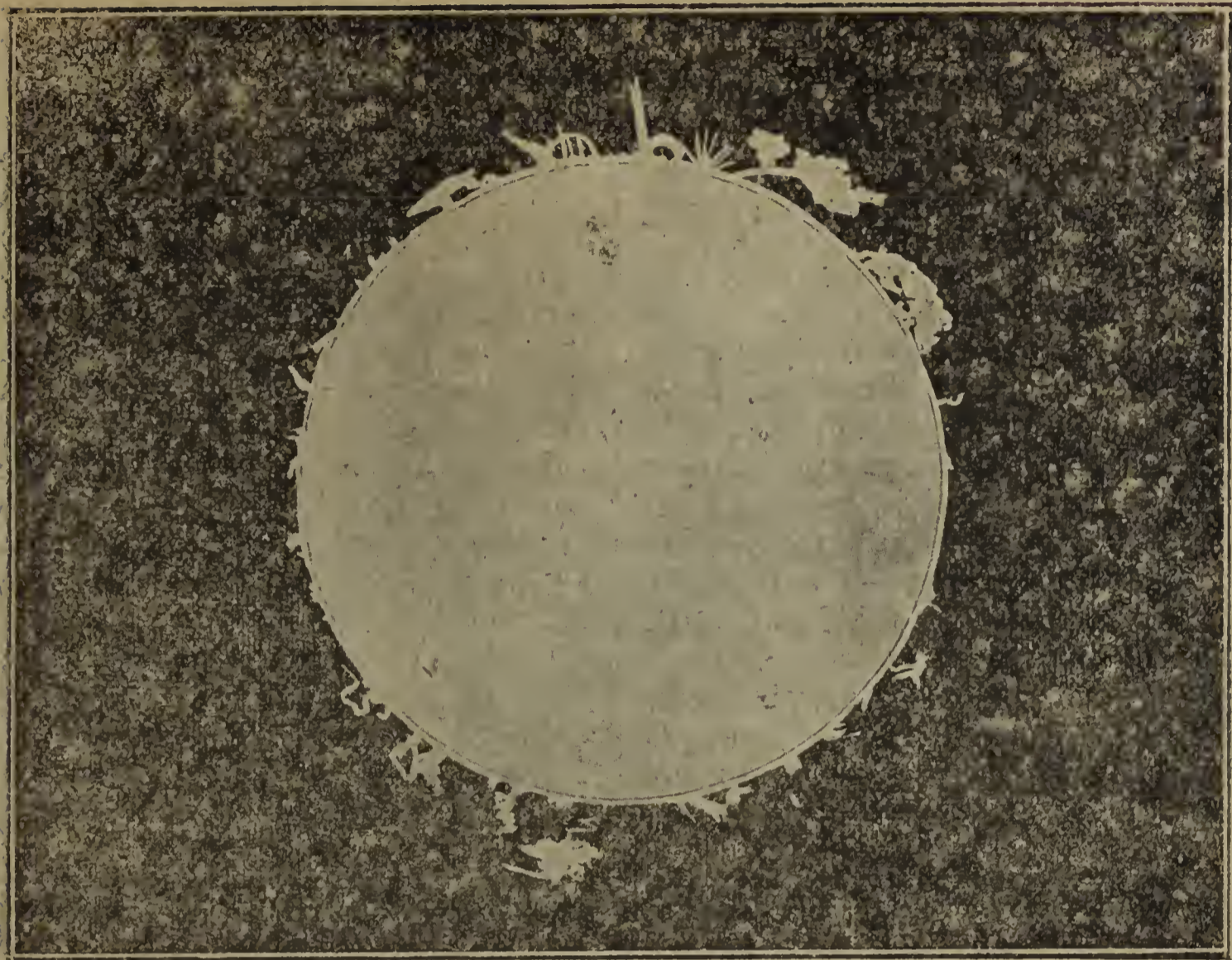
Частина поверхні сонця з зернами і плямами.

Наслідком цього круження він все змінює своє положення супроти сонця і землі, і наставляє до нас то цілу, то тільки частину своєї поверхні, освітленої соняшним промінням, то знов звертається до нас цілком неосвітленою стороною. Таким способом повстають відомі зміни місяця: нів, перша півповня, повня і друга півповня. Оббігаючи довкола нашої землі, наш місяць нераз стає між нею і сонцем і серед білого дня закриває нам його ясну поверхню. Тоді маємо затьміння сонця. Однак нераз буває і так, що місяць стане „поза“ землею, тоді місяць переходить через тінь землі і ми маємо затьміння місяця.

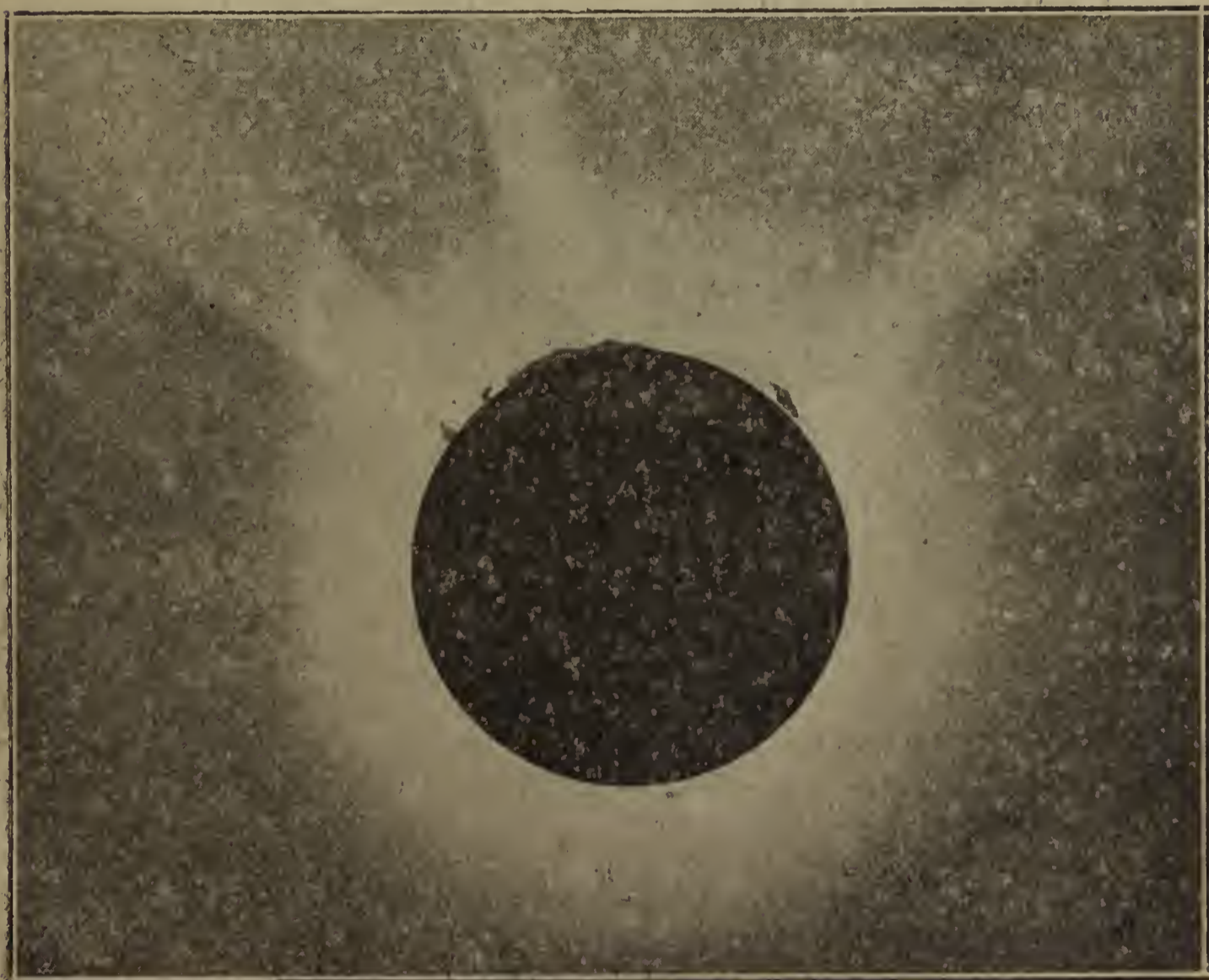
На жаль, наш місяченько звернений до нас все одною і тою самою стороною так, що ми не маємо спромоги його оглянути із всіх боків. За те зверненому до нас обличчю місяця можна добре приглянутись. На ньому бачимо постійні, ясні й темні плями. Далековидними приладами видно виразно, що темні плями це великі заглибини, начебто моря, а ясні плями це великі високо-рівні. На них скрізь повно високих гір, звичайно перстенисто уложених, на взір наших вульканів. На місяці нема повітря ані води, наслідком цього там неможливе ніяке життя, нема ніяких рослин, ані ніяких живих сотворінь, а скрізь тільки глуха, мертвецька пустиня.

Наше сонце. Це могутнє джерело світла й тепла є також кулею, тільки велитенських розмірів, бо приблизно півтора мільюна разів більшою від нашої землі. Промір сонця (найбільша його ширина) в дійсности майже 110 разів більший від проміру землі, значить від середини сонця до його поверхні майже два рази далше, як від землі до місяця! Ця велитенська куля має в середині гаряче, густаво-плинне, не надто велике ядро, правдоподібно з такого матеріалу, як наші вульканічні скали, та це ядро окружене грубою верствою

гарячих, розжарених пар різних металів, переважно заліза. Ця груба поволока розжарених металевих хмар зветься фотосферою. і є головним джерелом соняшого тепла і світла. Вона часом місцями продирається і тоді в тім місці на поверхні сонця бачимо темні плями, видні нераз навіть голим оком. Понад згаданими хмарами розжарених металів уносяться пари віжних газів, переважно водня, що творять кругом сонця значно меншу червоново світячу поволоку, так звану хромосферу. Із гарячої кипучої маси фото і хромосфери вибухають часто могутні вибухи газовопливних мас в виді огнистих „смолоскипів (факлі) і „язиків“ (протуберанци),

Сонце з факлями і протуберанцями.

Сонце з короною.

ІЗДАВЦЬ І ДР. І. ДРВАНЬ-СНАМРАГІМ

які особливо гарно видно в часі цілковитого затьміння сонця. В часі цілковитого затьміння видно також, що ціла поверхня сонця окружена крім цього ще нижнім світляним сявом, т. зв. короною, що від сонця розходить ся не раз далеко у всесвітньому просторі. Це світло в часті електричного походження, щось в роді постійних могутніх лискавок, які витворюються наслідком бурливих переворотів у хромо- й фотосфері, в часті блеском туманів нижнесенького пилку, який заодно розпилюють кругом сонця могутні вибухи язиків і смолоскипів. Сонце, так само як і наша земля, обертається довкола своєї осі — а на один такий оборот потребує воно приблизно чотири наших тижнів.

Планети, посестри нашої землі. Наша земля не крутиться самітно довкола сонця. Має вона багато товаришок-посестер, що ділять з нею її долю й не-

долю. Це так звані планети, або непостійні звізди. Всі вони в таки ми ж самими землями, як наша, тільки через це, що вони дуже від нас далеко віддалені, видаються нам маленькими, світлячими точками на небі, як правдиві звізди, а різняються від останніх тільки тим, що постійно змінюють своє положення на небі. Хоч виглядають вони наче звізди, то свого власного світла не мають, а світять, так як і місяць, світлом сонця, що відбивається від них мов від зеркала. Так само відбивається соняшне світло і від нашої землі, і коли би ми подивилися на неї з якої другої планети, вона видавалася би нам ясною, світлячою звіздою.

Враз з нашою землею маємо вісім головних планет: Меркур, Венус, Земля, Марс, Юпітер, Сатурн, Уран і Нептун. Ось перегляд їх важніших даних, для порівняння:

Назва планети	Промір		Обем земля = 1	Тягар земля = 1	Віддалення від сонця		Час кру-ження (рік)		Час обороту довкола осі	Чи-сло міся-ців
	в кільо-метрах	земля = 1			в міліонах кільо-метрів	земля = 1	наших днів	земля = 1		
Меркур	4.710	0.37	0.64 = $\frac{1}{27}$	0.06	58	0.39	87.97	$\frac{1}{4}$	88 днів	0
Венус	12.320	0.97	майже 1	0.82	108	0.72	224.70	$\frac{5}{8}$	225 днів	0
Земля	12.756	1.00	1	1.00	149	1.00	365.26	1	23 г. 56 м. 4 сек.	1
Марс	6.890	0.54	0.16 — $\frac{1}{6}$	0.11	228	1.52	686.98	$1\frac{8}{9}$	24 г. 37 м. 23 сек.	2
Юпітер	142.060	11.04	1330	318.36	778	5.20	4 332.59	$11\frac{9}{10}$	9 год. 50 мін.	4
Сатурн	119.600	9.40	830	95.22	1428	9.55	10.759 23	$29\frac{1}{2}$	10 год. 14 мін.	10
Уран	50.700	4.00	64	14.58	2873	19.22	30.688.45	$84\frac{1}{25}$?	4
Нептун	54.400	4.30	80	17.26	4501	30.11	60.181.30	$164\frac{1}{20}$?	1

Як бачимо, планети нашого сонця досить різняються своїми прикметами. Особливо замітні: Юпітер своєю незвичайною величиною, Сатурн з особливим тонким перстеном, утвореним мабуть із дрібних ціпких тіл, та з десятьма місяцями і далекі Уран і Нептун, що здеється в напів плинні і гарячі.

Та поза тим усі згадані планети в такими самими землями, як наша свята земля: всі мають постать кулі-Геоїду, всі обертаються довкола своєї осі в один бік, а то з заходу на схід, всі кружать в одну сторону довкруги сонця, по дорогах, що мають вид легко видовжених кіл, яких спільним осередком в власне сонце, дороги всіх планет лежать при-близно на одній поверхні, наче спів-

осередні кола, нарисовані на одній картині паперу, всі крім Меркура і Венус, мають місяці, що кружать довкола них так, як наш місяченько, всі повинуються однаковим законам природи, видно, що всі вони в однаковими творами природи та що їх початок і судьба однакові.

Чи живуть які живі сотворіння на інших планетах, так як на нашій землі? Справді, на деяких планетах в пригожі до цього обставини: на Венус і на Марсі в напевно повітря і вода, на останньому видно якісь правильні черточки, немов канали, збудовані рукою розумних істот, так що життя, бодай на Венус і на Марсі, в дуже можливе. Одначе певного нічого про це ще тепер сказати не можна.

Поміж Марсом і Юпітером кружить ще кругом сонця цілий рій дрібоньких тіл, званих астероїдами, або планетоїдами. До тепер відкрито їх майже 800, але без сумніву є їх далеко більше. Всі вони дуже маленькі, від 2 до 10 кілометрів в промірі і деякі навіть не кулисті, а гранчасті як великі каменюки. Дороги астероїдів дуже видовжені і звичайно помітно скісно уложені до доріг великих планет, та з усього, що про них знаємо, видно, що це маленькі планетки. Можливо, що це частинки якоїсь великої планети, яка розсипалась наслідком стрічі з другим всесвітнім тілом, або з інших невідомих нам причин.

Крім цього довкруги нашого сонця кружать ще також комети, звані також небесними мітлами або хвостатими зіздами. У комет розрізняємо звичайно ясне ядро, з якого тягнеться довга, ніжна, світляна смуга, звана хвостом. Ядро комет утворене з безлічі менших і більших камінюк, хвіст це ніжний пил і газ, що утворюється з ядра і тягнеться за ним. Комети женуть з шаленою шкоростю, що доходить до 70 кілометрів на 1 секунду, з безмежних всесвітніх просторів просто до сонця, а оточивши його у дуже близькому віддаленні, вертаються назад у всесвітній простір дорогою майже рівнобіжною до тої, котрою прийшли. Багато комет вертає назад до сонця, перейшовши не раз далеко поза дорогу останньої планети, Нептуна; вони кружать правильно довкола нашого сонця, так як планети, та враз з ними входять в склад нашого соняшного світа. Та далеко більше комет ніколи вже не вертає до нашого сонця — це мабуть гості з безмежних всесвітніх просторів, які тільки випадково заблукали до царства нашого могутнього сонця.

Метеори або падучі зізди. Вкінці довкола нашого сонця кружить ще багато хмар дрібного каміння, так званих метеорів. Вони так малі, що їх не можна навіть доглянути далековидними

шклами, але коли вони випадком пролітають попри нашу землю крізь наше повітря, тоді наслідком тертя вони запалюються і серед ясної ночі ми їх бачимо у постаті падучих зірок. Буває такий метеор впаде справді на землю, тоді бачимо, що це звичайне каміння, дуже часто з чистого заліза. Хмари метеорів це правдоподібно розсипані ядра комет.

Наш соняшний світ. Наше сонце враз із усіма планетами, їх місяцями, планетоїдами, кометами та метеорами, тво-

Величина сонця в порівнянні з іншими планетами. Великий білий кружок по середині — то сонце, а маленький кружок Ю. (Юпітер), С. (Сатурн) — то планети; найменшою з них мов макове зерно є Земля (З).

рить наш соняшний світ. Осередком цього цілого світу є сонце; воно удержує його своєю всемогутньою силою притягання, воно освітлює й огріває його своїми проміннями, воно уможливує існування живих сотворінь там, де вони мали спромогу повстати. Додаймо до цього, що весь наш соняшний світ утворений з того самого матеріалу, з якого утворене сонце, що всі планети, планетоїди, комети й метеори нашого соняшного світа, разом взяті, стано-

влять ледви тисячну частинку матерії нашого сонця, то зрозуміємо, що властивою основою нашого сонячного світа є ця могутня газovo-плинна розжарена куля, що зветься сонцем; все инше це тільки дрібонькі краплиночки цієї самої матерії, розпилені в найблизшому оточенню сонця посеред без-

межного всесвітнього простору. А на одній із менших краплиночок цієї сонячної матерії, на тій, що зветься землею, існують малесенькі створіння, люде, що живуть, працюють, відчувають і думають і своїм малесеньким розумом розяснюють чудну будову цілої вселенної.

Вселенна.

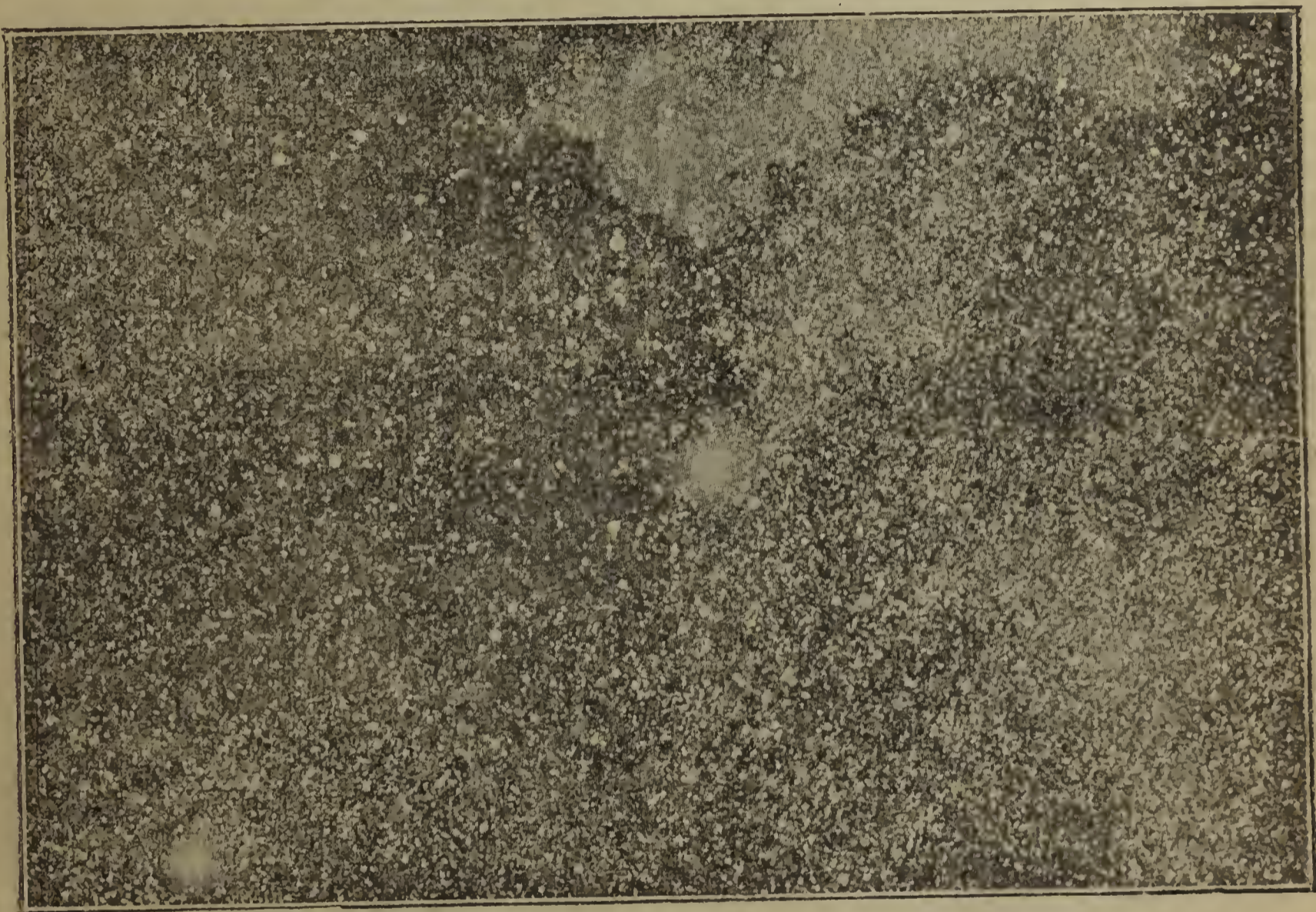
Наше сонце з усіма своїми планетами, планетоїдами, кометами і метеорами се ще не цілий наш світ. Наш всесвіт повний всяких инших всесвітніх тіл і творів, якими тепер з черги, хоч побіжно приглянемося, зазначаючи тільки найважніші речі із тих відомостей, які вже здобула наука, розсліджуючи нашу вселенну.

Звізди постійні. У ясну, зоряну ніч ціле небо вкрите дрібними зірками. Планети нашого сонця видаються нам також маленькими зірками, одначе голим оком ми бачимо тільки Венус, Юпітера і Марса, тяжше вже доглянути Сатурна, бо він дуже непозірний, а вже дуже трудно доглянути Меркура; останніх планет, Урана й Нептуна без далековидів бачити не можна. Одначе планети пізнати зразу по тім, що вони постійно змінюють своє положення супроти инших звiзд. Всі инші звiзди свого положення не змінюють і задля цього називаємо їх постійними. Отже з виїмком кількох згаданих планет всі звiзди зоряного неба є постійними звiздами. Як відомо, деякі постійні звiзди помітно великі, одначе таких небагато, загально це дрібні світлячі точки, часто ледве помітні голим оком. Далекovidними приладами видно далеко більше звiзд, яких голим оком вже доглянути не можна. У ясну, безмісячну ніч бачимо посеред неба ніжку світляну смугу, так звану „Молочну, або Чумацьку Дорогу“. Дивлячись на „Чумацьку Дорогу“ побільшуючими далекovidами, переконуємося, що вона утворена із безлічі дрібнесеньких постійних зірок. Загалом можна прийняти за правило, що чим звiзди менші, тим вони дальші від нашої землі. Приглядаючись звiздам, бачимо, що вони уложені начебто громадками; тим гро-

мадам звiзд надано здавна різні назви; у нас загально відомі громади: Великий Віз, Квочка і Косарі. Одначе розрізнявання згаданих звiздяних громад полягає на обмані нашого змислу зору; звiзди, що утворюють одну громаду по правді дуже різно віддалені від нашої землі і тільки за для того, що ми їх бачимо побіч себе — думаємо, що вони належать до себе. Розуміється, що звiзди розсіяні по цілому всесвітньому просторі скрізь довкола нашої землі, одначе ми бачимо тільки половину зоряного неба, а саме ту, що є над північною півкулею нашої землі; другу половину зоряного неба, що є над полудневою півкулею землі, бачать ті люде, що живуть в полудневій Америці, Австралії і полудневій Азії. Глянувши на зоряне небо, ми маємо вражіння, начебто звiзд було без числа, одначе з обчислення показується, що голим оком ми можемо доглянути не більше як 5.500 звiзд, далекovidами можна так бачити далеко більше, напевно до 30 мільонів, а може і до 150 мільонів. Колиб їх всіх можна бачити голим оком, ціле небо сялоб одноцільним золотим блиском.. Що ж таке ці безчисленні світлячі точки, які називаємо звiздами? Наукові досліди виказали безсумнівно, що всі постійні звiзди — це сонця, такі самі, як наше сонце. Наше сонце є також постійною звiздою, і то одною з найменших! Звiзди, це могутні газovo-плинні, розжарені кулі, утворені з такогoж самого матеріалу, як наше сонце, тільки звичайно далеко більші й величавіші від нього. А видаються вони такими малесенькими точками через це, що вони дуже далеко від нас віддалені. Це віддалення таке велике, що його вимірюємо не кілометрами, а скорістю світла. Світло про-

бігає в одній секунді 300 тисяч кілометрів, отже — досліджуючи віддалення звізди від нашої землі, ми обчислюємо, як довго мусить іти світло від цієї звізди до нас. Світло йде до нас від нашого місяця майже $1\frac{1}{4}$ секунди, від нашого сонця майже 8 мінут, а від найближчої звізди 4 літ! Близьких звізд нема і через це віддалення звізд вимірюється так званими „світляними токами“, себто обчислюючи, кілько літ потрібує світло, щоби від цієї звізди дійти до нашої землі. Розуміється, що на протязі одного року проходять світло: $60 \times 60 \times 24 \times 365 \times 300.000$ себто

чить, ми бачимо звізди не такими, якими вони є справді сьогодні, а такими, якими вони були ще багато літ тому назад. Возьмім на увагу яку звізду „Чумацької дороги“, що віддалена від нас рівно на 1000 літ світла, і подумаймо собі, що на тій звізді, або на якійсь її планеті, живуть якісь розумні створіння, які своїми мистецькими приладдями можуть бачити те, що діється на нашій землі. Розуміється, що вони бачитимуть нашу землю завдяки тим промінням, які вийшли від нашої землі перед 1000 літами, значить вони побачуть доперва те, що діялось на нашій землі 922 р.

Частиночка „Чумацької Дороги“.

майже $9\frac{1}{2}$ біліонів кілометрів. Звичайно звізди віддалені від нас на десятки або й сотки „світляних років“, а найдальші звізди „Молочної або Чумацької Дороги“ віддалені від нас майже на 6.000 світляних років! Проміння світла, які цієї ночі дійшли до наших очей і дозволили нам побачити звізди „Чумацької Дороги“, вийшли від тих звізд перед кількома тисячами літ, а ці проміння світла, які цієї ночі вийшли із тих звізд, дійдуть до очей наших потомків, що житимуть за стількиж тисяч літ! Зна-

Вони побачуть, що на Україні живуть погане, які кланяються Даждьбогови і Перунови, побачать боротьба князя Ігоря з Половцями, вічеві наради та загалом життя наших предків з перших княжих часів. Дуже можливо, що багато звізд, які ми тягем бачимо, вже давно загинуло або перестало світати, а на відвороті, можливо що в багато таких звізд, яких ми не бачимо, бо їх проміння ще не дійшли до нашої землі. Образ зоряного неба, який бачимо сьогодні, не відповідає нинішній дійсності;

одні звізди бачимо сьогодні в такому стані, в якому вони були перед кількома або кільканадцятьма літами, інші в такому стані, в якому вони були перед кількадесятьма літами, або перед сотками і тисячами літ — і це годиться тямити все, коли говоримо про звізди. Розуміється, що і від себе звізди віддалені не менше, як від нашого сонця: найблизчі звізди, які як здається стоять близько при собі, віддалені від себе на кілька, або кільканадцять світляних років. А видаються вони так близько себе через це, що ми дивимося на них з безмежного віддалення. Звіснож, що ліс видається тим густіший, чим з більшої віддалі ми дивимося на нього.

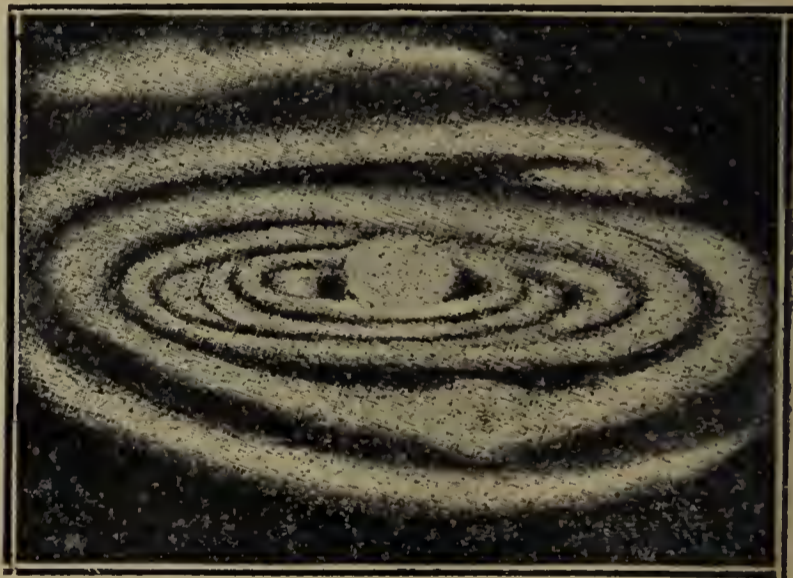
Та мимо такої безмежної віддалі вчені мають способи досліджувати їх будову. Із тих дослідів показується, що звізди не всі однаково збудовані. Вже голим оком видно, що деякі звізди світять білим, інші жовтим, а ще інші червоним світлом. Перші з них утворені з дуже розжарених газів, другі холодніші і газиво-плинні, останні ще холодніші і мають більше або менше щіпке ядро. Повидиму звізди з часом холонуть і без сумніву в багато звізд, які вже цілком остиглі і замінилися в тверді, темні кулі. Розуміється, що вони вже давно погасли і ми не маємо спромоги їх бачити.

Перемінні звізди. Поміж звіздами деякі звертають на себе увагу правильною зміною сили світла. Часом вони світять ясним блеском, відтак поступенно маліють, а то й цілком погасають, а вкінці знов розяснюються, щоби остаточно засясти повним блеском. Така змінність повторюється звичайно дуже правильно і через те такі звізди називаємо перемінними. Є двояка причина цієї появи. Одні звізди є перемінними тому, що кругом них кружать близько великі, розуміється, темні планети, які від часу до часу закривають ті звізди перед нами. Другі перемінні звізди змінюють своє світло через те, що вони справді правильно то погасають, то розжарюються і розяснюються на ново до давнього стану, через те, що скорочення матерії наслідком остигання викликає нове підвищення температури. В такий спосіб остигають загалом всі звізди, тільки не у всіх ця перемінність виступає так різко і так замітно. Наше сонце нале-

жить власне до звізд жовтих і перемінних. Темні плями на сонцю, є власне проявом його остигання і появляються правильно у 11 і 33 літних відступах.

Нові звізди. Буває часом, що на зоряному небі появляється ненадійно справді нова звізда, яка вагло запалає ясним блеском та відтак поволи погасає і по кількох місяцях цілком зникає. Із дослідів над найблизчими новими звіздами, що появились були в останніх літах, виходить, що є дві можливості їх появи: тут зустрінулися або дві звізди, два могутні сонця або тільки одна звізда із могутньою хмарою метеорів чи всесвітнього пилу. У всякому разі наслідком цієї стрічі дотичні всесвітні тіла розжарюються так сильно, що замінюються в однородну газиву масу.

Мряковиння. Такі газиві маси зустрічаються скрізь поміж звіздами і називаються мряковиннями. Дотепер начислено їх звиж 5.000, та безперечно їх далеко більше. Мряковиння займають велетенські простори і звичайно мають вид слимаковато скручених смуг, в яких середині находиться яснійше ядро, що дуже часто світить мов звичайна звізда.

Повставання нашого соняшного світа; середня куля — то сонце, довкола нього багато перстенів, які пересуваючись творять менші кулі — планети.

Із усього видно, що мряковиння обертаються дуже швидко довкруги свого осередка, одначе людське життя надто коротке, щоби ми могли завважити цей рух і викликані ним зміни.

Будова нашого звіздяного світа. Всі постійні звізди, які бачимо на нашому небі, враз із звіздами, що творять „Чумацьку Дорогу“, та враз із нашим сонцем, творять одну спільну громаду;

один звізданий світ. Ця хмара сонць творить слимаковатий скрут, який ми бачимо в постаті „Чумацької Дороги“. Наше сонце є недалеко середини цього цілого звізданого світа. Весь той звізданий світ не стоїть на місці; „Чумацька Дорога“ обертається швидко докруги свого осередка: всі так звані постійні звізди постійно змінюють своє положення; — наше сонце гонить також безупинно „вперед“ із скорістю 20 кілометрів на секунду. А ген далеко поза нашим звізданим світом, у віддаленню мільйонів літ світла, видно інші подібні звіздані світи, звичайно в виді слимаковато скручених смуг — так, як наша „Чумацька Дорога“. Дотепер відкрито кількадесять таких далеких других звізданих світів. Кілько їх є по правді? Що є далше поза ними? Які ще чудові тайни криються у нашій вселенній — це все питання, яких розвязкою займається наука астрономії...

Життя вселенної. Ось так збудована наша вселенна. Ми бачили, що вона складається з безлічі могутніх, розжарених, газиво-плинних куль, себто сонць або звізд. Кожне таке сонце, це окремий для себе світ, із своїми планетами, кометами та хмарами метеорів. Одним із тих безчисленних сонць є й наше сонце, одною із численних його планет є наша земля. Завдяки відповідним обставинам, відповідній температурі, повітрю і воді, появились на ній живини: рослини, звірята і люде. Чи такі само або подібні живини є й на інших планетах нашого або иншого якого сонця? Хто може що небудь про це сказати? Одно тільки певне, що безмежний простір цілковито зимний, отже кожне сонце мусить остигати. По багатьох мільйонах літ воно холоне, червоніє, темніє, а вкінці цілком гасне і замінюється в зимну, тверду і темну кулю. Коли на якій планеті були колись які живини, то вони

вже давно погинули, заморожені всевладним зимном. Таким способом сонця завмирають і стають закостенілими, бездушними трупами. Одначе такі мертві сонця жевуть нестримно до осередка „Чумацької Дороги“. Там вже безліч таких трупів. У шаленому круговороті вони остаточно зустрічаються зі собою і... твориться чудо! Зударившись з шаленою силою оба мертві сонця так загріваються, що запалюються ясным полум'ям і замінюються в мить в могутню газиво кулю-мряковиння!

Але мряковиння стигнуть також, гуснуть і починають обертатися все швидше й швидше; у їх нутрі твориться густійше ядро, кругом якого тягнуться слимаковаті або перстенисті смуги зверхнього, рідшого матеріялу. Вкінці по мільйонах літ із ядра утворюється нове молоде сонце, а з слимаковатих і перстенистих, обводових смуг творяться маленькі кульочки-планети, що слухняно кружать докола могутнього осередка. Оттак смерть народжує нове життя, оттак повстають нові соняшні світи! Слимаковата будова нашого зоряного світа — себто „Чумацької Дороги“, а також і багатьох инших звізданих світів вказує на це, що не лиш поодинокі соняшні світи, але й цілі звіздані світи повстали також із якогось могутнього мряковиння, що колись, на початку, виповнювало цілу вселенну. Звідки взялось це мряковиння і задля чого воно почало рухатися — це питання, що належать вже в обсяг філософії природи.

Ми із усього бачимо тільки, що всі прояви в природі відбуваються на основі вічних незмінних законів природи. Прослідити ці вічні закони природи це найвища і найблагородніша ціль людського духа.

Історія нашої землі.

Бажаєте, щоб вам розказати про історію нашої землі? Це не легке завдання! Наша матуся Землиця, як усяке сотворіння жіночого роду, хоче бути вічно молодою і через те дуже старанно заховує перед людським оком сліди

свої минувшини. Але всі знаємо добре, як це тяжко заховати тайну перед людською цікавістю; бо ось знайшлись вчені, що узброєні шклами й иншими дотепними приладами, а перш за все бистрим розумом і дотепом, віками нишпорили

й досліджували, аж доки не назбирали ба-
гато цікавих відомостей про минувшину
нашої Землі. Таким чином повстала
величава наука: Історія нашої Зе-
млі або геологія. Ось послухаємо, до
яких вислідів дійшла ця особлива наука.

Народина Землі. Метрики наша Ма-
туся не мають, але в її таємних зака-
марках, на самому дні її багатих комор,
заховались певні документи і достовірні
акти, списані на могутніх скрижалях-
скалах, із яких виходить, що наша Ма-
туся вродилася от так, що найменше
перед 100 мільонами літ. Коли ми по-
милилися о кілька десятків або соток
тисяч літ, то це не має жадного зна-
чіння, бо ось коли дівчині мине 20 літ
то за других 20 літ вона матиме тільки,
ну... 25 літ!

Батьком нашої святої Землі був
всемогутній і вічний Дух — Творець
Природи, а матірю саме наше золоте
Сонце. Породило її наше Сонячко, вже
не в першій своїй молодості, посеред
шаленого творчого круговороту своїх
могутніх мас, викидуючи її із себе, як
маленьку краплиночку, півмільйонну ча-
стиночку свого тіла. Наша Земліця
не була одиночкою у своїх батьків. Вже
давно перед тим народились її братчи-
ки-велити: Нептун, Уран, Сатурн і Юпі-
тер, а відтак тисячка малесеньких кар-
ликів-астероїдів, а на кінці малий та-
ємничий Марс. Після Землі народились
ще тільки: красавичка Венус і малень-
кий а бистроногий Меркур.

Як бачимо у нашого Сонця споро-
діточок, а всі вони чемні розвеселяють
свою животворну матір, танцюючи без-
зупину кругом неї чародійного вальця.

Земля зіркою. Щоби бути спра-
ведливим, треба признати, що наша Зем-
ля в ранній добі свого життя не була
така гарна, як тепер. В першій хвилині
після своїх народин вона мала вид га-
зово-плинної кулі. Вилетівши із пеколь-
но гарячого нутра сонця, вона зразу
була так само розжарена, бо навіть
якийсь час світила своїм власним світ-
лом, хоч певно не так сильним, як ма-
тірне Сонце. Одначе заклопогана матір
забула обгорнути свою донечку у теплі
покривала і кинула її нагу у всесвітній
цілковито зимний простір, так що наша
Земля від першої хвилі свого життя
до тепер постійно остигає. Наслідком
цього остигання газво-плинна маса Землі

швидко погасла, прохолоджувалася, гусли
і коли зверху остигла до 2000° С, почала
тверднути і поверхня Землі покрилась
вперше твердою поволокою із хрусталь-
них, первісних скал. Ця тверда по-
волока постійно грубне, утворюючи чим
раз грубшу скорупу, або кору на-
шої Землі. Це був діточий вік на-
шої Землі, страшний, бурливий час!
Внутрішні газво-плинні кидучі маси,
замкнені твердою та ніжною ще паво-
локою, що хвилини проривались на вер-
хи, вибухаючи могутніми вулькана-
ми, або підіймали тверді, хрустальні
скали вгору, утворюючи величезні пер-
вісні гори.

Зміна поверхні Землі. Коли поверхня
Землі остигла остаточно до 1000° С,
тоді із кисня і водня, що були в
газах, окружуючих поверхню Землі,
утворилась вперше водна пара. Ці
народина води відбувалися дуже гуч-
но, бо оба згадані гази, злучаючись із
собою, сильно вибухають. Тимчасом Зем-
ля остигала швидко далше і коли зверх-
на температура дійшла до 100° С, тоді
водна пара почала окроплюватись і на
гарячу поверхню Землі злилися перші
струї кипучої води. Чим більше Земля
остигала, тим більше скроплювалася
водна пара, тим більше нагромаджува-
лось її в глибинах Землі, утворюючи
первісні моря і озера. Від цього часу
до сьогодні вода впливає дуже сильно
на вигляд поверхні Землі. Перш за все
вода ділає механічно: змиваючи по-
верхню і забираючи з собою все, що
дається; при тім вона підмулює береги
і нищить їх, промиває рови і яри, роз-
биває і кришить навіть найтвердші
скали у мягкий матеріал, який вже лег-
ко змити і забрати з собою. В подібний
спосіб ділає на поверхню Землі також
і повітря, особливо, коли воно роз-
бурхане у постаті вітру або сильного
вихру. Під впливом води і повітря на-
віть найтвердші скали розсипаються,
а так утворений мілкий і слизкий ма-
теріал забирає вода з собою, засипує
ним всі заглибини та остаточно складає
в виді замулу при берегах рік, ставів,
озер і морей. Наслідком цього береги
рік, озер і морей замулюються, їх дно
підноситься, а їх вода мусить пересува-
тися чим раз далше на инше місце.

Осадкові скали. Та найбільше замулу
осаджується на дні моря, там він зупи-

няється, твердне і з нього по довгих літах твориться скала. Такі скали називаємо осадовими, а пізнати їх по тім, що вони все більш або менше вразно верстовані, не раз так віжно, начеб були утворені з тонесеньких пластинок паперу. В горах або на стрімкому березі ріки ми дуже часто можемо бачити такі верстовані скали, та певно зразу завважаємо, що вони звичайно більше або менше повигинані і поскладані (пофалдовані).

Утворення гір і долин. Щож тут сталося? Чому вони не уложені рівно, по земо, а повигинані? Щож діяти! Сталось тут те, що можна було передвидіти; через остигання ядро землі корчиться, а скорупа морщиться, просто, наша матуся Землиця старіється, а її обличчя покривається морщинами. Звільна, віками цілими підносяться ті морщини в гору, а рівночасно вода робить свою роботу й розділює кожну морщину на ряд стіжків, які ми називаємо горами. Гори утворені з осадових скал, йдучи все разом, ланцухами, а кожний ланцух гір це одна морщина на обличчю нашої Землі. Нівроку! Наша матуся Землиця мусить вже бути дуже старенька, бо на її обличчю вже дуже багато зморщків, погляньмо тільки на карту Землі (атляс): Карпати, Урал, Кавказ, Альпи, Апеніни, Балкан в Європі, Гімалаяї і Сибірські гори в Азії, Скалисті гори, Корділери й Анди в Америці та багато інших, це все морщини нашої Землі!

Свідки минувшини Землі. Оттак незаметно й постарілася наша Земля. Але щож тимчасом з нею творилося? Чи нема спромоги довідатися, що за той час пережила наша Землиця? Справді, ми маємо спромогу багато довідатися про минувшину нашої Землі, бо ми можемо сьогодні оглядати власними очами свідків цієї минувшини. Тими свідками є скаменілости. Як знаємо, у воді живе багато сотворінь, що мають тверду, вапнисту скорупку, як раки, слимаки, скальки і т. п. Коли таке сотворіння згине, м'яккі часті його тіла гниють і вода забирає їх з собою, але скорупка остається в намулі, бо вона з вапна і не гниє. Буває знов, що дерево впаде у воду і загразне у намулі; то часом воно зігниє і сліду з нього не буде, але звичайно воно перегниває

повільно і так перемінюється у вугіль, а буває і так, що таке дерево напоюється мінеральними субстанціями, розпущеними в воді і так поволі кам'яніє. Так само кам'яніють в намулах кості звірят, що погинули у воді. Отже скорупки, звуглілі та скамянілі рослини й кості звірят полишаються на вічні часи в намулі, — а коли з того намулу утвориться скала, то ми всі ті речі можемо в такій скалі віднайти й їм добре приглянутися. Все те називаємо скаменіlostями. В осадових скалах знаходимо дуже часто скаменілости й на тій основі можемо довідатися, що колись жило на землі й у воді в тих часах, коли ті скали творилися, себто осаджувалися в постаті свіжого намулу. Таким способом верстви осадових скал це начебто картини, на яких записана історія нашої Землі, від того часу, коли на ній появилася вода; — тільки треба вміти читати й розуміти цю величаву книгу Природи. Спробуймо хоч побіжно приглянутися тій книзі Битія нашої Землі, а може довідаємося щось цікавого.

Поділ осадових скал і минувшини Землі. Осадові скали нашої Землі ділимо, відповідно до їх віку, на чотири роди: 1) найстарші, початкові, або архейські, 2) старі або палеозойські, 3) середні або мезозойські і 4) нові або кенозойські. Відносно до сього ділимо й минувшину нашої Землі на чотири доби: архейську, палеозойську, мезозойську і кенозойську.

Первісна, архейська доба. Це був вік, коли творились перші осадові скали і він мусів тривати дуже довго, бо подекуди ці архейські скали доходять до кількох метрів grubости. В цих первісних скалах не знайдено до тепер ні одної скаменілости, але є певні докази, що якісь сотворіння мусіли вже тоді жити на нашій Землі. Бо саме в тих скалах викопують писень або графіт, цей матеріал, з якого роблять звичайні олівці до писання. Писень або графіт це відміна вугля, а вугіль, як кажуть вчені-знавці, може в землі утворитись тільки із гниття рослин або звірят. Отже вже в теплих архейських водах жили якісь живини, але вони були дуже ніжні й м'яккі, без ніяких костей і без скорупок; та мабуть було їх дуже багато, коли дали стільки матеріалу на утворення графіту.

Стара, палеозойська доба. В тих скалах ми вперше подибуємо скаменілости і на тій основі можемо вже добре знати, що жило в тих часах на нашій Землі. Отже показується, що в палеозойській добі жили на світі тільки найпростіше збудовані рослини і звірята. З рослин жили тільки такі, що не мають цвіту, як різні водорости, мохи, папороти і подібні. Із звірят жили перш за все різні водні, первісні звірята, як губки, коралі і інші, відтак звірята подібні до раків та різні м'якуни, як слимаки, скальки (черепашки) і подібні. Дотепер в середніх палеозойських верствах знаходимо скаменілі риби, але такі, що мають м'який, хрястковий кістяк, от як наша чечуга або осетр. Щойно в горішніх верствах цієї доби подибуємо кости звичайних кісткостелетних риб, а вкінці кости земноводних звірят, таких, як наші жаби або водяні ящірки (серіці або трітони). Замітна річ, що при кінці цієї доби мохи, папороти і інші споріднені з ними рослини виростили до висоти найвищих наших дерев, а праліси моховатих і папоротневих рослин дали багатий матеріал на найліпший і найцінніший кам'яний вугіль, який з тих скал добувають у нас, на Україні, в Донецькій Кряжі, в Росії в Пермській губернії, в Німеччині на Шлеску і в Вестфалії, в Англії та інших краях. В тих часах Україна була залита глибоким морем, тільки при кінці цієї доби середня Україна почала підніматися із морського дна, творячи багністі острови, вкриті буйними пралісами високих мохів і папоротей.

Середня, мезозойська доба. В тім часі жили перш за все всі роди рослин з звірят попередньої доби та крім цього появляються нові. З рослин появляються шпилькові дерева, а при кінці трависті, лінійваті та базькові рослини; у звіринному світі появляються вперше комахи, ящірки і птахи, а при кінці перші савці, але малі і слабосильні, що вилягались з яєчок, мов птахи, так як нинішні австральські кльовинці, або приходили на світ дуже слабо розвинені, як австральські торбуни-кангури. Ця доба замітна незвичайним розвитком ящірковатих звірів. В тім часі жило незвичайно багато родів різних ящурів, нерідко дуже великих і дивоглядної постаті, з яких одні ходили по суші, інші плавали по воді, а ще інші

мали передні ноги замінені в крила і літали у повітрі. В сім часі середня Україна була вже сушею, а з морського дна почали вже підніматись Карпати й Поділля. Дністрова долина, Покуття та полуднева і в часті північна Україна були ще морським дном.

Нова, або кенозойська доба. На протязі цієї доби світ стає чим раз більше подібним до нинішнього. Карпати піднімаються все вище й вище, численні островці давного українського моря лучаться у велику сушу — нашу Україну. Море держиться ще найдовше на Покутті, яке скільки разів то підноситься і стає сушею, то западається і стає знов морським дном. Українське море пересувається чим раз дальше на полудне в границі нинішнього Чорного моря. Рослинність і звіринність так само стає чим раз подібнішою до нинішньої.

Давні роди рослин і звірят вигибають, а появляються нові роди, які чим раз більше стають подібними до нинішніх. Земля вкривається чим раз гарнішими, чим раз різнороднішими квітами, а по лісах і степах появляється чим раз то більше різних м'ясоїдних та рослиноїдних звірів. В половині цієї нової доби появляються вже чоловікоподібні звірята, малпи, а небагом відтак і справжні люде. Як усі сотворіння, так і люде не були відразу такими, як тепер. Первісні люде були низькі, присадкуваті, з малою лобиною, низьким похиленим в зад чолом, сильними, виступаючими щоками та порослі густішим волосом, як сьогодні. Зразу чоловік не знав уживати приладів, жив по ямах і печерах, живився сирими рослинами і звірятами, від ворогів оборонювався руками і сильними зубами. Та з часом чоловік шляхотнів і тілом і духом. По волю почав він виробляти та уживати прилади, зразу з каміння, а далі й з металю, навчився розпалювати огонь та уживати його до варення поживи, випалювання глиняної посудини і цегли та витоплювання й обробітки металів, вкінці почав будувати хати, робити і вбрати одягу, виробляти чим раз зручніші, чим раз дотепніші прилади, уживати собі до послуги звірят та плекати корисні й пожиточні рослини. Отта з віками чоловік став таким культурним і освіченим, як ми сьогодні його бачимо.

А що ж на це наша матуся Землиця? Мабуть спочатку вона не була вдово-лена із такого поступу і розвою живого, „органічного“ світа, що витворився і роз-множився на її старечім обличчю. Її тем-пература швидко обнизилась і ціла пів-нічна частина нашої землі, по Карпати і Альпи, покрилась на довгі віки „віч-ним“ льодом. Багато живин вигинуло, а ті, що остались, пристосувалися до но-вих обставин: рослини дістали грубу кору і тверде листя, а звірята вкрились густою, теплою шерстю. На нашій Украї-ні появились тоді кудлаті слони-мамути, рени, мускусні воли, медведі та багато звірів, що також живуть в підбігунових околицях. Настала довга ледяна доба. Та з часом ставало теплійше, леда то-пилися і втікали на північ, а враз з ними і північна рістня і звіринність і на на-шій Україні. та загалом на землі, вер-тало знову давнє тепло з давньою буйною ростинністю і звіринністю. Одначе не на довго. По віках вертали знову з півночі леда і морози враз з бідненькою ростин-ністю і кудлатими звірами. Чотири ра-зи приходила оттак до нас в гості хо-лодна ледова доба, чим раз довша і гострійша, чотири рази побіджувала те животворне тепло. Тепер кінчиться саме довга четверта тепла, міжледникова доба і зближується нова пята ледяна ще довша і ще холоднійша від усіх попе-

редніх. Що ж це таке? Це початок сум-ного кінця... Це прояви остигання нашої Землиці, прояви боротьби тепла нашого сонця і нутра нашої Землі із безмеж-нім всесвітнім холодом. Одначе не по-падаймо в розпуку! Перш за все наша Земля ще має невичерпані засоби теп-ла. Її зверхня, тверда скорупа груба тепер ледви на 80 кільометрів; це для нашої Землі як раз стільки, що тонень-ка скірочка на великому яблуці. Поза тим ціле нутро Землі ще гаряче і газово-плинне. Доказом на це вулькани, з яких до сьогодні виливається плинний, роз-топлений камінь-лява. І наше Сонце ще має великі засоби тепла і заки стане холодною, червоною звіздою, промине ще багато міліонів літ. Вчені обчислюють, що ще найменше 20 міліонів літ Земля буде можлива для життя всіх живин, а це для нас вічність! Отже вгору сер-ця! Перед нами ще вічність життя і розвою! А влодатку і люде стають чим раз розумнійшими і ліпшими і ми йдем саме на стрічу золотому вікови Людськости. Зближається час Свободи і Волі, час Знання і Правди. Отже жва-во берімся з усіх сил до культурної праці, до боротьби з неправдою, крив-дою і гнетом, щоби й наш український народ засяв щастям і славою посе-ред других культурних і вольних на-родів!

З Е М Л Е!

Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильнійше стояти,
Дай і мені!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничну будить
Чисту любов!

Дай і огню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам—в серце кривди влучать,
Дай працювать, працювать, працювати,
В праці сконать!

Ів. Франко.

КРАСНЕ ПИСЬМЕНСТВО.

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ.

Галичанам.

Стомились ви в нерівнім, лютім бою
І полягли, як скошенії трави,
Одну луну лишили за собою,
Одну луну — безсмертності і слави.

Стомились ви. З роздертої правиці
Вам випав меч, пощерблений о кости.
І бачили вміраючі зіниці,
Як вдарив грім у калинові мости.

Стомились ви. Цвяховану корону
Поклала вам на голови екстаза.
Бо слід у слід, від Сяну аж до Дону,
Як ворог став, ішла на вас зараза.

Стомились ви. Байдужність і хижацтво
Віддали вас на смерть, на кров, на муки.
Та край живий: Росте нове юнацтво,
Що виточить пощерблені шаблюки.

КЛИМ ПОЛІЩУК.

„ВОЄНКО“.

(Із записної книжки.)

I.

Почував себе незвичайно: як перед першим причастям. Навколо гомін віковичних лісів, а просто вузенька заболочена дорога. йду собі і, слухаючи того гомону, згадую вчорашнє.. Хвилинами чую, як по шкірі проходять дріжаки, волосся на голові ворухиться, на руках виступають смуги... Настирливі думки проклятого Великого Міста то налітають, то відлітають, як спасівчані мухи... Змагаючись з ними, уважніше починаю слухати шепоту соснових віт і придивляюся, як грають на дубовім листі узорні плями вечірнього сонця... і не знаю через що саме згадався мені Печерський Монастир і звуколірний спів чернечого хору — „Світе тихий, святої слави“... Враз зупинився і зловив себе на дивовижній лайці: — „У-у-у незвичайка проклята!...“

Серце якось чудно забилося й затихло. Ноги стали важкі й непорушні, наче ті вулики, що висять на деревах, привязані там дбайливою рукою поліщука. „А Поліщуки дуже дбайливі... — блиснула в моїй голові несподівана думка. — Дбайливі, але темні... Дуже темні...“

Йти не сила. Звертаю з дороги й лягаю на зеленім моху під старим кремезним, гильчатим дубом. З хвилину лежу непорушній, як придорожній камінь, пильно дивлюсь на клаптик синього неба й чогось наче чекаю. — Ах, так! Оті чудні слова поета:

„На одвічно вічній і святій блакиті
Став Христос над світом у селянській
[світлі!...“

— Дурниця! Ніякої блакиті немає! І Христа також немає! Є одна червона революція і незвичайка, еге!...

Схоплююсь на ноги. Думаю: невже це я сказав?!... Звичайно я, бо навколо один тільки ліс і гомін урочистий, як... як... „Світе тихий, святої слави...“ — розлягається луною по лісі. У висках застукали маленькі молоточки. Щоб переконатися себе в тім, що не божеволію, виймаю з кишені записну книжку й починаю читати. Нічого особливого. Читаю зовсім добре, а також розумію написане:

„10. червня, 1920 р., Київ. — Міст на Дніпрі зірвано. Свята Софія обстріляна з важких гармат. Музей розбито. Університет горить. Командантура евакуується. Військо втікає. Червоні за Дніпром. Іду на своє рідне Поліся“.

І ось, уже цілих дві неділі йду і їду, а Поліся все ще впереді. Всією душею прямую до нього, а воно все ще далеке й недосяжне. Ціла низка горячих днів і холодних ночей загубилась в моїх митарствах, але я вперто йду вперед, бо прагну спокою. Якого небудь, але спокою...

Часами голодний, часами безпритульний, я не падаю духом і не трачу віри в те, що в затишних закутках борів, серед барвистих луків досить ще тихого спокою і досить ще чуття, якого вже давно немає там, де по цілих днях гримають гармати, а в темні й душні літні вочі розпучливо б'ються об небо помолінні крила „червоних півнів“...

Стомлене сонце сідало на спочивок. Високі й стрункі стовбури соснини завітислися червоним блиском, наче велетенські свічки в якомусь величньому

храмі. Дивився на них і несвідомо шептав: „Тут навіть молитися можна... Цікаво...“

Значевя коло мене щось зашепестіло й почувся чийсь голос:

— Добрий вечір, товаришу!

Озираючись, побачив перед собою в потертім френчі захистного коліру й синіх штанях „галіфе“, чорнявого, з голеним і таким нервовим лицем, високого панка.

— Добрий вечір! — відповів я йому, як крізь сон, все ще не можучи визволитися від того чудного настрою, який опанував мною підчас моєї самотньої мандрівки.

— Куди йдете? — спитався він мене.

— Ще й сам не знаю — по щирості признався я. — Просто сюди, на Поліся...

Він якось чудно всміхнувся і співчуваючо хитнув головою:

— Ви, певно, з якогось великого міста?

— З Київа...

Панок змірив мене поглядом своїх карих, трошки злотих очей і промовив:

— Можеб ви зі мною були, га?

— А де то?

— Отут в селі, при волосному Ревкомі.

— При Ревкомі! — скрикнув я здивовано. — Так червоні вже й тут є?

— Давно вже! — сказав панок. — Прийшли й пішли далі. Певно вже вони за Берестям...

— Хтож ви такий? — спитався я його.

— Петро Коцюбенко! — сказав він, простягаючи мені руку. — Колишній студент-правник і соціаліст-революціонер...

— Ви тутешній?

— Ні, я також прийшов.

— Що ж ви тут робите?

— Раніш учителював, а тепер керую справами Ревкому.

— Хтож ви по положенню?

— Писар і заступник голови Ревкому.

— Ах, так! — сказав я. — Тоді ви відчуваєте себе на певнім місці?

— А ви як? — всміхнувся він до мене. — Певно контрреволюціонер!...

— Який там контрреволюціонер! В 1906 році власноручно підпалював

панські стирти — несподівано для самого себе сказав я йому.

Він нахмурих суворо брови й пильно подивився мені в очі.

— Ви брешете! — сказав він через хвилину. — Ви ніколи й ніде нічого не палили і не будете палити...

— Як можете знати? — заперечив я, бажаючи перекопати його в своїй революційності.

— Видно пана по холявах! — зареготався він і несподівано сказав: — Ходім!

Повернувся до мене спиною і майже бігом кинувся на дорогу. Я стояв на своєму місці, не знаючи сам, що робити. Як поведінка, так і розмова цього дивного панка, здавалася мені не тільки чудною, але й непевною — Хто його знає, що він за чоловік?! — думав я про себе в той час, як він уже став на дорозі і нетерпляче кричав:

— Ну, ви, прибудний інтелігент, довго ще там будете думати! Чи хочете, щоб я вас ще просив?

Сміючись, вийняв з кишені свого френча мавзера й показав:

— Бачите оцю штучку?!...

— Божевільний якийсь напевно! — подумав я про себе і сказав голосно: — Бачите, я дуже давно не був у лісі!... Знаєте, я дуже люблю ліс!...

— Гм... — заговорив панок. — Ліс дуже гарна штука, але його скоро не буде!...

— Чому?

— Товариші селяне знищать.

— Як так?

— Дуже просто! Вирубують його, тай годі!...

— Ви думаєте?

— Гм, напевно знаю!

Розмовляючи так з ним, я вийшов на дорогу і став поруч нього. Він стояв і, дивлячись замислено на освітлені соняшними проміннями стрункі стовбури високих сосон, сумно говорив:

— Пропаде ліс, звичайно пропаде! Рубають, аж тріщать, кажуть, що пролетарські закони проводять у життя!...

— Хто каже? — спитався я.

— Селяне!... Хтож инший?... — гірко відповів він. — Оце приходив подивитися, чи багато вже знищили!...

— Тож ліс, здається, ще цілий, — сказав я.

Лице його болючо зворушилося.

— Цілий?!... Ви, товаришу, ще не бачили нічого... Ще не бачили, як гине краса.. Я сам, — знаєте, соціаліст-революціонер і стою за соціалізацією, але це щось незрозуміле...

— А виж, кажете, керуєте справами Ревкому, так чому не забороните?

— Не можу, товаришу! Не можу, бо так хоче сам голова Ревкому!...

— Хто він?

— Ви його побачите!

Поклав мавзера в кишеню, здійняв свого студентського кашкета і цілком несподівано заспівав: „Світе тихий, святої слави“...

Серце забилося, а в голові виринула якась неясна, але настирлива думка.

— То ви співали в лісі пів години тому? — спитався я його.

Він перестав співати і здивовано звернувся до мене:

— Я вас хотів спитати про це саме!

— Дивно! — сказав я.

— Гм, дуже навіть — промовив він. — Ходім!

II.

Волосний Ревком знаходився в помешканню ліквідованої Волосної Управи, де колись була жидівська корчма. У великій, вимазаній білою глиною, кімнаті містилася канцелярія Ревкому і відбувалися засідання. В передньому кутку висів образ невідомого святого в архиєрейських ризах, голова якого була заліплена аркушем синьої бібули, з намальованою червоним олівцем шестикутною зіркою. Коло образа стояв великий сосновий стіл з плішками, а коло нього декілька обшитих зеленим оксамітом, делікатних стільчиків, на яких валялися якісь папери й часописи. На стінах, починаючи від образа і аж до самого порога, висіли барвисто розмальовані плякати з революційними гаслами: „Війна палацам і спокій хати нам“, „Немилосерно борітеся з вошею, бо вона гірша сотні буржуїв“ і „Світовий пожар в крові, Господи благослови!“ Дарма, що вже вечоріло і в хаті стояла невиразна сутінь, всеж таки було видно, що цегляна підлога дуже засмічена недокурками й курячим пір'ям.

— Сьогодні ревізіція курей була. Насмітили трохи.. — сказав до мене Коцюбенко, йдучи до стола.

Я мовчки роздивлявся по хаті і вдихав у себе задушливе повітря Ревкому, яке чаділо махоркою, цибулею і чимсь таким кислим, чого вже ніяк не можна було розібрати.

— Ну й пахне тут у вас! — сказав я.

— Хіба? — здивувався Коцюбенко.

Я відчинив вікно і став коло нього. Разом зі свіжим повітрям в хату вкотилося широкими хвилями настирливе квакання жаб на болотах і незвичайно сумний спів якоїсь лісової пташки. Згадав солов'ївві пісні в київських садах на Печерську і щось болючо стиснуло за горло. „Не скоро мабуть доведеться чути їх знов..“ — подумав я про себе і спитався в голос:

— Тут у вас соловії не співають?

— Які там соловії на службі в народу? — засміявся Коцюбенко. — Тут навіть жаб нема коли слухати.

— Ви переконано працюєте?

— Як би там не працював, але працюю! Яке в чортового батька може бути переконання там, де йде сама огидлива боротьба за шматок насущного?..

— А я думав, що ви з переконання.. — почав було говорити я, як він мене перебив:

— Були часи, що працював і з переконання. Як була Центральна Рада, то ночей не досипляв. З села в село кидався і скрізь галасував. Товариші селяне! Тепер, мовляв, революція і свобода, а через те всі панські землі стали загальним добром. Досі ми з кацапами жили в одній царській державі, а через те кацапи полізуть до нашого чорноземчику, бо на Московщині нічого їм робити з тими пісками та болотами. Отже, нічого нам лізти в спілку з кацапами, а треба зробити Самостійну Україну і забрати собі всю свою земельку...

— Чи не коміки?! — несподівано вирвалося з моїх уст.

Коцюбенко спалахнув і аж на ноги схопився:

— А ви що таке?! Інтелігент! Анемія ходяча! Неміч бліда!

Признатися по правді, я оторопів трохи, але зачеплене за живе самолюбство само заговорило, як того вимагали обставини і „мода“.

— Я людина цілком вільна і по своїх переконаннях справжній анархіст-індивідуаліст... Ніколи ні до якої полі-

тичної партії не належав, але завжди був за Революцією...

Коцюбенко тільки руками розвів.

— Як бачу, то ми обоє рябос і нічого нам сперечатися! Я теж такий анархіст, як і ви, тільки з тією різницею, що ви втікаєте від того, що хитрійше й сильнійше за вас, а я навпаки, — йду до нього і згоджуюсь з ним...

— Алеж ви самі казали, що являетесь цілком безвладними проти того, що діється тут — сказав я.

— Так, я сказав! — зморщився він. — Але селянство є сила самого чорнозему і її треба поважати...

— А мені здається, що не всяка сила заслуговує на це, тим більше сила селянська, яка по суті є цілком сліпа...

— Сліпа, але для таких анархістів, як от ми, вона дуже корисна.

— Не розумію!

Коцюбенко підійшов до мене і плеснув мене по плечу:

— Дуже просто, товаришу! Я був там, звідки тепер вигнали вас. Я блукав так, як тепер блукаєте ви. Тепер я сиджу собі тут і ви також можете сидіти. Зроблю вас своїм помічником, або лісничим і сидіть собі та тільки жаб слухайте...

— Не сказав би я, щоб це було так приємно.

— Ах, так ви приємностей шукаєте!... Ну щож, тоді йдіть собі в нетру, печери, пущі, або емігруйте за кордон!... Але скажу вам по правді, що ніде ви не знайдете спокійнішого місця, як тут!... Знаєте, небезпеці завжди треба сидати на самий ніс, от так, як муха сідає волови...

— Гаразд! — сказав я. — Я вам, товаришу, буду дуже вдячний, тільки мушу сказати вам наперед, що революційний робітник з мене буде не дуже-то добрий.

— Пусте! — ягось чудно всміхнувся він. — Мені потрібна тут людина! Ви розумієте, — людина! Вірте мені, товаришу, що як тільки я вас побачив у лісі, так почув себе наче на полюванні. На мене так повійнуло минулим з того чудового Великого Міста, що я за всяку ціну вирішив залишити вас у себе. Ви знаєте, що тут ні з ким слова обмовити, хіба що...

Зітхнув і махнув рукою в бік пляшок на столі. Потім підійшов до дверей і крикнув:

Товаришу-діду! Принесіть сюди світло!

За дверми щось заворушилося, закашлялося й незадовольнено прогукнувало:

— І ніколи нема тобі супокою ніякого!...

Коцюбенко широкими кроками пройшовся по хаті і знову підійшов до мене.

— Наш Ревком складається з трьох членів: селянина Журибіди, бувшого унтера царського війська, Підкуйноги і мене, при чому Журибіда являється головою Ревкому і разом з тим носить всі почесні адміністративні назви, як от „Опродком“ та „Бідком“, Підкуйнога — начальник міліції, а я фактично всю роботу роблю...

— Для чого? — спитався я, екорше з чемности, ніж з цікавості.

— Для того, щоб не допустити сюди яких небудь зайд з центру, яких можуть просто призначити — сказав він.

— Ось як?!

— А так! Повітовий комісар знає, що в нас уже існує весь адміністративний апарат і не докучає нам. Ягось прибув сюди один комісарчик з червоноармійцями, так я нагодував їх, напоїв і вони поїхали собі тихо.

— І довго так прийдеться сидіти?

— Хто його знає? Певне аж до зміни!

— Якої зміни? Звідки?

— Всякої! Мусить же вона колись бути! Є ж десь там якісь повстанці, Петлюра, Петрушевич, Скоропадський...

— Навіть Скоропадський?!

— Хіба нам не все одно?

— Я думаю, що не все одно, коли гратися в Ревкоми всякі...

— А що нам такого станеться? Ми, звичайні інтелігентні робітники, скрізь можемо бути корисними. Головне, вміти своєчасно зорієнтуватися й прилаштуватися...

— І це говорить есер? — сказав я.

— Не есер, а анархіст такий, як от ви! — відповів він. — От покинете тут трохи, то побачите!

— Хотів би я вашого Журибіду побачити. Напевно цікавий чоловік, кели головою Ревкому зробився?

— Я його думаю ще й Военкомом зробити!

Що то таке?

— А то воєнний комісар! Сьогодні отримав припис негайно вибрати такого, бо, мовляв, — волость мусить мати певну військову силу.

В хаті стало зовсім темно. Плякати кудись позникали, а в кутках скупчилися чорні тіни.

— Ну й сторож же! — крикнув Коцюбенко. — Буйвіл якийсь...

В той час двері відчинилися і в хату увійшов старенький, білобородий, в постолах, в білих штанях і сорочці, сутулуватий дідок. В своїх старечих тремтучих руках він тримав велику воскову свічку і коли ставив її на стіл, то робив це так обережно, наче вона могла розхлюпатися. Поставивши на стіл свічку, він помалу нахилився над одним стільчиком і став його гладити рукою.

— Що ви там робите, товаришу-діду? — спитався Коцюбенко.

Дід підвівся і жалібно, якось по дитячому, сказав:

— По ліквізації попалися бідні стільчики, по ліквізації.

Коцюбенко нервово забігав по хаті „А ліс гине!.. А ліс гине!..“ — повторював за кожним разом. Раптово підбіг до стола і взявся за пляшку. Підняв, глянув проти світла, кинув і взяв другу. Другу також кинув і схопився за третю, але вже навіть і не дивився.

— Чого всі пляшки порожні? — суворо звернувся до сторожа.

Той, не поспішаючись, помалу підвів свою стару голову і сказав:

— Та то, мабуть, товариш Рилко випив!.. Ви кудись ходили, а він з товаришом міліцейським частувався...

— А, ну, покличте сюди того міліцейського!

Дідусь глибоко зітхнув і наче не чув нічого, продовжував стояти на одному місці.

— Ви чуєте, товаришу-діду? — нетерпляче промовив у друге Коцюбенко.

— Чую, товаришу! — сказав нарешті дідок. — Все чую, а тільки думаю про те, як воно в світі божому діється оте все?... Те туди, а це сюди, те так, а це сяк і ніяк ладу не добереш, що воно й до чого?..

— Про що це ви, діду? — спитав я його.

Він здригнувся і злякано видивився на мене. Як видно, він тільки тепер побачив мене і не знав, як саме поставитись до мене. Його старече лице якось чудно здригалося, а сірі очі швидко перебігали то до мене, то до Коцюбенка.

— А я й не заримітив, що в нас чужий пан сидить — сказав він, беручись рукою за потилицю

— Не пан і не чужий, а товариш і свій! — озвався Коцюбенко.

— Товариш і свій?! — здивовано повів бровами дідусь. — А я думав, що пан якийсь, а воно он що!.. Скрізь товариші, слобода та ліворудія... Хібаж не диво, що отой злидар Журибіда так розпоряджується тут?... Таж він ніколи путящим наймитом не був, не то щоб..

— Діду! — сердито крикнув Коцюбенко. — Годі балакати! Йдіть, куди вам сказано!

Дідусь затих, зігнувся і так пішов до дверей. Але вже аж в дверях প্রশамкотів:

— Товариші все, товариші!..

III.

По стінах затанцювали тіни. Свічка палахтіла й чаділа, а прикрий дух пригарі нагадував щось далеке, забуте й сумне, не то чиїсь похорони, не то Страсти Христові в Чистий Четвер... Коцюбенко заклопотано шпортався в купах газет, що лежали на столі і тихенько наспівував:

„Ми всіх катів зітрем на порох,
Повстане військо злидарів..“

З вікна тягло вогкою прохолодою, з якою стелився по хаті легкий аромат розквітлих маків на городах. Я встав і почав розглядати плякати. Все старе і давно відоме, ще з відти, з Великого Міста. Тисячі раз наліплювали їх на всіх вулицях і провулках, тисячі раз кричали про це на мітингах пів божевільні люде і тисячі раз вбивалися в мізок якісь незрозумілі думки, якими вбивалися всі почування серця й пригнічувалася душа... Тисячі раз... Тисячі раз...

В сінях почувалися важкі кроки і на порозі з'явився високий, дебелий, кремезний, з великими чорними вусами,

в старому жовнірському мундурі, в картузі з червоною зіркою, з револьвером і шаблею при боці, якийсь чоловік. Тримуючись по військовому, він підійшов до стола на два кроки і, звертаючись до Коцюбенка, гаркнув:

— Честь іменю завиться, товариш сєклітар!

— Чому в пляшках нічого немає? — суворо спитався Коцюбенко.

— Випілі значіцца! — відрубав чоловік.

— Ви, товаришу, зробіть так, щоб було повно! — сказав Коцюбенко. — У мене гості...

Чоловік повернувся до мене:

— Честь іменю клявядца! Очінно пріятно пазнакоміцца!...

Підійшов до мене. Взяв „під козирок“ і простягнув руку.

— Начальник местной красной міліції — сказав чваньковито.

Коцюбенко перестав шпортатися в пацерах і повернув голову в наш бік. Дивився начеб-то спокійно й лагідно, але лице його кривилося і права брова весь час підстрибувала в гору. Раптом він якось рвучко випростувався і сказав:

— Потім, товаришу, потім! Зараз робіть те, що вам сказав!

Начальник міліції чогось моргнув до мене і кинувся до стола:

— Чічас все будет!...

Позбірив на столі порожні пляшки й виніс їх у сіни. Потім вийняв з кишені дві пляшки і, ставлячи їх на стіл, сказав:

— А вот закуські нету!

— Треба дістати — сказав Коцюбенко.

— Где ейо достать теперіча, када все леглі спать?...

— Пошліть діда до Постерначки.

— Такая буржуаза з дедом і говоріть не будеть... Я, луче, міліціонера пашлю...

— Діло ваше! Виж відаєте господарськими справами!

— Совершенно, нуда! — засміявся кутніми зубами „начальник“. — Тето дело мне ізвесно харашо...

Миттю скинув з себе кашкета, кинув його на стіл і побіг у сіни. Через хвилину почувся на дворі його голос. Говорив, наче довбешкою бухав:

— Вазьміош боханку хлеба, вємножко агурцьов і куска трі сала і марш цуда...

Хтось тихо щось говорив йому, але за його голосом не було чути.

— Штоб мене чічас бил тут? Понял?

Хтось знову сказав щось, але „начальственный“ голос так гримнув, що той відразу занімів.

— Не разгаварівать! Марш! Понял!

— Чуєте? Чиж не Цербер? — сказав до мене Коцюбенко.

— Хто його знає... — озвався я. — Ще не придивився до нього, як слід.

— Цікавий тип і разом з тим дурний-дурний!... От, поговоріть з ним трохи...

В той час в хату ввійшов начальник і, звертаючись чомусь до мене, так співчуваючо і по товариському промовив:

— Знайте, не образованность такая!... Толькі што пробуджаюцца...

— Це ви про що? — спитався я його.

— Да про етих саміх товарищов мужіков, што в красной міліції...

— А ви, певне, вже багато світа бачили? — спитався я знову.

„Начальник“ вирівнявся в самовпевнену позу і стукнув себе кулаком в груди.

— Ого, где я толькі не бил?! — зітхнув голосно.

Коцюбенко хитро підморгнув до мене і голосно промовив:

— Товариш Підкуйнога багато дєчого бачив і знає! Не те, що ми з вами, все в школах та з одних книжок... Його життя вчило...

— Вот іменно жість! — захоплено скрикнув „начальник“. — Што ні єсть, а самая вайстоящая жість!... Сперва в ополчанцах служіл, а потом трі года на самой войне бил...

— Я також був на війні, але все в резерві — сказав Коцюбенко з усмішкою.

Підкуйнога весело розрехотався:

— Ну, што такое резерв?!... Я в самом фронте і в самом огне!... Бил в Румунії, бил в Карпатіях, бил в Галіціянах, бил в Мазурії і скрозь, где толькі воевали... Было так, што Гавстрійці стреляють, Немці стреляють,

Мадярі стреляють, а ми как тільки на ура, так чічас нічіво нету...

Балакаючи щось з самим собою, ввійшов у хату сторож. В руках тримав бохонець хліба і миску з огірками.

— Кому оце дати? — спитався він, звертаючись до Коцюбенка.

— Ставте на стіл, товаришу-діду! — сказав до нього Коцюбенко.

— А сало где? — кивувся „начальник“.

— Зараз принесу! — буркнув сторож, ставлячи на стіл миску з огірками.

— Ідіть ви краще самі за тим салом, а товариш-дід нехай сідає коло столу, — сказав Коцюбенко.

— Сторож глибоко зітхнув і, нахилившись до одного стільця, довго розглядав його.

— Гм... Аж страшно сідати на нього... — всміхнувся.

Потім легенько провів по ньому долонею, здмухнув і сів.

„Начальник“ весь час дивився на нього з несхованою іронічною усмішкою.

— Необразованность... Тільки ешо пробуждаюцца... — сказав і пішов з хати.

— А ви, товаришу, чому не сідаєте з нами? — звернувся до мене Коцюбенко.

— Чому не сідаєте? — проказував слідом за ним і дідусь.

Ввійшов „начальник“. Схопив мене за рукав і потяг до столу.

— Присаживайтесь, товарищ!..

Коцюбенко повернувся до вікна, взяв там якусь брудну шклянку і наливши самогону, подав мені.

— Ви наш гість, ви й починайте!..

— Та я не пю горілки! — пробував я відмовитися.

— Вина в нас немає! — суворо сказав Коцюбенко.

— Да, да! Вина в нас не імеєцца! — промовив „начальник“.

— Пийте, що дають! — журно хитнув головою дідусь.

Я випив.

Коцюбенко забрав від мене порожню шклянку, налив собі по самі віндця і став промовляти:

— Сьогодні в нас два важні випадки і мені хотілось би сказати з приводу цього своє слово. Перший випадок дав нам нового товариша і співробітника, а другий випадок дасть нам Воєнкома. Пю за його здоровля!..

— Якого воєнкома? — здивовано озвався дідусь.

— Дійсвітельно, што за воєнком такой? — потягнув себе за вуса „начальник“.

— Це, товариші, дуже важна справа! — став казати Коцюбенко. — Сьогодні прийшла до нас від повітового комісаря така бумага, щоб ми негайно вибрали собі Воєнкома. Вибраний нами Воєнком буде завідувати охороною спокою в нашій волости й порядкуватиме всіми військовими справами.

— Разі? — схопився „начальник“.

— Вот так раз!.. — А так! — сказав Коцюбенко. — Воєнком не тільки порядкуватиме всіми справами, але й робитиме мобілізацію, як що це буде потрібно...

— І мобілізацію! — підвів дідусь брови.

— Навіть і мобілізацію! — повчаючим тоном сказав Коцюбенко, вихиляючи шклянку.

Вихилив за одним духом і посунув її до „начальника“.

— Пийте!

— Ціть я буду, но тільки міня очівь інтерісуєть тето дело, — сказав „начальник“, наливаючи собі шклянку. — Кого же вибрать вам, га?..

— Постернака вибрати треба, — озвався дідусь. Він, як був колись старшиною, то возив рекрутів до прийому... Коцюбенко сердечно розсміявся:

— Ні, товаришу-діду, Постернака вибрати не можна, бо він глитай і куркуль. Тут треба вибрати когось такого, щоб був справжній пролетар і революціонер...

— Совершенно, нуда! — загорячився „начальник“. Воєнком — дело суровое і нада штоб по найстєящему, вот што!..

— Так когож тоді вибрати? — буркнув сердито дідусь. — Вас, чи що таке?..

— Мовчіть, товаришу-діду! — сказав на те Коцюбенко. — Товариша Журібиду треба вибрати, он кого!..

— Як Журібиду, то й Журібиду! — згодився дідусь. — Тільки він ніколи навіть путящим наймитом не був,..

— За те він справжній пролетар і революціонер...

А так, так!.. захитав дідусь головою. — Так, так!.. Ліворуція тепер.. Постернака ніяково вибрати..

IV.

Шклянка обійшла навколо столу вже третій, чи четвертий раз, коли двері в хату широко відчинилися й слідом за цим почувся тоненький і пронизливий голос:

— Що тут у вас робиться, га?! Знову распущення!..

Коцюбенко, не встаючи з місця, голосно сказав:

— Ніякого распущення, товаришу Журибіда! Йдіть - но сюди та сідайте разом з нами!

— Що таке? — верескнув на всю хату і до столу підбіг щупленький, зарослий ріденькою рудою бородою, з маленькими очами, в сірій поліській свиті, вибіячених штанях і в постолах з ремінними волоками, середнього зросту дядько.

Втягнувши голову в сухорляві плечі, він злісно, якимось злодійському, перебігав очами по наших лицах, заки не зупинився на мені.

— А це хто? — скрикнув.

— Це, товаришу Журибідо, мій давній приятель і революціонер. Він прийшов сюди, щоб допомогти нам... — почав був говорити Коцюбенко, але Журибіда перебив його:

— А хіба ми самі не можемо тут ради дати, чи що таке?!

— Виходить так, що не можемо! — спокійно сказав Коцюбенко. — Тут чим далі, тим збільшується робота..

Журибіда часто заморгав очами й поспішно спитався:

— Яка там ще робота?

— От прийшла від повітового комісаря така бумага, що тільки держись!..

— А що таке? — злякано метнувся він.

Коцюбенко встав і, повернувшись до Журибіди, голосно і врочисто вирік:

— Наказують нам негайно вибрати собі Воєнкома, який зараз же взявся-б за впорядкування військових справ у волости..

— О, так це не жарт! — вражено промовив Журибіда.

— Совершенно, нуда! Дело суровое! — озвався паним голосом „начальник“.

Дідусь також хотів щось сказати, але закашлявся і тільки рукою махнув.

Коцюбенко відставив пляшки на бік, витягнув з пачки газет, що лежали коло нього, аркуш рижої бібули і діловито заговорив:

— Справа негайна, а пора пізня. Ми чекали вас, щоб зробити засідання, але вас не було. Отже сідайте на своє місце, та й почнемо радитися.

— Про що радитися? — трівожно спитався Журибіда.

— Як то про що? — спокійно сказав Коцюбенко. — Хібаж у нас мало справ? Кажуж вам, що негайно треба вибрати Воєнкома.

Потім справа з лісом, розверстка хлібних лишків і ревізіція курей та полотна.. Чи може ви думаєте чекати, заки до нас не пришлють кого небудь з повітового Ревкому?..

— Крий нас, Боже! — скрикнув Журибіда. — Хіба ми самі не виберемо того... як його... того воєнка?..

— Ну, так чогож тоді й балакати? — сказав Коцюбенко. — Вишійте чарку і сідайте!

— Я той.. я согласний..

„Начальник“ запобігливо схопився з місця, налив повну шклянку самогону і подав Журибіді.

— Вишійте товарищ Ревком!..

Журибіда вишій до дна і, спотикаючись, поспішно зяліз за стіл, взяв стільця і сів між мною та Коцюбенком. Спершись ліктями на стіл, він, як гусак, витягнув цікаво свою рудобороду маленьку голову і так завімів. „Начальник“ сів по другім боці стола, поруч півсонного дідуся і весь час чогось підморгував до мене. Ралтом дідусь заворушився і встав на ноги.

— Ось що, товариші! — заговорив він. — На мій погляд вибрати того воєнка ми не маємо з кого. Добре сказати „воєнко“, але як він не на жарт забере в свої руки силу, то тоді може бути кепсько.. Як би ще так Постернака, то..

Закашлявся і сів на своє місце. Журибіда злісно глянув на нього і сказав:

— Ви не маєте права говорити, бо ви не член!

— Оттакі! — заперечив дідусь. — Завжди говорив, а тепер не маю права! Як-же це так?

— А так, що ви буржуазам весь свій вік прослужили, а через те й не мішайтеся..

— А ти ніколи й путящим наймитом не був! — спалахнув дідусь.

Журибіда так і підскочив.

— Виведіть його зараз же з хати! — верескнув до „начальника“.

„Начальник“ глянув спершу на мене, потім на Коцюбенка і, підвівшись з місця, взяв діда за руку.

— Ну, товарищ-дед! Марш отцудова! Довольно необразованність свою показивать.

Дідусь шарпнув руку до себе, схилився на стіл і байдуже промовив:

— Я кажу до діла, а як ви не хочете слухати, то я й сам піду від вас.. Оце але, яке велике цабе, що аж страшно бояться!.

— Ну, годі вже, годі! — озвався Коцюбенко, який досі дивився і мовчав.

— Я, товариші, цілком згоджуюсь з товаришем дідом тільки з тією ріжницею, що на мою думку товариша Журибіду можемо вибрати хоч би й зараз і то без усяких сумнівів..

— А причому не міня?! — схопився з місця „начальник“. — Яж чепавек воєнний і тето дело харашо знаю!.

— Воєнний та воєнний, а дурний як порожня бодня! засміявся дідусь.

— Тож як не є, а Журибіді ти в підметки не годишься..

— Марш отцудова, необразованність така! к нувся, як опечений, „начальник“, але цьому заперечив уж сам Журибіда.

— Зостав! — сказав він до „начальника“. Я тут старший і я маю розпоряджуватися!.

„Начальник“ став струнко.

— Віноват, но ви єщо не сказали отставіть!..

— Ну й отставіть“, чого там ще!.. Сідайте!.. А бути Воєнком я й сам не хочу.. Тож Опродко — я, Бідко — я, Ривко — я, а тут ще й якийсь Воєнко!..

Коцюбенко запротестував:

— Тоді розваліть ся вся наша справа! І Опродком і Бідком і Ревком остільки поважні звання, що обовязки Воєнкома самі собою напрошують ся до вас! Тут ні я, ні товариш Підкуйнога,

ні ніхто инший з нашого села не зможе взяти на себе відповідальність праці Воєнкома. Я, наприклад, ледви справляюся з канцелярією, а товариш Підкуйнога з одною міліцією не може ради дати. Я вчився всього з книжок, товариш Підкуйнога весь час знаходився під чужою командою і все це взате разом є ніщо в порівнанню з природним розумом і хистом, якими володієте ви!.. Отже, щоб як найкраще вийти нам з того становища, в якому ми опинилися тепер, ви, товаришу Журибідо, мусите стати Воєнком і тим самим прибрати до своїх рук у нашій волости всю адміністративну, громадську, політичну, господарську й військову владу і запровадити твердий режим і міцну дисципліну, щоб усі знали й почували те, що свобода є свободою, життя — життям, праця — працею, а влада — владою.. Ось як я розумію!..

Журибіда заворушився. Борідка його затряслася, вузенькі очі засвітилися якимись чудними вогниками і заікаючись, він став говорити:

— Еге, еге.. Твердий режим.. Значицця Воєнко.. Я той.. Соглашаюся, еге.. Тільки той, як його.. Той, що я робитиму?

Сказав і хитро подивився на нас. Коцюбенко тільки руками розвів:

— Як то що?..

Подумав трохи і додав:

— Співробітники валі будуть усе робити, а ви тільки командуватимете.. Бачили дєнебудь, як пишуть на машинці? — Тут притиснув, а там вискочила буква. Так і то. Треба тільки налагодити те все..

Журибіда аж в долоні сплеснув.

— А й справді! Як на машинці, егеж!.. Тут притиснув, а там вискочило..

Поклав на стіл обидві руки і став перебирати пальцями, роблячи вид, наче щось притискає ними. Далі скрутив головою:

— Тільки.. тільки як його притискати?.. — промовив пониженим голосом.

Та то я для прикладу згадав про машинку, а на ділі треба розуміти так, що коли схопив до своїх рук владу, так, значить ся, тримай її!.. — сказав Коцюбенко.

— Егеж, схопив, так тримай... Нічого не зробиш...

— Так шож, товариші, так і записати, чи, може проголосуємо? — снітався Коцюбенко, звертаючись до всіх, що сиділи за столом.

— Мене кажіцца, што нада будіть проголосовать. — важно промовив „начальник“.

— Проголосуйте, товаришу, хто за те, щоб ви були воєнкомом, так нехай піднесе в гору руку. — сказав до Журибіди Коцюбенко. Той метнувся і, якомсь соромливо, проказав:

— Хто за те, щоб я був воєнкомом, нехай піднесе в гору руку!

Всі, не виключаючи навіть дідуся, піднесли руки Журибіда подивився-подивився і сказав:

— Три голоси, а я четвертий..

Глянув на мене:

— А ви чому не голосуєте?

— Таж я тут тільки гість. — відповів я.

— Егеж, а того... забувся... — якомсь розтеряво промовив він.

Коцюбенко підсував до себе шклянку, налив самогону і встав на ноги.

— А тепер, дорогий товаришу, дозвоьте мені сердечно привітати вас! Хай вам Бог допоможе чесно й непохитво провадити свою працю і не забувати того, що всяка власть від Бога і все мусить робити по божому. За вас я цілком певний, бо ви чоловік справедливий і все будете робити так, як вам скаже ваше сумління. Вітаючи вас, пю за ваше здоровля!

В той час, як Коцюбенко виголошував свого тоста, Журибіда соромливо кліпав своїми маленькими очинятами, наче йому плювили в лице. А коли той скінчив, він всміхнувся і захвилювався:

— Та я той... я нічого собі... спасибі вам... як сумліяня, егеж..

Але тут підвівся „начальник“. Розгладив вуса, кашельнув і заговорив, як камінням посипав.

— Поздравіть і я могу, но толькі дольжон сказати вам здєся, што када ти власть какая нібудь, так імєй від настоящій!..

— Про що це ви, товаришу? — цікаво запитався Коцюбенко.

— Пазвольте вислушать! — сказав на те „начальник“. — Чісас наш товарищ Журибеда стал начальством, да ещо

й воєнним, а від у ніво совершенно простої і необразованній...

— Вибачайте! Я щось нічого не розумію. — озвався Журибіда.

— А вот я чічас скажу! — моргнув „начальник“. — Как же так, што Опродком, Бедком, Ревком і Воєнком, а как самий обвакавенний мужик?.. По моему нада імєть начальственный від; а так нікто й слухаться не захочеть. Нада, штоб товарищ Воєнком оделся как следуіть і поехал з поліцейскімі посмотреть по всей волості, штоб все віделі ево і понімалі кто управляіть..

Журибіда так і захопився. Встав на ноги, підняв у гору обидві руки і оглядаючи свої постолы з ремінними волоками й вишиті червоною заполочю поли своєї свити, ніяково промовив:

— А й справді?.. Товариш правду каже!.. Якомсь воно не теє.. Постернак, як був тільки одним старшиною, то куди краще виглядав, а аж той... Опродко, Відко, Ривко і Воєнко...

— Ну, що там Постернак? — сказав Коцюбенко. — Глитай, куркуль, зволоч, дурень! Виж пролетарій і...

„Начальник“ схопився з місця і крикнув:

— Так што по вашему нада таким і бить? А власть для чіго єму дана?.. По моему нада так, штоб товарищ воєнком обулся в харошія саагі із шле-рамі, оделся в галіхве і хренч, повесіл сібе коло пояса шашку і револьвера, на шапке красясармейськую звезду поставіл, тогда последній дурак будіть понімать, што єто настоящая власть і будєть єйс бояться і слухаться!..

Журибіда оглянувся на ліво — до мене, а потім на право — до Коцюбенка і, поспішаючись, заговорив:

— Еге, еге!.. Товариш правду каже.. Як же так, справді, в оцій свиті?!..

Вдарився руками об поли і так завімів.

Коцюбенко звизав плечами, всміхнувся і поважно сказав:

— Шож, як хочете, так і одягайтеся! Тільки, де ви дістанете оде все? Цеж амуніція, а не що небудь!..

Журибіда тільки рота роззявив:

— А й справді!..

Але „начальник“ заговорив знову:

— А власть для чіво? Ви толькі дайте мне пріказаніє, так я чічас достану все, што нада!..

— Ну, то й дістаньте! — просто сказав Журібіда.

Коцюбенко перебив:

— Почекайте! Це ж справа зовсім иншого порядку, а в нас же засідавня. Ми ще мусимо обговорити справу з лісом, розверсткою хлібних лишків, а також реквізицію курей та полотна...

— А по моєму, — озвався „начальник“, — здеся нету чіво говоріть!. Все еті вопросы может разрешіть своєю властью одін толькі товариш Журібіда!.

— Не розумію! — здивувався Коцюбенко. — Як можна вирішувати питання, зміст яких ще не відомий?.. Я, наприклад, хотів порушити справу з порубкою ліса. Ось приїхав мій старий товариш, сам добрий лісничий і я думав доручити йому догляд за лісом...

Почувши, що він мене зробив лісничим, мені аж моторошно стало. Правда, я любив ліс і часто ходив за білими конваліями, але про лісову справу мав стільки поняття, як про астрольогію. Повернувшись по за плечима Журібіди, я шепнув:

— Слухайте, товаришу! Я ж не лісничий!..

— Пусте! Шепнув він мені і голосно сказав: — Ну, так як же, товариші?

— І нехай собі рубають на здоровля! — несподівано викрикнув Журібіда. — Що він мій, чи ваш, щоб його доглядали?.. Ліс обчественний і обчество рубає!..

— Так, то так, алеж він буде потрібний ще й для тих, що будуть після нас! — сказав Коцюбенко. Він буде потрібний ще й для дітей ваших!..

— Другої тада вирастють! — упевнено сказав „начальник“.

— А виросте! — промовив Журібіда. — Деж то видано, щоб на Полісю та не було лісу!..

— Ну, а як з розверсткою та реквізицією? Треба ж установити якийсь порядок! Не можна далі так робити, як то робилося досі!..

— А што там розговорівать? — махнув рукою „начальник“. — Разі не всьо равно?..

— А й справді!.. Що тут і говорити!.. — почав було казати Журібіда, але Коцюбенко сердито зауважив:

— Це, товаришу, чорт знає що! Невже ви думаете, що ви маєте власть

для того, аби нехтувати справами? Сказати по щирости, цього я від вас ніяк не сподівався!

— А ви тово... поосторожнєе... — прошипів „начальник“. — Почему ето ви всьо командуєте, когда я тоже такой член, как і ви?..

— Чому я командую?! — обурився Коцюбенко. — Тому, що сам усе діла роблю!. Чи подумали ви коли над тим, щоб так не було тут мене, то не були б ви начальником міліції і членом ревкому, а товариш Журібіда також не був би тим, чим він є зараз?..

— Та заспокойтеся! — злякано сказав Журібіда. — Я ж той... я нічого... що мені?..

„Начальник“ схопився з місця і кинувся до нього:

— Ви, товариш Воєнком, вразумительний челаовек, но очінво согласительный! Ви должны сделать так, штоб бил режим, штоб дісціпліна і послушаніе!..

— А й справді! — метнувся Журібіда. — А я той... я й забув якось!..

Коцюбенко мовчки, встав з-за столу і схвильовано заходив по хаті. Дідусь співчуваюче стежив за кожним його рухом і тихо приказував:

— І треба ото так сперечатися? І треба ото так доказувати? Та ви плюньте на них, товаришу!

Коцюбенко раптово зупинився перед дідом і сказав:

— Не ваше діло, товаришу-діду, мішатися в справи начальства! Самі знаєм, що робим!..

Лице „начальника“ розплилося в задовольняючу усмішку, а маленькі очі Журібіди так і засвітилися. Обидва переглянулися по між собою.

— Дело, можно сказать, такое, што конешно вада билоб решіть вместе, но как вету времени, так почему ево нізья поручіть товарищу Журібіде, штоб он без лишніх разгаворов решіл своєю властью?! — згідливо сказав „начальник“.

— Еге, еге! — озвався й Журібіда. Чому не порішити своєю властью?.. Я ж так, щоб і вам було лекше!..

— Дякую! — буркнув Коцюбенко. Хай буде по вашому! Вирішайте собі своєю властью, але тоді самі говоріть собі з тими, що приходять скаржитися на вас!..

— Чівож тут такого? — спитався „начальник“. — Разі тето так трудно?

— Ну й говоріть! — відмахнувся рукою Коцюбенко.

— А ви не гнівайтесь! — сказав Журибіда. — Сідайте, краще, на своє місце та випемо ще по чарочці!..

— Дякую дуже! Ви вже краще дозвольте мені піти спати!

— Почему же внто так? — цікаво спитався „начальник“. — Не здравіцда вам, што лі?..

— Нічого... — простягнув Коцюбенко. — Стомився... Голова болить... Час спочити трохи...

— Ще встигнете! — сказав Журибіда. — А миб того... як його... запилиб трохи... за мов здоровля, чи що..

— Я вже пив, як було треба, а тепер надобраніч!

— Ви вже йдете? — скопився Журибіда. — А як же я маю їхати на ту волость?..

— На мою думку, — сказав Коцюбенко, — ви повинні зробити парад міліції, а потім скликати скрізь мітінги і..

— А що то таке оті мітінги? — жваво спитався Журибіда.

— Собранія такія... — вмшався „начальник“.

— От вам товариш начальник скаже вже! — кивнув Коцюбенко головою на „начальника“.

„Начальник“ нахабно підняв голову.

— І раскажу, что мне такое!..

— Ех, дурню ти дурню! Що ти можеш розказати? — захитав дідусь головою. — Розсівся на панських стільцях, так думаєш, що й розумним став?..

— Мовчать, дед! — гримнув „начальник“. — Када била война, то я ешо не на таких сідел! Било вот так в Галіції заходіш в какой нібудь дом і сачішеш где тібе толькі пондравіцда і делаіш сібе, што толькі завгодно...

— Через теж воно так і кепсько тепер, що тільки ходили та сідали! — зітхнув дідусь.

— Ну, завтра будемо балакати! — сказав Коцюбенко. — А тепер годі!

Попрощавшись із Журибідою та Підкуйногою, він повернувся до мене.

— Ходіть зі мною! — сказав, йдучи до дверей.

— А чіво ему йті? Пускай здесь будеть! — сказав „начальник“.

— Еге, еге! Чого вам іти? — звернувся до мене й Журибіда.

Стараючись бути як мога лагіднішим, я обережно став відмовлятися, але то нічого не помагало. І коли я попрощався з Журибідою і подав руку Підкуйнозі, то він, тримаючи мене за руку, швидко шепнув мені на вухо:

— Ви будьте здесь, так ми вас заместо ево ізбірєм!..

— Замість кого? — спитався я голосно, не розуміючи, що він хоче сказати.

Він почервонів, розсердився і сказав:

— Ну, как не жілаєте, так до свіданя!..

Я вклонився і вийшов слідом за Коцюбенком. Він стояв на ганку й замислено дивився на ясно визорене небо.

— Яка чудова ніч! — сказав я.

— Чудова, та не для нас! — промовив він. — Хіба такі люде, як от ми, мають час і змогу милуватися нею?..

Зійшли скрипучими східками з ганку і подалися до школи. В селі було тихо, як у могилі, тільки десь далеко сумно й протяжно хтось кричав.

— На хуторі кричать — байдуже промовив Коцюбенко. — Певне розбійники напали..

І вийшло якось так, що ми несвідомо приснішили свого ходу. Зараз же за маленькою й низенькою, однобанною церковцею, повернули в провулочок і зупинилися перед невеличким сірим будиночком, над дверима якого висіла чорна таблиця з білим написом — „Народня школа“.

V.

В маленькій, вимазаній білою глиною, кімнатці було тихо й затишно. Одним одне малесеньке віконце було завішене біленькою фіраночкою, в кутку стояв невеличкий столик з книжками, а над ним копія картини Гвідо Рені „Христос у терновім віяку“. Далі по стінах висіли картки українських письменників, видання „Союзу Визволення України“, а між ними незмінні „Галілки“ і „Гість з Запоріжя“.

— Сідайте і будьте як у себе в дома! — сказав він до мене, висунувши з під стола табуретку.

Я сів і став переглядати його книжки. Все старе й давно знайоме, але характерне для українського інте-

лігента з народу. „Історія одного селянина“ — Еркмана Шатріяна, „Боротьба за право“ — Франдоза, „Ілюстрована історія“ — Грушевського і тутже старе видання Левіна — „Письма о тактикѣ“.

— Читайте де що? — спитався я його.

— Де там у чорта читати?! — сказав він. — Самі бачили мою роботу!...

— А, так! Я дивуюся вам, як ви так можете?...

— Мушу, то й можу! По перше, як я вже казав, мене ніякий чорт тут не зачіпає, а по друге — я захищаю село від червоних грабунків...

— Ви захищаєте, а ваші товариші грабують..

— Не дуже!

— Яж сам бачив, як той „начальник“ поводився!

— Чорт його знає, що йому сталося?! — зітхнув Коцюбенко. — Раніш він не був таким!...

— Мені здається, — сказав я, — що він завидує Журибіді... Ви стільки йому всяких назв надавали...

Коцюбенко замислився. Довго думав і ходив від лжка до порога і від порога до лжка, а потім підійшов до мене і зітхнув:

— Дійсно я не розраховував! Бачите, коли я давав йому всякі адміністративні назви, то передовсім мав на увазі його жадобу бути начальством і цілковиту нездалість начальствувати. Отже досі було так, що всі назви носив він, а ділом відав я, але тепер, боюся, щоб він не зазнався...

— А чому ви того Підкуйногу не зробили хоч яким небудь Опродкомом?

— Досить з нього того, що вже мав!... Тож він і так уже в печінки всім вівся.. Полотно „реквірує“, кури „реквірує“, самогон „реквірує“...

— А виб його прогнали!

— Куди вже там! Пізно тепер! Перше те, що його була вибрала громада, а друге — його молодший брат у повітовій чрезвычайці служить...

— Ну, так що з того?

— Нічого! Треба миритися, та й усе!

Затих і знов зачав ходити по хаті. Раптом пляснув себе по лобу долонею і сказав:

— Не я буду, коли я його не знищу!

Вийняв з кишені револьвера і любовно притис його до лиця.

— Найпевніший друг і товариш у наші часи! — сказав.

Сам не знаю, через що саме мені згадалися вірші якогось комуністичного поета про те, що на всяке насильство треба відповідати тільки насильством і я промовив:

— Мені здається, що цим ви нічого не зробите... Що з того, що ви знищите одного Підкуйногу, як навколо вас буде одна двка сила?.. Ляшіть ви цю всю гру і ходіть зі мною.

Його лице болюче зморщилося і він журво похитав головою.

— Нікуди я звідси не піду, бо цей куточок мій!...

Став лицем до образу Христа в терновім вінку і взяв мене за руку:

— Бачите цей образ? Коли я був на польському фронті, то знайшов його в розбитому костьолі. Ви подивіться ліпше і побачите дві маленькі дірочки від револьверних куль. Його московські салдати розстрілювали за те, що він не православний...

Він говорив якимсь чудним, надірваним, наче глухим голосом, а його лице весь час болюче здригалося. Простягнув руку до образу і показав мені дві чорні цяточки: одна коло вуха, а друга в середині тернового вінка.

— Розстріляли й покинули, а я найшов його і носив з собою доти, доки не прийшов сюди. Тепер я його оправив, поставив над своїм столом і вирішив ні на крок не відступати від нього...

Я згадав нашу зустріч у лісі, як він показував мені револьвер, і порівнюючи з давим моментом, подумав: „Коли не божевільний, так романтик...“ Але він, наче відгадав мої думки, повернувся до мене і сказав:

— Ви не думайте, що я божевільний, або лешне видив! Нічого подібного! Я тільки сучасний інтелігент і такий як і ви, анархіст-індивідуаліст...

Кинув револьвер на стіл і дико засміявся:

— Одначе, так збожеволіти дуже легко!... Рушив з місця і збожеволів!...

Я мовчки дивився в його незвичайно непорушні і незвичайно блискучі очі і відчував, як по спині проходили дріжаки...

— Не бійтеся! — кивнув до мене головою — Я не збожеволів і не збожеволю, а напевне піду до Постернака..

— А хто він такий? — спитався я.

— Тутешній чоловік і добрий господар... Був колись волосним старшиною, а ще перед приходом червоних — сільським головою...

— А деж він тепер?

— Пограбував його наш „начальник“ зі своїми міліцейськими, а він розлютився і в повстанці пішов... Хоче помститись...

— Дивно мені! — сказав я. — Як тільки ви можете тут сидіти й потурати примхам усяких...

— Мовчіть! — різко спинив він мене. — Я тут сиджу, бо мушу сидіти...

Урочисто повернувся в куток і показав на образ Христа.

В той час вікно задзвеніло і здоровезний камінь, просвистівши коло мого вуха, вдарився об протилежну стіну кімнати. Свічка на столі затремтіла і згасла. Коцюбенко зігнувся і кинувся до дверей. Прочинив і крикнув:

— Гей, хто там?!...

Ніде нічого. Тільки одні жаби на болотах кричали, аж надривалися і чимсь страшним віяло з лісових нетрів.

— Бр... холодно як!... — промовив Коцюбенко і вистрілив. Голосна луна відкликнулася десь аж на болотах і знову стало тихо.

Він ще постояв так трохи і зачинив двері.

— І хтоб це міг бути?! — замислено промовив сам до себе. — Та цього я не подарую...

Я сидів на своєму місці і щось чудне тривожило мою душу і заставляло забути і за довгу подорож і за страшну втому, від якої боліли кости й темніло в очах. В мізку, чим далі, тим більше зростало якесь незрозуміле напруження, яке затаєно чогось ждало й сподівалося.

Коли тут коло хати застугоніло і хтось з усієї сили шарпнув за двері.

— Товаришу Коцюбенко, відчиніть! — почувся дріжучий, старечий голос.

— Неначе товариш-дід! — промовив Коцюбенко і кинувся до дверей.

— Хто там?

— Це я! Відчиняйте, Бога ради!...

— Засвітіть світло! — сказав він до мене, відчиняючи двері.

І при світлі свічки ми побачили блідого, як смерть, переляканого дідуся, сива голова якого була розкудовжена, а крізь пірвану сорочку визирало худе й жовте старече тіло. Дріжучи, як у пропасниці, він говорив:

— От, нещастя!... От, біда!... Господи, спася й помилуй!...

— Що сталося, діду?! — спитався Коцюбенко і лице його почолотніло.

— Ой, тікайте скоріше! — закашлявся дідусь. — Тікайте, бо вони сюди прийдуть!...

— Та кажіть-же нарешті, що там такого сталося?! — крикнув сердито Коцюбенко. — Куди тікати? Чого тікати? Хто сюди має прийти?...

Дідусь сів на ліжку й заплакав:

— Насилу вирвався.. Чека хотіли зробити..

Що таке? — здивувався Коцюбенко.

— Чека, кажу, хотіли зробити.. — плакав далі дідусь. — Пан-отцеви вже зробили..

— Нічого не розумію.. — розвів руками Коцюбенко і взяв дідуся за плече. — Кажіть-же!...

Дідусь витерся рукавом і схопивши його за руку, поспішаючись і заикаючись, почав говорити:

— Ого, як ви пішли, то вони ще пили й говорили про те, як треба їхати на волость. Журибіда хотів, щоб було так, як ви казали, з мітінгами, чи як його там, а Підкуйнога відмовляв його і казав, щоб він не слухався вас, бо ви його обмачюєте. Потім Підкуйнога приніс звідкись якусь стару шаблю й остроги і став його вбірати по воєнному..

— Як так? — спитався Коцюбенко. — Він-же у свиті!

— Отак, як бачите! Остроги причепили до постолів, а свиту підперезали поясом і повісили шаблю..

— І щож, Журибіда дав оце все зробити з собою?

— Він спершу відмовлявся, але як Підкуйнога приніс йому ще якогось широкого кашкета із звіздою, то він натягнув його на голову і ходив по хаті, приказуючи — ась, два.. ась, два..

— Ну, щож далі? — нетерпеливо спитався Коцюбенко.

— Далі вони знов пили і знов говорили.. Казали, що Журибіда повинен

так їздити, як колись архирей, або губернатор, а Підкуйнога завтра рано має парад у коло церкви зробити зі своїми міліцейськими..

Коцюбенко повернувся до мене:

— Як бачу тепер, ви казали правду!.. Занадто я надавав йому отих звань усяких і от звихнувся мужик..

— Та ще й як звихнувся! — сказав дідусь. — Коли Підкуйнога сказав йому про парад, то він аж підскочив від радості і загаласував, щоб і благодарственный молебень також був. Підкуйнога казав, що піп може на це не згодитися, але Журибіда вже й сам слухать нічого не хотів. Схопився, став бігати по хаті і кричати, щоб до нього зараз-же привели попа, а коло хати поставили варту..

— А щож Підкуйнога? — цікавився Коцюбенко.

— А що йому?! Він і радий метушитися, бо в тій метушні він тепер найстарший і робить, що йому самому хочеться..

— Щож він там таке робить?... — хвилювався Коцюбенко.

— Поставив спершу варту коло хати з обрізками в руках, а потім привели попа і сказали йому, щоб він відслужив у церкві молебство за здоровля Журибіди й за народню власть..

— Ха-ха-ха!.. — несподівано, якимсь істерично зареготався Коцюбенко. — Так його, патляча такого, так!..

Дідусь залякано підвівся з ліжка і тихо сказав:

— Щож тут смішного, як вони його забили?!..

Коцюбенко так і завмер.

— Забили?! — ледви промовив. — За що?

Дідусь знову заплакав і, крізь плач, виривалися лише уривчаті фрази й окремі слова:

— Сказав, що не мають права приказувати.. Сказав, що церква відділена.. Журибіда став шарпати його за бороду і кричати: „Тепер ти знаєш, що таке воєнко?“.. Потім вони його повели в льох і.. і.. і забили..

Вдарився кулаком в груди і зарідав, як мала дитина.

— Я вибіг на вулицю і став кричати.. Вони зловили.. Тягнули в льох.. Били.. А я втік сюди.. Вони зараз також прийдуть.. Вони хотіли ще ра-

нійш, але через попа затрималися.. Посилали одного міліцейського подивитися, що робите.. Він був тут і казав, що тайно раду радите з Петлюрівцем..

— Деж той Петлюривець? — скрикнув Коцюбенко.

— Це вони так на товариша кажуть.. — показав дід на мене.

Тривога в моїй душі зросла до болю. Я встав на ноги і сказав:

— Нічого ви з ними не вдієте тепер, хоч самі створили їх! Ходім, ліпше!..

Коцюбенко махнув рукою.

— Заспокійгесь!.. Щож далі, дїду?..

— Вони казали, що ви хочете зробити переворот, що ви змовляєтеся, що ви з Постернаком за одно і хочуть зробити вам чека..

— А Воєнко для чого?

— Підкуйнога каже, що Воєнко для командування тільки, а все діло має робити він, бо в нього вся сила..

— Щож на це Журибіда?

— Той ходить тепер з острогами і радіє.. Збирається ще хату Постерначці спалити..

Враз задзвонив дзвін.

Бом.. бом.. бом.. — простогнав великий.

Бам.. бам.. бам.. — затужив менший.

Ми скопилися й вибігли на двір. Небо над селом було червоне й рижий дим котився просто на церкву. На селі стояв глухий гомін, серед якого чувся несамопитий крик якоїсь жінки.

— Ось вам ваша сила! — несподівано вирвалося з моїх уст.

— Гасити треба, гасити! — дико крикнув до мене Коцюбенко і раптом зігнувся до землі. — Деж я тепер свого Христа сховаю?..

Коло церкви почувся якийсь крик і в провулку показався гурт темних постатей, які при світлі пожежі здавалися страшними й загадковими. В передніх рядах юрби, було видно, йшов Підкуйнога, а поруч його Журибіда. Обидва вони сильно заточувалися й галасували:

— Ізмени не довжно бить! Нада знічтожїть ейо! — кричав Підкуйнога.

— Еге, еге!.. Знічтожїти, прокляту! — верещав Журибіда.

Побачили нас, вони зупинилися. З хвилину стояли мовчки, не рухаючись з місця, а далі захвилювалися і всі разом посунули на нас.

Коцюбенко вихопив з кишені револьвер і став утікати. Я побіг разом з ним. Дідусь, у своїх білих штанах і сорочці, заметушився на одному місці і так потонув у юрбі.

Біжучи через городи, по яких котився густий дим пожежі, ми чули, як за нами сатавіла юрба і як кричав Підкуйнога:

— Бейте вво, старого чорта, бейте!... Пускай знайть, как прідупріждать!...

Вибігли за село й кинулися просто в ліс. Глухий гомін дерев видався мені величнім співом чернечого хоу в Печерськiм Монастирі і я несвідомо майже, зупинився і став слухати. Крізь лісовий гомін долітали з села окремі викрики й хвилинами чулося жіноче голосіння. Однаково, як це не дивно, моя душа була цілком спокійна, а важка втома зборювала й хилила до долу.

— Добре булоб спочити тепер! — сказав я до Коцюбенка.

— Спочити?! — здивувався він. — А вони як?!...

— Хто вони? — спитався я.

— Начальник і Воєнко... — сказав Коцюбенко.

— Тож вони вбити вас хочуть!...

— Вбити?!... Гм... вбити, кажете?...

— А чогож ви тоді втікали?...

— Хто втікав?... Я не втікав!... — заговорив він якимсь чудним і непевним голосом. — То я так собі... так собі від Христа побіг...

Раптом сів на землю й заплакав:

— Так марнується сила... марнується сила... марнується сила...

Я нахилився до нього і став гладити його по голсві.

— Заспокійтеся! Не треба так! Вставайте та ходім, бо тут можуть нас знайти!...

— Йдіть ви собі к чорту! — заскреготав до мене зубами. — Розумієте, — к чорту!...

— А леж ми разом маємо йти! — пробував його вговорити.

— Чуєте, що я сказав?! — грізно підвів голову. — Йдіть собі і не перешкоджуйте мені бути тут на варті!...

— На якій варті?...

— Ліс тепер мій і я не дозволю його нищити!...

Я мовчки відступився від нього. Він пильно подивився на мене:

— Не вірите, га?... Не вірите?... Так зараз побачите!... Зараз побачите!... Інтелігент!... Зволоч!... Анемія!... Плязмонія!... Анархіст!..

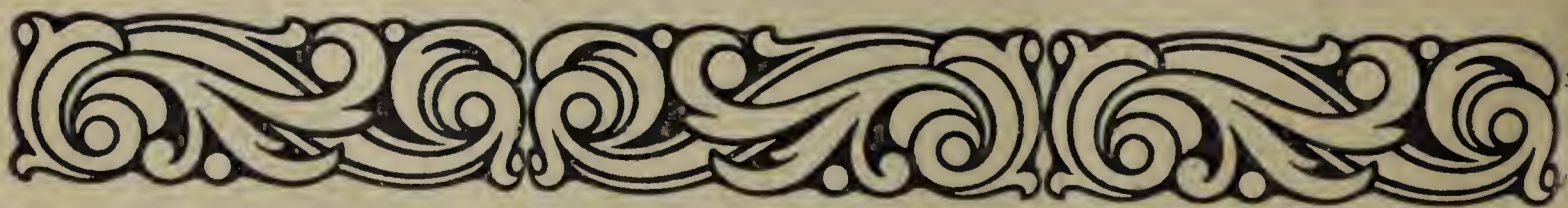
Миттю став рачки й вишкірив зуби:

— Гав!... Гав!... Гав!...

Я зрозумів усе й кинувся від нього. Біг так довго, заки не замерло в моїх вухах оте божевільне „гав!“ й заки лісовий гомін не обгорнув мою душу мовчазним спокоем. Тоді зупинився і побачив, що вже сходить сонце. Внизу дерева були обгорнуті сизобілим серпанком легеньких туманів, а в горі були залиті червоним сяйвом літнього сонця. Якась дивна байдужість обгорнула мене і я спокійно ліг на траву й задивився на небо. Небо було синє, прозоре й чисте і, чомусь здавалося мені, що високі столітні сосни своїми осяйними верхами намагаються його підпалити, як Воєнком підпалив Постернакову хату, але воно не хотіло горіти, бо тоді мав би вже збожеволіти я... Лежав і бачив просто над своєю головою величезного вулика, коло якого чорною хмарою роїлися пчоли. Однаково це мене не цікавило й не захоплювало, тільки вже засипляючи, чув, як щось гомоніло: „А Поліщуки дуже дбайливі.. тільки темні... дуже темні..“

Гу-у-у-у... Шу-у-у-у... — гуло наді мною моє рідне волинське Поліся..

2. липня 1921 р., м. Тернопіль.

Ю. БУДЯК.

Веселий марш.

Шляхами пустелі, нога за ногою, оточені колом темноти рабів,
Ідуть у кайданах поборники волі, і дзвонять кайдани об камінь
[шляхів.

Дзень - брязь — дзень, брязь...

Дзень - брязь — дзень, дзень...

Байдужі до глуму, байдужі до горя, — їх пеклом чи смертю
[не сила злякати,

І смуглі юнацькі привабні обличчя огнем перемоги як сонцем горять.

Дзень - брязь — дзень, брязь...

Дзень - брязь — дзень, дзень...

Дарма, що на зустріч страшна невідомість! Дарма, що пустеля
[і сушить її пече!

Дарма, що кайдани їдять наше тіло, а кров безустанно на шлях
[наш тече!

Нам тіло — одежа! Беріть його, ріжте! Хай хижі птахи його роз-
[несуть!

Ми ринем до сонця! до вічного світу! — де слова „неволя“ ніколи
[не чуть!

Брязь - дзень — дзень, брязь...

Дзень - брязь — дзень, дзень...

Греміть же, кайдани! Миж будем співати про волю, братерство,
[про рівність усіх!

Про волю, величність, красу чоловіка, хай пісня лунає! І пісня,
[і сміх!

За нами, хоробрі! За нами, завзяті! До сонця, до праці! Ставайте,
[як ліс!

Дарма, що кайдани нам похорон дзвонять, — у будучім царстві
[не буде вже сліз.

Дзень - брязь — дзень, брязь...

Дзень - дзень — дзень, брязь...

Дзвениж ти, залізо, огидливим дзвоном! Дзвени про наругу над
[кращім в людей!

Роздзвонюй свій сором! Буди підупалих! Виховуй для слави ти
[наших дітей!

Дзень - брязь — брязь, брязь...

Дзень - брязь — дзень, брязь...

Видзвонюй, залізо, прокляття і сльози, і кров, що вже більше
[тебе не полле:

Із тебе кайдани — оружя темноти, тай меч же із тебе, що їх
[розібе!

Дзень - брязь — брязь, дзень...

Дзвоніть на подзвіння, кайдани своєї!

Дзень - брязь — дзень, брязь...

В. К.

Сотник Черник.

(Оповідання).

... „Підложіть іще дров до печі. З того часу, як ми відступали на Волинь у листопаді девятнадцятого року, іноді мені здається, що в моїх костях лід. Бо морозний вихор віяв тоді кілька днів підряд, а в мене не було шинелі. Прийшлося на-пів голому відступати.

А все таки, друзі, хотілось би мені ще раз пережити всю нашу війну, з цілою її безоднею терпіння і з усіма її гарними хвилинами. Знаєте, друзі? Іноді мені хотілось би ще раз без шинелі відступати на Волинь серед морозного вихру, щоб тільки ще раз іти поруч із своїми друзями під брязкіт нашої зброї.

Вам певно здається, що я готов би воювати у кожній армії і за кожну ціль. Ні, друзі! Якби сьогодні вернула небіжка Австрія і девятьсот чотирнадцятий рік, то я або втік би куди на ліси, на дебри, щоб не вбрати австрійського мундіру на себе, або прямо перейшов би до ворога, або нарешті дав би себе розстрілити, щоб не боротися в чужих рядах, за чужі цілі, друзі.

А все таки я люблю війну. Люблю ту війну, у якій людина бореться за свої власні мрії і сама з власної волі іде на смерть ради своїх мрій. Тоді, бачите, затираються межі поміж життям і смертю, тоді жертвує людина всі свої сили, всі думки, усі надії і все своє щастя ради війни. І війна буває тоді прекрасна. Може воно божевільня? Не знаю. Я хочу бути тим божевільним іще раз.

Багато, багато спогадів тиснеться мені в голову сьогодні і я міг би оповідати вам усю довгу, зимову ніч про красу нашої війни.

Але ви швидко втомились би й заснули. Бо ніде правди діти, ніхто не любить тепер воєнних оповідань. Оці опо-

відання вже всім нам вухами ллються. Їх слухати будуть із зачертим з цікавості віддихом щойно наші сини й внуки в довгі зимові вечері, — якщо їм не прийдеться стількиж само навоюватися, як мені з вами, друзі.

Сьогодні хотілось би мені оповістити вам казку про сталеві шоломи, завітчані червоною стрічкою і червоними грознами калини. А буде це казка про сотника Черника, що лежить сьогодні в залізній труні на високій горі над Дніпром.

Було це в девятьсот вісімнадцятому році. На Україні панував у тому часі Гетьман Скоропадський. Московське панство оточило Гетьмана й гуляло в Києві за мужицькі гроші. Селянам землю відобрали пани, понакладали на села контрибуції, останню сорочку здирали за те, що мужик посмів прогнати папа з маєтку. По Україні швендялися гетьманські карні експедиції, катували людей, в тюрми сотками замикали, вішали, стріляли, цілі села пускали з димом. Селяне пробували боронитися, робили повстання. Алеж у тому часі скрізь на Україні стояли німецькі війська і жандармські відділи. Вони в мужицькій крові втопили селянські повстання. І затихла нарешті наша скривавлена Україна. Мужик мовчки терпів і з болю мовчки скреготів зубами, а поночі випорцував із землі свого кріса, мастив несоленим салом, щоб кріс не заржавів, соломою його прикладав і присипав землею.

Тихо було на Україні. Тільки в Білій Церкві, містечку, що на двіста верст лежить, од Києва, наші Січові Стрільці готувалися, щоб Гетьмана повалити. Весь божий день вони муштрували, бо знали, що тяжкий буде бій проти Гетьмана й Німців.

А було наших Стрільчиків чотириста і мали вони чотири гармати й два-найцять скорострілів. Так, так, друзі! Чотириста Стрільців думало в тому часі всю Україну спасти, виступити до бою проти всього московського панства і проти двіста тисяч Німців, що були в тому часі на Україні.

І були наші Стрільчики такі вояки, що не було кращих від них ніколи на Україні. Любив стрілецький гарматчик свою гармату наче рідну маму, а кіннотчик коня і шаблю як коханку, стрілецький піхотинець свого кріса як сестру. Вся Україна сумна лежала. Тільки в наших Стрільчиків було весело. Гомонить бувало пісня, брязче зброя. „Треба здобути Петроград? — здобудемо! — Москву? Берлін? — Хочби й саме пекло!“

Го! Го! Кажу вам, друзі, самому Люцинерови страшно було би Стрільця.

Прийшов листопад і прилетіли з Києва тривожні вісти: Гетьман якусь раду радить з московськими генералами Денікіном і Красновом.

Веселий народ були наші Стрільці. А в тому часі й вони затихли. Вась божий день муштра, стрілянина острими набоями до ціли. А в вечері, при світлі свічки, мовчки чистить Стрілець свого кріса. Усі знали, що наближується смертельний бій.

У половині листопада приїхав із Києва наш полковник і привіз гетьманський маніфест. А в маніфесті писав Гетьман, що заключає союз із Москвою.

Зібрали ми Стрільців. „Так і так, мовляв. — Гетьман запродав Україну спанам, а тепер віддав її Москві. Ідемо на Київ, Стрільці!“

Тут зашуміло в наших стрілецьких бараках ніби в улию яким. Багнетами познімали Стрільчики гетьманські портрети, що висіли в бараках, з одного удару взяли містечко й на всю Україну потелеграфували: „Ідемо на Київ! Хто живе, бери за кріс!“

А носили в тому часі наші Стрільчики сталеві шоломи. І завітчали їх Стрільці червоною стрічкою з переду і грознами червоної калини. Бо пізна осінь була і калина вспіла почервоніти. А була вона така червона — як молода стрілецька кров.

Ще досі, друзі, ввижаються мені оці сталеві шоломи, завітчані червоними грознами калини.

На другий день потім, як ми проголосили повстання, перед наші бараки заїхав невеличкий потяг із шести вагонів. Перед машиною один вагон, на нім гармата. Два скоростріли з переду, два з заду. Це був потяг стрілецьких передових сил. Ми — бачите — рішили підїхати як мога ближче під Київ, щоб з розмаху, у бою на вулицях, узяти столицю.

Вся стрілецька залога вийшла з бараків прощати товаришів, що перші поїдуть до побіди, або — на смерть.

Шістьдесят Стрільчиків вистроїлося рядами перед потягом. Як сталевий мур вони стояли. Тихо було. Іноді тільки легкий осінній вітрець налітав і грався з червоними ягодами калини на стрілецьких шоломах. Заходило сонце. А кроваво воно заходило в тих днях; кровавим відблеском блестили стрілецькі багнети.

Перед тих шістьдесятьох вийшов сотник Черник. Стрункий він був як тополя. А обличчя його було бліде, бо кілька ночей не спав, готуючи плян повстання. Насуплене було його чоло, затиснені вузькі уста. А зпід насуплених брів якомсь дивно горіли його темносірі очі. Іноді здавалося, що глибоко в тих сірих очах засіли промінчики сонця.

Сталевий шолом був на його голові. А завітчаний він був грознами червоної калини. Бо пізна осінь була й калина вже вспіла почервоніти.

Мовчки попри фронт пройшов сотник Черник, пильно вдивляючись в очі своїх Стрільців. Нарешті приставув і запитав:

„Чи вірите ви, що здобудемо Київ, Стрільці?“

— Віримо! — твердо одвічали Стрільчики.

А сотник Черник усміхнувся:

„Якщо вірите, Стрільчики, в побіду, то кажу вам — смерти немає. Нам доведеться стати проти тисячів, бо тисячі московської голоти вишле проти нас Гетьман. А ми змережимо нашою кровю стрілецькою біле каміння київських вулиць. А ми розсиплемо червону калину з наших шоломів. І будуть червоні ягідки казати: „Смерти немає —

Історія України

«тільки стрілецька честь!» Тож хто вірить у смерть — на бік! Хто не вірить — на свої місця!»

Бігцем побігли Стрільці до своїх вагонів. Засвистіла машина і з тихим грюкотом посунувся потяг на північ під Київ.

Так, так, друзі! Іноді ввижається мені сталевий шолом, завітчанній червоними грознами калини, і тоді тяжкий жаль налягає на мою душу за сотником Черником, а в голові появляється думка: «Смерти немає. Смерти немає».

А треба вам знати, друзі, що була в тому часі у Києві дівчина, що її сотник Черник любив понад усе на світі. А їхав він у Київ не того, щоб побачити кохану, а того, щоб розсипати ягоди калини із свого шолому... І розсипав їх, мої друзі.

Так почався стрілецький похід на Київ у девятьсот вісімнадцятому році. Було тоді чотириста Стрільчиків при чотирьох гарматах і дванадцяти скорострілах. Вся Україна тихо лежала в тому часі. Була вже пізна осінь і калина вспіла почервоніти. Грознами калини завітчали Стрільці свої шоломи, ідучи на Київ, а були ці грозна такі червоні як молода стрілецька кров.

Помалу їхав потяг сотника Черника на Київ. Нічю минув Хвастів і віхав у Мотовилівський ліс.

Ще тільки ніч кінчалась, як потяг пристанув посеред темного соснового бору на Мотовилівській станції.

Із станції вибіг телеграфіст.

«Команданта потягу мені треба!» — кричав він, задиханий, підбігаючи до Стрілецьких вагонів.

Сотника Черника збудили, бо дуже втомлений був і ляг тої ночі спочати.

«Що сталося?» — запитав сотник.

— «З Василькова мені телеграфують, що там прибули два ешелони, повні московських офіцерів. Хтось доніс їм із Хвастова, що їдете, бо почали вивантажуватися з вагонів і готуються здобути цей ліс!»

«Скільки їх там?»

— «Кажуть, більш тисячі буде».

«Сотник Черник видав короткий наказ і в п'ятьмю старого соснового бору вперед посунув залізний стрілецький потвір.

На краю бору потяг пристав.

Сотник Черник вискочив із вагону, задзвеніли кріси, глухо загрюкотіли скоростріли, як Стрільці знімали їх з вагонів.

Мовчки як сталевий мур стало шістьдесят Стрільців, ждучи на накази.

Почало світати. На небі появилася молочно біла лента і видко вже було безмежно широке, рівне поле, що від ліса простягло аж туди, де небо на землю спірається.

Туди поглянув сотник Черник. Десь там за молочною лентою досвітку лежав Золотоверхий Київ. Десь там, за тими полями чекала на його кохану дівчина... Даремно!

І сказав сотник Черник:

«Стрільці! Не змережимо білого каміння Золотоверхого Києва нашою стрілецькою кровю, а розсиплемо червону калину з наших шоломів тут — у цьому борі!»

І, як сонце стало сюди з далеких піль, то серед червоної заграви пішли густі, чорні, ворожі ряди на Мотовилівський ліс.

Тихо чекав на них бір, криючи Стрільців за пнями старих сосон.

Всеблизче надвигалися ворожі ряди на ліс.

А там, у лісі, біля одної старої сосни трьох Стрільчиків похилилося над скорострілом. При скорострілі, високий, гордий, наче молодий ясень з почервонілим листом, стояв сотник Черник у сталевім шоломі, завітчанім червоними грознами калини.

Ще хвиля тиші, — ще ближче підступили ворожі ряди. Аж тут сотник Черник підняв руку в гору серед тиші понурого бору.

І враз заревів бір ніби від чарів, загудів, заклекотів.

Почався бій у Мотовилівському лісі.

Покосами поклалися ворожі ряди. Але тільки жмінка Стрільців боронила ліса і не всюди долітала їхня куля.

Ворожа лінія вигнулася півколом, а кінці того півкола чимраз ближче підходили під ліс.

Бір ревів скаженим клекотом стрілецьких скорострілів. Серед того реву не чути було ні людського голосу ані свисту куль. І здавалося, що мовчки іноді Стрільчик якийсь молоденький, стоячи побіля старої сосни, вниз опускав свій кріс, приклякав на коліна і

лагідно якось усім тілом припадав до м'якого моху соснового бору. Виглядало воно так, начеб то втомився Стрільчик і лягав на холодний мох відпочати.

Досягли ліса кінці ворожого півкола. На крилах стрілецького авангарду почав змовкати гомін крісів.

Клекотів ще тільки скоростріл побіля сотника Черника. У скорострільчиків замрячені були очі з бойової горячки. Але сотник Черник спокійно дивився в даль. В його сірих очах були промінчики сонця.

Нараз один скорострільчик підповз до сотника і схопив його за ногу.

„Долів, сотнику!“ — скрикнув. — „Невже не бачите? З чотирьох скорострілів косять по нас! Долів!“

А сотник Черник усміхнувся. Він нагнувся до Стрільчика й сказав: „Смерти немає, мій друже!“

І коли випрямився сотник Черник, то нараз випустив із рук свій полевий бінокль, захитався — і ляг на м'який мох старого бору.

З його шолому розсипалися червоні ягідки калини. А він підвівся на руці й очима повів кругом. В тих очах почали гаснути соняшні іскри. Злегка підігнулися кутики його уст начеб то до гіркого усміху. Рештками сил він вслухувався в клекіт бору.

А там — у цьому клекоті — у глибині бору озвався новий гомін. Чимраз виразніше говорив він і нарешті старий бір загудів від ясного пробійного крику молодих грудей.

І враз вороже півколо захиталось і геть од ліса одшатнулось на чисте поле.

До сотника ще раз підповз його Стрілець.

„Сотнику! Наші наспіли!“

А в сотника вже збіліли уста і згасло соняшне проміння в його очах. Напружена рука під ним підогнулась і сотник Черник тихо приляг головою до моху.

А тимчасом на крилах стрілецького авангарду заклекотіли нові скоростріли. Розшалілий заревів понурий бір. Іноді здавалося, що великанський якийсь потвір скаженіє в глибинах темного ліса. Здавалося, що потвір, грубими ланцями прикутий там у глибинах бору до прастарих пнів сосон, що він зриває ланци, ломить сосни і вмить вирветься з бору на чисте поле, сіючи смерть і руїну.

Нарешті потвір вирвався з ліса. На боки бухаючи клубами пари, він пігнав на чисте поле перед ліс. Раз-у-раз із пащі потвора вибухав вогонь і синявобілий дим. А за кожним вибухом греміло, а за кожним громом купами лягали ворожі ради на ширім полі. Це виїхав стрілецький потяг і гетьманців змітав картечю.

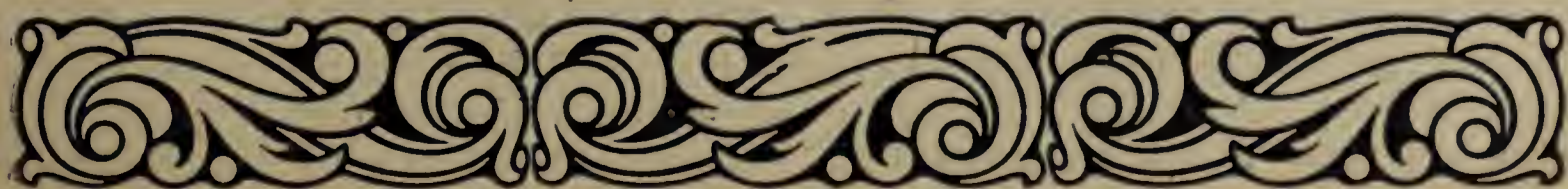
Ах! Друзі мої! Дорого заплатили гетьманці за ту червону калину, що її розсипав сотник Черник із свого шолому! Дорого, друзі!

Сотки трупів лишили на полі вони. З диким жахом тікали вони зпід Мотовилівського ліса. По їхніх пятах пішли на Київ Стрільці. За кілька днів уся Україна спалахнула, гетьманців рознесла, розгромила Німців. Беззбройна, шматлава тікала Німота знад Дніпра.

А сотника Черника поховано в залізній труні в Києві на високій горі над Дніпром. Дубовий хрест стоїть на тій могилі. А могила травкою заросла. Іноді тільки хтось кладе на цій могилі під хрестом червоні квіти. А такі червоні ці квіти, як червона буває калина в осени пізно.

Оповідали мені люде, що іноді дівчина якась тулиться до цієї зеленої могили і бліде своє чоло притискає до високого, дубового хреста...

...Підложіть іще дров до печі. З того часу, як ми відступали на Волинь у листопаді дев'ятнадцятого року, іноді мені здається, що в моїх костях лід...“

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА.

ЛІСОВА МАТИ.

(Нарис).

Передрук заборонений.

Хто знає Карпати!

І ці Буковинські.

Багатьох, але може й мало хто.

Тут бувають скриті пропасти, тут є місця, де живуть божки й русалки, де чародійне зілля закриває земським дітям очі, щоб вони не бачили того, що булоб незрозуміле їхнім буденним душам і щоб засліпило їм очі. Чародійне зілля і казки Карпат. Де неушкоджено буває арвіка, що містить в собі лічничу силу, а zarazом і отруту, що кидає очима на буйний, заспаний тепер потік... і видає свій дивний запах. Де все один віддих, один ритм. Шум лісу, колихання й колибання у вітрі, солодка мрійність і самота, лінь під спекою сонця й стогін й гудіння підчас бурі.

Хто це все знає?

Багатьох, а може й мало хто.

Поблизу скали, що гріла від непам'ятних часів свої груди день в день на раннім сонці, стоїть мала гуцульська хатина. Ялиці, величезні на цім боці гори, з широким галуззям, як здається, без всякого замітного руху, шумлять і заявляють тим їхнє глибоке життя. Але ніхто не помічає цього. Ніхто не вторує їм. Вони одинокі і без розуміння для себе із зовнішнього світу. Але вони звикли до цього. Ціла убіч гори, де стоїть мала хатина, шумить. Старі й молоді, високі і низькі знають усі лише цю мелодію.

У хатині живе Гуцулка Докія з своїм одиноким, малолітнім сином Юрком. Вона марна, має повео зморщок на лиці, хоч і не така стара. Недостаток, тяжка праця й гризота, що не покидали її від смерти чоловіка, витисну-

ли своїм способом знамена на її лиці. Наче з дерева вирізьблене це брунатне обличчя і та, все ще висока постать, похилена вже, немовби завжди носила вязанки дров на плечах.

І вона носила їх. Літом і зимою ходила пильно по лісі, збирала сухе галуззя і складала його на купу. Моглиб настати дні, коли вона знедужає, або мусить зайти в село до павотця, або піти до місточка, купити собі сірника, волічки до Юркових сорочок або інших річей до хати, і забарилась би довше, багато дечого моглоб статися, на яке не все можна бути приготованим. Багато доброго і злого. Най хлопець її не блукає по лісі, аби назбирати ріща. Багато ріжного у лісі живе. Він най зостається коло хати і най пильнує її. Уже й без того хатній пес постарівся і осліп, захрип відколи його газда вмер і легко міг би хтось улізти в хату і внести дрібку того добра, що вона береже у своїй скрині. Ая. Так воно.

Її життя тяжке. Юра пасе її одну корову й четверо овець на полонині, а вона сама карається коло хати. Вона сама мусить обробляти малий кусник поля, що ось лежить біля її хати, щоб бодай трохи льону посіяти там. Їй же треба сорочки і Юрі також. Мусить обробляти свою малу царинку і садити там бараболю, замість, щоб там росла трава. Зима приходить у свій час, а губа потім свого хоче. Ще крім того вона збирає літом на таких місцях, що вона їх лиш знає, гриби, малини, ягоди і инше, що дає земля, несе їх до міста і продає. О, так багато разів треба згинатись, завсіди і заодно вона згинається багато. Та що ще казати? Радше мовчати.

Хтож і поміг би їй на її жаління?
Дерева?

Ті також мовчать. Це вони дуже добре розуміють. Ось, дерева! Ось недавно тому вітролом (лісова мати) майже був би зробив її калікою. Нараз піднеслася буря, наче небо мало розірватись і зрівняти все на землі; вона потрясала деревами, а між тим був грім і гук. При тім ляскало і ляло і лякало, що людині міг вирватись зойк із груди. І в таке би не вірити? Смерека ніколи не стогне дурно. Коли вона шумить, а крім того ще і стогне, то певно треба очекувати чогось злого. Коли Докія налякана, серед дощу й бурі, що вибухла мов на приказ блискавки з неба, побігла в ліс, щоб звідти принести свою кожушину, почула це. Якби це ще були молоді ялиці, що їх стогін її ніколи не лякав. Але коли яка лісова мати застогне серед бурі, то воно певно щось більше, як лиш боротьба з негодою. Оця мати ліса мала сірий мох на пні і на галуззях. Її галуззя були мов рукави, такі великі й широкі, як трикратний рукав гуцульської, багацької сорочки. Так глибоко й розкішно, так тяжко спадали зелені віти з сильних галуз, начеб свята земляця сама їх до себе притягала.

Був час, коли вона цього всього не замічала, не розуміла, коли вона цього всього не бачила. Не бачила, а другі також цього не бачили; але тоді одної днини явився між ними молодий учитель, — так він себе звав, увійшов у ліс і велів їй і другим посідати вечером на краю ліса і сказав нараз: „Дивіться на місяць“. Всі вони поглянули. Місяць був у повні, небо ясне, зорі срібні й притакували їм, а він сказав: „Мовчіть тепер і слухайте“. Вони замовкли всі.

„Чуєте?“ спитав він, коли вони по сиділи хвилю, здержавши віддих і не слухали, а дожидали.

„Що ви чуєте“ — спитав він нараз.
„Нічого“.

Його постать здригнулася.

„Нічого?“ — спитав він, а коло його уст болючо задрожало.

„Ліс шумить, слухайтеж, шумить, говорять, в нім життя й буття.

...він так, як ми, як я, як ти й інші, він живе. — Миж одно з ним. слухайте й глядіть. Вашими очима, вашими душами“. — Тоді вони злякались,

слухали і дивувалися. Чи вони того ніколи не чули?

...А небо було повне зір, місяць палав, і здавався так далеким, а всеж таки близьким. В низу гудів Черемош і все оживало — і сього вона ніколи не забуде. Ні. Навіть маленьких капельок світла, що в ночі блестили в траві й моху, — не забував він і говорив про них і називав їх якимсь. Живі були вони.

Потім відійшов від них, далеко і живе десь, а може вмер. Десь... десь. Коли вона собі часом його пригадає, — воно рідко трапляється... (вонаж не має часу), здається їй, начеб смереки голоснійше шуміли, начеб повітря виразнійше хвилювало, а на землі листки, або щось иншого шелестіло і йшло. Крок за кроком. А з ними неначе туга заворушалася...

... Коли сидить самотна або працює в лісі, ставить вона собі питання. „Чому мені так тяжко і тужно на серці? Звідки приходить туга й куди вона йде? Ах, — але учителя нема, що розяснив би се. Той, що сидів тоді між ними мов чародій, і кількома словами зробив, що їх очі виділи. Що вони бачили і розуміли.

Чи всі? і все кругом себе?

Воно тоді гарно було і Бог був з ними. І ніколи вона не могла того вечера забути.

Тепер вона сидить самотно, темрява ліса така, як темрява її душі... в яку вона вслухується і не чує нічого. Там також опустіло; або може відійшло... десь туди, де молодий чародій — і ніколи не вернеться, — як потік не вертає.

Так. І саме вона (яку він також подивляв і міряв її обєм своїми руками) лісова мати, застогнала серед бурі, коли вона перебігла попри неї, щоб узяти покинутий там кожух. Вона не далеко відійшла від її пня. Лише схилилась, щоби підняти з землі забуту річ, коли блиснуло, несподівано роздався біля неї страшний удар грому і вона, мов скошена невидимою рукою, упала на землю. І тут сталось щось несподіваного, як сам удар грому.

Роздався проймаючий гук, лісова мати заколихалась. Огонь запалав з її кори, і ледви що Докії стало часу відповзнути на ногах і руках, коли захиталась столітня, стогнучи і повалилась

Історія і це і історія - скарбниця

з шумом до землі. Але не цілком. Верхом впала вона на голови своїх дітей, так що вони низько похилились, майже до землі, — і не піднялась вже ніколи більше.

...Буря і негода утихли. Вона сама сиділа ще на своїм місці щаслива, що не попала під то дерево і майже оголомшена, наслухувала і молилася. Лісом ішло щось мов хлипання, ще спадали каплі дощу тяжко, хоч вже й рідше через галуззя ліса у мох. Наче величезний серпанок з мряки вставало воно з пропастей, з гірських кітлин і гнало в гору верхами гір і смерек... Чи і з ними разом душа лісової матері?... Хто це міг знати?

Молодий чародій знав би се. Він видів би був своїми очима, що ніхто з них не бачив.

Він подав би їм напрям.

Потім нараз все затихло.

Її огорнуло дивне почування. Вона не могла б його описати. Цього вона й не хотіла. Тепер вона нараз зрозуміла. Зрозуміла все. Аж тепер, коли старілася. Все на землі, що Бог створив, було одно. Все був один віддих. А отсе була смерть. Ще мабуть блукає округи. Шукає ще далі. Ох, округ неї все шумляче зелене, струнке й молоде! Лиш лісова мати мусіла одійти. Воно йде крок за кроком... пристає... де щось рушається... де щось зашумить і — наслухує. Щось вона ще мусить взяти з собою. Кудись мусить вона далі іти. Далі, ще шукати за парою до лісової матері... ще за парою.

Смереки, слухайте! Смереки, слухайте! Смереки, слухайте! Руки в гору!

Саме місяць минув від того часу. Спина Гуцулки не хоче спрямитись від смерти лісової матері. Її частійше поболеє, а навіть їй здається, начеб щось заступало слух. Може вона й помиляється. Може й поганий вітер її обвіяв... може їй щось залізло в ухо. Вона нераз спала на голій землі, на брунатнім моху.

...Вона говорила про те з своїм хлопцем, але він був ще дурний хлопчина, засміявся, хитро закліпав очима. „Най вам скажу щось в ухо... хочу знати, чи ви чуєте“. А як вона слухняно рпихлила до нього голову, притиснув

її сильно до себе і крикнув їй з усіх сил в ухо: „Мамо!“ Відскочив, як пильний коник, і реготався з її заляканого лица.

...Дурний Юрко. Але шум в ушах може перейде, казала їй одна знайома. Само з себе перейде. Таке частійше буває.

Малий Юрко пішов в долину в село. Мав принести кусень мила від Жида, тютюну, бо вона вже два дні не мала чим набити люльки і сірників. „За це, що тобі лишиться, купи собі булку“, гукнула вона за ним, коли хлопець з поважним виразом взяв у руки палицю, яку собі умисно прилагодив. „Гай, гай!“ відповів він... і перейшов малий зільник перед хатою, що складався з двох малих грядок під кожним вікном, а на них цвіли купчаки, васильок та айстри.

Хлопець вже зник з перед її очей, коли вона нараз ударила себе в чоло. Збігла вузькою стежкою в низ, якою хлопець пішов і гукнула: „Юро, Юро!“ „Гай!“ почулося у відповідь, але його не було видно.

„Вернися!“

„Чого?“

„Мені ще свічки треба“.

„На що? Ще є кусень в хаті“.

„Най буде ціла в хаті“.

„То винесіть гроші, бо я не хочу вже вертатися“.

„Ти опришку, ти... я тими слабими ногами маю бічи за тобою? Не сором тобі?“ — сварила вона і витягала преспокійно зза пояса шматину, де в розі сильно кількома гудзами були завязані гроші. Нараз двоє рук обняло її за плечі і потрясло нею. Майже в тій самій хвили станув Юра перед нею. Глянув їй своїми поважними очима хвилю в обличчя, потім зручно як кіт пішов колесом перед нею і засміявся. „Ви, мамо, такі як відьма. Все лиш гнівні, все лиш сварите. Яж тут! Дайте гроші, най іду! І ні скорше, ні пізніше, лиш акурат сьогодні забаглось вам свічки?“

Стара дала йому ще кілька крейцарів і сказала лагідно, начеб нічого не сталося і начеб вона не замітила збиточного жарту свого любимця: „Іди, душко“ сказала „і не барися. Дома багато роботи. Все мусять наші руки самі зробити. Моїх двоє старих і твої молоді. І вважай, не купуй нічого иншого, лиш свічку... ти знаєш, що я не маю грошей,

Юро. Ні одного сотика вже. Як би так мене смерть постигла, або, Боже борони, (тут вона вдарила себе рукою по устах) тебе, — ти знаєш, що у нашій скрині є. Ми жебраки. Одна корова нас годує і її не можна продати, а наших четверо овець...“ Вона урвала і глянула в гору.

„Ви більше наговорили, ніж вівця наблєє за день“, — відповів хлопець премудро, а коло його уст задрожало весело. Потім пострибав він стежкою в низ як вивірка і побіг, посвистуючи від часу до часу, а вона вигнала корову з загороди і взялася до іншої роботи. Це сталося вранці, коли сонце ще не випило срібlistого інею, коли холод почав легко дошкулювати людському тілу і нагадував те, що осінь зближається..

Осінь. Беззвучно, наче несвідомо або і з шелестом спадали в мох червоні і жовті листки з кількох листяних дерев, що росли тут і там.

Це було при кінці вересня.

Минуло може три години від того часу і вже наближалось полудне, коли Гудулка покинула свою роботу і вийшла на стежку, якою пішов її хлопець у село. Тут вона станула і глянула в низ. Не бачила нічого, лиш знайому їй пропасть, потік, як він там в низу блєстів на зустріч, скалу назраво від її хати. кругом гори, і ліси, а високо вгорі під синім небом половик один і ще один як кружляв, піднісися високо в леті.

„Юро!“ — гукнула вона повною грудю, мов затривожена і заслужалась.

„Юро!“ відповіло відкись слабо.

„Це ти?“

„Ти?“ відгукнуло назад.

Вона відвернулась гвівно. Це відгомін їй відповідав. Але хлопчиска ще не було.

„Юро!“ — гукнула вона ще більше налякано „відповідай!“ і тут здержала віддих.

„Відповідай!“ віддав відгомін її власне слово.

Вона плюнула через зуби. Ще й це чоловіка дурить. Але він далі вже мусить бути тут. Час їй це казав.

„Гей, гей, гей!“ добувся нечаяно його молодий голос з глибини ліса або може й звідкись з зеленої глибини до неї в гору, а звуки відгону слідували за ним роєм.

„Я тут!“

„Я тут!“ вдарилось об її ухо і привитало її. Вона відітхнула глибоко і відсунула хустку з голови, що їй нараз здавалась зайвою.

Вона все боялась, коли хлопець сховався у село. Він такий був буйний, заціпливий і хто його вдачі не знав, то зараз приходило до бійки, і він вертав роздряпаний, з побитим лицем, з подертою сорочкою до дому і плакав зі злоти. Чи і сьогодні він так верне? Він вертав дуже пізно домів.

„Хтось умер“ — сказав він — „сьогодня лише“... коли станув вкінці перед нею, а вона сварила на нього за те, що забарився.

Це її тронуло.

„Хто?“ — майже скрикнула вона.

„Жінка нашого цісаря“.

„Жінка?“

„Цісарєва“.

„Умерла?“

„Її вбито“.

Стара заломила руки і не ворушилась.

„Цісарєва“ — додала ще набожно — „мати“.

Мовчки і поважно вибрав хлопець те, що накупив, з кишени і вкінці ще й свічку.

„Засвічу її“ — сказала вона нагло мов на приказ — „засвічу за її душу, за душу нашої матері, матері“ — шептала вона раз по раз.

...Коли кілька хвиль пізніше засвітилась мала свічка перед темною від старости витертою іконою і запалакотіла, а тремтячі руки жінки сували горшками в печі майже без потреби, шептала начеб молилась: „Це пара до неї... пара, хтоб се був думав. Саме дві з висоти. Наперед та, а тепер ця. Вона перехрестилась і оглянулась, начеб наближалось до її порога те, що повалило тих обох, начеб мала тепер на неї черга прийти, або на щось у горах. На її корову. На вівці?

Три дні пізніше сходила вона, майже зігнена у двоє, швидким кроком з гори в низ.

„Куди, мамо?“ — гукнув хлопець за нею „Виж усе маєте дома“.

„Допанотця“,

„Ая, мамо?“ — кликнув він недовірливо „Ая?“

„Ая, душко, до попа. Уважай, аби шкоди не було“.

Хлопець закопичив спідню губу.
„Не бавтеся довго. Я боюся“.

„Чого?“

„Або я знаю?“

Коли вона зійшла в село, увійшла у попівські сіни. Саме, коли хотіла покласти руку на клямку від дверей попівської канцелярії, відчинились вони самі з середини і пан-отець сам станув на порозі. Зчудований відступився він в зад і попросив її приязно, щоб увійшла. Від смерті її мужа вона була може два рази тут.

„Вас довго не було, Одокіє“, — сказав пан-отець

„Так, панотчику, — дуже довго. Все робота мене здержує. Вічна, тяжка робота.“

„І тепер я лишила все і прибігла сюди, аби воно не припізналося“. Пан-отець, розсудний, спокійний чоловік, що знав парафіян як своїх дітей, глянув цікаво на передчасно постарілу жінку перед собою.

„Що ти маєш за потребу?“ — спитав, коли не міг відгадати з її вагаючого лица її бажання.

Стара не відповіла зараз. По ній було видно вагання, що було більше подібне до непевності, або страху.

„Щось може сталося з твоїм Юрком? Може він бився знов?“

„О, ні, Юра чемний“.

„Може маєш платити податок, або може маєш термін з суду?“

„Ні“.

„То говори, не трать часу... Ну сідай. Ти далеко йшла“.

Вона сіла боязко на край стільця, що стерла перед тим рукою.

„Ну?“ — заохочував пан-отець.

„Я приходжу пан-отчику“, — почала врешті і впилила очі з довірям в нього.

„Воно тому... бо... як я чула померла наша цесарева, мати нашого краю“.

Пан-отець здивовано глянув на неї.

„Вбито її! Вбила її якась нужденна, злочинна рука, жінко, це такий злозін, що кричить до неба о месть! Але Бог з нами. Він сам його осудить, — така благородна, невинна жінчина, що й комашці не зробила нічого злого“.

„Маму, маму цілого краю...“ перебила вона, зжахнувшись, а разом набожно — підчас коли він схвильовано відгсрнув рукою посивіле волосся.

„А чогож ти хочеш?“ Глянув на неї здивовано, милосерно.

„А чого ти хочеш? Вона найде спокій там“. Гуцулка гляділа на нього хвилию мовчки. Лиш коротку хвилию. Потім сказала: „Я дуже бідна, дуже бідна, пан-отчику. Ви найліпше знаєте, яка я бідна. А все...“ і тут вона нагло урвала і пошукала чогось у своїм поясі і витягла шматку, що мала представляти хустину і розложила на колінах.

Потім розв'язала скілька гудзів в розі і витягла малу купку дрібних грошей.

„Оце...“ сказала вона все ще своїм скромним способом, і глянула боязко на пан-отця, „оце, пан-отчику, я довго складала, довго щадила, аж поки з того зложила п'ять левів. Не гнівайтесь, візьміть, отчику, візьміть“ — просила і обтерла собі рукою очі.

„Даю з щирого серця“.

„Нащо? За що?“ — спитав пан-отець здивовано і глядів майже розселено на зморщену бабу перед собою на стільці. Вона піднялась.

„Не погордіть цим, воно з щирого серця дане. Я прибирала це на мою смерть, ховала то у своїй коморі. Навіть моя дитина про це не знала. Моя одніська дитина — беріть це“.

„На що, жінко?“ — повторив пан-отець тепер дуже поважно — „на що?“

„Для неї, цесаревої, на службу за неї, за нашу маму! Ой, пан-отчику!“ кликнула вона і затиснула кулаки. „Вона була мама нашого цілого краю, і таку маму вбити!... Чи Христос не зійде з неба і не пімститься за неї? Він це зробить“.

...Сивий мущина глядів хвилию на неї, начеб йому не доставало в перше в життю слів.

„Твоє бажання сповниться, жінко“ — сказав — „сповниться так щиро, як воно тобі чистим вийшло з серця. Най тебе Бог благословить!“

...Гуцулка відітхнула глибоко, начеб з сими словами її камінь впав з серця і пішла.

Пан-отець відпровадив її аж до воріт. Він ще довго ходив мовчки перед своєю хатою.

„Така бідна і незначна“ — переходило йому все через голову, „така бідна і схована глибоко в лісі, а всеж! Тиж усюди, Боже, і усюди є частина Тебе“.

Коли вернула до дому, розповіла на запит хлопця йому все. Почавши від пісової матері аж до смерти цїсаревної і служби Божої.

„А ви чули, як смерть шукала пари?“ — спитав він і шукав її погляду постійно своїми розсудними, веселими очима.

Вона не давала відповіді.

„А хто наприклад тепер у нас тут прийде на чергу, мамо? Ви?“ — допитувався дальше, не повертаючи очей з неї. „Ви?“

„Ти дурню!“ — напїмнула вона його і усміхнулася.

„Побачимо...“ сказав він і закінчив розмову.

Сімнадцять літ минуло від того часу.

Настала війна.

Юру покликано. Високий, стрункий і сильний, як правдивий син гір. Від стїп до голови темний і поважний. Лиш свавільна черта округ його очей і уст в хлопячих літ загубилася..

Тут він стоїть. Глядять у вікно і повертає лиш від часу до часу голову за старою мамою, що йому ладила тремтливими руками клунок на дорогу. „Тут і свічку дам тобі“ — сказала вона і показала йому малу свїчечку, що визирала з клунка.

„Може, як будеш колись стояти на вартї, вона тобі придасться“.

„Так!“ — сказав він коротко не повертаючи голови до неї. „Ви добрі і думаете про все.“ і урвав. — Щось лежало в його голосі, від чого вона задрожала. Почала собі витирати очі рукавом, що нараз наповнилися сльозами.

„Що я ще мушу дожити, Юро, що я такого дожила“... Последнє слово вирвалося мов окрик з її уст.

Він нічого не відповідав, лиш нараз ним мов здригнуло — він опинився коло неї.

„Бувайте здсрові, мамо...!“ сказав він і відкрив свою голову.

„Юро!..“ крикнула вона і руки її обняли його шию, мов брунатними кліщами. „Я тебе в последнє виджу, хлопче“.

„Не кожда куля бе...“

„Гей, гей, мій сину...“ захлипала вона, „гей-гей!“.

„Ждїть на мене!“ сказав „Ждїть мене все, мамо!“

І знов щось перебилось з його голосу, що начеб захитало землю під її ногами.

„Так, так, мій сину“, сказала вона і впила у його стать.

„Буду ждати тебе“.

„Не виступайте з ряду без мене!...“ докінчив він речення, виминаючи її погляд, обернувся і переступив порїг.

„Пиши! — де ти будеш?“ Її слова чїплялися його, а він мов гвавий біг вперед, начеб його щось силою тягнуло в низ. Вже майже зник з перед її очей.

„Де ти будеш?“ — гукнула вона йому в слїд.

„До землю будуть поливати...“

„Де?“

„Десь“.

„Десь...“ прошептали уста маминї і вона гляділа мов без пам'яті у глибину, яка в розкішній зеленї на завсїди закрила її дитину перед нею. Нараз начеб хтось обтулив її ледяним плащем, холод потряс нею і вона опам'яталася. З усїєї сили, на яку спромоглася стареча груди, гукнула вона в останнє в низ:

„З ряду виступлю я!“ І вона жде. Воно звучить наче приказ.

„Я“. Добувся якийсь голос в гору. Чи його? Вона вже цього не знає. Може це був відгомїн.

Вона зсунулася до землі, притиснула руки до лиця і залебедїла: „О, ви обї! Ти Богородице і ти Царице, хоронїть його!...“

Кругом великий шум смерек. І так шумить воно до сьогоднїшнього дня.

Чернівці. 25. вересня 1915.

ІВАН ФРАНКО.

Новітні гайдамаки.

Чи чули ви, люде добрі, що то за признаки,
Що приходять в наші села якісь гайдамаки?
Та не тії гайдамаки, що по лісі ходять,
Але тії гайдамаки, що правду говорять:
Тай не тії гайдамаки, що бють і рубають,
Але тії гайдамаки, що за бідних дбають.

Ой вдарили гайдамаки в голоснії дзвони:
„Збирайтеся, бідні люде, всі до оборони!
Бо то на нас наступають великі навали,
Ой бож то ми нашим панам на заваді стали.
Їде на нас тая сила, що все нас місила,
Від Богдана до Івана різала й дусила“.

„Хотіла нас тая сила взяти в свої руки,
І сякої і такої добирала штуки.
Зразу мовить: „Дай, Русинє, остатню рубатку,
За те тобі на головку дам конфедератку“.
Русин того не принявся, вона як не крикне:
„Хоч загину, не спочину, аж Русь з світа зникне“.

„А щоби нам швидше було три чверти до смерти,
То хоче нам тіло й душу на порох розтерти.
„Заберу вам вашу землю і ліси і ріки,
Будете ви в своїм краю жебрати на віки.
Та ще того мені мало! Де будуть зарібки,
Дам Мазурам, дам Хорватам, а вам ані дрібки.

„Та ще й того мені мало! Мусять ваші діти,
Ваші внуки без просвіти в темноті сидіти.
Та ще й того мені мало! Втопчу вас в калюжу,
На весь світ вас як „дзіч“ руську обплюю й спаплюжу.
Та ще й того мені мало! Я ще й вашу душу
Зломлю, спідлю, опоганю, до покори змушу.

„Заберу вам вашу гідність і почуття чести,
І будете з рабським сміхом мої сліди мести,
Наставлю вам депутатів з хрунівської ласки,

Відберу вам усі права, лишу обовязки.
Отак своє панування утверджу як камінь,
Та від моржа аж до моржа на вік віков амінь“.

Ударили гайдамаки в голоснії дзвони:
„Чи чуєте, люде добрі, тії відгомони?
А як може хто не чує, тверду шкіру має,
Бо не словом, але ділом ворог нам діймає,
А хто чує, най працює, рук не покидавши,
Бо що нині занедбаєм, пропало на завше“.

„І ніхто най не говорить: „Своїм Богом піду“,
Як вояки на команду ставайте до гліду!
Бо слабого, ще й самого, заклоє й ворона;
Лиш громада, товариство його оборона.
І ніхто най не говорить: „Обійдесь без мене“..
Як у брата горить хата, й на твою пожене.

„І ніхто най не говорить: „Що мені наука!“
Бо наука — мудра штука, міцнійша від бука.
Вона тобі в пітьмі світить і гріє у студінь,
Вона тобі в смутку втіха і празник у будень.
Вона сила і багатство і бита дорога,
В ній покривджених опора, слабих перемога.

„І ніхто най не говорить: „Я собі багатий“.
Ануж колись прийде в бідних ще й хліба благати.
Ніхто не мов: „Не боюся! Що там по трівозі!“
Бо й небоя вовки зідять на битій дорозі.

Тримайтеся, люде добрі, одної присяги!
Най відважний боязливим додає відваги!
Най розумний нерозумних на розум наводить!
Най багатий немаючим поможе, не шкодить!

„Тільки зрадник, запроданець, підлиза, паниця
Най не сміє на порозі вашому явиться!
Най не має в вас привіту, ні слова пошани,
Поки щиро не покаєсь, від зла не відстане.
А хто каяться не хоче і в злім дальше пацька,
То най того побиває погорда громадська“.

От такі то гайдамаки скрізь по краю ходять,
От таке то вірне слово всім людям говорять.
А хто теє вірне слово добре в тямці має,
Той за себе й за всю рідну Україну дбає.
Бо те слово як пшениця, що ділами зійде,
А з тих діл нам і Вкраїні краща доля прийде.

ГОРА ШКРУМЕЛЯК.

Пребагата, наша земле!

Пребагата, наша земле,
Ти блистиш уся добрами,
Ти — як пишная царівна —
Вбрана золотом-квітками.

Як за пишную царівну
Льцарі на боях б'ються, —
Так за Тебе, Україно,
Криваві річки ллються.

Гей, який то тільки лицар
О царівну не старався.
Гей, який то ворог лютий
На Україну не загнався!

Алеж лицарі царівні
Принесуть багаті дари;
А від ворога України
йдуть смертельні удари.

Та удар найбільший, браття,
Що їй важко подолати —
Той удар, що Матір ломить,
Завдають їй власні діти.

Бо не вміли за свободу
Одностайне стати в лаву.
Замість волі їй здобути —
Приспорили їй неславу.

Своїх користей не вміли
Підчинити загалови
І принести в слухну хвилю
Данину майна і крови.

І ніхто не вчився слухать,
Тільки бути верховодом,
І сліпий в своїх змаганнях
Розходився із народом.

І хоч муж такий з'явився,
Що мав заміри великі,
Йому з рук етерно збивали
Братні свари стоязкі.

Братні спори і непослух —
То смертельні бої, рави —
На незгідливих без труду
Ворог наложив кайдани.

Хочеш, брате, прислужитись
Кривдоту для спільної справи,
То про свій хосен не думай,
Власної зречися слави.

І заєдно слухай того,
Хто приказувать уміє, —
Лиш на єдності і згоді
Воля золота дозріє.

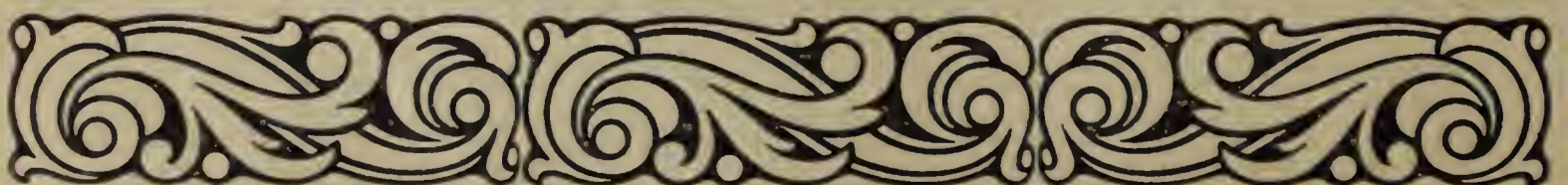
Великий Сон.

Великий Сон мені приснився, браття,
Невече ми у рідній вже землі
Засіли всі до спільного багаття
І глядимо у ясній вогні.

Це так огнем палають наші мрії,
Скидають з себе нищету стару,
Це так в огні куються всі надії
На дійсність певну, правду чарівну.

Десь руки ми друг другу всі подали,
Здоровимо себе із Новим Днем,
Бо наші мрії нині тілом стали,
Новим-святим, очищеним вогнем.

То з боротьби і з нашого завзяття
Святого гніву, бойових пісень —
В чудному сні мені явився, браття,
Воскрес із мрій — з огня Великий День.

СТАРІ Й НОВІ ДЕРЖАВИ.

Написав МИРОН КОРДУБА.

Головні держави світа.

1. Велика Британія, звана також Англією від найголовнішого краю сеї держави. Властива Велика Британія складається з Англії, Вельсу, Шотландії, Ірландії та з ок. 900 суверенних островів, що займають разом простір 315 000 км² з населенням (10,725 000 *). Але се тільки ядро, пануюча частинна держава. Головна сила Великої Британії лежить в її великанських колоніальних посістях, розкинутих по всіх частях світа. В Європі належить до неї ще Гібральтар та громадка островів Мальта, 328 км² простору (241.300 **) душ населення, невеличкі, але незвичайно важні області; Гібральтар замикає вихід зі Середземного моря на Атлантийський океан. Мальта панує над переходом зі східної китловини Середземного моря у західну. В Азії має

Велика Британія: острів Кипр, 9.282 км², 257.000 населення ***); острів Сейлтон 65.996 км², 3,990.000 ***) населення; громадку островів Маледіви 300 км², 30,000 ***) душ; т. зв. Стрет-Сетлементс (півостр. Малякаісумежні області) 91.952 км², 1,800.000 ***); Гонконг і Вайгайвей, пристані на китайському побережжі з округами 1.791 км², 568.000 душ ****); північна частина Борнео і острівець Лябуан, 204.860 км², 668.300 душ ***); острови Камаран і Бахрейн, 730 км², 63.100 душ. Але найважнішою, найлюднішою і найбагатшою британською колонією не лишень зпоміж азійських, але зпоміж всіх взагалі, є т. зв. Бритійська Індія, до котрої вчисляють й Белуджістан та Аден з островом Перім; ця область займає 4,809.104 км² простору і числить

*) На основі перепису і річного приросту обчислений стан з кінця 1920 р.

**) Обчислення стану з кінця 1907 р.

***) Обчислення стану з кінця 1908 р.

****) Обчислення стану з 1906 р. (приблизне).

1) Приблизна оцінка.

305,215.000 населення *). В **Австралії** належить до Вел. Британії тзв. Австральська Федерація, до котрої входять остр. Тасманія і частина остр. Нова Гінея, 7,929.009 км², з 4,813.000 насел. ***); подвійний остр. Нова Зеландія зі сумежними остр., 271 166 км², 990.000 д. ***); громада островів Фіджі 20.045 км², 128.400 душ ***); громада островів Тонга 997 км², 21.400 душ ***)) і інші дрібні громадки острівців Меланезії і Полінезії, 36.116 км², 180 200 душ. В **Америці** в склад британських посілостей входять: т. зв. Бритійська Північна Америка (Канада, Нью Фавидленд і Лябрадор), 10,026 241 км² простору з 6,388.000 населення ***); острівці Бермудас 50 км², 20.560 душ ***); Західні Індії (Джемейка, Богама і ин. острови), 31.724 км², 1,747.000 душ ***); Бритійське Гондурас. 19.850 км², 42.400 душ ***); Бритійська Гвояна 246.470 км², 304.550 душ ***); острови Факлендські і півд. Георгія 16 607 км², 2,270 душ. **Африканські** посілости Великої Британії обнимають: Каплярдію, Край Басуто, Родезію, Бечванію, область Н'яса, Наталь, Оран'в і Трансваль, тоб-то землі від південного кінця Африки по південний кінець озера Танганіка — 3,080.369 км² поверхні з 8,400.000 населення **); відтак Нігерію (над дол. Нігром), 1,013.728 км², 14,000.000 душ **); Сієра Леоне 69.700 км², 1,208.100 душ **); Гамбію 9.600 км², 159.330 душ **); Золоте Побережя 308.870 км², 1,700 000 душ **); Бритійську Східну Африку з Угандою 699.000 км², 5,688.100 душ ****); Сомалі (частина) 155.000 км², 348.000 душ **); дрібні острови (св. Олени, Есеншен, Маврикія, Сейтелі, Занзібар і сумежні) 5.282 км², 640.000 душ **); вкінці т. зв. область впливу над Лібійською пустинею, 1,037.000 км² з ок. 10.000 населення. В часі останньої війни Велика Британія перебрала під свою верховну владу Єгипет і єгипетський Судан, що досі були турецькою васальною державою під впливом Великої Британії, 3,029.668 км² простору з 15,303.383 душ населення. **) Крім цього захопила переважну частину німецьких колоній, а саме Німецьку Півд.-Зах. Африку 835.100 км² з 200.000 *) душ, Німецьку Східну Африку 995.000 км² з 6,703.000 *) душ

і німецьку частину острова Нова Гінея (в Австралії) з громадою островів Бісмарка і Сальомонськими островами 238 750 км² простору з ок. 380.000 душ *). Зрахувавши все те разом, побачимо, що Велика Британія володіє величезними просторами 36.007.579 км² з 428,945.233 душ населення. Щоби уявити собі бодай приблизно всю велич сеї держави, треба тямити, що величиною вона майже дорівнює цілому Американському континенту та обнимає більше як четвертину населення цілої земської кулі. Що четверта людина на землі є підданим Великої Британії.

2. **Китай.** Другою по Великій Британії державою світа що до числа населення є Китай (Хіви). Головною частиною сеї держави є властивий Китай, що займає 3,877.000 км² простору. Про число населення ізза браку урядових чисел переписи маємо ріжні приблизні обчислення, котрі колибаються між 383,253.000 і 407,734.330 душ. Англійський Statesman's Yearbook з 1905 р. подає 407,337.305. До китайської держави належать ще провінції, що стоять під управою китайських губернаторів: Манджурія 939.280 км² з 5,530.000 д., Монголія 2,787.600 км. з 1,850.000 д.; область Сін-цян (східний Туркестан, Джунгарія і краї Тіеншаву) 1,426 000 км² з ок 1 міл. душ; Тибет 2,109.000 км² з 2¹/₄ міл. душ. Очевидно, що й тут число населення подано на підставі дуже непевних оцінок. Ціла Китайська держава займає 11,138.880 км² простору (більше чим ціла Європа) і має около 426 міліонів душ населення, тоб-то стількиж. що Велика Британія. Значить, обі сі держави, Велика Британія і Китай, обхоплюють половину насел. цілої землі. Однак ізза нездарної управи та культурної відсталости політична сила Китаю зовсім не відповідає ані його територіяльній величині, ані тим менше числу його населення.

3. **Зєдинені держави** Північної Америки або Унія, федеративна республіка, складається зі 47 стейтів (автономних держав), дистрикту Колумбія і 3 територій (Арізона, Аляска і остр. Гаваї), що займають разом простір 9,420.670 км² з 109,284.000 душ населення *). Крім сього належать до Зєдинених Держав: острів Порторіков в Західних Індіях 9.339 км² з ок. 1 міл.

душ (на підставі оцінки з 1904 року); громада островів Філіппинських і Зулю; (разом 3.140 островів) 296.310 км² з населенням перерахованим в 1903 р. на 7,635.426 душ; Гуам, головний острів Маріанів 514 км² з ок. 10.000 душ і частина громади островів Салюа 203 км² з ок. 6 000 душ. Загалом ціла область Зєднених Держав займає 9,727.036 км² і має 117,935.435 душ населення.

4. **Росія.** Означити теперішню величину і населення Російської держави дуже тяжко з огляду на те, що політичні межі у східній Європі ще не установлені, що взагалі політичні відносини тут все ще в стані плинним, нескристалізованим. Всеж таки поспробуємо зробити се бодай приблизно. Властива європейська Росія (без т. зв. Польського Королівства, Підкавказя і Фінляндії) обнімала перед війною простір 4 814.485 км² зі 111,279.500 душ населення **). Области, які внаслідок революції відірвалися від Росії і згуртувалися в самостійні національні держави (Естонія, Латвія, Литва, Білорусь і Україна), творять простір, коли зрахувати цілі їхні етнографічні території, 1,076.132 км² з населенням 49.745.780 душ. При Росії (Московщині) остало проте в Європі 3,738 353 км² простору з 61,533,720 душ населення. До цього приходиться дочислити ще азійські посілости, а саме: Сибір 12,491.800 км² з ок. 7 мільонів душ **). Центральну Азію 3,647,057 км², 9,120.000 душ **) і васальні держави Хіву та Бухару 265 000 км² з 2 міль. душ. Значить, мимо великих втрат і розкладу Російська держава обнімає все ще величезний простір 20,142.210 км², значить два рази стільки, що ціла Європа, і має около 80 мільонів населення.

5. **Франція.** По прилученню Альзасії і Льотарингії, відобраних війною від Німеччини, європейська Франція займає простору 550.982 км² і має 42,939.000 душ населення *). Подібно як Велика Британія, Франція веде вже здавна, ще від XVII ст., імперіялістичну колоніальну політику і має заморські посілости у всіх частях світа. В Азії належить до неї: 5 прибережних міст в Передній Індії (Пондішері, Карікаль, Янаон, Шандернагор і Мае) 509 км², 272.113 душ ****)

Індо-Хіна (Камбоджа, Кохинхіна, Аннам, Ляос, Тонкін і Кванг-чу-ван) 663.900 км², 15,858.514 душ ****). В Америці: острови в північній і середній Америці (Сен Пієр, Мікельон, Мартівік, Гваделюп) 3.100 км², 403.766 душ ****); Французька Гваяна в південній Америці 78.900 км², 33.000 душ населення (на підставі переписи з 1901 р.). В Полінезії острови Кергелі, св. Павла, Нов. Амстердам, Нова Каледонія, Льюїяліті, Честерфільд, Таїті і інші громади дрібних островців, що займають разом 27.712 км² простору з 82.056 душ населення ****). Та найбільші простори має Франція в Африці. Тут належать до неї: Мароко 456.000 км² з населенням около 7 міль. душ *); Альжирія 890.000 км² з 5,231.850 душ ****), Туніс 167.400 км² з 1 828.805 душ **); Сенегаль 23.500 км. з 107.826 душ (на підставі обчислення з 1904 року); Сенегамбія і області над Нігром 958.600 км. з 8,200.080 душ *); Гінея 275.100 км² з 1,470.000 душ (оцінка з 1904 р.); побережжя Сомали 21.000 км² з 50.000 душ *); острів Мадагаскар 592 100 км² з 2,706.661 душ ****); Реїніон, Комори і сумежні острови 3 958 км² з 258.000 душ *); вкінці т. зв. область впливу, що обнімає західну і середню Сагару 5,037.400 км² з 800.000 душ населення *). Крім того в останній війні Франція здобула чимало німецьких колоній, а саме: Камерун 495.600 км² з 3,500.000 душ *) і Того 87.200 км² з 1,500.000 душ *). Цілий простір Французької держави займає таким чином 12,574.951 км² і має 97,485.000 населення.

6. **Японія,** держава, котрої ядро, подібно як Великої Бритавії, лежить на островах, а саме на т. зв. Великих Японських островах (Гондо, Езо, Шікоку і Кію-Шію), що разом зі сумежними громадами дрібних островців Курилів, Бонін і Лію-Кію займають простір 382.416 км² з 49,319.166 душ населення ***). До Японії належить ще: острів Тайван (Формоза) з ост. Пескадорес і Вульканіюс 34.996 км², 3,188.885 душ ***); півострів Квантунг (над Жовтим морем) 3,162 км²,

405.685 душ**); острів Сахалін 74 748 км², 35.320 душ**) і Корея 218.200 км² з 9,781.671 душ населення****). Крім того, в останній війні Японія забрала сумежні зі своїми областями німецькі колонії, а саме: Кіаявчав (над Жовтим морем) 501 км², 32.000 душ*); громаду островів Маршальських 405 км², 15.000 душ*); острови Кароліни, Маріани і Палау 2.076 км², 36 000 *). Разом Японська держава займає 716.504 км² простору з 62,803 728 душ населення. Попри се треба пам'ятати, Японія майже зовсім підбрала під свій вплив Манджурію і пообсаджувала деякі приморські області Сибірі.

7. Німеччина. В найновішій добі безперечно під оглядом мілітарним найсильніша і одна з найбагатших світових держав, Німеччина в останній війні потерпіла великі втрати. Альзацию і Лютарингію мусіла відступити Франції, північний Шлезвиг припав Данії, Познанщина. Західна Прусія і частина горішнього Шлеська Польщі. Значить, зі своїх європейських посілостей втратила ок. 74.000 км² з ок. 6,840,000 душ населення. Ще більше болюча для Німеччина втрата всіх заморських колоній (2,657.204 км² з 12,398.612 душ населення), котрі розібрали між себе Англія, Франція і Японія. Теперішня Німеччина займає 476.700 км² з 61,900.000 душ населення*).

8. Італія зросла в останній війні новими придбаннями коштом Австрії (південний і середній Тироль, Побережя, північна Далматія з далматинськими островами). Теперішній простір Італійської держави в Європі виносить майже 320.000 км² з ок. 39,420.000 населення. Новішими часами, (починаючи від кінця XIX ст.) придбала собі Італія також і заморські посілості в Африці, а саме Еригрею (над Червоним морем) 110.000 км² з 279.550 душ***); частину півостр. Сомалі 380.000 км² з 400.000 душ*). Триполітанію з Баркою 1,051.000 км² з ок. 1.000.000 душ*). Таким чином ціла Італійська держава володіє простором 1,861.000 км² і має 41,100 000 населення. Чи і як за велика частина Альбанії припаде Італії, се справа ще не вирішена.

9. Нідерланди займають в Європі невеличку область 33.079 км² з 5,747.269 душ населення**, але мають великі і незвичайно багаті заморські колонії, котрі становлять підставу сили і багатства держава. В Америці належать до Нідерландів 6 островів Західних Індій, що мають разом 1.131 км² простору і 52.088 душ населення**), та Сурінам або Нідерландська Гваяна 129.100 км. з 82.038 душ**). В Австралії західна частина острова Нова Гінея 394.784 км² з около 500 душ*); В Азії остр. Ява і Мадуро 131.508 км² з 30,098.008 душ**); острів Борнео (за виїмкою британської частини) 553.340 км² з 1,233 655 душ**); Суматра зі сумежними островами 479.231 км² з 4 293.763 душ**); Селес і сумежні Малі Сундайські острови та Молюки 356.549 км² з 2,091.946 душ**). Значить, Нідерланди з колоніями займають простір 2,078.727 км² з 43,598.253 душ населення.

10. Бельгія має в Європі 29.455 км² простору, 7,317.561 душ населення**), а крім сього в Африці державу Конго 2,382.800 км² з ок. 19.000.000 душ населення*), разом 2,412.255 км² з ок. 26,320.000 населення.

11. Португалія. Португалію зараховуємо до великих держав лишень ізза великих колоніальних просторів, котрі одначе не мають більшої загальної вартости. Європейська Португалія числить 89 372 км² з 5,016 267 душ***). В Африці належать до неї: острови Асори 2,388 км², 256.291 душ***); остр. Мадера 815 км², 150.574 душ***); острови Зеленого Рога 3 822 км², 147.424 душ***); Гінея з 2 острівцями 34.839 км², 212.103 душ***); Анголя 1,270.200 км² з 3,800,000 душ*); Мосамбік зі сумежними областями над долішнім Замбесі 761.100 км² з 2,300.000 душ*). Крім сього в Азії східний Тимор, кілька пристаней в Передній Індії і пристань Макао на китайським побережі 19.918 км², 795.789 душ. Разом всього 2,182.454 км² з 12,678.500 душ населення.

***) На підставі обчислення з 1905 р.

****) Перепис з 1900 р.

Нові держави в Європі і Азії

на основі мирових договорів.

Остання велика війна основно змінила політичну карту світа. Сі зміни дотикають не лишень Європи, але взагалі всіх частей світа, за виїмкою Америки, бо німецькі кольонії в Азії, Афріці і Австралії Англія, Франція і Японія розібрали поміж себе. Всеж таки найбільші переміни бачимо в середущій та в східній Європі і в передній Азії, ізза розвалу трьох великих держав: Австро-Угорщини, Росії і Туреччини. Із земель, що від них відпали, одні прилучено до вже існуючих сумежних держав, котрі через се значно зросли, з інших витворилися зовсім окремі, нові держави, яких не було перед війною. Ось тут хочемо шан. читачам подати подрібнійший перегляд цих перемін, щоби могли докладнійше уявити собі теперішній політично-територіяльний уклад світа. Та заразом мусимо застерегтися, що не всі дані вдалося зібрати та обрахувати зі зовсім повною докладністю. Майже всі політичні новотвори не мають ще загальнопризнаних і усталених границь; подекуди знову величину і населення земель, відорваних від одних та прилучених до других держав, можна поки-що лише приблизно обрахувати, ізза браку докладних урядових даних. Число населення, де се не зазначено инакше, подаємо після стану з 1920 р., обчисленого на підставі правильного приросту.

1. **Республіка Німецька Австрія** (Deutsch-Österreich). Се останок великої Австро-Угорщини або т. зв. Габсбургської монархії, що до неї перед війною належала й наша Галичина, і котра тоді займала простору 675.885 км² з 53 міліонами душ населення (стан з 1914 р.). З давних т. зв. коронних країв остали при ній лишень Долішня та Горішня Австрія, Сальцбург, Форальберг, частина Тиролю на північ від жерел Адижі та від просмика Бренер, північна та середуща Сирія, Каринтія за виїмкою південно-східної частини та західна пасмуга трьох давних угорських комітатів: Шопрон, Мошон і Ваш. Німецько-Австрійська республіка має

тепер простору 83.000 км² та 7,370.000 душ населення, з чого більше як два міліони припадає на столичне місто Відень. Значить, Німецька Австрія простором мало що більша, а населенням навіть менша як Галичина (78.493 км² простору, 8 міл. душ).

2. **Республіка Чехо Словаччина** повстала з областей давньої Австро-Угорщини, заселених Чехами і Словаками. В склад сеї нової держави входять давні коронні краї: Чехія, Моравія, Опавський Шлеск, західна частина Тешинського Шлеска (на захід від річки Ольші, притоки Одри) та північно-західні комітати давньої Угорщини. Вона займає понад 127.500 км² простору з 13,985.000 душ населення. Під тимчасовою управою і зарядом Чехо-Словаччини остає тепер і Підкарпатська Україна, що складається з давних комітатів: Марамароського, північної половини Угоцького, і заселених Українцями частин комітатів Березького, Узького, Земплинського, Шариського та Списького, займаючи простору около 18.000 км² з ок. 720.000 душ населення. Зрештою досі не усталено ще і не проведено докладної границі між Чехо-словаччиною та Підкарпатською Україною. Разом із Підкарпатською Україною має Чехо-Словацька держава 145.547 км² простору з 14,704.000 душ населення.

3. **Республіка Угорщина**. З колишніх „країв Угорської корони“ або т. зв. „Залитавщини“, що творила майже самостійну державу (324.857 км² з 21 міл. населення), злучену з Австрією лише через спільного володаря та деякі спільні справи, остало при теперішній Угорщині лишень ядро, що обнімає області — та й то не всі, — заселені виключно мадярським населенням. Вона простирається правобіч Дунаю по Драву, обхоплює землі між Дунаєм та Тисою, за виїмкою т. зв. Бачки (південної частини), та вузку полосу земель на лівім березі середущої Тиси від устя Самоша по долішній Марош, займаючи 88.700 км² з 7,300.000 душ населення.

4. **Королівство Румунія**, до війни держава середньої величини, що мала 131.353 км² простору з 6,780.000 душ населення (стан з 1908 р.), добула хитрою політикою і нахабністю останніми літами величезні придбаня. В другій балканській війні (1913 р.) загарбала сумежний з Добруджою північно-східний кусень Болгарії. У великій світовій війні забрала від Угорщини Семигород зі сумежними східно-угорськими комітатами та північно-східну частину Банату (100.265 км² з 4,970.000 населення, стан з 1910 р.), від Австрії цілу Буковину (10.441 км², 801.364 душ, стан з 1910 р.), від Росії цілу Бесарабію (45.632 км², 2,302.100 душ, стан з 1907 р.). Таким чином не лишень об'єднала всі землі, заселені Румунами, але захопила чимало мадярського (область Секлерів і угорські комітати) та українського (півн.-зах. Буковина, Хотинський та Акерманський пов. Бесарабії) населення, зростаючи територіяльно та що-до населення більше чим вдвоє. Тепер Румунія стала одною з більших держав, бо має 287.700 км² простору, значить, дещо більше чим передвоєнна Італія, та понад 15 мільонів населення. Однак треба тямити, що союзні держави (Антанта) ще не призвали їй Буковини та Бесарабії; правдоподібно українські частини тих земель (17.266 км² з 1,250.000 душ населення) будуть приділені до України.

5. **Республіка Польща** повстала зі земель відорваних від Німеччини, давньої Росії і давньої Австро-Угорщини. Від Німеччини приділено до Польщі Познанщину, західну Прусію (без Гдавська і частини округу Марієнвердер) і частину горішнього Шлеська, разом ок. 52.980 км² простору з 4,360.000 душ населення. Зі земель давньої Росії польське населення заселює т. зв. Конґресову Польщу або Привіслянський край (без Холмщини) 116.496 км² простору з 11,200.000 душ населення. Зі земель давньої Австро-Угорщини признано Польщі східну частину Тешинського Шлеська 1029 км² з 170.000 душ, а крім того Поляки заселяють західну Галичину (без Лемківщини) 23.916 км² з 2,970.000 душ. Ціла етнографічна Польща по вже визначені їй від заходу границі займає простір 194.424 км² з 18,700.000 душ населення. Але Поль-

ська держава в своїх займанщинах пішла на схід далеко поза свої етнографічні межі. В маю 1919 р. польські війська обсадили цілу Східну Галичину, а заключений 18 марта 1921 р. з більшевиками мир в Ризі віддав Польщі землі по лінію Острог—Сарни—Случ—середуца Двина, значить не лишень Холмщину і Городненщину, але й $\frac{2}{3}$ Волинської та майже $\frac{1}{2}$ Минської губерній: одночасно польський генерал Желіговскі загорнув Виленщину. Таким чином Польща зайняла своїм військом на схід від польських етнографічних меж 219 760 км² простору з 13 міль. душ населення. Значить, під теперішню пору Польща володіє простором, що виносить 414.185 км² і має майже 32 міль. населення. Але Союзні держави (Антанта) не ствердили Риського мира, ані ще взагалі не визначили східних границь Польської держави. Скільки з сього всього остане тривко при Польщі, годі тепер сказати.

6. **Республіка Гданськ** обнімає місто Гданськ з найблизчою околицею і дельтою Висли; числить около 250.000 душ населення.

7. **Республіка Україна** ще зовсім не має визначених тривких державних границь. Тому нам приходить ся поки-що означити етнографічні межі, опираючись на засаді самоозначення народів, по котрій етнографічні границі повинні бути підставою державних. Український народ суцільною масою заселює ось які області: півд. східну часть західної Галичини (т. зв. Лемківщину), Східну Галичину, півн. західну частину Буковини, півн. східні області давньої Угорщини, Холмщину, три півд. західні повіти Городненської губ., півд. частину Минської губ., Волинську, Подільську, Київську, Чернігівську (без 4-ох півн. повітів), Полтавську, Харківську губернії, південно-західну частину Курської і Воронізької губ., два повіти області Донського Війська, два повіти Ставропільської губ., північну часть Кубанщини і Таврійської губ., Катеринославську, Херсонську губ. і Хотинський та Акерманський пов. Бесарабії. Ціла поверхня етнографічної України займає 739.162 км² простору і числить 46,012.000 душ населення (стан з 1914 р.). З того знаходиться тепер 135.192 км² з 9,566.000 душ під польською, 17.266 км²

з 1,250.000 душ під румунською, 14.673 км² з 568.460 душ під чехо-словацькою*) окупацією — решта творить т. зв. Радянську Українську республіку під управою більшовиків.

8. Республіка Біларусь також не має ще державних границь. Білорусини заселяють Городненську і Мянську губ. (за виїмкою частин заселених Українцями), два північні повіти Чернігівщини, Могилівську і Смоленську губернії. Таким чином етнографічна Біларусь займає простір 207.133 км² з 7,600.000 душ населення (стан з 1907 р.), з чого 54.568 км² з 3,134.000 душ знаходиться під польською окупацією в наслідок Ріського договору.

9. Республіка Литва обіймає Ковненську і Виленську губ. давньої Російської держави, 82.100 км² простору з 3 533.000 душ населення (стан з 1907 р.), з чого майже ціла Виленщина поки-що окупована польськими військами ген. Желіговського. Литві припадає мабуть також і німецька пристань Клайпеда (Мемель), котра поки-що остає під зарядом французького префекта.

10. Республіка Латвія повстала з частин давньої Росії, положених над Рижським заливом, а саме з Курляндської губ., південної Лівонії і західної частини Витебської губернії. Має 60.530 км² простору з 2,034.000 душ населення (стан з 1907 р.).

11. Республіка Естонія обіймає давню Естонську губ. над Фінським заливом і північну Лівонію; 43.763 км² простору з 1,165.000 душ населення (стан з 1907 р.).

12. Республіка Фінляндія обіймає крім давнього т. зв. Фінляндського князівства, злученого перед війною з Росією особою володаря, ще й західну частину Мурманського побережжя і Аляндські острови. Простір ок. 400.000 км², населення ок. 3 міл. душ.

13. Королівство Югославія повстало зі сполуки давніх держав Сербії та Черногорії і інших земель, заселених Сербами, Хорватами та Словінцями. До Югославії належать ось які

*) Різниця величин і населення супроти чисел поданих в уступі про Чехословаччину походить відсіля, що до Підкарпатської України офіційно зараховують й деякі області з неукраїнським (мадярським) населенням.

землі: Бачка, півд.-західний Банат та сумежні частини комітатів давньої Угорщини; Хорватія та Славонія (область між Дравою і Савою); півд.-східна Каринтія; південна Стирія; Країна; Далматія за виїмкою частин, прилучених до Італії; Боснія з Герцеговиною; Черногора; Сербія; західна частина давньої європейської Туреччини. Простір сього королівства займає 256.120 км² та числить ок. 12,300 000 душ населення.

14. Республіка Река обіймає пристань Реку (Фісме) і околицю: 20 км² з 50.000 душ населення.

15. Королівство Греція зросло в останніх літах, в обох Балканських війнах та у великій світовій війні майже в троє. Крім давньої Греції належать сюди: острів Крета та майже всі острови Егейського моря, південна та півд.-східна частина давньої європейської Туреччини за виїмкою Царгородського віялету, вкінці середуща частина західного побережжя Малої Азії з містом Смирною — разом сколо 183.000 км² з 6,260.000 душ населення.

16. Царгород з цілим Царгородським віялетом, півострів Галіполі, Скутарі, Бруса, Едремід та острів Мітіліні творять поки-що нейтральну область під управою союзних держав (Антанти).

17. Вірменія зложена з давньої турецької провінції Вірменії і західної частини давнього російського Закавказзя. Державні границі ще неусталені і поки-що можна їх означити лишень приблизно. Простір виносить менш-більш 270.000 км², населення около 5 міліонів душ.

18. Республіка Азербейджан або Грузія обіймає середущу і східну частину давнього російського Закавказзя: простір ок. 227.000 км² з 4,720.000 душ населення.

19. Цісарство Туреччина потерпіло в останніх літах, в Балканській, Італійській та у великій світовій війні, величезні втрати. Усунене зовсім з Європи, втратило всі африканські та майже всі азійські провінції. тепер обмежене на своє давнє ядро, Малу Азію, а й то без західного побережжя та Кілікії. З простору 2,987.117 км² та 24,029.000 населення (стан з 1910 р.) остало йому не цілих 400.000 км² з ок. 7 міл. душ населення.

20. Сирія, досі турецька провінція, визнана договором в Севр як незалежна держава, остає поки-що під управою Франції. Французи поділили Сирію на 6 областей: чотири з них (Великий Ливан, Дамаск, Алепо і Гавран) мають вже деяку самоуправу, дві (Ладікієг і Деір-ель-Сор) остають ще під військовим зарядом із заворушень. Простір Сирійської держави виносить около 200.000 км² і має 2,200.000 душ населення.

21 Палестина має бути зорганізована як самостійна жидівська держава. Границі установлені англійсько-французьким договором з 23 грудня 1920 відповідають межам дотеперішнього Єрусалимського санджаку; обнимають ок. 18.000 км² простору з ок. 200.000 душ населення. Поки-що остає Палестина

під управою Англії. Про східно-йорданські області нема згадки в Севрському договорі. Тепер правлять там Англіїці. Дуже правдоподібно, що ці землі разом зі Синайським півостровом будуть прилучені до Єгипту, значить до британських посілостей.

22. Мезопотамія, признава Севрським договором незалежною державою, має тепер англійську управу. Обіймає три давніші турецькі віялеті: Басру, Багдад і Мосуль, 419.000 км², простору з около 1¹/₂ мільона душ населення.

23. Королівство Геджас, вже тепер цілком самостійне, обіймає давніші турецькі посілости на західнім побережжю Арабії, 441.000 км² простору з більше чим 1 міль. душ населення.

Занадто вже!

Занадто вже! Чим дихати нема!
Затягнуто арканом наші шиї...
Панує зло, закублилась п'ятьма —
Терпець урвавсь, — але брешуть надії.

О, люде мій! Не жди ти ні чудес,
Ні милости від того, що катує!
Не досягне Твій стогін до небес
І молитви Твої гарячі — всує.

Надійся лиш на себе, і свій дух!
Скріпляй, зміцвуй в братерським поєднанню,
Аби огонь у грудях не потух,
А ще збував на лютім катуванні.

Ет! Глупа ніч не буде вікувати,
Потрухнуть геть в ярмі державнім снози,
Життя несе непереможну статю,
Воно і нам колись осушить сльози.

О, вірю я, що зявиться вона,
Загублена, сподівана воля
У проміні; як пишная весна,
В вінку з квіток ріднесенького поля.

Зо світочем — зорею на чолі,
З усмішкою несказанної вроди...
І відпочинуть втомлені, малі
Під прапором любови, правди й згоди.

М. Старицький.

БОРОТЬБА З НЕГРАМОТНІСТЮ. ЩО ТРЕБА ЧИТАТИ?

Написав МИХАЙЛО ГАЛУЩИНСЬКИЙ.

Боротьба з неграмотністю.

I.

Без сумніву, одно з найбільших нещасть, майже стихійних вешасть, значна причина всіх наших веповоджень — це неграмотність серед нашого народу. Неграмотним називаємо такого чоловіка, що не уміє ні читати, ні писати. Але так само неграмотним є той, хто уміє тільки читати, а не уміє писати, і наоборот. Неграмотним мусимо уважати й того чоловіка, котрий побрав науку в народній школі, але пізніше не вправлявся далі в читанню і писанню. Він зможить, що правда, кілька слів, але не розуміє їх, не розуміє того, що читає.

Неграмотність — се страшна хвороба. Вона переслідувала головню Галичину, Буковину і дальший схід Європи, себто давнє російське царство. А що ці землі замешкує український народ, тому він найбільше терпів від цієї хвороби.

На заході Європи, у других народів хвороба ця зовсім невідома. Там нема неграмотних людей. Лише такі, що з уродження вже не мали голови, пам'яті, розуму, полишились неграмотними, але їх число таке маленьке, що не заважить воно на долі цих народів. А мимо сього і там ставлять культурвоосвічені люде своїм завданням поборювати неграмотність аж до решти. Вони чують, що це ганьба для них, коли серед народу трапляться ще неграмотні люде. Вони думають зовсім по просту і кажуть собі таке: Ми учимо грамоти сліпих і глухонімих, ми учимо грамоти ведорозвинених (слабих розумом) дітей, то чому мав би бути ще хтось такий, що полишився неграмотний. Всі мусять бути грамотні, всі мусять вміти читати й писати, всі мусять знати, що діється довкруги них. І певно багато з вас, читачів отсех стрічок, мало нагоду в часі цієї війни переконатися, що скрізь по

цілому світові ведеться завзята боротьба з неграмотністю.

Ще на одно мусимо звернути увагу. Всі держави поза бувшою Австрією і Росією були переважно національні держави, себто такі держави, де тільки був один народ. Тільки ще Німеччина мала трохи Поляків, Англія Ірландців. В таких державах народи і поодинокі їх верстви не відчували національного гнету. Міг там бути суспільний гнет, могли бути поодинокі кляси народу більше або менше поневолені, але що до національних прав не відчували вони, щоби ці права хто їм відбирав, щоби їхню мову хто легковажив, щоби їхню народність хто обиджав. І все таки там розвивалася постійна боротьба з неграмотністю. Боротьбу вела сама держава або просвітні товариства. Бо держава й просвітні товариства розуміли, що становище народа слабше або кріпшає залежно від сього, кілька грамотних або кілька неграмотних горожан знаходиться в народі. У всіх майже державах була така постанова, що при військовій бранці списувано всіх неграмотних. Вони мусіли обовязково в часі військової служби навчитися читати й писати.

Справа стояла инакше в тих державах, де находилися різні народи і між ними були такі, що одні були пануючі, другі поневолені. В бувшій Австрії український нарід належав до поневолених. Пануючими були Поляки. Українці мусіли здобувати всі права. На протязі конституційного життя, себто майже пятьдесят літ треба було боротися о кожду букву, о кожду дрібницю, мимо сього, що для українського народа запоручала конституція всі ті самі права, що й для Поляків. На перешкоді до легшого здобування належних прав стояла неграмотність українського народа. Неграмотність українського селянина була дуже на руку Полякам. Бо неграмотний, то так, як сліпий. З ним можна усе зробити. Його легше застрашити, легше задурити, легше підмовити до якого нерозумного кроку, легше над ним панувати, легше ним коверзувати. Коли інші народи, далеко менші числом (Чехи, Словінці), жили зразу в таких самих умовах, що й Українці, все таки вони швидше здобували належні їм права. Вони мали навіть розумнішого противника, сильнішого противника, як Ук-

раїнці, а прецінь швидше добилися кращої будучности, ніж українській народ. Німці, хоч ворогували з Чехами й Словінцями, але не ширили темноти, не піддержували незнання. А серед українського народа свідомо піддержувано темноту, свідомо удержувано людей в глупоті, щоби тим легше над ним панувати, робити його рабом двора і дідича, рабом першого ліпшого зайди, рабом польського ксьондза, старости і т. д. І цього не було досить. Кілько разів треба було польським панам побивати перед чужими український народ, мальовано його тоді, як такий, що він сам не горнеться до освіти, що він сам не хоче вчитися, не приймає шкіл і противний грамотности. Тоді з цифрами в руках обжаловували український народ перед цілим світом, що ось то, мовляв, на сто Українців тільки 20 уміє читати й писати, а 80 зовсім неграмотних. І казали далі, що такому народови не можна дати всіх прав, бо він не буде уміти з них користати. Його треба ще учити, треба провадити, як малу дитину. Коли він научиться, дозріє, тоді вже що йно можна буде український народ так трактувати, як і інші народи. Ну, і учили нас! Добре вчили. Вчили нас старости при виборах, насилаючи жандармів і військо, вбиваючи за кождим разом найгарніших наших людей (Сгасюк, Каганець). Вчили нас польські ксьондзи, перетягаючи людей на польський обряд. Вчив нас кождий зайда, котрий чув себе паном на нашій землі, уважав себе вищим мимо сього, що його годували ці темні мужицькі маси. Вдячності не чув він за ласкавий хліб з ласки українського народа. З сього зродилася байка про це, що Поляки давали Українцям „культуру“ і на цій „культурі“ опирали і ще й досі опирають своє право до української землі. Але як ця „культура“ виглядала, сказали ми вже вище. Прийдеться нам хіба додати слова Франка про таке несення культури:

„...Де лиш ти поставиш стопи,
Повзе облуда, здирство, плач на-
[роду,
Цвіте бездушність, наче плісень
[з муру.
Ти тиснеш і кричиш: Даю свободу!
Дреш шкуру й мовиш: Двигаю
[культуру“.

II.

А тепер постараємося приглянути до другого питання: Чому саме треба нищити неграмотність і з нею боротися? Багато причин знаходиться вже в першій частині. Одначе це не всі причини. В першій частині згадали ми тільки про те, в який безнадійний, тяжкий, а навіть небезпечний нашому існуванню стан загнала нас неграмотність. А тепер цікаво буде пізнати і довідатися, чи є такі способи, що допомогли б нам добутися з того стану як найшвидше. Такі способи є, і то навіть дуже багато їх. Способи зовсім певні, тільки треба про них знати, їх розуміти, і ними користуватися.

Як то? — скаже не один з вас. — Що не вистарчить, що я почуваю себе Українцем і то щирим Українцем? Що ж більше потреба?

Не вистарчить! Не вистарчить гордити, що ти Українець або Українка. Треба ділами й поступками зазвездити, що ти член українського народу. А діла поступки це не те саме, що слова; це не те саме, що ти почуваєш себе рідним (-ою) до української нації. А як ділати, що робити, як поступати, то це вже треба знати. Воно усюди буває не тільки в серці, але й в голові. А щоби було в голові, то воно треба навчитися. Діти і молодіж навчаються в школі. А коли добре навчаються там, так тоді відомости у них зливаються і вони тими відомостями приспорюють собі щораз то нові. А в чоловіці живе жадоба знання така сама, як існує жадоба життя, як існує відома потреба їсти, пити, рухатися, бути свободним то що. Але до цього треба доброї, правдивої школи, що любила би своїх дітей, а діти полювали її. До цього треба рідної школи, такої ми ще досі не мали. Наша школа завжди була для нас чужа, усім чужа мовою і духом. Чужий учитель погнав тільки школу, а свій власний був як пов'язаний ріжними путами, що не міг дати дітям того, що міг би дати своїй рідній школі. В дотепершній польській школі під австрійсько-польською управою діялися такі чудасії, що діти і молодіж училися начеб то через м'яке літ, а виходили з неї на те, щоби нічого не вміти. Підписатися, а й то тільки з трудом.

Коли таке було перед війною, то за час війни справа ще більше погіршилася. Всі школи перестали існувати, не було вже ні доброї, ні лихого школи. Діти не побирали науки, навіть домашньої не побирали. А вже після польської обсади настав у нашій нещасній країні справдішній танцюристий рай. Те, що називається тепер школою, це людське позорище, страшна язва для всіх, і для дітей і для батьків, і для тих нещасних українських учительських сил, котрі мусять повнитися своєю службою в теперішніх умовах. А ви, читачі, самі се найліпше знаєте!

Тому не на школу нам надіятися! Нам треба школу що йно виборювати, ми мусямо самі поставити для себе школу, а поки що братися до самоцільної праці, до лагодження лиха, яке нам робить чужа школа із чужою владою.

Так отже чужа школа замість нищити неграмотність, збільшує її ще більше і через неграмотність чемає в голові знання, як побороти нам всі противенства, якими покористуватися способами. Ще колиб життя стояло на однім місці, то можна би в голові всіх щирих Українців (ок) вловмачити потрібні й хосенні способи оборони. Але воно не стоїть на місці, воно швидко кроком посувається наперед. Довкруги нас діють що раз то нові річі, довкруги нас інші народи переростають нас, випереджують. Млі, дрібні народи творять свої держави, а ми великі числом в армі. А побут в армі дуже чебездечта річ! Зразу б'ятуємося проти ярма, хочемо його скинути, а погім... повели навикаємо й навикаємо до нього, як не будемо старатися працею, знанням і всіма засобами усвідомлювати собі й другим те понижаюче, негідне наше становище. Чи ж можливо прийти до кожного і кождому годинами, днями й місяцями викладати про це? Чи ж можливо до кожного неграмотного чоловіка додати одного грамотного, щоби його провадив і показував йому правдиву дорогу до повного визволення? Кождий видить, що це неможливо.

На те й придумали люде великого приятеля кождого чоловіка, що може бути його радником на кождім місці і в кождім часі. Цей приятель — друковане слово! Приятель скромний, невимагаючий, місця не забирає, не по-

требує опіки, не хоче гроша, не хоче їсти. Приятель вірний, котрий не заведе ніколи, покаже правдиву дорогу. Правда, що вороги наші уживають нераз друкованого слова, аби нас попровадити на лиху дорогу. Посилають нам приятеля у фальшивій одежі. Але тут вже голос твого серця скаже тобі, хто приятель, а хто ворог. Коли ти троха начитаний, то швидко довідаєшся, чи часопис, чи книжка, чи відозва добра або фальшива. Грамотному й доброму широкому Українцеві не буде трудно розпізнати, хто йому добре радить, а хто хоче всадити його в ще тяжче положення.

Друковане слово приходить до нас в формі газети (часопису), книжки, відозви, листка то що. Його пишуть найліпші приятелі народу і подають там що дня — що години все те, що кождий повинен знати, чого повинен держатися, за чим йти, за чим постояти, де і як боронити своє святе право. А сього не зробить один чоловік, тут треба громадою робити, треба „громадою обух сталить“. На ніщо здасться така робота, за котрою не стоїть свідомо кожда одиниця громади. Не багато припаде користі із найбільших зусиль найкращих одиниць, коли їх діло не відібеться відгомоном у всіх серцях всіх членів народу. Не даром Франко казав, що от тоді прийде повне воскресення нашого народу, коли кождий Українець і кожда Українка буде думати, що на них спочиває доля мільонів українського народу. З думанням повязана тісно робота. І коли ми не будемо виконувати цієї роботи, кождий про себе, яку показує і наказує нам друковане слово, так ми робимо на шкоду українському народові. Ми мусимо порозуміти, що за долю цілого українського народу кождий з нас мусить дати одвіт. Перед нашими дітьми й внуками будемо відповідати колись. Вони готові нас проклясти, готові нас стидатися, що ми як та отара овець дозволили з собою робити шайці чужинців, що їй захотілося тільки з нами робити. І не будемо мати жадного оправдання перед ними.

Із нашого тяжкого положення може добути нас освіта. До неї треба гурнутися. Треба її підпомогати. Вона навчить нас усього, зєдинить нас коло праці для добра нас самих. З освітою

і книжка прийде під кожду стріху. Книжка не буде пліснити в магазинах. Освіта навчить нас, що для добра народу не вистарчить, коли мені одному діється добре, а тисячам моїх братів і сестер небезпека заглядає у вічі. Освіта навчить нас дбати про наші й чужі діти. Навчить нас хоронити наші сироти, бо вони наш скарб, такий самий скарб, як наші власні діти. До того, ці сироти — теж діти тих героїв, що поклали своє життя за Україну. Як вже не вдячність, так обовязок диктує нам заопікуватися ними. А хиба вже нема такого темного чоловіка, котрий не розумів би сього, що таке велике діло не довершить одиниця, ані гурт добрих одиниць. Таке велике діло може довершити тільки цілий народ, даючи жертви до відповідних інституцій, котрі займуться переведенням сього діла. Ми нині така велика сила, тільки не знаємо, як ту силу пустити в рух. Ми нині можемо усе мати своїми власними засобами. Ми можемо поставити нашу власну школу, наші власні захоронки, наші власні сирітські захисти, нашу власну торговлю, наші власні народні дома, фабрики, промисл, ми можемо створити нашу власну культуру, але всі разом. Розвинім в собі думку загальної жертвенности на всі цілі, а побачите, що то за велика сила спить в нас, спить на дармо, замість того, щоби послужити для нашого добра. До жертвенности завзиває вас що днини друковане слово. Але його треба читати, треба розуміти, треба над ним подумати, і треба відповідно до цього поступати. Подумати треба над тим, що ніщо вам не допоможе, коли ви вашу цілу хату обліпите безвартним грошем, коли упадає під тягарем боротьби великий нарід, коли йому відбирають його найбільше добро, його кровю і потом зрошену землю. Тут треба єднання всіх наших сил, всього нашого добра. Український народ яко рільничий не в силі видержати конкуренції з іншими, коли не говорить спільними силами й засобами своєї власної торгівлі і свого власного промислу. А це мають на увазі наші власні кооперативи. Чи ми все маємо користуватися витворами чужих рук? Чи ми маємо наші витвори рільничі збувати чужинцям за безцінь? Це мусить устати! І це діло довершить наша кооперація. Але вона мусить

стати справедливою і правдивою кооперативною. Кождий Українець мусить стати її членом, а тоді поставимо і свого духа, і свою працю, і свій розум, і свій гріш і все своє на услуги нас самих. То така велика сила, якої ніщо не повалить. Ця сила витворить таку повагу до нас, що кождий буде прислухуватись до нашого голосу, і ми не будемо потребувати чекати на чужу ласку, чи на чуже признание. І сього учить нас також друковане слово. Тільки треба його читати і розуміти!

Як бачите, що не вистарчить тільки почувати себе Українцем. Від Українця домагаємося вини діл, поступків, роботи, знання. А тут на перешкоді наша неграмотність. І тому її нищити як найтяжчого ворога, більшого ворога, ніж всі зовнішні вороги разом до купи.

Неграмотний чоловік вже понижає себе перед кождим, хто троха більше знає. Неграмотний чоловік завжди перестрашений. Він боїться усього. І вини, коли нераз спитаємо. чому у вас нема читальні, чому не сходитеся на спільне читання газети і книжок, чому не уладите збірку на одну або другу ціль дістаємо відповідь, що бояться жандарма. Як кождий так буде говорити, тоді смаркач з крісом буде для нас страшний. У культурного, грамотного чоловіка страх не має місця! Або я знаю, що мені зле, а тоді роблю так, щоби мені було добре! Або не хочу так робити, так марно буду гинути, пропадати, гнити! Найвища пора страху позбутися і поступати так, як лицює свобідним, хоч хвилево закованим людам свобідної великої України! Бо не ті кайдани страшні, що ношу їх на руках, але ті кайдани страшні, що я їх самовільно накладаю на свою душу, а такими кайданами — це мій страх! Не той ворог страшний що убиває моє тіло, але той ворог страшний, що убиває мою душу. А той ворог — це страх перед кождим, що напосівся на моє найбільше добро, на Україну!

Щоби це знати, щоби до цього дійти, треба бути грамотним чоловіком, треба стати грамотним народом. Доки сього не буде, так все тільки будемо шукати у других поратунку, будемо тільки нарікати, плакати, будемо сподіватися якогось чуда. А те чудо не прийде ні звідкв! Те нове царство, новий рай, спокійне життя в нас самих!

III.

Нищити неграмотність — завдання наше власне! До сього потрібна спільна праця всіх наших інтелігентних одиниць і всіх свідомих селян і робітників. Використати належить всі освітні організації і візвати їх, щоби занялися цією справою. Як її переводити, писано у нас вже багато і видано багато підручників до науки неграмотних. Цікавих звертаю до моєї книжечки, що вийшла накладом тов. „Просвіта“ під написом: „Народня освіта і виховання народу“. (Львів, 1920). Там на сторони 16 — 19 присвячено один цілий уступ справі курсів неграмотних або авальфабетів. Мова там про таких неграмотних, котрі зовсім не вміють ні читати, ні писати. Що до підручників, то належить уживати підручника О. Солтиса, виданого також товариством „Просвіта“, а також підручника Марії Борисової, котрий вийшов цього року в Перемишлі: (Буквар для самоуків). До науки найліпше надається час осінньо-зимовий, бо тоді люде мають найбільше часу. З неграмотних творити малі гуртки, число котрих не переходило би 10 учасників. Постаратися о учителя, котрий провадив би курс. Може ним бути місцевий учитель, кожда інтелігентна особа, свідомий читання і писання селянина тощо. Людам праці старатися їх час винагородити. Кілько тепер у нас безробітних інтелігентних людей, що радо прийняли би на себе цей обовязок за винагородою, щоби можна було прожити. Грошеві засоби повинні пристарати свідомі громадяне, котрі розуміють, що значить для громади мати між собою темних, неграмотних людей. Видаток виплатиться і повернеться сторицею назад до громади, коли в ній зросте грамотність. Тоді лекше піде всяка організаційна робота. Повстануть народні домп, створиться сильні кооперативи, політичне й національне освідомлення буде рости. Добро спливатиме у село, у громади, а з його добром буде поліпшатися положення і становище українського народу.

Науку неграмотних треба одначе поширити. Не вистарчить тільки научити читати й писати, але потім треба зорганізувати вищий курс науки неграмотних. На вищій курсі, гуртки котрого не повинні бути більші, як 20 — 25.

учасників. треба учити, як належить читати і як належить писати. Звичайно діється так, що той чоловік, котрий ледви вміє читати кидає книжку, бо її не розуміє не тому, щоби книжка була за тяжка, але тому, що не знає, як треба читати. Трудність в складанню букв у слова, а слів у речення так пожирає його увагу, що він не може схопити змісту того, що там написано. І тут потрібна поміч у виді курсу, на яким пробували би голосного й розумного читання всі ті, котрі перебули вже перший (нижчий) курс.

Часом попадеться в руки такого невмілого читача книжка, котру він справді не розуміє. Але він зрозумів би її, як би прочитав перед тим иншу, лекшу книжку. На разі не маємо по наших селах таких бібліотек, котрі провадив би вмілий бібліотекар і давав до рук членам тільки такі книжки, які вони розуміли би і які їх цікавили би. Ту недостачу мусів би заступити такий вищий курс читання й писання. Його провадити може вже тільки інтелігентний провідник.

Щоби переконатися, чи справді всі учасники курсу зрозуміли усе так, як написано, можна що днини, або що лекції посвятити десять до п'ятнадцять мінут на те, аби учасники курсу написали коротко те на папері, що прочитали. Провідник, чи опікун курсу забере з собою написане до хати, перегляне й побачить, хто зрозумів, а хто не зрозумів прочитане. Хибні погляди може за другим разом обговорити, справити.

А учасники курсу матимуть з сього подвійну користь. Переконаються, що добре читали й добре зрозуміли; наберуть також певности в письмі, потраплять свої думки висказувати письмом. Це друге — дуже важна річ. Воно навчить формувати думки, навчить справности в думанню, і розбудить може не одну дрімаючу душевну силу.

Учителі-педагогі найдуть тут дуже вдячне поле для своєї діяльності і зроблять більше для добра народу, як викладами, словними поученнями, тощо. Громадян, учасників курсу звяжуть з собою тісніше, навяжуть нитки між читачем книжки і книжкою і думками в книжці, прискорять учасникам цієї радості, яку дає знання. Призвичаюватимуть людей до самодіяльної і самостійної праці, створять пригожий ґрунт для самоосвіти. З жадної галузи освітньо-культурної праці не можна надіятися стільки успіхів, як саме з такого ведення низчих і вищих курсів читання і писання. Набуте знання не буде накинене з гори, не полишиться тільки на верху, але сягне в найглибше нутро людини. Зворушить сонливу душу, зробить її вразливою на кожду справу, котра дотичить цілости українського народу. Вирве її з обіймів матеріялізму й особистої користі, а поведе на шлях пожертвоування себе для загальної справи пожертвоування не під зверхнім примусом, але під примусом внутрішнім, моральним. Створить почуття відповідальности за власні діла, і поставить трівку основу під великий храм нашої Вітчизни — України!

Коли неправда люта...

В сам час, коли неправда люта
Найвисше голову здійма,
В сам час, коли народні пута
Найдужче тиснуть і закута
Народня мисль мовчить німа,
Довкола найтемнійша тьма,
Надії й просвітку нема, —

В той час якраз ви не теряйте
Надії й твердо тее знайте,
Що в груз розсиплеться тюрма,
Неправді й злу не потурайте,
В зневірі рук не покладайте,
І увільняйтеся з ярма.

Іван Франко.

Що треба читати?

Сказав один французський учений, що нема лихої книжки, єсть тільки добре або лихо написана книжка. Все таки не в силі ми розпізнати не читаючи, чи книжка добре або лихо написана, як не в силі ми всіх книжок прочитати. Не можемо також всіх книжок прочитати, бо не всі для нас зрозумілі, не всі доступні, і не всі нас цікавлять. Тому то й важне питання: Що треба читати?

Відповідь, здається, коротка: Треба читати всі книжки, котрі повинен знати, ксли хочу назвати себе освіченим чоловіком. А що сьогодні дуже багато вимагається від освіченого чоловіка, тому стараємося читати як найбільше книжок, ми навіть учимося чужих мов, щоби могли читати книжки писані на чужих мовах. Сьогодні читаємо дуже багато. Все таки бачимо дуже часто в світі, що не той розумний, не той веде своє життя на пожиток себе, своєї родини, свого народу, хто багато прочитав. Тут важне, що і як прочитав, як використав те, що прочитав.

Також не всякий чоловік має на стільки часу, щоби багато читати. Не всякий має час, щоби читати кожду книжку без розбору, яка попаде під руку. Не всякий має час на те, щоби втрачувати його на читання непотрібної йому книжки, котра нічого не дає йому ні для серця, ні для розуму. Тому сьогодні над цим питанням думають люди і стараються його розв'язати на користь читачів. Багато помагають в цім напрямі бібліотеки, котрі існують при просвітних і культурних товариствах. Того рода бібліотека зложена так, що там бібліотекар знає докладно своїх членів, знає, що їм потреба читати і що вони з користю прочитають. Там навіть так зложені списи книжок, що той, що приходить позичати книжку, довідуєть-

ся, котру книжку повинен наперед прочитати. Коли її прочитає, тоді знаходить раду, що далі йому читати. З списків книжок довідається він про книжки, котрі його цікавлять і чого він з них научиться або пізнає.

Але у нас ще далеко до такого стану. Публичних бібліотек не маємо, а як є, так їх уладження ще дуже простеньке. Наші читальняні бібліотеки, понижені в наслідок війни, не представляли й перед війною великої вартости. Ніхто не дбав про їх доповнення, не було фахових бібліотекарів, що могли би виховувати читачів і приготувляти ґрунт для розумного й планового читання. І теперішній час також недогідний для поліпшення давнішого стану. Багато книжок вичерпаних, нові доволі дорогі, комунікація, замовлення, переписка дуже тяжкі й неприхожі для розвитку такої складної справи, як оснування бібліотек. Не достає також далі фахових бібліотекарів, що хотіли би посвятитися сьому ділу. Тут треба иншої ради, певного рода самопомочі, аби улекшити читачеві доступ до книжки і книжці доступ до читача.

Жажда знання вроджена кождому чоловікови. Вона може бути лихими умовами життя приспана, пририта. Але коли її раз збудимо, так тоді не дає людині спокою. Жажда читання справляє людині приємність, мимо сього, що жадає від неї певного труду, вкладу гроша й часу. Хто засмакує в знанню і книжці, у того охота читання постійно буде зростати. І через те його розум буде що раз яснійший, світ перед ним більше отвертий. Він знає, як повернутися, як дати собі раду в ріжних випадках. Уміє означити своє відношення до найблизчого окруження, до природи, до народу і до найвищих понять Бога. Він знатиме, які його обо-

в'язки, що він має тут на світі робити, як поводитися, одним словом, чого він прийшов на світ і що живе на світі.

* * *

Кожний чоловік призначений на те, що не живе сам для себе. Він не може також жити окремо від других людей. Тисячними нитками зв'язаний він з цілим своїм оточенням, з цілою природою і подібними собі істотами — людьми. Коли приходить на світ, належить вже до своєї родини, дістає серед неї своє місце, має свої права, а з часом спадають на нього певні обов'язки. Коли б ним ніхто не зацікавився, себ то не почував до новонародженої дитини ні яких обов'язків, так дитина мусіла б загинути, а в найліпшій разі виросла б на дикуна, на звіря, а ніколи на чоловіка-людину. Серед свого оточення на протязі перших літ життя набирає дитина дуже багато відомостей. Хоч де читає про них з книжок, хоч не ходить до школи, все таки те, чого навчається дитина в перших шести літах, є дуже багато. В пізнішій віці так багато не пізнає. Знання чоловіка в пізніших літах, у шкільній і позашкільній віці може глибше, може основніше, але не таке численне ні різнородне, як в перших роках життя. Дитина навчається їсти, пити, ходити, говорити, пізнає своїх батьків і найблизчу рідню, пізнає домашні звірята, свою хату і її оточення, розуміє різницю дня і ночі, пір року, пізнає явища природи, заняття тата й мами, наслідує їх у виді забави, оглядає природу, знає, що сад, а що поле, село й місто, в саді овочі, в городі ярину, в полі збіжжя і т. д. Дитина вміє розпізнати, що добре і що зле, пожиточне від шкідливого, навчається молитви, пізнає, що йому кажуть почитати якусь невидиму Істоту, котра ще важніша, ніж тато й мама. Навчається співати, слухає оповідань, байок, казок, складає само собі в голові казки, оповідання, видумує різні пригоди тощо. Дізнає перших болів, а коли походить з убогої родини, пізнає тяжку працю, бо воно мусить помагати своїм батькам. Хоч би навіть пасти гуси, а вже це є праця, котру треба виконати, за котру треба відповідати.

Тепер піде до школи. Тут в гурті подібних товаришів під проводом учи-

теля (-ки) нав'язує дитина несвідомо зв'язок з дотеперішньою працею цілих людських поколінь за довгі-довгі тисячеліття. Бо щож инше є шкільна наука, як не подавання людям в скорочений спосіб того, що зробили цілі покоління людей давно перед нами. Як би не було такого способу користуватися готовою працею наших предків, так ми ніколи не вийшли б з дикого стану давнього чоловіка. Коли б ми самі мусіли над кожною річю продумувати, її дошукуватися, то не стало б нам найдовшого віку, аби самим все зробити й все пізнати. Ми були б подібні до звірят. Пес, кінь, корова, курка з перед тисяча, двох, трьох і більше тисяч літ був такий самий, як нинішній пес, кінь, кіт, корова, курка. Чоловік одначе все поступає наперед, а се тому, що він навчається коротким способом того, що його предки зробили. Він навчений має змогу їх досвідом користуватися, може не тільки уладити своє життя так, як вони. Він може його повести ще краще і вміє це переказати далі своїм дітям. І так іде справа далі і далі.

Школа — це дуже розумний винахід. Подумаймо тільки, чи ми могли б самі навчити наших дітей того всього, чого їх навчає школа. За короткий час дає їм можливість читання, писання і рахування. Дитина дістає книжку до руки. Вже може сягнути своїми думками троха ширше. При допомозі пам'яті складає те, чого навчається, в своїй голові. Але людина не тільки пам'ятає. Вона ще має одну силу, дуже важну в своїй голові. Щоб який був чоловік розумний, учений, то таки всього не в силі він видіти, а вже цілком певно не може бачити того, що минуло. Але він вміє з одного предмету переноситися думкою на другий дальший і вміє собі його в голові малювати. В якимсь селі є тільки малий потічок, що перепливає через село. В книжці читає диття про ріку, а вона ріки ще не бачила. Тоді учитель каже дитині, що ріка то такий сам потік, як цей в селі, тільки багато разів більший. Потім покаже намальовану ріку і в голові дитини вже є образ готовий ріки. Те саме можна сказати й про інші річи. Та сила нашої голови, що ми можемо творити образи й того, чого не бачили або не спостерігали, називається уява. Часто уживаємо на означення тої сили

ужої назви фантазія. У кожної дитини працює дуже сильно фантазія. Тому то дитина шукає стовпів, що підирають землю. Дитина старається висунути собі кожду річ, тому звертається як часто до нас старших з питаннями: що се значить? пощо се? пощо тамте? Школа приходить дитині в поміч. Школа подає певні знання і збогачує мову, а саме її силу, що називаємо розумом. Але школа, щоби яка була добра, і яка була довга, не в силі всього навчити людину. В школі дістає дитина тільки сам ґрунт, фундамент. На тім фундаменті, при помочі розуму й уяви змагає вже власними силами дальшу будівлю. Дещо матеріялу знаходиться в голові, котрий там цильнує сторож, що його ми назвали память. Але того матеріялу за мало. Будинок буде дуже нестійкий, як не подбаємо, щоби матеріял був повний, добрий, тривалий і певний. Але сей матеріял мусить собі шукати сам чоловік при збиранні матеріялу власними силами поступає швидше, у других пізніше. залежить від сього, чи людина, котра йде до школи, вибере звання фізичної чи духовної праці. Велика скількість більшого населення кінчить тільки сільську початкову школу, менша частина сільську народню або виділову, а вже дуже мале число кінчить середню школу, ще менше найвищу школу (університет, академію, техніку тощо). Хто небудь з людей одначе задоволиться би тими відомостями, що дає школа, той не розвивав би далі свого розуму, не освітував би себе. Світ, наука поступають вперед. В світі і в науці панує вічний, незпереривний рух. Хто за цим не злізав, той полишається по заду, той зостається назад. Тому люде, що не хочуть стояти по заду, шукають способів, як би їм збогачувати свій розум, свої знання, свої відомости. Це відноситься до всіх людей без різниці з огляду на це, яку школу покінчили, яке звання вибрали.

Таким способом є друковане слово у виді часопису й книжки. Не кожду книжку може кождий чоловік читати. Єсть такі книжки, що їх кождий не зрозуміє. Їх називаємо науковими книжками. Щоби їх читати, треба або ходити в високі школи, або самому працювати над собою шляхом самоосвіти.

(Гпр. Шевченко не ходив до жадної школи, але сам своєю працею здобув собі дуже велике знання) Для загалу людей, що не кінчили високих шкіл, придумали учені люде т. зв. популярні книжки (від лат. слова *populus*, значить народ). В популярних книжках говорять учені до людей з меншою освітою так, щоби вони могли зрозуміти те, про що говориться. Нема сьогодні ні одної науки, ні одної так трудної справи, щоби не можна її виложити всім людям. Популярні книжки так зложені, що хто їх одау після другої прочитає, може дізнатися про все, що діється в світі, над чим люде думають, що промишляють. Вони ще й так зложені, що після прочитання одної легкої книжки можна взяти до рук трудноїшу і так дійти власною освітою до того, щоби потім розуміти найтрудніші книжки. Те саме відноситься і до часописів. Крім великих денників, котрі призначені для освічених кругів, видають учені люде часописи популярні, щоби їх міг прочитати кождий чоловік з користком для себе.

Так діється в цілім світі, те саме робиться і у нас. І ми маємо наші наукові товариства (впр. Наукове Товариство ім. Шевченка), що видають наукові книжки. Але маємо також такі товариства, що тільки й роблять, що видають популярні книжочки для народу, аби допомогти йому в добуванні більшого знання. Таким товариством є наше найстарше товариство „Просвіта“, що видало за свій час майже шістьдесятьлітнього існування більше мільона книжочок для народу із всіх обсягів людського знання. Воно трудиться і видає далі такі книжочки, хоч як тяжко приходить сьогондоби добути гроша на папір і на друк. Товариство „Просвіта“ кинуло між народ думку в сенародньої збірки з приводу 60-літньої річниці смерті Т. Шевченка, щоби створити фонд „Учітєся, брати мої!“ Завданням фонду має бути видавання популярних книжок для народу. Таким чином сам народ помагає собі до того, щоби прийти легше до книжки. Творяться також інші товариства й видавництва для народу. В тім році повстало видавництво „Знання“. Воно видає короткі виклади для народу. Зміст викладів се всі справи, якими цікавиться

Історія України

народ. Є ще й діточі видавництва, релігійні, політичні, котрі легким способом і легким викладом хочуть поширяти знання, відомости між народом і його ріжними верствами. Деякі з таких книжок призначені для науки, деякі для розривки, а деякі дають і науку й розривку.

Популярних книжочок можна би приспорити народови як найбільше, щоби він заспокоїв свою жажду знання. Але треба мати таку жажду. Не треба по-зволити, щоби книжка плісвіла в магазинах. Треба її купувати, читати, захочувати других до куповання і читання. Пам'ятаймо, що купуючи книжку, даємо товариствам можливість видавати по раз то нові книжки. Пам'ятаймо, що ваші товариства не збогачуються видавництвами. Коли збирають гріш за книжки, то на те, щоби зараз вложити його в нову книжку.

Чужа школа не створила і не творить в нашім народі жажди книжки, жадоби друкованого слова. І це наше велике нещастя. Народ темний не бачить далі, як коло себе. Тому й зле йому діється. Коли би він пізнав, що відносини в світі і у себе дома залежать від нього самого, як би порозумів те, то хапався би руками й ногами за книжку. Побачив би, як освічені народи добувають собі кращу долю, як неосвічені кукать самі на себе кайдани. Народ став би певний себе. Побачив би, що те місце недалеко, де кінчиться власть квута, жандарма, багнета, тюрми, тощо. Перед освітою паде ниць всяка власть тьми. Перед освітою кориться цар і деспот з своїми катами і зі всім своїм оточенням. Перед освітою викне всяке насильство, підобгавши хвіст під себе. Тому нічого так не бояться всякі зайди, всякі чуживці, всяка зволоч, всякі наїздники, як народньої освіти.

Знаючи се, повинен український народ горнутися до книжки, до освіти, бо тільки вона одна виведе його з неволі. Тільки вона одна покаже шлях до правдивого добра. Тільки вона одна навчить нас певности себе, дасть нам в руки сильву зброю, покаже всі способи, якими зготовимо собі, своїм дітям і внукам, цілому народови свою власну хату, свою власну незалежну від нікого державу.

* * *

Кождий чоловік на світі має якесь звання, якому присвячує головну частину свого часу. Звання вибирає собі або сам, і воно так звичайно діється коли хто кінчить вищі школи; або власні батьки кажуть дитині-молодцеві або дівчині працювати далі у тім званні, яке виконують вони самі. Таке водиться найчастійше по наших селах, де селяне-батьки заправляють своїх дітей від дитинської молодости до праці на полі до праці в сільському господарстві. Тільки незначне число мужеської молодіжи йде до школи до міста і там кінчить навіть вищу школу. Жіноча молодіж майже без виїмку полишається на селі. Відплив українського селянства до міста такий незначний, що місто складом своїм дуже чуже, а навіть вороже українському населенню. З другого боку землі не більшає, через що створюється малоземельність, а далі за тим голод землі у нашого селянина. Сього голоду віяк заспокоїти. Замість передати панські ґрунти правному їм власникови, себ то тому, хто ту землю обраляє, Поляки спроваджують колоністів мазурів і відбирають в українського селянина ще й ту рештку землі, котра одинока могла впровадити господарську рівновагу в українське село. Українському селянинови полишається або нужденне життя, або еміґрація на чужину. А прецінь і з такого положення може бути вихід. Не згадую вже про це, що з правдиво освіченим народом ніхто не важився би робити такі практики, як Поляки роблять з Українцями. Мушу піднести, що троха ширше знання життя, людських відносин наведе наш нарід на правдиву дорогу, як дати собі раду на випадок малоземельности, як піднести видатність ґрунту, видатність праці, добрий збут власних витворів, уміщення і зужитковання заробленого гроша. В таких випадках не можна спускатися тільки на те, що діди наші так робили, то й ми будемо так далі робити. В таких випадках треба знати устрій теперішнього життя і цілої дуже складної машини суспільних потреб і суспільних відносин. Зі сказаного виходить, що кождий чоловік, який обібрав собі вже якесь звання, потребує докладного пізнання своєї праці, умовин, серед яких працює, і умовин, котрі поліпшили би

вдатність праці і допомогли би створити краще життя для себе своєї родини.

Хоч як ясно воно виходить, в яким напрямі треба працювати над поширенням свого знання і що треба читати, чого треба учитися, то таки ні один не возьметься за таку книжку, коли не має охоти до читання. Щоби учитися, треба мати більше часу, більше спокою, а що найважніше, не бути умученим. Нераз чоловік прибитий горем, нераз не знає, де йому шукати розради, потіхи. Він утікає перед другими людьми, не хоче їх видіти, а хотів би пошукати щось такого, що його успокоїло би. Нераз шукає за чимсь гарним. В його душі співає якась пісня, в голові укладаються якісь образи. Він працює дуковомо і не знає, чи ця праця що небудь варта. Коли би найшлася книжка, що успокоїла би його, задоволила духову потребу, перенесла його у инший світ, то така книжка найшла би в нім свого приятеля. Такі книжки маємо. Це є оповідання, повісти, поезії, які складають письменники й поети, і промовляють більше до нашого серця, до нашого муття. Від таких книжок звичайно починається читання. Всі вони разом творять так звану народню літературу. Инакше називають також такі твори гарне письменство, або по чужому белетристика. Твори гарного письменства витворюють це, що ми називаємо жадобою друкованого слова.

А чому? Бо вони нам найблизчі. В них говорить поет або письменник словами свого серця до нашого серця. Він каже нам переживати все те, що він пише. Як ви підете на театральну виставу, то там найліпше побачите, що це значить переживати з поетом. Ви насмієтеся, де весело, заплачете, де сумно; ви затиснете кулак, коли бачите людську кривду, радієте, як правда й справедливість побідить. А пригадайте собі, як ви читали або слухали, коли вам читано „Наймичку“ або „Катерину“ Шевченка, „Панські жарти“ Франка. Як тоді ваше серце живо билось в грудях. І ви таку книжку полюбили. Ви її самі читали, або казали собі прочитати. Ви її читали, коли вам добре ділялося; ви до неї зверталися, як вам важко було на серці. Ви бралися за таку книжку навіть тоді, як були уму-

чені. І вам здавалося, що умучення уступає. Тому зачинайте від гарного письменства, коли хочете, щоби ви привикли до читання і полюбили читання і полюбили книжку. Вибір у нас вже великий. В „Українській Письменности“, виданій Товариством „Просвіта“, знайдете твори нашого гарного письменства від Котляревського аж до найновіших часів. В останніх днях вийшли повісти Івана Нечуя Левицького, котрі певно припадуть вам до вподоби. Читайте Шевченка, читайте Франка, читайте нові річи, котрі появляються, а там знайдете, за чим шукаєте. Схочете бувальщини, скільки її у кожного письменника. Серце ваше ростиме у грудях, коли побачите ваших предків і їхню славу. Упадаєте під тягаром нинішнього положення, а тоді гримке слово Тараса, Франка, пророчить вам кращу долю. Жадає від вас тільки праці, самопошани, свідомого протесту, бунту проти неволі, кривди, насильства. А скільки розради в спокійних образах людського життя, а кільки сміху й радости в інших творах других письменників.

Таким чином полюбите книжку, а як її полюбите, так вже не кинете читати. Охота до читання, яка досі у вас дрімала пробуджується і ви сягаєте тоді далі. Поволі будете приходити до інших книжок. Тут отвориться перед вами широчезне поле людського знання. І ви питаєте: а що тепер читати? Коли ви вже розсмакували в творах гарного письменства, ви помітили, що не все для вас було там ясно й зрозуміле. Ви ставили собі питання, чому се так, а не инакше діється. Перед вами повставали у вашій голові що раз то нові питання. А певно найбільше зацікавилися ви своєю особою, хто ви, хто ваші знакомі, хто ваші предки, що вони зробили, що вам полишили. Вас потягне до читання власної історії, минувшини українського народу. А читаючи її побачите, що український народ не жив сам для себе відділений муром від других народів. Стичність з другими народами була може часом добра для нього, а може часом гірка. І тут вичитаєте, чому воно так було. Пізнаєте, що виною дуже часто власна неосвіченість, або — як учені говорять — недостача культури. Але вичитаєте й таке, що може виною і положення землі,

яку замешкуємо. І тут від історії і минувшини власного народу і чужих народів перейдете до географії України, а далі географії інших країв і цілого світа. Виною упадку або причиною розвитку можуть бути багатства землі або їх недостача. Багатства землі стягали голодних сусідів на нашу землю, недостача багатств спроваджує нераз господарську залежність від засібніших. Багатства землі у виді звірини, ростин, копалин трактує наука, що називається природою, або природописними науками. Вони учать, як користуватися правилами життя, як постройти нам наше життя, щоби воно відповідало всім умовам життя. З того перейдемо до науки, що учить нас користуватися нашими багатствами. Знайдемо тут хемію, знайдемо сільське господарство. Воно поведе нас далі до способів збуту наших багатств, організації господарства народнього. Цими справами займається національна економія. Побачимо, що устрій господарства вплинув на упорядкування суспільних відносин, і тут скаже нам багато наука про суспільність або соціологія. Від неї пряма лінія поведе нас до справ політичних, нашого становища, вяснить нам його, вкаже дороги, якими інші народи поступали в боротьбі за політичні права і як їх собі вибороли.

З другого боку зацікавить нас не тільки найблизча родина, де ми зросли. Ми нашими думками схочемо перейти і в минувшину нашої землі, пізнати її історію. До помочі стане нам наука, що її зовемо геологією. Багато спільного з історією землі, ріжними верствами на ній має історія мови, по чужому філологія. Бо й мова наша не була така сама сотки літ тому назад. Зрозуміємо, яку вартість має мова, чому вона нам так близька, так дорога. А коли побачимо, що на тій мові наші предки вже писали, тоді будемо горді на нашу мову. Нашим сусідам, Полякам і Москалям, не снилося щось подібне, коли ми вже були культурним народом. Цею справою займається історія письменства. Ми далі хочемо розяснити собі явища життя і явища природи, а також будову вселенної. Те, що було нераз загадкою для нас, або

перед чим ми з острахом заверталися, як перед закритою тайною, вяснить нам наука про природні явища — фізика, а далі астрономія. І серед тої великої будови світа — стоїть чоловік; з одного боку нужденна черепина, з другого — цар природи. Але від царя природи мусимо домагатися, щоби він попровадив так своє життя, аби воно відповідало його царській гідності. Він побачить, які його права, але і які обовязки. Цілий ряд питань про післанництво людини на світі, про боротьбу з неправдою, кривдою, насильством, яку він мусить звести. Він мусить себе жертвувати для других. Він не сміє дозволити себе легковажити, зневажати й обиджувати. Він зрозуміє, що він винен це своєму народови і цілому людству. Зрозуміє, що боротьба зведена за людські права в однім місці, відбивалася відгомоном на другім місці. Він буде в посіданню засобів боротьби, котра мусить увінчатися успіхом. Правда, зростуть і потреби чоловіка. Але він набере знання, як заспокоювати свої потреби. У нього й хата й життя стане гарнійше, і в хаті гарна обстановка. Почуття краси зростатиме в людині. Гігієна або наука про здоровля стане для нього зрозуміла, а в хаті знайдеться образ, книжка, бібліотека тощо. Всіми названими в горі питаннями займається філософія. Вона ставитиме перед очі чоловіка його завдання тут на світі, викличе в ньому розуміння, що крім сього світа є якийсь инший вищий духовий світ, про який учить релігія. Образ цього духового світа живе в нашій душі. Цей образ вищого духового життя додаватиме йому сили й відваги, віри й надії, навчить його любови людей, посвяти і всіх найвищих чеснот. Це викличе в ньому ясне, чисте розуміння якоїсь найвищої духової істоти, поняття Бога.

* * *

На таку дорогу заведе нас читання книжок. Задля нашого убожества, а ще більше задля нашої неосвічености не маємо ми ще відповідних книжок до всіх тих галузей знання, про які ми вище написали. Все таки, коли народ зачне читати, зачне книжкою інтересуватися, так зараз повстануть книжки із всіх названих царин. Товариство

освіта“ заходиться саме коло сього, и зробити такий спис книжок для народу. Там буде все те, що у нас є, можна дістати, і там найде кождий івкки, що, як і в яким порядку треба івкки читати. Від самого народу запитать, чи те діло піде швидко, чи не піде у таким черепашиним ходом, яким все у нас йшло. Треба книжки купити, треба їх читати, треба підпомагати наші просвітні товариства. При обраннях книжок користуватися по допомогою просвітних товариств. Видавництво „Бистриця“ в Станиславові видає книжку п. н. „Книжка“, в котрім написано, яка нова книжка появилася і про що вона говорить. На всі сторони велось у нас праця, щоби найти для книжки дорогу до нашого народу. І тут допоможе нарікання з боку нашого уряду, що за мало робиться.

Роботу, яка йде, треба підпомагати у тій свідомости, що таким чином кождий працює сам над поліпшенням своєї долі і долі свого народу. З загальною помічю прийде великий розмах, котрий поведе наш народ на що раз вищий ступінь освіти і наблизить його до становища й положення других народів. Наш нарід зрозуміє, що долю раба й невільника, яку він переживає, він сам собі укував. Але й зрозуміє, що він сам може покласти кінець такому понижуючому положенню.

Книжка й часопис вкаже дорогу. Нехай книжка й часопис знайдуть свій захист в кождій українській хаті без ріжниці, а пропаде тьма, пропаде неволя, настане ясний світ, настане воля, настане справедливість, прийде незалежність, заслужена таки самим українським народом!

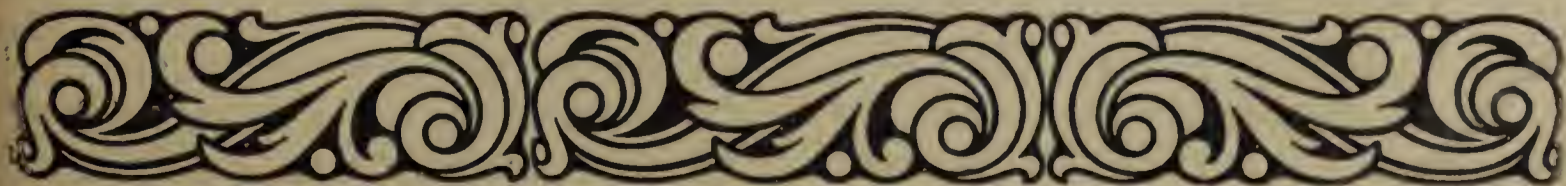

Будь готовим!

До великог моменту
Будь готовим кождий з вас, —
Кождий може стать Богданом,
Як настане слухний час.
Мовиш: Ниві инші війни.
Ну, то иншу зброю куй,
Ум остри, насталюй волю,
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш борися, не мирися,
Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не корися,
Хоч пропадь, але не зрадь!
Кождий думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мусиш дати ти одвіт.
Кождий думай: Тут, в тім місці,
Де стою я у огни,
Важиться тепер вся доля
Величезної війни.
Як подамся, не достою,
Захитаюся мов тїнь, —

Пропаде кровава праця
Многих, многих поколінь.
У таких думках держися
І дітей своїх ховай!
Коб лиш чистая пшениця, —
Буде паска й коровай.
Чи побіди довго ждати?
Ждати — довго! То й не ждиж!
Нині вчися побіджати,
Завтра певно побідиш.
Таж не даром цвіт розвився!
Чейже буде з цвіту плід.
Таж не даром пробудився
Український жвавий рід.
Таж не даром іскри грають
У очах тих молодих!
Чей нові мечі засяють
У правицях у твердих.
Довго нас недоля жерла,
Досі нас паруга жре;
Та ми крикнім: Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмере!

Іван Франко.

Іван Франко і п. н. і український рух

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

Написав Л. БІЛЕЦЬКИЙ.

Українська народня поезія.

Сучасна поезія українського народу, яку репрезентують такі корифеї поетичного слова, як Т. Шевченко, Ів. Франко, Ів. Левіцький, П. Мирний, О. Федькович, М. Коцюбинський, Л. Українка, О. Кобилянська, В. Стефаник і П. Тичина, пройшла довгий тернистий шлях свого історичного розвитку й напруженої боротьби за своє існування і піднялася на такий високий щабель, з котрого вона стає помітною для очей всіх культурних народів світа. Ся витривалість і чарівна сила українського поетичного слова і взагалі мистецтва кожного народу мають під собою ґрунт лише тоді, коли основи його ховаються в життю й творчих проявах самого народу. Без сих основ ніякі інші сприятливі умови не причиняться до успішного розвитку мистецтва того чи иншого народу, бо такими основами може бути лише поетична й мистецька творчість самого народу, його мистецькі витвори. Коли поезія й мистецтво взагалі є продовженням поетичної та мис-

тецької традиції анонімної в народньому колективі індивідуально-несвідомої творчости, лише тоді се мистецтво носить в собі печать творчого духа народнього. Відриваючись од сих народніх творчих традицій, мистецтво втрачає обличчя народнього генія, вироджується й на решті вмирає; колиж нове, молоді покоління навертає свої мистецькі твори до живого народнього джерела, настає доба відродження мистецтва. Так вмерло античне грецьке й римське мистецтво і відродилось воно у витворі византийського та італійського реґансу.

Молода формація творців: Данте, Петрарка, Боккачіо, Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікель Анджельо й инш. близьили старі античні форми й традиції до нових появ італійського народнього генія, потомка давніх латинян та инших народів старої Римської держави.

Українське мистецтво, особливу українська поезія у своєму історичному розвитку перебувала в дуже тяжкій

несприятливих умовах. Лише близьке співжиття її з українським творчим народним духом, його чарівною поетичною поезією та його побутово-історичним життям надало тої величезної сили та витривалості, які перемогли скрутні умови життя українського поетичного слова. Отже лише українська народна поезія, поетичний творчий дух українського народу були тою живою силою, котра оживлювала українську поезію й робила її вічно молодого та гучною музою з вінком на голові із найкращих квіток українських наддністрянських степів та галицьких і буковинських гір. Але українська народна поезія має велику історичну й артистичну цінність і сама по собі. Ні один народ не піднявся так високо в поетичних пошуканнях свого творчого духа, як народ український. Його весілля, похоронні пісні, колядки, гаївки, любовні й інші побутові пісні, історичні пісні, легенди, думи, коломийки, казки, байки — це найкращі витвори українського народного генія. Ще у XVIII ст. ніхто не дивували німецького видатного мистика Гердера, який на підставі лише цього мистецької творчості передбачав майбутнє українського народу. У XIX роках XIX ст. українською піснею захоплюється і перекладає її на німецьку мову вчений німець Ф. Боденштедт. В ті часи українську народну пісню вивчає увесь культурний світ.

Початки поетичної творчості українського народу надзвичайно давні. Вони сягають ще в ту передхристиянську добу, коли поганська релігія та язичок народи були ще в процесі створення. Релігійний анімізм (віра надприродних сил, що все в природі живе й одушевлене), антропоморфізм (наділення сил природи людськими властивостями) — це, місяць, зорі, грім, блискавка й інші менші сили ліса, води, вогню та повітря — конкретизуються в людські поняття (боги) були тими навіть ще передісторичними та історичними епохами, що відіграли велику роль у розвитку української поезії й до поетично-мистецького творення. Релігійні культури в честь сонця, богині землі та інших сил природи давали привід до їх прославлення в пісенній формі (закликання, молитви, гімни), плястично-імітаційній (танки), в формі музичній, — се

все через певну ритмічність об'єднувалось в певні обряди, велика кількість яких заховалася й до сьогоднішнього дня. Релігійний гімн в словесній, музичній та плястично-імітаційній формі був тою первісною народною піснею, яка, перебуваючи разом з музикою й танком у нерозділеному стані всіх форм мистецтва, творили епоху поетичного синкретизму. Таке одноджерельне зародження народної поезії — се праця. Всім відомі прикриті умови тяжкої праці народу. Єдине полегшення цих умов се переведення процесу праці на стан його ритмічного регулювання. Коли ритм, первісне зерно найбільш економного збереження сил не тільки людей, але й природи, проникне увесь процес праці, тоді сама праця буде найбільш інтензивною, а наслідки її — найпродуктивнішими. Сей ритм твориться через пісню. Первісні клики під час праці особливо колективної були зародками словесної ритмічності в праці, а також зародками й самої пісні. Хто бачив і тепер гуртову, колективну працю, той напевно чув і пісню, яка через ритм об'єднувалась з працею в один гармонійний вияв колективного плястично-пісенного руху, що в українській походній козацькій пісні виявився в найкращі зразки пісенної військової ритміки.

А ось мати колише дитину. Ритмічне гойдання колиски викликає ритмічну індивідуальну імпровізацію колискової пісні матері і ся пісня — перший крок до створення цілої низки наймайстерніших поетичних зразків української колискової пісні.

Таким чином ритм як в обряді, так і взагалі при народній праці є той психічний стимул, що викликає дух народний до створення цілого ряду зразків синкретично-мистецької творчості. Така слідує стадія народної поетичної творчості.

Найкраще заховалась вона в українським весіллям. Затримавши в собі всі найстарші пережитки давнього шлюбу (умикання, купівля й продаж нареченої, вільний шлюб через любов), українське весілля найліпше заховало всі поганські звичаї й забобони, а також мистецькі виявлення найдавніших часів. Весілля, як обряд, з мистецького

боку є найповніший і вайцільвійший народній твір, який з артистичного боку найкраще об'єднується одними героями (молодий, молода, батьки їх, староста, світилка, дружки й бояри), однією певною ідеєю (направити всі сили природи, аби життя молодих було найкраще); ця ідея втілюється в певні символічні образи, картини (гильце, вивернений кожух, коровай, посаг, чорна курка і багато инш.). Давність весілля з мистецького боку виявляється в тому, що воно заховує в собі до останніх часів майже всі роди мистецтва (пісня, танок, музика), всі роди поезії (лірика, епос, драма). З цього боку велике значіння весілля в історії розвитку української поезії.

До цієї доби життя й розвитку української народньої поезії можна віднести й українське замовлення. В найдавніші часи життя народнього замовлення задовольняло найрізноманітніші його потреби. Чи захворіє в родині хтонебудь, трапляється яке-небудь инше нещастя, зрадить парубок дівчину, перелякається хтось, наврочать когонебудь, — на все це єдиною порадою є баба-шептуха або дід зі своїми замовами. Кожне замовлення складається з дії і словесної формули. З погляду історичного розвитку замовлення — дія є його старшим моментом (мовчки проколюється шпилькою папір; ця дія символізує проколення очей ворогови) зменшується дія, зростає словесний нашепт, словесна формула, яка набирає більшого значіння й розростається в цілий релігійно-поетичний гимн дуже давнього походження. Згодом словесна фразеологія розростається так, що має вигляд цілого поетичного твору. Такими найбільш поетичними замовленнями є любовні, які можна вважати зразком дуже давнього ліричного релігійного гимну. Зразок епічного замовлення, цілої поетичної легенди є замовлення від пропасниці. Замовлення від зубів та инш. можна вважати зразком драматичного діяльогу. З мистецького погляду замовлення виявляє вже ту стадію поетичного розвитку, коли роди поезії вже розділюються і існують окремо лірика, окремо епос і драма, але всі ці роди поезії не відходять ще від обряду, а тісно його тримаються.

В дальшому розвитку наступить такий момент в життю народнього мистецького синкратизму, коли поєднання відокремлюється від танка і від музики. Сей момент ми спостерігаємо вже у мовленнях; крім того із синкретичного стану самої пісні (поезії з мелодією) починає відділятися лірика, і українське похоронне голосіння є тим поетичним твором, який найкраще заховав своє первісне істнування. Лише ліричної поезії. Смерть близької людини обгортає його родину глибокою сумою втрати; такий тяжкий настрій примушує родину в розпачі оплакувати свою дорогу втрату і промовляти (і просити), підкреслюючи велику вагу і важливого для осиротілої родини. Кожна жінка, донька або сестра глосить, воно тоді починає підбирати відповідні фрази до характеристики помершого мушкетера, батька (мами), брата; сей процес є дуже важкого підбору думок, образів, з якими порівнюється образ покійного, називається імпровізацією. Імпровізація є перша стадія самостійного життя лірики. Друга характерна риса голосіння є рецитатійний характер їх епічного (причитування). В сій рецитатії ховається теж імпровізація що до співу, шукається до слів відповідна мелодія, якаб найбільше гармонізувала з тужливими словами голосіння.

Коли оплакується смерть якоїсь важкої, високої особи (князя, героя або подію з життя неволі (неволя полонська, татарська, турецька), голосіння з приводу смерті такої знатної особи з приводу неволі козацької робить здобутком певного оточення людей, тоді виростає твір історичного значіння. Імпровізація словесної фразеології рецитатійний характер співу утворює ліричний момент поетичного твору, наперствовання епітетів, поетичних образів, фігур вже витворює поетичну традицію і надає творови епічний характер. Таким ліроепічним твором в українській поезії є українська дума. Українські думи, які дійшли до нас, що думи та їх оброблення виказують дуже різко визначені громади. Старша громада обіймає переважно лицарські думи про боротьбу з Турками й Татарами (Самійло Кішка, Самарський брати, Іван Коновченко, Хведір Безрі).

ний і инш.), невільницькі (плач невольника, плач невольників на каторзі, Утеча братів з Азова, Маруся Богуславка та инш.), повчаючі (Олексій Попович, Сестра і брат, Удова і син та инш.).

Друга громада дум більш пізнього походження. Ліричного елемента в них менше, натомість переважна їх частина закрашена гумором і злобною насмішкою; се всі думи про Хмельниччину а також про Ганжу Андибера, Козака Голоту і инш..

Ті думи, що дійшли по нас, виконуються певними спеціалістами професіоналами-бандуристами, кобзарями і навіть лірниками. Співали вони думи (коли можна назвати співом їх речитатію на зразок церковної відправи, читання евангелії, „вірую“) під акомпанімент музичного інструменту бандури, кобзи, ліри. Творці дум були безперечно люде дуже добре знайомі зі всіма подробицями військового козацького життя. Знали вони його не з наслуху, не з оповідання, але з власного досвіду. Вони були не байдужими глядачами подій, що вперше оснівували, але люде, що сі події самі переживали. З козацького осередка виходили здебільшого й співачі дум, серед яких найвизначнішими були: Андрій Шут, Остап Вересай і баг. друг. Значіння дум надзвичайно велике. Ні один нарід не має серед своїх устних поетичних творів щось подібного до українських дум. Лише український нарід зі своїм своєрідним життям міг витворити такий геніальний твір, яким є дума.

Українська колядка є не менше оригінальний твір серед інших обрядових українських пісень. Збудована на обряді переходового моменту від зими до літа на певній релігійній традиції обрядів античних народів, переважно римських (calenda—коляда), на українському ґрунті після прийняття християнства, припавши на часи різдвяних свят, колядка піднялась до найвищого поетичного ступіня традиційної лірико-епічної релігійної пісні з запивалою (береза), який заховав у своєму виконанню всі ознаки імпровізації і хору (пригадаймо античні грецькі й римські хоріві пісні із приспівом), що повторює лише певну фразу, рефрен: „Ой дай Боже“ або „Ой рано, рано“...

та ранесенько... Чудові образи та поетичні картини із евангелії, апокрифічної поезії та народніх легенд роблять українську колядку найкращим зразком народньої пісні, що заховала в собі найпоетичніші образи з народнього ідеалізованого побуту та з релігійної історії про народження й життя Ісуса Христа. А ритмічно-метрична будова колядки, кожний рядок якої захоує число складів 5+5, вважається з ритмічно-метричною будовою думи найстаршим.

З наступом весни інтереси селянської молоді міняються; починаються різні розваги й інші веселощі: і в сю хвилию пісня веснянка, гаївка відіграє найважнішу роль. Злучена з обрядом закликуну весни, вона то супроводить різні забави, що наслідують польову працю селянську, вигін худоби на пасовище, то супроводить різні настрої й потреби індивідуального (особистого) життя, злученого з весняними мріями дівчини про своє дівоче щастя (любівні веснянки). Бог сонця та саме сонце робиться головним символом пісенних настроїв та різних духових переживань селянської дівчини (нприк. веснянка: „Крокове колесо“).

Наближається 24 червня — народне свято Іванця (Івана Купала). Сонце на небі підіймається на найвищий ступінь і подає найбільше світла й тепла на землю. Земля під палким промінням сонця виявляє найбільшу силу свого життя, розкриваючи всі його тайви; в сей момент ростуть найбагатші рослини, розцвітаються всі найкращим цвітом квітки; навіть така рослина як папороть, і та не встоїть перед могутнім палким промінням сонця і в ніч перед Іваном Купалом розцвітається чудовою квіткою. Все тоді дивується такому рідкому й надзвичайному явищу: задивляється чоловік на чудову квітку папороті, дивуються і всі темні сили землі, що в ту хвилину найбільше наповняють землю. Чоловік і темні сили природи (чорти, відьми, лісовики, русалки, упирі й инш.) всі вони простягають руки, лапи до цвіту папороті, щоб його зірвати; хто заволодіє чудовою квіткою, той на ту хвилину буде найщасливішим; йому тоді розкриваються всі скарби землі, всі її багатства. Розпочинається боротьба між

Історія і література

темними силами землі й чоловіком. Сили природи, щоб відтягнути увагу чоловіка від квітки папороті, зводять парубка з дівчиною, і сі останні під впливом на ту хвилю найбільшого почуття одного до другого, забувають про чарівну квітку і живуть лише своїм особистим почуттям. Сі чари землі кладуть основи для зародження нового життя. Коли до чудової квітки простягається рука старого чоловіка, жінки, темні сили намагаються в ту руку замість квітки подати кусок порохнявого дерева, головешку і т. д. або зробити так, щоб та особа зблудила і до самого ранку, як туман, ходила по лісі. Таке повіря народне про ніч перед Іванцем примушує молодь відповідним способом відсвяткувати її. З веселими піснями плетуться віяки й пускаються на воду — відгадують, що чекає в майбутньому ту дівчину, яка пускає вінок. Розкладають багаття і перескакують через нього (символ жертви чищення); з відповідними піснями також відбуваються проводи й похорони Кострубонька (символ вмирання соняшного тепла, бо сонце схиляється вже на осінь). Свято Івана Купала від поганських часів заховалося аж до теперішнього моменту й уважається найбільшим народнім святом. Ніяка боротьба християнської церкви не змогла вигнати його з народньої памяти. Отже й пісня, що своєю символікою звязана з днем Івана Купала, набирає великої поетичної вартости.

Дальшим етапом історичного життя української пісні є той, коли пісня відокремлюється від свого обряду й починає своє самостійне життя. В стані такого життя ми застаємо українську думу; таким життям живе й любовна та взагалі пісня, яка відбиває родинне життя українського народу.

Якби останнім етапом розвитку української лірики є українська коломийка. В більшості вона складається із певних цілком закінчених поетичних формул (порівняння, паралелізм, поетична фігура) на якийнебудь життєвий випадок. Сі поетичні образи, картини, витворювалися або цілком самостійною дорогою, або є уривками ріжних пісень. Коломийка дала початок для нового так зв. коломийкового поетичного

розміру (4+4+6), який дуже часто подибується навіть і в творах Шевченка. Коли народня пісня втрачає особисті переживання тої особи, котра співає її, коли вона спокійно розповідає щось далеке від її особистого життя: про дівчину, про події історичного характеру, про минулий побут (кріпацтво, чумацтво й инш.) така пісня набирає епічного елемента як з боку символіки, так і поетичного стилю й робиться епічною історичною піснею (про Нечая, про Морозенка, про Чалого, про Байду й инш.), баладою (про Бондарівну, про Покритку, що втопила дитину, про Попадю, що втікла з розбійником й инш.), колядкою, що розповідає про історичні часи, про події євангелії і баг. инш.

Справжнім епосом української поезії є байка, казка, легенда й анекдот.

Байка є таке народне оповідання, в якому малюється не людський, але звірячий побут; через те в байці виступають як головні дієві особи переважно звірі. З епічної байки, що спокійно, об'єктивно розповідає про що небудь, вона перетворюється в байку дидактичну, повчаючу, а остання в байку сатиричну.

Казка є фантастичне народне оповідання, засноване на буденнім реальнім людським життю, але скомбіноване з буденніх мотивів і з видуманих буйною фантазією первісного чоловіка, зближеного до наївности, легковірности та уяви дитини, для якої нема загалом нічого неможливого. В казці повно чудесного елемента, який творить її основу й головну принаду.

Близькою до казки є народня легенда апокрифічна й демонологічна. Відрізняється вона від казки лише тим, що події, образи й герої черпаються або із релігійних переказів, апокрифів, та есхатологічних моментів християнської віри або народні оповідання про демонів засновуються на елементах давньої віри з передхристиянських часів.

Цікавою групою казкового епосу є гумористична казка (анекдот). В сьому творі як найширше відбивається український народній гумор. Ті типи, що витворені анекдотичною поезією є най-

ращими зразками поетично-художнього умору.

В певний момент історичного життя починає звертати на себе увагу й на-одня драма. Коли в українськiм есіллю діяльог (драматичний елемент) ще дуже тісною складовою частиною ілого поетичного обряду, коли гуцуль-ька колядка теж тримає в собі більш іенш тісно елементи драми, то ново-ічні сцени з козою вже почи-ають собою самостійне життя україн-ької драми. В цій драмі виявляються ідивідуальні персонажі Маланки, діда і инш., театральний грім (машкари) т. инш. драматична сценка — смерть зоци, — все се є тим ґрунтом, що до певної міри дав основу для такої напів-ародньої драми, як український Вер-еп. Те саме можна сказати й про весняні забави, коли молодь в драма-ично-діяльогічній формі розробляє ту и иншу весняну розвагу („А ми просо іяли“ й инш.).

В українських приповідках ми спостерігаємо цілу низку дотепних виразів з приводу якогонебудь життєвого

випадку. В загадках на поетичній основі (метафорі) виявляється вся повнота замисловатих розумових розваг, а приказки є надзвичайно багата скарбниця української життєвої філософії, якою кожен селянин через все своє життя керується, як найкращим морально-життєвим виявом його практичного поступовання.

Отже перед нами пройшла ціла низка поетичних творів українського народу в тому систематично-історичному розвитку, в яким ми їх собі уявляємо.

Ся творчість народу є найкращий, найбагатший скарб для життя й послі-дуючої української літератури аж до теперішніх часів і буде таким на все життя народу в майбутньому. Се основа його творчости, основа всього духовного життя українського народу та по-ступу його культури. І коли молоде покоління народу буде завше схилитися до сього творчого джерела і обновляти ним свої духові сили, можна бути спокійним за майбутнє культурне й державне життя всієї України.

У П Е Р Е Д!

Уперед за рідний край та волю,
За пригноблений, окутий люд,
Хоч нічого не знайдем, крім болю,
Хоч нас жде невіддячений труд!

Уперед проти зла одноступно! —
Розрослася ворожа юрба...
Не гадаймо прожити безсумно,
Бо життя — то щодня боротьба!

Уперед, хто не хоче конати,
Статись трупом гнилим, живучи!
Сміле слово — то наші гармати,
Світлі вчинки — то наші пісні!

Уперед до завзятого бою
За громадські та власні права,
Коли бути бажаєм собою,
Коли серце ганьбу відчува!

Уперед! годі скіти рабами,
Час кормигу ганебну знести!
Щоб без хлопа, без пана — братами
Всі ми вільні прийшли до мети!

П. Грабовський.

П Р И Й Д Е Д Е Н Ь.

О, прийде запевне той день,
Що ми відпочинем од мук
І скинем заліза важкі
З ізв'язаних, стомлених рук.

О, прийде запевне той день,
Що гніт, і неволя, і кров —
Все зникне на віки й тоді
Подужа святая любов.

Безсилий не знатиме більш
Од дужого в час той наруг,
Народови руку подасть
Народ — його брат, його друг.

О, прийде він, прийде той день,
І хвальний та радісний спів
Поллється по світові скрізь
Із уст у людей, у братів.

Про волю і щастя, й любов
Казатимуть дивні пісні,
Віщуючи людськості їх
На довгі, довічні дні!..

Б. Грінченко.

Нариси з нової української літератури.

Ні один нарід в світі не зазнав стільки утисків на своє поетичне слово, як нарід український. Кожен твір, кожна книжка красного письменства на протязі всього XIX ст. народжувалася в світ, виходила між люде з великими муками. Були моменти в життю нашої літератури, коли клалася заборона цензури через десятки років на кожне українське слово. Не дивлячись на такий тернистий шлях, на якому зростало й розвивалося українське поетичне слово, не дивлячись на такий тягар нашого літературного життя, українська поезія не вмерла, а навпаки напружувала всі свої сили, переходила з одного терену на другий, з одної країни до другої, а все таки виховувала одного письменника за другим, кидала свої твори в маси народні, будила дух народній, щоб не спав поки сонце встане, а підіймався рано та йшов зустрічати те сонце правди, милуватись в його чудовім промінню та вірити в свою перемогу над гнобителями духового життя українського. На сі заклики, по історичній традиції козацькій, на місце одного павшого борця ставали десять кращих, дужчих, на місце одного Кобзаря України повставало кілька, що підхоплювали осиротілу кобзу та співали чудові пісні про минулу славу козацьку та сучасне їм горе народне. Не перелічити тих співців українських, — так їх багато: один одного кращий, один одного видатнійший. Всі вони однаково боліли горем народнім і тужливі пісні їх... страшні оповідання їх... але чарують вони нашу уяву чудовими малюнками правдивого життя народнього, приваблюють душу вашу до змальованих ними картин, до виведених образів. — так приваблюють, що немає сили від них одірватися, а коли й відірвешся, трудно їх і забути, так вони чудові, а багато серед них і трагічних... Але серед всіх цих творців українського поетичного слова є такі постаті, які через свій поетичний талант підня

лися так високо, що їх робиться видно не лише нам, Українцям, але й иншим культурним народам всього світу. Про сих видатних письменників українських, про їх творчість і хочемо ми розповісти...

Першим таким видатним українським поетом XIX ст. був Іван Котляревський. Вийшовши з духовного

Іван Котляревський.

осередка, пройшовши від перших шкільних літ духовну науку, поет до подробиць познайомився зі всіми літературними традиціями того оточення. Бурсацьке життя школярів, майбутніх священників, дяків-„пиворізів“ було глибоко перейняте віршовою поезією XVIII ст. (вірші духовні, панеґірики, вірші любовні). Знакомі їм були й віршовані пародії на великодні та різдвяні релігійні вірші. Сю літературну школу пройшов і Іван Котляревський. Не дивно через те, що він, скористувавшись готовою пародією російських поетів XVIII ст Осипова й Котельницького, „травестією“ на поважну поему „Енеїду“ римського поета Верґілія, розробив її в дусі й по стилістичній

формі українських віршів-пародій. А життєвий ґрунт для псяви такого твору був дуже поважвий.

Були то тяжкі часи цариці Катерини II. Останья ознака мивулого державного життя українського — Гетьманщина була звищена. Натомість зайшла жорстока година з боку соціального — кріпацтво, з боку політичного московський деспотизм. В таку грізну добу, хто смів писати про минуле? Іван Котляревський. Ставши на шведській могилі Полтави, на сій останній, спробі відродити минуле державне життя України, дзвінким, провикливим сміхом засміявся він на всю Україву. Високо піднявся його сміх, залунав над полтавськими полями останнього бою гетьмана Мазепи з деспотом Петром I-м, далеко покотився він поза межі України і добрався до всіх сильних того часу, що перетворили красу-Україну в пекло і засіли там. А Еней зі своїми „гольтіпаками“, той символічний образ кращих сивів України, які на довгі століття будуть носити ідею української державности для свого народу, що став „бідним, нищим, навіженим, що дурнями счисляли їх,

Старі, хромі, сліпородженні,
З яких був людський глум і сміх;
Се, що з порожними сумками
Жили голодні під тинами...”

поки ся ідея не втілиться в реальне життя і не стане для всіх покривджених раєм...

На фоні чудових картин з українського історичного й побутового життя ся символіка поеми змальовується як найкраще гасло, що мусить вічно збуджувати нас українських мандрівників до впертої боротьби за власне державне життя до його безперечного здійснення.

Драматичні твори Котляревського „Наталка Полтавка“, „Москаль Чарівник“ до останнього дня чарують нас своєю драматичною та символічною красою і лише доповнюють ту частину настроїв і бажань поета, часто позитивну, якої так бракувало в поемі його „Енеїда“. Багато послідувачих українських поетів наслідувало характер творчости Котляревського, правда не зрозумівши його головної риси поетичної творчости — його символіки.

До тих поетів, що наслідували гумористичний бік поетичної творчости Котляревського, валежать: Білецький-Носенко П. (Горпинида), Кореницький П. (Вечерниці), Думитрашко К. (Жабомишодраківка) і б. инш.

Сентиментально-романтичний характер творчости Котляревського, який тісно переплітається з його гумором, ліг у підвалину поетичної праці другого видатного поета українського Грицька Квітки-Основ'яненка. Коли Котляревський своїми символічними образами, художнім гумором викликає бадьорість духа й віру у здійснення державно-культурних змагань українського народу, то Квітка-Основ'яненко своїми творами будить в нас почуття морального обовязку у відношенні до самих себе, до всіх людей, особливо до тих людей, кому найтяжче живеться. Виховавши в собі глибоке почуття моральної відвічальности за кроки свого поступовання, сі моменти свого особистого життя Квітка переніс на більшу частину своїх художніх творів. Се надало його творах певної особистости, сентиментально-романтичної рефлексії, яка тоді, правда, була дуже модною. Написав Квітка-Основ'яненко до 14 повістей і новель та 4 драматичні твори. Першим друкованим оповіданням його був „Салдатський портрет“ (1833). Популярними творами його були: „Маруся“, „Костопська відьма“, „Сердешна Оксана“, „Перекотиполе“, з художнього боку оповідання найбільш артистично скомпоноване. Його можна вважати притчою на певну моральну сентенцію. Символіка його нагадує нам аналогічну символіку в баладі Шіллера „Ібікові Журавлі“ та в баладі М. Вороного „Євшан-зілля“. Вся їх поетична будова спочиває на тих поетичних образах, що сприяють до розкриття всього твору в уяві поета і до розкриття всіх подій, та вчинків в уяві де яких героїв твору. Така символіка оповідання Квітки свідчить про його дійсно художній талант. І справді він був найбільший новеліст першої половини XIX ст. Під впливом його повістярського таланту розвинулась ціла школа новелістів, як Куліш, Марко Вовчок в своїх ранніх творах, О. Стороженко й инші.

Найкращим виразником ліричної поезії до Т. Шевченка був Амврозій

Метлинський (Могіла). Тиха, лагідна, романтично настроєва з нахилом до песимізму вдача Метлинського найкраще сприяла розквіту сентиментально-романтичної української лірики. Образ поета-бандуриста, його смерть (Бандура, Смерть Бандуриста); пієтизм до української мови (Рідна мова), поетичні легенди (Підземна церква й інші), поетично моральний образ Квітчинного перекотиполя („Покотиполе“) і багато інших найбільш улюблені мотиви поезії Метлинського. А переклади та переспіви із словянських та німецьких поетів (Челяковського, Міцкевича, Вітвицького, Маттісона, Кернера, Гріна, Улянда) розширили українську поезію новими темами та поетичними образами.

Сим, а також поетичним складом вірша, багатством сюжетів та мотивів романтичної поезії Метлинський вважається найблизчим попередником Тараса Шевченка.

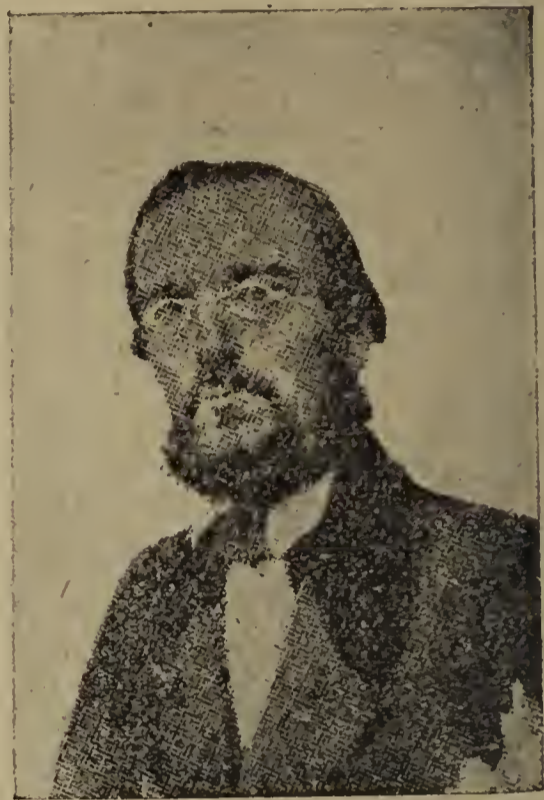
Меншими поетами ліриками того часу були: П. Артемовський-Гулак, поет псалм, поезій з родинного і при-

Петро Артемовський-Гулак.

затного життя, сатир, балад („Твардовський“, „Рибалки“) і б. инш., Боровиковський, Є. Гребінка (лірична поезія „Човен“ і инш), М. Костомарів (Єр. Галька), поезія якого загалом не багата ані поетичними образами, ні формою, але наслідуючи стиль, фразеологію народної поезії, широко відчиняє двері для народної творчості. В. Маслович (1816); Н. Шрамченко. В. Забіла († 1869), найкращі поезії якого „Соловейко“, „Вітер“, „До милої“, „Туга

серця й ин. М. Петренко (1817) автор відомої пісні „Дивлюсь я на небо“, „Весна“, „Думи“ та инш. О. Афанасев-Чужбинський (1817 — 1875), автор кількох популярних романсів:

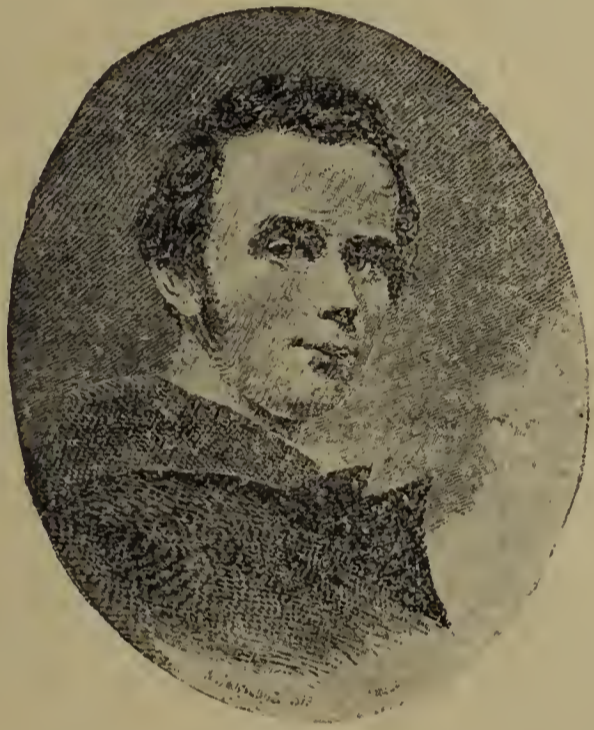
Микола Костомарів.

Посланіє до Шевченка: „Гарно твоя кобза грає“, „Огнище“, „Скажи мені правду“ й инш. М. Макаровський (1783 — 1846) — автор ліричних поезій і двох поем: „Наталя“, в якій він наслідує Гете (Герман і Доротея) і „Гарасько або талан у неволі“ — наслідування Пушкіна (Кавказській пленник).

Разом з М. Костомаровим на літературнім і громадським полі виступають два визначні поети і громадські діячі — Т. Шевченко і Панько Куліш. Злучила всіх трьох спільна праця в заснованім ними 1846 р. Кирило-Методіївським Брацтві. Метою Брацтва було поширення поміж Слов'янами ідеї єднання й федерації на основі непорушності волі й автономності кожного народу, що пристане до загально-слов'янської федеративної спілки. Костомарів на підставі статутів політично-державного існування інших народів (польського й ин.) склав свій статут — „Книги життя українського народу“. Шевченко зробився дуже горячим прихильником ідей брацтва і програму його опоетизував такими словами: „Щоб усі Слов'яне стали добрими братами і синами сонця правди“. Але недовго це Брацтво проіснувало. Р. 1847-го найголовніших

його діячів, Шевченка. Куліша, Костомарова заарештували й посадили у в'язницю, чим припинили працю й самого Брацтва. Не припинилася лише їх літературна праця. Навіть залізні ґрати в'язниці не в силі були спинити діяльності їх поетичного творчого духа.

З цих бурхливих хвиль грізного життя й культурно-політичної та соціальної неволі для українського народу повстає велична постать кріпака Т. Шевченка (1814 — 1861), творчий дух якого, як сонце, освітив пригноблене, нужденне життя його народу, і на сторожі всіх його прав поставив своє вогненне слово. Народився він у найбіднішій селянській хаті серед тої місцевості Правобережної України, де у дру-

Тарас Шевченко.

гій половині XVIII ст. відбувалися грізні народні рухи (Коліївщина). Народні спомини, оповідання сучасників і легенди про ті події були найкращою колискою Тарасового генія, що на фоні народнього тяжкого кріпацького життя виховувала найкращі свободолюбиві ідеї, глибоку ненависть до кріпацтва й пестила в ньому безпокійний дух повстанця. Життя дитяче Шевченка було повне невзгод тяжкого сирітства. То пастух, то пахолок на послугах у дячка-паниці, також у маляра, то козачок-льокайчук у пана, то терміновий учень у маляра Ширяєва в Петербурзі, він пройшов тяжкий хрест дитячого поневіряння. Світлим моментом його різноманітного й багатого вражіннями життя була зустріч з видатним для того часу малярем Сошенком. Ся зустріч спричинилася

до викупу кріпака Шевченка на волі та малярських студій в Петербурзькій Академії Мистецтва.

Тернистий шлях пройшов Т. Шевченко, поки вибився „в люде“; творчий дух його, що ще в дитинстві шукав за селом, далеко за горою стовпів, що підпирають вебо, як могутня хвиля викидає човен на беріг і спасає його від загибелі, виніс Шевченка на беріг життя і вказав йому шлях до мети, якаб піднесла змісл його особистого життя до життя й слави цілого українського народу. Російський і австрійський царат, пригноблюючи український нарід, викликав його до боротьби, а сей нарід всієї України відповів йому Тарасом Шевченком. Страшна була відповідь: такі твори як „Гайдамаки“, „Кавказ“, „Сон“, „Пославіє“, „Царі“, „Неофіти“, „Іван Гус“, „Юродивий“ і багато инш. є кращими зразками боротьби Шевченкової лише словом, поетичними образами, сповиваючи їх в поетичні символи своїх політичних, соціальних та моральних думок, почувавь, ліричних настроїв, Але ці твори відбивають лише один бік творчої праці поета. Від предків своїх кріпак, відчувши на собі увесь тягар морального та соціального й політичного поневолення, коли вся країна стогнала під панським ярмом кріпацтва, Шевченко всю свою ненависть обернув проти сього зла та його фактичних носителів — панів (поміщиків) Ця „наруга“ найтяжчим злом падала на українську жінку, яка, переносячи тяжкі хвилини панщини, відчувала глибоку образу від усяких панів та паничів і як мати. Поет зі всією ненавистю до моральних гнобителів бореться й з сим злом. Ціла низка творів, як „Катерина“, „Лілея“, „Черниця Маряна“, „Наймичка“, „Русалка“, „Відьма“, „Варнак“, „Слепая“, „Марія“ і инш. відбивають сю боротьбу поетового генія. Тяжкі факти з українського життя причинюються до повстання найкращих творів Шевченка. Головним образом сих творів є покритка, що по своїй духовій височині, по чистоті моральній („Наймичка“), по глибокій любові матерній, яка все прощає („Катерина“, „Відьма“, „Слепая“ і инш.) тому, хто посміявся над нею, підіймається до вселюдського прощення і робиться символом ідеї материнства взагалі. Образ поневіряної панами, осмія-

Історія України

ної люди́ми покритки в поезії Шевченка наби́рає ідеальних ознак, які своєю завершення знаходять в образі Марії, матері Бога. Така еволюція символіки конкретного нещасного образа покритки.

Багато творів Шевченка, які оповітизовують історичне минуле українського народу, — „Гайдамаки“, „Тарасова ніч“, „Іван Підкова“, „Чернець“ і багато инш. в поетичними картинами, що змальовують минулу славу українського державного життя та народнього руху.

Инші твори є самого різноманітного змісту; Шевченко в поетичних образах змальовує завдання й призначення поета. Такі твори, як „Перебендя“, „Муза“, „Пророк“, „Тарасова ніч“, „Черниця Маряна“ і инші, де виступає постать Кобзаря, символізуючи поета-кобзаря, підносить його на високий ступінь творчих та моральних обов'язків — виховування народніх мас та піднесення їх до себе.

Ціла низка ліричних поезій, що відбивають особисте життя поета, його стремління, страждання та болісти.

Баляди Шевченка „Причина“, „Тополя“, „Лілея“, „Утоплена“, „Русалка“ і инші є поетичними перлинами, що оспівують цілу низку народніх вірувань, де народня символіка виступає в найкращих поетичних виявах („Лілея“, „Тополя“).

Се все надає високу вартість творам Шевченка.

Лірик з природи і через тяжкі умови життя Шевченко у всіх творах своїх залишив сі особисті переконання. Вони відбиваються на самих найбільших поемах його та балядах. Навіть природа і та змальовується поетом відповідно до його настроїв; даються не об'єктивні картини природи, як фон та ґрунт, де розвиваються різні події його творів, а малюнки символи його особистих настроїв („Човен“, „Вечір“, „Сонце заходить, гори чорніють“, „Причина“, „Тополя“ й инші). Через свій ліризм в творчості Шевченко надає великого значіння поетичному слову. Чародійна сила слова в його творчості необмежена. Його слово перетворює духове життя народу, відкриваючи для нього нові моральні шляхи. Слово поета — „Боже“, „Господне“, „велике“, „свята сила сло-

ва“. Поетичне слово сполучується з поняттям правди:

...„Возвелжчу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово“...

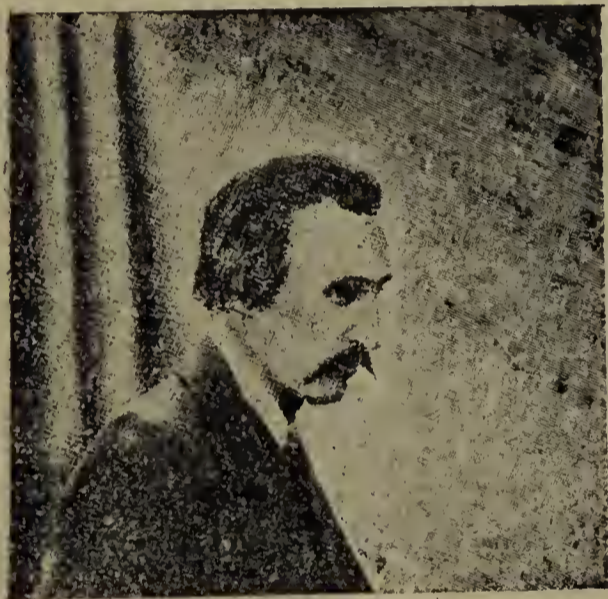
Його чарівна сила порівнюється з силою вогню, бурхливої води: „Святе рченне слово“ („Марія“); „Слова о гнем пекли“ („Пророк“); „Прорветься слово як вода“ („Подраж. Ісаї“).

В слові поета ховається елемент почуття, елемент жалю: „Сльози слова“ („Гайдамаки“); „слово мове, слези мої“ („Чигирин“). Отже слово для Шевченка було не тільки поетичним висловом, але й виявом всього того, що переживав він сам, бо був він поетом вогненного слова, ліричного почуття, романтичних настроїв, а не холодного розуму.

Свої переживання Шевченко вкладав у відповідну поетичну форму поеми, баляди, романсу, народньої пісні, ліричного вірша, драматичної містерії. Віршовий розмір то безпокійної любовної народньої пісні, то зрівноваженої силлябічної лірики, то бурхливої метротонічної поезії. Обеднувались вони багатою ритмікою, високопоетичними метафорами, порівнаннями, паралелізмами та инш. поетичними висловами, які підносили його поетичну символіку на недосяжну височину артистичної творчості. Чим далі ми й чим більше літ відділяє молоде покоління від поезії Шевченка, тим вище підіймається золоте сяєво поетичного його слова, тим збільшується вплив його літературної школи не лише на українських поетів, але поетів і инших народів: бурхливість поезії Шевченка, нестійність розміру його вірша, постійне шукання форми то серед багатой народньої поезії, то силлябічної польської, то метротонічної поезії инших словянських народів, робить кожен його твір індивідуальним, а творчість різноманітною, багатство якої до сьогоднішнього дня поети не можуть вичерпати. Таке велике поетичне значіння Шевченка в майбутньому, як великого, геніяльного поета-реформатора.

Поруч з великим генієм українського поетичного слова Т. Шевченком надзвичайно високо підіймається й загадкова постать його найближчого спів-

бітника — П. Куліша (1819—1897). Мало вчених і всі громадяне, що стують діяльність Куліша, опускають ки перед тими суперечностями його зпокійного духа та історично-філософського світогляду, які так яскраво виявилися за часи його діяльності. Вже часники Куліша (Костомарів, Мордодь) називали його „борсання“ в суперечностях „фанатизмом безпристрастят“ о „роздроченим самолюбством“. Дивувать стаття Куліша та його діяльність і сучасних критиків. „Куліш — це дві людини в одній подобі, якийсь ходячий контраст, дволикий Янус, нерозгадана гадка не тільки для сучасників, а й для нащадків, перед якою з подивом стоять і читачі, і критика, — якась трагічна фігура, що борсається в життєвих суперечностях, плутається, падає, знову

Панько Куліш.

стає й знову падає“. Довгий хресний шлях пройшов Куліш за часи більш як 50-літньої літературної праці. Почавши зі щирого українського демократизму 40-х років, що найбільше виявився в поетичних творах „Україна“ та збірки „Досвітки“, в політично-громадській праці Кирило-Методіївського Брацтва, в літературно-наукових статтях збірки „Хата“ й инш., в дальнійших своїх працях Куліш прихилив свої симпатії то до Москви („Чорна Рада“), то до Польщі („Історія возсоединенія Руси“, „Краткая Русинам і Полякам на Великдень“) і нарешті знов наворачтається до поглядів молодечих часів своїх („Хорна поезія“, „Байда князь Вишневецький“ і инші твори). Се все говорить, що не примха особистого самолюбства пермувала ним, не аристократизм його,

не особисті рахунки зі своїми друзями, як Шевченко, Костомарів, Мордовець і инші, не політичні й матеріальні інтереси та вигоди, а щось инаше, глибше, що безпосередньо виходить від многогранного, безпокійного духа Кулішевого. Сей дух виявлявся ще в дитячі та молодечі роки гімназійних студій. Досить того, що ці суперечности Куліш виявив просто і отверто, не ховаючись ні перед ким. І кожен крок його, кожна помилка, вже тим, що він від неї отверто відійшов, свідчить про чистоту його поглядів та духову щирість, яка ще вище підносить Куліша над ті хвилині помилки його багатой безпокійной натурі.

Творчість Куліша чисто поетична була надзвичайно різноманітною. Він писав ліричні поезії, поеми („Україна“, „Настуся“), повісті („Орися“, „Дівоче серце“, „Мартин Гак і инш.), історичні романи („Чорна Рада“, „Брати“), драматичні твори („Драмована трілогія“) і багато инш.

Коли лірика й поеми його по характеру мотивів, поетичного розроблення не піднялися до геніяльних і видатних творів Шевченка, коли повісті його в порівнанню з повістями Квітки-Основяненка відзначаються лише новими темами з кріпацького життя (в цьому виявляється вплив ідей Кирило-Метод. Брацтва та письменників російської і польської школи) — то такі твори, як „Чорна Рада“ під впливом романів Вальтер-Скота, починають собою історію українського роману на історичні теми. З цього погляду заслуга Куліша надзвичайно велика.

Велике значіння Куліша і в тому, що він своїми драматичними творами разом із Костомаровим (автором кількох трагедій з українського історичного життя) переніс на український ґрунт під впливом творчости Шевченка історичну трагедію і сим завершив ту реформу української історичної драми, яку так талановито розпочав своєю трагедокомедією „Владимір“ Теофан Прокопович.

Велике значіння Куліша і як перекладчика на українську мову творів всесвітнього значіння. Переклади таких геніяльних творів, як Біблія, твори Шекспіра, Байрона здобули для Куліша надзвичайно велику славу. Не лишався Куліш без впливу на молодих письмен-

Історія української літератури

ників того часу. Зі школи його та Квітки-Основ'яненка виходить такий талановитий письменник, як О. Стороженко, Ганна Барвінок і надзвичайно популярна талановита письменниця Марко Вовчок. Її „Народні оповідання“ користувалися великою славою не лише серед українського громадянства, але навіть і серед громадянства інших слов'янських народів. На український ґрунт вона перенесла той рід повістярської творчості, який був дуже популярним у французькій літературі того часу через Ж. Занд і у російській — через Тургенєва. Їх художня новела у високопоетичній формі змалювала тяжкі картини й трагічні постаті сбражених долею нерівного соціального життя того часу (кріпацтво).

Поважне місце в українській літературі належить повісти А. Свидницького (1834 — 1871) „Люборацькі“. Ця „смейва хроніка“ в дуже поетичних малюнках розвертає перед нами широку картину культурної й моральної смерті людей, яких наука та інші умови одривають від рідного українського ґрунту, рідного коріння й видають їх виснажених і знесилених на бездоріжжі. Мнине „панство“ московське чи польське, а в дійсності моральний занепад людей, свідчать про рівень педагогічного виховання в російських духовних школах (бурсі та семінарії) і польських пансіонах різних повій того часу. Вся ця трагічна картина є не лише художньо змальованим життям може й самого поета та близьких до нього людей, але й підіймається до тої страшної картини, яка символізує собою культурний та моральний занепад всіх тих перекінчиків, що заповнювали собою всю Україну й руйнували її повне національне та побутове життя того часу. Широкий розмах поетичного змальовання, манера оповідання в повісти Свидницького наближає нас вже до часів поетичної творчості Ів. Левіцького та П. Мирного. Все це надає велике значіння повісти „Люборацькі“.

Під впливом поезії Шевченка українська література почала дуже розвиватися не лише на Великій Україні, але навіть і на Україні Галицькій. Маркіян Шашкевич, Микола Устиянович, Іван Гушалевиц, Володимир Шашкевич, Ксевофонт Климкович, Антін Могильницький, Б. Дідицький, Ізидор Воробкевич,

а поручних Степан Руданський, Яків Щоголів і инш., ось ті поети, що виховувались під впливом чудових творів Шевченка та невмиручої української народної пісні.

Під цим впливом зростав і розвивався поетичний талант О. Федьковича (1834 — 1888). Зростав він серед чудової буковинської природи. Військова служба, криваві походи в Італію наклали виразну ознаку на поетичну творчість Федьковича. Поезії на жовнярські теми, де побут жовняра, туга його за рідним краєм та пригоди військового життя звайшли найкращий відгомін у його колоритних ліричних малюнках. Сюди належать такі твори як „Дезертир“, „Рекрути“, „Святий вечір“, „В арешті“, „Під Кастанедолом“, „Товариші“, „Трупарня“, „В церкві“.

Майстерним поетом виступає Федькович і в своїх оповіданнях. Написані вони в дусі оповідань Марка Вовчка, змальовують вони різноманітне життя жовняра та селян переважно Гуцулів. Такі оповідання, як „Безталанне заохання“, „Три як рідві брати“, „Любазгуба“, „Сафат Зівич“, „Побратим“ та инш., надзвичайно просто написані можуть бути найкращими зразками поетичної творчості взагалі.

Писав Федькович також поезії релігійного змісту; колядки, легенди народні були кращими зразками для його поетично-релігійних творів.

Твори для дітей („Село Фармазони“ і инш.) свідчать про великий талант Федьковича як поета для дітей.

Пробував Федькович свій талант на полі драматичної творчості. Трагедія його „Довбуш“ є одна із кращих драматичних творів поета. Заснована на народніх легендах та піснях про гуцульського опришка Довбуша, постать якого дуже часто приваблювала поетичну увагу Федьковича („Король Гуцул“, драм. „Довбуш“, „Дзвінка“ і инш.), трагедія ця належить до семі драматичних творів Костомарова й Куліша.

Взагалі Федькович спричинився до великого літературного руху не тільки на Буковині, але навіть і в Галичині. Це був найкращий поет після Шевченка.

Почесне місце в українській поезії займають байки Л. Глібова (1827 — 1893). Вони якби закінчують собою ро-

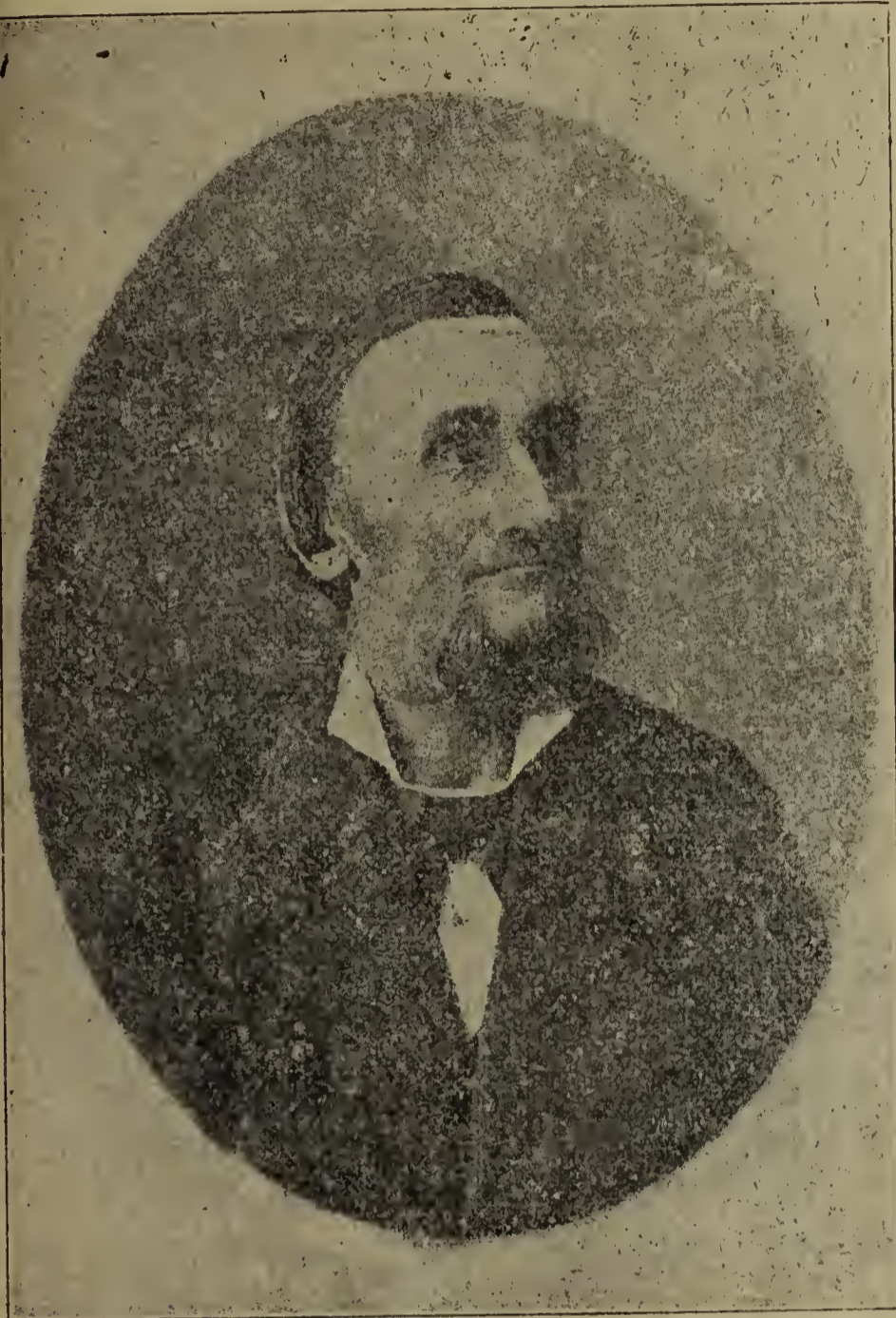
виток української байки, бо до останнього часу ніхто ще не написав кращих. історична традиція розвитку байки,

слива і т. д., — всі ці образи мають своє індивідуальне обличчя і відзначаються типовими ознаками, як символом певних соціальних, моральних та політично-національних явищ українського життя того часу. Кращими байками можна вважати такі, як „Вовк і Ягня“, „Собака й Кінь“, „Бджола й Мухи“, „Квіти“. „Два Кума“ й инш.

Таким чином завдяки творчості Глібова і його попередників українська байка займає одно із кращих місць в історії байки взагалі.

Рік 1861-й на Україні, в історії соціального й культурного українського руху відіграв надзвичайно велику роль. Скасування кріпацтва, знищення для всього народу ненависної панщини, се той великий фактор, що відбився також і на характері й напрямови культурно-літературної праці. Найвидатнішим теоретиком сього нового політичного та історично-літературного українського життя був М. Драгоманів. Ставлячи життя українського народу, його найнижчої верстви вище всього, ототожуючи його життєві інтереси з тією правдою, якої так лицьно шукає кожна людина, що носить в серці святий вогонь до кращого життя, до щастя, Драгоманів піднявся так високо над всіма верствами українського народу, що до

останнього менту вважається найкращим виразником української ідеї, до якої кожен свідомий український громадянин мусить змагати.

М. Глібів.

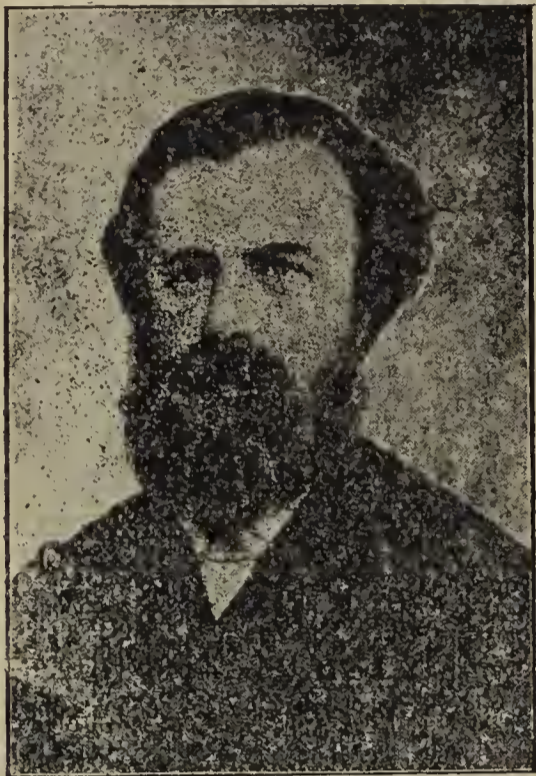
яку слід би наслідувати — надзвичайно гарна. Байки С. Сковороди (XVIII ст.), „Байки й прибаютки“ Боровиковського, „Байки та приказки“ Артемовського-Гулака, нарешті чудові байки Евг. Гребінки („Ячмінь“, „Рожка та хміль“, „Ведмежий суд“, „Сонце та хмара“ й инш.) підготували добрий ґрунт, на якому пишню зростали байки Глібова. Користуючись для своїх творів темами, які вже широко оброблялися байкарями всього світу, Глібів зумів кожну таку тему прибрати у гарний одяг свого талану, розробити в цілком національно-українських тонах та взагалі надати їй національне обличчя. Кожна постать його байки — чи то людина (чоловік, жінка), чи то птиця (горобець, горлиця, ворона й инш.), чи то звірина (вовк, ведмідь, лисиця), чи тварина (ягня, віл), чи ро-

С. Сковорода.

Історія української літератури

В світлі критично-публіцистичних поглядів Драгоманова виступає сучасна його діяльності літературна плеяда письменників - белетристів, драматургів, поетів.

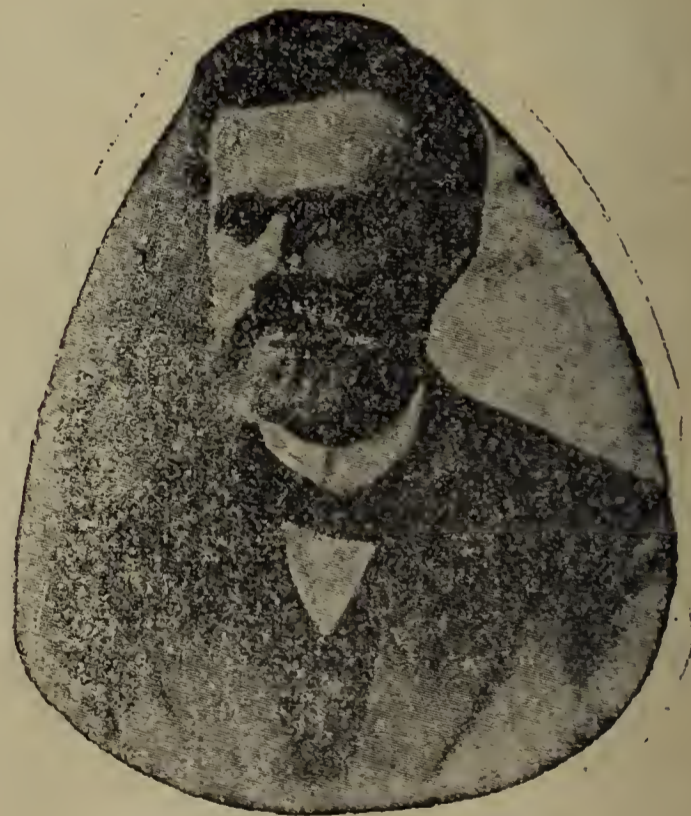

М. Драгоманів.

Одним із найкращих белетристів того часу був Іван Левицький-Нечуй (1838 — 1918). Коли найбільші, найвидатніші поети до 60-х років XIX ст. все своє життя боролися із найстрашнішим ворогом життя народнього — кріпацтвом, то Левицький-Нечуй, Тобілевич (Карпенко - Карий), П. Мирний в своїх творах освітлювали найстрашніші сторінки переходового часу після скасування панщини — сліди старого лихоліття, що підточували нові умови економічно - громадського українського життя та усвідомлення розвитку національної ідеї. Вони були найкращими виразниками й заступниками цього пореформенного перелому, ставлячись осудливо до всього ладу, що приводить людське життя до трагічної катастрофи. Ця думка виразно бренть у Левицького в одній із його найліпших повістей („Причепка“): „Хто з Киян не пам'ятає часу перед Севастопольською війною? То був тяжкий час для України, то було її лихоліття. Простий народ стогнав у тяжкій ще неволі під панамі, мусів мовчати й терпіти гірше, як до Хмельницького. А за кожний стон його московським звичаєм катовано. Україна забула історичні перекази і не могла наукою дійти до страчених

думок. На обох боках Дніпра опинились у чужих порядках, в чужій шкурі, набиралися чужої мови, забували свою. Згинула наука, впала просвіта, зоставшись тільки в схоластичних латинських духовних школах. Університетська наука була тільки азбука європейської просвіти, обрізаної по казенній мірі. Та наука хотіла повиучувати собі людей на москалів, до війська, до уряду. З українських університетів і других шкіл повиходили ті каптурники, хабарники - урядники, неправедні судді, що правого робили винним, а винуватого правим; ті консерватори-вчителі і професори, що вертіли історією по московському наказу; ті офіцери-москалі, що забивали свій же народ на закуцях. А народ робив панщину, а поміщики, Ляхи і Москалі дерли останню шкуру з України тим часом, як наші щиро-Українці за свою молоду українську ідею сиділи вже в неволі, на далекій московській півночі. То був тяжкий час, бодай він не вертався!“ Отже страшні наслідки такого життя на Україні змальовував у своїх творах Іван Левицький.

Перед нами розвертаються картини розкладу родинного життя серед селянських верств народу („Кайдашева сім'я“, „Микола Джеря“ й инш.), середньої кля-

Ів. Левицький-Нечуй.

си — духовенства („Причепка“, „Старосвітські батюшки та матушки“), інтелігенції („Хмари“ й инш.). Кожен позитивний образ поета символізує собою

ломане життя людини, що виховува-
ась серед традицій минулої руїни на
Україні. Вже самим покаліченим су-
спільством витворюється нова панщина;
що після скасування кріпацтва роб-
ять пани? — „Сохнуть наші яри, ви-
ихає наша вода, горять од сонця наші
ори, гадиною висисає останню силу
нашої землі наш ворог, без сліду ідуть
панські сахарні нашу благодать, наші
елені дуброви, наші темні луги, що
як любо виспівано їх у піснях“ („При-
чепа“). Найбільший трагізм змальовує
письменник, коли московська школа на
Україні одрізнила кращих людей від
цього народу, від своєї родини, від бать-
ка й матері, викопавши між ними ве-
лику безодню. І потрібна праця не одно-
го покоління, щоб засипати глибоку
прірву, почату Ляхами, докінчену Мо-
шкалями через нашу недбайливість та
байдужість. „Причепа“, „Хмари“ най-
кращі твори, головні образи яких сим-
волізують сю ідею Левицького.

Цей справжній занепад українсько-
го життя втілюється в чудову символі-
стичну казку „Запорожці“, де героїня
її, повернувшись через сто літ до рід-
ної оселі, застає тут гірше лихо, як за
Гетьманщини було, й воліє краще обер-
нутися в куц калини, аніж волочити
мізерне животіння серед злиднів.

Такі картини людського життя про-
ходять на фоні чудових описів картин
природи, чим ще збільшується контраст
безвідрадності людського життя.

Описуючи ці сумні зовнішні обста-
вини українського життя, Ів Левицький
виробив собі і певний характер поети-
чної творчості і певну манеру письма
(стилю). Зовнішнє побутове життя люд-
ське, зовнішні події, зовнішні ефекти
внутрішнього трагізму душі людської
більше приваблювали творчу увагу по-
ета, аніж внутрішні переживання його
поетичних образів. На цьому характе-
рі творчості спочиває і його манера
стилю — епічний спокій, розвертання
широких картин життя і деталізація,
подрібний опис життя й поступовання
людей.

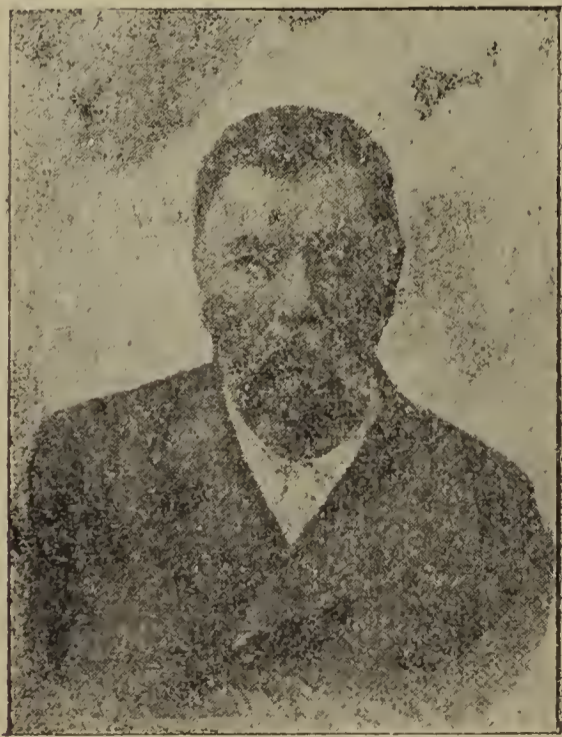
Ті самі теми, але в іншому освіт-
ленню та в іншій формі змальовував
і другий видатний белетрист Панас
Мирний. Переходові часи після скасу-
вання панщини були тим життям, звід-
кіля поет черпав теми для своїх творів.

Через те всі герої, як і у Ів. Левиць-
кого, були людьми, душа яких була ви-
вихнута тяжкими обставинами мину-
лого кріпацтва. Соціальна неправда
(пани багаті з одного боку й кріпаки,
що все життя своє й сили віддавали
на збагачення панів — з другого боку)
була ідеєю й головним змістом майже
всіх творів П. Мирного. У головних
творах ця ідея робилась їх заголовком
(„Хиба режуть воли, як ясла повні?“,
„Як ведеться — так і живеться“, „Лихо“,
„Казка про Правду та Кривду“). Є тво-
ри у поета, які означалися головними
їх героями („Лихі люде“, „Пяниця“,
„Морозенко“, „Повія“). Ці герої всіх
творів робились жертвами тої соціаль-
ної неправди переходового часу і були
носітелями найбільш інтимних рефлексій
Мирного. Петро Телепень, Жук („Ли-
хі люде“), Іван Микитович Ливадний
(„Пяниця“) Чіпка, Вареник, Грицько,
Мотря („Хиба режуть воли, як ясла
повні?“), Христя, Пріська („Повія“)
багато инш. Символізуючи собою кращі
прояви нового пореформеного життя,
були свідомі тої неправди, яка щедро
падала на їх голови і були носітелями
ідей самого їх творця. Безсила боротьба
їх із лихом, що падало на них, була
глухою боротьбою цілого українського
народу проти тих, на кого вони все
своє життя працювали. Ця боротьба
в уяві народній самим життям підно-
силася до боротьби двох основ життя —
Правди і Кривди. Народня казка про
Правду і Кривду яскраво символізує
цей філософічний народній синтез. Цю
рису народнього духа у всіх творах
змальовує і Панас Мирний: шукання
правди, боротьба з неправдою — ці мо-
менти червоною ниткою проходять че-
рез усі його твори. Остаточний худож-
ній синтез символічного озміслення укра-
їнського вареднього життя виявляє поет
у своїй символічній „Казці про Правду
та Кривду“. Ця казка може бути ключ-
ем до розгадки тих рефлексій, якими
жив і на яких спочивав художній та-
лант Мирного і до розгадки самої сим-
воліки його художньої творчості.

Таким чином Панас Мирний зма-
льовував ту саму епоху й ті самі мо-
менти людського життя, що й Ів. Ле-
вицький. Виходячи від однакових жит-
тєвих обставин, керуючись однаковими
ідеями, два видатні українські письмен-

менники 70—80 років через неоднакові особисті рефлексії своєї духової істоти, через неоднаковий характер свого письма (стилю), через інші художні засоби приходили до цілком різних художніх концепцій. Не зовнішні обставини приваблювали поетичну душу Мирного, не навизування різних подій та зовнішніх колізій, а переважно внутрішні переживання героїв, їх духові інтереси, виявлення їх душі. Отже все оповідання спочиває не на зовнішніх приключках, що трапляються з героями, а на їх взаємовідносинах внутрішнього, духового життя. Через те всі події зовнішні, особливо трагічні події автор не виводить на сцену, а показує лише ті переживання героїв, якими вони живуть перед подіями або опісля.

Автор також змальовує чудові картини природи, але се не ті картини справжньої природи, як вона змальовується кожному, хто її розуміє;— природа в творах Мирного се імпресіоністичні малюнки, що збуджують швидше настрої, поетичну фантазію, естетичне чуття, але не картини, не образи; се природа перетворена творчим духом поета з дуже тонкою, ніжною естетичною душею. Через те так чудові картини природи Мирного, так вражають вони нашу душу в оповіданнях „Серед степів“, „Як ведеться— так і живеться“ (День на пастівнику), „Хиба ревуть воли, як ясла повні?“ і инш.; або розбурхують нашу фантазію такими казковими малюнками, якими ми любуємося у казках Мирного „Морозенко“, „Казка про Правду та Кривду“.

Марко Кропивницький.

80-ті роки відіграли велику роль і в розвитку нашого театрального мистецтва. Український театр в сю пору, коли вся художня література мусіла перебратися до Галичини або через страшні цензурні утиски переходувати до слухного часу в рукописах, набирає надзвичайної великої ваги, як єдиний фактор ширення серед народних мас живого, поетичного українського слова. Визначними театральними дія-

Михайло Старицький.

чами того часу, що покладали міцні підвалини задля розвитку на них українського театру були: М. Старицький, М. Лисенко, М. Кропивницький, М. Садовський, Тобілевич (Карпенко-Карий), Заньковецька і Саксаганський.

З цього осередка перших творців справжнього українського театру вийшли і видатні драматурги.

Таким першим драматичним письменником був М. Кропивницький, якого твори „По ревізії“, „Пошилися у дурні“, „Дві семі“ і инш. до останнього моменту не втратили художньої вартости.

Поруч з Кропивницьким стоїть така поважна постать поета і драматурга, як М. Старицький (1840—1904). Поет дуже гарних ліричних поезій („На озері“, „Сльоза“, „Перед труною“ й инш.), найбільше своїх артистичних сил поклав в ролі голови першого на Україні драматичного товариства на збудовання українського театру. З цього боку і його драматичні твори („Чорно-

торці“, „Ой, не ходи Грицю“, „Крути а не перекручуй“, „Циганка Аза“ і багато инш). відіграли надзвичайно велику роль в розвитку театрального мистецтва.

Тобілевич (Карпенко-Карий).

Але найбільш талановитим драматургом того часу був Тобілевич (Карпенко - Карий) (1845 — 1907). Своїм драматичним талантом він проклав нову стежку в історії українського драматичного мистецтва. Він перший своїми творами виступив проти драматичного шаблону, який тоді опанував був український театр. Етнографічна драма від часу Котляревського, Квітки, з коханням у центрі, зі співами й танцями, як неодмінними аксесуарам на сцені, вражали художню душу Тобілевича і він виступав на сцену українського театру з побутовими драмами („Бурлака“, „Розумний і дурень“, „Підпанки“, „Хазяїн“, „Сто тисяч“, „Суєта“, „Понад Дніпром“, „Безталанна“, „Мартин Боруля“ і инш.). Драми Тобілевича дуже високої артистичної стійкості, відкриваючи нову сторінку в історії української драми, не скоро ще зійдуть зі сцени театру, а довго будуть жити, чаруючи душу глядачів, і впливаючи на молодих драматургів (Б. Грінченко) новими формами українського драматичного мистецтва.

Ідеї Драгоманова творили нове громадське й культурне життя і на Україні Галицькій. Найкращим духовним сином Драгоманова, що в історії української

поезії та публіцистики й науки сказав нове слово, відкрив нові поетичні перспективи був Іван Франко (1856 — 1914). Геніяльну творчість найбільше виявив Франко у своїй поезії. В цій сфері Франко піднявся так високо, що лише Шевченка можна вважати тим поетом, геніяльний дух якого немає собі рівного серед поетів українських. Таким чином, Іван Франко в історії української поезії та взагалі виховання національно - громадського духа займає друге місце після Т. Шевченка.

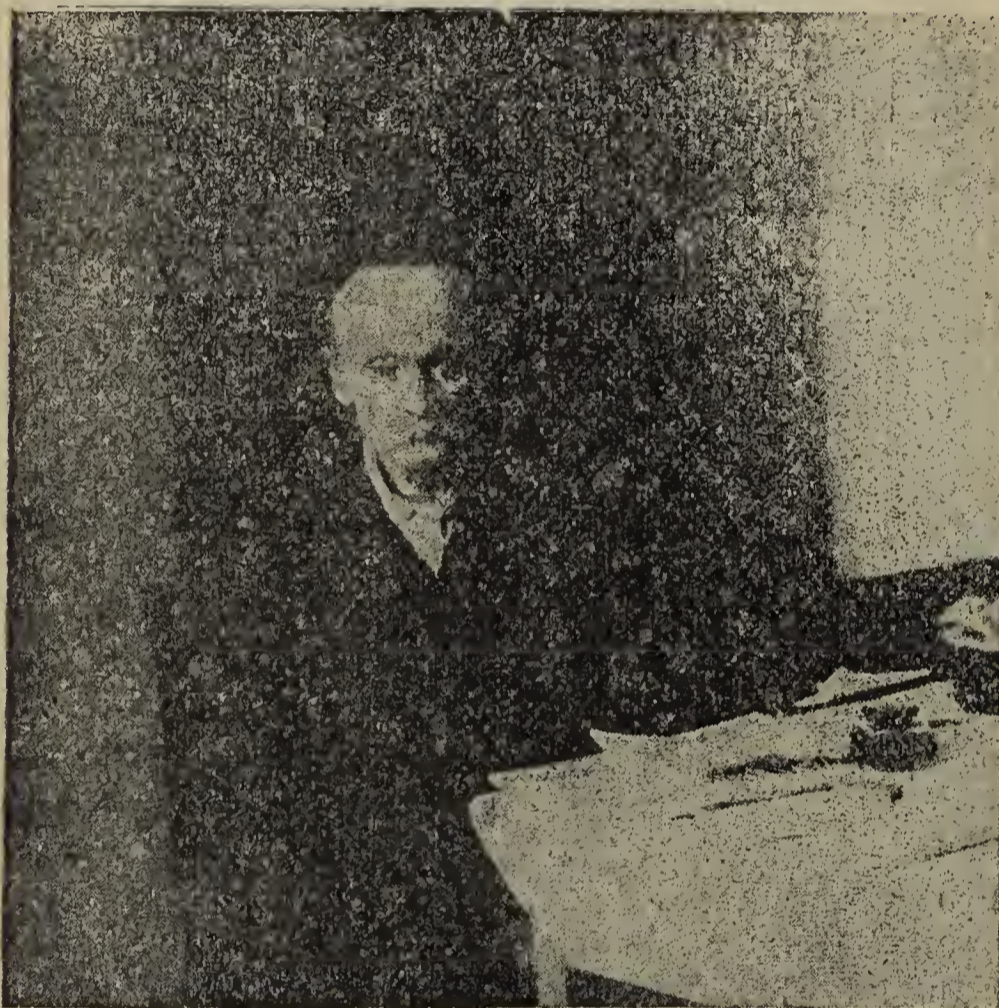
Поетична творчість Франка трагічно для всієї української культури припинилась в момент її зросту, в той час, коли поет на могутніх крилах беркута підіймався високо в небо і своїм острим, розумним оком охоплював все життя українського народу. Охопивши це бідне поневолене життя, Франко своєю палкою душею перетворював його в художні величні картини народнього руху по шляху тяжкої боротьби за поступ, в скульптурні постаті героїв, народніх проводирів, в поетичні рефлексії любовної, сатиричної та дидактичної лірики.

Вже в найраніших ліричних творах (зб. „Із ліг моєї молодости“) виявляється великий талант поета, мотиви творчості якого найрізноманітніші; але головна думка поезії, провід. мотив його творчості — проникнути в тайни народньої душі („Народня пісня“, „Наш образ“, „Могила“, „Бунт Митуси“ й инші), в тайни його минулого життя („Бунт Митуси“, „Аскольд і Дир під Царгородом“, „Князь Олег“, „Святослав“, „Хрест Чигиринський“ і инш).

Збірка поезій „З вершин і низин“ розкриває перед нами надзвичайний творчий талант поета. Вже такі поезії як „Каменярі“, „Наймит“, „Вічний Революціонер“, „Човен“, „Беркут“ можна вважати чудовими перлинами символічно-поетичної творчості, які міг писати лише геній. Далі такі циклі поезій як „Осінні думи“, „Скорбні пісні“, „Нічні думи“, „Думи пролетарія“, перший жмуток „Зівяле листя“, циклі сонетів: „Вільні сонети“, „Тюремні сонети“ й инш. Це ті твори ліричні, що імя поета роблять безсмертним. Але найвищого ступіня поетичної творчості досягнув Франко своєю збіркою „Зівяле листя“ (три жмутки). Не дивлячись на те, що кожен вірш, кожна поезія є окремий

Історія української літератури

твір як з боку мотивів, так і поетичної форми, через всю збірку проходить один образ муштини, що кохає і один образ жінки — об'єкт нещасливого кохання муштини. Ця одностайна викінченість цілої збірки надає їй надзвичайну художню цілість. Але найбільший чар цієї поезії лежить в тім, що вона є справжня поезія в повному того слова розумінню. Кожний вірш, кожна строфка, навіть рядок так мистецьки вирізьблені, всі окремі картини так принадно змальовані, всі скалі почувань людської душі так артистично згармонізовані,—

Іван Франко.

що читаючи ці вірші, і ще раз читаючи, і ще раз — дізнаєш щораз сильнішого вдоволення, отримуєш що раз нові враження. Дидактична лірика є найкращою із збірки Франка „Мій Ізмарагд“. Цєю збіркою поет якби хотів відродити ті популярні збірки стародавньої України-Руси („Ізмарагд“, „Злотоуст“, „Злотоструй“ і инш.), із писань отців церкви, що становили собою цілість, неначе повний курс практичної, християнської моралі. Маючи на увазі велику дидактичну роль тих збірок, поет хотів подати й сучасному українському читачеві ряд оповідань, притч, рефлексій та инших прояв чуття та фантазії, яких теми ввалялись в одну органічну цілість лише спільним мотивом морального чуття

й темпераменту, через який вони пройшли, поки вилилися в певну поетичну форму.

Циклі поезій: „Поклови“, „Парепетікон“, „Притчі“ та „Легенди“ й складають поетичне зерно „Ізмарагду“ Франка.

Збірка поезій „З днів журби“ відбиває ту пору особистого життя поета, коли він був найбільш у своєму життю самотнім. Це була доба, коли від Франка за його правдиві слова до українського громадянства, відвернулися майже всі його кола. Отже чуття самотності й вилилось в його тужливих піснях цієї збірки.

Останнім ліричним акордом поетичної творчости Франка є його збірка „Semper tūro“. Артистична вартість цієї збірки так-же висока, як і збірки „Зівяле листя“. Спокій, рівновага, щирий сміх, іронія, щира радість, молодечий вогонь, а понад усім царює скристалізований філософічний світогляд — такий тон останньої поезії Франка.

Визначне місце займають і новелі Франка із дитячих років власного життя („Малий Мирон“), з яких найкращими новелями є „Малий Мирон“, „Отець - Гуморист“ і инш. Збірка новель „В поті чола“, всі „бориславські“ оповідання й повісти („Полуйка“, „Ріпник“, „На роботі“, „Навернений грішник“, „Вівчар“, „Яць Зелепуга“, „Boa constrictor“, „Борислав сміється“ й инш) це є поетичні частини однієї великої картини

безталання, вбожества й темноти народної.

Писав Франко й чудові поетичні твори для дітей. Такі його твори як „Абу Каземові капці“, „Пригоди Дон-Кихота“, „Лис Микита“ й инш. назавше займуть найкраще місце серед художньої дитячої літератури.

Але найбільше прославився Франко тими поетичними творами, в яких виступає величя постать народнього героя, проводиря народніх мас, борця за краще їх майбутнє. Цими творами поет розвертає цілу галерію чудових образів-героїв, що все своє життя несли в жертву за кращі ідеали свого народу. Цими високопоетичними образами були: Митуса („Бунт Митуса“), З. Беркут (по-

ість „Захар Беркут“), постать пан-отця „Панські жарти“), Каїн та Ламех „Смерть Каїна“), Мирон („Похорон“), Іван Вишенський (із поеми „Іван Вишенський“). Але вінцем цієї галерії апотеозом творчости Франка є величній образ його творчости — Мойсей, герой поеми „Мойсей“. В основі поеми лежить громадсько-побутовий підклад гої боротьби проти Франка, яку вели у дев'ястих роках деякі кола українського громадянства. Цю боротьбу мас проти одиниці, це протиставлення індивідуальности й колектива з часу утворення поеми „Похорон“ поет підіймає до боротьби героя, проводира народнього із самим народом в цілому. Цей момент боротьби героя з цілим народом в творчости Франка ускладнюється поетом через моменти наслідування Біблії. Образ біблійного Мойсея (власне смерть Мойсея) робиться тим символом, внутрішньою формою пілої його поеми. Нарешті в образі Мойсея Франка відбивається й поетична традиція в творчости нашого поета — традиція поетичної будови самого образу, художніх картин та поетичного стилю.

Образ проводира народнього, старця, патріярха, що своїми палками промовама веде нарід до свободи, до кращої будучини, сей образ є одним із самих ранніх витворів поета. Лише життєві моменти, в рямці яких цей образ вставлявся, чи це була боротьба українського народу під проводом Митуси з деспотичним галицьким князем Данилом, чи боротьба українського народу села Тухолі під проводом Захара Беркута з боярином галицького князя Вовком та з Таларами, чи боротьба селян українських під ідейним проводом пан-отця того села з їх поміщиком в момент скасування лавщини (1848 р.), чи боротьба укр. зароду під ідейним проводом Івана Вишенського проти польського насильства XVI—XVII ст. та боротьба жидівського народу під проводом Мойсея за обіцяну Богом землю, — та історичні сюжети надавали сьому образи певну індивідуальну постать. Поетична традиція в поемі „Мойсей“ відбивається і на цілому ряді картин, які поет змальовує та на поетичному стилю (блукання Мойсея по пустині — блукання Каїна, самотність Мойсея — самотність Каїна, любов Мойсея до дітей

— ця риса у пан-отця з „Панськ. жартів“, картина перебування Мойсея на горі — ця картина нагадує анальоґічну про Каїна, пророцтво Мойсея про смерть Датана й Авірона — анальоґічні пророцтва пан-отця про смерть поміщика і т. и.). Але як і в кожен свій твір, так і в образ Мойсея на всю поему поет вклав частку своєї душі, яка й робить її цілком своєрідною, цілком ориґінальною. Ця частка в поемі „Мойсея“ спочиває поперше на постаті самого Мойсея, на його духовому обличю, на його постаті, що обєднала в собі образ народнього вождя З. Беркута, величність духа Каїнового, безмірну любов і ласку пан-отця із „Панських жартів“, велику саможертву Івана Вишенського. А це все вкупі є духовий облик Івана Франка в різні моменти його життя.

І ця поетична сінтеза найкращих моментів духового життя поета подарувала світові такий твір, що може стати поруч з творами Софокля, Сервантеса, Шекспіра, Гете, Байрона, Ібсена, Толстого й Достоевського. А смерть Мойсея на межі землі Канаанської і величній порив народній через втрату свого найкращого героя на все життя залишиться чудовим символом відродження взагалі, а українського зокрема. Такі шедеври поетичного мистецтва творив ґеній Івана Франка. Цими творами він підняв українську літературу на висоту світової слави поетичної творчости, ввів її бідну, знесилену ворогами українського поетичного слова у велику й багату літературну сімю всіх культурних народів світа.

Зі школи Левицького - Нечуя та П. Мирного вийшов такий видатний поет.повістяр, як М. Коцюбинський (1864—1913). Перші поетичні твори його („Ціповяз“, „Для загального добра“ і інші) безпосередне вийшли з під впливу поетичних настроїв та літературної манери Ів. Левицького-Нечуя. Але епічний тон оповідання, об'єктивне змальовування лише обставин та подій тяжкого життя народнього — це були перші кроки його творчости. Слідуючий етап його літературно-поетичної праці йде вже по шляху інших творчих виявлень. Тут Коцюбинський як видатний майстерний талант продовжує ту літературну традицію, яку намітив ще П. Мирний — події не описувати, на-

ближаючи до копій, а перетворювати, одушевлювати своїм особистим настроєм, щоб ці поетичні картини відбивали більш глибокі переживання людини, її духові інтереси та настрої. Через те манерою письма (стилю) вони так граціозні, поетичною красою так стійні. Той імпресіонізм, що з творчістю П. Мирного в українській літературі лише починався, в творах Коцюбинського розвинувся до найвищого ступня і через те Коцюбинський в історії української літератури цілком окрема своєрідна сторінка поетичної творчості, як Мопасан в історії французької літератури, Метерленк у бельгійській та Чехов у російській літературі. Що було головним мотивом поетичної діяльності Коцюбинського? „З тьми невідомого зявився я на світ — і перший віддих, і перший рух мій — в темряві матернього лона. І досі той морок надо мною панує — всі ночі, половину мого життя — стоїть він між мною і тобою (сонцем). Його слуги — хмари, гори, темниці — закривають тебе від мене, і всі троє ми знаємо добре, що неминуче настане час; коли я, як сіль у воді, роздуцусь в нім на віки. Ти тільки гість в житті моїм, сонце, бажаний гість — і коли ти відходиш, я хапаюсь за тебе. Ловлю останній промінь на хмарах, продовжую тебе у вогні, в лампі, у феєрверках, збираю з квіток, з сміху дитини, з очей коханої. Коли ти гаснеш і тікаєш од мене, творю твою подобу, даю наймення їй — ідеал і ховаю в серці. І він мені світить“ („Intermezzo“). Всі твори останніх часів є витвори цього основного рефлексу поетичної творчості Коцюбинського. „По людському“, „Поєдинок“, „У грішний світ“, „З глибини“, „Дебют“, „Тіні забутих предків“ — це ті збірки творів, що ховають в собі найкращі зразки його поетичної творчості; а такі окремі твори, як „Intermezzo“, „В дорозі“, „Сміх“, „Сон“, „Цвіт яблуні“, „Дебют“, „Утома“, „Як ми їздили до „Криниці“, „Що записано в книгу життя“ й „Fata morgana“. Це ті перли, що живуть вічно не лише в історії української поезії, але й у громаді творів всесвітніх.

Своєрідне місце в історії української літератури займає буковинська письменниця Ольга Кобилянська (1865). Привлочниця тоїж краси, південного соняшного проміння, до яких все

життя тягнулася артистична душа М. Коцюбинського. Кобилянська з цими самими найкращими поетичними стимулами, як грецький філософ Діоген з фонарем, увесь час своєї творчості шукала серед людей яскравої індивідуальності, такої людини, що буде нове життя, людини творчої. Вихована на творах глибоко-натхненних німецьких поетів та скандинавської літератури і філософії індивідуалізму Ф. Ніцше, письменниця не тільки вбрала в себе їх творчі думки та чарівні образи, але, втілюючи їх в своєрідне українське життя, національні образи, для українського читача одкривала нові перспективи поетичної творчості.

Родина особливо малокультурна, малоінтелігентна найбільше вбиває індивідуальність окремої людини і робить її безпорадною на самотійній дорозі життя. Це міщанське болото в українській родині найсильніше обезличувало українську жінку. Протестом проти такого родинного життя і є більша половина творів Кобилянської. „Людина“, „Царівна“, „Через кладку“ можна вважати тими творами, в яких письменниця виводить образ жінки, що бореться з закорузлими формами міщанського родинного життя і шукає через власну самотійність, через особисту духову незалежність нового життя для жінки. Наталка („Царівна“), Маня („Через кладку“) є символами нової української жінки. Через те письменниця так популярна серед молоді Буковини й Галичини та загалом України. Другі твори, як „Некультурна“, „Природа“, „Витва“ є високо артистичні картини природи, яку Кобилянська тонко розуміє і всю поезію якої протиставляє прозаїчному життю людей. Навіть „Земля“ малює нам гарну й широку картину того містичного моменту — „власти землі“, що так сильно позначилася на хліборобови, на його психиці й побуті; на його вдачі й переживаннях. Кобилянську з її манерою письма, з її способом змальшовувати внутрішні переживання й муки кохання двох любячих одно другого істот, з її пантеїстичним замилюванням в природі можна вважати українським Гамсуном, так близька її поетична творчість до творчості геніяльного норвежського поета. Лише ніцшеанський індивідуалізм жіночих постатей відрізняє її героїв від

исокопоетичних, м'яких характером та мисливних вдачею жіночих образів творчості Гамсуна.

Серед новелістів наших днів найвідоміше місце в сучасній українській поезії займає Василь Стефаник (1871). Не багато творів написав він, але й ці дві збірки („Дорога“, „Моя любов“) так чудові, що якби поет нічого більше і не написав, вони ніколи не втрачуть не тільки художньої вартості, але й загубиться ніколи і та нова стежка літературна, яку вони проклали. Усе життя селянське переходить у дрібних

оповіданнях Стефаника перед нашими очима: діти, дорослі, старі, весілля й похорони; праця і забава, а передусім — безконечне лихо поневільної, безпросвітної праці, страшний тягар мужицького злидненого існування.

Перед нами змальовується життя людей, що втратили або тратять ґрунт і живуть у тісних безвихідних просто обставинах, — життя нещасливих зарібників. Вони або поневіряються в наймах, або гарують на своїм господарстві, судорожно чіпляються за ту скибу убогої землі, яка випорскує із мозолистих

М. Філянський.

М. Вороний.

О. Олесь.

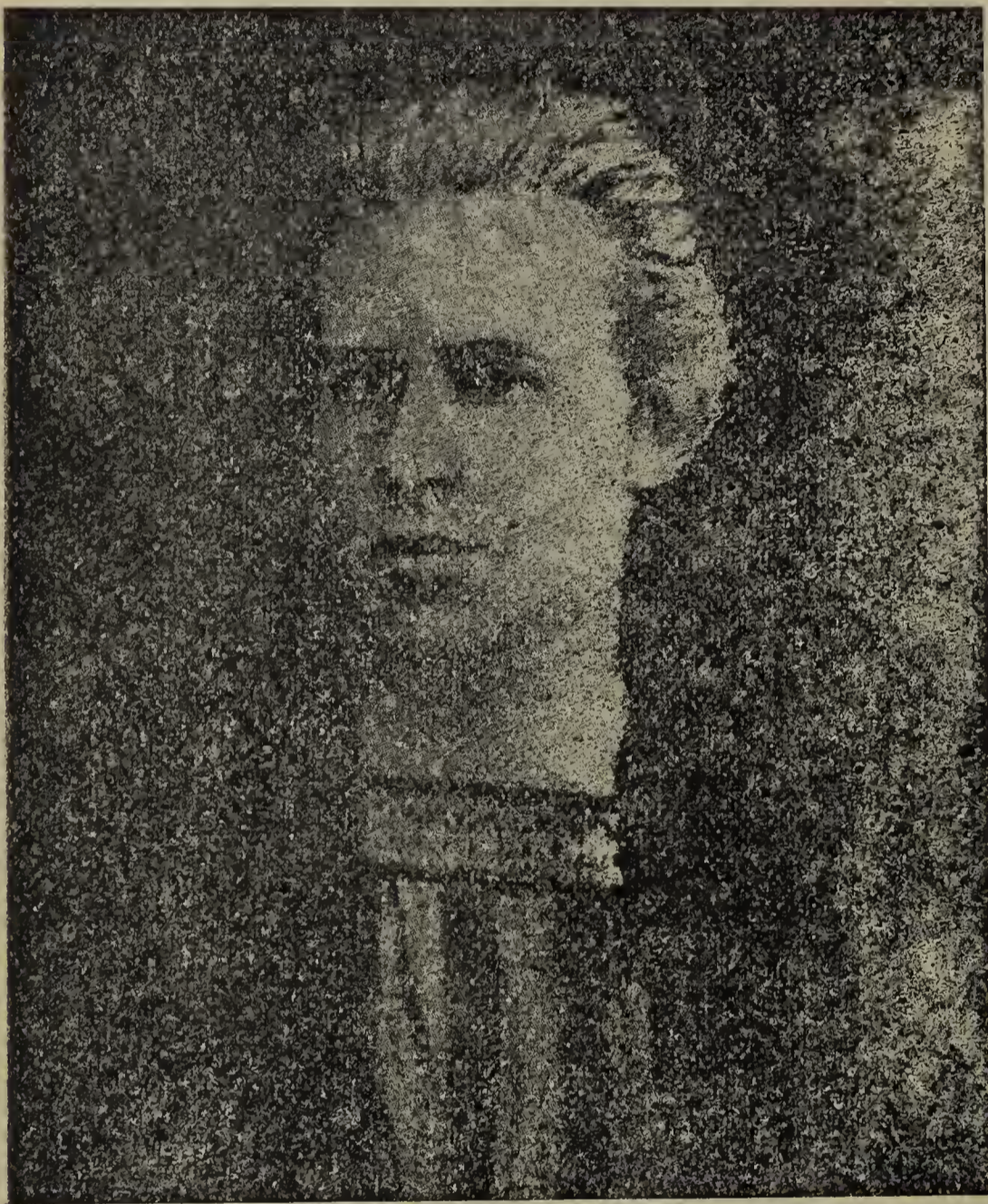
у. Тяжким одчаєм перейнята їх боротьба за грікий насущний і не лишає вона їм ні крихти радості, ні вдоволення, тільки сум і горе. Звідси той гарний серпанок, яким оповиті сливе всі оповідання Стефаника, і той трагізм, до вік майже з кожної його картини.

„Василь Стефаник, — писав Ів. Франко, — може найбільший артист, який повився у нас від часу Шевченка. Що означає всі його оповідання, сильніші

і слабші, довші й коротші, обік сильного, як океан глибокого чуття, що тремтить у кождім слові, чується в кождій ризочці, так це власне той неохобний артистичний такт, який велить йому все і всюди задержати міру. Стефаник абсолютний пан форми“. „В нього кождий найкоротший начерк — це віттар мистецької краси і тільки краси для себе. Де другий такий письменник в Європі, що давби на трьох коротельких сторін-

Історія української літератури

ках таке предивно потрясаюче зображення людської смерти, як Стефаниковий „Скін“? А котрий з європейських письменників замкнув теж на трьох сторінках таку глибину бідолашньої дитячої долі, як Стефаниковий „Похорон“? Це виключно тому, що форма скомпонована з тонкістю найвищого артизму. Новела Стефаніка є найвищий ступінь української повістярської на сей час еволюції.

Леся Українка.

Близьким до творчості В. Стефаніка був надзвичайно талановитий поет Лесь Мартович (1871 — 1916). Його твори „Мужицька смерть“, „Нечитальник“, „Хитрий Панько“ є кращими оздобами української літератури.

Сучасна лірична українська поезія, що стала на новий ґрунт свого розвитку, на ґрунт свідомого розроблення поетичної форми, тих засобів, якими визначається справжня поезія, бере свій початок від М. Вороного (1876). Поет краси, поет чарівної форми ліричного твору, пурист художнього слова, Воро-

ний прагне „все життя в акорди перелить, з високих дум і почуття нове життя створить“. Співець Сонця (Ікар), співець краси й кохання, Вороний є і великий патріот. Його „Євшан-Зілля“ є кращий твір патріотичних настроїв.

Отже й велика вага поетичної творчості Вороного, що він перший свідомий поет форми. Плеяду таких поетів, як Черкасенко, Олесь, В. Шурат, Б. Лепкий, В. Пачовський і П. Карманський, особливо Філянський та Чупринка можна вважати за поетів нової формації.

Серед цих поетів найбільшою геніяльністю визначається Леся Українка (1871—1913). Хто хотів би пізнати життя Л. Українки, нехай читає поетичні твори її. В її творчості вся її біографія, тут вона концентрує все своє духове життя. Поезія для неї це —

„тая країна, де щастя і горе од-
[наково милі,
тая країна, де усміх і сльози
[однаково ясні,
тая країна, де чола підводять
[похили,
де не сльозами, а співом рида-
[ють нещасні...“

Вихована на поезії Гайне й інших західно-європейських поетів, Леся Українка вбрала в свою поетичну душу найкращі перлини всесвітнього творчого духа. Філософія Ніцше виховала глибоко індивідуалістичний її світогляд. Її збірки поезій „На крилах пісень“ (1892), „Думи і мрії“ (1899), „Відгуки“ (1902 р.) є чудові зразки українського творчого духа. Вони мають свій стиль,

зовсім окрему філософію, по якій відразу її пізнаємо. Інтелект, поетична інтуїція, глибока ніжність жіночої психики, сильна творча воля, орлиний лет душі, що вміє відмежувати себе від життєвої торгової і без галасу творити собі високо-художні образи, творити в собі образ вищої людини, вільної людини, — отсе все сплелось в творчості Л. Українки в одну гармонійну цілість.

Поєми Лесі Українки, її драматичні твори — це є найвищі виявлення символічного творчого мислення. Все духове

иття українське вона вбрала в символічні пелюстки неукраїнських образів зольди, Білорукої, „Камінного Господаря“, Римлян першої епохи християнства („Адвокат Мартиян“, „Рудіа і Прицилла“), Греків („Оргії“), Жидів („Вавилонський полон“) і инш.

Як в поезії, так і в драмі українській Леся Українка відкриває нові перспективи драматичного мистецтва в більш тонкій драматизації сюжета в більше удосконаленому і незвичайному розвитку драматичної боротьби та психологічних переживань. О. Олесь, М. Черкасенко, Васильченко можуть вважатися вже представниками цієї драматичної школи.

Якби завершення української поетичної творчості за часів сучасних революційних є поезія Д. Загула, М. Семенка, М. Рильського, П. Тичини і багатьох інших.

Характеристична риса цієї наймолодшої генерації поетів є горячкове, часом пристрастне пошукування за новою красою поезії, новою її формою.

Найбільшим талантом поетичним цієї громади поетів є П. Тичина, на чия надія. Він найбільш оригінальний своїми поетичними засобами і найбільш гармонійний в закріплюванні своїх духовних переживань. Рух і звук в його поезії є ритм і мелодія його духовних переживань. Збірка його „Соняшні клярети“ яскраво символізує ці переживання. Світанок волі, пробудження нації, пильність історичної традиції з одного боку, а наслідки довгого вікового поневолення з другого, розгін молоді мужицької маси, трагедія перших борців за незалежність України, назрівання

протигетьманського повстання, повстанський протибільшевицький рух, народження активності мас — все це найшло чуткий відгомін в творчості Тичини.

Павло Тичина.

Великий шлях розвитку пройшла українська література; цей шлях через страшні умови його визначення, через боротьбу царату російського і австрійського з кожним українським словом, усипаний червоними квітками боротьби й мук, але витривалість українського народнього генія піднесла це слово на найвищий ступінь його поетичного виявлення. Українські поети це ті борці, що тим вище підносили прапор, чим страшніша буря його розривала, і донесли вони його чистим, світлим і найкращим зі всього, що має українська культура. Слава їм на віки!..

Г И М Н.

Побідна пісне, загреми,
Доволі вже терпіли ми,
Знущання, муки і обид —
Терпіти далі навіть встид!
З краю обид, терпінь, могил
Устань, хто краплю має сил —

В кого надії світ не зблід,
Гей, до борні! гей, до побід!

Не виждати нам чудес,
Щоб сам собою ворог щез,
Не скинуть ласки небеса —
Самі творімо чудеса!
Огонь із душ, із серця грім
Міцною волею крешім!

В кого надії світ не зблід —
Гей, до борні! гей, до побід!

С. Яричевський.

ЩО Ж НАМ РОБИТИ?

(Кілька слів про громадянське і національно - державне виховання сільської молоді.

Написав ОСТАП ЛУЦЬКИЙ,
господар і член „Національного Союзу укр. державности“ (С.У.Д.).

1. Вже п'ятий рік від Дону по Сян іде кривава боротьба українського народу за державну незалежність, за вільну Україну. Розбурхане війною і особливо російською революцією життя поставило нас перед завданням здобувати для себе свою державу. Таке завдання незвичайно важке для кожного поневоленого народу. Ще тяжче воно для нас, що не коротко, а від довгих віків незнані світови жили в комірнім у чужих державах, що живучи в Австро-Угорщині не зналися з братами, які жили під Росією і навпаки, а всі разом в одних чужих державах не мали в своїх руках майже ніякої влади, не мали навіть своєї вільної народньої школи. В Австро-Угорщині ми були через те маєтково найбільшим і найтемнішим народом, а в Росії, хоч не найбільшим, але зате найбільше гноблені. Там і школа і церква і все, з чим приходилось жити, крім рідні і сусідів, було не наше, не українське, а московське. Маленька горстка рідної трудової інтелігенції в Галичині та на Буковині, а ще менша, маючи на увазі простір, горсточка цеїж

української інтелігенції на Великій Україні і майже повна її відсутність на угорській, ось і весь мозок нашого народу до світової війни. Здебільша він плекав тільки письменство і кооперативні спілки. Поза цим тридцять мільонів селян, майже скрізь незаможних, поневолених, національно неосвідомлених і звичайно навіть темних. Раби без права на свою історію, на свою мову і навіть на своє ім'я. Ясно, що серед таких умов, життя поставило нас перед можливо найтяжче завдання: ми з усіх боків були не підготовлені на таке величаве діло. І коли нам, не тільки світом, але навіть собою забути, все таки удалось в 1917 році зібратись в одну сильну філю і голосно на всю Україну та на весь світ дати знати, що ми ще живі, що ми живий окремий нарід, який проти волі всіх дотеперішніх своїх гнобителів, хоче сам збудувати собі свою хату, свою вільну українську державу, коли нам нараз удалось стати правдивою нацією і на протязі п'ятих останніх літ раз-пораз будувати отсю свою хату,

осподарювати у вій і знову борстись а веї з усіма ворогами нашої волі, — о вже оце саме не говорить, а кричить, який ми всеж таки здоровий матеріял яка з вас могла би бути сила для культури всього світа, якби нам хоч п'ятьдесять років до світової війни було довелося жити в чужій хаті добрих господарів, а не в російській тюрмі народів і не в болітці австрійсько-польської „політики“... Оце треба мати все на увазі, коли продумується над нашою долею від 1917 року. Тоді не будемо зарікати на Грушевського, Петлюру чи Петрушевича, себто на одиниці, їм приписуючи все горе, а хіба собі весь величавий розцвіт нашої нації; тоді не будемо тривожити себе і свого народу пустою і неоправданою зневірою.

2. Наш провід такий, на який заєлугує знаменитий, але все таки не підготовлений до державно-творчого діла загал нашого народу. Коли цей загал домагається чудес, що торкається провідників, то це і неоправдане і нерозумне. Краще і здоровійше звернути увагу на себе і навіть серед борні дбати про громадянську і державну культуру, які не могли довершитись у нас при московській та польській „опіці“. Без цієї культури ми не потрапили б удержати в своїх руках незалежної України, навіть якби хто дарував нам її.

3. В чім проявляється громадянська культура народу? В тім, що осібники, кожна людина народу, не почувують себе ніде і ніколи осібниками, а все громадянами! Кожний поступок громадянина не тільки в громадському життю, але в особистім, хатнім, родиннім життю, має на увазі не себе, а громаду, себто гурт людей, що мають з осібником один інтерес, одну долю. Кожний осібник, що працює ліниво і недокладно, що точно не виконує зобовязань, що для підлеглих собі сатрап, а для наставників раб, що для своєї прамности не признає вірности і не захоче поваги в своїм родиннім життю, що скрізь і все добивається усіма способами тільки своєї, хочби і незаслуженої, користі без огляду на чужу кривду, що не знає відповідальности і посвяти за громаду, — не громадянин, а дикий звір, що все і скрізь нищить підвалини громадського і національного життя. Ніяке, навіть

дрібне, громадське діло не вдасться там де „громаду“ творять хитрі спекулянти, некультурні самолюбів та раби пристрастей без чести і поваги.

4. Як проявляється державна культура народу? Так, що усі свідомі своїх обовязків громадяне цієї нації справедливо пізнають потреби, думки і діла инших „громад“ у своїй нації і в інтересі цілої своєї рідної держави в думці, слові та ділі, все і всюди, стараються зрозуміти і вирівнати противенства „громад“ так, як це найкраще виходить для справедливого добра не свого гуртка, своєї громади, але всієї національної держави. Теж саме обовязує громадян-державників в їх політиці до инших націй у своїй державі та до инших держав. Їх остання ціль: вільне і щасливе, чесне і культурне людство! Громадянин, що знає тільки свій стан і свою партію, а свідомо і подло не хоче звертати справедливої уваги на другий стан і другу партію, який в борні з гуртами инших суспільних клас і політичних партій вважає добрим усі засоби, аби тільки виграв його гурт чи партія, — не державник, а шкідник і ворог своєї держави!

З другого боку таким самим шкідником (коли не гіршим) є той „громадянин“, особливо коли доля поставила його на чолі якоїнебудь громадської чи державної справи, що для популярности, слави й зиску йде за сильним голосом „черні“, яку в давній хвилі може творити одурена більшість суспільно і державно невихованого народу, хоччує і знає, що на громадському чи державнім шляху стоїть вірно він сам, хочби і один, а не чернь. Цей шкідник підпалює всі угли національно-державної будівлі, коли в борні гуртів і осібників за владу в рідній громаді чи державі „одурює вемудрих“, себто демагогічно, брехливо і несправедливо схлібляє найнижчим звірським нахилам і уподобанням юрби, аби тільки зеднати її для себе чи своєї партії, не зважаючи на загальне добро. Сумління (особливо чільних) горожан — головна підвалина сучасної держави! Громадянин, що в політиці кермується популярністю клічів і своєї особи, зрадник демократії і свого народу! Що гидке морально, не може бути правдою в політиці і взагалі в громадському життю!

5. У нас ще багато, за багато не-громадян і не-державників — і тому такий важкий наш шлях в кожному громадському і державному ділі. Державу творять тепер не чудесні одиниці ані Варяги, а живі сили люду! Які ті (керуючі і звичайні творчі) сили, така й держава. Як нема їх, нема і держави! Ми демократи і справедливо бажаємо збудувати собі демократичну державу, себто державу правлену більшістю всього рівноправного народу України. Це вимагає тимбільшої, загальної громадянської та державної культури цілого нашого люду.

6. Як-же дійти до цієї конечної культури? Розумною агітацією, проповідями, книжками, що навчають народ своєї культури? Це допоможе, але не багато. Слово тільки там зерном, де впаде на плотьчу рілю, підготовлену на цей засів. Не словами, а прикладним ділом і послідовним вихованням молодих і старших наших осібняків (вдома, в школі і поза школою) здобудемо у себе цю рілю, що вродить нам багате жнивю громадських і державних чеснот, без яких не може жити ніяка громада, ніяка держава. Демократичні провідники мусять мати особливе державно-громадське виховання, але поява їх і сила залежить безпосередньо і головно від такого виховання всіх земляків.

7. Як сказано, таке виховання не завадилоб і нашим старшим осібнякам, особливо зпоміж інтелігенції, яка (цілком природно) все стоїть на чолі громадських і державних справ. Воно не завадилоб і нашому міському громадянству. Однак з огляду на це, що селянство творить найширшу і найпевнішу основу нашого громадянського і державного життя, а його молодь, як і всяка молодь, найбільше чутка на кожне шляхотне гасло і діло, тут буде мова тільки про громадянське і національно-державне виховання сільської молоді. В хаті, школі і громаді.

8. В хаті, що день і ніч лунає сваркою, а то й проклинами і бійкою, де праця втратила всю свою честь і в тільки прокляттям рабської недолі, де пиянство і лівинство на кожному ступіні господарів вилискує горем і нечистотою,

де грубість і ласкавість до дітей і прислуги міняються без ніякої причини а все залежить від цього чи того випадку, де звичаєм крадіж, а обовязком ошуканство найблизчого сусіда, — там очевидячки, не допоможе ніяке фарисейство слів та моральних наук, бо не воно а живе дійсне життя батьків оставить єдиний, глибокий слід у душі дітей, — слід, що остається звичайно незмінним через ціле їх життя. А тимчасом якже багато може дати для громадянської і державної культури добре виховання дітей вже в їх дошкільнім віці! Хибаж напр. у забавах малих дітей вже не бачиться їх характерів, нахилів, удач? Одно ніколи не має терпцю, друге безоглядно замучує товаришів забави, а то й побиває їх, третє вічно сумовите і всього боїться, четверте хоробливо уперте, п'яте все викручується брехнею, шесте ніколи не доведе до кінця початкої гри і т. и. Не тут місце широко розводитися про виховничі засоби у всіх цих випадках, на це треба окремих великих книжок, але дбайлива добра мати звичайно серцем відчує, яким добрим способом (не словом тільки, але й не раз кулаком) треба звернути увагу на кожную забаву дітей, щоби ця забава виховала з дітей придатних громаді людей. Або хочби й це: звичайно діти не вміють покласти по забаві своїх забавок де треба і таксамо встаючи не знають, де порозкидали свій одяг йдучи спати. Чи строге призвичаєння дітей (самі мусять все найти!) до ладу не виховує громадян, що не можуть жити у безладді і все будуть вести доладно? Або й це: чи не можна при кожній нагоді освідомити дитину, що без корови, що дає їй молоко і без усіх людей, які перед віками управили землю і які тепер з землі добувають їй їду та одяг, які миють, чешуть і плекають її, вона не могла б жити, а тому все завдячує їм, має шанувати їх і любити, хочби це відносилося і до прислуги і до шевця і пастуха і до цих, що давно вже в могилках? Та над усе тут важний послух! До смого року життя мусять батьки навчити дитину слухати! Це дуже важна школа для діточої волі і цілого її внутрішнього ладу і безумовний засіб всього дальшого розвитку, однак це дуже тяжка штука і для дітей і особливо для батьків. Цього треба до-

знати повагою батьків, без бука, так
оби не зломити душі в дитині або
в викривити її. Ніколи не вільно в при-
вності других, особливо чужих, гань-
ати чи хочби тільки завстиджувати
итину. Батьки все мусять знати, чого
очуть, добре розважити наперед кож-
ий наказ, а щойно потім безумовно
одбати про повне і точне виконання
ого, — а діти мусять знати, що бать-
и не тільки найсильніші, але й най-
аскавійші їх друзі. Коли хата на-
чить дітей в дошкільнім віці
ослужу, ладу, пошани для пра-
і усіх, яка удержує їх при жит-
ю і такої веселої а послідов-
ої, відважної, але зважливої
абави, якою бажалось би бачи-
и пізнійшу їх працю, — головне
авдання дошкільного хатньо-
о виховання дітей виконане.

9. Так підготовлена дитина прихо-
ить в школу. Милій Боже! Якже
агато вона могла б дати для громадян-
ького виховання молоді, а як мало
нас хісна з неї. Ще гаразд, кажуть,
к дійсно вивчить дітей читати і пи-
ати, так що діти не забудуть цієї штуки
два роки по школі. Поза цим уся її
аука звичайно мало придатна для
життя. Насамперед тому, що всі наші,
е тільки сільські, а й найвищі школи
ільки навчають, а не виховують.
к цілю: знання само для себе, не жит-
я, громада, держава, отже виховання
ітей до того всього. Звичайно без нія-
ого знання хочби тресури звірят, а не
о душі дітей, наші учителі ніяк не мо-
уть у останніх усталювати добрих
вичаїв і будити добрі нахили, виводячи
к із пізнання в несвідомі відрухи. Вони
сього, навіть моралі, вчуть на пам'ять
незрозумілих дітям катехізмів і з пе-
естарілих сухонавчаючих, в Галичині
де й із ганебною мовою написаних
кільких книжок (напр. із свіжо вида-
ої такої читанки для 3. класи народ-
іх шкіл). Свідоцтво стає усім, а все
ивчене на пам'ять і тоже скоро забуте,
загалі майже зовсім непридатне для
життя. Наша школа забуває, що жере-
ом знання людей не книжка, а життя,
освід, особиста праця та зв'язана з ними
думка і чуття.

На питання, яку діль має шкільна
наука, наша школа відповідає своїми
методами і успіхами, що цею цілю є:

піднести через розвиток пам'яті уroveň
зпаня у школярів, доказом таког
знання є... свідоцтва. А тимчасом цілю
цеї науки повинно бути виховання ха-
рактерів, себто духа підприємчivosti,
розсудку, сильної волі, вірного та до-
кладного схоплювання в пам'яті усього,
що бачиться (рисунок!), духа солідар-
ности, відповідальности, зважливости
на других і наконець посвяти. Наші
старші діти на часок докладно запам'я-
тують собі місце і сторінку кожного
слівця, вивченого на пам'ять із книжок,
але якже мало між ними може нарису-
вати або докладно описати світ, попри
який щоденно йдуть вони до школи?
З таких школярів виходять громадяне
без ніякого зміслу для дійсности, пли-
тонькі брехунці. Чи преміювані нашими
шкільними свідоцтвами перегони у ви-
учуванню на пам'ять всякого мертвого
знання не виховують хоробливих често-
любців, заздрісних і на ніщо не зваж-
ливих самолюбців? Не ліпше діло ви-
ходить навіть із наших шкільних, на
жаль так дуже занедбаних і безцільно
ведених забав. В забавах усі учительки
та учителі пильно дбають, щоби при
їх строгім догляді, Боже борони, що
не сталось дітям, щоб напр. одно одно-
му не розбило носа. Коли так все і всю-
ди стежиться за дітьми, то якже мають
вирости з них відважні, підприємчиві,
незалекувані чимнебудь громадяне? А
у співі, чи звичайно не вихвалює наш
учитель голосу, що весь хор заглушує
собою, замість приучувати дітей відчу-
вати найвищу красу в згіднім як один
звук хорі, найвищу втіху в успіху гро-
мади. Чому не плекає наша народня
школа діточої кооперації? Наші народні
(і всі інші) школи майже вишколюють
пам'ять, але поза цим не дають наро-
дови ані десятої частини з того, докон-
че потрібного для життя нації, що
дають англо-саським народам і держа-
вам їхні народні трудові школи, з яких
кожна є малою державою дітей. Не диво,
що ця раса опановує світ.

10. Ще більшу вагу для державно-
громадського виховання мають сіль-
ські школи додаткової освіти.
Вже через те, що зі старшими учнями
можна значно поширити межі цього-ж
виховання. Це виховання треба тут зв'я-
зати передусім з історичним розвитком
громадських і господарських відносин

українського хліборобського солянства. Це єдиний шлях до розумного навчання в цих школах рідної історії в державно-громадянському дусі. При тім треба все звертати увагу учнів на загальні справи, на повстання і занепад громадських і державних установ, показувати на відомих і ясних прикладах звязок між інтересами села й міста, села й держави, — не забуваючи про практичне вияснення моральних обов'язків хліборобства для суспільности й держави і оставних для хліборобського світа. Це відноситься до фахових сільсько-господарських шкіл. Ясна річ, що передусім школа додаткової освіти, як і фахова сільсько-господарська школа, повинна бути ксжна малою трудовою громадою, шкільною державою. Основні відносини такої школи: спільна праця з усіма її проявами поділу праці, — уміщення кожного учня і його діяльності у великий загальний плян — і нарешті спільна самоуправа учнів з її змаганнями вирівнювати інтереси і з її добровільним підпорядкуванням одиниці під інтерес загалу, а під авторитет визнаний громадою. Тільки так виховується учнів помагати один одному, сумлінно працювати, розуміти свою і громадську справу.

11. Довершенням шкільної освіти сільської молоді має бути селянський людовий університет. Це найвища трудова школа, найвища шкільна держава сільської молоді (а навіть старших господарів). Організувати треба їх в повітових містах на лад давських людових університетів з можливо найширшим характером трудової школи. Тут напр. на протязі двох зимових місяців викладається усі науки, від історії знання, штуки і релігій до історії українського хліборобства, історії укр. мови і всієї України, від будови людського тіла і гігієни до історії державних форм, то що. Багато співу. усіх спортив! Ніяких іспитів, ніяких свідоцтв! Таку взірцеву найвищу селянську школу мала колись вєщасна Буковина (Селянський університет ім. проф. Смаль-Стоцького), таких шкіл треба якнайбільше. Але основувати їх годиться тільки там, де є знамениті, в сучаснім розумінню того слова, учителі і де є відпо-

відні засоби (лябораторії, музеї, малюнки, шкільні городи і варстати, тощо).

12. Дуже гарним засобом державно-громадянського і взагалі національного позашкільного виховання були колись для нашої сільської молоді — „Січі“. Зі сказаного на вступі виходить ясно, як дуже важними для цього виховання є, чи там можуть бути: забави, гімнастика і пожарництво. Вони якнайкраще можуть виховати старшу сільську молодь на відважних, посвячуючи себе, відповідальних і зважливих громадян. Та колишні наші „Січі“ здебільша з причин залежних від нас самих зразу звелися (як нарешті зводиться і найкраще насіння), а відтак — з причин уже менше залежних від нас — майже скрізь пропали. Їх обнову можна повести так, що „Січі“ гуртували сільську молодь від 15—20 року в одну громаду, що розпадалася б на кілька кружків, відповідно до місцевих умов. Кружки могли б бути напр. ось які: 1) загальний для усіх членів (теперішня „Читальня“), 2) пожарницький, 3) опік над громадськими дорогами (садження і охорона овочевих придорожніх дерев), 4) дрібна направа доріг по тучах і т. и., 5) опіки над могилами героїв, 6) санітарний, 7) спортовий і забавовий (пластилін і т. и.). Ясна річ, все те тільки тоді пожиточне, коли над усім верховодить живий дух державно-громадянської моралі. Без відповідно вихованого проводівіякі форми, кружки, школи на ніщо не придадуться. Додам хіба ще одно: треба би, щоби такі „Січі“ були якнайтіснійше звязані з управою цієї громади, у якій живуть. Як будемо вільними господарями на своїй землі і будемо мати здорові свої громадські уряди, тоді підлягатимуть їм наші „Січі“. Таке є в Швейцарії.

12. На цей лад вихована сільська молодь перейде у свій час ще одну дуже важну школу: військове державно-національне виховання і з цим усім майном, дасть Бін буде найпевнішою підваливою нашою усієї долі яко нації і держави.

Література: Ферстер: Державно-громадянське виховання. Кершенштайнер: Що таке держ.-громад. виховання. Той сам: Трудова школа. Геп: Самоуправа школярів. Галль: Швейцарський: Одиниця і громада.

В МИНУЛОГО Й СУЧАСНОГО.

Торговля на Україні в давних часах.

Написав В. Г.

Такий вже є на світі закон, що де люде, там мусять бути якісь оселі, там мусить бути також між ними й дорога. А де є культурні люде і де є культурні промислові держави, там є більше постійних осад, там є більше всяких получень — доріг, які є потрібні до обміни і зносин. Осада і дорога — є дві найосновніші форми відносин чоловіка до землі, без яких чоловік не може існувати, а на яких опираються всі найпотрібніші чинности чоловіка — продукція (витвір) і виміна. Се значить: постійне місце є потрібне людам, щоби вони могли на своїх варстатах (у селянина таким варстатом є поле) працювати, а дороги знов є потрібні, аби люде могли сходитися з другими людьми, аби одні витвори відносити, а другі знов приносити.

Коли подивимося на мапу, а виміно в якимсь місці багато міст, або коли читаємо, що якийсь край має густе населення, так що на один квадратний кілометр припадає 200 або більше люде, то можемо напевно сказати, що там є густа комунікація (получення, —

слово латинське) і що там дуже високо стоїть промисл і торговля. Знов історія виказує, що навіть уся цивілізація (людський поступ) є сполучена з густотою населення; від густоти населення залежить й стан просвіти якогось краю. Бо на яким ступні видимо цивілізацію, всюди вона є ділом і вислідом виміни духових і матеріальних впливів і всюди там товарова обміна та дороги грають першорядну роль.

Тут ще додаю, що тепер до комунікації долучують не тільки всякого рода дороги, але зачисляють телеграфи, телефони, пошту, які також разносять товари, хоч не з матерії, але духові; вони заносять і приносять людські думки, бажання, повідомлення, поручення, інформації і таке инше, яке у великій, а навіть в переважній мірі служить торгівлі та промислови.

Що є спонукою й причиною, що люде не раз з найдальших кінців сходяться разом, аби з собою торгувати? Є дві причини на це: одною є потреба, а другою жадоба зиску. І ті причини з рівною силою виступають як у по-

одиноких людей, так й у держав. Держави торгують з конечности, бо, як знаємо, скарби землі не всюди є рівномірно розложені. В однім місці є залізо та інші метали і там виробляють з сього різні прилади, в другім місці цього нема, а за се є багато хліба й худоби. Отже мусять наступити виміна чи купно, що є получене часто із зиском. Хто чогось більше потребує, мусять більше заплатити.

Але звичайно кожда держава старається не тільки заспокоїти свої найзвичайніші потреби, але ще старається конче мати готовий заощаджений капітал, аби можна було справити і завести інші потрібні річи, яких їй треба до оборони. Тими річами є добрі военні середники, висока просвіта, бо се також добрий оборонний засіб, а передовсім старається витворити високий промисл і торгівлю, які є жерелом її багатства і відпорности.

Тепер всюди на світі є такий устрій по державах, що кожній індивідуальности, себ то кожній особі є дане широко, свобідне поле до розвою її спосібностей і зручності і звичайно не ставиться обмежень в збираню чи обміні багатств. Як кажеться, є вільна конкуренція зі всіма її добрими і лихими сторонами, як нпр. нищення слабшого капіталу більшим капіталом. Проти цього то і повстають нїби соціялістично-комуністи, чи там — як в Росії їх називають — більшевики. Вони хочуть усунути таку довільність і господарську свободу поодиноких осіб, вони хочуть конче знищити чинність приватного капіталу, а хочуть всі багатства, весь промисл і торгівлю віддати державі. На їх думку держава має все вироблювати, всім торгувати, а промисловці й купці мають бути тільки державними урядниками. Зиском мають всі ділитися однако. Як знаємо, нозочасні держави попирають сей перший спосіб господарки, індивідуалістичний, а то тому, бо через нього держава скорше багатіє. Через се, що жадобі чоловіка не ставиться границь, чоловік, аби прийти до майна, охотнійше працює і у всяку працю, у всякий промисл вкладає більше розуму і винахідливости. За се в такім устрою то є зле, що тут люде та держава менше числяться з правдою та справедливістю. Піднесу тут, що кому-

ністичні мрії не є зовсім нові, ані не є нові проби завести комуністичний лад. Деякі турецько-монгольські держави в Азії в середніх віках заводили його в себе. І серед християн деякі секти заводили його під позором, неначеб він відповідав життю давних християн. Одначе проти нього все виступали, бо він був получений з великим змінами в світовій господарці. А що найважніше, то здається світ до нього або не дожде, бо він є можливий на тлі вищого ладу і цивілізації, або може й противиться основам людської природи.

Ми порушили сю справу можливого устрою тому, що вона стоїть в звязи зі способом збирання багатств і їх розділу, має дещо спільного, але тільки в часті, з нашими староукраїнськими правительственними операціями і теперішніми кооперативами.

Як там справа з тим всім не стоїть, висока торгівля, викликана високим промислом — се найголовніше й найвище бажання, се найвища ціль кожної держави, се її сила, її енергія, се доказ справности її інтелігенції та сприту. І ніщо дивного, що вона стоїть в як найтіснішій звязи з міжнародними відносинами і з іншими всякими складними економічними чинностями, як із спільною справою міжнародних мір, гроша і кредиту. А вжеж знаємо добре всі, в якій тісній звязи стоїть торгівля з політикою і зза чого нераз велися найкривавіші війни. Майже всі війни, хоч в них нераз позірно ходило о віру, або о що инше, то в суті річи, коли добре вглянути в їх зміст, були се боротьби за торговельні або якісь інші матеріальні користи. Бо державам не тільки залежить на витворах товарів з сирого матеріалу, але також ходить о краї, в яких бля їх можна було збутти і ще заробити. А заробок, се найважніше, о що всім ходить. Він є потрібний до удосконалення свого життя, до вигід, до улпшення державної машини, одним словом капітал є конечний до добробуту і щастя всіх.

Тепер киньмо оком на колишню нашу торгівлю. Ходить нам о те, аби виказати, що ми маємо також купецький сприт, що наші предки завдячували торгівлі і промислови розв'язок своїй держави і своє значіння в світі та свої багатства. А свою власну торгівлю можна

виробити і високо поставити тільки у власній державі. І тоді, як ми мали за сляжких часів свою самостійність, можемо сміло сказати, ми були одним із перших купецьких народів на світі. Зліди торгівлі на наших землях є дуже давні, так давні, як давні є перші державні організації в Європі і в Азії, як давне є наладження сусідських справ, як давне є право гостинности для союзника, як давне є розуміння і змагання до вигоди і кращого упорядкування життя. Хоч ми не добре знаємо нашу історію перед Христом і в перших віках по Христі, то не улягає найменшому сумнівови, що наші предки жили на тих самих землях, з виїмкою хиба полоси чорноморських степів, що й тепер. А в часах історичних виступають вони звичайно під іменем тих орд, які нераз панували над ними, — все одно, чи то були Скити, чи Сармати, чи хто инший. Вже навіть в тих часах, коли наші предки ще не знали ані бронзи, ані заліза, а тільки уживали обробленого креміння, то вже тоді не жили відокремлені, а зносилися в торговельних цілях з иншими, дальше положеними, культурнішими краями з над Середземного Моря, або з Азії і спроваджували від них ліпше знаряддя і винаходи: скляні річи, кращі глиняні начиння, ножі, списи, мечі з бронзи, або з иншого металю, всякі оздобні річи з мушель, з слоневої кости, з янтару (бурштину), а за се — як можна сподіватися — давали якісь свої вироби, або якісь свої продукти, яких купці жадали від них. І річи знайдені по могилах, загублені, або сховані в землю гроші стверджують, що зносили з далекими краями, се є з огнищами культур, якими були: Єгипет, Греція, Рям, Індії, Персія, були доволі широкі. Навіть в тих далеких часах заходили чужі купці до нас, а наші знов ходили в чужі краї.

А вже нема що й говорити про славні часи наших перших князів в Київі, або в Галичі. Тоді наша держава за їх панування була найзаможнішою і найбагатшою в світі, а прийшла вона до сього головно через свої товари, за якими попитували, се є через свою торгівлю і мудру політику. Вправді мали князі досить доходів з податків, але вони тим не вдоволялися, а старалися

ще піднести державний маєток корисними торговими операціями. Торговля не лиш доповнювала бюджет, торговля стягала до краю чуже золото і срібло, вона багатила державний скарб і купців, які її вели і виходила на добро усіх громадян держави (підданих). Селянин, чи промисловець давав вправді податок, але з тим податком ще було й досить клопоту, його ще треба було перемінити на метал (на гроші). Зібраний податок, се є дань, не все була плачена срібними гривнами, але по більшій часті скірками соболів, кун, лисів або иншими, зовсім так, як до недавна ще в Московщині платили податки сибірські племена. Сі податки стягали або місцеві княжі урядники, або післані князем люде зі столиці. Стягнувши їх, складали в складницях, а коли все було готове, відвозили на зладжених човнах до Київ, або передавали до відвозу висланим князем податковим урядникам. Цілі флоты зі всіх закутків просторої української держави звозили ці данини ріками й допливами Дніпра, які тоді були значно більші, до матері українських городів — до столиці. Тут був збірний пункт.

Чудове мав положення наш Київ і корисне. Другого відповіднішого місця не було в цілій східній Європі. Він був природною централею (осередком) не тільки усього Дніпрового доріча, але й сусідних річних областей. А побічними допливами, пересунувши тільки трохи човна суходолом (ті місця називалися волоками) можна було легко дістатися до всіх рік східної і середньої Європи. І так нпр. Припять лучила Дніпро з Бугом та Вислою, Сейм з Дюном, Десна з Окою, допливом Волги, верхній Дніпро лучився з західньою Двиною, Волгою і з великими озерами в околиці нинішнього Петрограду. Крім того в Київі перехрещувалися з водною сіткою доріг численні сухопутні дороги, які вели до Польщі, до Чех, до Угорщини. Дальше йшов шлях над долиною Волгу, а звідси до середньої Азії, опісля на Кавказ, а звідси до Вірменії і до Персії. Дніпром міг легко кождий дістатися на Чорне Море, що тоді носило назву „Руського Моря“, а звідтам, на Середземне.

Українські купці заходили аж геть на Сибір, до західньої і середньої Азії

званої Туркестаном, до Персії, до Арабської держави, до грецьких міст, положених над Чорним і Середземним Морем, а навіть до єгипетського міста в Африці — до Александрії.

І нічого дивного в тім! Київ за княжих часів, а особливо за Святослава, Володимира Великого, за Ярослава Мудрого належав до найбагатших й найбільших міст на цілім світі. Тут було найбільше мешканців, тут були найвеличавіші будівлі, сюди зїздилися також купці всіх знаних країв і вір з Азії, з Африки, західньої Європи, привозили свої товари, а купували українські. Коли на Заході в Європі міста були рідкі й малі та числили звичайно 20 - 40 тисяч населення, то Київ мав кількасот тисяч населення, а для торгу аж 8 ринків. Тай не тільки одним Київом могла тоді почванитися Україна. Тоді було над Дніпром і його допливами багато інших заможних городів. І ся многочисельність міст, що свідчила про заможність тодішньої нашої держави і сильним купецьким руху, дуже дивувала чужинців. Скандинавці в своїх піснях називали давню Україну стороною городів. А арабський історик з початку X. в. говорить ще щось більше, по його словам, Україна, котру він, як й інші його країне, добре знали, мала би складатися переважно з городів і — по його словам — жила вона в таких достатках, яких в других краях не було.

І цікаво, що коли в західній Європі в IX. і X. в. задля рідкості металевої монети люде по більшій часті мінjali товари, у нас, на Україні, переважала торговля готовими грїшми. В пізнійших часах для більш знаних купців навіть кредитували (боргували). А все то свідчить про величезний розвій культури, певности і солідности, яку давала наша держава.

Справді по городах, а особливо в Києві било гаряче життя, тут все кипіла велика торговля. Столиця України була тоді нервовим центром і серцем — можнаб сказати — не тільки східньо-європейської рівнини, але цілої Славянщини. Тут звозили багато найрізномроднійшого товару, найрізномроднійші одяги, тут можна було видіти найрізномроднійших чужинців і чути різні мови світа. За товари платили як хто хотів, або грїшми, або мінjali, але переважно

таки платили готівкою. В обігу були грецькі, арабські, українські, взагалі всякі монети, які де били. І тепер ті гроші находимо в землі.

Найвеличавіший вид представляв Київ на весну, десь під кінець квітня, або з початком мая. Тоді зі всіх міст, як: з Новгороду, Смоленська, Турова, Любеча, Чернигова, Вишгорода і т. д. купці на закуплених човнах, навантажених товаром, дорогими скірами, медом, воском, невільвиками зїжджалися в Київ і тут насамперід відбували торги, а потім десь в червні разом з княжим товаром, під асистєю княжої дружини відїжджали в далеку дорогу, з початку Дніпром, а потім Чорним Морем на торги до Царгороду, де були їх побратими й де вони мали свою дільницю, свій ринок, свої складниці. Тут вони збували свої товари, конкуруючи з купцями інших народів. Весняні й осінні торги по повороті з Царгороду були найінтереснійші й тоді було найбільше всякого товару — як свого, так і чужого. Сюди зїздилися свої люде, аби купити або збути, що було потреба, — так менше більше, як се тепер усе видиться. Купували всяке найнеобхіднійше залізне знаряддя, яке тоді було дуже рідке: сокири, ножі, сверли, пилки і т. и.; купували худобу, сіль, всяке начиння з дерева, з лозини, боднарські вироби, скіру, деготь тай різні інші артикули свої або чужі. Для чужих купців, що приїздили з далеких сторін, були на продаж найдорожші скіри, а то: бобрів, соболів, білок, чорних кун, білих, червених і чорно-білих лисів, рябих заяців, кіз, березова кора, рибячий клей, всякі роди виправленої скіри на обув, яструби до ловів, янтар (бурштин) з Литви Прус, залізні річи, як: мечі, стріли деякі метали, яких не було на Сході, худоба, якої було на Україні подостатком і якої достарчали ще орди. Зі скіри за якими у Арабів та в Греків був найбільший попит, а за якими вони, не вважаючи на різні небезпеки тяжкої й далекої подорожі, приїздили на Україну, виробляли кожухи, шапки, кафтани, або уживали на підшиття. Кожухи мали колись більший попит ізза незнання по кімнатах печей. Кожухи й скіри — се був найважнійший товар.

Також згадують чужі купці про продаж мамутових зубів. Колись то

давно, як се виказує наука, жили на наших північних областях великі звірята, подібні до слонів. Вони — що правда — вигибли, а зуби їх находили і яко цінність продавали. З них виробляли Араби гребені, скриньочки і інші оздобні річи. Маса вивозили воску, якого уживали до церков, до освітлення домів, бо иншого світельного матеріалу не знали, продавали мід, що заступав цукор. Дуже пошукуваним і добре платним товаром у жидівських і арабських купців були невільники. Невільників давала досить війна. Часть полонників забирали частю до господарки князі і бояре, а решту продавали. В степових бідних сторонах часто родичі за хліб продавали і свої діти. Тоді то по цілім світі провадилася ця — на наші звичаї — безбожна торговля. А купували їх — як сказано — найбільше Жиди і Араби і доставляли багатим могомедамам до гаремів та до послуги. А дещо пізнійше, від XII. століття, хлопців купували Турки, переводили на свою віру та вичували їх на хоробрих жовчирів-яничар, щоби потім завойовувати ними християнські краї. Навіть не раз і християне на Заході уживали невільників, звичайно иншої віри. По більших містах Середземного Моря на торговицях повно було молодих невільників різних народів і різних вір. Греки, тодішні пани Чорного Моря, зовсім не робили трудностей для могомеданських невілицьких купців і агентів. Найдорожше платили за Татар, потім за Черкесів, відтак йшли Греки, Альбанці, а аж потім східні Словяни, Сербі і инші народи.

Ось такі були тодішні наші товари, які ми продавали. А до нас привозили і ми купували від чужих купців всякі оздобні річи ювілерські, гарні намиста, ковтки, наручники, чи там инакше кажучи, бранзолети, кульчики, нашійники, шпильки, різні оздобні річи з шкла, особливе для бідних, а передовсім скляні намиста. Дальше привозили гарнійшу посудину. За Володимира Великого таке було на Україні багатство, що служба його жадала тільки срібного начиння й ліжок

З оздобними ювілерськими річами або осібно діставалося на торг дороге каміння, як: смарагди, туркуси, рубіни, шафіри, діаманти, а передовсім перли.

Порцеляна, яка з Китаю прийшла до західної Азії і там уживалася, за княжих часів знана була і в нас, а в західній Європі уживали її аж в XIV. в. Найбільший попит був у нас серед багатших верств за едвобними матеріями, все одно, чи то був чистий едвоб, чи нашиваний (не раз золотими нитками) всякою гарною орнаментикою. Властиво вітчиною едвобу був Китай (Хіни), але вже тоді уміли Греки та Араби плекати шовковниці і грецькі міста мали досить прядівень і ткацьких варстатів. Так як тепер, так само й тоді знали різні сорти сеї матерії. Додавали до едвобу, аби його зробити витревалійшим, лону, вовни, бавовни і такі роди називали бальдахінами. Густо ткана, тяжка шовкова матерія називалася аксамітом (грецьке слово) і її вміли виробляти Греки. Продавали багато инших родів едвобу, що носили назву атласу, камки і т. п.

Так до церков, як також для багатих яко перфуми і кадила продавали живиці з різних дерев, які росли в Індіях, в Персії, в Арабії. Вони носили назви: бальсам, мастіка, ладан, амбра. Амбра не була живиця, а матерія, виділена з морської риби потвалія.

Продавано також різні фарбарські дерева, різні корінні товари, потрібні до приправ страв і напиків, полудневі овочі і вина.

Не треба також забувати і про різні лічничі середники, зілля, коріння, які також приходили з тих країв (альоес, рабарбер).

Ось так здебільша після описів своїх й чужих сучасників виглядав в X., XI. і XII. століттю славний київський торг і такі важнійші артикули там виставлялися на торг. Але се все ще далеко не повний образ.

Однак, аби знов не попасти в блуд, та щоби не створити невірною образу про тодішні торговельні відносини, не можна тодішніх торговельних відносин порівнувати з теперішніми відносинами, з відносинами часів великого промислу і капіталу. Як кораблі, чи там судна тодішні своєю величиною і повністю не були подібні до великих теперішніх морських кораблів, так також і капітал операційний купців не міг йти в порівняння з теперішнім капіталом. Судна, на яких возили товари, се були собі звичайні човни, подібні

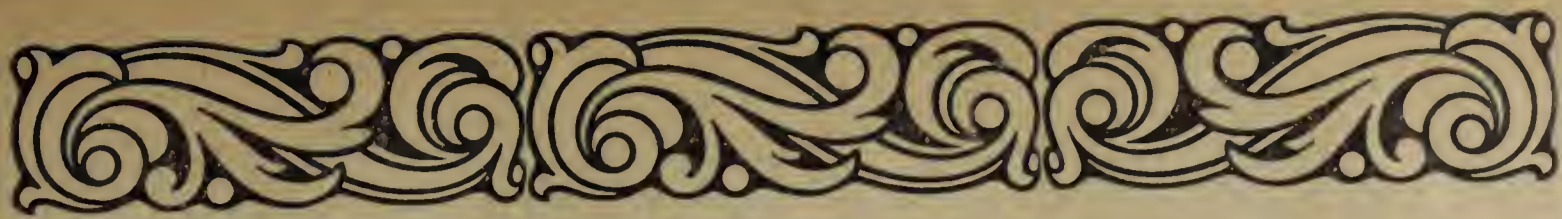
певно до пізвійших козацьких чайок, в яких можна було помістити кільканайцять або кількадесять людей, або тягар відповідний цій кількості людей. Ба, навіть ходило о те, щоби сі судна не були надто великі, бо около Дніпрових порогів треба їх було висувати на беріг і пересувати, чи там перевозити цілими кільометрами. З дуже великими човнами, без машинерії булоб багато клопоту. Також не треба думати, що тодішні купці розпоряджали такими сумами, як теперішні. Хоч коли взяти давність часу, більшу рідкість гроша, а через се більшу вартість його, то се були досить значні суми. Щоби мати приблизний образ оборотових акцій того часу, нехай послужать приклади з дещо пізвійших часів. В нашім Новгороді оперували німецькі купці пересічно капіталом у висоті 10.000 німецьких марок, очевидно передвоєнного курсу. А щоби бути членом новгородського купецького товариства, яке ґрупувалось коло церкви св. Івана на Опоках, треба було вложити уділ, не більше як 50 гривень срібла, се є около 1000 карбованців срібла на передвсєнну вартість. Се, очевидно, були дрібніші, пересічні капіталісти, хоч не збувало на таких, котрі розпоряджали значнішими сумами.

Торговля Київз Константинополем спочивала в руках правительства; правительству ходило о те, аби данину, побирану в сирівцях, відпродати за гроші в сріблі або в золоті, бо ними лекше було оперувати, як скірами, котрі занимали багато місця і легко нищилися. Гріш з податків і доходів йшов по більшій часті на утримання війська, на зброю, на домові вигоди. Господарка була природва, се є визискувано плоди землі. Промислу тоді, на жаль, більшого, крім такого, що заспокоював майже всі свої потреби, не було. Але й сього було досить. Він вироблювався, одначе дорівняти східньому грецькому і арабському, який стояв вже високо від давних часів, годі було. Але й ті багатства землі і той промисл, який був, були

достаточні, аби кидати досить товарів до чужих держав, аби стягнути багатства, потрібні до піднесення добробуту, до піднесення і творення міст, укріплень, вирубування лісів під управу землі, прорубування нових шляхів, повільного усушування забагнених і задеревлених просторів і тим подібного. Завдяки своєму правительству росло життя, множилась радість життя, більшало населення, а хвиля колонізації котилася на Волгу, Кавказ, та на Чорне Море. Тоді Україна від Угорщини й граняць Польщі обнімала майже цілу східню Европу і була без сумніву одною з наймогутнійших держав в світі. І так воно було до половини XI. віку, се є до часів київського князя Ярослава Мудрого. Потім наступає повільний відворот і повільний упадок державного життя, який насамперід зазначився занепадом торгівлі. Причиною сього були великі політичні зміни в Азії, які викликали упадок інших культурних держав в західньо-середущій Азії. А іменно наступило зубожіння середущої Азії, а через се повсталала мандрівка ксчівничих народів, які поперегинали всі ті великі торговельні шляхи, які провадили на Україну. Від XII. століття підносяться за се на добре всі держави, які були положені при морських берегах, підносяться краї над Середземним Морем і краї західньої Европи, положені над атлянтійським океаном. Отже над сухопутними дорогами, які вели з Азії через Україну, беруть верх інші морські держави — через що давні держави, які не мали сили пробитися до отвертих морей, поволи підупадають. Та сама доля стрінула і Україну.

А вжеж найбільший удар нашому державному життю завдала Польща, котра знищила до кінця не тільки й так надшарпане державне життя, але й до решти попереинимала всі нитки нашої торгівлі в свої руки. Через се Україна на довгі часи була позбавлена середників, які вели до значіння й багатства.

Підкарпатська Україна

Написав ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ.

I.

Підкарпатська Україна, офіційно називана „Підкарпатська Русь“, займає територію 12.100 км². Обіймає Мараморошську, Бережську жупу та частину Ужської й Угочавської. Столицею її є Ужгород над Угом. Частини Земплінської, Шаришської і Спишської жупи, заселені Українцями (Русьаками), належать адміністративно до Словакії разом з другим єпископським містом Пряшевом.

Ціла територія Підкарпатської України є останком великого простору, заселеного колись нашим племенем від Дунаю до Семигороду включно. У Загір'ю (Семигороді) наше плем'я здекаціонувалося в ХІХ. ст. до решти, а на Загір'ю (від Повади до Вишова, прироки Тиси в Румунії) задержалось в гірських околицях сімох жуп. Давне українське плем'я Білих Хорватів творило на Загір'ю первісну людність перед приходом Мадярів. З родовими князями на чолі підлягали вони Київській Україні від Олега до смерті Володимира.

З приходом Мадярів при кінці ІХ. ст. грали вони визначну роль в організації держави, займаючи чільні становища за Арпадовичів (992—1301), що говорили руською мовою на своїм дворі. Українська людність скріплювалася еміграцією на Загір'я за Андрія I, Кольмана, Андрія II, Белі IV і Володислава IV — та вкінці за Федора Коріятовича (1354—1393). Князь Лев I захопив Закарпаття і прилучив його наново до Галицько-волинської держави, куди належало від 1281—1321. Під Арпадовичами і за мішаної династії (1306—1426) руська країна (*Universitas populorum ruthenorum*) мала свою автономію з окремою радою, судівництвом і адміністрацією. Але злятинізована аристократія за Авдигавенів (1306—1382) відчужилася від народу на бік до Мадярів, які перейшли під верховладу Риму.

З пересуненням економічних осередків зі сходу на захід завязалася угорсько-польська коаліція проти Литви і означила нинішню границю між Галичиною і Закарпаттям за Володислава Ягайла 1387 р.

Українці, позбавлені аристократії, опиралися латинізації завдяки монастирям в Мукачеві і Грушеві в Мараморощині. Їх церква підлягала перемиському єпископству. Але із оснований мукачівського єпископства 1491 р. впала під догляд латинських єпископів в Ягрі (*Eger*). Духовенство і нарід зіпхнені до стану кріпаків. Духовенство прийняло унію 1649 р., але її перевага довершилась щойно 1734 р. Тоді єпископи підняли 50-літню боротьбу за незалежність церкви від Ягру і добули самостійність мукачівської єпархії від Риму через Марію Тересу 1771 р. Перший незалежний єпископ Андрій Бачинський (1772—1809) переніс столицю з Мукачева до Ужгороду, заснував семінарію і бібліотеку і високо підніс освіту. Утворився кружок учених, з яких вийшли професори львівського університету за Микося II. Н. Земанчик і Лодій та творець болгарського відродження Юрій Гуда Венелін. В ХVІІ і ХVІІІ ст. пишеться хроніки і уч. євангелія народньою мовою. Під впливом словянського відродження powstaє грама тика Лучкая 1830 р. на народній основі. Нею користувався М. Шашкевич.

Після Наполеона Австрія творила малярську надію, аби на ній опертиса проти Словян і виграла повстання Мадярів під Кошутом підчас весни народів. Нарід дістав волю від кріпацтва. Але повстання малярських централістів здавлено з підмогою царя Николи I. Підкарпаття заявилоса за прилученням до Галичини 1848 р., але Австрія утворила осібний руський дестрикт з чотирьох комітатів під кермою Адольфа Добрянського. В літературі бере верх москвофільський курс і вона осідає на

мілині; суспільність залита мадярщиною в урядах і в літературі, тратить національне почуття.

Після австрійсько-угорської угоди зачалася мадярська реакція. Змадяризовано поступово уряди, школи, церкву, родину, а навіть дітей від третього року в захистах виховувано на Мадярів, через що змадяризувалася половина Підкарпатської України. Інтелігенція прибрала назву Мадярів „görek katholicus“ (гр.-кат.), говорить по мадярськи, називає свої діти іменами мадярських королів і святих, змінює руські назви на мадярські. На нарід напущено

ціональне почуття держиться ще у народі в горах. Одинокий тижневий часопис Волошина „Наука“ від 1898 р. є ознакою загибаючого цілого українського племені під гнетом Мадярів в часі вибуху великої війни.

II.

Велика війна принесла пробудження поневолених націй. Завизволенням Українців в Росії піднялися і народи Австрії в обороні своєї державности на основі самоозначення. Американські Українці із Закарпаття, прийняті в „Середньо-європейський союз народів“ (23. X.

ГУСТ. Замок квязя Гуцулії Бориса з XIV ст., розвалений після легенди Довбушевим товаришем Пихтею.

хмару по мадярськи говорячих Жадів, які лихвою, підкупством, процесами та розбоєм при підмозі уряду захоплюють землю, будинки і худобу в кождім селі і замінюють людність у своїх робітників, підпираючи цілою силою мадяризацію. Щойно на протест Шотландця Еґана заводить уряд в 1890-их роках деякі економічні реформи серед селянства з огляду на оціню в світі. Але мадярщина поступає далі. Половина людности емігрує до Америки, де становить коло 200.000 кольтоністів. На-

1918 р.), рішили за порадою Вільсона утворити автономну країну в союзі із Чехословачією. При голосованню делегатів церковних брацтв заявилося 67% за Чехословачією, а 33% за Україною. На основі згоди з президентом Мазариком з дня 25. жовтня підкарпатські Українці мали утворити „автономну державу“ в таких границях, „аби всі Русини були задоволені“.

Тимчасом Українці в давній Угорщині скликали три Ради. Одна у Пряшеві під проводом д-ра Бескида зая-

вилася за Чехословакією, друга з Савою на чолі в Ужгороді за „Руською Україною“ в звязи з Мадярщиною, третя під проводом братів Бращайків в Густі з злукою з Україною. Мадярське міністерство Каролія видало закон автономії Руської країни“ дня 21. XII. 1918 р. з правом окремого сойму і управою через руського губернатора і міністра.

Тимчасом посол американських Українців, Др. Гриць Жаткович віднався в Парижі з др. Бескидом і вів переговори з др. Бенешом і др. Брамаржем, як чеськими делегатами на мировій конференції. Всі три краєві Ради зедналися в одну Центральну Руську Раду в Ужгороді дня 8. мая 1919 р. і ухвалили 16. мая 14 пунктів угоди з Чехословакією, в яких зазначено домагання границь до Попраду і права апеляції до Ліги Народів. Але границі означила — як повідомив др. Бенеш — сама мирова конференція з власних окремих зглядів“ по ріку Гуг з Ужгородом включно. Протест, зазначений Жатковичем у дра Бенеша, спокоево заповненням, що се тільки провізоричні границі, які полагождать і собою обі держави: Ч. С. Республіка „Підкарпатська Русь“.

Жаткович згодився на утворення Директорії під своїм проводом і який успіхами поїхав до Америки. Чеський уряд заіменував тоді дра Брейху начальником горожанської управи. Дня 8. листопада 1919 р. оголосив ген. Енок генеральний статут з рамени Союзу Народів про автономію адміністрації, фінансів і шкільництва на мадюрській мові. (Автономія полягає на тому, що „Підкарпатська Русь“ має мати свій сойм з 40 членів і висилає 9 послів до парламенту в Празі. Той Сойм має законодавчу власть у всіх язикових, шкільних і релігійних справах, в ділах місцевої адміністрації і в других справах, визначених законами Ч. С. Республіки. Губернатора іменує президент Ч. С. Р., але він відповідальний перед Соймом.)

Як Жаткович вернув, іменовано членів Директорії: о. А. Волошина, др. Ю. Бращайка, Пузу і Ю. Гаджегу. Але ця Директорія не утворила свого органу, ні уряду і втратила свою повагу у народі. Жаткович не хотів прийняти границь, предложених головою

„Словацького Парляментарного Клубу“, який признав за Підкарпатською Україною тільки землі між Угом і Цирокою (се є: часть Ужгородського і Земплинського комітату). Він подався з Директорією до димісії 19. лютого 1920 р.

Тоді полагоджено справу успокоєнням, що границі порішить парламент Ч. С. Р. зі соймом П. Руси. Жаткович приймив місце губернатора 26. квітня с. р. з Губерніяльною Радою при боці. Він обняв уряд з віцегубернатором др. Еренфельдом на початку мая, але не старався зеднати собі народу, ані навіть утворити поважної партії. Тільки вироблював план для забезпечення автономії і домагався його прийняття в центральних властей. Домагався передовсім додання руських конскрипційних органів підчас обчислення людности в 1921 р. у спірних областях Земплину, Шариша і Спишу.

Урядники тих жуп під проводом жупана Славіка оголосили листки перед конскрипцією, що „у Словенску не в ніяких Русинів“, а противне твердження є мадярською агітацією. Колиж Жаткович переконався підчас конскрипції про те, що це дійсно, по його думці, ведення спису людности, вніс резігнацію 16. марта 1921 р., яку прийнято в маю. Жаткович поїхав до Америки добиватися міжнародною дорогою сповнення домагань американських Русинів і всіх партій Підкарпатської Руси. Соймові вибори ще не переведено з огляду на стан суспільности.

III.

Офіціальне обчислення людности 1921 р. подає на Підкарпатській Україні 320.000 Українців, 102.998 Мадярів, 82.124 Жадів, 53.515 Москалів (москвофілів), 19.289 Чехословаків, 13.816 Румунів, 7.721 Німців, 1.205 інших народностей. На сю мішану суспільність було 1921 р. 519 руських (українських) шкіл, 115 мадярських, 32 словацьких, 7 румунських і 6 німецьких. Одначе число „руських шкіл“ треба брати обережно, бо учителями в частині є люде, які ведуть руські школи далі в мадярській мові не з переконання, але силою привычки і інерції з браку підручників. Галичан учителів є поверх пів сотні і там ведеться школа на зразок галицьких шкіл в місцевій мові.

В школі заведено по думці статуту викладовою матірню мову, значить: українську з відтінками всяких льокальних говорів. Анкета язикознавців, скликана 15. червня 1921 р., заявила за українською мовою на основі Лучкая і зміною правопису з давнього етимологічного на більш фонетичний. Але проти тої реформи піднявся голос „Учительської Ради“, скликаної 5. серпня с. р.

Др. Гриць Жаткович, б. губернатор Підкарпатської України.

Вона рішила увести граматику місцевої мови, не української, ані „москальської“, не на основі Лучкая, а на основі „руської“ граматики Сабова в перерібці автохтонної комісії під проводом др. Гіядора Стрипського. Ту нехить до уведення літературної мови належить пояснювати консерватизмом учительства, що мусіло би вчитися або української або великоруської літератури, а до сього не має воно охоти, а боїться конкуренції „зайдів“.

В більших містах є горожанські школи. Середнє шкільництво не стоїть так ясно що до мови. Гімназій є чотири. В Ужгороді клясична повна гімназія, обсаджена майже самими місцевими, послугується „язичієм“, в Мукачеві повна реальна гімназія, ведена москвофілами, послугується великоруською мовою, а в Берегові, обсаджена Галичанами і Чехами (тепер до V. кл. 150 учен.), малоруською, себто українською мовою. Крім них отвирається

у вересві с. р. нова реальна гімназія в Густі, мова її залежить від людей, якими буде обсаджена. При кожній гімназії є малярські паралельки (знесені тільки в Ужгороді від першої кляси 1921/2 р.). Та крім них є офіційально признана малярська повна гімназія в Берегасі, де на 400 учеників було 50% Жидів.

Учительських семінарій є дві мужеські, а дві жіночі: в Ужгороді карпаторуські, в Мукачеві „руські“. З початком року засновано ще три торговельні школи: в Ужгороді, Мукачеві і Севлюші.

На школу ложиться з боку правительства великі фонди, бо всюди уладжено на державний кошт інтернати, де мешкає майже вся руська молодіж за малою доплатою.

Коштом держави з рамепи Шкільного реферату уладжено підчас фєрій 1920 і 1921 доповняючі учительські курси в Ужгороді, господарські курси в Мукачеві, та співацькі курси по різних містах. На слідуючі чотири роки висилає Шкільний реферат на кошт держави десять учителів з Підкарпатської України на університет до Праги. Він приготовлює і видає в Празі підручники для руської мови спершу для низчих кляс, назначені для гімназій і виділових шкіл разом.

Взагалі Шкільний Реферат під проводом референта Пешєка не жалує фондів для піднесення освіти і культури нашого народу. Брак одначе державної семінарії в народнім дусі, що виховала би як найскорше нових учителів. Тільки свідомі народні учителі можуть піднести культуру і освіту сільського народу найскорше і найпевніше.

IV.

На культурнім полі поступає Підкарпатська Україна величезними кроками. За три літа перейшла період галицького відродження від Шашкевича до В. Барвінського. Тепер стоїть в 1870-их роках.

Перше місце в тій праці належить тов. „Просвіта“, основаному 9. мая 1920 р. Головою є др. Ю. Брашайко. „Просвіта“ має філії в Берегасі, Густі, Ясеню, діяльних читалень 25. В товаристві зорганізовано вісім комісій, з яких найбільшу діяльність проявила видав-

нича і театральна. Видавнича комісія видала кілька популярних і наукових книжок в області історії, літератури і мови Підкарпатської України*) і видвигнула з вароду селянина письменника, Демява Лукача. Бібліотечна комісія веде бібліотеку, зложену з 930 чисел, а 1200 томів, прилану тов. ім. Шевченка і „Просвітою“ зі Львова. Музейна збирає пам'ятки культури Підкарпатської України. Подбала про задержання музею археолога Теодора Легоцького, який закупили були Жиди і хотіли вивезти за границю. Поробила ревіндикації наших культурних пам'яток з музеїв в Будапешті і Відні.

Театральна комісія оснувала Руський театр в Ужгороді, який існує від 15. січня 1921 р. В склад його входять передовсім члени капелі Кошиця. Вистави і концерти бувають двічі на тиждень в міському театрі в Ужгороді і в провінції по містах і селах. Режисером є Борис Кривецький з Квіва. В кінцем серпня обняв провід театру Микола Садовський, відомий корифей української сцени.

Економічні інституції переизсшають культурний розвій завдяки звязкови з Америкою і з Чехами. На чолі стоїть Підкарпатський банк в Ужгороді, оснований в маю 1920 р. за допомогою амер. Українців. Дирекцію сповняють о. А. Волошин, Ю. Брацайко і К. Грабар. Банк має філії в Мукачеві, Густі та в Америці в Мс. Keesport „American Exchange Bank“. За перших 6 місяців було чистого доходу 250.000 корон ч. З перенесенням банку на площу Масарика близько торговиці тепер піднявся рух ще більше. Русофіли завязали конкурентну інституцію „Русский народный Банк“, але він не видержує конкуренції.

Краєвий кооперативний Союз, оснований 15. квітня 1920 р. на основі 1% мільона капіталу *Ustředni Jednoty Cesko-slov. spolku*. Дирекція складалася первісно з А. Волошина, Василя Гаджеги і дра Ю. Брацайка

*) Історія Підкарпатської Русі Василя Пачовського (в двох частях); Літературні стремління Підкарпатських Русинів дра Вол. Барчака; О письменном язичі Подкарпатских Русинів Августина Волошина (написана дуже добре і зі знанням).

та з москвофілів Ілії Гаджеги і дра Гомічкова. Але вони вступили в лютім, бо не прийнято в члени дра А. Бескида і дра Гагатка. Заснували собі „Русский кооперативный Союз“. Краєвий Союз має 6 філій (в Мукачеві, Севлюші, Густі, Волосявці, Іршаві, Перечині) та 76 дружеств по селах. Однак по селах нема кому їх вести. За те розвинулися склени в Густі, Ясені, Веряци і Вижніх Верецьких. Тсвариство має врату, бо закупило багато рільничих машин, які немають приноврелення в гірській Підкарпатській Україні. Крім сього є дві інституції, засновані урядом: Сільський Господар і Товариство збуту худоби.

За ініціативою Ев. Вулки оснований товариство інвалідів „Надія“ під проводом дра Ю. Брацайка. Ціль його: нести поміч военним інвалідам та вдовам і сиротам по вояках. „Надія“ має шість філій і поверх 100 кружків та 12.000 членів, з яких 90% є Українці. Мовою урядовою є українська.

Згадати належить „Комітет допомоги укр. збігцям“ в Ужгороді, оснований в червні 1920 р. за допомогою Червоного Хреста і амер. Українців. Комітет веде харчівню для біженців, видає обід і вечерю по 10 корон ч., для незаосмотрених даром, поки не дістануть платного зайвяття. До кінця квітня видано 9569 платних обідів, 3969 безплатних; 9103 платних, 3783 безплатних вечер.

V.

Політичне життя не опирається ще на масах. Суспільність руська на Підкарпатській Україні оглядається не на народ, а на високу помічну руку з гори. Через це партії, хоч видають свої часописи, то всі вони підперті не членами партії, але зовнішніми фондами. Найважнішим поки що здобутком партії є часопис по думці програми, яка є тільки здобутком культурним, бо видавана руською мовою. На Підкарпатській маємо слідуєчі часописи тижневики:

1. „Руська Нива“, орган „русської хліборобської (земледільської) партії, оснований в серпні 1920 р. Редактором є др. Мих. Брацайко, адвокат з Густу. Ціль партії: дорогою найширшої автономії забезпечити господарські, культурні та політичні інтереси хлібо-

робського руського народа". Головою є Андрій Товт, селянин з Дравець, членами хлібороби. Партія має секретаріати і комітети по селах. Але живої агітації між народом не переводила. 2. „Вперед“, давнійше „Народ“, орган соціально-демократичної партії, якої головою є Ев. Пуза, б. майор гал. армії, помічником його є Ст. Клочурак, студ. прав з Ясіня. Членами є безземельні селяне і робітники. 3. „Наука“, орган незалежний Август. Волошина, заступає інтереси автономії, гр.-кат. церкви і на-

5) „Село“, орган сільської республіканської партії, основаної в серпні 1920 р. Головою є Юрко Чвінь з Лучок Велики селянин, який змінив імя на „Бальог“. Провід партії є в руках Чеха Хловпека, земледільського інспектора в Мукачеві. Підпирають її чеські аграрії. Ціль партії — укріпити чеський вплив. Ставиться ворожо до автономії.

7) „Карпаторусскій Вѣстник“, орган підкарпатського земледільського союзу, основаного 1920 р. під головою Карпаторуса адв. др. Мосифа

Український театр в Ужгороді. (Сцена з „Ой, не ходи Грицю“).

ціональну народню думку, заснований 1898 р. Перемінився в щоденник „Свобода“ з початком вересня 1921 р.

4) Русская Земля“, орган карпаторусської трудової партії, якої головою є др. Бескид, б. посол до мад. сойму, голова Н. Ради в Прешові, москвофіл. Редактором др. А. Гагатко та Цурканович з Буковини. Ширить агітацію за православ'ям і московську орієнтацію. 5) „Карпатская Русь“, безпартійная національна газета (щоденник), виходить від половини серпня 1921 р. В склад комітету входять місцеві москвофіли, але пишуть галицькі, які мають свою друкарню „Школьної Помощи“.

Каминського. Ширить автохтонну орієнтацію, прихильну Мадярам. 8) „Правда“, орган комуністичної партії під редакцією Ів. Мондока, Карпаторуса. Провід ведуть жидівські адвокати і Мадяре.

Ці три групи часописів показують три напрями орієнтації тутешньої інтелігенції, яка накидує свою думку народови з гори.

Окрім цього видаються місячники фахової організації учительства: 8) „Народна школа“ під редакцією В. Полянського і М. Григашія в Ужгороді та 9) „Культура“, фахова учительська часопись під ред. Василя Тиганія. Повстали в половині 1921 року. Стоять на автохтоннім ґрунті.

Шкільний реферат видає 10) „Учитель“, місячник фахового змісту. 11) „Вісник“, місячник для дітей, оба під редакцією д-ра Панькевича і 12) „Зоря“, місячник для піднесення культури під редакцією І. Коханого. 12) „Pedkarpatiska“, чеський тижневик під редакцією Jaroslava Drožda вид. Tov. jedn. Sokol. в Жгороді. 14) „Наша оборона“, орг. для інвалідів „Надія“ під ред. Танчавського і 15) „Кооператива“, фаховий орган кооперативного Союзу, виходить щомісяця.

VI.

Стан розвою суспільности на Підкарпатській Україні рівняється становищу чеської суспільности 70 рр. Замість переведення організації народу для провісного і економічного його піддвиження, займається вона язиковим, правописним і релігійним питанням. Інтелігенція орієнтується не на організацію народних мас, яка дала б їй силу, а на державу, від якої сподівається пошани і пошестей. Тому у вирішуванні язикової і правописної справи стоїть на незмінній становищі локальної мови, поки не рішиться „східний вопрос“ Буде велика Росія — будуть інтелігенти Росіянами, буде Україна — будуть Українцями. В цілій суспільности дуже глибоко закорінені аристократичний дух. Звідси нахил до нехтовання селянства і до прийому панської мови, що дорівняла би малярській в їх очах. Малярський дух, обожання малярської літератури і історії увійшли в кров і кість середнього покоління, яке не може приноровитися до нових обставин.

Духовенство з еп. Паппом на чолі становить опозиційний елемент до чеського уряду тому, що досі не одержує ніякої платні, а „коблина і роковина“ з боку народу відпала. Говорить в більшості дома по малярськи, до мужика ставляться як до людини низчого

рода, від якої вище стоїть кожний Жид. Тому й ненависть народу до попів дуже велика, яка відсуджує духовенство від політичної діяльности. Але нарід заховав глибоку побожність і привязання до руської церкви. Звідси нахил до православ'я, яке одначе не має відповідних священників і не остоїться.

Учительство, добре ситуоване в державній службі і в дякоучительських школах, могло би відгравати велику роль. Але воно мало обізнаве з українською культурою, якої його ніхто не учив — а дуже помалу забирається до її пізнання. Учительська організація займається більше своїм матеріальним, як культурним піднесенням учительства і народу.

Селянство темне, але має в собі зарід глибокої інтелігенції і розуму. Селянські діти виказують більші спосібности до науки, як мірні таланти інтелігентних верстов. Але проти їх образования виступає пасивний опір інтелігенції. Селяне мали за малярських часів економічні полекші в доставі хліба за роботу і сплавлення дерева до Малярщини, — тепер се відпало. Чеський уряд прихилив би селянство до себе переведенням земельної реформи і ревізією жидівських процесів, які захопили землю, полонини, будинки і худобу обманом, лихвою і ласкою малярського уряду. Селянство на поставлене питання, під яким панованням йому краще, чи під Малярами, чи під Румунами, чи під Чехами, — відповідає дипломатично: „Та вже най буде, як є, — коби гірше не було!“

Але національна свідомість росте серед мас великанським потенціальним темпом; маса має чутке ухо на все, що руське, що діється, чого сподіватися. За те інтелігенція захоче резерву і жде зміни, замість переводити організацію спосібного народу, який може їй дати силу і самопевність серед кожного режиму.

Холмщина і Волинь.

Написав ХОЛМЩАК.

В часі війни 1919 — 1920 р. під польську обсаду разом зі Східньою Галичиною дісталася частина земель, що належали вже до Української Народної Республіки: Холмщина з Підляшем і Волинь з Полісям. Це корінно українські землі, які наш народ замешкував від прасловянських часів, землі що в 1200 — 1340 р. спільно з Галичиною творили Галицько-володимирську державу, — судилося їм поки-що жити у тих самих відносинах, що галицькій волости, в тій самій неволі і недолі.

Простір і населення обсаджених частин Холмщини і Волині по обчисленням на 1914 р. було таке:

1. Холмська губернія (повіти Холм, Білгорай, Замостє, Томашів, Грубешів, Біла, Константинів, Володава) 10.445 км² і 841.000 населення, в чому 53% Українців, 24% Поляків;

2. Волинська губ. (пов. Володимир, Ковель, Луцьк, Дубно, Кременець, Рівне, Острог) 40.548 км², 2.227.000 населення, в чому 70% Українців, 7% Поляків;

3. Городненська губ. (пов. Берестє, Більськ, Кобринь) 13.701 км², 715.600 населення, в чому 61% Українців, 12% Поляків;

Минська губ. (пов. Пинськ, Мозир) 15.910 км², 402.000 населення, в чому 76% Українців, 2% Поляків.

Разом простір Холмщини і Волині має 80.614 км², населення в 1914 р. було 3.185.000 душ, в чому Українці становили більшість коло 70%. (Для порівняння: Східна Галичина має 54.577 км² і 4.731.651 населення, в чому 64% Українців).

В часі війни 1914 — 1920 р. Холмщина і ще більше Волинь була тереном війни і незвичайно потерпіла через те. Московський уряд у своїй безглуздій політиці в 1914 — 1915 р. зарядив при-

мусову евакуацію, — десятки і сотки тисяч Холмщан та Волинян перенесено у глибину Росії і вони пропали там марно через еміграційні невгоди. Німці і Австрійці в часі своєї окупації 1915 — 1918 р. евакуували знов цілі села на захід, — знов тисячі вмирили у злочасних таборах. Врешті і нова польська влада почала масові арештування і вивезення, особливо української інтелігенції, — цілі сотки загинули через голод і всякі хвороби в славних таборах і в'язницях у Берестю, Домбю, Стшалкові й ин. Через те доволі густо заселені наші землі запустили страшно. Статистика переведена в грудні 1919 р. у північних повітах вказала катастрофальне обниження населення:

Повіт	Населення		Густота (на 1 км ²)	
	1914 р.	1919 р.	1914 р.	1919 р.
Берестє	270.300	67.492	55	17
Кобринь	235.000	107.814	45	21
Пинськ	333.600	222.018	28	19

Так отже в кобринському повіті населення зменшилось більше чим на половину, — в Берестейщині не лишилася навіть одна третина! Правда, в 1920—21 р. частина примусових емігрантів стала вертатися на свої рідні села. Але новий управитель наших земель всею силою старається зломити цей поворотний рух: нещасних, знищених людей вивізати в етапах, відсилають у табори в глибину Польщі, арештують і вивізати як підозрілих о більшевизм! З великим трудом Холмщанин чи Волиняк може добутися до своєї власної землі. Кілько тепер населення, не знати напевно, — в кожному разі значно менше чим перед війною.

За те на опустошені землі поплила чужа, польська колонізація. Поляки по-

вбили собі мету знищити до решти українське населення і надати Холмщині та Волині польський характер. Польський сойм законом 17 грудня 20 р. призначив наші землі на колонізацію між Поляків, жовнірів польської армії. Колонізуються не тільки давні польські маєтки, але й землі української церкви та монастирів. Тисячі десятин землі віддано польським колоністам, — в день пливуть з глибини Польщі ватаги заселювати і польщити мношество страдальну Холмщину і Волинь. „Мудро піднести польське населення на Волині до 75%, а тоді буде нам досить“, казався один із таких колонізаторів. Чи справді Холмщина і Волинь мають стати польськими землями?!

Населення наших земель через війну зuboжило незвичайно. Безнастанні еквізичії московські, німецькі, австрійські і найбільше польські забрали народи майже весь живий інвентар. Так наприклад в Ковельському повіті ще 1915 р. на 1 км² було 19 штук рогатої худоби, свиней 5 штук; свині і вівці упали з 7 на 1 штуку, коні з 4 на одного і їх зруйнованих будинків числять 32.000. Тому одному повіті Поля довгий час лишались необсіяні і тепер щ остоять усткою. Найбільше потерпіло населення над рікою Стохід, де велася все боротьба, — дотепер села там зруйновані і виводжені, останки людей живуть у землянках, гинуть з голодового тифу і інших хворіб.

Нещасне населення рятується як може. Тисячі ідуть на заробітки на закордон — на гірку долю, серед чужих, ворогів. Свідоміше громадянство шукає вищої долі в організації кооперативів. Кооперація на Холмщині і Волині перед війною стояла вже доволі високо, на західній Волині зросла дуже за час української влади. Польська влада зруйнувала її на ново і робить все можливе, щоби не дати тим організаціям обновилися. Поки що сильніше зорганізовані тільки східно-волинські повіті: Дубно, Крем'янець, Острогож, Рівне — є союз кооперативів і споживчих товариств, що ширять свою сіть на села. В днях 22 — 23 марта 1921 р. на Волині відбувся зїзд кооператорів і виробив план дальшої праці. На жаль на західній Волині та в Холмщині дотепер кооперація стоїть дуже слабо.

Цій матеріальній руїні Холмщини і Волині відповідає вповні руїна духового життя і національно-політичної організації. За царської Росії ці землі були дуже мало освідомлені, — це був головний терен об'єднательної агітації, яку вело головню чорносотенне духовенство. Український рух переслідувано і нищено всякими способами, — не дозволено ніколи на видавання української газети, переслідувано українську книжку, не дозволювано навіть на театральні вистави. Прийшла війна і західні окупації. І Німці і Австрійці з недовірям відносились до українства. Німці аж під кінець своєї влади дозволили у Білій на Підляшші видавати українську газету і дали можливість оснувати українські школи. В австрійській окупації тільки завдяки великій праці Українських Січових Стрільців можна було оснувати пятьдесят українських шкіл на Волині, — на ніщо більше не дозволено. Поляки, що були в австрійській окупаційній адміністрації, відразу трактували Холмщину як країну чисто польську, і Волинь почали вони також польонізувати. Українська влада по берестейським мирі на короткий час працювала на цих просторах; скористали з того найбільше східні повіті Волині, де заложено ряд шкіл і культурних організацій. Польська влада і ці культурні почини знов зруйнувала.

Холмщина дальше вважається частиною корінної Польщі і польонізується безоглядно. Українці не мають тут ніяких прав. В уряді ні в суді українська мова не признається. Не дозволено ні одна українська народня школа, не говорити вже про середні школи. Коло 300 учителів Українців без посад. Завішено український часопис „Наше Життя“ і замкнено одиноке культурне товариство „Рідна Хата“ в Холмі. Кількадесят церков замінено на польські костели; в холмській катедрі, де лежать мощі короля Данила, основника Холма, богослуження провадять польські ксьондзи і в казаннях нищать український народ. Щоденна річ арешти, інтерновання, конфіювання. Почин обновлення укр. організації в Холмщині дав національний зїзд в Холмі 5 мая 1921 р. що вибрав свою делегацію для дальшої праці. На Волині українство від початку було сильніше і не дало зломити себе

польській політиці. Утрималася тут частина основаних давнійше шкіл. Цих шкіл дуже небагато. На державних коштах є нпр. у володимирському повіті 24 початкові школи, в ковельському 27, у луцьким 65, — польських шкіл в кожному повіті у двох більше! В цих українських школах зчата вчать Поляки, що гаразд не знають української мови і тільки через школу польонізують діти. Все те низчі початкові школи, вищих початкових майже нема. Польська влада дуже неохотно відкриває українські школи. В багато місцевостях насильно накладаються польські школи або т. зв. утраквістичні з польськими учителями. Свідоміші села ведуть з польською школою рішучу боротьбу через зорганізований бойкот і школи і учителя Поляка. В деяких випадках повелося таки добути свою школу. Українське громадянство удержує своїми коштами цілий ряд приватних шкіл, так нпр. крем'янецька „Просвіта“ має 15 своїх шкіл. Середні школи всі без виїмку на приватнім удержанню. З фахових шкіл утрималась тільки одна сільсько-господарська в Тросянці коло Рівного, український учительський семінар був також тільки один у Деражні коло Дубна. Українські гімназії є дві: у Крем'янці і в Луцьку, — в інших містах не дозволено, не вважаючи на всі заходи. В Крем'янці є православний духовний семінар.

Опіку над малими дітьми, особливо воєнними сиротами, ведуть окремі захисти, найліпше зорганізований у Ковлі. Ці захисти стараються протиділати польонізації, яку ведуть польські охронки — сотки українських сиріт вивезено в глибину Польщі, де вони спольщилися. Позашкільною освітою займаються „Просвіти“, що мають головні осідки у всіх повітових містах і закладають свої філії по селах; нпр. „Просвіта“ в Луцьку мала 20 філій. При кожній „Просвіті“ є бібліотека з читальнею, бувають аматорські трупи, що дають вистави і концерти. Всюди святкуються святочно Шевченкові роковини. Місцева влада очевидно старалася робити всякі перешкоди, замикає читальні, заборонює вистави, не допускає людей на концерти і т. д. У східних повітах у більших містах є всюди свої книгарні. На жаль, занепала цілком видавничча діяльність: Волинь з трьома мільонами Українців

не має свого часопису, ані не друкує своїх книжок! Над справами культурної організації Волині радив просвітній зїзд в Луцьку 14 — 15 лютого 1921 р., там порішено оснувати Об'єднання просвітних товариств та розпочати Волинське видавництво. До національної праці береться теж духовенство; на повітовім зїзді у Володимирі 30. січня до 2. лютого порішено однодушно українізацію православної церкви. Духовний пастир Волині крем'янецький єпископ Діонізій, хоч родом Вєлакорос, прихильно відноситься до українізації.

Хоч Волинь розвинула досить значну організаційну працю, дотепер не змогла вона добути для себе віяких політичних прав. Українська мова в урядах таксамо зневажується, як за царської Росії; українські товариства мусять давати оповістки, печатки і вивіски в польській мові; таксамо вивіски крамниць мусять бути польські. До державних урядів і публичної служби Українців не приймають, — недавно позбавлено служби пару сот залізничників, десятки учителів Українців є без посад. Не дозволено на ніяку явну політичну організацію, — партії організуються потайки, також анавімно виступає Національний Комітет Волині.

Холмщина і Волинь поділяють ту саму долю, що Галичина, під одною, безоглядно руйнуючою обсадою. Конечно є близьке познайомлення синів одної України, конечно спільна праця і організація. Міжпартійний зїзд галицьких партій, що відбувся у Львові 3 і 4 черв. 1921 р. дав вказівку до цього в своїх резолюціях:

1) Зїзд посилає привітання українським політичним, культурним і економічним організаціям, духовенству і всьому населенню Холмщини і Волині у їх боротьбі за права укр. народа.

2) Зїзд рішає вийти у порозуміння з українськими політичними організаціями Холмщини й Волині для уложення спільної тактики у справах, що торкаються всіх земель під польською окупацією.

3) Зїзд завзиває українську пресу, шкільні, просвітні, культурні й економічні товариства й організації в Галичині навязати й постійно удержувати контакт з такимиз організаціями Холмщини й Волині.

НАШЕ ВІЙСЬКО.

Українська Галицька Армія.

Написав Д. П—в.

Зродилась вона в душах народу цілій своїй величі не так давно перед історичними подіями загально пам'ятного листопада. Щойно перед всесвітньою війною українське громадянство почало жити кличами оружно́ї боротьби. Але тільки кличами, бо внутрішнє переконання в конечність тої боротьби, — що важніше — в її можливість, принесла зі собою аж всесвітня війна, рік 1914.

Лави Січових Стрільців, горде Українське Військо вязало славу традицію з теперішністю, вносило в українське громадянство ідеї чинного виступу, боротьби за себе, за звою будучність.

І кожний рік війни підсичував в українській нації нові надії, нові змагання, а кожний лицарський виступ Січового Стрільцтва наповняв її почуваннями сили.

Воєнні події на області Східної Галичини приневолювали український нарід в значній мірі жити життям воєнного табору. І саме тоді, коли багато треба було витрачати з майна і крові для чужих нам або байдужих справ,

в душі народу по страшних переходах почала родитися віра в кращу будучину, почала зростати надія на перемогу.

Ґрунт був незвичайно податний. Та чи думав хто перед другою половиною 1918 р. про організацію сил для будучої боротьби? Ні, або мало хто. Але про це почали дбати Укр. Січ. Стрільці та пригтовлятися до листопадової ночі.

І вона прийшла ця похмура листопадова ніч, і вона стала матір'ю Галицької Армії. І так, як непривітною була та ніч, так доля лукавила з Галицькою Армією за весь час її існування.

Підготовча праця до цього тревала не більше 3-ох тижнів коштом 7.500 корон. Значить, майже без ніякого підготвлення (бо щож можна зробити за 3 тижні?) з одного розмаху народ створив свою Армію. А сталося це в тій Галичині, котра через шістьсот років стогнала в чужім невиносимім ярмі і де думка про збройний виступ не мала свіжих традицій.

В шість годил після обняття влади у Львові зачатками, першими організованими відділами Української Галиць-

кої Армії впали теж і перші стріли з боку Поляків, і перші жертви за українську державність з нашого боку. І ті стріли падали довго-довго, а сини Галицької землі своїми буйними головами встелювали галицькі поля і українські степи. Від Сяну по Чорне Море розкидані кости галицьких вояків, український чорнозем зрошений їх кровю.

Зовсім природно, що кадрюю для У.Г.А. повинні були стати У.С.С., як одинока зорганізована частина. По частині так і було. В боях у Львові становили Українські Січові Стрільці найбільшу і найсильнішу частину. З хвилиною опу-

Поволі затіснявся перстень довкол галицької столиці.

На північній і полудневий захід від Львова організувалися тимчасові відділи з місцевих людей. Осередками формувань стали окружні команди Рави Руської і Самбір. Доки Поляки наступали незначними відділами, успішно оборонялись наші слабші і незорганізовані відділи. Та довго це не тривало. Противник почав наступати сильніше. Треба було посилювати підкріплення і заціпляти не тільки під Львів, але і під Скаль, Раву Руську, Городок, Мостишка, Хирів і Лютовиска. І так помалу

Перегляд Х. бригади Диктатором др. Евг. Петрушевичем в Бердичеві 17. жовтня 1919 р.

щення Львова остались У.С.С. на недовгий час майже одинокою частиною, на яку можна було все числити.

Армія зростала поволі. Де стояли австрійські кадри українських полків, там праця була улекшена. Були готові зачатки, котрі поповнювано новим прибутком. В місцевостях, де таких кадр не було, творено нові одиниці, очевидно, з великим накладом праці.

Після упадку Перемишля, а і згодом Львова, ціла увага військової влади була звернена на Львів. Всі частини, що приходили з зацілля, ішли під Львів.

творився довжезний фронт від Володимира Волинського по давню угорську границю, на держання якого треба було півмільйонної армії.

Довший час не було одноцільної організації армії. Були куріні, групи, бригади, загони і т. п. Аж в половині лютого 1919 р. з приходом полк. Курмановича на шефа штабу армії, переведено одноцільну організацію. І так: війська на північ від Львова стягнено в I-ий корпус; з військ, що облягали Львів, створено II-ий корпус, а з військ, що держали фронт вздовж залізниці

Львів — Перемишль, Перемишль — Хирів і далі до угорської границі утворено III. корпус. Корпуси склалися з бригад, бригади з курнів.

Ті три корпуси творили Українську Галицьку Армію.

В запллю, в осідках окружних команд, зорганізовано запасні тіла, яких похідні частини скріпляли фронт.

Склади бувшої австрійської армії були незначні. Була недостача одіння і обуви, а з дня на день зростала також недостача в озброєнні і муніції. Зимом висилано на фронт жовнірів без плащів і у „валянках“ замість черевиків. Зрозуміло, що армія тратила через те на вартости. Відпорність в бою зменшувалася. Недостача резерв впливала пригноблюючо на військо. Триста-кілометровий фронт був тільки слабою запорою для противника тоді, як ворожі ряди скріплено сильною, на європейський лад зорганізованою армією Галлера.

Прийшли удари на цілому фронті. Галицька Армія поспішно відступала. Зв'язки поміж частинами рвалися. Невдачі деморалізували українського жовніра. І через те армія перетворилася в масу, що з інстинктом самозбереження відступала все далі і далі. Цілковита недостача муніції не дозволяла ставити опору противникови. Здавалося, що Галицькій Армії прийшов вже кінець; що трикутник: Заліщики — Чортків — Гусятин стане гробом народнього війська.

Але тільки здавалося. Бо якраз тоді Армія здобулася на великий подвиг. Тільки одна перемога над противником і розбита, дезорганізована армія гураганом понеслася вперед, ламаючи перешкоди, які перед тим здавалися неможливими до побороення.

Це було 6. червня 1919 р.

Наступ II-го корпусу на Чортків, розбиття ворожої групи, полонення 250 Поляків і одної батареї...

До цього в значній мірі причинилося зосередження всієї влади в руках одної людини Диктатора др. Євгена Петрушевича. На чолі Армії на місце ген. Павленка станув ген. Греків, енергійний, працьовитий і талановитий вождь.

І ті три моменти, а саме: перемога, що внесла в армію віру у свої сили, енергія Начального Вождя і Диктатора — створили нову

армію, неподібну до попередньої ні формою, ні своїми ділами.

Диктатор

Др. ЄВГЕН ПЕТРУШЕВИЧ.

Червневий наступ, що завів армію під Ходорів, Перемишляни і Броди зі стратегічного становища був з гори засуджений на невдачу. Бо європейській техніці противника з нашого боку протиставлено тільки мужицькі руки, груди і здатне до найбільшої саможертви серце. Технічних засобів у нас не було; кілька-десять тисяч набоїв скоро вистріляно.

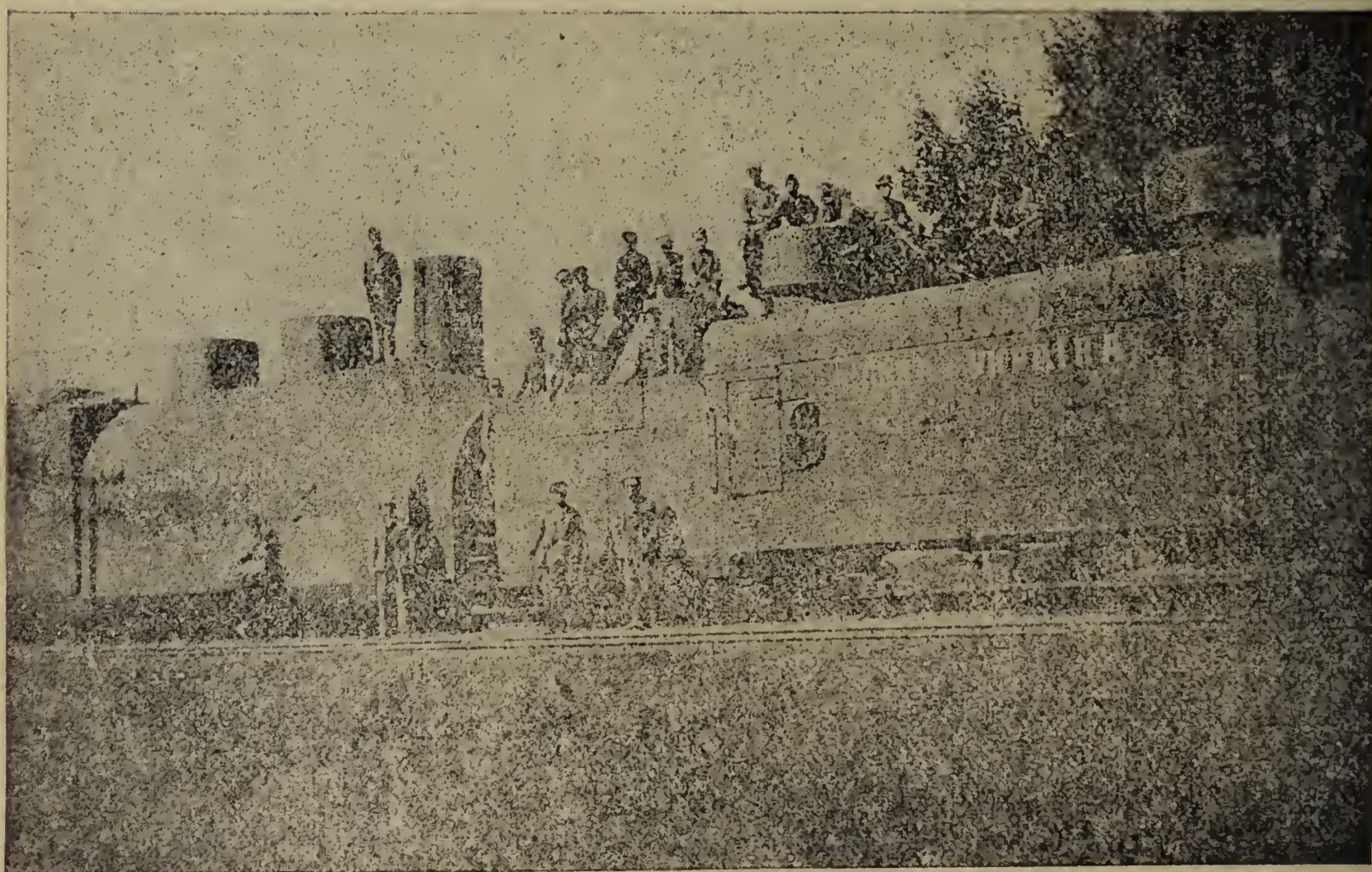
Замовкли кріси, скоростріли, гармати. Лишився тільки український жовнір з багнетом і вірою в перемогу. І хоч прийшлося армії відступати перед переважаючими силами противника, то з завзяттям льва боронила вона кожного клаптика рідної землі. Це відступала вже не маса, а армія, свідомо своїх цілей, готова на жертви, які вони й не були би, приготована навіть на те, що дорога до рідних хат провадить через Київ.

Дня 16. липня 1919 р. Українська Галицька Армія розпочала перехід Збруча і зараз таки мусіла випирати російсько-більшевицького наїздника. Ішла вона в невідоме Завтра на безкраї степи України. Провадив її генерал Тарнавський.

І чим можна знайти подібний приклад в історії? Щоби гнана і вигнана з рідної землі армія, оборонюючись перед переслідуванням одного ворога, в

Пробоевий курінь бригади У.С.С. біля Камянця в серпні 1919 р.

Пандирний потяг „Вільна Україна“ на фронті на лінії Христинівка—Умань в червні 1919 р.
(Старшини ІІ полку У.С.С. враз з залогою пандирки).

той сам час вдавалася в бій з другим ворогом в імя народньої єдності, в імя добути волю братам, якщо собі не можна?

І більшевицькі війська не видержали могутніх ударів У.Г.А. В жорстоких боях побідником виходило все наше військо. Його похід перемінився в один великий тріумф.

Ніхто не глядів, що діялось кругом. Що „тамошні“ сиділи за печами і мали тільки слова вдячності за визволення з червоного ярма.

В п'ять тижнів від початку наступу дня 30. серпня 1920 р. Українська Армія вступала в серце України — Київ. Це було завершення славного кровавого походу. В українського селянина здобула собі Галицька Армія довіря, любов і запевнила собі поміч у нього. Галичане в очах українського селянина перестали бути чужинцями, стали йому рідними, „нашими“. І в тому великий моральний успіх походу Галицької Армії.

На дорозі побіди станув новий ворог, тоді ще доволі сильний — московська реакція з ген. Денікіном. І хто знає, чи із тої нерівної боротьби на два фронти Галицька Армія не була б вийшла побідницею, якби на своєму шляху не стрівула вона ще нового ворога, лютішого від двох попередніх, невмо-

лимого, кровожадного і непоборного. Був ним тиф.

І тоді осіню 1919 року почався період агонії, завмирання. День в день приношено цьому новому ненаситному ворогові сотки й тисячі жертв. І це тревало дні, тижні, місяці. Армія перетворилась в шпиталь, який ради спасення мусів шукати потрібної собі помочі. Військо мусило шукати виходу із страшного положення.

Перехід до Денікіна, а опісля до більшевиків — не галицького війська, а шпиталів Галицької Армії був епілогом (закінченням) колись славної і могутньої Армії.

Здоровий дух бунтувався проти цього. Та німецьке тіло просило прав для себе.

Так згинула наша Національна Армія. Так закінчилася перша доба нашої визвольної боротьби.

Чи Галицька Армія була висловом всіх народніх сил, всієї нашої спроможности? Безумовно ні! Це була тільки розмірно невелика частина народньої енергії і спроможности.

І коли та невелика частина народніх зусиль дала нам таку армію, то хто ж може сумніватися в побіду народу при напруженню всіх його сил?

В будущині, в другій добі визвольної боротьби нас очікує тільки перемога.

Київські Січові Стрільці.

Написав В. К—СЬКИЙ.

По вибуху останньої Російської Революції в марті 1917 року відразу відродилося українське національне життя на всій Великій Україні. В Києві повстала була Центральна Рада, котра спочатку видвигнула була клич федерації українських земель з Росією, а в січні 1918 року проголосила державну самостійність України. При Центральній Раді повстав Генеральний Секретаріат (кабінет міністрів) для всіх головних галузей суспільного життя. Відразу зажадали вони українзації частин російської армії, себто стягнення в одну українську армію всіх частин, зложених у більшості з Українців. Укра-

їнізація російської армії поступала дуже швидко вперед, бо серед сірої салдатської маси помітно поширювалася українська національна свідомість.

В один час (під час наступу Керенського проти австро-німецьких військ у червні 1917 року) українські корпуси були найкращими частинами всієї російської армії, котра під впливом більшевицької агітації почала була розкладатися. В літі 1917 р. українська армія числила вже около 1,500.000 багнетів.

Супроти розкладу в рядах російської армії, в один час здавалося, що Україні судиться побідно завершити війну проти осередніх держав. На

жаль, на Великій Україні було за мало національно свідомої української інтелігенції, щоб опанувати широкі простори української землі, а українська армія не мала достаточної скількості добрих українських старшин. Генеральний Секретаріят і Центральна Рада не доросли до великанського завдання будувати українську державу з її власною армією, та ще до того серед тяжкої війни.

Осіню 1917 року анархія почала ширитися по Україні, а українська армія почала дуже швидко розлітатися під впливом більшевицької агітації.

В жовтні 1917 р. більшевики захопили владу в Петрограді й Москві. Здавалося, що більшевики не будуть перешкоджувати відродженню українського народу, але всупереч праву на самовизначення, яке вони спершу проголосили, більшевики зажадали уступлення Центральної Ради. Почалися сутички поміж рештками вірних Центральній Раді українських військ, і збільшевиченими російськими. Російсько-український фронт проти осередніх держав розвалився. Донські козаки почали війну проти більшевиків. Усю давню Росію захопив страшний хаос.

Дивним робом навіть у тому часі Центральна Рада радила над усім, тільки не над утворенням своєї власної армії, думаючи, що можна буде якнебудь налагодити відносини без проливу крови. Українські частини, котрі аж до того часу були вірні Центральній Раді, почали розходитися по домам, бо ніхто ними не опікувався. Навіть у самій столиці України, Києві, найкращі гвардейські і матроські відділи порозбігалися, бо Військовий Секретаріят не дбав навіть про те, щоб достарчити їм харчів.

Таким чином при кінці 1917 року Центральна Рада опинилася без війська, без звязку столиці з рештою України, серед загального хаосу і — радила. З півночі почали наступати „більшевицькі отряди“, себ-то купи озброєної голоти грабіжників і бандитів. Вони швидко заняли Харків і Полтаву й посунули на Київ. Генеральний Секретаріят на лоб-на шию почав „організувати військо“, себ-то творити відділи „вільних козаків“ під проводом усяких підозрілих глитаїв. Таким чином був даний початок тим „отаманам“ і „загонам“, котрі пізніше стали нещастям

України. Всі ці отряди „вільних козаків“ ані не думали йти на фронт; Генеральний Секретаріят вислав на оборону столиці на Чернигівщину відділ українських студентів університету, молодих хлопчат, котрі не вміли навіть орудувати крісами. Цей відділ був оточений біля Крут і вирізаний майже до ноги Крути були гробом найкращої української молоді.

В тому часі виринуло Січове Стрілецтво в Києві. Йому судилося спасти українську державну думку перед неминучою загрозою з боку більшевицьких орд і відограти таку велику роль у державних змаганнях 1918 і 1919 рр., яку по заслугі оцінить щойно історія.

Ще перед тим, заки більшевики захопили владу в Росії, з усіх усюдів почали їхати на Україну полоневі Галичане, щоб помагати в будуванні української держави. Не мало теж і зіхало в Київ давних старшин і стрільців У. С. С., котрі були в російським полоні. Серед них-то виринула думка зорганізувати Січових Стрільців у Києві з метою походу проти Австрії для здобуття Галичини. В жовтні 1917 року був даний завязок Київського Січового Стрілецтва. Його душею був сотник Федь Черник (давний хорунжий У. С. С.).

До Січового Стрілецтва вступав тільки дуже революційний елемент, котрий рішив раз на завше зірвати з Австрією. Тому багато Галичан, передусім старшини австрійської армії, ставилося до Київського Січового Стрілецтва ворожо, вважаючи його „зрадниками“, а деякі українські старшини австрійської армії таки прямо відгрожувалися, що самі поставлять тих старшин, котрі зголосилися до Січового Стрілецтва, під австрійський військовий суд. Неприхильним теж до Січового Стрілецтва був і Генеральний Секретаріят і ставив йому всякі перешкоди в його організації.

Початки Січового Стрілецтва були дуже важкі. Недоставало старшин. Сотник Федь Черник мав побіля себе всього двох-трьох старшин і кілька підстаршин У. С. С., а серед полонених Галичан, що зголосилися до Стрілецтва, вони ще не встигли виробити собі того особистого довіря, яким замість дисципліни можна

ержати військо підчас революційного осу.

Більшевики були вже перед воротами Кієва, як до Стрільцтва прибули

Командант Січових Стрільців
Полк. Евген Коновалець.

які старі старшини У. С. С. як ось: Андрій Мельник, Роман Сушко, Василь Чубаський, Дмитро Герчанівський і інше. Стрільцтво почало організуватися в твердих рамках. Командантом став полк. Евген Коновалець, Начальником штабу полк. Андрій Мельник. Було оді дві сотні С. С. і формувалася третя новобранців.

Вже в перших днях січня 1918 р. на сотня С. С. разом з двома сотнями йдамаків пішла проти більшевиків в Чернігівщину й Полтавщину і поодно боролася проти десятитисячної орди Муравйова.

При кінці січня 1918 р. по дуже жорстким і кровавим бою друга сотня Січових Стрільців подавила більшевцьке повстання в Кієві і спасла Центральну Раду.

Прийшлося одначе покинути Кієв, на вістку про повстання з Полтавини стягнулися Січові Стрільці й гайдамаки в Кієв, а за ними на Кієв наїхали орди Муравйова.

В початках марта 1918 р. німецькі війська, покликані Центральною Радою, ввійшли в Україну.

Січові Стрільці повернули в Кієв, де почали горячкову військово-організаційну працю. За півтора місяця в Кієві стояв добре здисциплінований полк С. С., дві батерії, дві сотні скорострільів, дві кінні сотні. Дві третини Січового Стрільцтва творили Галичане, одну Наддніпрянці.

При кінці квітня 1918 р. за допомогою Німців був вибраний Гетьман Павло Скоропадський і повалена Центральна Рада. Доля України ще раз була в руках Січового Стрільцтва в тих днях. На жаль, Стрільцьке Командування в тому часі не визнавалося в політичних обставинах, бо занадто було заняте військово-організаційною працею. Мимо надзвичайного боевого настрою Стрільців, відповідний момент був пропущений і Стрільцтво, не погоджуючися з реакційним гетьманським урядом, зложило зброю.

Розійшлися Стрільці по всій Україні, з тяжким болем приглядаючися оргіям гетьманської реакції і всій політиці Гетьмана, котра неминуче вела до союзу з Москвою.

У серпні 1918 р. Стрільцька Рада (збір найвизначніших стрільцьких старшин) рішила, що на Україну надвигатися небезпека втрати державности за

Начальник Штабу С.С.
Полк. Андрій Мельник.

ціну союзу з чорносотенною Росією (ген. Денікін і Краснов). Вона рішила за всяку ціну ще раз зібрати Стрілецьтво, щоб виступити в обороні українських державних змагань на випадок небезпеки.

Всяких способів уживаючи, одержано дозвіл формувати Січове Стрілецьтво в Білій Церкві (150 — 200 верст од Київа). Деякі московські міністри вже тоді звертали увагу Гетьманови, що Стрільці його повалять.

Зіхалися знову Січові Стрільці в Білу Церкву і почалася там горячкова праця. Кожен давний Стрелець інстинктивно відчував, що надвигається нова буря. Вимагано від старшин і Стрільців останніх фізичних і моральних сил, щоб поспіти з організацією. Заняття були розложені не на години, а на мінати. Все, що було слабе або фізично, або духово, — тікало із Січового Стрілецьтва у світ за очі. Осталосся тільки чотири сотні піхотинців (около 100 Стрільців кожна), 20 кіннотчиків, одна полева батарея і 12 скорострільів. Алеж це був відділ сильніший від сталі.

В осени 1918 р. затихла вся Україна. Селянські повстання були кроваво здавлені. По селах швендялися гетьманські „карательні експедиції“, знущаючи над населенням. Україна лежала тихо, скривавлена, виснажена.

Стрелецькі предбачування сповнилися. Дня 15. листопада 1918 року Гетьман проголосив федерацію з чорносотенною Росією.

На вістку про те, Січові Стрільці проголосили Українську Народню Республіку з Директорією на чолі, заняли Білу Церкву й рушили на Київ. Стрільці завше вірили в свою щасливу звізду, і в тому часі кожен Стрелець був глибоко певен у тому, що здобуде Київ. Алеж розумово розважуючи можливості побіди, — Стрільці приходили до переконання, що йдуть на певну смерть.

Під Мотовилівським лісом на 40 верст од Київа, стрілецький авангард зустрів десятикратно сильніші московські офіцерські отряди. По кількагодиннім надзвичайно кровавим бою, в хвили, коли ворожа перевага вже почала оточувати стрілецький авангард, наспіли головні стрілецькі сили. Навіть тоді один Стрелець приходив на чотирьох противників. Московські відділи були

в пух і прах розторожені, покидаючи на полі бою около 600 трупів.

Побіда була окуплена смертю душ Січового Стрілецьтва, сотника Федя Черника, одного з найкращих стрілецьких старшин сотника Миколи Загаєвича кільканайцяти наших Стрільців. Бій під Мотовилівкою був стрілецькими Термівілями і Маратоном. Січ. Стр. доказали, що вірою у велику справу можна поборою навіть не знати як сильного ворога.

По пятах ворога, що в павічному переляку відбігав на Київ, на столицю наступали чотири сотні Січових Стрільців, у деяких сутичках багнетом вибиваючи з позицій десятикратно сильнішого ворожі відділи (с. Крюківщина, Гатне, Красний Трактир, ст. Жилиане і и.).

На вістку про побіду під Мотовилівкою запалала вся Україна від краю до краю. Обеззброєні були німецькі війська, а в грудні 1918 року заняли Київ.

Тимчасом із півночі знову насунули більшевики. Селянська маса не була ще в тому часі свідомо цілей української держави. Вона покидала фронт перед незначними більшевицькими відділами. На Україні виринула чиста язв „отаманів“ із їхніми бандитськими „загонами“. Жмінка Білоцерківських Січових Стрільців не була в силі опанувати всього українського хаосу.

Мимо кількох побідних боїв під проводом стрілецьких старшин на Лівобережжі (сотн. Андрій Домарадський під Полтавою, полк. Роман Сушко під Гребінкою), приходиться в лютім 1919 р. покинути Київ.

З того часу серед безнастанних боїв реорганізується селянські маси, зібрані в т. зв. Корпусі Січових Стрільців котрий повстав з Білоцерківського Січового Стрілецьтва підчас повстання проти Гетьмана і з початку числив ок 30.000 люда. Приходиться опанувати свавольників в рядах Корпусу, взяти в руки всяких авантюристичних „отаманів“ зпоміж старшинства, котре попало в Корпус подавити грабіж і мародерство. Важні заслуги положив тут сотн. Ярослав Чиж.

Алеж уже март 1919 року приносять замітні успіхи в цій внутрішньої реорганізаційній праці в Корпусі С. С. Дуже кроваві і вперті кількадевні бої за Бердичів (під проводом підполковника Івана Рогульського), у яких Стрілецьтво

стратило ок. 1500 люда вбитими й раниеними, вправді кінчається безуспішно, але за те відроджують нове Січове Стрілецтво. Славна оборона Шепетівки, котру вів новий Начальник Штабу Корпусу С. С., тоді полк. Ген. Шт. Марко Безручко, бої під Судилковом, Мирополем, Острогом, Старокопачинів—Прокуровом, М. Саніхою, В. Пузирками, Миколаєвим і Чорним Островом, Базалією, Фрамполем і — їм-же імя легіон, — не на площі муштри, а на полі бою кристалізують нове Січове Стрілецтво, котре в тому часі вже цілком утратило характер галицької частини, а набрало признак всеукраїнського війська, у якому затерлися всі галицько-наддніпрянські різниці.

22. і 23. липня Січове Стрілецтво розгромлює ціле праве крило більшевицької армії під Карабчіівкою, в бою, виборенім знаменитим проводом Стрілецького Штабу (полк. Ген. Шт. Марко Безручко, полк. Ген. Штабу Юрій Отмарштейн). Цей бій поширив „чоти-рокутник смерти“, відбив большевиків від Збруча і дозволив Галицькій Армії, котра перейшла на вел.-україн. державну територію, без натиску з боку ворога зайняти призначені для неї позиції.

Стрілецтво відбуває новий похід на північ у звязку з Галицькою Армією і доходить аж до північних етнографічних меж України, при чому відзначився 1 п. п. під проводом сотн. Івана Андруха.

За цей час іде горячкова праця над поповненнями, котру веде Стрілецький Кіш, заложений у Старокопачинів (підп. Іван Чмола). Тимчасом у жовтні приходить Стрілецтву перейти на проти-денікінський фронт аж над Дністер.

Через звязок Галицької Армії з Денікіном рештки Січового Стрілецтва відступили назад на Волинь. В стрілецьких рядах шалів тиф; хорих і ранених приходить покидати по дорозі за ціну спасення стрілецьких гармат. До Волині дотягають жалкі рештки Стрілецтва — по кільканайцять Стрільців на полк. За те ні одна стрілецька гармата не попала в ворожі руки, їх віддано пізніше селянам.

З кінцем листопада 1919 р. Корпус С. С. дістає демобілізаційний наказ і з того часу Січове Стрілецтво перестає

існувати як військова частина. Січові Стрільці розсіваються по всіх українських землях, скрізь працюючи — хто у кровавім бою, хто мирною працею — над створенням підстав для Соборної Самостійної України, котра швидче, чи пізнійше буде здобута.

Частини Січового Стрілецтва — передусім артилерія (командант всеї артилерії С. С. підполк. Роман Дашкевич) — боролися на всіх фронтах проти всіх ворогів Української Держави. Два доволі добрі полки артилерії брали участь в облозі Львова. Поодинокі батерії Січових Стрільців боролися у всіх поважніших боях на всій українській землі від Одеси, Харкова й Полтави через Чернігівщину й Волинь аж по Сян. Історія всіх стрілецьких частин, котрі були приділені до інших відділів, моглаб таким чином стати історією всеї української армії і всього нашого визвольного змагання останніх літ.

Визначнішими старшинами С. С., крім вичислених, були: сотн. Михайло Матчак (давний У. С. С.), сотн. Франц Борис (давний У. С. С. команд. кінноти С. С.), сотник Федь Микуляк (давний У. С. С.), Др Іван Рихло (давний У. С. С. санітарний шеф Корпусу С. С.), сотн. Василь Соловчук (давний У. С. С.), сотн. Гриць Гладкий, сотн. арт. Михайло Куррах, сотн. арт. Дмитро Бурко і и. *)

Зпоміж старшин Наддніпрянців відзначилися передусім: сотн. Бутовський (згинув під В. Пузирками), полк. арт. Дмитро Михайлів (помер на тиф), сотн. арт. Філіпович, пор. арт. Білодуб, підполк. арт. О. Голубаїв, сотн. арт. Д. Інків, сотн. Мусій Ященко, сотн. Тиміш Виборний (ком. 6 п. п. С. С.) і багато інших *)

При підвищуванні степенів січово-стрілецьких старшин ніколи не було міродайним те, як довго служив даний старшина в австрійській чи російській армії. Міродайними були тільки здібности, заслуги і вартість даного старшини для Січового Стрілецтва. Таким чином для мо-

*) Заслужовувалоб на згадку ще дуже багато старшин, передусім зпоміж молодших, яких імена ще будуть похвально згадані побіч імен визначніших підстаршин і Стрільців в обширній історії Київського Січового Стрілецтва.

лодих, здібних і повних енергії й ініціативи старшин отвиралися в Січовому Стрілецтві дуже широкі можливості, а відпадали від Січового Стрілецтва всякі кар'єровичі, або люде занадто пересяклі

чове Стрілецтво розбурхало селянські маси на Україні, котрі помалу переконалися, що Самостійна Україна їм потрібна. Доказом того є селянські повстання проти московських більшовиків і прихильність, з котрою селяне тепер витають кожний військовий відділ, який бореться проти Москви.

Таким чином уже сьогодні прийшов час на створення української держави і вона швидче чи пізніше повстане на руїнах Росії. І саме тут поклато Січове Стрілецтво величезну заслугу.

Цілю Січового Стрілецтва завше була Самостійна Соборна Україна. Стрілецтво вірно боринло кожен уряд, котрий змагав до тої ціли. За те воно кожної хвили було готове виступити проти всякого, хто цею цілю попробував би торгувати.

Січове Стрілецтво завше було ворогом усякого насилля внутрі держави. Воно вважало, що українська держава повинна опертися не на примусі й насильствах, а на бажанню всіх українських громадян. Тому Січове Стрілецтво завше змагало до демократичного ладу і було ворогом реакції. Воно було ворогом

російських більшовиків, котрі хотіли силою накинути свою владу на Україні. За те Січове Стрілецтво завше готове було підтримувати таку владу, котру вибрав би собі сам народ і такий устрій, котрого справді бажалоб собі населення. Земля селянам, визволення робітництва з нужди і гніту, свобода думки, слова і віри для всіх громадян України без різниці національності й переконань — ось стрілецькі ціли. Стрілецтво ніколи не боронило інтересів одної якоїсь класи. Воно боролося за волю всіх поневолених і ніколи не хотіло дозволити на панування одної тільки класи над усіми іншими.

Годиться нарешті згадати про Стрілецьку Раду. Так називався збір найвизначніших стрілецьких старшин, покликаний командіром Січового Стрілецтва кілька разів треба було прийняти важні рішення, чи то відносно політичних подій, чи внутрішньої організації Стрілецтва. Ці рішення були потім по-

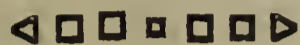
Старшина Корпусу Січових Стрільців.

Від лівого до правого боку сидять: Данилевич (інтенд. корпусу), сотн. Михайло Матчак, полк. Марко Безручко (нач. штабу), полк. Євген Коновалець (командант корп.), полк. Роман Сушко (нач. II. дів. корп.), полк. Юрій Отмарштейн (нач. штабу II. дів. корп.), сотн. Іван Юрїїв; стоять: сотн. Максим, сотн. Петро Пасіка, підп. Цівірко, сотн. Стронціцький, пор. Савойка, хор. Николин.

австрійським чи російським духом. Київське Січове Стрілецтво було за весь час свого існування центром, довкруги котрого ґрунтувалися всі інші збройні сили Великої України. Сміло можна сказати, що, якби Стрілецтва не було в січні 1918 року, або в листопаді тогож року, то українська державна думка булаб притихла, а відродження нашого народу, котре відбулося протягом трьох літ, булоб можливе щойно по тяжкій і довгій праці, для якої потрібно булоб кількадесяти літ. Таким чином Січове Стрілецтво було далеко впереді перед усім народом. Ані підчас Центральної Ради, ані підчас Гегмана, ні Директорії ще не прийшов був час на те, щоб Велика Україна стала самостійною, бо селянські маси ще не розуміли того, що це є власна держава. А без того, щоб селяне піддержували свою владу і взяли участь у боротьбі за самостійність — тої самостійности осягнути не можна. Алеж своєю боротьбою Сі-

зані до відома Стрільцям і таким чином Стрілець завше і дуже точно знав свою цілі, за котрі він бореться. Стрільцька Рада була інституцією конче грібною з огляду на внутрішній хаос в Україні і на можливість деяких політичних авантур. Доказом того, що стрільцька Рада була потрібна, служить навіть вибір Гетьмана і повалення Цент-

ральної Ради, котрі ніколиб не відбулися, якби Стрільцька Рада функціонувала в тому часі як слід. Рішення Стрільцької Ради мали завше далекосяглий вплив на розвій подій на Україні, хоча Стрільцька Рада тільки дуже рідко оголошувала свої рішення перед ширшим (не-стрільцьким) загалом.

С Л О В О.

Слово, чому ти не твердая криця,
що серед бою так ясно іскриться?
Чому ти не гострий, безжалісний меч?
Чому ти, що здіймає вражі голови з плеч?

Ти, моя щира, гартована мова,
Я тебе видобуть з піхви готова,
Тількиж ти кров з мого серця проллеш...
Вражогож серця клинком не пробеш...

Гострю, виточу зброю іскристу
Тільки достане снаги мені й хисту,
І тим її причеплю при стіні
І ширшим на втіху, на смуток мені.

Слово, моя ти єдина зброе,
Ми не повинні загинуть обоє!
Може в руках невідомих братів
Станеш ти кращим мечем на катів.

Вязне клинок об залізо кайданів,
Де луна по твердинях інших мечей,
Грінеться з брязкотом інших мечей,
І гуком нових, нетюрських речей.

Местники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою...
Зброе моя, послужи воякам
Краще, ніж служиш ти хворим рукам.

Леся Українка.

ТЮРМА ЗА ВОЛЮ.

Я не боюсь тюрми і ката,
Вони для мене не страшні:
Страшнійш тюрма у рідній хаті,
Неволя в рідній стороні.

Мені не встид носить кайдани
За волю краю і братів,
То сором — золоті жупани
Носить, нанявшись у катів.

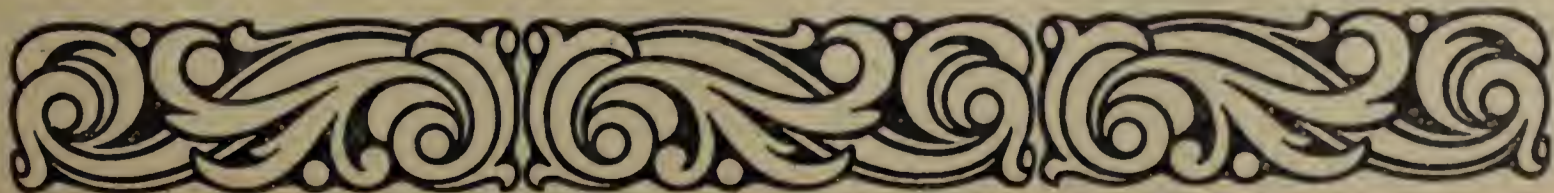
Нехай нас мучать і катують,
А слова правди не убють;
Нехай кати всі бенкетують,
Час прийде — разом пропадуть...

Що нам тюрма?!—То слава наша,
Ми всі тепер у тюрмі.
Всі пем одну ми скорбну чашу
Одна вона тобі й мені.

В кого є совість і надія,
Того ця чаша не мина,
Той випити її зуміє
Усю, усю, до дна, до дна!

Кого у краще віра гріє,
Тому ця чаша не страшна,
Вона привабить ще надії
І більше укріпить вона.

О. Вериволь.

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХ НА ЗАХОДІ

Подав МИКОЛА ЧУРИЛО.

Ми є очевидцями Великої Російської Революції, що четвертий рік вже не тільки криваво і болючо стрясав цілим Сходом Європи, але й голосним відгомонам відбивається у цілім світі. Попередницею оцеї Російської Революції була велика Французька Революція, що вибухла 1789 року і захопила собою в дальшій розвитку (1848 рік) майже всі краї Європи, та спинилася на межах царської Росії.

Вже й передше, до Французької Революції, були революційні рухи в менших розмірах. Вже в старій Греції виступав народ проти панування дуків, багатирів і самодержців. В давнім Римі, що під свою владу підгорнув був майже цілий тодішній культурний світ, міська біднота і обездолене селянство боролися за землю і волю. Під кінець середніх віків вибухли великі селянські повстання в Англії і Франції, а трохи згодом селянська війна в Німеччині і англійська революція, а також велике повстання українського народу під проводом Богдана Хмельницького, що сколихнуло цілим Сходом Європи та згодом довело до упадку могутню польську державу.

Та всі ті революційні рухи були менше або більше відокремлені, вони звичайно не поширювалися поза межі

одної країни чи держави, вони не обхоплювали цілих країн і народів, не полюбили собою всі серця і уми. Аж Велика Французька Революція, що на своїх прапорах виставила декларації прав людини і горожанина, відбилася широким відгомонам в цілій Європі. Вона започаткувала серію революцій на європейським континенті, котрі справді довели до визволення людини з ярма панів і упривілеєних, котрі майже цілій Європі дали конституційний лад та створили умови до незвичайного розвитку і поступу людства.

Бажаємо коротенько представити хід революційних подій на Заході, бо тоді більш зрозумілим буде нам розвиток сучасної російської революції, котра шаліє на цілім Сході Європи, втягнувши в свій круг і українські землі.

Англія.

Давно в Англії, як і в цілій Європі, панували великі землевласники, магнати, котрих там називають лордами, як у нас графами або баронами. Та з часом Англія почала загортати під свою владу величезні краї по всій земській кулі. З тими краями розпочали торго-

і англійські купці, котрі через те
ке збагатилися і змогутіли. А ві-
мо, що хто почував себе сильним
агатим, то хоче мати владу в своїх
ках. А тут владу справували само-
сно король із своїми льордами. І от
цю владу розпочинається в Англії
XVII. ст. зтяжна боротьба між ба-
гими купцями-торговцями і шляхтою-
рдами. Багаті торговці, або — як
огодня говорять — велика буржуазія
ські багатирі), домагаються поши-
ня прав парламенту і обмеження
ролівської влади. Під знаменем тої
ітичної боротьби, боротьби за владу
державі, проминув цілий XVII. вік.
й вік замикає собою й Велику Ан-
ійську Революцію, що тягнулася майже
ацять літ (1642—1660) і покінчилася
мертненням короля та проголошенням
спублики.

Поруч великої буржуазії взяла у-
сть в тій політичній революції і бі-
ота, незаможні люде, що хвилево на-
гь взяли були верх над багатирями.
днота навіть переважила була бага-
рів і виставила свої кличі, свою про-
аму, що не могла подобатися великій
ржуазії. Біднота жадала переміни
нууючого ладу в напрямі усунення
еткової нерівности. Це відштовхнуло
д революції велику буржуазію, а на-
ідок цього був такий, що в 1660 р.
вернено знову монархію. Та боротьба
власть продовжувалася. І от вже
1679 р. появилася закон про обмеження
моволі королівської адміністрації (у-
рави), який одночасно забезпечив нена-
ушність особи. Девять літ пізніше
688) вийшов „біль (закон) про права“,
отрий закріпив передову ролю парла-
менту в громадським життю, та поста-
овив „основні права“ горожан. В р. 1701
оявилася „акт про престолонаслідство“,
о затвердив державний лад, який тепер
азивається парламентаризмом,
який в загальних зарисах зберігся до
инішнього дня і дав змогу Англії стати
зітовою державою. Велика Англійська
еволюція XVII. віку покінчилася, як
ачимо, побідою багатого міщанства,
котрим були приневолені ділити владу
олись єдино-управнені і упривілені
агнати-льорди.

В другій половині XVIII. ст. Англія
ережила новий переворот на полі го-
подарського життя. Нові винаходи спри-

чинили зріст фабричного витвору, а
одночасно звузили ручну ремісничу
обробітку. Таким чином в північно-за-
хідній Англії повстало багато фабрик,
з'явилися нові заводи, а то й повстали
нові великі міста. Сільське населення
в пошукуванню за працею горнулося
до нових міст і фабрик.

Велика промисловість, що наро-
джувалася в Англії, стояла осторонь
влади, яку мали в своїх руках льорди
і великі купці-міщане. На цім підкладі
наступив розрив між парламентом і но-
вими суспільними клясами, що твори-
лися в промислових осередках. Ново-
основані і вибуялі міста через переста-
рілу виборчу систему не мали своїх
представників в парламенті. І тому по-
чаток XIX. ст. заповнений боротьбою
за розширення виборчого права. Часом
ця боротьба переходила в дуже бурливі
форми. На мітінгах (вічах) просто лу-
нали поклики до повстання. Парламент
засипувано петиціями в справі виборчої
реформи. На мітінгах часто приходило
до боротьби з поліцією. Виставлено до-
магання, щоби парламент відмовив пра-
вительству податків. В таких обставинах
уряд не мав иншого виходу, як тільки
здійснити виборчу реформу. В р. 1832
ухвалено нову виборчу реформу. Ця
нова політична революція у виді зако-
нодатного акту забезпечила ширшим
масам, головно великій і малій буржу-
азії, вплив на державні справи.

Саме тоді, коли посідаюче міщан-
ство добилося політичних прав, коли
вже не тільки льорди, але й купці та
промисловці засіли в льондонським пар-
ламенті, розпочався робітничий рух.
Перехід промисловости від ручної праці
до машинової зменшив скількість ро-
бочої сили. Через те багато робітників,
що були заняті в промислових підпри-
ємствах, лишилося без праці. Повсталася
велика сила безробітних, котрі продов-
жували своє гірке животіння головно
шляхом гуманітарної акції громадянства.
Одночасно через надмір безробітних по-
низилася заробітня плата. В р. 1837 роз-
почалася тяжка економічна криза. Число
безробітних ще збільшилося, заробітня
плата знову зменшилася, ціни на хліб
пішли в гору. І тоді серед невимовно
важких умовин розпочався політичний
робітничий рух. В р. 1837 засновано
в Льондоні „Асоціацію робіт-

н и к і в", котрої кличем була боротьба за тим, щоби всім клясам громадянства забезпечити рівні політичні і соціальні права. Слідом за Лондоном подібні асоціації (спілки) повстали у всіх важніших промислових осередках. Цей політичний рух робітників є відомий під назвою ч ар т и з м у.

Першим домаганням, яке виставили чартисти, було здійснення загального виборчого права. Розпочалася широко закроена агітація, улашковано мітинги і демонстрації. На початку 1839 р. чартисти скликали до Лондону свій зїзд під назвою Національного Конвенту, на котрому постановлено проголосити загальний політичний страйк, якщо парламент відкинув би їхню петицію. В половині червня дійсно надійшла до парламенту петиція чартистів, скріплена мільйоном підписів. Там представлявано важке положення народніх мас і жадано загального і тайного виборчого права та вибору парламенту на один рік. Місяць пізніше парламент відкинув робітничу петицію, але Національний Конвент не відважився перевести в діло свою погрозу і не проголосив загального страйку. Небавом провідників чартизму арештовано, а Конвент розійшовся. Ще нераз чартисти скликували свої конгреси, ще нераз подавали петиції, та парламент все їх відкидав.

Рух чартистів був виключно політичним рухом. Згодом зазвучали там нотки про земельну реформу, та англійський пролетаріят був вже відірваний від землі і на першій пляні у нього була журба за свою власну долю. В 50-тих роках мин. століття англійські робітники починають організуватися в професіональні союзи, т. зв. тред-уніони, що об'єднали в своїх рамках величезну більшість кваліфікованих робітників. Тред-уніони не відмовилися від всяких мрій в напрямі корінного перестрою існуючого соціального ладу, а всі свої сили повернули на поступенне поліпшення існування і умов праці робітників. І справді їм вдалося добитися поліпшення умов праці. Виборча реформа 1867 р. допустила до голосу кваліфікованих робітників, так що від 1874 р. починають з'являтися в англійськiм парламенті представники робітників. Маркситський соціалізм ніколи не зробив більших поступів серед англійського

робітництва. Основана у в 80-тих роках „Соціал-демократична федерація“ мала симпатій серед англійського пролетаріату. Під кінець 80 тих років з'явилися нові тред-уніони в противенстві до старих. Були це організації некваліфікованого, простого робітництва. Їх були вони спілками самопомочі, як старі тред-уніони, тільки боевими організаціями, що знову починають брати участь в політичній боротьбі. Робітничий конгрес 1899 р. творить об'єднану організацію тред-уніонів, що зєднали в своїх рядах всі робітничі організації: тред-уніони, кооперативи і соціалістичні партії. Ця об'єднана робітнича організація згодом перемінилася на „Робітничу Партію“ (Labour Party), що таку величезну роль відіграє тепер в політичній життю не тільки Англії, але й цілого світа.

На XX. століття припадає небувалий зріст тред-уніонів і вплив в політичній і суспільній боротьбі. Коли в 1905 р. в „Робітничій Партії“ начислялось около 900 тисяч членів, то в р. 1913 їх число досягло майже 4-ох мільйонів.

Після війни значіння англійської „Робітничої Партії“ зросло ще більше. Англійській президент міністрів є дуже чуткий на голос цієї всесильної організації. Ми бачимо, як ця партія намагається шляхом компромісу зв'язати старий лад з новим, що його проголосила російська революція.

Ірландія.

Доля цієї країни дуже схожа до нашої. Англія, завоювавши Ірландію, старалася всіми способами знищити ірландський народ, його мову, культуру, забрати його землю і повернути в раба, наймита англійського панства. Від хвили завоювання Ірландії боротьба проти англійського панування ніколи не вгавала. І хоч ірландському народови видерто основу його існування — землю, хоч ірландських селян повернено в наймитів і форталів на панських ланах, хоч приневолені голодом сотки тисяч Ірландців мусіли мандрувати за океан, у вільний край Вашингтона, хоч навіть рідну мову відібрано ірландському народови, то мимо того від першої хвили погноблення Ірландії аж до нинішніх

сів, коли чуємо про боротьбу т. зв. ірландців, отже поверх 700 літ, — івіає вперта боротьба проти Англії за незалежність ірландського народу, за незалежність Ірландії.

Ірландці є католиками, — Англіїці протестантами. І тому мимо того, що ірландці навіть свою мову були втрапили, їх віра зберігла їх від винародовлення. Так само було і в нас. Наша шляхта перейшла у польський табор, а наше міщанство винародовилося, лишивши, як згирдливо казали Поляки, тільки „хлоп і поп“ і наша церква. І той „хлоп і поп“ привязані до своєї церкви зберегли наш народ на західній області ірландської землі від загибелі і затрати.

Історія Ірландії в ХІХ. ст. є історією безнастанної, невгаваючої революції. А коли навіть втихала революційна стихія, то хіба на те, щоби згодом розгорітися з новою силою. Головною справою Ірландії є земельне питання. На початку ХІХ. ст. майже вся земля Ірландії находилася в руках великих земельних власників, головно Англіїців. Земельні власники винаймали ту землю арендарям, а ці знову, поділивши її на дрібні пайки, відступали на дуже важких умовах безземельним селянам. Арендарі будували на винаймлених ґрунтах господарські будинки. Часто бувало, що земельні власники самовільно відірали арендарям винаймлену землю, не платячи нічого ані за виставлені будинки, ані за вклади, вложені в господарство. До тогож крім економічного гніту придавлювало ірландського селянина політичне ярмо. Як вже згадувано, ірландці є визнавцями католицької віри, але по англіїським законам католики ані не могли мати виборчого права, ані не могли займати ніяких урядових посад. Таким чином ірландський народ був позбавлений навіть засобу оборони своїх прав. Управа краю спочивала в руках Англіїців-протестантів, що переселилися в Ірландію. Пануючою, правительственною церквою була англіканська церква. Ірландці-католики були обовязані платити податки в користь тої церкви.

Велика Французська Революція, що широком відгомонам відбилася майже по цілій Європі та пробудила надію на визволення серед гноблених народів, дала товчок двом повстанським спробам в Ірландії, котрі не тільки покінчилися

нешасливо, але дали Англіїцям привід знести окремий ірландський парламент. Через цей поступок англіїського уряду перед ірландськими борцями в цілій своїй остроті виринули дві задачі: 1) боротися за освободження ірландської землі з рук гуртка великих земельних власників і 2) боротися за національно-політичну незалежність, або хочби за широку автономію.

Перша доба боротьби ірландського народу проти англіїського гнету носить релігійний характер. Ірландські борці змагають до того, щоби освободити національно-католицьку церкву від англіїського насильства. Цей рух ведеться під проводом патріотичного ірландського духовенства. Католицькі Ірландці відмовляються давати десятину в користь англіканської (протестантської) церкви, і кінець кінців в 30-тих роках ХІХ. ст. їх рух вінчається успіхом.

Поруч руху в користь освободження ірландської церкви змагається в 40-их роках ХІХ. ст. політичний рух, котрого метою — увільнити Ірландію від англіїського панування, скинути ярмо всесильних панів Англії. Ціла Ірландія покривається сітю товариств, котрі борються за політичну свободу, одні законним шляхом, а другі через невиконання розпорядків і приказів англіїських властей. З кожним роком змагається цей рух, а в 1848 р., в році весни народів, товариство „Молода Ірландія“ закликає народ до повстання проти гнобителів. Та спроба повстання не повелася. Англіїці здусили повстанський рух і ще важче придавили ірландський народ.

Розглядаючи боротьбу ірландського народу за свою свободу, все мусимо мати на увазі, що той народ був не тільки позбавлений всіх прав, але також не мав в своїм посіданню землі, основи існування. Як вже було згадано, вся земля в Ірландії була власністю великих дідичів, котрі винаймали її, поділивши її на дрібні частки, селянам, т. зв. арендарям. І тому скоро тільки в 40-их роках ХІХ. ст. почався рух за освободження Ірландії від політичного гнету, одночасно залунав клич, що освободження Ірландії не буде повне, якщо земля не буде видерта великим землевласникам і не перейде на власність трудового народу. В 60-их роках мин. століття,

скоро тільки присохли рани, завдані Англійцями „Молодій Ірляндії“, знову покривається ціла країна сіткою тайних товариств під назвою „Феніанських брадтв“. Черговим завданням цих організацій ірляндського народу являється незалежна ірляндська республіка (народоправна держава ірляндського народу), а поруч з тим перехід землі в руки трудового народу. В р. 1867 знову вибухає ірляндське повстання, підняте феніями, котре, як і попередні, не повелось. Та мимо того, що Англійці криваво здавили це повстання, вони все таки мусіли звернути увагу на велике негодування ірляндського народу. Щоби це негодування хоч трохи ослабити, англійське правительство 1869 р. знесло всі привілеї англіканської церкви в Ірляндії. Рік пізніше (1870 р.) появилсь біль, як зачаток земельного законодавства в Ірляндії. Він обезпечував арендареві, котрий кожної хвили міг бути викинений із свого наділу, винагороду за будинки і інвестиції (вклади) в господарство, чого до того часу не було.

Під кінець 70-их років і на початку 80-тих наново змігся революційний рух в Ірляндії. Великі неврожаї, що навістили тоді країну, значно причинилися до зросту революційного підйому. В році 1879 повсталась „Земельна Ліга“, котрої метою було поліпшити долю арендарів. У відношенню до англійських властей „Земельна Ліга“ поставилась на пасивне становище, т. зв. її члени і захопленій її агітацією народ не сповняв ніяких розпорядків властей. Згодом цей рух ярко зазначився ще й тим, що арендарі перестали платити арендні в плати і інші належитости, інші знову відмовлялися винайматися земельні наділи, з котрих передтим прогнано арендарів; далше почався бойкот землевласників і їх управителів, — населення ані не хотіло їм продавати щонебудь, ані найматися до них на службу. Заострення відношення до великих земельних власників дало почин до розвитку аграрного террору. Розпочалися убійства землевласників і їх управителів, підпали фільварків (економії), калічення панської худоби, заливання водою панських ґрунтів і т. п. У відповідь на це, як звичайно, правительство розпочало арештування, гноблення, переслідування, вкінці закрило „Земельну Лігу“. Та всі ці утиски пра-

вительства нічого не помагали і воно було приневолене піти на уступки. В р. 1881 появилсь закон, який закріпив арендні наділи за арендарями створив окремі суди для встановлення справедливійшої арендної ціни. Одночасно той суд мав упорядкувати відносини між землевласниками і арендарями. Пізнійше явилось постанови про викуп землі арендарями на власність при грошовій підмозі правительства. Та всі ці примусові заходи правительства не вдоволяли ірляндського народу котрий хотів бути повноправним господарем своєї країни. Ідучи на зустріч цьому бажанню, правительство почало вносити в парламент проекти про гомруль, себ то про автономію (самоуправу) Ірляндії. Та через впертий спротив англійського парламенту не вдавалось довести до ухвали гомруля.

Особливо різко виступила ця справа в ХХ. ст., викликаючи завзяту боротьбу між прихильниками і противниками гомруля. Вкінці в 1914 р. проєкт про гомруль став законом, але вибух війни перепинив ввести його в життя. Та війна мала для Ірляндії ще й инший наслідок; вона зродила надію на повне відірвання цієї країни від Англії і створення незалежної ірляндської республіки. Ці надії зміцнили становище самостійницької партії, т. зв. сінфайністів, партії, що повсталась на початку біжучого століття. Весною 1916 р. сінфайністи розпочали повстання, котре не повелось. Провідників повстання арештовано в тюрми, або розстріляно. Однак через те зовсім не ослаб революційно-повстанський рух, навпаки, завдяки жорстокости правительства він ще поширився, популяризуючи думки і програму сінфайністів.

І тепер в Ірляндії не вгаває боротьба. Вона тільки змінюється відповідно до обставин. То втихає, щоби набрати нових сил, то вибухає з новою енергією. Всемогуча Англія, що панує над величезними країнами у всіх частях світа, що опанує величезні моря і океани, та Англія, котрій коряться сотки мільонів людей всіх рас, не може дати собі ради з маленьким ірляндським народом, що під боком володарки світа раз по раз знімає бунт за свої права. І ця всемогуча Англія не може дати собі ради з маленькою Ірляндією. Воля

Ірландського народу є міцніша і тверда від сили Англії. Тому то Англія, хотіла вміє вести розумну політику, коро тільки переконалася, що зброєю нічого не вдіє, пішла на уступки. Тепер ведуться переговори між англійським королем і ірландськими революціонерами, заступленими своїм тайним парламентом під проводом де Валери. Англія погоджується, щоби Ірландія ввійшла у Великій Британії місце одної з британських доміній, як нпр. Канада, Австралія, край Бурів, а Ірландія досягається повної незалежності. Є всяка надія, що дійде до згоди й Ірландія по отках літ боротьби заживе життям вільної країни.

Франція.

Вихідною точкою революційних рухів минулого століття є Велика Французька Революція. Отсей могутній рух, тихійний порив французького народу, що розторощив старий панський лад, що розвивався під величними кличами: „братерство, рівність і свобода“, мав не тільки місцевий національний характер, але й відбився широким відгомном серед всіх європейських народів. Французька революція дуже скоро вийшла поза межі Франції, жовнірі революційних армій рознесли нові кличі по всій західній Європі.

Якеж було положення Франції перед революцією? Під кінець XVIII. ст. пансько-магнатські порядки у Франції цювели широкі народні маси до явного невдоволення. Королівське самодержавство та шляхтичі, що мали всякі привілеї, дуже притіснявали трудовий народ. А тимчасом наступав вже сумерк земельних магнатів. До голосу в громадському життю почали зголошуватися нові люде. Тими новими людьми були купці та промисловці, яких опісля названо буржуазією, себ-то багатими міщанами. І ця буржуазія мимо всіх перепон росла в силу і значіння, збирала в своїх руках великі грошові засоби і маєтки (капітали) та почала допомагати своїм правам. Одначе проти цієї нової, молоді, здорової і творчої суспільної класи стояла шляхта з королівським двором на чолі. Королівська власть у Франції була самодержавна, а підворою тої власти було духовенство

та великі земельні власники, дідичі-магнати. І от духовенство та шляхта стали найзавзятійшими ворогами цих міщан, буржуазії. Селянство було тоді темне, загулюкане, прибите і знущоване. Воно було тим, що обробляло панські маєтки та платило величезні податки на розкішне життя шляхти і розбавленого королівського двора. Міське робітництво тоді взагалі мало невелике значіння.

Поступові думки у Франції проголошувалися вже до революції великими письменниками, т. зв. енциклопедистами (вченими). Думки про новий кращий лад голубили всі освічені люде того часу. На чолі тих, що змагали до кращого ладу, стояла інтелігенція. Перед роком 1789, т. зн. перед самим вибухом революції, невдоволення в краю дуже поширилося. Під нездарною панською владою страшенно збідніла країна, зросли державні довги, втрачали свою вартість державні гроші. Зі всіх сторін чулися голоси про нездарність уряду, про лиху і безконтрольну господарку та виставлялися домагання скликати народніх представників, котрі зарадилиб лихови. Приперте до муру правительство вкінці мусіло поступитися та скликати на наради Генеральні Стани (сойм), котрі вже давно не збиралися. Генеральні Стани, що склалися з представників духовенства, шляхти і „третього стану“ (себ то міщанства) не мали права настановляти законів, тільки мали дорадний голос в державних справах. І хоч як малим був обсяг діяльності Ген. Станів, то мимо того населення, вибираючи послів, дало їм поручення домагатися політичних і господарських реформ.

Генеральні Стани зібралися в Парижі і 5. мая відбулося їх святочне відкриття. І зараз таки прийшло до різкого розрізу між ними і урядом. Представники третього стану, маючи ту певність, що за ними стоїть весь край, не хотіли грати ролі тільки одного з трьох станів (поруч духовенства і шляхти), але проголосило себе повноправним народнім органом під назвою Національного Установчого Зібрання. Колиж частина духовенства і шляхти перейшла в Нац. Установче Зібрання, тоді його перевага була запевнена. Французьким королем був

тоді Людвик XVI., добрий, але слабого характеру чоловік. Він хотів всім догодити і під напором придворної кліки, що бачила, як власть вихоплюється з її рук, з початку супротивлявся Нац. Зібранню і за намовою королевої навіть думав зробити державний переворот. В найскрутнійшій для себе хвилі Нац. Зібрання нашло піддержку у парижського люду. Парижський люд, овіяний новими надіями на кращий лад, в ночі з 12. на 13. липня 1789 пограбував склепи зі зброєю, виставив міліцію для береження ладу, а 14. липня кинувся здобувати страшну твердиню-тюрму, де каралися політичні в'язні. Від цієї хвилі починається французька революція. Міська управа в Парижі перейшла в руки громадян; за Парижем пішли й інші французькі міста. Селяне кинулися на замки, винищуючи осередки старого фєвдального несправедливого ладу.

Національне Зібрання своїми постановами перевело багато реформ, але всі вони змагали до того, щоби новий лад звязати зі старим. Провідною думкою т. зв. Конституції 1791 року було встановлення засади, що носителем суверенітету (державної зверхности) є на рід, а не король. Вступом до конституції була Деклярація прав людини і горожанина, в котрій проголошено згадану засаду із впливаючими з неї ідеями справедливости, свободи, рівности і згоди. Отже носителем зверхньої влади в державі є сам на рід, а виразом волі народу є закон. Король є делегатом народу, бо народ доручує йому виконуючу владу. Мимо того, що в Деклярації прав людини і горожанина сказано, що „люде родяться й лишаються свободними й рівними що до прав“, то горожан поділено на дві категорії: на посідаючих, що мали всі горожанські права і називалися активними (діяльними) і на убогих, що не мали тих прав і називалися пасивними (обезправненими).

Отсей несправедливий поділ на дві категорії горожан, хоч зовсім зрозумілий в тодішніх умовах, та еміґрація (вихід за границю), був причиною дальших великих потрясень у Франції. Коли кажемо, що такий поділ був зрозумілий, то не значить, що він оправданий або справедливий. Бо не треба забувати, що Нац. Зібрання тільки що знесло

панщизняний лад і не могло іще піднестися аж так високо, щоби всім горожанам надати рівні права, себ то всіх без винятку допустити до загального голосовання. Щож до еміґрації, то годиться вказати, що шляхта не була вдоволена успіхами революції. Зараз після здобуття Бастилії вибрався за границю молодший брат короля — граф Артуа. За ним пішло багато графів і князів. Колиж в цілій державі поширився самоуправний лад по містах та селах, коли збільшилися підпали замків, коли вкінці знесено дідичне шляхоцтво і почесні титули, то еміґрація шляхти сильно збільшилася. І ця то еміґрація причинилася одісля до збільшення страшної горожанської війни у Франції.

Еміґранти під проводом королівського брата ґр. Артуа почали збирати військо та підмовляти двори, щоби вони збройно виступили проти Франції й задали революцію. Король Людвик XVI., що присяг на конституцію, тішився загальним признанням, любовю і пошаною. Не можна сказати, щоб король був тоді в порозумінню з еміґрантами: навпаки, він не хотів еміґрантам завдячувати відновлення своєї попередньої влади. Та одна подія вплинула на короля в напрямку зірвання з революцією. Тією подією був Горожанський статут для духовенства, котрий установляв виборність єпископів і священників. Людвик XVI. був глибоко віруючою і побожною людиною, більше побожною, як не один з єпископів. Затверджуючи Горожанський статут, що зробив він під натиском свого окруження, здавалось йому, що робить діло, за котре йому прийдеться покутувати. Через затвердження статуту, через націоналізацію (ународовлення) французької церкви король зірвав звязок з Римом. До тогож папа за намовою французьких єпископів, котрі через революцію втратили свої привілеї, маєтки і почести, осудив Горожанський Статут. Після того духовенство поділилося на два табори: конституційних, що зложили присягу на статут і непокірних, що не хотіли зложити присяги. Король, хоч затвердив статут, але для своїх потреб послуговувався непокірними священниками.

Коли Людвик XVI. затверджував Горожанський статут духовенства, він вже постановив тікати. Потайно поро-

умівався він із заграничними дворами. Він мав удалися на границю, звідки думав повернути з військом ген. Буле до Парижа і зробити державний переворот. [справді в червні 1791 р. король із своєю родиною утік, та по дорозі у Варенъ його пізнали і завернули в Париж в супроводі комісарів Національного Зібрання. Після утечі короля піднялось проти нього страшенне обурення, та коли він соромно вернув в Париж, у значної частини громадянства наступила полекша, а навіть радість. Ціла Франція не могла погодитись з думкою втрати свого короля, корол. Французів. Але в Парижі несміло прокидався вже революційний рух. Клуб Корделерів, названий так від одного з виборчих паризьких округів, виступив з домаганням знести королівську владу і завести республіканський лад. Якобіни тоді були ще прихильниками конституційної монархії, але що король осоромив себе і ослабив повагу королівської влади, то вони домагалися усунення Людовика XVI. і віддання його під суд. Замість короля з різних боків висувалося думку завести регентство.

Невдатна утеча і соромний поворот короля до Парижа, як згадано, викликали республіканський рух, скріплений опісля ще й іншими подіями. Республіканські кличі проповідували головні члени політичного клубу Корделерів, званих також товариством оборонців прав людини й горожанина. Взагалі тоді була доба найбільшого впливу клубів або політичних товариств. Корделери боронили прав пасивних (обезправнених) горожан і виступали проти активних (буржуазії). Найвпливовішим з політичних клубів, що мав свої філії (відділи) в багатьох провінціовальних містах, і де найбільш живо займалися люде плянами різних реформ, був клуб Якобінів, що мав своє поміщення в якобінському монастирі св. Гонорія. Урядово називався він: Товариством приятелів конституції в якобінському монастирі в Парижі. Аристократи глумливо окрестили членів цього клубу Якобінами, і цєю назвою опісля вони пишалися. Найвпливішою людиною між Якобінами був блискучий промовець Робеспієр. Якобіни були до встановлення республіки оборонцями конституційної монархії, але до Людовика

XVI. відносилися з педовірям — в противенстві до клубу Фелянів (якого члени збиралися на засідання в монастирі Фелянів), котрий теж обстоював конституцію, але змагав до зміцнення королівської влади. Всі прихильники нового ладу, оборонці конституції, називалися патріотами, а противники конституції аристократами, роялістами або монархістами, що були завзятыми оборонцями влади короля і шляхти. Найвизначнішою людиною того часу, бистрим, просто геніяльним політиком, блискучим промовцем, прекрасним публіцистом, провідником конституційної Франції був ґр. Мірабо, котрий помер передчасно, не діждавши дальшого розвитку подій.

Серед всіх потрясень, які переходила Франція, Установче Зібрання проявило вельми живу діяльність. Воно закінчило плян політичної й соціально перебудови; дня 3. вересня 1791 закінчено перегляд і уклад конституції, котру прийняв король 12. вересня, а два дні пізніше потвердив присягою в Устан. Зібранню. Доконавши цього діла, Національне Установче Зібрання розійшлося, постановивши, що нікого з його членів не можна вибрати до нового Законодатного Зібрання (парляменту).

В нововибранім парламенті, в Законодатнім Зібранню, що почало радити 1. жовтня 1791, опреділилися такі партії. На правій стороні засіли конституційні роялісти (себ-то сторонники короля), а в середині (в центрі) безпартійні, що називали себе незалежними, але на рівні з роялістами обстоювали конституцію і бажали, щоби король — без огляду на свої попередні вчинки — заховав ту власть, яку йому дала конституція. Конституційні роялісти і незалежні продовжували політику Фелянів. На лівій стороні засіли члени якобінського клубу, котрі розпалися на дві ґрупи: жирондистів (від департаменту Жиронди) і монтанярів (слово, що означає „гору“, тому що ці послі сиділи на горі). Жирондисти намагалися обмежити королівську власть, хотіли війни, щоби підняти народи проти королів. Ще лівійшими від жирондистів були монтанярі, сторонники Робеспієра.

Лише що Законодатне Зібрання зійшлося і привитало першого конституційного короля, короля Французів, як

в країні почалися заворушення й неспокої, особливо на релігійнім підкладі. Законодатне Зібрання зажадало від непокірних священників зложення горожанської присяги, погрожуючи їм втрапою удержання і поставлення їх в стан „підозрілих“. Опісля ще раз повторено цей декрет із загрозою заслання. Крім того йшли розрухи, викликані політичними пристрастями, упадком вартости грошей, нестачею поживи і т. п. В деяких провінціях, особливо у Вандеї і в Севр духовенство вело протиревольційну агітацію. До того всього тяжке положення Франції піддержували політичні емігранти, котрі збирали військо над ренською границею. Закон. Зібрання видало декрет, взиваючи емігрантів до повороту, бо в противнім разі будеться уважати їх заговорниками проти рідної країни. Король не затвердив цього декрету, як і декретів проти духовенства.

Тимчасом над Францією збиралися тучі. Між монархічною Європою і французькою революцією прийшло до сутички. На це зложилися різні причини. Перш усього європейські держави були невдоволені, що Францію обхопили внутрішні розрухи, котрі паралізували її зовнішню діяльність. З початку королі не звертали уваги на заклики політичних емігрантів, щоби силою здавити революцію, але згодом вже й Людвик XVI. почав потайно просити, аби скликати узброєний конгрес, котрий мав залякати французьких „бунтівників“. Європейські монархи відчували, що справа Людвика XVI. — це їх власна справа. До тогож революційна зараза могла перекинутися і до інших держав — тим більше, що скрізь в Європі спочували, а навіть захоплювалися революцією. У Франції було велике незадоволення Австрією, але довгий час австрійський цісар Леопольд II. зберігав мир. Але по його смерті війна була неминучою. У Франції теж бажали війни. Бажали її революціонери, щоби добитися природних границь для Франції та щоби підняти народи проти королів, бажали її помірковані патріоти, щоби зміцнити власть короля, бажав її й король, щоби побідною війною вернути собі любов народа.

До власти у Франції прийшли Жирондисти, котрі проповідували війну задля пониження Австрії. З обох боків

йшли приготування до війни. Дня 20. квітня 1792 Законодатне Зібрання справді проголосило війну „королеви Угорщини і Чех“. Початок війни не був для Франції щасливий. Перші французькі відділи, побачивши Австрійців, утікли з поля бою. Емігранти почали дзвонити про поразення „якобінів“ і висказували думку, що похід на Париж буде воєнною прогулькою. Король і його двір грають подвійну ролю. З одного боку стараються відокремитися від емігрантів, а з другого боку ворогам Франції кажуть, що треба енергічніше повести кампанію проти „бунтівників“. В Законодатнім Зібранню вже здогадуються про гру короля і отверто натякають на зраду.

Перші невдачі довели до упадку жирондинського міністерства. Закон. Зібрання, налякане невдатним ходом війни і звязком двору з ворогами, видає три декрети: про заслання непокірних священників, про розвязання королівської гвардії і про утворення під Парижем воєнного табору. Король затверджує тільки декрет про розвязання королівської гвардії (прибічного війська). Короля підтримував в тім часі начальник національної гвардії (народнього війська) Ляфает, котрий навіть домагався від Закон. Зібрання розвязання якобінського клубу.

Усунення міністерства і незатвердження декретів Закон. Зібрання обурило революційний Париж. Мешканці деяких передмість постановили налякати короля і двір і приневолити їх йти разом з революцією. Перед Закон. Зібранням відбулася велика демонстрація, звана повстанням 20. червня 1792 року. Демонстранти з піками, шаблями і косами явилися перед Закон. Зібранням і зажадали, щоби двір перестав зраджувати, щоби привернено згоду між королем і народніми представниками, щоби військо виступило проти ворогів рідної країни. Опісля демонстранти удалися до королівської палати, до Тюільрі, де юрба його лаяла й погрожувала.

Наслідки цієї демонстрації не були додатні. Король, котрий з початку не ставився ворожо до перевороту, почав все більше недовіряти революції, а після демонстрації він почув непримириму ворожнечу до неї. Ціла Франція крім Парижа станула в обороні короля, Ляфает

домагався перед Закон. Зібранням „зничитити кліку, що привлащує собі народне самодержавство“. В Закон. Зібранню, хоч більшість і обурювалася на зрадництво двору, але ніхто не думав поважно про повалення монархії та заведення республіки. Навпаки в тім часі Закон. Зібрання прийняло одностайно заяву єпис. Лямурета, відому під назвою „поцілунку Лямурета“ (всі послі після прийняття заяви кидалися собі в обійми й цілувалися на знак згоди). В котрій в урочистій формі проголошено народоневисником кожного, що змагався до зміни конституції, чи то через заведення двох палат, чи через встановлення республіки.

Та це, все таки прихильне до короля становище змінилося дуже скоро дуже різко. Дня 11. липня 1792 Зак. Зібрання, бачучи неуспіхи свого війська, проголосило батьківщину в небезпеці. Всі горожане, здатні до зброї, мали йти на воєнну службу; кождий громадянин був обов'язаний видати до ужитку на війні зброю і муніцію. Ця відозва мала величезний успіх. Того самого місяця відбулося в Парижі т. зв. свято федерації. Там зібралися революційно настроєні представники великих міст, котрі вели таку політику, аби знесилити короля і позбавити його можливости шкодити воєнним операціям. Дня 23. липня ці делегати Парижа і інших великих міст поставили домагання до Закон. Зібрання, щоб здетронізувати (усунути з престолу) Людовика XVI. і скликати Національний Конвент (збір). Хоч вони й не добилися здійснення свого домагання через опір Закон. Зібрання і майже цілої Франції, однак лишилися в Парижі, щоби все таки довести до детронізації короля. Їм на руку появився вроді під датою 25. липня 1792 маніфест начального вождя австрійсько-пруських воєнних сил герцога Брауншвайгського, котрий заповідав, що французькі вояки, взяті із зброєю в руках, будуть „покарані як бунтівники проти свого короля“. Те саме буде з мешканцями міст, містечок і сіл, що будуть оборонятися перед австро-пруським військом. Колиб нов повторився напад черні на Тюільрі, то Париж буде зруйнований.

Ці погрози долили оливи до вогню. Всі побачили, що чужинецьке військо йде на Францію в змові з їх королем.

В Парижі отверто підготовлювано нове повстання для повалення короля. Парижський люд зброївся, але не важився виступати, дожидаючи баталіону, який зорганізувався в Марселі і йшов до Парижа з марселезою, відомою революційною піснею на устах. Дня 3. серпня явився в Зак. Зібранню мер (посадник) Парижа Петіон і іменем парижського люду домагався детронізації короля, кажучи, що „голова виконавчої влади це перший перстень протиревольюційного ланцюха“. Зак. Зібрання стояло на становищі конституції і не хотіло прийняти такої постанови. Та заходів задля усунення короля не понехано. Дня 9. серпня розпочалося повстання, а другого дня здобуто Тюільрі, де перебував король з двором. Людовик XVI. з сімєю шукав охорони в Зак. Зібранню. Він явився в посольській палаті і сказав: „Я прийшов сюди, щоби запобігти тяжкому злочини і думаю, що серед вас найменше підлягаю небезпеці“. — „Пане — відповів президент — ви можете числити на твердість Зак. Зібрання; його члени зложили присягу до останньої краплі крови боронити права народу і встановлені влади“ (останні слова викреслено з протоколу після детронізації короля). Та скоро тільки наглядно виявилось, що побідили повстанці, Зак. Зібрання прийняло иншу постанову. „Зак. Зібрання стверджує, що в народі є недовіра до короля; непохитну вірність конституції може воно зберігти тільки опираючись на народне самодержавство і тому запрошує французький народ утворити Національний Конвент, а голову виконавчої влади (себ-то короля) тимчасово усувається з уряду“. Королівську родину постановлено примістити в Люксембургу „під охороною горожан і закону“ та незабаром на домагання парижського люду приміщено її в Тамплі (у в'язниці). Зак. Зібрання утворило новий уряд під назвою Тимчасової виконавчої Ради та прийняло одно з найважливіших рішень, касуючи різниці між активними і пасивними горожанами, себ-то встановило загальне право голосування.

Учасники федерації з 14. липня розіхалися по цілій Франції і освідомили своїх співгромадян про події в Парижі. Рішучого виступу проти усунення короля не було. Тільки славний Ляфает

хотів викликати загальний опір проти перевороту, але побачив, що суспільність і жовніри відвернулися від нього. Він мусів тікати із Франції. За те поведення з королем викликало невдоволення в Європі. Королі не могли допустити до такого пониження свого французького товариша. Зручному Талейранови вправді вдалося здержати Англію від виступу проти Франції, але в інших державах кипіло. Об'єднане австро-пруське військо сподівалось, що його приймуть у Франції як освободителя. Герцог Брауншвайгський вправді здобув твердиню Льєнві і Верден, але побідне військо зустрічали у Франції ворожо. Перші невдачі французького війська викликали велике порушення в Парижі. Шукали винуватих. Крикливий парижський журналіст Марат, що все підходив під кровжадні інстинкти товпи, почав вказувати на винуватців невдач в Парижі, а саме на увязнених роялістів (сторонників короля). Він домагався їх смерті. Обурений і підюджений люд кинувся на в'язниці і на початку вересня післав на другий світ понад тисячу в'язнів, головню священників і аристократів. Коли про це довідалися Прусси, постановили прискорити свій прихід до Парижа, але під Вальмі заступив їм дорогу ген. Дюмуріє і відпер прусську армію.

Законодавче Зібрання покінчило свої праці 20. вересня 1792 і зробило місце Національному Конвентови, вибраному на основі загального виборчого права. У Нац. Конвенті проводили дві впливові партії: Жиронда і Гора. В його складі найшлися теж і гомінки провідники прилюдної думки: Робеспієр, Дантан і крикливий Марат. Перше засідання Нац. Конвенту відбулося того самого дня, коли уступило Зак. Зібрання. На другий день Нац. Конвент постановив, що „королівську власть скасовано у Франції“, одначе республіки не проголошено. Та коли в Парижі оповіщено декрет про знесення королівської влади, народ стрів його окликом: нехай живе республіка! Таким чином проголошення республіки наступило без участі парламенту, або — як ми тепер кажемо — явочним порядком, а Нац. Конвент тільки принаслідився до докованого факту.

Між Жирондою і Горю, двома партіями Нац. Конвенту, не було згоди.

Жирондисти закидали Горі, що та хоче встановити тиранічний тріумвірат з Робеспієра, Дантона і Марата, котрі опиралися на парижським люді в протистивстві до Жиронди, що мала своїх прихильників на провінції. Жирондисти були лібералами, федералістами, а члени Гори централістами, крайними, або по нинішньому можна би їх назвати більшевиками. Дантон хотів погодити обидві партії, щоби всі сили Франції повернути проти чужоземних ворогів. Він довів навіть до видання однодушного декрету, де „Конвент проголошує, що французька республіка одна й неподільна“, та це мало що помогло. Цю негоду поглибила ще справа короля. Виборці Гори, головню парижські, домагалися суду над королем. Жирондисти, що мали більшість в Конвенті, не спішилися з тою справою, але тимчасом вайдево в королівській палаті нові папери, компромітуючі короля. Змоглося обурення проти Людовика XVI. Отже Конвент прикликав короля перед свій суд. Дня 17. січня 1793 засуджено Людовика XVI. на кару смерті, а коли він відкликався до народу, то його відклик зовсім поминено і 21. січня 1793 його гільотиновано (стятю голову).

Процес і смерть короля ще більше заострили відносини між Горю і Жирондою. Одні других почали обвинувачувати та кидати собі докори, одні других бажали усунути і в ніведь звести вплив противників. Тимчасом над Францією зпов зявилися хмара. Конвент вивів війну Англії, Голяндії й Еспанії. Французькі війська знову потерпіли невдачі. Все це, і внутрішні невзгодиві і воєнні невдачі, і сама війна потягнули за собою ряд виїмкових заходів, якими розпочався терор. Для обезвладнення внутрішніх ворогів уетановив Конвент 10. марта на внесення Дантона Револьюційний Трибунал, котрий „судив би всі протиревольюційні злочини, всі замахы на свободу, рівність, єдність і неподільність республіки, внутрішню і зовнішню безпеку держави і всі заговори, що мають ва меті встановити королівську власть або якунебудь иншу, яка може підкопати свободу, рівність і самодержавство народу“. Вироки цього суду не підлягали ні апелляції, ні касації. Для оборони держави і для проведення твердої влади в краю виділив Конвент

із себе „Комітет загальної безпеки“, хкому доручено догляд над діяльністю поліції, і „Комітет публичного добра“, яким зручно і вміло кермує Дантон, намагаючись примирити обі ворогуючі партії та зацитькати обурену Европу. Але цій згідливій політиці протиділає Робеспієр, який бажає зайняти місце Дантона. Дня 10. квітня підюджені Робеспієром секції (організації парижського народу) домагаються відданвля під суд Жирондистів. У відповідь на це члени Жиронди віддають під суд Марата, але Революційний Трибунал виправдав „приятеля народу“. З цієї хвили стають напроти себе з одного боку Конвент, де більшість мали члени Жиронди, і парижська Комуна, де верховодили члени Гори. Між цими двома тілами йде безвпинна і безпощадна боротьба, котра довела до отвертого насильного виступу Комуни проти Конвенту в днях 31. мая і 2. червня 1793 року. Цей виступ покінчився виданням і арештуванням 29-ох членів Конвенту з партії Жиронди.

Події 2. червня 1793 ще поглибили внутрішню розбіжність у Франції та викликали горожанську війну. В Марселі, Ліоні, Тульоні й Корсиці вибухло повстання проти терористів, котрому допомагали й жирондинські послі, що втікли з в'язниці. Та найстрашнішим і найкрівавішим було повстання в провінціях Бретань, Анжу й Пуату, яке прозвано вандейським повстанням або коротко В а н д е є ю. Першим повстанням протиділяно зброєю, переговорами, задобрюванням і новою конституцією 1793, котра була висловом політичної мудрости і зрілости монтаньярів (членів Гори). Конституція 1793, як і конституція 1791 року, мала декларацію прав з радикальнішим характером і виставляла метою суспільного життя „загальне добро“. Вона прийняла систему загального голосування при безпосереднім виборі послів. Законодатну власть мав Законодатний Корпус, що складався з 600 послів, вибраних на один рік. Кожний закон, прийнятий Зак. Корпусом, мав ще іти на розгляд народу. Виконуючу власть мала Виконавча Рада, зложена з 24 членів. Судова власть стала виборчою. Та ніяка конституція не могла спинити вандейського повстання. Там ще довго лилася

кров і відбувалися страшні річи, особливо з боку якобінських комісарів.

Під впливом горожанської війни і війни з Европою заострився терор, особливо від убиття Марата Шарльотою Корде (13 липня 1793). Забитий Марат став в очах сліпої безкритичної товпи втіленням батьківщини. Кинено підозріння, що в тім в рука Жирондистів. Отже проти них направлено терористичні вчинки. Та передше засуджено на смерть і гільотиновано 16. жовтня 1793 королеву Марію Антоанету. В цім часі вплив в Парижі переходить до найзавзятіших демагогів — до Гебера і Корделерів, яких називано скаженими. По нашому сказавши, це були крайні більшовики, що пропсвідували соціальну революцію.

До збільшення терору причинилися нові воєнні невдачі, покликання до воєнної служби всіх горожан від 18 до 25 літ, голод серед робочого населення Парижа. Для достави поживи до Парижа вислано на провінцію революційне військо, котре за одним замахом мало також приборкати аристократів. У в'язницях сиділо вже багато політичних в'язнів. Крім того постановлено арештувати всіх підозрілих, всіх тих, „хто своїм поведінням, або своїми зносинами, або своїми промовами, або творами виявив себе сторонником тиранії або федералізму й ворогом свободи“. Для прискорення чинностей Революційного Трибуналу поділено його на 4 секції. Комітет публичного добра й Конвент передали в розпорядження Рев. Трибуналу 41 арештованих послів Жирондистів, а крім того арештовано ще 75. Тамчасом поліпшилося воєнне положення Франції, але це не тільки не ослабило терору, але його ще зміцнило. 24. жовтня судили послів Жиронди і всіх без докладного переслухання і оборони післали на смерть. Після цього навпередки гільотиновано, кого попало, винних і невинних. Рев. Трибунал став знарядом помсти в руках скажених людей під проводом Гебера.

В тім часі (в листопаді 1793) з ненависти до духовенства і католицької релігії встановлено культ розуму, що викликало закриття багатьох церков і розрухи по селах. Знесено теж григоріанський календар і заведено новий, республіканський з численням від пер-

шого року республіки (т. є. від 22. вересня 1792). Рік поділено на 12 рівних місяців (по 30 днів), місяць на три декади (по 10 днів). Пять останніх днів (до 365) не належали до жадного місяця і називалися доповняючими. Шестий день в переступнім році називався революційним. Усунено також імена святих, „що паскудили кожду сторінку календаря“ і заступлено їх назвами сільсько-господарських продуктів і рільничих знарядів. В тім часі прийнято також якобінську конституцію 1793 року через всенародне голосування, одначе її здійснення відрочено аж до покінчення війни.

Терор, який заведено задля викорінення зради в краю з огляду на боротьбу Франції майже проти цілої Європи, дуже скоро став методом помсти поодиноких революційних діячів над своїми прогнаними. Особливо лютував амбітний Робеспієр. Ставши на чолі революційного правительства і опираючись на всесильнім якобінським клубі з одного боку, є на т. зв. болоті або рівнині (група заляканих і безпринципних послів Конвенту) з другого боку, а крім того користуючись величезною популярністю, він задумав стати необмеженим володарем Франції. Щоби здійснити цю свою думку, треба було усунути провідних мужів опозиційних партій та розбити їх організації. Тими опозиційними партіями були: з правого боку сторонники організатора національної оборони Дантона, а з лівого боку Корделери, сторонники кровожадного Гебера. Перші змагали до застановлення терору і бажали наклонити правительство до спинення розливу крови, другі натомість хотіли ще збільшити терор, щоби знищити всіх проивників революції. В тюрмах Парижа і провінціональних міст покутувало безліч винних і невинних людей. Конвент під впливом дантоністів і депутації жінок, що домагалися випущення на волю їх чоловіків і синів, наказав правительству вишукати способи для зволення „арештованих патріотів“. Так повстав Комітет правосуддя, який був висловом м'якшої руки у внутрішній політиці. Та проти цього завзято виступив Робеспієр, лякаючись, що Дантон покористується цим рухом і захопить власть в свої руки. Під впливом Ро-

беспієра Конвент відкликав декрет про Комітет правосуддя. Дантоністи втратили свій вплив, а за те здобув його вповні Робеспієр із своїми приятелями Сен-Жюстом і Кутоном. З переходом повноти влади до рук Робеспієра не були вдоволені гебертисти. Вони постановили на 4 марта 1794 виконати державний переворот, щоби „шляхом викорінення зради повернути народови його священні права“. Гебертисти думали при помочі революційної армії, котра була в їх руках, утрівалити свою владу, нині сказалиб ми диктатуру пролетаріяту, в цілій Франції. Та народ, що власне ненавидів революційну армію, котра пустошила околиці Парижа і через те в міліоновім місті спричинювала голод, не пішов за покликком Гебера. Навпаки, домагався розв'язання революційної армії і припинення корделерських заворушень. Наслідком цього арештовано Гебера і його товаришів і суджено в Революційнім Трибуналі за уложення заговору, щоби віддати Париж у жертву голодови, перерізати Конвент і установити тиранію. Гебертистів засуджено на смерть і гільотиновано 24. марта 1794 року.

Упоравшись з гебертистами, Робеспієр постановив усунути Дантона, котрого на підставі брехливого обжаловання й арештовано. Конвент з початку хотів виступити проти Робеспієра, але його піддержало болото. Перед судом Дантон знаменито оборонявся і своєю промовою зробив незвичайне вражіння. Але мимо того за ямовою приятелів Робеспієра Революційний Трибунал все таки засудив на смерть Дантона, котрого й віддано в жертву страшній гільотині.

Усунувши гебертистів і дантоністів, Робеспієр почав проводити свою політику, звязану з певною релігійною системою (Культ Найвищого Єства). Головою тієї релігії, первосвященником культу Найвищого Єства, був сам Робеспієр, котрий тепер почав вдиратися й до сумління людей, посилаючи на гільотину вже не тільки своїх політичних, але й релігійних иншодумців. Жерміналь (перший весняний місяць) II. року (від установлення республіки) починає бути поворотною точкою, кризою революції. Власть спочиває в руках божевільних і злочинних людей, котрі не залишають найогидніших способів,

доби тільки нищити, котрі опираються на безчесних, хитких, безпринципних торносотенців так, як тепер більшовики, готових кожної хвили зрадити і запродати найкращих патріотів. Революційний Трибунал без переслухання свідків, без допущення оборонців, навіть без вислукування обжалованих день-в день посилав на смерть десятки людей, гільотина працює безнастанно, слабодухи гнуть, куди вітер віє, і мовчки притакують божевільним помислам божевільного, кровожадного Робеспієра. Одначе Робеспієрови було мало того, що Париж купався в крові часто невинних жертв особистої помсти. Навнесення Сен-Жюста, правої руки Робеспієра, Конвент ухвалив, що „всі, яких обвинувачено в злочинних замислах, мають бути з усіх кінців республіки прислані до Парижа в розпорядження Революційного Трибуналу“. По цілій республіці засновано зв. народні комісії, які мали рішати долю увязнених. Вони мали судити всіх, що живуть без означених прав абилять або висловлювали незадоволення в республіки. Ці комісії пролили ріки крові.

Вкінці Робеспієр почав добиратися до Конвенту (парляменту), перевівши при допомозі болота постанову, на основі котрої правительство (уособлене Комітетом публичного добра і Комітетом загальної безпеки) мало право арештувати членів Конвенту. Гільотина почала працювати приспінено, а показує цю роботу найкраще та обставина, що коли до того часу на протязі тринадцяти місяців гільотиновано 1220 осіб, то тепер тільки на протязі сорок дев'ять днів гільотиновано 1376 осіб.

Тимчасом французьке військо відносило побіди за побідами. Ці побіди виявляли злишність зміцненого терору. Ціла Франція раділа побідами і не хотіла животіти у вічному страху. До тогож Конвент після прийяття закона про арештування всіх і вся, під впливом страху зробився більше відважним. Проти Робеспієра повстав заговор в самім правительстві. В тім часі і Робеспієр думав проявити милосердя, обмежити терор і зробитися ще більшим, зважаючи з французьких горожан журбу про непевність свого життя. Одначе передтим задумав ще зробити один великий процес, післати на смерть останки

своїх неприхильників і аж після того проявити своє милосердя. Що так далі не може бути, це бачили й приятелі Робеспієра, а його права рука Сен-Жюст на засіданню Конвенту 9. термідора (другий місяць літа) рішучо виступив проти честилюбства Робеспієра і вказував способи, як без перевороту покласти край диктатурі. Одначе Сен-Жюстови не дали скінчити промови, а — навпаки — проти Робеспієра піднесено найріжнородніші закиди. Коли він хотів відповідати, йому не дали слова. „Ти не маєш слова, тиране!“ — відзивалися голоси. Робеспієр закликав болото, щоб остало за ним, говорячи: „До вас, чисті люде, я звертаюся, а не до цих розбійників“, але заговорники вже успіли перетягнути болото на свій бік задля спинення терору. Частинно порозумілися вони і з Горою, виставляючи Робеспієра занадто поміркованим, який бажає ослабити твердість революційного уряду. Серед загальної метушні посол Луше почав домагатися арештування Робеспієра, що ухвалив Конвент, додавши до того ще й його брата, Сен-Жюста й Кутона.

Начальник збройних сил Парижа, Анрію, котрий теж мав бути арештований, скликав жандармерію і національних гвардейців, щоби увільнити арештованих. Також парижська Комуна (парижське самоврядування) постановила шляхом повстання обороняти Робеспієра. В жадній вязниці не хотіли прийняти арештованих. Комуна предложила була Робеспієрови самому стати на чолі повстання, але він втратив віру в свою зізду і відмовився. Парижський люд не обстав за тираном. З цього скористали правительство і Конвент. Вони зорганізували своє військо і приготувалися до завзятої оборони перед сторонниками Робеспієра. Та тимчасом другого дня знайшли Робеспієра в ратуші із щогою, розбитою вистрілом пістолета. Він сам хотів позбавити себе життя. Дня 10. термідора гільотиновано Робеспієра і його 22 приятелів. Юрба раділа, лунали оклики: „Геть тирана! Нехай живе республіка!“ Кілька двів пізніше без жадного суду післано на смерть 82 робеспієристів. Ціла Франція відітхнула.

Заговорники, що усунули Робеспієра, прийшли до влади. Називають

їх термідоріанцями (від місяця термідора, в котрім виконано переворот), а добу їх правління — термідорською. Терор не припинився відразу після упадку Робеспієра, але значно ослаб. Конвент з початку ослабив диктаторську всемогучість Комітету загального добра через щомісячну зміну частини його членів. Так само обмежив його діяльність. Комітет загальної безпеки мав право давати накази про арештовання і передавати увязнених Рев. Трибуналу, котрий перемінено на звичайний суд в політичних справах. Остаточно знесено Револ. Трибунал 12. преріаля III. року (31. мая 1795). Народні комісії вправді не скасовано, але вони поволі зникли самі. Політичних в'язнів не випущено відразу. З початку випускали тільки республіканців, а опісля й роялістів. Революційні комітети, що зробили Фтанції велику прислугу в справі національної оборони, а одночасно цілу країну перемінчили в одву велику в'язницю, зникли під напором публичної опінії.

Після упадку Робеспієра термідоріанці поділилися на два табори, на лівих, що виступали проти диктатора, закидуючи йому намір спинити терор, і на правих, що бажали зменшити невиносимей режим. І знов розпочалася завзята партійна боротьба між обома відлосами термідоріанців. На хвилю наступило примирення, яке висловилося в пантеонізації (усвяченню для потомків) „приятеля народу“ Марата (12. вересня 1794). Та постійного примирення не могло бути, бо почалася реакція. До Конвенту вернули Жирондисти, потворилися політичні салони, в яких бували й революціонери, народилася, а властиво змоглася роялістична (мовархістична) партія. Золота молодіж або т. зв. франти (чепуруни) почали громити Якобінів та несміливо пускати кличі: „Нехай живе король!“ Під впливом громадської думки Конвент почав все більше зменшувати терор. Державного обвинителя при Рев. Трибуналі, що тисячі людей післав на смерть, Фукіє-Тенвіля віддаво під суд, де він мав нагоду боронитися. Цей процес розкрив всі беззаконности Рев. Трибуналу. Фукіє-Тенвіля і його 15 товаришів з Рев. Трибуналу засуджено на смерть і кару виконано 6. мая 1795. Після того

упав також культ Марата. Його погруддя розбивала золота молодіж Парижа.

Довга революційна доба, що нищила країну, і безнастанні війни та побіди сприяли реакції. Вправді лишилося ще багато республіканців, та вони не мали міцної опори. Робітниче населення, що терпіло голод, перестав цікавитися політичними справами, а всю свою увагу звертає на соціальні питання. Тоді то появляється Бабеф із своєю проповідю рівності й загального добра. Він бажає зреформувати основу справедливості — власність. Була це проповідь соціалізму, котрий тоді не мав іще назви. Народ домагався хліба і конституції 1793 року, а роялісти хотіли, щоб народ домагався короля і хліба. На голодовім підкладі пригтовлюється новий переворот. Дня 12. жерміваля III. року (1. квітня 1795) юрба вдерлася до Конвенту і домагалася поживи, виступу проти роялістів і припинення переслідувань патріотів, себ-то бувших членів Комітету публичного добра і Комітету загальної безпеки, що були під судом. З юрбою були також і послы, члени Гори. Національна гвардія визволила Конвент, який після того постановив арештувати або заслати багатьох монтаньських послів та відібрати зброю від крайних республіканців. Дня 3. мая 1795 Конвент видав декрет про зворот маєтків їх власникам, що були конфісковані революційними трибуналами. Тоді повернено також у всій свободі католицьку релігію. Обіцянки про запровадження Парижа Конвент не міг додержати. В місті не стало хліба. Тимчасом в Парижі появилися афіші з домаганнями: 1) хліба, 2) негайного заведення конституції 1793 року, 3) усунення існуючого правительства і 4) випущення політичних в'язнів (патріотів). Погрожуюча юрба знову вдерлася до Конвенту з криками: „Хліба і конституції 1793 року“. Конвент постановив зробити по громадах перепис збіжжя і муки. Рішено лишити громадам стільки збіжжя, скільки їм потрібно на прожиток і на засів, а решту забрати на виживлення війська і Парижа. Та народ не вірив вже Конвентови і тому знов прийшло до облоги посольської палати. Революційне передмістя св. Антонія, що все було під впливом Якобінів, укріпилося і пригтовлювалося до боротьби. Тимчасом прийшла

істка про мир з Голандією, що значно піднесло повагу Конвенту. Передмістя зв. Автовія налякалося бомбардування і видало гармати. Після цих подій наступила страшна реакція. Багато монганярських послів віддано під суд і зазуджено на смерть, та вони майже всі самі покінчили з собою.

На цім не спинилася реакція. В полудневій Франції, де все був підклад для роялізму, почали організуватися збройні ватаги під назвою: Воїнство сонця або Воїнство Ісуса, які допускалися страшних вчинків над політичними в'язнями - революціонерами. Їх акція, звана білим терором, нічим не була краща від терору Робесп'єра. Тепер починає зростати роялістична партія, котра змагала до повалення республіки. Роялісти шукали короля, щоби йому пригостовити престол Франції. Коли помер від шевських побоїв син Людвіка XVI., маленький хлопчина Людвик XVII., претендентом виступив граф Прованський, що приняв імя Людвика XVIII. Він назвав себе королем Франції і Навари та видав маніфест до французького народу, виявляючи намір повернути старий лад. Та цей маніфест не найшов майже жадного відгомону. Республіканське правительство все таки трималося міцно, бо воно вратувало батьківщину, всоно забезпечило національну оборону, під його кермою віднесено цілий ряд блискучих побід і дипломатичних успіхів, воно вкінці заключило мир з Прусами, з Голандією, з Іспанією, з ландграфом Гессен-Касельським та прилучило Бельгію до Франції. Війна, котра провадилася майже з цілою Європою, йшла вже тільки з Австрією і Англією.

В справі конституції, якої домагався народ, не зроблено нічого. Навпаки, після здавлення останніх заворушень вероблено нову, більш помірковану конституцію, звану конституцією III. року (від установлення республіки). Побоюючись, щоби будуче законодавче тіло не захопили роялісти, Конвент постановив, що до будучого парламенту муситься вибрати найменше дві третини членів Конвенту. Та прсти цієї постанови виступили роялісти, котрі підготували великий заговор проти республіки. 20 тисячне роялістично-повстанче військо обложило Конвент, але його розігнав

Наполєон Бонапарт, що вже тоді був замітним полководцем. Конвент вийшов побідником. Дня 26. жовтня 1795 року він розвязався при окликах: „Нехай живе республіка!“

Доба Конвенту, яка була найстрашніша і найславніша в будованню республіки і її обороні, закінчує властиву Велику Французьку Революцію. Після неї наступають ще доба Директорії, доба конзуляту і цісарства, що є вправді продовженням революції, але не є її сутю. І тому ми вже тільки побіжно подаватимемо дальший розвиток революційного руху у Франції.

Та заки перейдемо до дальшого коротенького представлення революційних рухів у Франції, годиться згадати про провідну думку воєн, що їх вела французька республіка. Революційна Франція після перших невдач дуже скоро прийшла до себе. Сталося це через симпатії, які мала в Європі французька революція. Жирондисти, що в першій добі Національного Конвенту були при владі, бажали навколо Франції створити вінець незалежних республік. Французькі війська несли народам визвольні ключі, вони справді бажали визволювати народи, а не їх завойовувати. Після побіди від Жемапом (6. листопада 1792) появилася декрет Нац. Конвенту, в котрім говорилося: „Національний Конвент проголошує іменем французької нації, що він дасть братерську поміч кожному народови, що схоче здобути собі свободу, і поручає виконавчій власти дати генералам потрібні інструкції, щоби вони давали поміч таким народам і боронили горожан, що терплять або можуть потерпіти утиски в боротьбі за свободу“. Не диво, що під прапором таких ключів здобуто Савойю, Ніцу, ренські області й Бельгію. Та після усунення Жирондистів Якобіни почали проводити „визволення“ на зразок нинішних більшевиків. Вони не рахувалися з особливостями здобутих країн, з їх традицією, звичаями й обичаями в громадській сфері, тільки почали заводити свій лад, себ-то муніципалізувати обсажені країни (се була свого рода радянська система). Крім того Французи залляли ті країни масою маловартних паперсвих грошей, але собі казали платити дзвінкою монетою. Згодом вже зовсім ясно поставлено справу визво-

люваних народів: Франція буде допомогати визволенню чужих народів, але буде домагатися плати за свою поміч. В декреті з 15. грудня 1792 р. сказано, що влада „неминучо мусить належати Французам по всіх тих країнах, куди мусять вступати їх армії, переслідуючи ворогів“. Французькі генерали були обов'язані в обсаджених країнах касувати стару владу, замість неї ставити санкюлотів (ми сказали б по нинішньому: безштатників), конфіскувати маєтки єпископств і монастирів. Та все те не діялося в користь народу даної країни, тільки в користь ненаситної окупаційної влади Французів. Зовсім так само поступали Якобіни з чужими народами (особливо Бельгійцями), як тепер більшевики з Українцями. Не диво, що таке поступовання революційної Франції з початку викликало опір, а згодом і ворожнечу чужих народів, котрі коли не допомагали ворогам Франції, то що найменше байдуже ставилися до долі французьких армій. І тому французьке військо було приневолене уступити з Бельгії, з Голландії, з ренських областей — аж Франція найшла в крайній небезпеці.

Правда, що революційна Франція, будучи на краю пропасти, страшним, надлюдським зусиллям і терором не тільки поклала край внутрішній (горожанській) війні, але виставила ще 14 армій, котрі — хоч лихо одягнені і озброєні — боролися проти коаліції ворогів, зложеної з Австрії, Пруссії, Англії, Іспанії, Голландії, Португалії, Навари, римського папи і дрібних німецьких князів. Що більше! Ця армія революційної Франції мужно стояла проти ворогів, виборола почесний мир зі своїми ворогами, за виїмком Австрії і Англії, з котрими війна тривала далі, і через втілення чужих областей знобула більше як природні гравіції. Та це була вже не тільки оборонна, але й завойовницька війна. Про ніяке визволення чужих народів тут не було мови.

Після уступлення Нац. Конвенту (26. жовтня 1795) увійшла в життя цензорова конституція III року (револ. числення, а звичайного 1795 року). На основі нової конституції введено двопалатну законодавчу владу (Рада п'ять-

сот і Рада старших [сенат]); виконавча влада належала до Директорії, зложеної з п'яти директорів. Директорія була сильна успіхами французьких військ, що майже все відносили побіди. Тоді заяснив геній генерала Наполеона Бонапарта, що був уособленням творчої, рухливої, бажаної великого простору для своєї ініціативи й діяльності буржуазії. І цей то герой, виразник французького міщанства, в р. 1799 сягнув по владу. Ніхто не протизився побідному вождю армії, котрий назначив себе першим консулом французької республіки, а в р. 1804 проголосив себе цісарем (імператором).

Наполеон задумав створити під своєю владою велику світову імперію. Він вів безнастанні війни проти цілої Європи. Віднісши багато побід, кінець кінців він був знищений нещасливим походом в Росію і примушений зречися престолу (1815 р.). На його місце з волі побідних держав (Англії, Австрії, Пруссії й Росії) був покликаний брат гільотинованого Людовика XVI. граф Прованський, що прийняв імя Людовика XVIII. Разом з королем повернула із заграниці і французька шляхта, котра не могла забути своїх давних привілеїв. Повернувши шляхтичі жадали звороту своїх земельних маєтків, що були вже в міцних руках селянства, котре й було основою могутності Наполеона, який був затвердив посідання шляхецької землі за селянами. Крім того шляхта жадала заплати за уживання своїх земель в часі своєї відсутности. Отся нова верства, що повернула із заграниці, а котра — здавалось — була вже роздавлена революцією, зажадала від утвердженої в своїх правах буржуазії, щоб та поступилася їй властю. Таким чином за панування слабого й нерішучого Людовика XV наступив удар між розбіжними інтересами двох верств — шляхти і міщанства. Ця боротьба вивовнила довшу добу від 1815 до 1830 року. Положення різко змінилося за панування Карла X., котрий всіми силами піддержував великих землевласників, а з призириством відносився до міщанства. З тяжким серцем мирився він і з конституцією, що обмежувала його владу. Міщанство, що стояло на чолі народу, ненавиділо посадженого чужоземними багнетами на престол короля, гуртувало свої сили

готовилось до нового перевороту. Король постановив покінчити із свободолюбним міщанством і привернути старий лад. Коли король покликав до керми державою назадицьке міністерство, парламент звернув його увагу на конечність праці уряду по лінії бажань краю і народу. У відповідь на це король розпустив палату, обмежив виборче право, зніс свободу слова і назначив нові вибори. Це сталося 26. липня 1830 року. Та заки відомість про королівські розпорядки дійшла до загалу населення, в пресі з'явився різкий протест проти цих заряджень. Третього дня заворушилася столиця. Прийшло до сутичок між народом і військом. Переляканий король шукав способів ратунку, одначе вже було пізно. В Парижі вибухло повстання. Військо зєдналося з повставшим народом. В вочі на 29. липня створилося тимчасове правительство; король мусів зречися престолу. Побідне міщанство покликало на французський престол свого скиненого короля Людвика Филипа Орлеанського, відомого під назвою „міщанського короля“.

Цей переворот не приніс сподіваних користей народови. Країною управляла велика промислова буржуазія, котра весь свій вплив в парламенті зужитковувала на особисте збагачення. Не тільки поодинокі послі і їх клієнти, не тільки міністри, але й сам король вів сумнівної вартости підприємства та грав на біржі. Парламент був в руках великих промисловців. Не чути там було правдивого голосу народа. Демократично настроєне міщанство і робітництво було дуже невдоволене такою державною політикою. Знову зродилася туга за республікою. Середне й дрібне міщанство створило дві партії (помірковано-республіканську і республікансько-демократичну), які були ворожо настроєні до правительства. Одночасно під впливом розвинутої промисловости розвивалося й робітництво, котре почало виставляти свої домагання. Серед нього поширювалася проповідь Сен-Сімона і Фуріє, що були передтечами марксизму, або т. зв. наукового соціалізму. Особливої популярности зазнавало навчання Люї Бляна, котрий в однім своїм творі подав навіть плян знищення приватної власности через створення „соціальних майстерень“. Подекуди траплялися за-

ворушення (як от в Парижі й Ліоні), що вказувало на невдоволення існуючими порядками. На протязі 18 літ збирався горючий матеріал, але правительство не робило нічого, щоби зменшити все зростаюче невдоволення. В р. 1847 повсталася промислова криза, котра й прискорила революцію. Припинено роботу в багатьох фабриках, до тогож був великий неврожай; ціни на хліб надзвичайно піднялися. Єдиний вихід з того була революція. Демократичне міщанство і робітництво вхопили за зброю. Париж зробився полем боротьби. Дня 22. лютого 1848 р. на вулицях Парижа з'явилися барикади, військо відступило, або й отверто переходило на бік повстанців. Король хотів ратуватися то військовою диктатурою, то ліберальним, поступовим міністерством. Але товпа повстанців, що вдерлася до палати, примусила його зречися престолу. Проголошено республіку. До тимчасового правительства увійшли також представники робітників Люї Бляна і Альбер. Одначе це правительство не було здатне до одноцільної праці. Більшість правительства складалася з представників помірковано-республіканської праці, меншість з представників республікансько-демократичної і робітників. Ця меншість думала про те, щоби привернути якобінську програму з 1793 р., що вже не відповідало духови часу. Правительство розпочало деякі соціально-економічні реформи. Перш усього святочно проголошено „право на працю“, установлено під проводом Люї Бляна окрему комісію задля розвязки робітничого питання. Також організовано „національні майстерні“, щоби робітникам дати роботу. Та ці майстерні не оправдали покладаних на них надій, не були продуктивні. Серед селянства зростало невдоволення, що воно мусить платити величезні податки на державні підприємства, котрі вправді удержують робітників, але ті робітники мало що роблять. Серед таких настроїв проведені в Установні Збори вибори дали помірковано-республіканську більшість. Невдоволені таким вислідом виборів, а опісля й владою поміркованої демократії соціалістичні й радикально демократичні групи постановили підняти повстання. Та спроба їх з 15. липня 1848 р. не повелася. До тогож уряд постановив знести „національні

майстерні". Перед робітниками з'явилася кара безробіття і голоду. В кровавих сутичках між робітниками і військом полилось багато крові. Країна, що від вибуху великої революції вже перейшла стільки потрясень, що у вічному рухові, в напруженій внутрішній боротьбі і зовнішній війні пережила стільки великих і славних моментів, а зараз і багато прикрих хвилин, бажала спокою. З другого боку над цілою Францією здвигалася велика тінь геніяльного Наполеона Бонапарта, що увінчав славою цілу французьку націю і по цілому світу розвіс велич французького імени Не диво, що у Франції з кожним роком серед внутрішніх невзгод змагалася міцніла партія бонапартистів. В Законодавчому Зібранні, що прийшло після Установчого бонапартисти вже мали великий вплив, коли на стілець президента республіки посадили Люї Наполеона Бонапарта, що згодом (2. грудня 1851) проголосив себе цісарем під іменем Наполеона III.

Та це не виратувало Франції із тяжкого внутрішнього положення. Правда, в часі другого цісарства Франція знову почала грати важливу роль в світовій політиці. Спадкоємець традиції великого цісаря, Наполеон III., намагався повернути Франції природні границі — Рен і Альпи. Але не маючи відповідних мілітарних сил, він був приневолений хвататися ріжних дипломатичних викрутасів, котрі не все кінчилися щасливо. Часом поплутані відносини треба було перетинати мечем і тоді приходило до війни. В таких умовах прийшло також до війни із Прусією, в котрій на голову буя розбита французька армія. Під Седаном (1870 р.) не тільки попала в полон велика армія, але між бранцями найшовся і сам цісар. В цій важкій для Франції хвилі взялася спасати батьківщину перед загладою помірковано-республіканська буржуазія. Тоді то на арену виступає знову французький пролетаріат, котрий в добі цісарства значно скріпився. Міжтим коли новоутворене тимчасове правительство покликало під зброю майже всіх мушкетерів, щоби спинити німецьку навалу, сталися дві важні і тяжкі події. З одного боку генерали-бонапартисти піддали Німцям решту армії, обляжену в Мец, з другого боку в містах приготовлювалася

соціяльна революція. Між міщанством, що ратувало батьківщину, і робітництвом, що змагало до поліпшення умови свого життя, прийшло до повного розриву. При виборах до Національного Зібрання помірковані і ліберали одержали більшість. Нац. Зібрання, що засідало з початку в Бордо, а опісля у Версалі, думало про те, яким би чином вийти із тяжкого положення, спричиненого поразкою. На домагання робітників не звертано ніякої уваги. Таким поступованням не був вдоволений пролетаріат, особливо парижський, що спирався на Центральний Комітет Національної Гвардії. Правительство домагалось розпущення тої гвардії, а коли вона не послухалася, прийшло до воєнних кроків між правительственными військами і націон. гвардією, між правительством і робітництвом. Робітники почали будувати барикади на вулицях Парижа, а Центральний Комітет видав 18. марта 1871 р. маніфест, в котрім пануючим клясам закидав зраду, а оборону країни брав в свої руки. Він постановив взяти в свої руки також правительственну власть. Таким чином повстали два уряди, уряд помірковано-ліберальної Франції і уряд революційного Парижа. Таким революційним урядом стала Паризька Комуна, зложена з 90 членів. Вона управляла Парижем більше як місяць. Комуна не складалася з однородних елементів. Поруч чистих соціялістів, представлених інтернаціональними марксістами, були там і політичні соціялісти, що бажали відродити якобінські традиції 1793 р. та революційні демократи, що творили перехід між обома крилами. За час своєї влади Комуна провела в Парижі деякі реформи. Дня 30. марта вона скасувала постійну армію, а нац. гвардію зробила єдиною збройною силою, котрої членами мали бути всі здатні носити зброю. Плату для всіх функціонерів Комуни означено на 6 тисяч франків річно (на ті часи досить висока плата). 2. квітня проголошено відділення церкви від держави і конфіскацію церковних маєтків в користь національної власности. Крім того оголошено кілька постанов чисто охоронно-робітничого законодавства (знесення нічної праці пекарів, скасування грошевих кар по фабриках тощо), а крім того скасовано щадничі каси,

а, як згадано, Парижська Комуна не роїстнувала довго. Версальське правительство, як довго його сили були слабкі, не виступало надто остро проти Комуни, але скріпивши їх, розпочало правильну політику. Починаючи з 20. квітня правительствена армія крок за кроком наближалася до Парижа, а місяць пізніше залізним перстеном оточила столицю. На вулицях великого міста прийшло до кривавої різни. Робітники боролися з великою мужністю і ще більшим одваж'ям. Впало багато жертв. Біля 30 тисяч комунарів розстріляно без суду і слідства, ще стільки посаджено в тюрми і підляно на заслання.

Парижська Комуна і її завзята боротьба проти урядової Франції, проти французької буржуазії — це останній найбільший революційний подвиг перед вибухом російської революції. Від того часу влада у Франції цупко держить у своїх руках буржуазія. Коли революційна Франція, що цілому світові проповідувала великі заповіді нового людського життя, сьогодні — по страшній війні за право народів — виявила себе найбільш відсталою державою, муром європейської реакції.

Німеччина.

Велика Французька Революція могутністю свого розмаху відбилася гучним відгомном в цілій Європі, а особливо в країнах, що сусідували з Францією. Пишучи багнетами своїх військ права людини і народу в різних краях Європи, побудила вона до нового життя, а опісля фактично і зєднала також німецький народ. Війська революційної Франції, а опісля армії великого Наполеона шибали собою по Німеччині. В часі великих наполеонських воєн Німеччина стогнала у французькій ярмі, а німецький філософ Фіхте накликавав свій народ до старанного й доцільного виховання молодого покоління, щоби не впасти жертвою винародовлення. Ці слова великого вченого з одного боку, а свободолюбні ідеї французької революції з другого, викликали серед німецького народу великий зацікавлення, збудили прагнення любові до батьківщини. Німеччина збудилася і у великій пориві скинула ганебне ярмо французької окупації.

Поваливши Наполеона, побідні держави, а властиво їх цісарі і королі у Віденському трактаті 1815 р. поділилися пануванням над європейськими народами. Після віденського трактату настала доба глухої реакції. Німецький історик Роттек так малює цей стан: „Архитвором політики було утворення союзу пануючих родин з пониженням гідності народів. Благородніші і гідніші з боєм гляділи на те, але гурма пахолків не хотіла їх слухати, а навіть зовсім не могла їх зрозуміти. Умова родин замість союзу народів; інтереси народів посвячені інтересам пануючих родин, — політична система для вивіщення одного дому! Збір посвоячених із собою пастирів — стоплений в одну громаду; поділені народи — збірною власністю одної родини; врешті вивіщення тої родини — метою змагань народів!“

Та цю тишину реакції сколотила липнева резолюція 1830 р. в Парижі, котра нашла живий відгомін серед німецького селянства і робітництва. В Гесії почалися більші селянські заворушення, викликані надмірними податками і повинностями. З косами і колами ходили гурти селян від села до села, нищили панські садиби, руйнували податкові уряди і митниці. Згодом нові заворушення перекинулися в різні полоси Німеччини. Одначе всі ці заворушення і сутички були спричинені головно економічним гнетом і голодом та не мали політичного підкладу. Більших розмірів були заворушення шлезьких ткачів в 1844 р. Визискувані фабрикантами ткачі ждали підвищення заробітної плати, а коли їм відмовлено, розпочалось руйнування домів фабрикантів. З того прийшло до кровавих сутичок між військом і робітниками. На шлезькі події відгукнулось робітництво майже цілої Німеччини. Рік 1844 започаткував ряд заворушень на економічному підкладі, котрі тягнулися аж до важеного подіями 1848 року.

Рік 1848, „весну народів“, підготовлювали вже довго підземні революційні рухи. Після „віденських трактатів“ (1815 р.) наступила 40-літня доба миру. За той час всі народи, зрушені з сонного або півсонного стану, мали нагоду глибше увійти в своє незавидне положення та подумати над поправою своєї

політичної і соціальної долі. Володарі відчували, що підготовлюється зміна в настроях населення і заздалегідь ладилися до боротьби з революцією. Вже в 1838 р. російський цар Микола I., прозваний пізніше „жандармом Європи“, опрацьовує з пруським генералом Брунновим програму послідовної боротьби з надтягаючою бурею. І вже тоді стверджує цар жандарм гірку — на його думку — правду, що „від давна вже в Європі є тільки дві могутності, дві правдиві великодержави: Революція і Росія“. По всіх країнах і державах, як в Італії, Франції, Іспанії, Швейцарії, викривав поліція політичні заговори, в Англії поширюються робітничі заворушення.

В Німеччині почалась ідейна пропаганда з революційним підкладом зараз після вибуху Великої Французької Революції. Та згодом припивило її доведення французьких окупаційних військ в Німеччині і визвольна боротьба німецького народу проти Наполеона I. Липнева революція в Парижі знову воскресила серед Німців думки про революцію. Німецькі емігранти оснували в Парижі союз, котрий своєю метою ставив „освободження й відродження Німеччини та здійснення основ, проголошених в декларації прав людини й громадянина“. Один з провідників цього союзу (Шустер) роздумував над зв'язком між політичною і соціальною революцією, і згодом задля проведення в діло своїх думок оснував „Союз Справедливих“. Одночасно ділали вже серед робітництва великі провідники пролетаріату Маркс і Енгельс, котрі поселилися в Брюсселі і тут розроблювали основи нової науки, т. зв. наукового соціалізму, що намічував плян боротьби трудових мас всього світа за свої права, свободу і владу. В 1847 р. появилася „Комуністичний Маніфест“ Маркса і Енгельса, в котрім історію цілого людства представлено як боротьбу визискуваного народу з визискуючими клясами (багатирями, капіталістами). Тоді також впало перший раз гасло: „пролетарі (бідняки) всіх країн, єднайтеся!“

Крім цих загальних причин революційного настрою в Німеччині, були ще й більше безпосередні, внутрішні причини. Наслідком неврожаю в роках 1846—47 запанував голод. До того до-

лучилася в 1847 р. ще й торговельно-промислова криза. Нерозлучний товариш голоду — тиф почав робити в Німеччині великі спустошення. Селяне й робітники, доведені до крайности, то тут то там піднимали місцеві повстання. Німецьке правительство зрозуміло, що треба якось усунути кризу, зменшити невдоволення. На протязі 1847 р. уряд вів переговори з міщанством, що вже представляло собою поважну соціальну силу і домагалася політичних прав. Та ці переговори не довели до нічого, а — навпаки — між німецьким народом і його урядом ще заострили спір і поглибили пропасть. Всеж таки уряд думав, що якимнебудь охлагом дасться зацитькати народ. Пруський король Фридрих-Вільгельм видав декрет про скликання З'єдиненого Союму, котрий наділено тільки дорадним голосом! Та цей сойм, а властиво дорадна рада, не найшла ніякого відгомону серед населення. Король не мав иншого виходу як розпустити цей сойм. Всеж таки і цей нещасний сойм мав агітаційне значіння бо смілі промови, які виголошувано на засіданнях, поширювалися в краю і викликали ще більше невдоволення з існуючим ладом.

Атмосфера вже була згущена, палкий матеріал накопичений. Треба було тільки іскри, щоби занявся великий пожежар. Тою іскрою був вибух лютого повстання 1848 р. в Парижі, усунення з престолу „міщанського короля“ і створення нового уряду з участю представників робітництва. Революційні настрої змоглися перш усього в провінціях, що сусідують з Францією. Ренська область, Базилея, Віртемберг, опісля Баварія, Гесія, далі Саксонія, Ганновер, а вкінці Прусія, стали тереном революційних дій. Цензура присмирніла, поліція поховалася, всюди відбувалися зібрання, на котрих однодушно ухвалювано резолюції з жаданнями до правительства. Головними політичними домаганнями, видвигнутими німецькою демократією, були: свобода сумління, свобода слова і друку, союзів, товариств і зборів, прилюдне судівництво, заведення суду присяжних, загальне виборче право та установлення міністерства з людей, що мають довіря народу. На всі ті домагання уряди німецьких князівств давали відмовні відповіді або не давали ніяких.

Таке поведення правительствених чинників ще поглибило революційний рух. Селяне збирались в гурти і ватаги, добиралися до панських замків, вишукували там всякі панщизняні, зглядно читальні документи і кидали їх в огонь, цоби тим чином знищити всякі сліди панських прав до селян. Робітники не були тоді ще поважнішою організованою силою. До них лише що проникала нова наука Маркса і Енгельса (соціалізм); вони не грали в руху замітнійшої ролі. Тому рухови проводила поступова інтелігенція і свободолюбна демократія. По столицях німецьких князівств йшли шумні маніфестації, і вони довели до того, що у власті появилися нові, т. зв. „мартові міністерства“, зложені з представників поступового міщанства.

Німецький революційний рух дійшов до найвищої точки напруження з хвилиною, коли вибухло повстання в Берліні. Революційна хвиля, що точилася від берегів Рену, в перших днях марта 1848 р. обхопила собою й Берлін. Уряд був приготований відперти натиск революційних сил. На вулицях Берліна появилися війська, котрі 13. марта штыками розігнали товпу горожан біля Бранденбурських воріт. Те саме зробили на другий день кірасієри, побивши багато беззбройних людей, що збиралися в товпи. Дня 15. марта зібралася товпа людей біля королівської палати, та її розігнала гвардія. Це все було причиною, що у населення повсталала думка виступити збройно. Затрівожився й король, бо побачив, що не вдасться налякати горожан, котрі домагаються нових прав. Король постановив видати декрет, в котрім признавав конечність конституції. Це може й було би вдоволило громадянство, якби не один випадок. Коли товпа зібралася перед палатою, цоби витати заповідь нового ладу, то зажадала усунення жовнірів, котрі там стояли на варті, уважаючи обидою для себе, що король штыками відмежовує себе від народу. У відповідь на це пущено на товпу два відділи жовнірів з голими шаблями. Це долило оливи до вогню. Піднявся увесь Берлін. Задунали оклики: „до зброї!“ Дзвонили в дзвони, на вулицях — як з під землі — виростали барикади. Через цілу ніч трівав бій. Горожане боролися незвичайно мужно. Королівські війська не

були в силі опанувати положення. Король зрозумів, що було би нерозумно продовжувати внутрішню війну, і тому видав приказ усунути війська з Берліна. Повстанці усунули барикади і в святочнім поході принесли перед королівську палату тіла борців, що наложили головами за свободу. Вони приневолили короля й королеву зійти на вулицю і з відслоненою головою вислухати гимну перед тілами упавших борців. Дня 19. марта для береження ладу створено горожанське ополчення, а другого дня мусів покинути Берлін наслідник престолу принц Пруський (брат короля) що був виновником проливу крови. Тоді то усунено старе міністерство і створено нове, ліберальне з представників поступової демократії, котре видало проклямацію про необхідність заведення всіх конституційних свобід. Побіда в Берліні і приєднання до революційного руху цілої Прусії мали рішаче значіння для заведення нової конституційної доби в Німеччині. Після мартових побід міщанство одержало власть і змогу всестороннього розвитку, селяне добилися знесення всяких тягарів і чинить в користь дворів, а робітники тоді не здобули майже нічого.

Німецька революція мала незвичайно додатні наслідки для німецького народу. Розбита на дрібні князівства Німеччина почувала в собі бажання тіснішого зєднання. Прусія, що найбільше опиралася революції, після її побіди зуміла взяти в свої руки керму німецьким національним рухом. Визволена з кігтів абсолютизму Німеччина пішла скорим кроком вперед по шляху розвою. Прусія дуже скоро не тільки почувалася так сильною, що могла побідити Австрію, але знищила в 1870 р. всю могутність Франції. Пруський король Вільгельм I. проголосив себе в Парижі в січні 1871 р. цісарем зєдиненої Німеччини. Від того часу осередком європейської політики стає Берлін, а Німеччина досягає вершин наймогутнійшої великодержави в Європі.

Розвиток зєдиненої Німеччини йшов стомилевими кроками. В політичнім укладі Європи Німеччина заняла перше місце, німецький промисл розвивався — як в казці, німецька наука здобула одно з перших місць в світі, зростав добробут, зростали й німецькі апетити. Поруч

з небувалим розвитком промисловости, зростали десятки і сотки тисяч промислового робітництва, організованого під стягом соціалізму. Революційний соціалізм, маючи в парламенті лиш двох послів (А. Бебель і В. Лібкнехт) з цілою силою і послідовністю протестував проти милітаризму і капіталістичного визиску та приготував прихід соціальної революції. Мимо безнастанної боротьби міжнароднього соціалізму „марксістів“ з національними соціалістами з під стягу Фердинанда Ляссаля, соціалістичні ряди зростали. До цього причинився нечуваний розріст промислу та культурний розвиток робітництва. На протязі трьох літ (1871 до 1874) число соціалістичних голосів з 120.108 зросло на 339.738. Замість двох послів засіло в німецькім парламенті девятьох. Коли в 1875 р. зїзд в Іота погодив „марксістів“ з „ляссальцями“, повстала в Німеччині одна з найсильніших політичних організацій.

Німецький соціалізм — а вірнійше кажучи — суспільна демократія розвивається постійно, утверджуючись на твердих організаційних основах. Тим часом в Європі розвивається терористичний (замаховий) рух. В Італії Джіованні Пассонанте кидається з ножом на загальнолюбленого короля Гумберта І. Передтим стріляли до еспанського короля. В самім Берліні в маю 1878 р. бляхар Гедель і агроном др. Нобілінг стріляють до Вільгельма І; в Росії починається від стрілів Віри Зазуліч до Трепова цілий ряд замахів, що зосереджується на замордованню Олександра ІІ. Всі ці замаху викликали порушення у всіх краях. Обурений терористичними актами „залізний канцлер“ кн. Бісмарк, проводить в Німеччині виїмкові закони проти соціалістів (21. жовтня 1878 р.), котрі цілу велику партію загнали в підземелля. Крім того застосовано репресії і на протязі одного року після оголошення виїмкових законів розв'язано 244 товариств, засуджено до 800 осіб, сконфісковано 317 книжок і закрито 184 пресових органів. Мимо цього одначе розвитку соціалізму, як вияви суспільної демократії не здержано в Німеччині виїмковими законами.

Зворот у відношенню уряду до соціалізму наступив після вступлення на німецький престол незвичайно енергій-

ного, смілого, повного ініціативи Вільгельма ІІ., яотрий в першій троновій промові вказав на konieczність соціалістичних реформ у внутрішній політиці. Знесені виїмкові закони проти соціалістів і започатковано обширне законодавство праці*). У виборах в лютім 1890 р. соціалісти здобули 35 мандатів, а три роки пізнійше 44 мандати. Нові замаху за границею відвернули симпатії цісаря до соціалізму. Та тепер німецька соціалістична демократія була вже такою силою, що не лякалася ніяких виїмкових законів.

Велика війна, котру вела всемогуча Німеччина проти цілого світа, після нещасливого покінчення викликала розотрій і революційний рух в Німеччині. Революційні сили розділилися в 1918 р. на два, а властиво три табори: 1) еволюційних соціалістів або т. зв. соціалістів більшости (праве крило німецького соціалізму), 2) незалежних соціалістів (осередок нім. соціалізму) і 3) спартаківців або комуністів (ліве крило нім. соціалізму). Безпосередньо по нещасливій для Німеччини війні повалено монархію (цісарство), проголошено республіку, заведено найбільш демократичну конституцію, введено в життя в повнім обемі робітниче законодавство і приступлено до послідовного здійснювання соціалістичної програми розвоєвим шляхом. Влада була в тім часі в руках соціалістів більшости. Та за повним і негайним проведенням в життя соціалістичної програми на російський зразок заявили німецькі комуністи (спартаківці), котрі й виступили із зброєю в руках проти своїх недавних товаришів. Проголошення республіки рад в Баварії покінчилося нещасливо для переворотників. Згідно із старою засадою про рівність між акцією і реакцією після комуністів до влади прийшли монархісти, що з трудом погоджуються навіть з існуванням демократичної республіки. В столиці Німеччини, в Берліні, збройні виступи спартаківців покінчилися убиттям Карла Лібкнехта і Рози Люксембург та згодом зростом реакції. Виглядів на основну соціалістичну революцію (на російський зразок, що вже

*) Парляментови предложено проєкти законів про спілки, про обезпечення робітників на старість, про обезпечення робітників на випадок хвороби і нездатности до праці.

мамо собою являється аж надто відстра-
пуючим прикладом) в Німеччині нема.
Психіка германської раси не гармонізу-
ється з наглими основними змінами,
тільки простує до змін, перемін, реформ
нового укладу господарського життя
та реальних вартостей систематично
шляхом розвою і досвіду. Раптовні
корінні переміни є прикметні в першу
чергу латинській расі, а опісля і сло-
вянській, якщо висловом словянської
психіки може бути Совітська Росія.

Австрія.

Як вже не раз згадувано, Велика
Французька Революція створила цілий
ряд справ, котрі домагалися свого по-
падання. Кличі про свободу і народо-
правство поширилися по цілій Європі.
Наполеон I., виразник творчого міщан-
ства, що вештався по всім усюдам із
своїми геройськими арміями, всюди
причинювався посередньо чи навіть без-
посередньо до заострення відносин між
народом пануючими і опанованими,
між реакційним консерватизмом і де-
мократичними змаганнями. Справи ні-
мецька, італійська, польська, розбу-
дження Малярів, полудневих Словян,
а навіть помітні признаки революційних
відрухів в Росії і на Україні — все те
створило стан заогнення, з котрим му-
сіли рахуватися всі правительства.

Вже поборюючи Наполеона, треба
було висувати поруч крісів і гармат
також иншу зброю, зброю свободолюбних
кличів. Російський генерал Котузов, всту-
паючи на чолі своєї армії до німецьких
країв, в своїй проклямації писав про
конституцію, котра „дозволить від-
родженій, відмолодній, могутній і зеди-
невій Німеччині зайняти начальне місце
в ряді європейських народів“. Та упадок
Наполеона I. дав змогу монархам і їх
урядам ще довгий час задержати в Єв-
ропі старий абсолютистичний лад.

Однак в підземеллю йшли вже
нові струї, в громадянствах і народах
нуртували нові кличі про свободу, рів-
ність і братерство. Хід революційних
дій в Австрії мав дещо відмінний ха-
рактер, як в інших державах. До цього
причинився в головній мірі національ-
ний склад австрійського цісарства. Різні
народи або дробі народів, що входили
в склад австрійської держави, ворогу-

вали між собою, а через те уряд мав
змогу скорше справлятися з всякими
свободолюбними проявами, підюджуючи
одня народ проти другого. В першій
половині ХІХ ст. державна управа мала
необмежену власть. Селянство гнулося
в панщизнянім ярмі. Шляхта, котрої
становище було під кожним оглядом
упривілежене, одобрювала самоволю уряд-
ництва, міщанство не мало ще більшої
сили, а робітництво взагалі не предста-
вляло коч трохи поважнішого против-
ника. Однак мимомого кожного, що
відкритими очима дивився на світ, ба-
чив, що зближується переворот.

Липнева революція в Парижі вправді
не найшла в Австрії живішого відго-
мону, але на початку сорокових років
минулого століття зайшов ряд подій,
що підточував підвалини старого ладу.
Поступові ідеї поширювалися безвпинно,
опозиційні настрої — мимомого енергії по-
слухних слуг старого реакціонера Мет-
терніха — поглиблювалися. Поступова
частина шляхти, міщанство і значна ча-
стина урядництва предвиджували упа-
док старого ладу. Серед них також зро-
стало невдоволення.

Опозиційні настрої перш усього
проявилися в німецьких частинах Ав-
стрії, поширюючись опісля між Словя-
нами і Мадырами. Тут невдоволення
зросло ще більше, підсилене національ-
ними противорічностями. В Галичині,
в Чехії, в Хорватії на ґрунті гнету
словянства німецькими урядниками, а
на Угорщині на ґрунті боротьби Мады-
рів з віденським урядом з одного боку,
а переслідування Словян Мадырами з
другого, поступово збільшався револю-
ційний настрій. Під впливом завору-
шень, які мали місце на Шлеську (по-
встання ткачів) в р. 1844, вибухли ро-
бітничі заворушення, котрі обняли також
промислові округи північної і північно-
східної Чехії. Голод 1846 р. та відомо-
сти про новий вибух парижської рево-
люції дали гасло до рішучих виступів.

В австрійському цісарстві револю-
ційні події почалися з Угорщини. На
відомість про події в Парижі мадырські
демократи під проводом Кошута поста-
новили виступити проти австрійського
уряду. Сам Кошут в соймі виголосив
промову, в котрій в ярих красках пред-
ставив картину меттерніхівської управи.
Цю промову поширено тайними дру-

ками по Угорщині. Агітація проти Меттерніха і його системи змоглася, проникаючи в усі закутини держави. Зближався гарячий передреволюційний час, коли то звичайно зникає поліція, почувуючи себе безсилою. У Відні дня 13. марта 1848 мало наступити відкриття сойму та вже передтим послали звернулися до цісаря, домагаючись опублікування бюджету, переміни сойму в постійне народне представництво від всіх верств держави, заведення прилюдних судів і цілого ряду реформ для забезпечення особистої і маєткової свободи горожан. Правительство було невдоволене цими домаганнями і 10. марта появилось в урядовій газеті цісарське повідомлення, що всякі спроби задля повалення існуючого ладу будуть суворо карані. В день відкриття сойму товпи народу спрямувалися до сойму. Вони вдерлися до будинку сойму і примусили послів ще раз зажадати від цісаря сповнення народніх домагань. Військо, що берегло сойму, почало стріляти в народ. Вид убитих і ранених підняв на ноги величезне місто. На вулицях зявилися барикади, почалися збройні сутички з військом. До фабрик вдиралися робітники і нищили машини. Правительство було безрадне. Не лишалося нічого, як тільки сповнити народне домагання: дати конституцію. Віденцям видано зброю з арсеналу. Негайно створився студентський легіон, котрий думалося ужити проти непокірливих горожан. Та студенти не дали зробити з себе орудя протинародніх замислів. Навпаки, вони стали міцним заборолом народніх змагань. Правительство все ще вагалось. Дня 14. марта проголошено у Відні виїмковий стан і введено військову диктатуру з кн. Віндішгрецом на чолі. Обурення Віденців не мало границь. Вкінці двір налякався небажаних для себе наслідків і цісар обіцяв завести конституційне правління. Одначе здійснення цієї обіцянки відрочувано, а одночасно приготовлювано такий проєкт конституційного ладу, на основі котрого парламент був би позбавлений майже всякої влади. Знову почалися маніфестації і знов зростало невдоволення. Бажаючи здавити революційний рух, правительство задумало знести Центральний Комітет національної гвардії і студентський Комітет, дві організації, біля котрих зосередковував

ся весь рух. У відповідь на це студенти підняли мазу народа проти уряду. Вислані війська зробили атмосферу ще більш невиносною, а на вулицях Відня знову зявилися барикади. Правительство мусіло уступити, а власть в значній частині перейшла в руки демократії. В Австрії знесено панщину, що відбилося вдячним відгомном серед селянської маси. Роблено підготовання для переміни Австрії на конституційну державу. Від того року розпочинається та кож політичне відродження нашого народу в Австрії. „Весна народів“, гомінкий 1848 рік, не сповнив всіх ідеалів, якими жили народи до 1848 року. Політична демократія, що змагала до здійснення горожанських вольностей, залякана крайніми гаслами і ділами суспільної демократії, що бажала більш корінної зміни суспільного ладу, поробила значні уступки назадницьким живлам. Все таки демократичні засади — мимо хвилевого привернення подекуди абсолютизму — побідили на цілій лінії. Народи, що боролися за свою свободу, не осягнули її вповні. Спільними силами Австрії й Росії в крові утоплено малярську національну революцію — хибя на те, щоби після повного поразення австрійської армії під Садовою 1866 р. в слідуючім році вирішити малярське питання створенням двоєдиної монархії та відданням словянських народів і Румунів на безпощадну маляризацію.

На протязі часу від 1848—1871 року відбуваються в Європі величезні зміни. І якраз в тім часі Австрія, найбільш зненавиджена великодержавя, що була катом Італії, жандармом Німеччини і гнобителем багатьох народів, — улягає засадничим перемінам. Прогнана Наполеоном і Віктором Емануїлом Сардинським з Італії, а Бісмарком з Німеччини, вона мусіла до ґрунту змінити свій державний устрій, перемінюючись в конституційну державу. Рік 1867, коли наслідком австро-угорської угоди створено Австро-Угорщину з двома рівнорядними політичними осередками: Віднем і Будапештом, створив і підосередки в обох державах зєдиненої монархії. Замість старої бюрократії і шляхти власть почала переходити до народів, але не до всіх. Народи поділено на дві класи: на панів і рабів, на історичні

неісторичні, на сильні і слабкі, на вискувачів і визискуваних. До пануючих народів в Австро-Угорщині належали Німці, Маляре і Поляки, а в деяких періодах і Чехи. Всі інші народи австро-угорської монархії, а між ними головною український народ, мусіли творити погній для розвитку пануючих народів.

Всеж таки з кожним десятиліттям поглиблювалася демократизація політичного і взагалі громадського життя. Розширення виборчого права до парламенту шляхом загального голосування, через те допущення й гноблених народів до голосу, давало запоруку, що в часом і гноблені народи зможуть дорівняти народам-гнобителям. На це доказом в хочби небувалий розвиток українського народу в межах Австрії проти волі і всупереч бажанням Поляків. Та цей процес перервала велика війна, що змела з карти Європи велику Австро-Угорщину.

Італія.

Великий німецький поет Шіллер писав, що кождий нарід має свій день в історії людськості. Француська революція, що як свою мету виставила скинення всюди старих порядків, збудила великі надії у італійського народу. Француські армії довго товклися на області італійського народу в боротьбі проти ненависної Австрії, а французькі генерали обіцували Італійцям нову, кращу будущину. Та після упадку Наполеона наступила жорстока реакція, котра безжалісно роздавила й розвіяла всі сподівання. Меттерніхівська Австрія знову загорнула більшу частину Італії (Льомбардію, Венецію і Тоскану). На свої престолі повернули усунені Наполеоном король Піємонту і король Неаполю. Знову відродився на цілім апенінським півострові у всій своїй силі важкий абсолютизм.

Італійська інтелігенція, котра не могла помиритися з таким ладом, пішла в підземелля, почала творити тайні політичні товариства, яких метою було: скинути старий ледачий лад та об'єднати роздроблену Італію. Так зродився рух карбонарів (вуглярів), якого програмою було національне й політичне звільнення країни. В 1820 р. заговорники

постановили виступити чинно. Вони підняли повстання. Король Неаполю пішов на уступки, піємонтський король зрікся престола в користь свого брата. Здавалося, що повстанцям поведеться здійснити свої наміри, та проти них виступила Австрія, яка своїми військами здавила революційний рух.

На голову поступової інтелігенції, котра стояла на чолі руху, впали тяжкі переслідування і утиски. Лютував білий терор. Міністер неаполітанського короля так определив завдання правительственої політики у відношенню до революціонерів: „Нехай вашим першим слугою буде кат! Милосерний Бог створив пекло, щоби карати грішників. Йдіть за Його божеським прикладом! Карайте, не роздумуючи!“

Та змагання до свободи й незалежності було сильніше від всіх страхіть абсолютистичного ладу. Революційна інтелігенція не поклала рук. Липнева революція 1830 р. в Франції була товчком для викликання окремих заворушень політичного характеру в Італії. Одначе всі вони покінчилися загальною невдачею. Одначе це не довело до одчаю італійської інтелігенції, навпаки — заставило її взятися за кращу організацію. У серцях і мозках всіх кращих синів Італії запанувала одна всесильна думка, думка, про зєднану Італію. Ця думка тягнеться червоною ниткою через літературу 30-их і 40-их років; вона об'єднує в одну ідейну громаду всіх борців за свободу батьківщини. „Підіймись, нова Італіє, свободна і зєднана! Мешканці місточок і міст, чи чуєте ви звуки, трубї, чи чуєте дзвін тривоги, що кличе нас на оборону нашої батьківщини? Браття, спішіть на поміч братам! Скажіть Австрійцям, що розсіяно поглядають на вас: „Італія об'єднана, вона не в більше нічию рабинею!“ Такі зазиви розходилися по Італії.

Громадсько-літературним пробудженням італійського народу кермувала радикально-демократична інтелігенція. На її чолі стояв молодий генуєнський адвокат Джузеппе Мацціні, котрий в році 1834 заснував тайне товариство „Молода Італія“. До цього товариства не допускали людей старших понад 40 літ. Мацціні брав також участь у міжнароднім визвольнім рухові, ставши організатором першого в повнім того слова

значінню міжнародного політичного заговору під назвою „Молода Європа“, що був союзом „Молодої Італії“, „Молодої Німеччини“, „Молодої Швейцарії“, „Молодої Польщі“, „Молодої Росії“ і „Молодої Ірляндії“. Метою „Молодої Європи“ було створення Зєдинених Держав Європи на основі свободи, рівності і братерства. На ідейних основах, проповідуваних цим товариством, повстає небавом міжнародній демократичний рух, а Центральний Комітет Європейської Демократії в одній із своїх відозв голосить: „Національність є свободою народів, а не ненавистю, недовірям, чи завистю. Будущина не належить до королів, котрі на Віденським Конгресі звірячою силою самовільно порозривали народи. Будущина належить до союзних народів, до конгресу, в котрім всі будуть репрезентовані на основі рівності, котра відновить європейську карту згідно з бажаннями народів, відповідно до географічних умов, до посвоячення, мови, традиції і властивих схильностей; будущина є в загальнім затвердженню — в тім найвищим законі демократії“.

Поруч міжнародньо-республіканського напрямку, заступленого Маццінім і його групою, загально серед італійського народу більше популярною була думка про поступову, ліберальну монархію, обєдинительку Італії. Багато надій під цим оглядом покладано на піємонтського короля Карла Альберта. Рік 1848 не міг поминути Італії. В Сицилії й Неаполі почалася революція. Король Неаполю, а за ним і інші дрібніші володарі пішли на уступки і дали конституцію. Карло Альберт виступив проти Австрійців і відніс над ними побіду. На полі бою жовнірі проголосили його королем цілої Італії. Та небавом нові австрійські полки завдали ряд поражень Карлови Альбертови. Огірчений невдачами, він уступив з престолу, передавши владу Вікторови Емануїлови II.

Тоді радикали й демократи постановили ділати самостійно, на власну руку. Мацціні і геройський жовнір-демократ Джузеппе Гарібальді проголосили республіку в Римі. Одночасно наступило проголошення республіки у Венеції. Одначе їм не повелось вдержатися. При помочі чужоземних багнетів

повернули прогнані володарі. Наполеон III. вернув папі Рим своїми військами. Не вдержалася і Венеція. Але хоч революція була здавлена, то за те скріпився дух єдності італійського народу. Вкінці в р. 1859 і 1860 надходить довгожданна хвиля визволення і зєдинення Італії. Після попереднього сумлінного приготування своїх матеріальних, моральних і збройних сил, як також після проведення широкої пропаганди цілої Італії та запевненню собі помочі Наполеона III., Піємонт вирушив до бою з Австрією. Загальне повстання північної і середущої Італії та французька поміч в 200 тисяч жовнірів дали побіду Італійцям. І хоч небавом відчахнувся Наполеон III., переляканий національним рухом Італії, його революційним характером і небезпекою, що грозила Римови, — то це вже не здержало дальшого зєдинення. Революціонер Гарібальді, з котрого іменем звязані найславніші моменти того обєднання, котрий своєю славною „тисячкою“ (людей) завоював Сицилію та повалив найбільш реакційне королівство Неаполю, дальше вдумчивий заговірник Мацціні, холодний і зручний дипломат Кавур та король Віктор Емануїл — подали собі руки для одноцільного ділання. По цілім ряді успіхів, серед загального захоплення народу, впали граничні стовпи італійських державок. В лютім 1861 р. Законодатне Зібрання цілої Італії — за виїмком обсаженого Французами Риму і задержаної в руках Австрії Венеції — проголосило Віктора Емануїла королем Італії з ласки божої і волі народу.

Кілька літ пізнійше (1866 р.) Італія виступила до боротьби з Австрією за Венецію і хоч ту війну програла, але завдяки побіді своїх пруських союзників над Австрією під Садовою і посередництву Наполеона III. одержала Венецію. Після небувалого пораження Наполеона в 1870 р. Італія всадовилася також в Римі — так, що поза зєдиненою Італією лишився тільки Триєст і Трентіно, здобуте Італійцями аж в сучасній великій війні. Сьогонда поза маленьким скравком італійської національної території під владою Франції та невеличкої скількості Італійців, що входять в склад швейцарської унії, вся італійська земля належить італійському народови, котрий ще тому сто літ був розбитий і поділений.

Словник найважніших малозрозумілих слів.

Пояснені тут слова часто стрічаємо в газетах або чуємо на нарадах, зборах та вічах.

- Автономія** — самоуправа; самоврядування.
- Агітатор** — той, що ширить якісь думки, нпр. людина, що з доручення якоїсь партії (сторонництва) або гуртка людей поширює думки тої партії чи гуртка в промовах або бесідах з людьми.
- Аграрій** — великий земельний власник; дідич; поміщик.
- Аграрний** — земельний.
- Адміністрація** — управа; заряд; уряд.
- Активний** — діяльний; чинний.
- Анархія** — безлад.
- Анексія** — прилучення чужої землі державою — звичайно шляхом насильства.
- Анектувати** — прилучити; загарбати.
- Буржуа** — людина, що живе з доходів від власного майна (капіталу) — чи то з землі, чи з торгівлі, чи з фабрики (але не з свого власного труду)
- Бюро** — управа; контора.
- Гарантія, ґваранція** — забезпечення; безпека.
- Девіз** — гасло; знак; поклик.
- Делегат** — висланець.
- Делегувати** — висилати з порученнями.
- Демократія** — народоправство, т. є. лад в державі, при котрому вся влада належить народови або безпосередньо, або через виборних (послів у соймі чи парламенти).
- Демос** — народ; люд.
- Еволюція** — розвиток.
- Економія** — наука про господарство.
- Економічний** — господарський.
- Експорт** — вивіз (за границю).
- Елемент** — живло; стихія.
- Елементарний** — живловий; стихійний.
- Емігрант** — той, що вийшов у чужину з рідного краю.
- Емісар** — висланець уряду або якогось громадського (політичного) гуртка для виконання якогось доручення чи діла.
- Етнограф** — учений, що списує життя і побут народу.
- Етнографія** — наука про життя і побут народу.
- Ідеал** — та мета, котру хтось (людина чи нарід) бажає осягнути.
- Ідеальний** — небуденний; зразковий.
- Імперіалізм** — великодержавність; змагання поширити державу через загарбування інших, чужих земель.
- Імперіаліст** — охочий загарбувати чужі землі.
- Імпорт** — ввіз (з заграниці).
- Індивідуальний** — особовий; одиночний.
- Інспектор** — урядовець для нагляду в якимнебудь уряді або в підприємстві.
- Інституція** — установа; товариство.
- Інструктор** — людина, призначена для заведення належного порядку в якимнебудь ділі, — інструктор господарства навчить і покаже, як треба вміло і корисно господарювати.
- Інструкція** — вказівка; доручення; наказ.
- Інтернаціонал** — міжнародня спілка робітників.
- Інформація** — вказівка; пояснення.
- Кавція** — порука; безпека.
- Капітал** — майно різного рода, — в домах, фабриках, торговельних складах, в ланах, грошах і т. п.
- Капіталізм** — такий господарський лад, при котрому в руках небагатьох людей скупчуються великі багатства, — капітали, — в грошах, фабриках, торговельних складах і земельних маєтках.
- Квестія** — питання; справа.
- Комісар** — післанець уряду; уповноважений уряду для виконання урядових обов'язків.
- Комісія** — вибраний, а зложений гурток людей, призначений для упорядкування якоїсь справи.

Комітет — управа; заряд в громадських справах, вибраний якоюсь громадою або гуртом людей.

Комуна — громадська спільність.

Комунізм — такий громадсько-державний лад, де не має приватної власности, а все майно повинно бути власністю того загалу, котрий складає дану державу.

Конституція — такий державний лад, при котрому є народне представництво і законно означені права і обовязки кожного громадянина.

Контрибуція — одноразовий грошевий податок, наложений на населення завойованого краю.

Контрреволюція — намагання, шляхом державного перевороту скасувати здобутки революції.

Конфедерація — спілка держав, в котрій кожний член спілки (держави) заховує всі свої права.

Конференція — зїзд; нарада.

Конфіскація — насильне відобрання владою чужого добра.

Кооперація — спільництво.

Кріза — перелом (в життю людини, громадянства або держави).

Культура — вищий ступінь розвитку людини; усе те, чим людина відрізняється в своєму життю від дикунів та нерозвинених чи неосвічених людей — віра, звичаї, закони, промисли, винаходи, освіта, наука, побут і т. п.

Курс — вартість; цінність.

Лозунг — гасло; клич.

Магістрат — орган міської самоуправи: міська рада та управа.

Мітинг — віче; рада.

Міліція — народня збройна (військова) оборона.

Монархія — держава, де найвищу власть має одна людина по праву спадщини, — цісар, король, князь.

Муніципалітет — право самоуправи по містах.

Нація — кожний дозрілий нарід, т. є. такий, що має свою мову, звичаї, історію, культуру, спільні справи і визнає свою спільність. Нпр. ми визнаємо, що український нарід в Галичині, на Волині, Холмщині, Полісся, в Чехословаччині (на Закарпаттю), на лівобережній Україні (Поділля,

Київщина, Чернигівщина), на лівобережній Україні (Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина), на степах (Херсонщина), на Кубані, а також емігранти на Зеленом Кліні (в Азії) і в Америці є одним народом, бо ми маємо спільну мову (з маленькими відмінами — діалектами), спільні звичаї, обичаї, спільну літературу, минуле життя (історію), отже ми є українською нацією.

Націоналізація — повернення землі, фабрик, залізниць і ин. на спільну власність народу.

Нормальний — звичайний; правильний.

Оратор — промовець; бесідник.

Організація — об'єднання людей для спільної діяльності.

Організатор — громадський діяч, що об'єднує людей для спільної праці.

Організм — тіло.

Орган — частина організму, знаряд до роботи, — до виконання якогось діла.

Парламент — виборна рада, що встановляє закони для держави.

Партія — сторонництво; об'єднання для досягнення намічених цілей людей однакових громадських поглядів.

Пасивний — нечинний; байдужний.

Політик — діяч, котрий займається громадськими і державними справами.

Політика — діяльність в громадських і державних справах.

Президія — виборні керманічі зборів, товариств, спілок і т. п.

Провокація — підступність; підступна, зловна і шкідлива намова.

Прогрес — поступ; розвиток.

Пролетар — людина, що не має ніякої власности і живе тільки з власної праці.

Професія — звання; спосіб заробковання.

Реакція — назадництво; вспятництво; поворот назад.

Революція — повалення громадського або державного ладу, переведеного народом мимо волі державних керманічів.

Режим — лад; порядок.

Республіка — державний лад, в котрому народ передає найвищу владу

одній людині — або кільком лю-
 дям на означений час.
Форма — зміна або перестрій в гро-
 мадському чи державному жит-
 тю, переведені пляново і до-
 цільно.
Ціалізм — такий громадський лад, де
 не має бути приватної (осо-
 бової) власности, а все має бути
 спільне, — це таке царство, де
 кожда людина праці мала би пра-
 цювати по змозі, а одержувати
 все потрібне згідно з потребою.
Статистика — наука, що числами (ци-
 фрами) виказує усі сторони жит-
 тя держави або громади, як нпр.
 статистика (показчик цифрами)
 людности, смертности, врожаїв,
 пожарів, шкід і т. п.
Веренність — верховне право народу
 і окремої людини порядкувати
 собою.
Веренний — народ, що має те верховне
 право і може ним наділити по-
 кликану на те особу (цісаря, ко-
 роля, князя, президента респу-

блики) або окрему іституцію
 (парлямент, тощо). Особа, що їй
 народ передав найвище право,
 називається **с у в е р е н о м**.
Толеранція — терпимість; потурання.
Універсал — розпорядження до всього
 населення про якусь важну по-
 станову державної управи. Уні-
 версали видавали в старовину
 на Україні гетьмани, а кілька
 літ тому Центральна Рада в
 Києві.
Федерація — такий державний лад, при
 котрому кождий народ або країна
 має суверенну автономію, а тіль-
 ки деякі справи (як нпр. загра-
 нична політика, монета, тощо) є
 спільні для всіх народів чи
 країн, що становлять федерацію
 (спілку).
Фонд — гроші, або майно, що належить
 якій небудь громаді людей, дер-
 жаві або товариству для певної
 мети.
Юридичний — правовий; законний.
Юрист — правник (адвокат, суддя).

важніші мови світа й скільки людей якою мовою говорить.

М о в а	Міліо- нів	М о в а	Міліо- нів
китайська (хінська)	370	румунська	11
індійська	236	голяндська з флямандською	10
англійська	150	мадярська	10
німецька	90	жидівська*)	10
російська (великоруська)	73	сербська (хорватська)	9
еспанська	72	чеська (і словацька)	9
французька	51	білоруська	6
японська	47	грецька	6
італійська	37	шведська	6
українська	35	болгарська	5
португальська	24	литовська	4
турецька	23	данська	3
польська	20	норвежська	2.5
перська	15	естонська	1

*) Усіх Жидів на світі 13 міл., але 3 міл. говорять иншою мовою.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Чи є місце на колоністів із заходу у Східній Галичині?

Написав ЮЛІАН ПАВЛИКОВСЬКИЙ.

Польські міродатні круги (сойм і уряд) та економічні організації змагають згідно з польською громадською думкою до сколонізованя східних земель, щоби розширити і укріпити територію польської держави, яка досі — як відомо — не має ще постійно витичених границь від сходу. Серед Поляків сильно держиться думка голови Польського Людового Сторонництва посла і б. президента міністрів Вінцента Вітоса, який сказав в дебаті над земельним законом в польському соймі, що межі Польщі сягатимуть так далеко, як далеко на схід братиме плуг польського хлопа.

Польський колонізаційний уряд (т. зв. Główny Urząd Ziemi) уладжує, не вижидавши окончного вирішення справи Східної Галичини, окремий колонізаційний апарат для неї, творить адміністраційний апарат аж до послідного його звена, а не маючи фондів на переведення аграрних операцій, уповажає до переводження колонізаційної парцеляції, по думці соймового рішення з 10. липня 1919 року і закона з 15. липня 1920 р. приватні польські фінансові інституції.

Польська преса пильно наглядає над земельними трансакціями і п'ятує кожного земельного власника, який поважитья бодай пядь землі віддати в руки споконвічного їх дідича, українського селянина. Та сама преса заявляє цинічно, що „польський хлоп, почувши себе господарем землі (значить заоравши двірську землю у Східній Галичині) найде вскорі дорогу до порозуміння з українським селянином“.

Чи се можливе? Як польський колоніст із заходу забере українському селянинови його споконвічну землю, чи український селянин зможе почувати себе вдоволенним і заспокоєним в своїм голоді землі?

Придивімся на основі польських статистичних жерел, чи взагалі у Східній Галичині є бодай одно місце на колоніста із заходу!

Східна Галичина займає простір 5,520.335 га, (без міста Львова, яке займає 3.200 га.) і є поділена на 53 політичні повіти. Пересічно припадає на один повіт 104.345·88 га. Із загального простору краю припадає на власність дворів 2,089.853 га., се є 37·8 проц. або близько $\frac{2}{5}$ усеї землі. На сій землі го-

дарює 2.213¹⁾ дідичів, серед них 1 фізичних осіб. Табулярних посіло-в взагалі є 3779, а двірських обшарів 3.483²⁾.

Після катастральних культур скла-ється табулярна власність ось як:

культури.	Площа в га.	проц культ. зі загалу табулярної власн.:
Рілля	657.693	51.5 проц.
Дівожати	135.369	6.5 "
Огороди	11.467	0.5 "
Пасовиска	76.148	3.7 "
Полонини	10.841	0.5 "
Ліси	1,162.256	55.6 "
Озера, стави, мокляки	15.305	0.7 "
Підбудівельні ґрунти	5.481	1.0 "
Неурожайні землі	8.103	
Інші вільні від податку	7.187	

Крім цього, під господарським надом доцільно розложеного стану осідання, мають дідичі у своїх руках около 46.000 га. селянської (рустильної) землі, як рештки пограбованої селянах по день їх увласнення (1848) проти виразної заборони Йосифінського декрету з року 1787 з дня 2 квітня.³⁾

Як инакше представляється стан осідання і розділ землі між поодинокі категорії селянських господарств у Східній Галичині!

Селянські землі, до яких зачисляються і землі ерекціональні (приходські), великі і громадські, займають у Східній Галичині 3,440.479 га.,⁴⁾ се є 62.2

¹⁾ Число дідичів подане в статистиці є високе, бо власників числено повітами, а сто один дідич є власником фільварків, по-жених в кількох повітах окремо. (Прим. Ю. П.)

²⁾ Повищі дані подано за: Dr. Jan Rutowski: Własność tabularna według stanu z końcem 1912 r. Wiadom stat. tom XXV/2, Lwów 1916. Dr. J. Buzek: Własność tabularna według stanu z końcem 1902 r. Wiadom. stat. Tom XX/3, Lwów 1905. . . 88 — 91; Dr. Fr. Bujak: Galicya, tom I., Lwów 1918 стор. 47—48.

³⁾ Гл. Dr. J. Buzek: Administracya gospodarstwa społecznego, Lwów 1913, стор. 68. Benezykt Wywoda: Ustrój gospodarstw włościańskich, Lwów 1916, стор. 7.

⁴⁾ З неї належить ще около 46.000 га. до дідичів. (Як вище).

проц. усього краю, або понад $\frac{3}{5}$ усеї землі. Ця земля розкинена в 3.734 адміністраційних громадах, так що одна східно-галицька громада, — без двірського обшару, — займає пересічно небагато більше, як 9.000 га., а з двірським обшаром (який пересічно займає около 6.000 га.), около 15.000 га. І знову бачимо відношення селянської землі до двірської як $\frac{3}{5} : \frac{2}{5}$.

Зовсім инакше відношення вийде при розділі землі між господарів на селянських, а двірських ґрунтах.

Після спису рільничих господарств з 3. червня 1902 р. р., тепер перестарілого, — на селянських землях „господарює“ 649.913 господарів,⁵⁾ отже на просторі о $\frac{1}{5}$ більшим від простору двірської землі „господарює“ 320 разів більше родия, як на двірській землі.

Відношення є отже 1 : 320 що до господарів, а $\frac{2}{5} : \frac{3}{5}$ що до посіданої землі.

Якіж ті наші східно-галицькі господарства? Даймо слово статистичним числам.

Після обчислень проф. краківського університету др. Ф. Буяка,⁶⁾ східно-галицькі господарства після величини загосподаровуваного простору представляються ось як:

Велич. простору ¹⁾	Скількість господарств в проц.
Господарства карлові і малоземельні селянські	
до — 0.5 га	6.5 проц.
0.5 — 1 "	12.6 "
1 — 2 "	23.5 "
2 — 5 "	37.2 "
} 79.8 проц.	
Селянські господарства. малі, середні і великі.	
5 — 10 "	14.4 "
10 — 20 "	3.7 "
20 — 50 "	0.7 "
50 — 100 "	0.2 "
} Тут зачислені переважно приход. землі	

Як з отсього зіставлення бачимо, селянські господарства у Східній Галичині

⁵⁾ Гл. Vorläufige Ergebnisse der landw. Betriebszählung vom 3. Juni 1902., Wien 1907; Dr. Tadeusz Pilat: Podręcznik statystyki Galicyi, Tom IX/2, Lwów 1913, стор. 168—69.

⁶⁾ Гл. його „Galicya“ Tom I., Lwów 1918, стор. 245.

⁷⁾ Розгруповання взяте за офіційною статистикою, а класифікація за Dr. Buzek: Własność tabularna według stanu z r. 1902. Wiadom. stat., Tom XX/3, Lwów 1905.

ні не є властиво ніякими рільничими господарствами з точки погляду економії 79.8 проц. або $\frac{4}{5}$ господарств се господарства карлові і малоземельні селянські, які належать до халупників і малоземельних нуждарів - півпролетарів, які не можуть зі свого ані вижити, ані на своїм найти весь рік праці і прожитку ради шукають праці на двірських ланах, на сезонній еміграції на заході Європи або і на переселенню за океаном.

Повищі цифри виказують рівножильне перелюднення Східної Галичини, скуплення багато людей на розмірно невеликім просторі.

Возьмімо абсолютні цифри, кореспондуючі з відповідними процентовими з наведеної в горі таблиці.

Опираючись на перестарілі і занизькі на нині цифри, зібрані центральною статистичною комісією у Відні в дні 3. червня 1902 р.,⁸⁾ бачимо серед 649.913 господарств 268.373 карловаті, а 153.273 малоземельні селянські господарства, отже разом 421.646 голодних на землю господарств. Взавши поправку числа 1902 р. і узгляднивши не обильний вправді дійсний сільський пролетаріят, не помилимося — принявши — що поверх 500.000 сільських нуждарів у Східній Галичині без огляду на віру і народність всі свої надії на землю сплітає з купном двірської землі у Східній Галичині.

Кількож землі у Східній Галичині може прийти до розділу?

Відкинувши ліси, озера, стави і т. д. з двірських земель прийдуть: ріля, сінокоси, огороди, пасовиска і полонини до майбутнього земельного фонду, на

⁸⁾ Число господарств зросло з того часу в наслідок дільби селянської землі при вивіновуванню дітей і при спадщинах. Побільшення простору селянської землі при закупі табулярної землі дорогою парцеляції в декаді 1902 — 1912 невеличке. Виносить воно всього 151.568 га. Гл. Dr. Rutkowski — op. cit. стор. 20. З парцельованої землі лише незначна дрібка перейшла в руки українських селян, а саме від 1852 — 1912 около 38.000 гектарів.

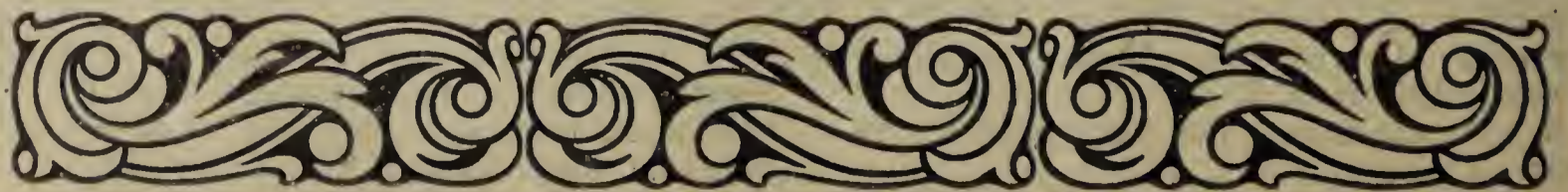
основі якого переводитимуться аграрні реформи. Ліси, озера, стави і т. д. будуть мабуть удержавлені.

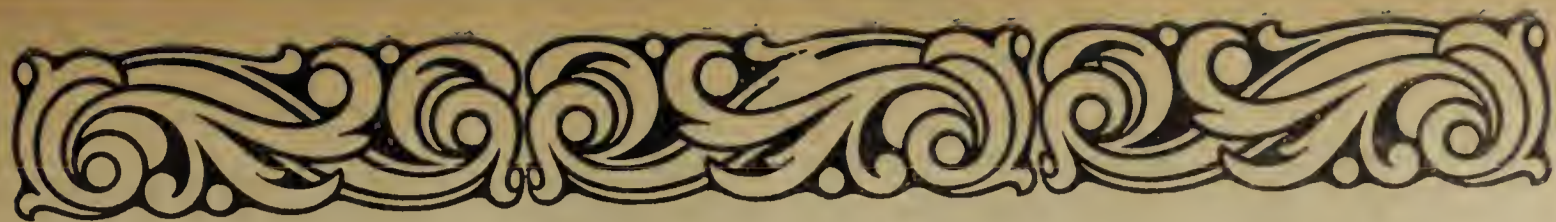
Земельний запас Східної Галичини складатиметься з табулярної землі пригожих до аграрних реформ, катастральних культур, а в її 891.518 га. з рустікальних ґрунтів, які належать до дідичів, з обрізків ґрунтів господарств, які посідатимуть більше землі, чим законом буде дозволено. Разом виноситиме земельний фонд понад 900.000 га. землі. І з отсього фонду потреба буде потворити резерви на ревізію кривдочної селянської ліквідації і регуляції сервітутів, переведеної на основі патенту з 5. VII. 1853. на улегчення комасації, — вивінувати господарські досвідові інститути, господарські школи, перевести вирівнання земельних наділів ерекцій, потворити огородові господарства при школах біля міст, заспокоїти дотерішніх дідичів і заспокоїти голод землі поверх пів міліона селянських нужденних господарств, утихомирить около 3 міліони голодних і свідомих у своїх домаганнях на землю душ місцевого населення.

Чи серед таких аграрних відносин при недостачі промислу, недостачі публичних робіт, можна думати про колонізованню перелюдненої аграрної країни, в якій 96 душ скуплюється на 1. км. кв., а $\frac{4}{5}$ з них, а навіть і більше, жие виключно з рільництва, в якій дотепер щорічно прибувало консументів на 70,000.000 К.,⁹⁾ задля браку середників до життя постійно виїжджало за море (в пересічи 1901 — 1910) 47.783 душ, а заробітку на заході Європи шукало в сезоні 300.000 душ?

Невжеж маєтсья у Східній Галичині створити вулькан соціяльних заворушень покривдженого у своїх історичних і економічних правах на східногалицьку землю місцевого населення?

⁹⁾ Dr. Witold Lewicki: Zagadnienie gospodarcze Galicyi, Lwów, 1914. стор. 90 — 93. Обчислення на передвоєнну вартість корони. Сьогодні рівновартість сеї суми дає 70 мільярдів польських марок.

Про гроші.

Написав М. М.

До удосконалення грошового обігу системи прийшло щойно в ХІХ. столітті, хоч сам гріш появляється дуже рано. Його початки не є історично встановлені. Зродився і розвинувся він з повсякденного життєвого досвіду. Не був це жадною видумкою, ані винаходом якоїсь людини. Повстав, так сказатиб, з природи. Як довго існували відокремлені, в собі замкнені господарства, які не для себе потрібне виробляли самі, а вповні собі вистарчали, так довго не знали люди виміни, не знали й гроша. Лише на хвилину, коли даве господарство вже не вистарчало собі не вистарчав і входить в зношення з другим господарством, щоби дістати від нього необхідні для себе добра, а лишні свої вироби, приходять до виміни дібр однакової об'єктивної вартості. У виміночній появляється також потреба в мірника вартості вимінюваних дібр і посередника в їх виміні. Одно господарство мало наприклад в себе забагато збіжжя, а потребувало шкіри. Друге господарство мало забагато шкіри, але не потребувало в даний момент збіжжя. Появляється отже необхідність вишукування такого добра, котре всі радо завсіди приймають і при допомозі котрого можна усталити взаємне відношення вартості, наприклад шкіри до збіжжя. Це добро, яке служить за мірник вартості і посередничить у виміні, названо грошем.

Що саме було первісною і основною функцією гроша: означування вартості при посередниченні у виміні, то на це питання різні економісти різно відповідають. Більшість вважає засадничою функцією гроша мірення вартості.

В різних місцях і часах різні добра сповняли цю функцію.

Греки, а за ними і Римляне, уживали до цього худоби, волів і баранів, звідси пішла й латинська назва гроша pecunia (pecus — худоба). В деяких околицях Африки ще до недавня послуговувалися при виміні невільниками. Одна

дубельтівка з двома бочівками пороку варту була одного невільника. Китайці уживали як посередника виміни чай, Мексиканці какао і т. д. Як бачимо, можна мірити вартість майже довільним добром, хоч не всі є однаково догідні. Звичайно послуговувалися люди добром найбільш розповсюдженим в даній місцевості, бо всі знали добре його вартість, яка була до певного ступня постійна тому, що всі його уживали.

Дуже скоро виявилось, що уживання до оцінювання вартості і посередничення у виміні при допомозі наприклад волів чи иншого подібного „гроша“ дуже невідгідне. Вартість дрібних предметів годі було означити волами. Тяжко також, щоби хтось, вибираючись десь дальше за якимсь крамом, брав зі собою потрібну кількість волів. Всі ці труднощі усунуто таким способом, що люди зачали уживати як посередника виміни металів, Спартанці — заліза, Римляне — міді, з початку в брилах чи штабках, які відважувано. Відважені штабки почали опісля означувати знаками, які стверджували їх вагу так, що вже другі приймають їх в довіру до цих знаків без важення. В цей спосіб прийшло до винайдення монет. Ці значені куски міді, литі, мають форму прутів або цеголок, на яких є вибитий бик, або баран, кінь або орел. Перші монети, подібні виглядом до теперішніх, появилися в Китаю, а потім на пограниччю Греції і Малої Азії. Найстарша монета, яка доховалася до наших часів, походить з VII. століття перед Христом. Не треба при цьому забувати на різницю між монетою і грошем. Монета є це металевий гріш означеної форми.

Вже дуже давно зауважили люди, що округла форма монет найдогідніша, инша форма трапляється дуже рідко. Цілю впровадження монет, як вже сказано, було змагання усунути потребу справджування ваги і якості металю-

котрі означувано уміщуваними на монетах знаками. Ще й досі не вдалося досягнути такого ідеального вибивання грошей, щоби їх вага і якість відповідала зовсім точно намірам та вибитим на них знакам. Сучасні держави означають законом границю допускаємих неточностей при вибиванню грошей. В давній Австрії при золотих десятих і двадцять-коронівках минниця могла випускати монети, які важили о 2⁰/₁₀₀ (pro mille) менше або більше. (Після закону золота десятикоронівка повинна була важити 3.387538 грама).

Первісним грошем Римлян, як вже відомо, була мідь. В III. століттю перед Христом перейшли вони до срібла. Цезар і Август вибивають вже золоті монети. Вибивані у Візантії золоті гроші уживано дуже довго в западній Європі. В 1252 р. в Фльоревції почали вибивати золоті фльорени, які широко розійшлися по світі. Середньовічна Європа є дуже бідна на золото і щойно на XVI. століття припадає великий приплив до Європи золота і срібла з Америки. XVII. століття є переломовим в історії гроша. Наперед в Голяндії, а кілька літ пізніше в Англії (1666 р.) введено засаду свобідного вивозу золота і срібла та вибивання його в державних минницях на гроші на приватний рахунок. Кождий, хто мав золото чи срібло, міг дати його до державної минниці, котра за дуже низькою заплавою вибивала це йому на гроші. Є це основна засада сучасного грошового устрою.

В цім самім часі ввела Англія реформи ще більшого значіння. Удосконалено і поширено паперовий кредитовий гріш у виді банкнотів. З початку видають їх банкирі, котрі приймають золото чи срібло в депозит і видавали замість цього посвідки на означену кількість цих металів. Першим народом, котрий впровадив в обіг паперовий гріш, були Китайці. Були це кусники паперу, на котрих намальовано металеві гроші. В Європі появилися паперові гроші перший раз в 1574 році в Голяндії, в формі малих округлих картоників, подібних виглядом до металевих грошей. В значно більших розмірах випускає в обіг паперові гроші французський банкир Лью (Law) в 1705 р. Все це однак були відірвані факти без загального значіння і впливу. Рішаючу роль віді-

грав завсіди розвій подій в Англії і в колоніях.

Грошеву систему даної держави називаємо загально її валютою.

Валюта в тіснім значінні цього слова є це законом устелений гріш, котрий має повну силу звільнювання від зобов'язань і мусить бути прийманий в неограниченій кількості. Коли наприклад кажемо, що в Німеччині є валюта золота, то це значить, що при вирівнуванню грошеви зобов'язань, котрі перевищують 20 марок, кождий має право жадати золоті грошей і противно мусить прийняти золоті гроші в неограниченій кількості. Золоті монети є повновартісні, себто і номінальна вартість є рівна дійсній вартості і звуться обіговими. Всякі інші срібні чи мідяні монети звуться розмінними або здавковими грішми, і дійсна вартість є значно менша від номінальної і ніхто не міг бути примушеним приймати їх понад точно законом означену висоту. (Наприклад в давній Австрії мідяними грішми понад одну корону, ніклевими вище 100 корон, срібними коронами більше ніж 50 корон.)

Чому саме метал, а зі всіх металів золото та срібло обрано як матеріальну основу гроша, та чи не можна би так само добре взяти за основу наприклад збіжя, котре має чейже для всієї вартість? Це питання піднімалося вже не раз. Француз Law прийняв був (в 1705 р.) за основу грошей землю. У нас також в дискусії над підкладом української валюти появился відомий проект адмірала М. Білінського, щоби як матеріальну основу нашого гроша прийняти пшеницю. Цей проект і подібні йому такі остануть тільки проектами. Прикметою доброго гроша є незмінність його вартости в просторі і в часі. Поодинокі брили золота о тій самій чистоті мають однакову вартість без огляду на це звідкіля походять, тоді, коли більшість інших товарів не є однакова що до гатунку. Маємо, як відомо, багато різних гатунків пшениці. Майже кожде господарство вивозить инакше збіжя на базар одно менше, друге більше очищене, не однаково висушене і т. д. Вартість пшениці дуже часто змінюється. По кождих жнивах, залежно від їх висліду, і то

тільки від їх вйсліду в одному да-
ду краю, але й в інших краях, прий-
ось би наново означувати її основну
тість, котра знов би змінчалась навіть
асі між жнивнами. Рішаючу роль має
цьому також і висока вартість зо-
а, через що саме вже в ХІХ. сто-
тю почало воно випирати навіть
бло з обігу. З високою вартістю йде
арі і дешевість перевозу, з чим лу-
ється незмінність вартости в просторі.
анцуський економіст, Карло Жід, по-
ює цю дешевість перевозу слідуочим
авленням: „Тягар, котрий чоловік
же перенести на плечах, доходить до
кільограмів.

30 кг вугля представляє вартість*)

дві 1 франка,	
збіжя	6 франків,
зовни	30—40 „
міді	50 „
елоневої кости	700—800 „
сирого шовку	1.500 „
срібла	3.000 „
золота	100.000 „

Шляхотні отже метали, котрі про-
рціоноально до обему мають найбільшу
отість, за виімкою дорогих камінів,
ються найлекше перевозити, через що
вартість всюди є майже та сама.
штєм одної сотної часті своєї вар-
сти, вчисляючи в це вже й видатки
обезпечення, дається срібло і золото
ревести з одного кінця світа на дру-
й, тоді, коли кошта перевозу такої
мої кількості збіжя навіть при мен-
м віддаленю виносять майже його
ртість.

Дорогих камінів не можна прийняти
матеріальну основу гроша тому, що
ни не дадуться довільно ділити і що
вартість не є пропорціоноальна до їх
ги. Коли наприклад ми розібемо дія-
мент на часті, то сила вартости всіх
стей не є рівна вартости давного ці-
го діаманту. При шляхотних металах
зовсім протівно. Штабку золота мо-
на довільно ділити. Кожда частина
є вартість пропорціоноальну до свого
гару, а всі разом мають точно ту
му вартість, що ціла штабка.

*) Всі ці вартости передвоєнні з 1908 року,
дані в золотих франках. З одного кільограма
істого золота вибивано 3444.44 франків.
давній Австрії один кг. чистого золота пред-
авляв вартість 3280 корон.

Шляхотні метали не підлягають
хемічним впливам повітря, води і да-
дуться без зміни переходувати хочби
й найдовше. Цього не можна в ніякому
разі сказати про пшеницю. Нешляхотних
металів, наприклад міді, якої уживали
старі Римляне, не вигідно уживати тому,
що вони за мало цінні і поодинокі мо-
нети мусіли би бути великі і за тяжкі.
Ціннішої від золота пятачини не можна
знову вживати за підклад гроша хочби
і тому, що пятачини за мало на світі,
щоби можна таку її велику скількість,
яка потрібна на гроші, відтягнути від
зужитковання в техніці.

Так отже в новійших часах тільки
два шляхотні метали входять в гру як
підклад валюти: це є золото і срібло.
В останніх часах золото випирає щораз
більше срібло тому, що через це гріш
знову стає зглядно „лекшим“. Відно-
шення вартости такої самої ваги золота
до срібла змінюється на некорясть срі-
бла. Перед 1500 роком це відношення
було 1:10, з початком ХVІІІ. століття
1:15½, а тепер 1:40. Ріжні держави
ріжно усталюють відношення вартости
золота до срібла. Давна Австро-Угор-
щина 1:18.22, Росія 1:23¼, Японія
1:32⅓. Вже при кінці ХІХ. століття
стає срібло побічним грошем у відно-
шенню до золота. Золото стає міжна-
роднім грошем. Відношення вартости
золота і срібла змінюється раз скорше,
раз поволійше, але майже без перерви
на користь золота. Держави були прину-
шені постійно міняти законне означення
відношення золотих і срібних своїх гро-
шей Це викликувало появу подвійних
цін, інших в срібних монетах, а інших
в золотих і потребу перетоплювання
срібних чи золотих монет. Скоро пере-
коналися всі, що найкраще було би пе-
рейти до виключно одного гроша, себто
до грошевої системи, яка в науці зветь-
ся монометалізмом (однометалевою ва-
лютою). При такій системі основним
грошем є все один гріш золотий, або
срібвий. Всякий инший є побічним.
Протівенством до монометалізму є та-
кий грошевий устрій, де золоті і срібні
гроші мають однакові обігові права,
а держава означає з гори сталє відно-
шення вартости срібла до золота. Такий
устрій називається біметалізмом (по-
двійнометалевою валютою). Заведення
виключно срібного гроша було неви-

гідним, а на перехід до золотого не дозволяла довгий час за мала скількість золота.

Англія була першою великою державою, котра перейшла до монометалізму золотого. В 1774 році видано закон, що основним грошем є золотий фунт штерлінгів і що ніхто не може бути примушений приймати срібних грошей понад означену суму, в тім часі 25 фунтів штерлінгів, тепер 40 шілінгів. В обігу остали крім цього вище згадані вже банкноти, але право видавати банкноти мав вже тільки Англійський Банк (Bank of England). Ці банкноти кожної хвилини можна виміняти в банку на золото, так що посідання банкнотів є рівнозначне з посіданням золота. Один фунт штерлінгів є монетою золотою, важить 7·988 грама, має 20 шілінгів по 12 пенсів. Шілінги і пенси, як здавкові монети, вибивається зі срібла. Англійська мінниця і банк є обов'язаві прийняти кождо скількість золота і видати тому, хто принесе золото в штабках, тільки само золота в монетах без ніякої заплати за вибивання. Срібні монети вибивається тільки на рахунок держави, як здавкові монети.

Англійська грошева система є типічним прикладом золотого монометалізму.

Зразком двометалевої валюти (повного біметалізму) може бути давнійший грошевий устрій Франції, котрий від 1803 р. дозволяв на свобідне вибивання в державній мінниці як золотих, так і срібних франків на рахунок кожного, хто приніс даний метал в довільній скількості. З одного кілограма менничого золота*) вибивано 3·100 франків. Кождий мусів приймати оба роди франків в неограниченій скількості. Відношення вартости золота до срібла усталено з хвилею заведення франкової валюти як 1 : 15½. Центральний державний банк звичайно вимінював, але не мусів, срібні франки на золоті. Такий стан повного біметалізму не трівав довго. Відношення вартости золота до срібла на світовім ринку мінялося. За 1 кг золота можна було одержати вже не 15½ кг

*) Один кілограм менничого золота мав 900⁰/₁₀₀ чистого золота. Один кілограм чистого золота давав 3444·44 франки. З одного кілограма менничого срібла (900⁰/₁₀₀ чистого срібла) вибивано 200 франків.

срібла, але значно менше, нпр. 14. Кождий, хто мав 1 кг золота в Парижі міняв на 15½ кг срібла, вивозив срібло за кордон, там купував за 14 кг срібла 1 кг золота, привозив його назад в Париж і тут знову вимінював в державній мінниці 1 кг золота на 15½ кг срібла і заробляв на тій заміні майже 1½ кг срібла, бо кошта перевозу були дуже малі. Це мало той наслідок, що з Франції вивожено срібло цілими вагами до Індій. Гірший гріш золотий випер дорожший срібний. Таке явище появляється всюди і завсідні там, де подвійний гріш. Це явище, про котро знали вже грецькі економісти, пояснив і науково узасаднив англійський учений Грешам і тому в економічних науках називається воно — правом Грешама. В Франції переважав золотий гріш такий, що уряд хоче навіть завести чисто золоту валюту. Срібний гріш відплив за кордон тому, що був там більше вартісний ніж у Франції. Щоби все таки запобігти дальшій його утечі, французський уряд порозумівся з урядами Італії, Бельгії і Швайцарії, які мали подібну валюту і в 1865 р. заключили ці держави трактат звану Латинську унію монетарну, котрою полягала на тім, що основним грошем є золотий франк (в Італії рівний йому лір), а зі срібних монет повну валюту себто повну силу звільнювати від грошевих зобов'язань оставлено тільки монетам 5 тифранковим, котрі вибивано з такого самого матеріялу, як і золоті, давнійше, т. є. зі срібла 900⁰/₁₀₀. Всі інші срібні монети в тих крєях ухвалено вибивати з гіршого матеріялу, а імені з мішанини, в котрій на 1000 частин було всього 825 частин чистого срібла. Виімок, який зроблено зовсім непотрібно для 5-франківки на бажання Франції був помилкою. По році 1870 заходив кардинальна зміна у відношенню ціни срібла до ціни золота. Срібло дешевіло головно тому, що Німеччина, яка мала досі срібну валюту, завела у себе чисто золоту валюту і тому на міжнароднім ринку появилася велика скількість срібля. Ця зміна відбивається дуже некорисно на державах Латинської монетарної унії тому що дешеве срібло починає напливати до них, там вибивають срібні 5-франківки, міняють на золото, котро вивозять за кордон і там знову купують далеко більше срібла, яке зно-

зуть нпр. до Франції і вибивають срібні п'ятифранківки і т. д. Це наражувало краї Латинської унії на страту цього золота і тому вже в 1878 році (XI.) заключили вони умову, на основі якої припинено цілковито вибивання срібних грошей. Від тоді вище згадана спекуляція стала неможливою тому, що не було інтересу купувати срібло за кордоном, коли не можна його було вибити на гроші і переміняти тим способом на золото. Того самого року Данія, Швеція і Норвегія перейшли такж до монометалізму золотого. Від тоді жадна держава не вибиває вже обігових срібних грошей. При срібній валюті остав тільки Китай, котрий щойно в 1890 році перейшов з мідяної валюти на срібну.

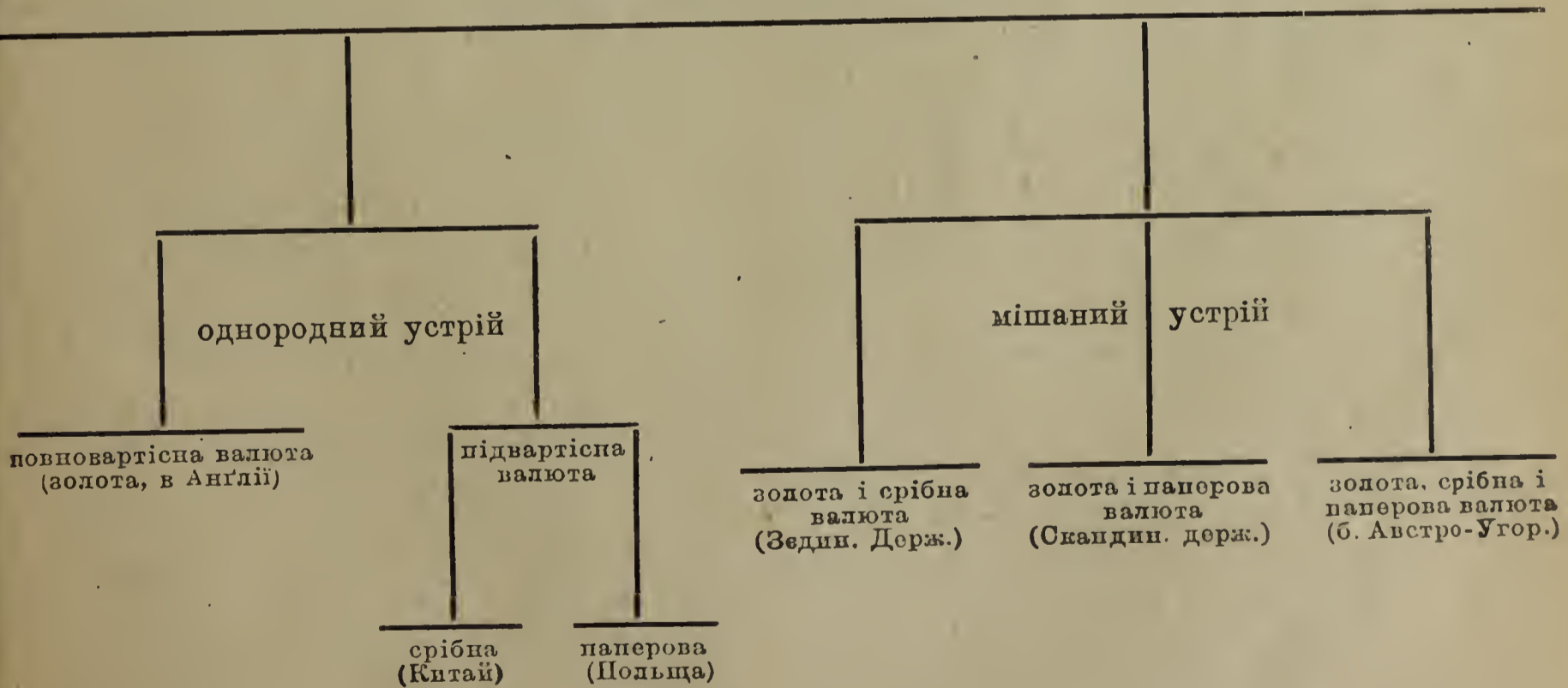
Давна Австрія мала до 1892 року валюту срібну. Основою був гульден, 100 часті кильограма чистого срібла. Це програвий під Садовою в 1866 впроваджено для покриття воєнних коштів паперовий гульден, невиміняємий на срібний, котрий однак ходив на рівні з срібним. В 1867 р. вибила Австрія золоті монети — дукати, котрі мали тільки само золота, що 20 ф'ранків, для закордонної торгівлі. Однак були це чисто торговельні монети для закордонних виплат і для заплати цпа, а не для внутрішньо-державного обігу. Щойно в 1892 році впровадила Австрія золоту валюту. Від тоді грошевий устрій Австрії став мішаним. Головним грошем були: 1) золоті корони; 2) срібні гульдени, рівні

двом коронам, котрим оставлено їх характер правний, який мали досі, але яких більше вже не вибивано; 3) банкноти австро-угорського банку, яких не можна було виміняти на золото, але які банк звичайно тим, які мали закордонні виплати, міняв на золото. В внутрішнім обігу вони принималися на рівні з золотими коронами. Срібні корони, ніклеві і мідяні монети були здавковим грошем. Золота 20-коронівка важить 6.775 грама, містить на 1000 частей 900 частей чистого золота. З одного кильограма чистого золота вибивано 3280 корон. З одного кильограма чистого срібла вибивано 231 корон п'яťкоронівками, а 239 корон однокоронівками. Дійсна вартість срібних корон мінялася залежно від ціни срібла. І так безпосередньо перед війною одна срібна корона варта була в однокоронівках 34, в п'ятикоронівках 36 сотиків. Корона в монетах ніклевих 20- і 10-сотикових варта була около 25 сотиків.

Австрія мала золота дуже мало. Золоту валюту завела головно з огляду на потреби виплат за кордоном. У внутрішнім обігу були головно банкноти, яких однак не можна було виміняти без обмеження на золото. Мала вона отже валюту не золоту, а тільки позолочувану.

Представлені досі монетарні устрої, це устрої поредвоєнні. Найкраще дадуться всі вони представити ось такою схемою:

Схема грошевих устроїв

Ціла та монетарна будова змінилася з вибухом світової війни. Всі держави, котрі взяли участь у війні, оперли свою господарку на паперовім гроші. Навіть нейтральні держави у великій мірі перейшли на паперову валюту, головню тому, що свої закупна мусіли вони платити золотом. Вже з початком війни завісили вони виміну паперових грошей на золото та заборонили його вивозити. Для внутрішнього обігу випускали більшу скількість паперових грошей, котрі почали тратити на вартости в порівнянню з золотими, які з обігу вицофано. Всім ясна стала різниця дійсної вартости паперового і золотого гроша. Валюти всіх держав сталися мішаними тому, що всюди існують паперові гроші, яких не можна виміняти на золоті гроші, а котрі мають на рівні зі золотими законну силу звільняти від зобовязань. Золоті гроші зникли зовсім з обігу, а в деяких навіть срібні і мідяні. Паперова валюта кожної держави має иншу силу купна залежно від господарського положення даного краю. Держави, які вели війну, а в першу чергу ці, які ту війну програли, мусіли видати для покриття воєнних коштів велику скількість паперового гроша, який не мав ніякого покриття і його купна сила що раз меншала, що найкраще бачимо по зрості цін в краю і в порівнянню з грошми инших держав. В нейтральних державах, котрі війни не провадили, також вартість паперових грошей в порівнянню зі золотими змінилася, але на некористь золотих. До цих держав припливало золота щораз більше, бо ним плачено за закуплюваний крам. Щоби запобічи доріжні, правительства цих держав зменшили ціну золота і знесли свободу вибивання золотих грошей. Давнійше нпр. в Швеції за 1 кг золота кожний міг дати собі вибити 2480 шведських корон. Колиж шведський уряд зніс свободу вибивання, то той, хто потребував шведських корон, щоби ними заплатити за крам, не міг вже зі свого золота дати собі вибити шведські корони, але мусів своє золото продати і то дешевше, бо шведський уряд усталив ціну на золото значно низчу від дійсної довоєнної. Через те шведські золоті гроші стратили в порівнянню з паперовими на вартости і тепер за шведську паперову

корону треба більше марок заплатити ніж за золоту.

Паперовий гріш є це кавалок паперу, якого уживається в обігових цілях. Держава надає йому іменну вартість яку означають уміщені на ньому знаки і написи. Його дійсна матеріальна вартість є надзвичайно мала. Маємо три роди паперових грошей: 1) репрезентативний, котрий заступає тільки відповідну скількість готівки, зложеної в банках в металевих грошах — нпр. паперові долари заступають тільки срібні долари для вигоди в обігу; 2) кредитовий, котрий містить в собі приречення заплати, котрий видають нпр. банки і обіцують вимінювати на металеві гроші. В дійсности він нічим не різниться від 3) паперового умовного гроша, котрий нічого не репрезентує і нічого не прирікає, а котрий пускає в обіг держава. Такий гріш має справді різні написи, нпр. 100 франків, і через це повстає немов би обігниця, що держава заплатить за нього дану суму, але знаємо, що це тільки фікція, що держава ніколи не виплачує їх готівкою в металевих грошах, бо не має тільки навіть всіх металевих грошей, кілько випускає паперових. Паперовий гріш є це своєрідний кредит примусовий, безтерміновий, безпроцентовий, за котрий не можна довжника скаржити. Вартість його непевна, бо залежить виключно від волі держави, ограничена територіяльно тільки до даної держави, а поза її кордонами не має правної платничої сили і змінна залежно від скількості виданих державою грошей. Є це радше податок нерівномірно розложений.

Написи на паперових грошах бувають найрізновроднійші, не має це ніякого засадничого значіння. Звичайно напис містить в собі запевнення виміни на певну скількість металю, хоч їх вартість є зовсім від того незалежна. На старих російських паперових грошах був слідуочий напис: „Державний банк вимінює кредитові білети на золоту монету без ограничення суми. [1 р. = $\frac{1}{15}$ імперіяла, містить в собі 17,424 дол. чистого золота.] На давних австрійських напис звучав: „Австро-угорський банк платить негайно за цей банкнот у своїх головних заведеннях у Відні і Будапешті на домагання таку саму квоту в за-

оннім металевім гроші." Як відомо, це були пусті слова. На банкнотах Американських Зєдинених Держав є тільки напис, що банкнот є законним платним середником. На французьких грошах нема жадної правної деклярації. На гривнях У. Н. Р. маємо напис: „Кредитові білети У. Н. Р. забезпечуються всім державним майном Рєспубліки. Державні кредитові білети У. Н. Р. хочуть на рівні зі золотою монетою. [1 гривня містить 8,712 долі щирого золота.]“ На всіх є дописка, що їх фальшування карається, що очевидно не запобігає їх фальшуванню. В Галичині маємо тепер в обігу польські марки, на котрих є напис неподібний до жадного з вище наведених і якого не стрічаємо ніде в світі, а іменно: „Польська держава бере на себе відповідальність за виміну цього білету на будучу польську валюту в відношенню, котре ухвалить для польських марок установчий сойм.“ Безпечливо, це дуже хитрий напис, ще більше нерозумний і шкідливий для польської валюти. Ці, що установляли цей напис, вірили надією, що зможуть безкарно видавати необмежену скількість паперових марок без найменшого зобов'язання, тому що одного гарного дня сойм впровадить нову валюту, нпр. „злоте“ і усталить, що за один „злоти“ треба буде платити нпр. тисячу чи десять тисяч марок і зразу паперові марки майже зникнуть, а паперових грошей буде дуже мало. Вони не подумали, що буде до того часу. Вони мабуть забули, що, як каже польський економіст Ржижановскі, Робеспієра завело під гільотину не що инше, як галас і обурення голодного парижського народу, котрому він давав що раз більше паперових грошей, а що раз менше хліба.

Згадуваний вже французський учений, Карло Жід, пише: „Треба зазначити, що сумні наслідки уживання паперових грошей треба приписати скорше нерозумови урядів, ніж самій їх суті; трапляються ці наслідки тільки тоді, коли уряд перейде певну границю і випустить за багато грошей. Для задоволеного уряду спокуса переступити цю формальну границю є звичайно дуже велика, тому то багато урядів її вже переступило і скінчило банкрутством.“ Як приклад наводить він Францію в часі великої революції. Як зна-

ємо, тоді у Франції видано було всього паперових асигнат на 45 мільярдів, банкнот на 100 франків варту був 35 сантимів, а пара черевиків кошувала 4 тисячі франків. До тепер (початок жовтня 1921 р.) Польща видала паперових грошей вже понад шість разів більше, сто марок варту вже в Ціріху всього біля 10—12 сантимів, а черевики коштують пересічно 14 тисяч марок. Французькими асигнатами виліплювано стіни. Про ті стіни повинні пам'ятати всі ці, що видають паперові гроші.

Упадок польської валюти є вислідом її економічного і політичного положення. Кордони не усталені, відносини зі сусідами не налагоджені, над нею тяжить вічно морево воєнних авантур, брак природних багатств, кєпська господарка, велика армія, а головне брак довіря в першу чергу за кордону до Польської держави, це головні причини упадку її валюти. Ніякими технічними середниками, ніякими приписами і законами не можна її поправити. Переміна марок на „злоти“ (очевидно знову паперові) ніщо не може навіть тоді, колиб вимінювано й мільон марок за один „злоти“, тому що за час війни багато людей в Польщі научилися і привикли жити без праці на кошт державного скарбу, а через це різниця між видатками і доходами Польщі так велика, що для її покриття Польща булаб примушена знову друкувати тим разом паперові „злоте“. Змінилась би тільки назва, а не вартість. Збільшення числа паперових грошей збільшує ціни, а це знову викликає потребу нових паперців і так в колесо. Очевидно, що всьому мусить прийти кінець. В одній державі скорше, в другій пізнійше, але все одно прийде. Звижка цін дошкулює тільки бідним. Купці не скаржуться на це і тому не протестують проти нових емісій паперових грошей. Вартість „паперців“ стає що раз менша. Люде тратять до них всяке довіря, вертають до виміни краму за крам, масла за сіль і т. п. Якщо скількість „паперців“ і дальше збільшується, нагло приходить катастрофа. Уривається загальне припинання паперових грошей і вони стаються зовсім безвартісними. Зарядити лихови можна тільки через корінну зміну державної господарки. Треба в першу чергу старатися досягнути

рівновагу між прибутками і видатками в державнім бюджеті. За всяку ціну перестати вибивати дальші паперові гроші. Це звичайно можливе тільки при помочі заграничної довготермінової позички, о яку саме Польща забігає і старається всіма силами. Зменшити непродуктивні державні видатки, нпр. на непропорціонально велику армію. Збільшити продукцію і вивіз за кордон так, щоб торговельний білянс був чинний, себто щоб вивіз перевищав привіз, що може статися тільки через заборону ввозу дорогих закордонних товарів, до речі нікому непотрібних, як перфуми, шампанські вина, чеколяду і т. п. Це, очевидно, можливе тільки при розумній управі закордонної політики. Польща нпр. не може здержати припливу цих непотрібних французьких товарів тому, що дозволом на їх ввіз і іншими руйнуючими державне господарство привілеями для французьких капіталістів платить Польща за потертя Франції в своїй імперіялістичній політиці. Досі всі подібні грошеві господарки кінчилися катастрофою.

При таких катастрофах тратять найбільше саме найбільшні верстви на-

селення. Справдішні капіталісти готівки не держать, мають отже паперових грошей відносно дуже мало. Такі грошеві катастрофи кінчаються дуже прикро для держав, вони часто потягають за собою їх упадок, а стало радикальну зміну державного устрою.

Ці грошеві клопоти приневолювали людей призадумуватися над тим, чи не далось би взагалі усунути гріш. Такі сироби появляються вже дуже давно. Найславнішою була спроба Англіяця Овена, котрий в 1832 р. оснував колективне господарство, в котрім зніс гроші. За все плачено кромом, при чому міриллом вартости і посередником виміни було число годин, зужитих на його продукцію. Ця спроба скінчилася повною неудохою. В останніх часах стараються люде усунути гріш, зглядно звести його уживання до мінімум при помочі переказового і чекового обороту. Тим способом осягнуто значне зменшення уживання гроша. $\frac{4}{5}$ всього обороту німецького державного банку відбувається без уживання грошевої готівки. Найбільше поширений такий оборот в Англії, де замість грошей уживають загально чеків.

Які віри визнають люде на світі.

I. Віри на світі. На світі живе тепер около 1.690 мільонів людеі.			II. Віри в Европі. В Европі живе понад 460 міль. людеі.		
В і р а	Міл.	Відс.	Міл.	Відс.	
Християне	католики	293	17.3	206	44.4
	православні	125	7.4	118	25.5
	протестанти	216	12.8	113	24.6
Магометане	221	13.1	13	2.8	
Браманді	224	13.3	—	—	
Будисти	476	28	—	—	
Мойсеевої віри	13	0.8	10	2.2	
Погане й люде без віри	111	6.5	2	0.4	

МЕТРИЧНІ МІРИ.

Подав Інж. КОРНИЛО ЦЕЛЕВИЧ.

В нинішніх часах, в часах гарачої шарцеляції і відбудови, стрічається багато одиниць — навіть між інтелігентнішими селянами, які не здають собі справи, не орієнтуються, сліпо блукають і дуже мильно визнаються в мірах поверхні і об'єму. Не знають, що се морґ, а р і так званий „фест-метр“ будівельного матеріалу. Хочемо се коротким, а найприступнішим способом вяснити на прикладх і порівняти міру довжини: метр біжучий (м), міру поверхні (м²) і міру об'єму (м³) — зі старими мірами: сяжнем, сяжнем квадратним і сяжнем кубічним.

I. Міри довжини.

Довжину міримо метром біжучим, який має 10 дециметрів (дм), а кожний дециметр 10 сантиметрів (см), отже один метр має 100 сантиметрів:

$$1 \text{ м} = 10 \text{ дм} = 100 \text{ см.}$$

Такий складаний метр уживає кожний тесля і столяр, а до поміру довжини поля уживається довшої міри, полотняної або сталевий тасьми, поділеної на 10 або 20 метрів.

$$1000 \text{ м} = 1 \text{ км (кілометр).}$$

Давнійше уживано до поміру довжини сяжня. У нас в Галичині, як одиниця поміру довжини обов'язував віденський сяжень, який є менший як 2 метри, а іменно:

1 від. сяжень = 6 стіп = 72 далів
від. = 1.89 м, с. в. один метр, 8 дециметрів і 9 сантиметрів.

1 миля австрійська = 4000 сяжнів
від. = 7585 метрів.

1 цаль = 2.6 см.

На Великій Україні уживають російського сяжня, який має:

1 рос. сяжень = 7 стіп = 3 аршипи = 2.13 м, с. в. два метри і 13 сантиметрів.

Тут багато людей блудить через те, що не бере під увагу різниці, яка заходить між рос. і австр. сяжнем, а дивуються, що сяжень сяжневи нерівний.

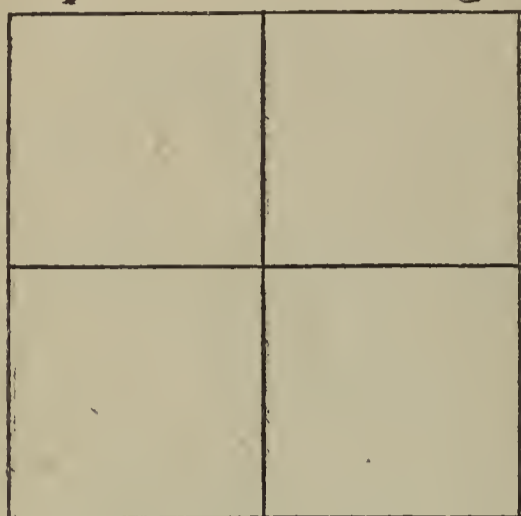
Як з поданого в горі порівняння видно, рос. сяжень є довший майже о $\frac{1}{4}$ метра від австр. сяжня.

1 верства = 500 рос. сяжнів = 1.066 км.

II. Міри поверхні.

Поверхню міримо квадратним метром, се є поверхнею, довгою на 1 метр біжучий і 1 метр біж. широкою.

Нпр. грядка довга і широка 2 м (розуміється біжучих) має $2 \times 2 = 4 \text{ м}^2$ поверхні.

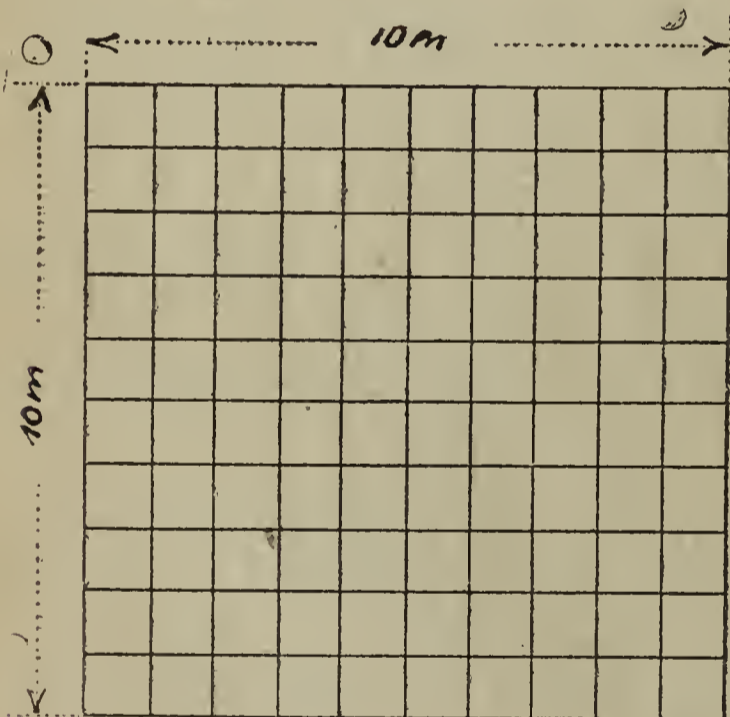

Квадратовий сяжець є се поверхня довга і широка на 1.89 м, має квадратних метрів $1.89 \times 1.89 = 3.597 \text{ м}^2$, кругло:

$$1 \text{ с} \square = 3.6 \text{ м}^2,$$

отже не цілих 4 м².

Поверхня квадрату, якого один бік має 10 м, виносить $10 \times 10 = 100 \text{ м}^2$

називається 1 ар (1 а)

$$1 \text{ ар} = 100 \text{ м}^2.$$

Поверхня, яка має 100 арів, називається 1 гектар (1 га), так отже:

$$1 \text{ га} = 100 \text{ а} = 10.000 \text{ м}^2.$$

Поверхню квадрату, якого один бік виносить 40 сяжнів (біжучих), називаємо одним моргом і має він $40 \times 40 = 1600$ австрійських сяжнів квадратних. Коли тепер замінимо сяжні на метри, отримаємо:

$$1 \text{ морг} = 1600 \text{ с} \square = 57 \text{ а } 55 \text{ м}^2 = 5755 \text{ м}^2$$

Таблиця I. подає заміну австрійських моргів і квадратних сяжнів на м².

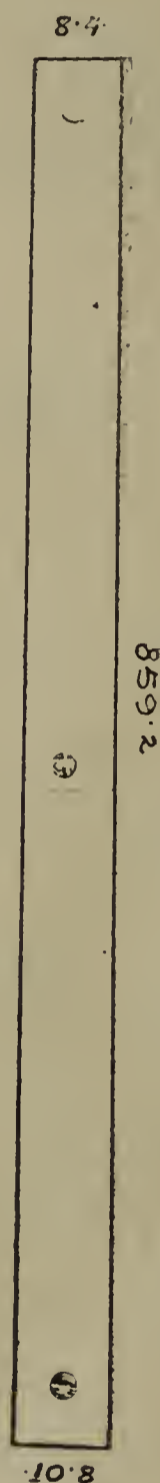
На Великій Україні уживають російських мір.

$$1 \text{ рос. с} \square = 4.55 \text{ м}^2,$$

$$1 \text{ десятина} = 2400 \text{ рос. с.} \square = 1 \text{ га } 9 \text{ а } 25 \text{ м}^2 = 10925 \text{ м}^2.$$

Десятина є менша, як два австр. морги (о 585 м²).

Приклади обчислення поверхні:

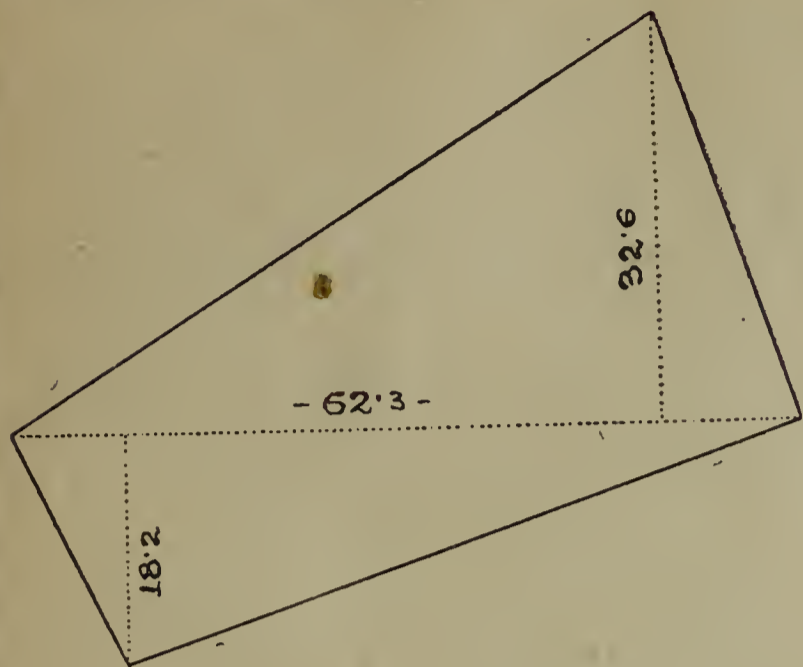

Поле довге 859.2 м, широке з одного кінця 8.4 м, з другого 10.8 м. Обі ширини додамо і поділимо через 2, отримаємо середню ширину = 9.6 м. Ту ширину помножимо через довжину поля, отримаємо поверхню поля в метрах квадратних

$$9.6 \times 859.2 = 8248 \text{ м}^2 = 82 \text{ а } 48 \text{ м}^2,$$

аз таблиць I вишукаємо, що се є 1 морг 693 с □.

2. Обчислити поверхню сіножати, яка є чотирикутником:

Ділимо чотирикутник на два трикутники і в тій цілі міримо прямою

лінією віддалення двох протилежних рогів і отримаємо нпр. 62·3 м. Опісля міримо під простим кутом віддалення двох других рогів до тої прямої і отримаємо нпр. 18·2 м і 32·6 м.

Поверхня одного

$$\text{трикутника є } 62\cdot3 \times \frac{18\cdot2}{2} = 566\cdot93 \text{ м}^2,$$

Поверхня другого

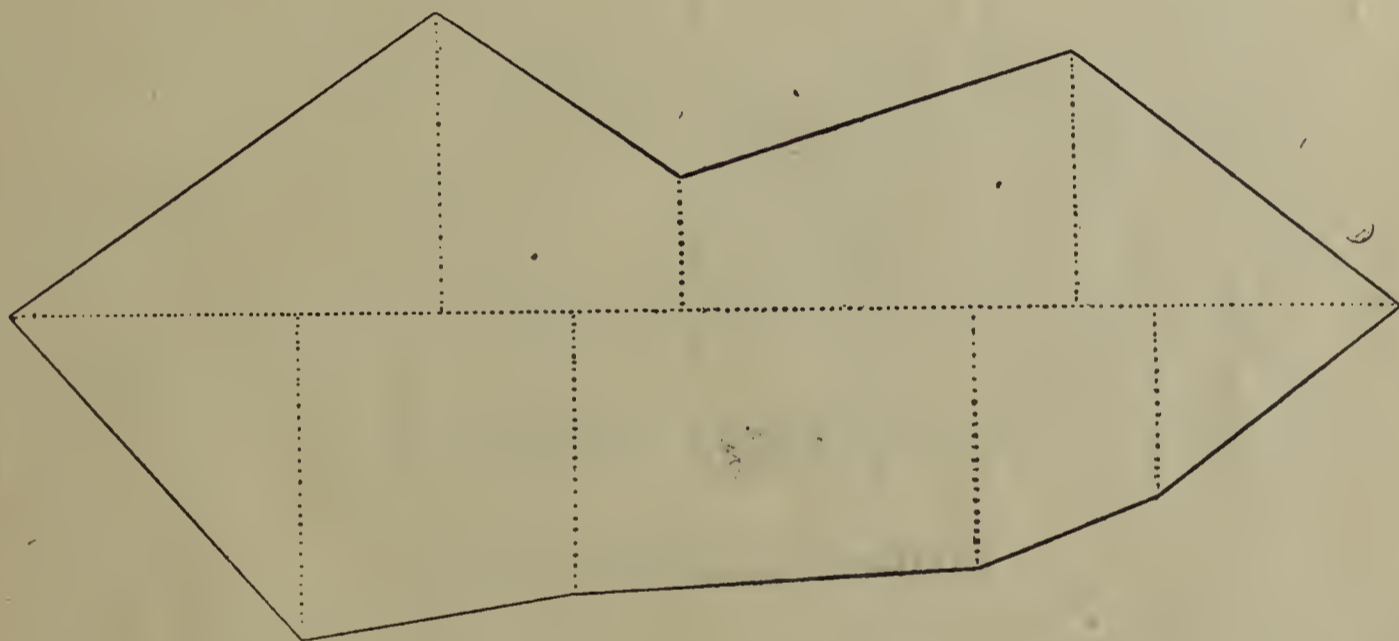
$$\text{трикутника є } 62\cdot3 \times \frac{32\cdot6}{2} = 1015\cdot49 \text{ м}^2,$$

$$\text{Разом . . . } 1582\cdot42 \text{ м}^2,$$

$$\text{се є кругло } 1582 \text{ м}^2 = 15 \text{ а } 82 \text{ м}^2,$$

а з таблиць I. відчитаємо, що се = 440 с□.

3. Поверхню неправильної фігури обчислюємо в той спосіб, що ділимо її на відповідну скількість трикутників і траpezів, кождий поодинокю міримо, обчислюємо і сумуємо.

Катастральні мапи є менші 2880 разів, то значить, що всі віддалення є в дійсности 2880 разів більші, як на мапі. Се означається 1:2880 і називається скалею (масштабом).

Поверхню парцелі з мапи найдемо в той спосіб, що поділимо її олівцем на правильні фігури, трикутники і траpezи, виміри їх відчитаємо при помочі циркуля і скалі та обчислюємо як вище. Таке обчислення буде, очевидно, далеко менше докладне, як після мір, які візьмемо прямо з ґрунту.

4. Обчислити, кільки кіп ґонтів треба на дах, довгий 16 м, а широкий від окапу до вершка 7 м (довжина крокви).

Поверхня одної сторони даху виносить $16 \text{ м} \times 7 \text{ м} = 112 \text{ м}^2$,
цілого даху $2 \times 112 = 224 \text{ м}^2$.

На один метер квадратвий треба около 66 штук ґонтів, ціле отже заповребування буде

$$224 \times 66 = 14\cdot784 \text{ штук},$$

що дає кругло 247 кіп ґонтів.

III. Міри обєму.

Обем міримо метром кубічним (м³), се є простір на один метер довгий, один метер широкий і один метер високий, або й инакше: простір, який за підставу має один метер квадратвий (м²) і є на один метер високий.

Тут розріжняємо метер кубічний простору і метер кубічний маси.

Нпр. с'яг дров має лупи 1 м довгі, уложені широко на два метри і високо на два метри, має отже чотири метри кубічні простору.

Кубічних метрів маси має далеко менше (около $2\frac{1}{2}$ м³), бо не цілий простір є заповнений масою дерева. Лупи не прилягають щільно до себе, а в між ними вільний простір, не заложений деревом.

Кльоци в лісі і будівельний матеріал, як дошки і бальки, міримо метром кубічним маси, або так званим фєстметром; се в обчислюємо, кільки мають фєстметрів.

Таблиця II. подає кубічні метри (маси) круглого дерева для довжини до 10 м і для проміру від 1 см до 100 см. Ужиття їх вияснить легко приклад:

Кльоц довгий $6\frac{1}{2}$ м має промір 32 см, мірений в середині без кори при помочі так званої клуби. В рубриці під промір 32 для довжини 6 м найдемо: 0.482 м³, для довжини $\frac{1}{2}$ м 0.040 м³ і по додавню отримаємо 0.522 м³, отже більше, як пів фєстметра.

Дошки і бальки обчислюємо з таблиць, яких однак для браку місця подати тут не можна, обіймають вони цілу книжку, а подамо лиш найкоротший спосіб обчислення при помочі рахунку.

Нпр.: Обчислити, кільки треба м³ дощок 2 цалі грубих на підлогу до хати 5.5 м довгої і 4 м широкої.

Беремо на складі дошки 4 метрові, міримо і записуємо, кільки кожда дошка

поодинокі має ширини в сантиметрах, додаємо до себе ті ширини поодиноких дощок і отримаємо нпр. 586 см. Коли дошки в шпаровані, можна їх класти одну коло другої і опісля змірити метром загальну їх ширину. Нешпаровані дошки звичайно є першої кляси і міримо їх широкість в найвузчій місці. В нашій прикладі дошки в грубі 2 цалі, се рівняється 5.2 см. Коли грубість в сантиметрах помножимо через установлену загальну їх ширину в сантиметрах, отримаємо поверхню перекрою (шторца) в сантиметрах квадратних

$$5.2 \times 586 = 3.047.2 \text{ см}^2.$$

Се замінюємо на метри квадратні (= 0.30472 м²) і множимо через довжину дощок в метрах

$$0.30472 \text{ м} \times 4 \text{ м} = 1.21888 \text{ м}^3, \\ \text{кругло } 1.219 \text{ м}^3.$$

В подібний спосіб обчислюємо і кантове дерево. Нпр.: На підвалину хати треба 46 метрів біжучих дубових бальків 20×25 см.

$$\text{Поверхня перекрою шторца в} \\ 20 \times 25 = 500 \text{ см}^2.$$

Замінюємо на м² і множимо через довжину в метрах

$$0.05 \times 46 = 2.300 \text{ м}^3$$

і отримаємо скількість матеріалу в кубічних метрах.

Інші метричні міри.

1. Міри на збіжя і на рідину.

Вихідною одиницею міри на збіжя і рідину є літр (л) — скількість, яка міститься в однім кубічним дециметрі (дц³).

1 літр (л) має 10 децилітрів (дл) або 100 центилітрів (цл).

1 гектолітр (гл) має 100 літрів.

1 літр у відношенню до російських мір є рівний $\frac{4}{5}$ штопу або $1\frac{3}{5}$ пляшки або $\frac{3}{10}$ гарця.

2. Міри ваги.

За вихідну одиницю до важення більших тягарів береться кільограм (кільо, кг). 1 кільограм є то вага одного кубічного дециметра (1 дм³) очищеної (дестильованої) води при 4 ступінях тепла. Для важення дрібних тягарів підставовою вагою є грам (г), тисячна частина кільограма.

1 кільограм (кг) має 10 гектограмів (гг) по 10 декаграмів (дкг)

або 100 дкг по 10 грамів (г) або 1000 грамів. В практиці не уживають гектограмів.

Вищою одиницею ваги в метричній сотнарі (цетнарі), що рівняється 100 кг. Ще вищою одиницею є 1 тонна, рівна 10 метр. сотнарам або 1000 кг.

На російські міри 1 грам = $\frac{1}{4}$ золотника.

1 кільограм = 2 рос. фунти 42 золот. $4\frac{1}{2}$ долі.

1 тонна = 62 рос. пудам.

3. Інші міри.

1 копа = 4 менді по 15 штук.

1 тузин = 12 штук.

12 тузинів = 1 грос або 144 штук.

1 бея паперу має 10 риз по 10 лібер.

1 лібра паперу має 10 складок або 100 листів (аркушів).

Таблиця І.

для заміни моргів на гектари.

сяж. ²	га	а	м ²	сяж. ²	га	а	м ²	сяж. ²	га	а	м ²	сяж. ²	га	а	м ²	сяж. ²	га	а	м ²
1	.	.	4	49	.	1	76	97	.	3	42	145	.	5	22	310	.	11	15
2	.	.	7	50	.	1	80	98	.	3	52	146	.	5	25	320	.	11	51
3	.	.	11	51	.	1	83	99	.	3	56	147	.	5	29	330	.	11	87
4	.	.	14	52	.	1	87	100	.	3	60	148	.	5	32	340	.	12	23
5	.	.	18	53	.	1	91	101	.	3	63	149	.	5	36	350	.	12	59
6	.	.	22	54	.	1	94	102	.	3	67	150	.	5	39	360	.	12	95
7	.	.	25	55	.	1	93	103	.	3	70	151	.	5	43	370	.	13	31
8	.	.	29	56	.	2	01	104	.	3	74	152	.	5	47	380	.	13	67
9	.	.	32	57	.	2	05	105	.	3	78	153	.	5	50	390	.	14	03
10	.	.	36	58	.	2	09	106	.	3	81	154	.	5	54	400	.	14	39
11	.	.	40	59	.	2	12	107	.	3	85	155	.	5	57	410	.	14	75
12	.	.	43	60	.	2	16	108	.	3	88	156	.	5	61	420	.	15	11
13	.	.	47	61	.	2	19	109	.	3	92	157	.	5	65	430	.	15	47
14	.	.	50	62	.	2	23	110	.	3	96	158	.	5	68	440	.	15	83
15	.	.	54	63	.	2	27	111	.	3	99	159	.	5	72	450	.	16	18
16	.	.	58	64	.	2	30	112	.	4	03	160	.	5	75	460	.	16	54
17	.	.	61	65	.	2	34	113	.	4	06	161	.	5	79	470	.	16	90
18	.	.	65	66	.	2	37	114	.	4	10	162	.	5	83	480	.	17	26
19	.	.	68	67	.	2	41	115	.	4	14	163	.	5	86	490	.	17	62
20	.	.	72	68	.	2	45	116	.	4	17	164	.	5	90	500	.	17	98
21	.	.	76	69	.	2	48	117	.	4	21	165	.	5	93	550	.	19	78
22	.	.	79	70	.	2	52	118	.	4	24	166	.	5	97	600	.	21	58
23	.	.	83	71	.	2	55	119	.	4	28	167	.	6	01	650	.	23	38
24	.	.	86	72	.	2	59	120	.	4	32	168	.	6	04	700	.	25	18
25	.	.	90	73	.	2	63	121	.	4	35	169	.	6	08	750	.	26	97
26	.	.	94	74	.	2	66	122	.	4	39	170	.	6	11	800	.	28	77
27	.	.	97	75	.	2	70	123	.	4	42	171	.	6	15	900	.	32	37
28	.	1	01	76	.	2	73	124	.	4	46	172	.	6	19	1000	.	35	97
29	.	1	04	77	.	2	77	125	.	4	50	173	.	6	22	1100	.	39	56
30	.	1	08	78	.	2	81	126	.	4	53	174	.	6	26	1200	.	43	16
31	.	1	11	79	.	2	84	127	.	4	57	175	.	6	29	1300	.	46	76
32	.	1	15	80	.	2	88	128	.	4	60	176	.	6	33	1400	.	50	35
33	.	1	19	81	.	2	91	129	.	4	64	177	.	6	37	1500	.	53	95
34	.	1	22	82	.	2	95	130	.	4	68	178	.	6	40	морги	.		
35	.	1	26	83	.	2	99	131	.	4	71	179	.	6	44	1	.	57	55
36	.	1	29	84	.	3	02	132	.	4	75	180	.	6	47	2	1	15	09
37	.	1	33	85	.	3	06	133	.	4	78	190	.	6	83	3	1	72	64
38	.	1	37	86	.	3	09	134	.	4	82	200	.	7	19	4	2	30	19
39	.	1	40	87	.	3	13	135	.	4	86	210	.	7	55	5	2	87	73
40	.	1	44	88	.	3	17	136	.	4	89	220	.	7	91	6	3	45	28
41	.	1	47	89	.	3	20	137	.	4	93	230	.	8	27	7	4	02	82
42	.	1	51	90	.	3	24	138	.	4	96	240	.	8	63	8	4	60	37
43	.	1	55	91	.	3	27	139	.	5	00	250	.	8	99	9	5	17	92
44	.	1	58	92	.	3	31	140	.	5	04	260	.	9	35	10	5	75	46
45	.	1	62	93	.	3	34	141	.	5	07	270	.	9	71	20	11	50	93
46	.	1	65	94	.	3	38	142	.	5	11	280	.	10	07	30	17	26	39
47	.	1	69	95	.	3	42	143	.	5	14	290	.	10	43	40	23	01	86
48	.	1	73	96	.	3	45	144	.	5	18	300	.	10	79	50	28	77	32

1 м² = 0.278 с □; 1 с □ = 3.596 м²; 1 ар = 27.803 с □; 1 гектар = 1.737 морга.

Таблиця II.
для обчислення об'єму (м³) круглого дерева (кльоців).

Довжина в метрах	Промір в сантиметрах									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1/2	—	—	—	0 001	0 001	0 001	0 002	0 003	0 003	0 004
1	—	—	0 001	0 001	0 002	0 003	0 004	0 004	0 005	0 006
2	—	0 001	0 001	0 003	0 004	0 006	0 008	0 010	0 013	0 016
3	—	0 001	0 002	0 004	0 006	0 008	0 012	0 015	0 019	0 024
4	—	0 001	0 003	0 005	0 008	0 011	0 015	0 020	0 025	0 031
5	—	0 002	0 004	0 006	0 010	0 014	0 019	0 025	0 032	0 039
6	—	0 002	0 004	0 008	0 012	0 017	0 023	0 030	0 038	0 047
7	0 001	0 002	0 005	0 009	0 014	0 020	0 027	0 035	0 045	0 055
8	0 001	0 003	0 006	0 010	0 016	0 023	0 031	0 040	0 051	0 063
9	0 001	0 003	0 006	0 011	0 018	0 025	0 035	0 045	0 057	0 071
10	0 001	0 003	0 007	0 013	0 020	0 028	0 038	0 050	0 064	0 079

Довжина в метрах	Промір в сантиметрах									
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1/2	0 005	0 006	0 007	0 008	0 009	0 010	0 012	0 014	0 015	0 016
1	0 010	0 011	0 013	0 015	0 018	0 020	0 023	0 026	0 028	0 032
2	0 019	0 023	0 026	0 031	0 035	0 040	0 046	0 051	0 057	0 063
3	0 029	0 034	0 040	0 046	0 053	0 060	0 068	0 077	0 085	0 095
4	0 038	0 046	0 053	0 062	0 070	0 080	0 091	0 102	0 114	0 126
5	0 048	0 057	0 066	0 077	0 088	0 101	0 114	0 128	0 142	0 158
6	0 057	0 068	0 079	0 092	0 106	0 121	0 136	0 153	0 170	0 189
7	0 067	0 080	0 092	0 108	0 123	0 141	0 159	0 179	0 199	0 221
8	0 076	0 091	0 106	0 123	0 141	0 161	0 182	0 204	0 227	0 252
9	0 086	0 103	0 119	0 139	0 158	0 181	0 204	0 230	0 256	0 284
10	0 095	0 113	0 133	0 154	0 177	0 201	0 227	0 254	0 284	0 314

Довжина в метрах	Промір в сантиметрах									
	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1/2	0 017	0 019	0 021	0 023	0 025	0 026	0 028	0 031	0 033	0 035
1	0 035	0 038	0 042	0 045	0 049	0 053	0 057	0 062	0 066	0 071
2	0 069	0 076	0 083	0 090	0 098	0 106	0 114	0 123	0 132	0 141
3	0 104	0 114	0 125	0 135	0 147	0 159	0 172	0 185	0 198	0 212
4	0 138	0 152	0 166	0 180	0 196	0 212	0 229	0 246	0 264	0 282
5	0 173	0 190	0 208	0 226	0 245	0 266	0 286	0 308	0 330	0 353
6	0 207	0 228	0 249	0 271	0 294	0 319	0 343	0 369	0 396	0 423
7	0 242	0 266	0 291	0 316	0 343	0 372	0 400	0 431	0 462	0 494
8	0 276	0 304	0 332	0 361	0 392	0 425	0 458	0 492	0 528	0 564
9	0 311	0 342	0 374	0 406	0 441	0 478	0 515	0 554	0 594	0 635
10	0 346	0 380	0 415	0 452	0 491	0 531	0 573	0 616	0 661	0 707

Довжина в метрах	Промір в сантиметрах									
	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
1/2	0.037	0.040	0.042	0.045	0.048	0.051	0.054	0.056	0.060	0.063
1	0.075	0.080	0.086	0.091	0.096	0.102	0.108	0.113	0.120	0.126
2	0.151	0.161	0.171	0.182	0.192	0.204	0.215	0.227	0.239	0.252
3	0.226	0.241	0.257	0.273	0.289	0.306	0.323	0.340	0.359	0.377
4	0.302	0.322	0.342	0.364	0.385	0.408	0.430	0.454	0.478	0.503
5	0.377	0.402	0.428	0.455	0.481	0.510	0.538	0.567	0.598	0.629
6	0.452	0.482	0.513	0.546	0.577	0.612	0.645	0.680	0.718	0.755
7	0.528	0.563	0.599	0.637	0.673	0.714	0.753	0.794	0.837	0.881
8	0.603	0.643	0.684	0.728	0.770	0.816	0.860	0.907	0.957	1.006
9	0.679	0.724	0.770	0.819	0.866	0.918	0.968	1.021	1.076	1.132
10	0.755	0.804	0.855	0.908	0.962	1.018	1.075	1.134	1.194	1.257

Довжина в метрах	Промір в сантиметрах									
	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
1/2	0.066	0.069	0.072	0.076	0.080	0.083	0.087	0.090	0.094	0.098
1	0.132	0.139	0.145	0.152	0.159	0.166	0.173	0.181	0.189	0.196
2	0.264	0.277	0.290	0.304	0.318	0.332	0.347	0.362	0.377	0.392
3	0.396	0.416	0.436	0.456	0.477	0.498	0.520	0.543	0.566	0.588
4	0.528	0.555	0.581	0.608	0.636	0.664	0.694	0.724	0.754	0.784
5	0.660	0.694	0.726	0.760	0.795	0.830	0.867	0.905	0.943	0.981
6	0.792	0.832	0.871	0.912	0.954	0.996	1.040	1.085	1.131	1.177
7	0.924	0.971	1.016	1.064	1.113	1.162	1.214	1.266	1.320	1.373
8	1.056	1.110	1.162	1.216	1.272	1.328	1.387	1.447	1.508	1.569
9	1.188	1.248	1.307	1.368	1.431	1.494	1.561	1.628	1.696	1.765
10	1.320	1.385	1.452	1.521	1.590	1.662	1.735	1.810	1.886	1.963

Довжина в метрах	Промір в сантиметрах									
	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
1/2	0.102	0.106	0.110	0.114	0.119	0.123	0.127	0.132	0.136	0.141
1	0.204	0.212	0.221	0.229	0.238	0.246	0.255	0.264	0.273	0.283
2	0.408	0.425	0.441	0.458	0.475	0.493	0.510	0.528	0.546	0.566
3	0.612	0.637	0.662	0.687	0.713	0.739	0.765	0.792	0.820	0.849
4	0.816	0.850	0.882	0.916	0.950	0.986	1.020	1.056	1.093	1.132
5	1.020	1.062	1.103	1.146	1.188	1.232	1.275	1.320	1.366	1.415
6	1.224	1.274	1.323	1.375	1.425	1.478	1.530	1.584	1.640	1.697
7	1.428	1.487	1.544	1.604	1.663	1.725	1.785	1.848	1.913	1.980
8	1.632	1.699	1.764	1.833	1.900	1.971	2.040	2.112	2.186	2.263
9	1.838	1.912	1.985	2.062	2.138	2.218	2.295	2.376	2.459	2.546
10	2.043	2.124	2.206	2.290	2.376	2.463	2.552	2.642	2.734	2.827

Довжина в метрах	Промір в сантиметрах									
	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
1/2	0·146	0·151	0·156	0·161	0·166	0·171	0·176	0·181	0·187	0·192
1	0·292	0·302	0·312	0·322	0·332	0·342	0·353	0·363	0·374	0·385
2	0·585	0·604	0·623	0·643	0·664	0·684	0·705	0·726	0·748	0·770
3	0·877	0·906	0·935	0·965	0·995	1·026	1·058	1·089	1·122	1·154
4	1·169	1·207	1·246	1·286	1·327	1·368	1·410	1·452	1·496	1·539
5	1·462	1·510	1·558	1·608	1·659	1·710	1·763	1·815	1·870	1·924
6	1·754	1·812	1·870	1·930	1·991	2·052	2·115	2·178	2·244	2·309
7	2·046	2·113	2·181	2·251	2·323	2·394	2·468	2·541	2·618	2·694
8	2·338	2·414	2·493	2·573	2·654	2·736	2·820	2·904	2·992	3·078
9	2·631	2·717	2·804	2·894	2·986	3·078	3·173	3·267	3·366	3·463
10	2·922	3·019	3·117	3·217	3·318	3·421	3·526	3·632	3·739	3·848

Довжина в метрах	Промір в сантиметрах									
	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
1/2	0·198	0·204	0·209	0·215	0·221	0·227	0·233	0·239	0·245	0·251
1	0·396	0·407	0·419	0·430	0·442	0·454	0·466	0·478	0·490	0·503
2	0·792	0·814	0·836	0·860	0·883	0·907	0·931	0·956	0·980	1·005
3	1·188	1·221	1·256	1·290	1·325	1·361	1·397	1·434	1·471	1·508
4	1·584	1·628	1·674	1·720	1·766	1·814	1·862	1·912	1·961	2·010
5	1·980	2·036	2·093	2·150	2·208	2·268	2·328	2·390	2·451	2·513
6	2·376	2·443	2·511	2·580	2·650	2·722	2·794	2·867	2·941	3·015
7	2·772	2·850	2·930	3·010	3·092	3·175	3·259	3·345	3·431	3·518
8	3·168	3·257	3·348	3·440	3·533	3·629	3·725	3·823	3·922	4·020
9	3·564	3·664	3·767	3·870	3·975	4·082	4·190	4·301	4·412	4·523
10	3·959	4·071	4·185	4·301	4·418	4·536	4·657	4·778	4·902	5·027

Довжина в метрах	Промір в сантиметрах									
	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
1/2	0·257	0·264	0·279	0·277	0·283	0·290	0·297	0·304	0·311	0·318
1	0·515	0·528	0·541	0·554	0·567	0·581	0·594	0·608	0·622	0·636
2	1·030	1·056	1·082	1·108	1·135	1·162	1·189	1·217	1·244	1·272
3	1·546	1·584	1·621	1·662	1·702	1·742	1·783	1·825	1·866	1·908
4	2·061	2·112	2·165	2·216	2·269	2·323	2·378	2·433	2·488	2·544
5	2·576	2·640	2·705	2·770	2·837	2·904	2·973	3·042	3·110	3·180
6	3·091	3·168	3·246	3·324	3·404	3·480	3·567	3·650	3·732	3·816
7	3·606	3·696	3·787	3·879	3·971	4·066	4·161	4·258	4·354	4·452
8	4·122	4·224	4·329	4·432	4·538	4·646	4·756	4·866	4·976	5·088
9	4·637	4·752	4·870	4·987	5·106	5·227	5·350	5·475	5·598	5·724
10	5·153	5·281	5·411	5·542	5·674	5·809	5·945	6·082	6·221	6·362

Довжина в метрах	Промір в центиметрах									
	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
1/2	0.325	0.332	0.340	0.347	0.354	0.362	0.369	0.377	0.385	0.393
1	0.650	0.665	0.679	0.694	0.709	0.724	0.739	6.754	0.770	0.785
2	1.300	1.330	1.358	1.388	1.418	1.448	1.478	1.508	1.540	1.570
3	1.950	1.995	2.037	2.082	2.127	2.172	2.217	2.262	2.310	2.355
4	2.600	2.660	2.716	2.776	2.836	2.896	2.956	3.016	3.080	3.140
5	3.251	3.324	3.396	3.469	3.544	3.619	3.694	3.771	3.848	3.927
6	3.901	3.989	4.075	4.163	4.253	4.343	4.443	4.525	4.618	4.712
7	4.551	4.654	4.754	4.857	4.962	5.067	5.172	5.279	5.388	5.497
8	5.200	5.320	5.432	5.552	5.672	5.792	5.912	6.032	6.160	6.280
9	5.850	5.985	6.111	6.246	6.381	6.516	6.651	6.786	6.930	7.065
10	6.504	6.648	6.793	6.940	7.088	7.238	7.390	7.543	7.698	7.854

Десять заповідей матерям.

1. Не сповивай дитину тісно, бо се для неї мука! Від тісного сповивання дитині душно. Тіло у неї терпне, у складках пріє і через те дитина кричить і спить неспокійно. То бабська вигадка, що як ве сповивати дитину, то вона буде крива або горбата. Горбатіють та калічіють діти від недогляду та від поганого повітря в хаті.

2. До 5-ти місяців годуй дитину тільки груддю! Після 5-ти місяців можна підгодовувати дитину коров'ячим молоком по половині з водою. Але молоко і вода все мусять бути переварені та держані в чистоті.

3. Не годуй дитину все, як тільки вона закричить! Попереду оглянути її скрізь гарненько та перековатися, чого вона кричить. Може їй мокро, може тісно сповита, може де заприло, може де давить, може блохи її кусають. До 2-х місяців годуй дитину що 2 годиви, а потім що 3 годиви. Як будеш дитину частійше годувати, то буде вона слабнути на живіт.

4. Булку, кашу, бараболу можна по-трошки давати дитині тільки тоді, як пока-

залися зубки. Як хочеш мати здорову дитину і спокій, то не забувай цієї поради.

5. Ніколи не давай дитині порожньої соски, пипки або жвачки з хліба, каші чи чого иншого. Памятай, що жвачка, то лютий ворог дитини. В ній хвороба і зараза. В ній смерть дитини.

6. До 5-ти місяців купай дитину щодня, після 5-ти місяців що другий день.

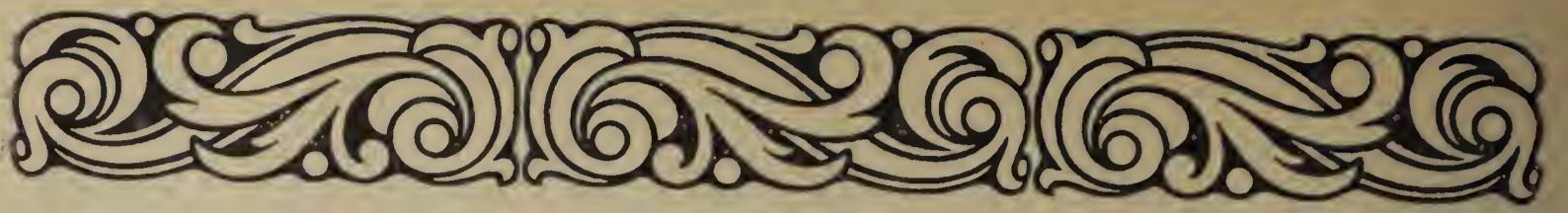
7. Кожного разу, як купаєш, мий голову дитині. Не запускай на голові дитини бруду і струпів. То бабська вигадка, що головку не треба мити. Частенько промивай і оченята, щоб не закидали.

8. Не колиши дитину, бо це їй памо-рочить голову. Дитина спить добре і без колисання.

9. Не здавай дитину на няньку недростка, бо з того буває багато дитячих хоріб і каліцтва.

10. Як заслабне дитина, то не гай часу і неси її до лікаря, а не шукай поради у бабів, шептух та знахорів.

Зложив лікар М. Левицький.

ВІДБУДОВА ЦЕРКОВ.

Написав М. Г.

Як людина, з природи обдарована не тільки силою тіла, але й духа, скорше і певніше займе належне їй місце в громадянстві, так само діється з цілими народами. Народи здорові, підприємчиві і талановиті, вибиваються поміж іншими навіть тоді, коли їх рідна земля не така багата, а підсося не таке пристоже для розросту матеріального і духового багатства.

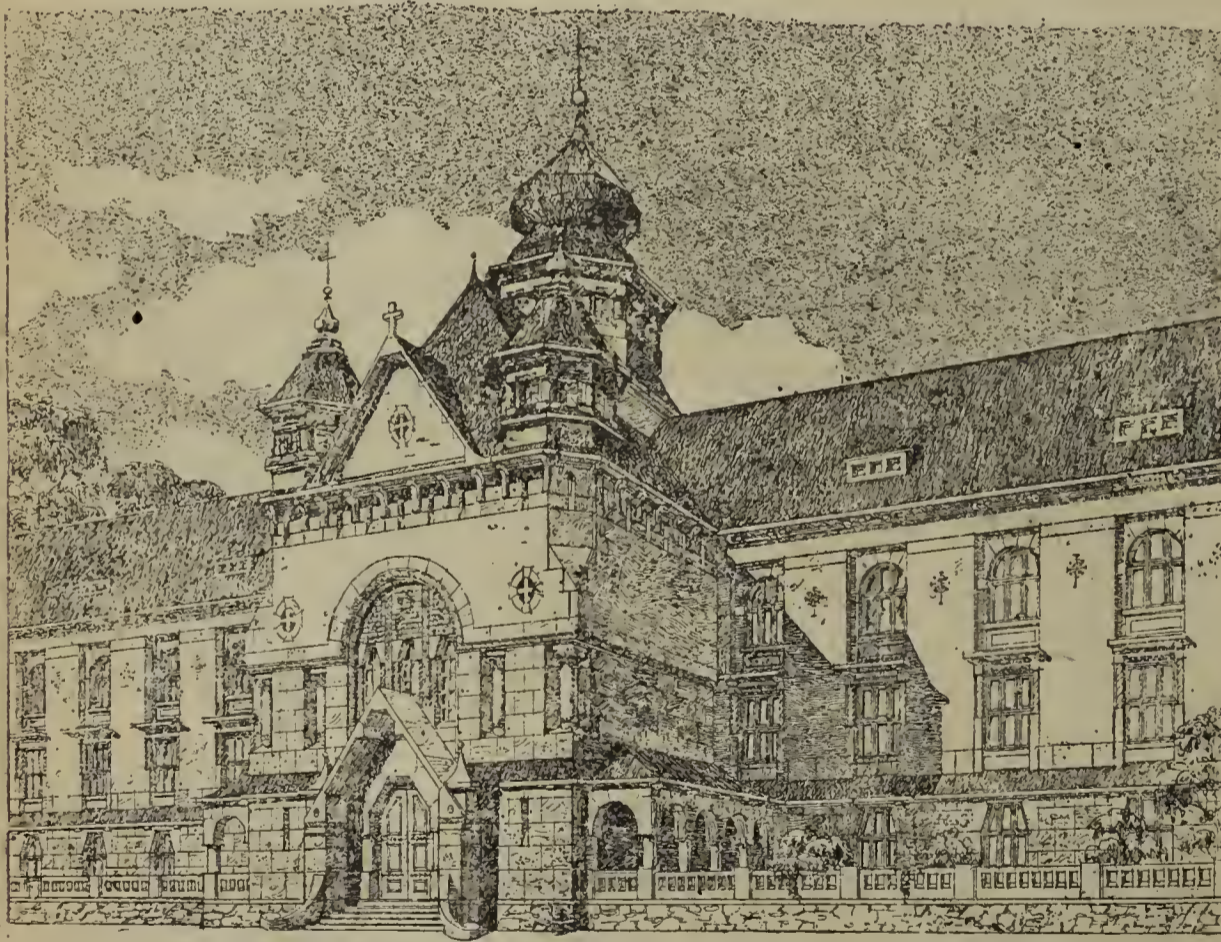
Матеріальне багатство народу це сума засобів піддержання і улегчення

життєвого народу, воно є наче квітка, що виростає з ґрунту здоровля і добробуту даного племені. В парі з тим воно найвиразніше очеркує духову вдачу, себ-то характер народу.

Не що инше, як досконалість творів мистецтва зберігла від забуття народи, які давно вже не існують. Згадаймо хочби таких Єгиптян з їх споконвічними храмами і пірамідами-гробницями, Вавилонців, що як ніхто в світі вмели віддати форми звіринного світа в різьбі; Греків, яких будівництво, різьба, а почасти і малярство до нині не нашли собі рівні, а далі Егрусців, що — придумавши копулу і лук — поклали основу для сміливого розросту будівництва і т. д. Усі ті народи, крім цього, що працювали і боролися для піддержання свого життя, в парі з тим усі свої сили віддали для створення духових цінностей, що як спадщина ішли з покоління в покоління, від народу до народу.

Український народ, що продовж цілого свого історичного життя був і є примушений постійно оборонятися перед ворогами, не мав змоги ви-

творити такого досконалого мистецтва, як щасливіші від нього Греки чи Італійці. Але в порівнянню зі своїми сусідами, Поляками чи Москалями, він ніяк не лишався позаду і в області мистецтва. Встане сказати, що такою піснею як українська може похвалитися мало ко-

Монастир С. С. Василянок в Станиславові (проект).

життя, добутих власними силами з рідної землі. Не менше важне є одначе й духове багатство народу, це є ті самобутні цінности, які успів витворити даний народ в області духа, то є в науці, письменстві і мистецтві. До тогож мистецтво є найкращим доказом талано-

ий народ в Європі, такого деревляного будівництва — як українське — вдалося витворити жадному другому народови за виїмкою хиба одних Норвежців. Ті дві духові цінності українського народу — пісня і будівництво, примушують весь культурний світ цінитися нами; тому прикро подумати, що те, що знаходить таку ціну в чужинців, остає у нас в занедбанню і зашпаді.

А мусимо собі це з прикрістю скажати, що наша чарівна пісня затихає, ступаючи місця міським сороміцьким піванкам, наші прекрасні деревляні церкви валяться, а на їх місці будується чужими руками будівлі, які не мають нічого спільного ні з духом народу, ані з характером краю. Що найменше стан такий ривав мало не ціле минуле століття на усій ширині українських земель. Страшна воєнна гуртощина, яка від 1914 р. бушувала над нашим краєм, була наче доверненням знищення. Около 300, вільшій мірі деревляних, церковникло з поверхні землі Галицької України... Страшно подумати, яку незцівну данину зложив наш народ на вівтарі кривавого молоха війни. Та ще страшнійше було б подумати, що на місці тих триста архитворів народнього будівництва моглиб стати безваргісні будівлі з роду тих, якими обезбразувано наші села в останніх десятиках літ перед війною. Надається найшовся вихід, супроти якого серце кожного з тих, що розуміють вагу піддержання і розвитку своєріднього мистецтва, сповняється надією на краще.

Якраз рік тому назад оснувалося у Львові архитектонічно-промислове товариство „Тектон“, яке поставило собі метою, згідну з духом українського народу і його мистецтва відбудову знищених церков Галицької України. На чолі цього на пів культурного, на пів промислового підприємства станув український архитект Олександр Лушпинський.

Для тих, що цікавилися мистецькою культурою українського народу, імя це говорить само за себе. Одначе для ширшого загалу не вадиллоб сказати

кілька слів про архитекта і його дотеперішню діяльність.

Ученик незабутої памяти професора архитектури і промисловця, „будівничого нового Львова“ Івана Левинського, виступив Лушпинський вперве якраз тому двацять літ. У вересні 1902 р. відбулася за почином митрополита Шептицького виставка проєктів на українські церкви, в якій кромі нашого архитекта взяли участь старші польські архитекти Захарієвіч, Обмінські, Річицкі і инші. Лушпинський був тоді ще студентом львівської політехніки і поза працею на техніці не вспів

Церква в Бабухові.

іще увійти в „святая святих“ українського народнього будівництва до тої міри, щоби опанувати його форми і користуватись ними з легкістю досвідного майстра. І тому приємною несподіванкою була для нього одержана нагорода за проєкт церкви в „українському стилі“. Але в парі з тим ця нагорода стала товчком його постійного зацікавлення народнім будівництвом. З того часу стає Лушпинський діяльним співробітником пок. Івана Левинського, що, як відомо-строїв не тільки усі нові українські будинки Львова, але й більшість

нових львівських будівель взагалі. Одночасно працює Лушпинський на провівці, де відповідно до можливостей ставить деревляні і муровані церкви, а усе вірний думці, що завданням культурного народу є давати усього себе в мистецтві, використовуючи найменшу хочби перлину народньої творчості, але в її прищепленню вайти такт і міру, яка хоронить від шаблонности і пересади. Крім цього Лушпинський виобразував на кращих зразках європейського бу-

будівництва. В результаті кожний його новий проєкт, кожда будівля була цілістю, опертою на трівких основах досвіду і звання, завершена свобідним полетом творчої уяви.

А коли вибухла війна і почала сво діло знищення, Лушпинський був поміж першими, що подумали над способами і дорогами доцільної відбудови. 1915 року уладжує він в „Національному Музею“ у Львові виставку своїх проєктів та знімком-рисуноків кращих зразків деревляного будівництва України. Знімки ці вийшли згодом окремих альбомом, що повинен найтися в кожній українській хаті. Два роки опісля видає Лушпинський два об'єкти зшитки проєктів на відбудову українських осель, в яких щасливо єднає вимоги новочасного, модерного життя зі стилевою вірністю і послідовністю.

З хвилею, коли наша країна хоч в часті перестала бути воєнною областю, Лушпинський не закладає рук, але кидає думку відбудови того, що ще можна відбудувати і творить підприємство „Тектон“. Протягом свого короткого існування змогло воно відбудувати чи поставити з основ кілька церков, при чому запроектовано цілий ряд нових. Закипіла праця, більшали матеріальні засоби і технічні сили підприємства. Зі скромного, первісно, замислу буду-

Церква в Тисмениці.

вання тимчасових каплиць зродилася ідея не тільки повної відбудови того, що знищено, але і доцільної розбудови нашого культурного надбання. Населення цілого ряду галицьких сіл і містечок, якому пропоновано тимчасові, дешеві каплиці, закасало рукави і — без якоїб то не було допомоги зовні, взялося до будування трівалих пам'ятників сучасного моменту в формі стилевих церков. В часах, як наші, це безсумнівний культурний подвиг, який додає до характеристики українського народу ще одну інтересну черту. Виявилось, що український народ, якого уже третій рік томить змора тимчасовости його політичного положення, терпить через те непомірно, бодай в області,

дівництва, віколи не забував цього, що Україна продовж свого тисячелітнього історичного життя не переживала ніколи культурних звязків з Європою в той спосіб, щоби переймати від неї готові архітектурні форми, але перетворювала їх в горнилі творчого духа на „своє“. Що найменше ні одна з будівель чужого стилю, яка повстала на українській землі, не була бездумним наслідуванням, але свідомим приворовлюванням форм, — чи був це візантійський, романський, готицький, ренесансовий чи бароковий стиль. І в дусі цього свідомого засвоювання, тої „українізації“ чужих форм працював Лушпинський, ставлячи муровані церкви, які з природи річи не могли бути повторенням форм народнього деревляного

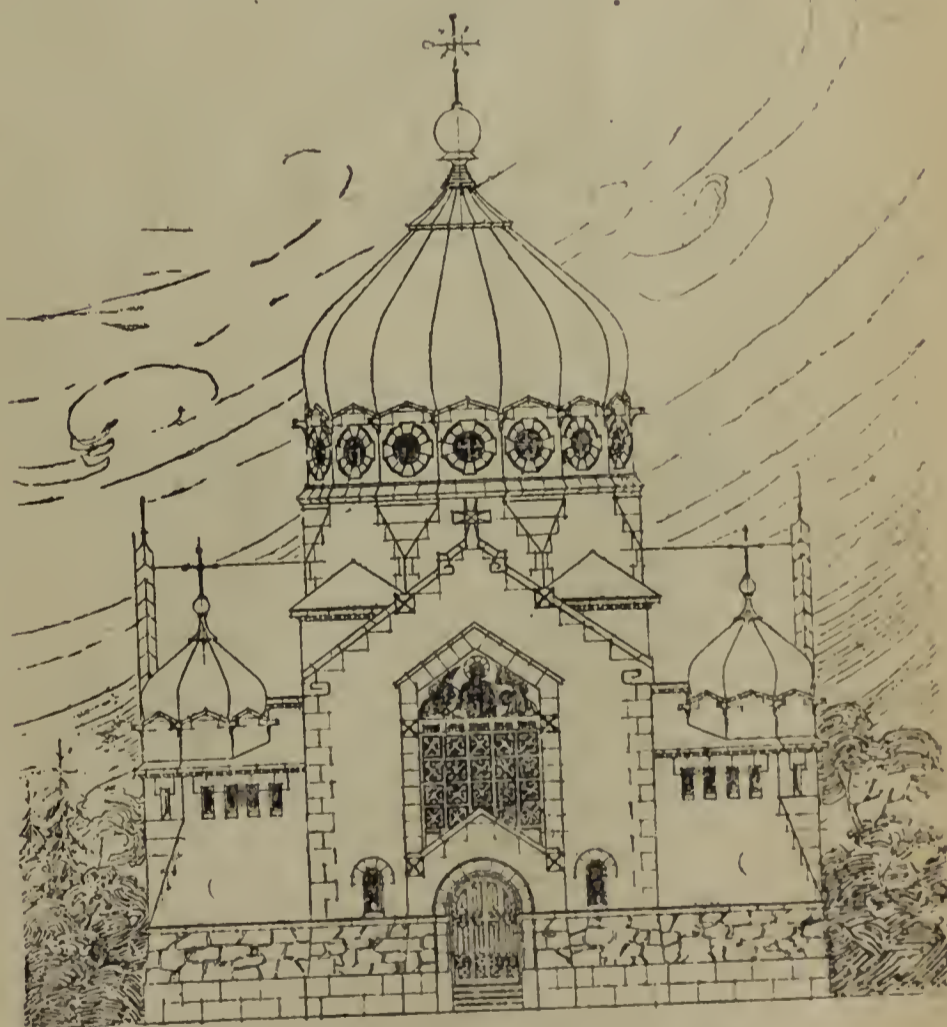
якій не відобрано йому ініціативи, хоче обійти тимчасовість і створити тривалі, споконвічні цінності.

Двадцятилітня уже діяльність архitekта Лушпинського вється тісно з рівнобіжними змаганнями інших українських архitekтів по цей і той бік хвилевого кордону. Ледви не ціле минуле століття обходився український народ не то без своєї архitekтури, але й без власного мистецтва взагалі. Надніпрянщина окривалась огидними дивотворами т. зв. „тонівського типу“, Галичина будувала великі, купчасті скрині, яких „стилевість“ віднала у собі усі комбінації найбільш чужих і незгармонізованих форм, що на силу підтягувано під ніби то близьку нам „візантійщину“. Навіть українські архitekти кінця минулого століття, з яких найживішу діяльність виявив пок. В. Нагірний, не змогли опанувати матерії, ні увійти в глиб народньої душі і мимо деколи найкращої волі творили річі безвартісні, ширили культ творчої безобразности, маскованої порожнечі. Вистане глянути на реєстр збудованих в минулому століттю церков, щоби уявити собі широчінь того процесу поступенного затирання місцецького характеру села, який заодно уособлювався в скромній розмірами, але чарівній своїми оригінальними формами деревляній церковці.

На щастя іще на час наспів відворот з поневільно обраної дороги. В 1903 р. будує київський архitekт і маляр Василь Кричевський палату полтавського земства в... українському стилі. Сміливий почин одиниці мав у собі щось із творчого виявлення. Стилевий характер полтавського будинку затрівожив одних, очарував других. Наче ні з цього ні з того питання „українського стилю“ стало питанням дня, стало прапором, якого дожидали ті з творців, для яких талану і знання забракло новаторської сміливости Кричевського. В слід за полтавським земством виростають нові будівлі — му-

Церква в Кліцку.

Церква в Велдіжи к. Долини.

рована церква св. Партенія в Плішківцях на Полтавщині на зразок деревляного самарського собору в Катеринославщині, комерційна школа І. Київського Това-

риства Учителів, будинок школи ім. С. Грушевського, дім проф. М. Грушевського в Києві, а далі села Полтавщини і Київщини покриваються будинками шкіл в українському стилі. Світова завірюха переписує виконання цілого ряду проєктів на будівлі в тому стилі, як напр. будівля церковно-археологічного музею в Кам'янці Подільському, залізничного двірця в Києві і т. д. В слід за Наддніпрянщиною намагається піти Галичина, де повстають більше і менше вдалі спроби того рода, як Академічний Дім, Дяківська Бурса, Бурса У. П. Т. і інші будівлі у Львові, проєктовані проф. Іваном Левинським при співучасті Ол. Лушпинського. Новонароджений мистецький рух іде вперед і, хоч не без хитань, добуває усе більше ґрунту під ногами і зискує свого рода „право горожанства“ в культурному життю України. А тепер, коли прийшла черга на галицькі села, рух цей набирає чимраз то більшої сили, ширини і роз-

тону. На наших очах ростуть наглядні документи культури і естетичного світогляду наших днів. Стаємо в обличчя грядучих поколінь, які подякують нам за все, що доброго і гарного зумієм зробити для них, але осудять наш кожний промах, кожду нашу слабість. І тому в обличчя результатів, добутих творчим натхненням і працею Кричевських, Дяченків і Лушпинських, нам не вільно ставати на середині дороги, ані йти боковими стежечками ремісницької тандити. Відбудова наших церков і публичних будинків мусить піти широким шляхом продуманої і прочуті творчости. Кошти енергії і матеріялу, яких вимагає кожда відбудова, за великі для цього, щоб нам вільно було при всьому тому робити „ощадности“ зі шкодою для мистецької стійности новостворених будівель. Чує це, як не мож краще нарід, треба, щоб зрозуміла це й інтелігенція, яку доля поставила на його чолі.

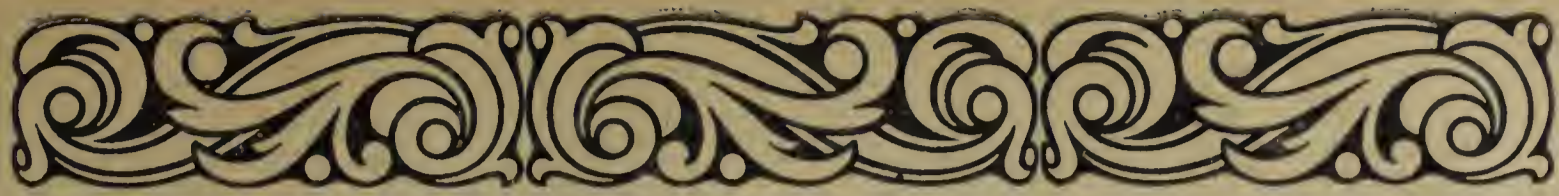
НОВИЙ БЮСТ ІВАНА ФРАНКА

РОБОТИ СКУЛЬПТОРА

А. КОВЕРКА.

Дохід з розпродажі призначений на читальню „Просвіти“ і українську народню школу ім. Івана Франка в Клепарові.

Замовлення слати на адресу:
Читальня „Просвіти“ в Клепарові к. Львова.

ІНВАЛІДИ.

Написав ОСИП ГОЛИНСЬКИЙ.

Коли по краю залунав клич: „До зброї!“, наша молодь пішла на криваве поле, до бою за волю рідної країни. Пішли селяне від плуга, робітники від варстатів, інтелігенти від умової праці, і всіх їх приодягав сірий однострій, під котрим у кожного однаково било серце для рідної справи. І довго наше горде військо наставляло свої груди на ворожі стріли, довго боронило воно своєї Батьківщини перед переважачими, добре узброєними, одягненими і обутими силами. Наші стрільці не чули зима, коли босими ногами йшли до наступів під Перемшлем і Городком, не чули спраги, коли —

Та ще більше вернуло домів — каліками, яких життя в тепер одною мукою, одною великою скаргою, одним непомірним терпінням. Бо й той чоловік, якому сьогодні вічна пітьма закрила денне світло, і той, який без рук, чи без ніг і тисячі, тисячі подібних, — всі вони мали якісь свої цілі, якісь ідеали, якісь змагання, з котрими тепер мусіли на все попрацюватися.

А вони пожертвували себе для нас і за нас, для нашої спільної справи, тож нашим обов'язком нині прийти їм у поміч.

Група найтяжчих інвалідів.

палені горячкою — падали у страшних судорогах тифу на широкх степах Великої України, не чули болю, коли зносили надлюдські терпіння в Домбю, Стшалковій, Вадовичах і Тухолі.

Чимало з тих, що йшли з піднесенням чолом в бій, не вернуло вже більше. Багато своїми білими кістями засіяло рідну землю звірою в це, що з їх костей зродяться нові борці за права народу.

Міжнародня Конференція в 1920 р. в Брукселі вирішила, що обов'язком кожної держави ⁶ зайнятися тими інвалідами, які мешкають на області, що остає під її владою, без огляду на це, під яким стягом вони служили. Та ми і під тим оглядом не маємо щастя. Роки ми пають, а правне становище нашого краю все ще не вирішене. Ті, що мають в нашім краю власть, тягнуть лише користи та не мають

найменшої охоти брати на себе припадаючі на них тягарі.

Тому вже в маю 1920 р. Самаританська Секція при У. Г. К. у Львові заходами д-ра М. Панчишина і д-ра М. Музики взяла на себе обов'язок опіки над українськими інвалідами. Не було мови про це, щоби справу як слід розв'язати, бо на це треба величезних грошових засобів, якими може розпоряджати тільки держава. Ходило о те, щоби найбіднішим з поміж інвалідів дати можливість найскупійшого прожитку, щоби тих, які свою кров проливали за нас, не примушувати витягати руки о милостиню від ворога. Та при теперішніх обста-

Та при великій кількості справ, якими займалася Сам. Секція, праця в цім напрямі була понад її сили. Тому в червні 1921 р. зав'язалася окрема „Секція опіки над інвалідами“ при У. Г. К. у Львові, якої головою вибрано д-ра І. Курівця. Новооснована Секція перебрала на себе всі справи інвалідів і розвиває чимраз ширшу діяльність. Передусім переводить вона статистику інвалідів, щоби своїм завданням до різних чинників оперти на конкретних даних. У варстатах, заложених в Українськiм Домі Інвалідів ще на початку 1921 р. старанням Сам. Секції, головню з жертв наших американських емігрантів, вчаться інваліди

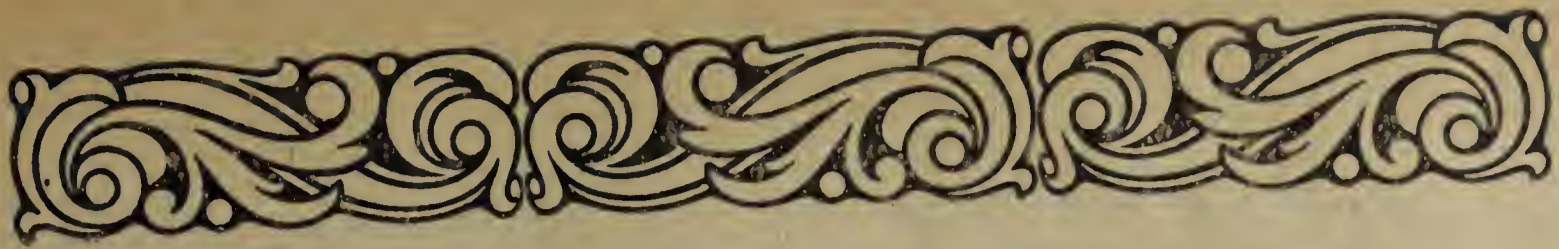

Інвалідська шевська майстерня в Укр. Домі Інвалідів.

винах і ця — здавалося би — дрібничка вимагала величезного накладу праці. До отворення захисту для інвалідів треба було інвентаря, одягу, харчів, одним словом всього, чого наша, вимучена реквізиціями та звичайними грабунками суспільність не могла дати. Прохання до різних закордонних Товариств Червоного Хреста і старання у центральних польських властей тривали пару місяців. Та все таки вже у вересні 1920 р. отворила Самаританська Секція Захист для інвалідів у Львові при вул. св. Софії ч. 25, у домівці, відступленій на цю ціль Товариством „Дністер“. Крім того по змозі сил помагала вона щиро безталанним і забутим інвалідам підмогами в грошах, харчах або в одягу.

шевства і слюсарства. З фондів, збираних при всяких можливих нагодах, закуповується потрібні харчі, розділюється підмоги на закупно протез і т. д.

Є надія, що мимо численних перепон буде в недовгiм часі основана торговельно-промислова спілка, якої філії розійдуться по цілім краю. Одначе до сього треба роздобути закладовий капітал, щоби нашим нещасним борцям дати можливість до життя. До співпраці над забезпеченням українських інвалідів му- сить стати ціла суспільність. Ходить о людське діло: поміч пострадавшим за добру справу. А одночасно й користь для суспільности: До- цільне використання охоти до праці серед інвалідів.

БОРОТЬБА ЗА ВОЛЮ.

(Огляд подій за час від жовтня 1920 до кінця вересня 1921.)

Написав Д. ДОЛИНСЬКИЙ.

1. Спроби громадського об'єднання.

Неоднорідний протибільшевицький фронт. — Змагання до громадського об'єднання. — Освоєння Всеукраїнської Націон. Ради у Відні. — Приготовання підкопу під Всеукр. Нац. Раду. — Чвірка: Греков — Макаренко — Кривецький — Андриєвський і їх декларація. — Непорозуміння між представниками Західної і Східної України. — Кінець В. Н. Р. — Рада Республіки в Тарнові і її початки. — Універсал Ради Республіки до українського народу. — Парламентарне міністерство В. Прокоповича. — Постанова про фінансово-економічну політику У. Н. Р. — Праця Ради Республіки. — Партійно-особисті невгоди і заник Ради Республіки.

Жовтень 1920 року був важений своїми подіями. З одного боку Поляки підписували в Ризі попередній мир з більшевиками, а з другого боку велася збройна боротьба проти них силами Голови Отамана С. Петлюри, Б. Савінкова (ген. Балахович і Перемикін) та південно-російського правительства під проводом ген. Врангеля. Найповажнішим противником більшевиків був без сумніву ген. Врангель. Отже він став тим осередком, до котрого тягнулися всі інші, менші сили, що змагали до очищення хочби частини б. російської імперії від більшевиків. Ген. От. Петлюра шукав способів, щоби увійти в близьке порозуміння з Врангелем та з представниками козацьких республік Кавказу, Дону і Терека. Але в головній квартирі Врангеля гостював уже голосний зі своїх москвофільських виступів, Моркотун, голова „Українського Національного Комітету“ в Парижі. Він успів вже зговоритися з урядом Врангеля та погодився з ним на отсіх основах:

- 1) Визнання засади федерації яко підстави май-

бутньої російської держави, 2) послідовна реалізація земельної реформи на тих областях (України), які будуть здобуті військами Врангеля і 3) рішуча відмова з боку Врангеля переговорювати з українськими самостійницькими організаціями.

Ген. Отам. Петлюра хоч не був в порозумінню з ген. Врангелем, тільки з другою російською протибільшевицькою силою, з Б. Савінковим і його військовими організаціями, все таки уважав тодішній час відповідним для боротьби з совітськими військами. Значна частина української області була вже обсаджена військами ген. Врангеля, військові відділи Б. Савінкова наступали на Білорусь, а С. Петлюра перейшов Збруч і здовж Дністра дійшов за Ямпіль, крок за кроком випираючи більшевицькі війська. Та нагло заскочили війська У. Н. Р. великі несподіванки. Совітська Росія і її філія — Радянська Україна підписали в Ризі дня 11. жовтня 1920 р. передвступний мир і — увільнявшись від польського фронту, всі свої сили кинули проти Врангеля. Війська південно-російського уряду, що були обсадили значні простори України, стрінула та сама доля, що попереднього року армію Денікіна. Вони — як кажуть більшевики — скотилися в Чорне Море. Після того весь натиск червоної армії звернувся проти Петлюри. В листопаді 1920 р. постигла армію У. Н. Р. велика катастрофа. Вона була приневолена відступати на територію Східної Галичини під „опікунчі“ крила польської влади. Тут зажадали від неї Поляки згідно з постановами своєї попередньої мирової умови з більшевиками зложення зброї. Польська військова влада мала намір „здепо-

нувати" (як в 1919 р. в Кам'янці), себ-то попросту забрати ціле військове майно У. Н. Р., та в тому перешкодив їй французський генерал. Військо У. Н. Р. в силі около 20 тисяч людей інтерновано в різних таборах, як: Ланьцут, Каліш, Олександрів і т. п. Уряд У. Н. Р. спився спершу в Станиславові, але забарив там недовго. Польській владі було невигідно держати його на українській території. Могла явитися небезпека, що той уряд під впливом польської адміністрації у Східній Галичині міг з часом визбутися своїх „союзницьких“ симпатій. А це у всякім разі не лежало в інтенціях Поляків — тим більше, що мир з більшевиками не був ще остаточний, отже Наддніпрянці могли ще пригодитися Польщі. Треба було відгородити Наддніпрянців від місцевих, східно-галицьких впливів, а що вони не проявляли охоти добровільно покинути Станиславова, то їх силою переведено до Тарнова, котрий вже мав деяку традицію як осідок Гол. От. Петлюри.

Після останньої катастрофи і останнього дотепер українського збройного і організованого виступу проти більшовиків на Великій Україні — в політичних та громадських колах загострилося почуття відповідальности за дальшу долю визвольної боротьби, за дальшу долю Батьківщини. Виявилось, що всі спроби поодиноких осіб чи партійних гуртів не довели до нічого. Стало ясним, що український нарід тільки тоді міг вдержатися проти своїх ворогів, коли виступав одноцільно, зорганізовано — чи то під проводом Української Центральної Ради чи Українського Національно-Державного Союзу. Після стільки невдач зродилося стихійне змагання до громадського об'єднання, до гуртовання розпорошених сил — як основи до дальшої акції. І от ця воля до об'єднання створює аж два органи, котрі ставлять своєю метою піклуватися національно-державною справою, а саме: Всеукраїнську Національну Раду у Відні і Раду Республіки в Тарнові.

Дня 27. грудня 1920 р. заступники українських політичних партій та організацій суцільної української території, отже Галичини, Буковини, Великої України та Кубані, прийняли постанову про основання міжпартійного політичного об'єднання під назвою „Всеукраїнська Національна Рада“. Уложено статут цього всеукраїнського об'єднання, означивши число всіх місць в Раді на 75. З того на Велику Україну припало 45 місць, на Західну Україну 18 місць, на Кубань 7 місць і на міжтериторіальні організації 5 місць. До Всеукр. Нац. Ради приступили всі українські політичні партії крім кому-

ністів, крайних соціалістів революціонерів, соціалістичних демократів і найправіших елементів. Таким чином у Всеукр. Нац. Раді зішлись заступники трьох територіальних державних одиниць, що в процесі національно-визвольних змагань самоозначилися в окремі державні органи. Не ставлячи своїм завданням перебрати державні функції котрого-небудь з тих державних органів, Всеукр. Нац. Рада поклала своєю метою усунути заострення між державними осередками тих органів та допомогати справі визволення українського народу. Всеукр. Нац. Рада символізувала собою Соборну Україну і під тим оглядом її значіння було дуже велике. Одночасно була це вільна трибуна для всіх, що стогнали в ярмі ворожої окупації або находилися в надто важкій „союзній опіці“.

Засади діяльності Всеукр. Нац. Ради, котра розпочала свої наради 4. січня 1921, знайшли свій вислів в постановах, прийятих на першій сесії Загальних Зборів Ради дня 12. лютого 1921 після основної дебати в днях 2., 3., 4. і 12. оцотого. Ті засади заключаються в уоснованню і закріпленню отсих постанов:

І. Правно-державне становище українських земель.

а) Українська Народня Республіка.

Україна на основі переяславського договору з 1654 року з московським царем ніколи *de jure* не переставала бути незалежною державою, а фактично була цього позбавлена односторонніми актами зі сторони московських царів на протязі XVIII. століття шляхом васьильства.

По розпаді колишньої російської імперії Україна волею українського народу через Українську Центральну Раду відновила на основі своїх історичних прав та принципу самовизначення народів свою державність і проголосила себе універсалами Ради з дня 7. (20.) листопада 1917 року і 9. (22.) січня 1918 року суверенною, незалежною Українською Народньою Республікою.

б) Західно-Українська Республіка.

По розпаді колишньої Австро-Угорської монархії західні українські землі, що входили в її склад, оголосили себе через Українську Національну Раду, рішенням з дня 19. жовтня 1918 року Незалежною Західно-українською Республікою, відновляючи своє старе державне право колишньої галицької держави.

в) Зєдинення Західно-української Республіки з Українською Народньою Республікою.

Ухвалою Української Національної Ради з дня 3. січня 1919 р. в Станиславові прого-

пошено зєднання Західно-Української Республіки з Українською Народньою Республікою.

Цей акт стверджено також особною постановою Всеукраїнського Трудового Конгресу дня 22. січня 1919 р. в Києві, та законом тогож Конгресу з дня 28. січня 1919 р. про тимчасовий устрій Української Народньої Республіки.

При цім прийнято застереження Української Національної Ради в дня 3 січня 1919 р. про державні права Західно-української Республіки до часу вирішення справи злуки Всеукраїнськими Установчими Зборами.

Незалежно від цього козацькі республіки Дону і Кубані, заселені в переважній або значній частині Українцями, заявлялись за Союзом з Україною та були Україною взаємно визнані.

Констатуючи отсе правно-державне становище українських земель, Всеукраїнська Національна Рада заявляє, що ідеалом українського народу є зєднання всіх українських земель в одній суверенній соборній державі, розуміючи соборність як спілку держав на певних державно-правних умовах.

II. Міжнародне становище й українська справа.

З огляду на те:

1. що висунуті світовою війною, російською революцією і розпадом російської та австро-угорської монархії національно державні проблеми ще досі в переважній частині не злагоджені;

2. що прилучення до новоутворених, зглядно територіяльно збільшених, існуючих перед тим держав чужих національно територій, не скріпляючи внутрі тих держав, творить зародки не тільки внутрішніх заклотів в тих державах, але й оружних конфліктів в міжнароднім масштабі;

3. що держави антанти, не противлячись імперіялізмови деяких новоутворених держав, а з особна Польщі, стали в суперечність до проголошених ними самими принципів самоозначення і національної єдності поневолених народів;

4. що таким своїм поступованням держави антанти, в уділ яким припало ліквідувати світову війну і політичну карту Європи, на основі самоозначення народів перемінити, не тільки не позискали симпатій цілого ряду народів Сходу Європи, але й викликали більше або менше невдоволення певних кол власної суспільности;

— Всеукраїнська Національна Рада вважає, що непевний стан річей на Сході Європи,

який може перенестись і на цілу Європу, є наслідком дотеперішньої хибної політики держав антанти та спроневерення ними в ряді випадків принципу самоозначення і національної єдности народів.

Оцінюючи так міжнародне становище, Всеукраїнська Національна Рада разом з тим вважає, що цей стан річей містить в собі об'єктивні можливості, що українська державна справа буде висунена на чоло міжнародної політики, як головна національно-державна проблема Сходу Європи.

III. Спроби реставрації Росії.

З огляду на те:

1. що російське громадянство взагалі, а спеціально московські більшовики, ці спадкоємці російського великодержавства, не можуть примиритися з фактом розпаду Росії і під ріжними претекстами розпочали військові інвазії на новоутворені держави, а Україну це вже в третє безуспішно намагаються окупувати і поневолити та до єдиної Росії втілити;

2. що держави антанти, не зрозумівши в свій час цілком природного розпаду колишньої Росії і поступового значіння сього факту, на протязі 1919—1920 років робили проби, під претекстом повалення більшовицької влади, відбудувати єдину Росію, спмагаючи реставраторські заходи російської реакції, на чолі з Колчаком, Денікіним і Вранглем і відмовляючи всякої помочі Українцям в обороні своєї державности;

— Всеукраїнська Національна Рада вважає намагання і московських більшовиків і російської реакції та інших напрямків російських імперіялістів до відбудови колишньої Росії противними свободі і самоозначенню народів, а політику держав антанти в справах бувшої Росії хибною, бо дотеперішнім результатом тої політики було лишень скріплення московського більшовизму внутрі і на вні, та обезсилення української національної армії, яка єдина головно ставила досі фактичний опір поширенню більшовизму поза дотеперішні його межі.

Колішня Російська Імперія, розпавшись в 1917. році на ряд поодиноких національних держав, в наслідок своєї імперіялістичної політики та внутрішнього централістичного укладу, як також через економічні протилежності поміж поодинокими територіями та вікову національну політику гноблення народніх мас і цілих народів, — нині на завжди перестала існувати і ніякі сили вже не можуть її відбудувати.

Всеукраїнська Національна Рада вважає цей розпад Російської Імперії цілком природним і відповідаючим інтересам поступу та розвою культури і господарських сил народів Сходу і цілої Європи.

IV. Проти польського посягання.

Відновивши в 1918 році після вікової неволі свою державність, Польща негайно виявила свої імперіялістичні тенденції і користуючись ласкою деяких держав антант, почала робити спроби поширити свої кордони поза свої етнографічні межі.

Польща не визнала факту утворення державности на українських землях колишньої австро-угорської монархії і розпочала війну проти Західно-Української Республіки.

Галицька армія героїчно боронила свою батьківщину, поки не були кинуті проти неї зорганізовані й озброєні антантою дивізії Галера, що й вирішило боротьбу. Армія Західної України, позбавлена зброї й амуніції, примушена була покинути Галичину, щоб взяти активну участь в боротьбі за волю Великої України.

Мирова Конференція держав антант дозволила Польщі постановами з дня 25. червня і 11. липня 1919 р. вести військові операції в Галичині аж до Збруча, нібито проти більшовиків, що привело до окупації Східної Галичини.

При цім держави Антант зробили застереження, що в будучині доля Східної Галичини буде вирішена на основі самоозначення населення, отже справа державної приналежності цього краю остала для них отвореною, а зверхні права над цею областю колишньої Австрії застерегли ті держави собі.

Дальшу частину з оглядів цевзурних в оригіналі годі подати. Говориться в ній про польську господарку в Східній Галичині, констатується, що населення українських земель б. Австро-Угорщини самоозначило себе 19. жовтня 1918 р. і ставиться віоповідні домагання до держав Антант.

V. Про союз між Польщею й Урядом Української Народньої Республіки.

У важких обставинах, коли Велику Україну поневолила Совітська Росія, Галичину окупувала Польща, а боротьба на три фронти — проти більшовиків, Денікіна і Польщі — скінчилася невдачею, керівники Української Народньої Республіки почали шукати спільників проти головного свого во-

рога — московських імперіялістів і заключили з Польщею в квітні 1920 року певний союз, для спільної боротьби проти Совітської Росії.

Ця політична комбінація скінчилася одначе повною невдачею, а то тим більше, що Польща, використавши тяжке положення уряду Української Народньої Республіки, прилучила до своєї держави значні українські території і узяла інші користи.

В рішучу хвилину Польща, використавши для себе українську військову силу, не додержала умов договору і пішла на мирські переговори з Совітською Росією, без участі уряду Української Народньої Республіки, та визнала інсценізовану Москвою совітську владу на Україні.

Всеукраїнська Національна Рада заявляє, що за договори Української Народньої Республіки з Польщею, якими визначено між иншим границі між Польщею і Україною, український народ не може прийняти на себе ніякої відповідальности.

VI. Про політику держав антант супроти Совітської Росії.

Московські більшовики, використавши всякі помилки антант в їх політиці, вийшли переможцями не тільки на Сході Європи, але встигли поширити в значних розмірах свій вплив також на внутрішнє життя держав Європи та Азії.

Держави антант, сконстатували неможливість шляхом інтервенцій повалити більшовицьку владу в Росії та з причини внутрішньої політичної і економічної кризи, примушені нині стати на шлях самооборони і установаження миру з Совітською Росією.

Всеукраїнська Національна Рада одначе переконана, що всякі проби установажити мир на Сході Європи, доки там панують московські більшовики, не дадуть ніяких результатів, що військові операції припинилися там лише тимчасово, та стверджує, що український народ не припинив своєї боротьби за визволення, противно, ще з більшою силою ніж досі веде боротьбу оружними повстаннями проти чужинців окупантів.

Доки панують на Сході Європи московські більшовики, не буде політичного спокою в цілій Європі, а зруйноване війною народне господарство не можливо налагодити без правильних торговельних зносин зі Східною Європою, чому на перешкоді стоїть власне більшовицька політика й економічна система.

Всеукраїнська Національна Рада при цім стверджує, що український народ прагне миру і добрих відносин з сусідніми народами;

основаних на взаїмвм неутручуванню у внутрішні діла, та пошанованню принципу самоозначення народів, але цьому стоять на перешкоді імперіялістичні змагання Росії і Польщі,

VII. Про більшевизьку окупацію Великої України.

З огляду на те, що Совітська Росія, бажаючи за допомогою того уряду, який тримається на Україні, за всяку ціну утримати Україну в своїх руках на становищі колонії, щоби експлуатувати її великі багатства, як то було за царських часів, робить спроби перед опінією Європи, а особливо робітництвом, оправдати окупацію українських земель тим, що проголосила Україну суверенною радянською соціалістичною республікою, сподіваючись цим сфальшувати опінію світу, яка ще не зовсім поінформована про відносини на Сході Європи, —

Всеукраїнська Національна Рада стверджує:

1) що уряд Радянської України ніколи не був обраний українським народом, лише силою накинений українському населенню Москвою і зложений з чужинців;

2) що український народ безліч разів робив великі повстання проти цього уряду і його системи та продовжує далше цю свою боротьбу;

3) що українські політичні партії твердо стоять на ґрунті суверенної України з демократичним урядом;

4) що навіть українські комуністи були і нині є проти російської окупаційної армії та терору.

Через те Всеукраїнська Національна Рада отсим заявляє, що всякі договори, підписані цим урядом в імені України і про Україну, з ким би не було і про що не було, вважає недійсними, позбавленими законности і Україну та її народ не обов'язуючими.

VIII. Держави антанти і самоозначення народів в Росії.

Констатуючи факт, що держави антанти, презнавши *de iure* деякі нові держави на території колишньої Росії, на своїй конференції в Паризі в січні 1921 р., цим самим признали факт розпаду Росії і стають на правильній шлях в своїй політиці на Сході Європи, та уважаючи, що тільки визнання всіх новоутворених держав на території бувшої Росії може стати базою для установлення там миру, — Всеукраїнська Національна Рада сподівається, що держави антанти признають самостійну

державність українського народу, та допоможуть йому установити на своїх землях республіканський лад на основі парламентаризму й організувати національну владу, яка забезпечувалаб йому національно-культурний розвиток та його соціально-економічні інтереси.

IX. Українські державні центри.

Зважаючи на те, що в процесі боротьби українського народу за свою волю та державність на українських землях утворилося три державні центри: У. Н. Республіки, Галичини і Кубані, що міжнародне становище їх зовсім неоднакове, а відносини з сусідами у них дуже складні, —

Всеукраїнська Національна Рада визнає доцільним, щоби кожний український державний центр автономно провадив в нинішніх умовах боротьбу свою за державність, не втручуючись один в компетенцію другого, але керуючись ідеалом національної єдності і соборної державности.

X. Завдання Всеукраїнської Національної Ради.

Будучи ідейним національно-громадянським центром, Всеукраїнська Національна Рада ставить своїм завданням допомагати усім українським державним територіям в їх боротьбі, впливаючи на кожний державний центр в напрямі платформи Ради до можливої згоди між ними, щоби підчас остаточного вирішення східно-європейської проблеми всі три державні центри однодушно і з однаковими вимогами виступили перед рішачими чинниками в обороні наших безспірних і справедливих національно-державних прав.

Констатуючи героїзм нашої національної армії, яка в неможливо тяжких умовах провадила боротьбу з усіми ворогами суверенности України, і вірність широких мас народу своїй народности і власній державности, про яку свідчать безперервні протибільшевизькі повстання, та орієнтуючись тільки на власні сили свого народу, Всеукраїнська Національна Рада поробить всякі заходи, щоби по своїм силам і розумінню допомогти народови в його боротьбі та прискорити час його визволення з тяжкої неволі, а нашому краю забезпечити можливість нормального державного розвитку.

В цих резолюціях представництво трьох українських державних організацій, що вже були конкретно зарисувалися серед східно-європейського революційного хаосу, однодушно дало оцінку минулого, підвело під спільний знаменник сучасне та намітило напрямом даль-

ної праці задля здійснення загально-національного державного ідеалу. Виконавчий Комітет Ради підготовляв оборону українських інтересів на міжнародній арені, та якраз серед тої роботи ненадійно постиг Всеукр. Нац. Раду важкий удар.

Істнування Всеукр. Нац. Ради, котра вспіла добути собі признання на українській території, а повагу серед політичної еміграції, перехрещувало пляни багатьох чинників. Розуміється, що проти Всеукр. Нац. Ради були всі окупаційні влади на українських землях. Польща, що постійно намагалася — і то не без успіху — розбивати українську єдність, і тепер повернула свої сили на те, щоби розбити Всеукр. Нац. Раду, щоби роздробити українські сили. Ясно, що проти Всеукр. Нац. Ради був і Гол. От. Петлюра, побоюючи, що Рада створить новий уряд і виступить як єдиний повноправний державний орган всіх українських земель.

Довший час йшла підпольна робота проти Всеукр. Нац. Ради, одначе ніхто не сподівався, щоби віж в плечі всадили їй люде, що самі були членами Ради і виставляли себе оборонцями її незалежности та соборности. Дня 14. марта 1921 три члени Всеукр. Нац. Ради від партії самостійників-соціалістів: ген. Греков, О. Макаренко і Ів. Кривецький та член Директорії У. Н. Р. О. Андрієвський — поза плечима Ради, без відома інших партійних угруповань та громадських кол — подали до польського уряду ось таку декларацію в польській мові, яку подаємо в українським перекладі:

Зібрані представники українських партій і угруповань, зваживши теперішній момент, уважають за невідкличне усталити, що слідує:

I. Уряд отамана Петлюри в теперішньому його складі доказав собою безумовну нездатність до здійснення національного відродження України і звільнення територій від більшевицької окупації.

II. Уряд от. Петлюри мусить бути змодифікований і доповнений елементами, які репрезентують сфери народні, політичні і демократичні України.

III. Народній українській уряд повинен змагати до увільнення України від більшевизму і анархії, та усталити в краю демократично-республіканську систему і суспільний лад.

IV. Народня українська республіка мусить увійти в тісний військово-політичний і економічний союз з Польщею і Францією.

V. Животним інтересом української республіки є сконсолідована і трівала екзистенція польської держави.

VI. Усі порозуміння і договори, заключені дотепер поміж Польщею і Україною, мусять зберігти свою силу і мусять бути доповнені новими трактатами, корисними для обох держав.

VII. З огляду на те, що справа Східної Галичини є внутрішньою справою польської Річипосполитої, народній українській уряд заявляє в тій квестії своє цілковите *desinteressement* (незаінтересованість, байдужність).

VIII. З'єднані міродатні суспільні і національні кола України мусять безпроволочно звернутися до держав Антанти з метою узискати їй підмогу і протекторат для спра України, окупованої більшевиками.

Ген. Греков,

Др. Андрієвський,

О. Макаренко.

До цієї декларації додано ще й засвідчення, на основі котрого якийсь „Союз партій і політичних українських угруповань“ уповажнює др. О. Андрієвського і підпол. С. Чернушенка вести пертрактації і заключити вступний договір з польським урядом „згідно з постулятами декларації Народньої Української Ради“.

Якраз в місяць після одностайного ухвалення наведених в горі резолюцій Всеукр. Нац. Ради зявилася ця аномальна декларація. Очевидно, що це мусило довести до розвалу Ради. Дня 20. квітня 1921 західно-українська територіяльна група, заскочена огидною зрадою, відкликала з Всеукр. Нац. Ради усіх своїх членів.

Непорозуміння між територіяльними групами Західної і Східної України почалися вже в половині лютого, коли Президія В. Н. Р відмовлялася скликати засідання Ради без подання причин. Дня 4. марта самостійники-соціалісти, члени В. Н. Р. несподівано зажадали висилки делегації Ради до Парижа. Коли у відповідь на це Західно-українська територіяльна група домагалася від Президії і Виконавчого Комітету Ради негайно приступити до реальної громадсько-організаційної роботи та повести послідовну оборону українського народу згідно з плятформою й основними резолюціями Ради з 12. лютого, то деякі представники наддніпрянських партій почали ставити обструкційні внесення, а опісля здекомплетували засідання Виконавчого Комітету. Вкінці 16. квітня виявилось, що деякі члени В. Н. Р. таким поступованням закривали свій ганебний політичний крок на некористь західно-

українських земель Чотири дні пізніше нестала існувати Всеукр. Нац Рада. До речі казавши, наведену в горі декларацію подано тільки підрядному референтови в польським міністерстві закордонних справ. Сам міністр Сапега не хотів говорити з політичними комівожерами — мпмо того, що вони заявляли вою незаінтересованність в справі Східної Галичини. Цей ганебний поступок в час спаліжовано, і він не привіс під політичним оглядом більшої шкоди, але західно-українські представники не могли довше пробувати в одній організації із зрадниками, а крім того не було певности, що у відповідній хвилі не повториться друга подібна історія.

Другим громадсько-політичним органом, котрий мав розпочати нову добу в історії Наддніпрянської України, була Рада Республіки в Тарнові. Після невдатнього походу за Збруч, після самодержавства поодиноких партій, зглядно їх управ, після довгого й розкладового періоду буйно-анархічної отаманщини, серед політичної еміграції Великої України, що опинилася на польській території, зросло й поглиблювалося змагання до об'єднання. Між ріжними течіями, що представляли політичну еміграцію, активний чинник в українським державнім будівництві— і правительством У. Н. Р. прийшло до компромісу. З'явилася змога і потреба утворити представницький орган, котрий згодом, найшовшись на українській державній території, мав передати свою владу повноправному народньому представництву. Дня 9. січня 1921 р. появилася закон про „Раду Республіки“. На основі 1-шої статті цього закону Рада Республіки являється „тимчасовим зверхнім органом народньої влади, якому належить повнота влади“.

В склад Р. Р. на основі певного ключа увійшли представники політичних партій та громадських організацій (професіональних, економічних, культурних), як також представники національних меншостей. Поза Р. Р. лишилися тільки найкрайпійші праві і найкрайнійші ліві елементи.

Дня 3. лютого 1921 відбулося в Тарнові святочне відкриття Р. Республіки. Гол. От. Петлюра в своїй промові намітив шлях, яким має йти законодавча діяльність цього тимчасового передпарляменту. Але хоч Р. Р. по закону й належала повнота влади, то ані Симон Петлюра, що явочним порядком дійшов до влади, ані рада міністрів не спішилися зложити до її розпорядимости або хочби затвердження своїх урядів. Зрозуміло також, що Рада Респ., утворена на чужій території, в Польщі, котра

від 1919 р. стоїть у найбільш ворожих відносинах та має невіривні рахунки з найбільш свідомою і політично зрілою частиною українського народу, не могла мати свободи вислову кінечної до холодної оцінки минулого і намічення правильних шляхів своєї дальшої діяльності. Складаючись з політичних емігрантів без потрібних навіть на прожиток засобів, була вона залежна від свого уряду, котрий знову вегетував в повній залежності від польського уряду. Серед таких умов праця Ради Республіки не могла бути вповні направлена тільки на користь українського народу, але мусіла рахуватися з добрими гуморами посторонніх чинників. Зрештою, робота Р. Р. мусіла бути обмежена тільки — так сказатиб — до теоретичного в'яснювання питань національно-державного характеру.

Дня 12. марта 1921 Рада Республіки видала Універсал до українського народу, в котрім — привівши дотеперішні зусилля коло державного будівництва, невдачі боротьби за волю і незалежність українського народу та причини тих невдач, заповідала недалекий поворот на Велику Україну війська і уряду. „Знайте — писалося там — селяне-хлібороби і всі громадяне України, що час вашого визволення недалеко. Ваше правитель-ство й військо на чолі з Головним Отоманом Симоном Петлюрою знаходяться на чужині, але вони не тратять надії на Самостійну Україну. Щоб об'єднати всі громадські сили, які мусіли йти з армією на чужину, скликано Раду Республіки України, в якій працюють для добра українського народу представники українських народніх і демократичних партій та громадських організацій.

„Рада Республіки є найвищою владою, яка зараз порядкує і буде порядкувати всіми справами України після повороту українського війська на рідну землю, аж поки сам український народ вільними голосами не вибере представників до Всенароднього Зібрання України — Парляменту.

„Народ України без ріжниць національностей повинен знати, з чим прийде українське військо та українська влада на Україну.

„Рада Республіки і Правительство, яке перед нею відповідає за свої діла, хотять визволити Україну з під влади чужинців, московських комуністів та їхньої червоної армії. Рада Республіки бажає створити Українську Народню Республіку самостійною і ні від кого незалежною, як того хоче український народ.

„Рада Республіки хоче, щоб після звільнення України від чужих напастників сам

народ України був хазяїном в своїй хаті — Українській Самостійній Республіці.

„Рада Республіки в згоді з попередніми законами і постановами Українського Правительства заявляє, що вся земля на Україні повинна належати трудовому селянству. Робітники України, які там мучаться під кровавою властю російських комуністів, повинні знати, що Рада Республіки хоче установити громадянські права свободу робітництва, одібрані у нього неситими більшевицькими комісарями.

„Рада Республіки стверджує своє неспихитне бажання забезпечити робітникам України найцінніші придбання революції — 8-ми годинний робочий день і закони про охорону праці.

„Рада Республіки, Правительство і військо українське хотять принести всьому народови України, без різниці національної приналежности, демократичний, народоправний порядок і спокій, замість різни та взаїмного винищення, як це робить більшевицька власть.

„Народе український, ти, що кладеш своє життя в оружній боротьбі з московськими грабіжниками! Селяне, робітники і всі громадяне, борці за волю України!

„Готуйтеся до повороту Вашої єдиної законної влади на Україну!

„Збирайте силу на той час, коли Вас Рада Республіки і Правительство України покличуть на трудну і рішучу боротьбу з російськими завойовниками-комуністами. Не робіть неорганізованих повстань, які иноді більше шкодять собі, чим ворогові.

„Збирайте велику силу і виступайте на ворога після наказу Українського Правительства, яке через своїх посланців дасть розпорядження в той час, коли буде треба. Будьте готові на всякий час до боротьби. Весна й літо 1921 р. мають рішити волю українського народу, чи буде він ще далі рабом Росії, чи вижене з своєї землі московських грабіжників і створить свою сильну і самостійну державу — Українську Народню Республіку.

„Рада Республіки певна, що після тяжкого московського знуцання та поневіряння під чужою властю український народ заодно з Радою Республіки, Правительством і військом таки виборе собі вільне і самостійне життя в своїй Незалежній Народній Республіці“.

Офіційна законодавча праця Р. Республіки тривала від 3. лютого до 26. квітня 1921. Порядок тих праць коротко такий: Після відкриття вибрано відповідні комісії, дня 20. лютого обрано президію в складі: голови Ради Ів. Феценка-Чопівського, другого заст. голови

П. Пилипчука і першого секретаря С. Бачинського (під кінець марта Пилипчук і Бачинський вийшли з президії, а на їх місце увійшли інші). Дня 2. марта ухвалено законопроект про переїну залізних шляхів на Україні з широкоторових на вузкаторові (європейські). 4. марта ухвалено законопроект про амнецію для політичних злочинців; 12. марта прийнято текст поданого нами універсалу Р. Республіки до Українського Народу, а 25. марта ухвалено „Відозву до Народніх Представників Держав Світу“. На дальших засіданнях вислухано звіти про діяльність уряду, зложені А. Ліввицьким і А. Ніковським.

В межичасі повстало парламентарне міністерство під проводом Вячеслава Прокоповича, в котрім — окрім відомого А. Ліввицького — видну ролю відгравали члени партії соціалістів-федералістів Саліковський (внутр. справи) та Ніковський (закорд. справи). Дня 25. марта голова парламентарного правительства В. Прокопович зложив декларацію свого кабінету, в котрій головну вагу поклав на дисципліновану і пляномірну працю в тіснім єднанні з Р. Республіки. Через недостачу місця мусимо поминути цю декларацію, хоч все таки вона буде цікавою для історика українських державних змагань і еміграційного життя. На останньому офіційному засіданні (дня 26-го квітня) асигновано 20 мільонів карбованців на допомогу жидівським біженцям з України, постановлено продовжити повновласти членів Р. Р. (котрі кінчилися 3. серпня), ухвалено створити Малу Раду Республіки та прийнято таке внесення про припинення дальших офіційних засідань Р. Р.: „Через несприятливі політичні обставини, що утворилися після ратифікації (затвердження) мирового договору між Польщею і більшевиками, засідання пленума Р. Р. і Малої Ради на теренах Польщі припиняються. Уповноважити Президію Ради Республіки призначити час і місце наступного засідання пленума Р. Р. і оповістити про це депутатів“.

Найцікавішою з усіх тих, розуміється поки-що тільки паперових, постанов і законопроектів Р. Р. є затвердження декларації уряду У. Н. Р. про основи фінансово-економічної політики. Рада Республіки, прийнявши 25. марта до відома декларацію кабінету В. Прокоповича, затвердила її економічно-фінансову (12. квітня 1921 р.) частину окремою формулою, констатуючи, що:

1) економічний розвиток України є можливий лише при умові повної самостійности Української Народньої Республіки, що своє політичне життя базуватиме на загально прий-

ятих в Європі принципах парламентаризму та демократизму; а економічне — на засадах пригнічення до відбудови краю всіх творчих живих сил та чинників, як українських, так чужоземних з повним забезпеченням цим чинникам нормальних умов розвитку, що їх прийнято в цілому культурному світі;

3) аграрна реформа в майбутньому має переводитися в повній згоді з соціальним світоглядом українського народу на принципах дрібної земельної власності, обмеження якої, як і остаточні форми та деталі цілої земельної реформи визначить Всенародній Парламент України вже на рідній землі, а Уряд зараз вже має вести в цьому напрямі підготовчу роботу“.

Ця постанова є о стільки важна, що виявляє ту зміну, яка під впливом подій dokonалася у соціальним світогляді наддніпрянського громадянства, викинутого більшевицькою окупацією поза кордони рідної землі. Важка дійсність розбила всі утопії що до насильного ущасливлення народу шляхом усусільнення всіх варстатів праці. Після невдатних спроб соціалізувати землю, фабрики, машини, принаровлюваних Центр. Радою, після хаосу доби отаманії, після переконання, що ніяким чином не вдасться зробити конкуренції більшевикам через кидання найкрайніших кличів, українська демократія повернула до дрібновласництва „в згоді з соціальним світоглядом українського народу“. Правда, українська демократія ніколи й не була соціалістичною в розумінню негайного і насильного перестрою соціального ладу, однак вона постійно виявляла здержливість виступити активно серед борунів революції. Аж тепер на еміграції вона, уособлена Радою Республіки, стала на шлях приватної власності, прийнятий в цілому культурному світі, відмовляючись тим самим і осуджуючи всякі різкі соціальні експерименти.

Хоч 26. квітня Р. Р. причинила свої офіційні засідання „на теренах Польщі“ тільки часово і поручила Президії в иншій часі і місці скликати Р. Республіки, то це — чого тоді ніхто не сподівався — була вже лебедина пісня Р. Р. — Польща, під покровом котрої вегетував уряд У. Н. Р., по трохи матеріально піддержувала наддніпрянську еміграцію, уживаючи на ту ціль дрібну частину тих мільярдних багатств, які польське військо вивезло з Великої України — як союзник Гол. Отам. Петлюри. Та діялось це тільки так довго, як довго серед нев'ясненого положення на Сході Європи, як довго в боротьбі проти більшевиків була потрібна Польщі армія У. Н. Р. Та після підписання в марті 1921, а опісля й затвер-

дження риського договору, уряд У. Н. Р. і його армія стали тягарем для Польщі. Польський уряд нагло призабув, скільки він винен армії У. Н. Р. за здержання більшевицького напорю, призабув і за всі крайно шкідливі для українських інтересів договори, призабув і на ті багатства мільярдних вартостей, що їх забрав „в депозит“ і вкінці почав відмовляти урядови У. Н. Р. всякої допомоги. В таких умовах становище уряду з його інтернованою армією і тимчасово евакуованими урядовцями стало крайно трагічне. Уряд У. Н. Р. все таки не тратив надії і вислав до Варшави міністрів А. Ніковського і Стемиковського та віцеміністра Б. Юзефського, щоби вони здобули від польського уряду потрібні матеріальні засоби. Однак ці висланці нічого не добилися у Варшаві. Їм відмовили. Повернувши з нічим, Ніковський, Стемиковський і Юзефський (два останні Поляки) подалися до димісії. Наступила криза кабінету, котру постановив використати С. Петлюра і його поклонники (партія народних республіканців), щоби позбутися не вигідної для свого мало освіченого абсолютизму Р. Республіки. Більшість Ради була невдоволена і з попередньої зовсім невидатної роботи А. Ніковського. Та Ніковського почала обстоювати його ж партія (соціалістів-федералістів), котра нагло найшлася в ізольованому становищі. У відповідь на це С. Ф. загрозили відкликанням всіх своїх міністрів і членів партії з президії Р. Р., що й наступило. На чоло кабінету почали висувати С. Тимошенка, але проти нього виступили С. Ф.; на його особу не погодився і С. Петлюра. Таки чином після виступу С. Ф. з Ради ця остання втратила конечну для важности нарад скількість членів, а через те й фактично перестала існувати. С. Петлюра повернув до попередніх своїх прийомів. Увільнившись від Ради Республіки: призначив кабінет з партії тзв. народних республіканців з П. Пилипчуком і Ол. Ковалевським на чолі. У цей кабінет вскочив і А. Ніковський як міністр закордонних справ, виступивши попередньо з партії соціалістів-федералістів, котрої був окрасою.

Як бачимо, обі спроби об'єднання, у Відні і в Тарнові, покінчилися невдачно. Вони не тільки не зблизили до себе політичної еміграції, не тільки не вирівняли пропасти між двома вітками одного народу, не тільки не привели до повного вислову бажань і змагань українського народу, але полишили по собі гіркоту, а подекуди й жовч та привели до ще більшої розтічі думок. Це однак не може й не повинно бути страшак для всіх добредумаючих елементів української політичної еміграції все

таки пробувати об'єднатися, спрямувати в одне русло наші змагання на шляху визвольної боротьби.

II. Риський мир.

Боротьба Польщі із своїми сусідами. — Польська політика у відношенні до Східної і Західної України. — Визнання Радянської України. — Риський мир. — Гранична лінія між Польщею і Соціалістичною Федерацією. — Скільки української території і населення нашлося під польською владою? — Інші статті мирового договору. — Безвиглядність риського мира.

Від першої хвили свого державного відродження вела Польща війни на всі боки з усіма своїми сусідами. Історія повернення Польщі до державного життя переповнена конфліктами з Чехами, Німцями, Литовцями, Білорусинами і Українцями. Збройна боротьба Польщі найдовше тривала на Сході. Тут її противниками в першу чергу були Українці, а опісля Соціалістична Росія. Свого українського противника позбулася Польща своїм історично-випробованим способом, підступом, приманою, обіцянками, прилежанням з одного боку, а збройним походом при пристосованні всіх засобів воєнного терору з другого. Користуючись існуванням двох українських урядів: східного і західного, Поляки прирорили перший спосіб до Східної України, що зовсім не перешкодило їм йти слідом наддніпрянської армії на Волині і Полісся, — коли та випирала більшовиків, — і займати суто-українські області. Другий спосіб прирорено до Західно-Української Народної Республіки. Вправді Галицьку Армію виперто за Збруч при підмозі французько-польських сил ген. Галлера, вправді та армія згодом була здештована тифом і безвипинними боями з більшовиками, вправді значна частина тої армії вигинула в польських таборах полонених і інтернованих, та це зовсім не вирішило під правним оглядом східно-галицької справи в користь Польщі.

Інакше малася справа з Великою Україною, стисненою з галицьким урядом і його армією в малім чотирикутнику біля Кам'янця. Осіню 1919 р. уряд У. Н. Р. піддався під польський протекторат. Його висланці зложили у Варшаві 2. грудня 1919 р. відому декларацію, котрою зрікалися значної частини західно-українських земель в користь Польщі, а дня 22. квітня 1920 р. заступники уряду У. Н. Р. і Польщі підписали формальну умову, якої перша стаття має такий текст: „Признаючи право України до незалежного існування на території в границях, як будуть вони очеркнені на північ, схід і південно на основі умов У. Н. Р. з межуючими з нею з тих сторін сусідами, — Річпоспо-

лита Польська признає Уряд і Директорію У. Н. Р. з головним отаманом п. Симоном Петлюрою на чолі за верховну владу У. Н. Р.“ Поруч варшавської умови з 22. квітня 1920 р. заключено між Польщею і урядом У. Н. Р. ще окрему економічно-торговельну умову і військову конвенцію. Збратані війська Річпосполитої Польської і п. от. Петлюри спільно робили маєву виправу на Київ, спільно відпирали червоні війська за Дніпро, спільно повертали з невдачного походу і спільно опиралися більшовицькій навалі вже на польській території. В голоснім „чуді над Вислою“, в перемозі над більшовиками велика є заслуга і армії У. Н. Р. Ця подія стала поворотною точкою у відношенні Польщі до свого союзника — Української Народної Республіки. Поволи Польща починає призабувати свого союзника, його великі під кожним оглядом жертви і послуги і приступає до переговорів з більшовиками, лишаючи уряд У. Н. Р. на леду. Після деякого підготовання дня 11. жовтня 1920 р. підписано в Ризі перемиря і прелімінарний (вступний) мир між Польщею з одного боку і Соціалістичною Росією та Радянською Україною з другого без участі представників У. Н. Р. Правда, в урядових колах У. Н. Р. довго й широко говорилося про те, що в переговорах мусить взяти участь також союзник Польщі, однак через надзвичайну зручність відомого А. Лівницького польська дипломатія вивела в поле уряд У. Н. Р. З друкованого в пресі листа сен. С. Шелухина до Гол. От. Петлюри довідуємося, що польський віце-амбасадор Ян Домбскі мав умову і згоду представника українського уряду у Варшаві (себ-то самого А. Лівницького) на визнання Радянської України. Таким чином Польща в квітні 1920 р. визнала офіційно Українську Народну Республіку, а в жовтні того самого року Радянську Україну.

Підписуючи перемиря в Ризі із Соціалістичною Росією та її посестрою Радянською Україною, Польща пустила Петлюру з його невеличким військом на власну руку здобувати щастя. Але цей похід скінчився в листопаді 1920 р. повною катастрофою. Уряд У. Н. Р., як вже було згадано, — насильно помандрував до своєї примусової „стблиці“ Тарнова, а обеззброєне військо до таборів інтернованих.

Між Польщею і Соціалістичною Росією почалися підготовання до заключення остаточного мирового договору. Дня 18. марта 1921 р. справді підписано в Ризі мирний трактат між Соціалістичною Росією та Радянською Україною з одного боку і Польською Річпосполитою з другого. Згодом (28. квітня 1921) скріплено

й трактат виміною ратифікаційних (затверджуваних) грамот в Мінську.

Риський мир до живого захоплює інтереси й права українського народу, тому уважаємо нашим обов'язком трохи довше спинитися на ньому. Мировий трактат 18. марта 1921 р. виготовлений у трьох мовах: російській, українській і польській. Всі три тексти трактату є в рівній мірі автентичні і всі вони мають підписи відповідних мирових відпоручників (за Сов. Росію — Йоффе, за Радянську Україну — Ю. Коцюбинський, за Польщу — Домбскі). Поруч урядів російського, українського і польського бере участь в трактаті також уряд Радянської Білоруси, але не безпосередньо, тільки через представників Східної Росії. Трактат складається з 26 статей і займає 35 сторін друку. Найважливішою для нас є 2-га стаття трактату, котра означає межі Польщі на Сході. На початку 2-гої статті є вступна фраза — зазначення засади самоозначення народів. Спираючись на цю засаду, Польща і Росія визнають незалежність України і Білоруси. А тепер погляньмо, як припорошення прекрасної засади переведено в дійсність, придивімся, чи постанови риського договору, оперті на праві самоозначення, справді відповідають клечам про національну справедливість. Лишаючи на боці польсько-білоруську границю, зупинимся тільки над польсько-українською. Згідно з 2-гою статтею вона починається на північній межі Волинської губернії, депо на схід від річки Ствири, правої притоки Прип'яти.

Відсіля йде спершу в загальнім напрямі до залізниці Сарни-Олівськ, перетинаючи її між стаціями Остки та Сновидовичі, лишаючи за Україною села: Войтковичі, Собічин, Михайлівку і Дудки Сновидовицькі, а за Польщею села: Радивилівичі, Гачків, Біловежську, Біловеж та Сновидовичі. Далі в загальнім напрямі на село Мишаківку, лишаючи за Україною села: Майдан Голишевський, Задерева, Марямпіль, Жолни, Кльонову і Рудню Кльонівську, а за Польщею села: Дерть, Окопи, Нетреву, Воняче, Перелисянку, Нову Гуту і Мишаківку. Звідси до устя річки Корчика, лишаючи с. Млинок за Україною. Відтак горі рікою Корчиком, лишаючи місто Корець за Польщею. Опісля в загальнім напрямі на село Милятин, лишаючи за Україною села: Піддубці, Киликиїв, Довжки, Нараївку, Уласянівку і Маріянівку, а за Польщею села: Богданівку, Черницю, Крилів, Гайково, Довгу, Фрідерлянд, Кураський Поруб і Милятин. Далі здовж дороги зі с. Милятина до м. Острога, лишаючи

села: Мощанівку, Кривин і Золове за Україною, а села: Мощаницю, Бодівку, Вилбовно, місто Острог і дорогу за Польщею. Потім рікою Вілією до с. Ходаки, що остає по боці Польщі. Відсіля в загальнім напрямі на м. Білозірка, лишаючи за Україною села: Вел. Боровицю, Степанівку, Північні та Південні Баймаки, Лиски, Сивки Волоські, місто Яміль, с. Дідківці, Вязовець і Кривчики, а за Польщею села: Боложівку, Садки, Обори, Шкроботівку, Панківці, Грибову, Лисогірку, Молодків і місто Білозірку. Опісля до р. Збруча, лишаючи дорогу і с. Щаснівку за Польщею. Вкінці здовж ріки Збруча до її устя до Дністра.

Але колиб навіть не вдумуватися в докладне означення граничної лінії, то вже такі імена, як Сарни, Острог і ріка Збруч, показують, що розграничення між Польщею і Радянською Україною проведено самою серединою суто-української території, що провіяку етнографічну границю, а тим самим і про самоозначення народів тут не може бути й мови. Риська польсько-українська границя розшматовує живе, суспільне тіло українського національного організму. Ця границя віддалена від справжньої польсько-української етнографічної границі на сотки кілометрів. В середній ширині на простові Ярослав-Острог виносить це віддалення в повітряній лінії 270 км.; в північній ширині Біла-Турів 330 км., а в полудневій ширині Попрад-Збруч аж 400 км.

Тепер ще погляньмо, скільки української землі і українського населення припало Польщі на основі риського договору.

З 12 повітів Волинської губернії опинилося по польським боці 6 повітів цілих та частини з 3-ох інших. До повітів, котрі цілі перейшли під польську владу належать: Володимир Волинський 6.430 км² простору, 381.300 душ населення, з того Поляків 84 прц., Українців 72.1 прц.; Ковельський 7.382.3 км² простору, 293.100 душ населення, з того Поляків 4.6 прц., Українців 78.5 прц.; Луцький 7.467.8 км² простору, 360.100 душ населення, з того Поляків 9.7 прц., Українців 67 прц.; Дубенський 3.958.5 км², 274.200 населення, з того Поляків 6.5 прц., Українців 68.2 прц.; Крем'янецький 3.328.8 км² простору, 302.200 населення, з того Поляків 3 прц., Українців 80.7 прц.; Рівенський 8.611 км², 39.000 населення, з того Поляків 9.2 прц., Українців 60.5 прц.; около трьх четвертин Острозького повіту, около 2.300 км² простору, 183.000 населення, з того 6.6 прц. Поляків, 76.7 прц. Українців; кусень Овруцького повіту около 770 км² простору з около

23.000 населення, з того Поляків 1·4 прц., Українців 83·4 прц.; вкінці округ Корця з Новгородсько-Волинського повіту ол. 300 км.² простору з ок. 20.000 населення, з того Поляків 5·2 прц., Українців 65·5 прц. Значить з давньої Волинської губернії припало Польщі 40·548 км.² простору з 2,227.900 душ населення, з чого Поляків 7 прц., Українців 69·7 прц.

В Риськім мирі припала Польщі ціла Городненська губернія, а в ній три повіти з українською більшістю: Більський, Берестейський, Кобринський. Огі три повіти Городненської губернії займають 13.701 км.² простору і мають 715.600 душ населення, з чого 12·1 прц. Поляків, а 61 прц. Українців. До того приходить іще й ціла Холмщина. Коли до української території зарахуємо тільки ті повіти Холмщини, що мають українську більшість, а саме: Холмський, Більський, Володавський, Грубешівський, Константинівський і Томашівський, то це винесе 10,445·7 км.² простору і 841.000 душ населення, з чого 24·4 прц. Поляків і 53 прц. Українців.

Та на тім не кінець. Совітська Росія з Радянською Україною і Польща поділилися не тільки землями, що були складовою частиною б. російського цїсарства, але — повівши границю по річці Збручу — більшевицькі дипломати (Йоффе і Ю. Коцюбинський) дали Польщі в дарунку ще й Східну Галичину, котра була складовою частиною б. Австрії, отже ні Москалі, ні Поляки, ні „радянські Українці“ не мали найменшого права розпоряджатися нею. Таким чином придбання Польщі збільшилися ще о 54.577 км.² простору з 5,378.650 душ населення, в тім около 16 прц. Поляків і ок. 70 прц. Українців. Зібравши все разом, бачимо, що Польщі припайовано в риськім мирі із суто-української території 135.192 км.² землі із 9,566.000 душ населення, з того 6,160.000 (64·5 прц.) Українців, 1,703.000 (16·8 прц.) Поляків і 1,703.000 інших (Жидів (ок. 13 прц.), Москалів, Німців і Чехів). Таким чином українська територія, що відійшла до Польщі є більша, як передвоєнна Румунія, котра мала тільки 131.000 км.² і 7 міль. населення.

Отже Польща, спираючись на право самоозначення народів і визнавши на тій підставі незалежність України й Білоруси, забрала на Сході 135.192 км.² української землі із 9,566.000 душ населення, а так само Радянська Україна і Рад. Білорусь, заступлені московською дипломатією, з легким серцем погодилися на четвертовання живого організму українського й білоруського народів. А найцікавіше то це, що те „самоозначення“ від

булося без участі, без „згоди“ і навіть без відома заінтересованих народів.

В 3-тій статті мирового договору Польща зрікається на будуче своїх претенсій на вою області, якими володіла вона на Сході до першого розділу Польщі (1772 року), і які лежать на схід від новоповеденої граничної лінії. О скільки ходить о уряд У. Н. Р., з котрим Польща 22.квітня 1920 р. закрючувала подібну умову, то з цього погляду цікавою є 5-та стаття договору, яка декларує ось що: Обидві укладаючі договір сторони взаїмно гарантують повну пошану суверенітету другої сторони й утримання від усякого втручання в її внутрішні справи з окрема від агітації, пропаганди й усякого роду інтервенції або сприяття цьому. Обидві, укладаючі договір сторони обовязуються не створювати й не підтримувати організацій, які мають своєю метою збройну боротьбу з другою стороною, або чинять замах на її територіальну цілість, або підготовляють повалення її державного чи громадського ладу шляхом насильства, так само, як і організацій, що надають собі ролю уряду иншої сторони або часті її території. Зважаючи на це, сторони зобовязуються не дозволити перебування на своїй території подібних організацій, їх офіціальних представництв і инших органів, заборонити вербування, а также звод на свою територію й перевозку через свою територію збройних сил, зброї, бойових припасів, амуніції й всякого роду військових матеріалів, призначених для цих організацій.

Чи щирим було це зообовязання з обох сторін, треба що найменше сумніватися. Представники обох сторін хитрували. Бож ясне, що Сов. Росія і її філія — Радянська Україна котрі через III. Інтернаціонал у Москві по всьому світу ведуть агітацію проти існуючих правительств і міщанського устрою, котрі здвоєними силами ведуть пропаганду більшевицьку, не можуть хиба відмовитися від такої ж агітації і пропаганди в Польщі. А також і польський уряд, котрий велику вагу привязує до подій на Сході, що найменше до тепер підготовлявся до хвилі розвалу комуністичного ладу, а то й не був від того, щоби його прискорити. Аж в останнім часі (жовтень 1921) польський уряд піддався вимогам Москви і Харкова та зобовязався видалити із своїх границь 18 Москалів і Українців (а між ними і б. свого недавнього союзника (Імона Петлюру), відомих з чинно-ворожого відношення до совітського ладу. Та ледви, чи це pomoже щонебудь. Навпаки, можна скаати, що ні, бо політично-соціальні устрої в Росії (з Україною) і в Польщі взаїмно себе виключують, різко розходяться,

через те мусить між ними тривати боротьба в різних формах аж до остаточного повалення одного з них. Таким чином 5-та стаття мирного договору має більше святочний і чисто теоретичний характер, а через це є одною з тих, що підмулюють вдержання і закріплення миру між Польщею і хаотично-революційним Сходом Європи.

Стаття 6-та договору являється у всяких мирових умовах звичайною постановою. Вона упорядковує питання про право опції.

Стаття 7-ма забезпечує (розуміється, поки-що тільки теоретично) свободу культурного і релігійного життя національних меншостей на теренах під владою Польщі, а саме: Українців, Москалів та Білорусинів на областях Росії, України й Білоруси такуж свободу Поляків, як національної меншости.

Статті від 8—23 та додатки до них упорядковують різні взаємовідносини між умовляючими сторонами, котрі для нас не представляють особливого інтересу, як: взаємна відмова від коштів війни і воєнного знищення, взаємний розрахунок за утримання полонених і дбайливість за воєнні могили, обопільна амністія за політичні злочини, реєвакація (повернення) вивезених річей, виплата Польщі Росією й Україною 30 мільйонів карбованців золотом, повернення в Польщу залізничного майна, вивезених з Польщі по р. 1772 культурних та історичних цінностей, звільнення Польщі від всякої відповідальности за зобов'язання б. російської імперії (від державних довгів б. Росії) і т. п. Годиться тут зазначити, що версайський трактат з 1919, в котрім визначено західні межі Польщі, якраз навпаки передбачує відповідальність Польської Річпосполитої, о стільки вона була складовою частиною б. Росії, — за зобов'язання б. російської імперії.

Ось так в найзагальнішому нарисі приглянувшись ми змістови риського договору з 18. марта 1921, котрий „самоозначив“ український і білоруський народи і то тим способом, що серединою українських і білоруських земель повів граничну лінію між Польщею і Соціалістичною Федерацією. У відношенню до України тут повторився другий Андрусів (1667 р.), коли Польща й Московщина поділили між себе українські землі.

Годиться іще згадати, що Соціалістична Росія все ще зберігла перед світом деякі признаки приличности, притягаючи до переговорів Україну і Білорусь, між тим коли Польща виступила як чисто анексіоністична держава. Одна частина Поляків залюбки покликуюється на риський догонір, на визначені ним

границі і заключає, немов то через поведення лінії Збруча між Україною і Польщею закріплено за Польщею правне посідання Східної Галичини. Все це не відповідає правді, бо Східна Галичина не могла бути предметом риської умови вже хочби через те, що не належала ні до Польщі, ні до Росії, ні навіть до України, тільки до Австрії. А про б. складові частини Австрії рішають великі союзні держави (Антанта), а не Польща й Росія. Справа Східної Галичини є отже міжнародньою справою. Зрештою, проти якоїнебудь спроби вирішувати долю Східної Галичини в Ризі запротестувала делегація східно-галицького населення що 7. жовтня 1920 р. з нагоди заключення між Польщею і Соціалістичною Федерацією вступного миру.

III. Східна Галичина.

Внутрішнє життя Сх. Галичини. — Школа, господарські справи, політичні процеси, Укр. Гор. Комітет. — Культурно-освітні інституції. — Святочні обходи. — Преса і політичні партії. — Міжпартійні Зїзди. — Справа Сх. Галичини на міжнародній арені. — Заходи задля порозуміння і польські проекти автономії Сх. Галичини.

Внутрішнє життя Східної Галичини розвивалося в наскрізь неправильних умовах. Існуюча у Східній Галичині влада не тільки не змінила заведеного після обсади своїми військами в 1919 р. способу управи, але його іще значно зміцнила і поширила після підписання і ратифікування риського договору. В Східній Галичині заістнували зовсім особливі відносини. Міжтим коли Поляки, що становлять найбільше 20 проц. населення, а по часті й Жиди, втішаються конституційними вільностями, корінне населення краю (українське) живе у виїмковім положенню. На основі інтерпретації польського віцеміністра внутрішніх справ п. Кучинського у Східній Галичині існує виїмковий стан, заведений іще Австрією в р. 1914. Хоч той виїмковий стан був заведений в р. 1914 для цілої Галичини, то однак його приновлюється тільки у Східній Галичині, і то виключно до українського населення. За виїмком одного віча, улаженного на протязі трьох літ соціально-демократичною партією в справі українського шкільництва у Львові, до тепер не могло відбутися у Східній Галичині ані одно політичне віче. Заходи „Народнього Комітету“ в справі відбуття кількох віч у Львові в пекучих для українського населення справах, заборонила поліція. Взагалі для українського населення не існує ніякої свободи зборів, ніякої змоги прояви політичного життя.

Єдиною проявою українського політичного життя була преса, розуміється о стільки,

о скільки на це дозволяла дуже остра цензура, котра конфіскувала навіть передруки з польських газет, коли вони відносилися до неполагодженої справи Східної Галичини. Вистане згадати, що на 197 чисел „Українського Вістника“ більша половина була сконфіскована, а „Батьківщина“ постійно падала жертвою конфіскації. Дня 27. вересня 1921 р. польська влада зовсім закрила найбільший український щоденник „Український Вістник“, кілька днів пізніше та сама доля стрінула тижневик „Батьківщину“, а згодом також тижневик „Визволення“. Таким чином 4-мільйонна українська людність у Східній Галичині лишилася майже без преси, — за виїмком соціально-демократичного „Впереду“ і перемиського тижневика „Український Голос“.

На протязі 1921 року польська влада розширила захоплені собою уповноваження відносно східно-галицької території двома важними актами: покликанням державних службовиків-Українців до служби у польським війську і поширенням оголошеної в Польщі конскрипції також на Східну Галичину. В першій справі польська влада виходила із заложення, що службовики-Українці, котрі зложили приречення на руки представника польської влади сумлінно виконувати свої службові обов'язки, вже тим самим стали горожанами польської держави. Натомість службовики - Українці обстоюють становище, що їх приречення відносяться виключно тільки до сповнюваних ними службових обов'язків, але через те вони не зятягнули ніякого зобов'язання політичного (т. е. підданчого) характеру. В другій справі польська влада стала на становищі, що територія Східної Галичини на основі риського договору, заключеного між Польщею і Соціальною Федерацією, є складовою частиною польської держави, отже вона має право переводити тут спис, взагалі управляти Східною Галичиною згідно із своїми інтересами. Українське населення, котре ніяким чином не брало участі в риському договорі, — навпаки — через своїх представників запротестувало проти установлення там граничної лінії (по р. Збручєви), котре також ніяким іншим способом не виявило бажання належати до польської держави, котре вкінці опирається на міжнародних постановках (стаття 91 Сан-Жерменського трактату), що до східно-галицького питання спротивилося переведенню конскрипції. Крім того українське населення ще за австрійських часів не мало довіря до конскрипції, переведеної польською адміністрацією через те, що при тім діялися великі надужиття, як це стверджує посол до польського союму А. Морачевські

в своїй брошурі про польсько-українське розмежування. Не маючи іншої змоги протестувати в справі відкликання конскрипції, українське населення масово ухилилося від спису. Вправді конскрипцію переведено в значній мірі при помочі нечуваних репресій: арештовань, побоїв, військових експедицій і постоїв, отриманих із забиранням худоби, збіжжя і т. п. та при помочі відомого натиску жандармерії, однак така конскрипція є неповна і невірна (сотки тисяч Українців записано як Поляків) а через те не може мати жадної вартости.

Також нічого не змінилося в шкільній політиці. Народня українська школа під польською владою зовсім запепалає. На 12 тисяч учителів в Східній Галичині є тільки 3 тисяч Українців; решта Поляки. Українські школи є звичайно однокласовими, польські за те — більшекласовими. Всі школи по містах, як народні, так і виділові (за виїмком 4—5) є польські. По українських селах творяться надетатові класи для кількох латинників і Жидів. В деяких місцевостях переводиться розпорядження урядуючого голови „Зв'язку організацій народних Вихідної Малополюської“ п. д. Марц. Прушинського, себ-то крім нагального творення надетатових класів переводиться іще перемену української викладової мови на польську. Кращі українські сили переносяться в Мазурщину. На області Східної Галичини нема ні одного інспектора-Українця, а тільки кількох, що існують номінально, не можуть виконувати своїх обов'язків.

В середнім шкільництві повний застій. В тім самім часі, коли творяться нові польські середні школи, Українці мусять вдовольнитися кількістю середніх шкіл, яку здобули ще а часів Австрії. Навпаки, всі учительські семінарії в числі 9, які були утравістичні (польсько-українські), переіменовано на чисто польські. Для Українців створено тільки дві учині семінарії, а саме: коєдукаційні семінарії курси у Львові і дівочі семінаріїні курси у Перемишлі. Ці дві школи для учительських кандидатів, мають заспокоїти потреби 4-мільйонного українського населення. Від трьох років ні одного кандидата учительського звання не прийнято на державну посаду, так що у Східній Галичині маємо понад 2 тисячі українських учительських сил без посад — в часі коли з боку польської шкільної влади зменшено кількість учительських сил в українських школах. При тій нагоді годиться зазначити, що в Сх. Галичині нема шкільного примусу, який існував за австрійських часів, отже через те поширюється неграмотність. Д

потреб українського населення нема ні одної фахової школи.

До побирання вищої освіти Українців взагалі не допускається. Львівській утраві-стичний університет перемінила польська влада на чисто польській, а і вступ до того польського університету зробила вона залежним від признання студентами-Українцями польського підданства та служби у польським війську. Очевидно, студенти-Українці не могли зробити ні одного, ні другого, а через те не можуть вчитися на вищих школах. Таким чином польська влада насильно перервала зріст української інтелігенції. Щоби все таки досягнути потрібне в нинішніх часах вище образования, українські студенти приневолені в голоді і холоді, часто без даху над головою, шукати на чужині (головно в Чехословаччині і Австрії). Однак на чужі вищі школи могла удалися тільки частина українського студентства. Понад 2500 студентів лишилося в краю без науки. І от серед них виринула думка власним коштом оснувати українські університетські курси. А що польська влада вже передтим відмовилася дати дозвіл Науковому Товариству ім. Шевченка, опісля Товариству наукових викладів ім. Петра Могили, а вкінці й Ставропігійському Інституту, то українська молодь вже не старалася о дозвіл, знаючи про безуспішність всяких старань, тільки постановила добувати знання тайним, приватним способом. Та це бажання і змагання до знання покінчилося дуже сумно. На початку жовтня 1921 польська поліція арештувала др. Василя Щурата, проф. Михайла Галуциньського, голову „Просвіти“ Івана Кивелюка, др. Степана Федака, ред. Михайла Струтинського, др. Льва Ганкевича, Осипа Гелінатого, др. Ст. Барана, з поміж студентства Михайла Матчака, Прини Макухівну, Софію Паньчевичівну, Богдана Гнатевича, Володимира Бачинського, Євгена Янкевича, Андрія Ластовецького, Ольгу Лясківну, Залужну, Демидчуківну і інших.

На господарським полі продовжується політика, яку розпочато в р. 1919. Отже від українського населення збирається підвищені податки і всякі інші правні й безправні драчки, а одночасно польська влада не переводить відбудови знищених сіл і містечок. Б. президент польських міністрів Вінценти Вітос при обізді Сх. Галичини наказував відбудовувати головно косяюлки. Поруч з тим усею силою пари переводиться колонізацію Сх. Галичини польським елементом, спровадженням з Польщі, щоби українському малоземельному і безземельному селянинови відібрати варстат праці і заробітку.

Останній рік, як і попередні, був вельми багатий політичними процесами. Перед грізними обличчями трибуналів і перед лавами присяглих у Львові, Станиславові, Стрию, Чорткові і багатьох інших містах пересунулися цілі фаланги політичних в'язнів. Робітники, селяне, інтелігенти, вояки б. Галицької Армії, б. українські урядовці, учителі, студенти, судовики, адвокати, — всі вони ставали перед лицем польської Теміди. Згадай для прикладу хочби процес др. Петра Петрушевича (котрий висидів півтора року у слідчій в'язниці), процес др. Теодора Ваня, процес о. др. Степана Юрика, процес „більшевиків“ в Чорткові, „повстанців“ в Станиславові, „бекепівців“ в Стрию і т. д. без кінця. Коляб почислити всі літа тюремної кари, присуджені українським політичним в'язням, то вони дадуть в сумі грубі тисячі літ. Перед нами ще великий політичний процес геройських Гуцулів, що вже більше року томляться в коломийській тюрмі та о. Глібовицького з сином і багато інших.

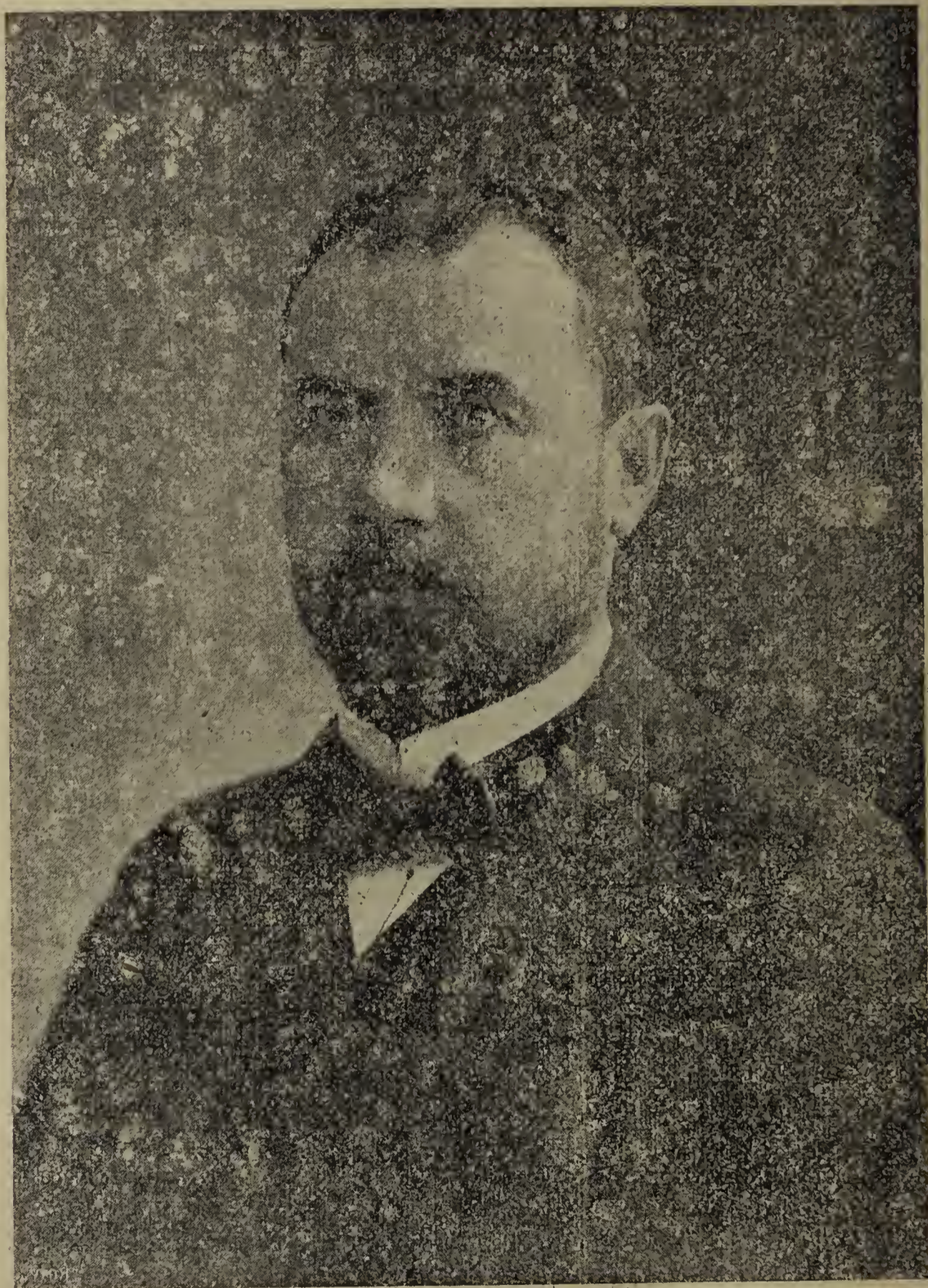
Дня 25. вересня 1921 р., коли у Львові відбувалися „східні ярмарки“ (тзв. „таргі вхосдне“) під львівським ратушем стрілив молодий студент Степан Федак, син директора „Дністра“ др. Степана Федака, до самоходу начальника польської держави Юзефа Пілсудского. Побитий тяжко після замаху Степан Федак, заявив, що стріляв до львівського воеводи Грабовского, котрий був в товаристві начальника Пілсудского. Цей випадок дав притоку до масових ревізій і арештів з приноровленням усіх поліційних засобів.

Мимо такого крайно невідрадного положення українського населення, українське життя не завмирало, а — навпаки — розвивалося з повною розгоновою силою, спичене аж тяжкими жовтневими утисками. На перше місце діяльних інституцій вибився Український Горожанський Комітет, котрий завдяки видатній підмозі наших американських братів відповідно до своїх засобів успів поширити свою діяльність на всі поля нашого життя, де тільки зявлялася потреба гуманітарної помочі, де тільки треба було піддержати людське існування, втишити голод, обтерти арештантську і сирітську сльозу. Поруч секцій, що вже існували в попередніх роках, отворено ще й нові, як допомоги біженцям з Великої України, охорони воєнних могил тощо. На чолі цієї вельми заслуженої інституції, що займе одну з кращих сторінок нашого лихоліття, стояв невтомний др. Степан Федак. Годиться зазначити, що якраз тоді, коли польська влада на провінції закривала

філії Укр. Гор. Комітету, головна централь у Львові з природи річи мусіла перебирати на себе всі завдання льокальних комітетів. Та лиха доля не пощадила й цеї чисто гуманітарної інституції. Дня 16. жовтня 1921 р. польське військо, жандармерія і поліція окружили Руську вулицю, де міститься багато українських інсти-

лею людей остало через це без підмоги, захисту і оборони.

На культурнім полі великі заслуги поклало Українське Педагогічне Товариство під проводом свого голови Антона Гладимовського і Михайла Галущинського, що з повною посвятою працював в „Рідній

Др. СТЕПАН ФЕДАК.

тудій, переведено ревізії, арештовано голову Укр. Гор. Комітету др. Степана Федака і урядника Осипа Навроцького, льокаль Комітету опечатано, а згодом з наказу поліції зовсім припинено діяльність Укр. Гор. Комітету. Ця непомірних заслуг інституція перестала існувати, а тисячі безпомічних, битих лихою до-

Школі“. Укр. Пед. Товариство віддало вельми значні прислуги українському культурному життю, удержуючи жертвами нашого громадянства приватні середні й народні школи, видаючи шкільні підручники, що в нинішніх часах треба вважати просто великим подвигом, — удержуючи бурси та взагалі поши-

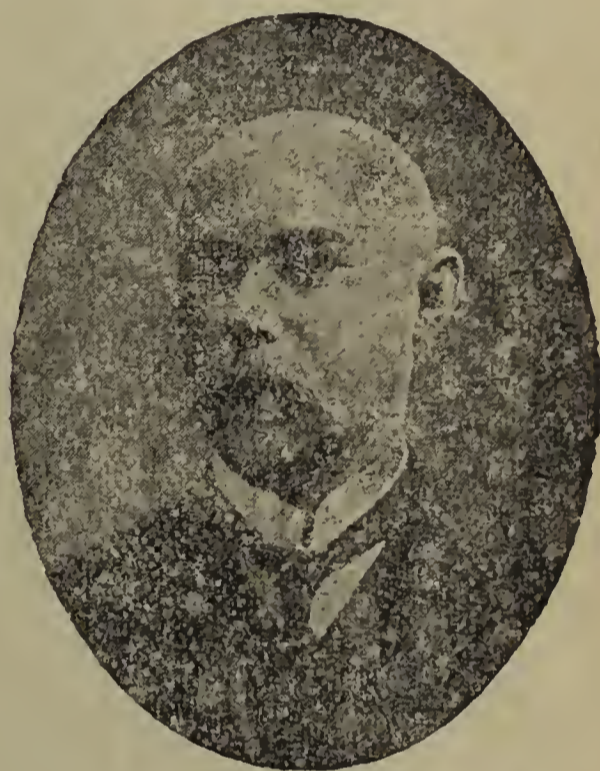
рюючи свою діяльність. Поруч Укр. Пед. Товариства належить згадка „Взаємній Помочі Учительській“, що під проводом меткого й здатного до всякої громадської посвяти Івана Ліщинського перевела організацію українського учительства, піднесла його до важного фактора культурно-громадського життя, не пропустила нагоди виступити в обороні українського учительства, липневим зїздом учительства виявила його організовану силу та через купно великого дому у Львові створила на будуче міцний осередок своєї організації.

Наше найстарше освітньо-культурне Товариство „Просвіта“ на протязі останнього року було приневолене всю свою енергію присвятити подвигненню своїх філій, читалень, взагалі організаційній роботі на полі загальної народньої освіти. Воєнне лихоліття привело до упадку народню освіту, понищило через воєнні ділання, заслання, арешти, переслідування, знищення читальняних будинок, бібліотек, маєтків (у Милованю, Угерцях і Грабівці) не тільки організаційні нитки, але й основу існування Товариства. До тогож стало неможливим збирати членські вкладки, а всі субвенції відпали. Мимо того „Просвіта“ під проводом свого вельми заслуженого голови Івана Кивелюка, що сам особисто — усунений з Виділу Краєвого і непринятий до судівництва — втратив підставу навіть прожитку, котрого до того всього постигло іще й родинне печастя, котрий був кілька разів арештований і депортований, котрий і тепер (жовтень 1921) карається в тюремних мурах, отже під проводом сього тяжко життєвими невзгодинами переслідуваного діяча віджила й обновила „Просвіта“. Не тільки не перервано видавничої діяльності, але її іще поширено й поглиблено, розпочато живу акцію за відновленням філій і читалень, в значній мірі впорядковано адміністрацію маєтностей, відсвятковано в грудні 1920 р. 52 роковини основання „Просвіти“, а з нагоди 60-ліття смерті Т. Шевченка розписано 10. лютого 1921 спеціальним Комітетом, створеним при „Просвіті“, всенародню складку на науково-популярне видавництво під назвою „Учітеся, брати мої!“, котра принесла суму понад півтора мільона марок. При Товаристві уконституувалася окрема Кураторія Фонду „Учітеся, брати мої!“, котра під проводом др. Івана Раковського розпочала вже свою діяльність.

Українські промисловці, купці й робітники згуртувалися в трьох організаціях („Міщанське Товариство“ під проводом Миколи Заячківського, „Зоря“ під проводом Юрка Сидорака і „Воля“). Всі ті організації, еднаючи свідомий або приходячий до повної національної

свідомости міський елемент, створили основу для дальшої розбудови українського життя в столиці краю.

Наші економічні інституції були приневолені в першу чергу гоїти рани, завдані їм війною і знищенням та заведенням на області Сх. Галичини безвартісної польської (маркової) валюти. Через пристосовання до австр. корон реляції по 70 за 100 (по 70 Мп. за 100 К.) зведено в нівець уділи й резервові фонди наших економічних інституцій. Мимо цього удару наші інституції видержали страшну кризу, в значній мірі зберігли своє майво, так що не тільки ні одна інституція не впала, але повстали ще й нові (головно спілки з обмеженою цоруюкою).

ІВАН КИВЕЛЮК.

Громадське життя в нашій країні не мало змоги не то розвиватися, але просто проявлятися на зверх. Єдиними звершніми проявами нашого життя були святочні обходи з приводу 80-літних уродин найстаршого провідника Галицької України — Юліана Романчука, опісля 60-літні роковини смерті Тараса Шевченка та 5-літні роковини смерті Івана Франка.

Юліан Романчук розпочав свою велику громадянську працю пів століття тому. Був він одним з перших народовців, належав до того дрібного гурта молодих людей, що під впливом Шевченкових творів розпочали добу відродження української нації у Східній Галичині. Національно-політична і культурна історія нашої країни та останнього пів століття тісно звязана з іменем Юл. Романчука. В 70-тих і 80-тих роках мин. століття не було ні одної роботи, за котру не брався би Ювлят. Він перший в 1879 р. розпочав освідом-

лювати народні маси в українським національним напрямку шляхом популярної преси, оснувавши тижневик „Батьківщина“. Він був теж постійним співробітником „Діла“, поміщуючи там на протязі 30 літ свої статті. Перші народні віча та основи першого політичного товариства „Народня Рада“ у Львові (в р. 1885) — це заслуга Юл. Романчука. Від 1883 р., коли Ювильят увійшов до галицького сойму, розпочалася його парламентарна діяльність, котра з молими перервами тривала аж до розвалу Австрії в 1918 р. Початок посольської діяль-

польської державности. Два роки пізніше Юл. Романчук зірвав з „новою ерою“ і перейшов до опозиції. Тимчасом в лоні українського громадянства відбувся значний процес в напрямку втягнення маси в чинну політичну роботу. Основана в 1890 р. радикальна партія кинула в маси нові суспільницькі кличі, котрі не лишилися без впливу на партію народовців. Коли згодом рад. партія розкололася, значна частина найдіяльніших її членів з др. Євгеном Левицьким, др. Вол. Охримовичем і Ів. Франком враз з народовцями створила в 1899 р.

ЮЛІАН РОМАНЧУК (в силі віку).

ности Юл. Романчука припав на переходову добу, коли наше громадянство було в стадії ідеологічної переоцінки, котра ясно виступила з хвилею відділювання на Галичину могутнього інтелекту Михайла Драгоманова. Юліан Романчук вправді вибився на чоло народовців, але його політика мусіла бути з природи річчю мало ясною. В р. 1890 наступила відома згода з Поляками, звана „новою ерою“, котра мало що принесла українському народові, а за те намагалася запрягти українську масу в хомут

нову, велику й могутню партію під назвою національно-демократичної, нині — народньої трудової. Тут найшовся Ювильят, котрий все ішов з молодими. Вибраний в 1907 р. до першого парламенту загального голосування, став головою „Українського Клубу“. Згодом уступив з політичного проводу (його місце заняв др. Кость Левицький), занявши місце віцепрезидента посольської палати. В р. 1918 дожив Юліан Романчук хвилі, яка певно не мріялася йому в молодечих снах, хвилі відбу-

дови української державности на землях Ярослава Осмомисла, Романа Вел. і короля Данила. Він то 10. листопада 1918 р. відбивав присягу від Державного Секретаріату, першого правительства Західно-Української Народньої Республіки.

Свято 80-літніх уродин Юл. Романчука обходила ціла наша країна. Відбувалися концерти в його честь, з яких найвеличавіший був у Львові, витали його старі й молоді без ріжвиці партій і суспільних угруповань. До редакції „Українського Вістника“ надійшло понад 150 привітів від уряду З. У. Н. Р., від представників наддніпрянського громадянства,

димир Бачинський. В парі з тим злучено все-народню збірку на фонд „Учітеся брати мої!“, котра — як вже згадано — дала понад півтора міліона марок.

Святкованню 80-літніх уродин Юл. Романчука присвячено лютий і першу половину марта, решту марта, квітень і май присвячено Шевченківським обходам. Під кінець мая (в днях 28. і 29.) обходжено вельми святочно українським Львовом 5-літні роковини смерти Івана Франка. Комітет для вшановання пам'яті Івана Франка дня 10. мая розписав складку на збудовання гробниці і виставлення пам'ятника Іванови Франкови. З жалем треба зазначити,

Посвячення гробниці ІВАНА ФРАНКА. (На переді стоять: Юліян Романчук, др. Володимир Охримович, Іван Кивелюк, др. Володимир Бачинський і Юліян Січанський).

від політичних партій, професійних союзів, культурних і економічних інституцій та поодиноких осіб.

Незвичайно величаво обходжено 60-літні роковини смерти Тараса Шевченка. Ювілейний Комітет під проводом др. Володимира Бачинського розвів широку акцію, яка вповні вдалася. Не було майже ні одної місцевости вкраю, в котрій невідбувся би концерт, академія, святочний вечір, виклад про життя і значіння Т. Шевченка або панахида. Можна сміло сказати, що ці Шевченківські обходи зачеркнули ширші круги, як це було в 1914 р. з приводу 100-літніх уродин Генія. Святочну промову на великім концерті у Львові виголосив др. Воло-

що тлінні останки найбільшого сина Галицької Землі були зложені у чужій випанятій гробниці. Найбільший робітник-кам'яяр, поет, повістяр, публіцист і учений, що весь свій вік віддав у жертву народові, навіть по смерті мусів бути „у наймах у сусідів“. Хоч як пізно це сталося, то вже 28. мая перенесено тлінні останки до власної гробниці на найкращім місці Личаківського цвинтаря, а другого дня (29. мая) відбулося посвячення гробниці при небувалім здвизі навода. Святочну промову виголосив арт. маляр Іван Труш. Біля могили Івана Франка зібралися непроглядні маси народа, школи, товариства, делегації, повівали синьо-жовті прапори; на могилі зложено безліч

віноків, з яких звернули на себе увагу: терновий вінок з китицею червоних маків від Української Галицької Армії і вінок з кільчастих дротів від інтернаціональної Армії У. Н. Р.

На протязі останнього року аж до закриття „Українського Вістника“ і репресій в звязку з університетською справою — значно віджило було партійне життя. По своїм силам і в рамках допустимих особливими відносинами на території Сх. Галичини рухалися всі партії. Партійний уклад у Сх. Галичині майже не змінився через війну, за виїмком появи більшевицького гурта. Українська народня трудова партія (давнійша національно-демократична), як до війни, так і тепер — мимо важких переходів і ударів — була найсильнішою і наймогутнішою. Крім партійних організацій вона фактично проводила і проводить майже усім культурним рухом і розпоряджає все таки міцною економічною організацією. Партія спирається головню не селянстві і заступає в першу чергу його інтереси, але в її організацію входить до 80% всієї української інтелігенції. Крім того трудова партія по однорічній перерві (після закриття „Діла“ в грудні 1918 р.) розпоряджала кількома пресовими органами, як: „Громадська Думка“, опісля „Українська Думка“, а вкінці „Український Вістник“ (найбільший український щоденник). Крім того в посіданню партії був популярний тижневик „Батьківщина“ і вкупі з Українським Народнім Об'єднанням Великої України теоретичний тижневик „Визволення“, а з провінціональних органів в руках партії був тижневик „Український Голос“ в Перемишлі. Сьогодні з всіх тих органів лишився тільки „Український Голос“. На початку червня (3. червня 1921 р.) відбувся зїзд мужів довіря трудової партії, в яким взяли участь всі визначніші діячі партії: б. соймові і парламентарні послы, члени Укр. Над Ради, редактори і партійні організатори. В правно-державному питанню зїзд заняв становище однозгідне зі становищем офіційного галицького представництва. Цей зїзд дав спромогу навязати пірвані подекуди організаційні нитки і відновити партійну організацію.

Друга що до своєї чисельности партія, українська радикальна партія, значно розчленована через створення др. Кирилом Трильовським в р. 1919 окремої селянсько-радикальної партії та через відступство кількох її помітних членів від національно-політичної ідеї, не могла виявити більшої діяльности. Робота радикальної партії була припинена не

тільки пануючим в Сх. Галичині режимом, але й недостачею партійного органу. Спроби відновити „Народ“, а опісля „Громадський Голос“ не увінчалися успіхом через категоричну відмову і послідовну заборону польської влади. Крім того великою перепоною у віднові живішого життя радикальної партії була недостача поважніших партійних діячів в столиці краю, у Львові. Всеж таки радикальна партія відбувала засідання своєї Головної Управи, на яких займалася організаційними справами та становищем до партійних і національно-політичних відступників.

Трета партія, — християнсько-суспільна, не маючи ні органу, ні не ведучи взагалі ніякої діяльности поза більш репрезентативного участю її членів в деяких політичних виступах, не находила опори серед мас. Зрештою, про це тяжко сказати щонебудь певне, бо від хвилі обсади Сх. Галичини польськими військами важко було увійти в безпосередню лучбу з масами що до партійних нюансів, а якраз христ. суспільна партія належить до таких партійних ніжностей.

Ці три партії творили один національний фронт, відбуваючи спільно Міжпартійні Зїзди, яких ексекутивною є Міжпартійна Рада. Досі відбулося таких Міжпартійних Зїздів два; перший в днях 3. і 4. червня 1921 р., а другий 3. вересня 1921. На цих зїздах докладно обговорено політичне положення внутрішнє і заграничне, просвячуючи головну увагу вирішенню правно-політичного становища Сх. Галичини згідно із засадою самоозначення народів. Перший Міжп. Зїзд висловився проти всякої польської або московської орієнтації, запротестував проти страшного режиму на Холмщині і Волині (проти переслідувань православної церкви, військової колонізації, сприявання української культурної і економічної організації, переслідування українських громадянських діячів, польонізації через школу і державну адміністрацію, та постановив увійти в близке порозуміння з політичними організаціями Холмщини і Волині); дальше висловився за зменшення політичної еміграції, вівав до несення помочі наддніпрянському козацтву і урядництву в польських таборах і еміграційних „геттах“, одобрило становище „Українського Студентського Союзу“ в університетській справі, запротестував проти погноблення українського шкільництва і вказав на страшний санітарний стан в краю та вівав до самочинної його поправи. Крім того Міжп. Зїзд звернув увагу на незавидне становище української преси через повне позбавлення сво-

оди слова. Вкінці Зїзд піддав критиці повне нехання з боку існуючої влади суспільної опіки над українським населенням та за-протестував проти колонізації Сх. Галичини польським елементом, спровадженням з поза меж нашої країни.

Другий Міжпартійний Зїзд, що — як перший — визначався повною однозгідністю думок, повним єднанням у всіх засадничих справах, крім політичного моменту міжнароднього характеру займався справою переведення нового адміністраційного поділу Сх. Галичини польською владою („воєвідства“), покликанням урядовців-Українців до служби у польським війську і університетською справою. У всіх цих справах ухвалено протестуючі резолюції. Крім того Зїзд постановив оголосити загальне національне оподаткування на українські національно-культурні потреби.

Поза рамками українського національного обєднання лишилася українська соціально-демократична партія, котра ще в марті 1920 р. виступила із Укр. Нац. Ради без подання причин і від того часу мимо всіх заходів відмовлялася постійно простувати одним шляхом з українськими національними партіями „з засадничих і тактичних причин“. Соціально-демократична партія, здобувшись на власний щоденник „Вперед“ і маючи сяку-таку змогу проводити організаційну роботу, помітно зміцнила свої ряди і навязала по містах організаційні звязки. Одначе вона до тепер не виявила твердої політичної орієнтації. Від національного становища, яке вона нераз заступала і обороняла на рівні з іншими українськими партіями, вона переходила на чисто соціальний ґрунт („боротьба клас“), від однозгідности з українськими національними партіями Сх. Галичини що до осягнення національного ідеалу перекидалася вона на концепцію С. Петлюри (відбудова української державности при помочі Польщі), а звідсіль до оборони Радянської України і існуючого там ладу. Розуміється, що ніхто не повинен різко виступати проти того, що укр. соц. демократія Сх. Галичини все таки уважає Радянську Україну за основу української державности, за підставу до дальшої розбудови тієї державности, та прикро вражає недостача критичної думки, чи неохота критикувати страшний режим, який завела К. П. Б. У. (Комуністична Партія більшовиків України) на Великій Україні. Під тим оглядом галицькі соц. демократи різко розходяться з наддніпрянськими соц. демократами, з котрими були в р. 1919 поєдналися в одну всеукраїнську партію.

На області Східної Галичини існує іще Комуністична Партія Східної Галичини, котрої органом є „Наша Правда“ у Відні. Та ця партія, зложена з частини наймолодшого покоління, головно з осібників, котрі на власні очі не бачили іще комуністичного устрою, поки-що проявляє свою діяльність тільки підпольною пропагандою своїх ідей, одначе її існування помітно дається відчувати.

Крім цих партій, побудованих включно з соц. демократичною на українських основах (з виїмкою Комуністичної Партії Східної Галичини, котра негує національну підставу і є збудована на територіальнім підкладі), треба згадати іще т. зв. русофільську або москвофільську партію, що сама називає себе „руско-народною партією“. Розвал Росії та відродження українського народу до національного і державного життя в значній мірі причинилися до безпредметовости тієї партії. Значна частина її визнавців перейшла в український табор, друга зайняла позицію якоїсь особлившої польонофільської русскости (Ів. Лісковацький о. Костецький), а третя група молодих, обстоючи єдність з російським (московським) народом, від часу до часу проявляє симпатії до українства. Одначе мимо тієї загально русскости, яку проповідує „русская народная партія“ під ідейним проводом молодих, що в своїх руках мають оба партійні органи („Русь“ — по московськи і „Воля Народа“ — в народній мові етимологією), — не слідно надто великого зближення з російською культурою хочби в справі правопису. „Русско-народная партія“ до нинішнього дня не прийняла нової російської фонетики, а деякі спроби під тим оглядом покінчилися невдачею. В один час помітна була серед провідників молодих охота зблизитися до українства, одначе після повороту з Росії др. М. Глушкевича наступило деяке остудження. Все таки в лоні групи молодих відбувається якась ферментація, переоцінка цінностей, як в питанню національним, так і державно-правним. В маю 1921 р. відбувся у Львові зїзд мужів довіря цієї партії і в справі розвязки східно-галицького питання заняв українську точку погляду.

Ось так в найзагальнішій парсії представлялись би внутрішні відносини у Східній Галичині. А тепер годиться іще звернути увагу на справу Східної Галичини — як питання міжнароднього характеру.

В жовтні 1920 р., коли в Ризі йшли переговори між Польщею і Совітською Федерацією про заключення мира і поведення граничної лінії, явилася там делегація Укр. Нац.

Ради під проводом д-ра Костя Левицького і 7. жовтня передала президії конференції протест, зазначуючи, що вона не зголосилася до участі в мирових нарадах, бо ні Польща, ні Східна Росія з Радянською Україною не є управнені до розв'язки правно-державного становища Східної Галичини. Проти того, що совітська делегація під польським натиском згодилася прийняти таку демаркаційну лінію, на основі котрої Східна Галичина знайшлася по польським боці, — галицька делегація заложила протест, відмовляючи кому небудь права розпоряджатися територією Східної Галичини. Як небудь рішення в східно-галицькій справі, підприняте без згоди Укр. Нац. Ради Східної Галичини, а через те й без згоди українського населення, являється знасилуванням права про самоозначення народів і тому не може воно мати ніякого значіння.

Від того часу справа Східної Галичини на якийсь час притихла на міжнародній арені. Та президент Укр. Нац. Ради Східної Галичини і його уряд ре заведбували тої справи. В численних нотах до держав антанти і скаргах та представленнях до Союзу Народів представляли вони відносно у Східній Галичині та домагалися покінчення із станом непевности через вирішення східно-галицького питання згідно з домаганнями населення та правом про самоозначення народів. Крім того наші земляки в Зєднених Державах Північної Америки та в Канаді не тільки безпосередньо інтервенювали у своїх урядів, ургуючи в справі попертя для державних справ своєї старої батьківщини, але в численних меморіялах і телеграмах звертали увагу держав антанти на аномальний стан, в яким знаходиться Східна Галичина. Також москвофільські організації вносили відповідні протести. Це все привело Секретаріат Союзу Народів виготовити меморіал для Ради Союзу з представленням стану східно-галицької справи. В тім меморіялі Секретаріат Союзу Народів стверджує ось що: „В договорі, підписанім в Сан-Жермен (ст. 91) Австрія зрезигнувала з усіх своїх прав до Східної Галичини в користь союзних і заприятельних держав. Польща згідно з рішенням Найвищої Ради була уповажнена зайняти Галичину по Збруч, причім це уповажнення „не пересуджувало в нічім рішення, яке мала видати пізніше Найвища Рада в справі політичного статуту Галичини“. Іншим рішенням з 11. липня 1919 р. Найвища Рада уповажнила польський уряд „установити цивільну адміністрацію у Східній Галичині після заключення із союзними і заприятельними державами умови, якої постанови мали забезпечити цій країні

автономію“. Проект автономії, який мав надати Східній Галичині автономію під польським мандатом на 25 літ, понехано з кінцем грудня. Від цього часу Східна Галичина фактично знаходиться в ставі окупації. До союзних і заприятельних держав належить взяти під увагу документи в справі долі мешканців цього краю, бо ці мешканці не користають навіть з прав меншости, які їм забезпечено би, колиб вони належали до польської республіки. Рада Союзу Народів безумовно зверне увагу союзних і заприятельних держав або Раді Амбасадорів, де ці уряди є репрезентовані, на документи, які їй надіслано.“

В наслідок внесених меморіялів і скарг та представлення Секретаріату занялася справою Східної Галичини Рада Союзу Народів на своїм засіданні 23. лютого 1921 р. Реферував цю справу президент Гіманс. Після довгих нарад Рада прийняла одноголосно отсі ухвали:

I. Постанови мирового договору про права національних меншостей в Польщі не можуть бути приноровлені до Східної Галичини, бо вона лежить поза межами польської держави;

II. Постанови про виконання мандатів і про контролю Союзу Народів над мандатарями не можуть бути приноровлені до Польщі, бо Польща не одержала мандату адмініструвати Східною Галичиною;

III. Не можна також в цім випадку приноровити приписів гагської конвенції, бо в часі коли заключувано конвенцію, Польща не істнувала ще як держава;

IV. Польща є тільки фактичним військовим окупантом Східної Галичини, над якою суверенна влада належить до держав антанти (ст. 91 договору в Сан-Жермен).

Супроти цього Рада Союзу Народів постановила предложені їй постуляти в справі правного становища Галичини і пануючих в цій країні відносно відступити Раді Амбасадорів.

Генеральний Секретар Союзу Народів виготовив свій меморіал Раді Союзу Народів 26. січня 1921 р. Місяць пізніше — дня 23. лютого наступила подана в горі ухвала Ради Союзу Народів що до правного становища Східної Галичини, а другого дня представник Бельгії Гіманс зложив Раді ще окремий звіт про положення населення Східної Галичини. Гіманс, покликавши на безліч зажалень, які приходять до Союзу Народів від українських організацій і представництва, спивився головню на тім, що повинен зробити Союз Народів. „Коли для ствердження правного положення Східної Галичини, — говорив він — що тепер

ктично знаходиться під польською військовою окупацією, заглянемо до трактату, підписаного в Сан-Жермені, то в арт. 91 читаємо, що Австрія переказує всі свої права до тої провінції головним союзним і заприятельним державам, котрі пізніше мають рішити про її долю. Ізза недостатчі формального і означеного мандату Польща — за згодою головних союзних і заприятельних держав — заняла і далше окупує західну Галичину. Отже до тих держав, що виконують тимчасову суверенну владу над тією територією, належить перевірка всяких зазначень в роді тих, котрі до нас спрямовано, як також витягнення із них всяких практичних заключень, які видадуться їм вказаними. Нашим обовязком є отже передати їм документи, котрі піддержали. Ми повинні на повищі документи вернути увагу головних держав, що підписали трактат в Сан-Жермені. Найкращим до того способом, буде переказати „dossier“ Конференції Амбасадорів, в котрій є репрезентовані ті держави, як також закомунікувати наш звіт і нашу резолюцію урядам тих держав, як також польському урядові.“

Місяць пізніше (29. марта 1921) Секретаріат Союзу Народів справді переслав голові Конференції Амбасадорів Юліянови Камбонови „dossier“ в справі Східної Галичини з окремою вотою.

Згодом (в квітні 1921) Секретаріат Союзу Народів видав окремою публікацією письмо президента Укр. Нац. Ради Східної Галичини, др. Євгена Петрушевича, в котрім міститься подяка Раді Союзу Народів за її рішення в справі означення правного становища Східної Галичини.

Президент Укр. Нац. Ради Східної Галичини др. Євген Петрушевич відкликувався на кожду подію в краю і робив дорогою нот відповідні представлення державам антанті, домагаючись вирішення правно-державного становища Східної Галичини і повернення в краю правного стану. Одначе ці всі представлення находили невелике зрозуміння в урядів великих держав, завятих своїми власними справами. Аж 6. липня в англійській палаті громад лорд Сесіль поставив запит до прем'єра Льюйда Джорджа, а саме, щоби він выяснив: 1) який є тепер правний стан Східної Галичини? 2) до якого міжнароднього тіла належить тепер ця справа? 3) чи зроблено яку спробу, щоби запевнити вислів волі населення цього краю в будучім вирішенню його долі згідно зі становищем, заявленим 25. червня 1919 р.? і 4) чи правдиві є донесення, що Поляки творять там свої колонії? У відповідь на це з місця заявив Льюйд Джордж, що Східна

Галичина є тепер під військовою окупацією Поляків силою постанови Мирової Конференції з 25. червня 1919 р.; що її окончна належність досі ще не вирішена, одначе арт. 91 Сан-Жерменського мирового договору переносять права Австрії під розпорядність держав-коаліції, отже Найвища Рада Мирової Конференції є компетентним до того тілом, щоби виконати це рішення; що досі ще не підприято заходів задля запевнення волі населення цього краю при поладнанню справи Східної Галичини — згідно з політикою, заявленою 25. червня 1919 р. і що правдиві є донесення, що Поляки приміщують свої колонії на території Східної Галичини.

З цього входить, що Англія рахує Східну Галичину окремим від Польщі організмом. Так само ставляться до цієї справи і Зєдипені Держави Північної Америки, що видно хочби із закону про обмеження іміграції до Зєдинених Держав. Число імігрантів окремо визначено з Польщі, а окремо із Сх. Галичини (з Польщі 20.019, з Східної Галичини 5781), причім додано до того таке урядове пояснення: „На основі договору в Сан-Жермені Австрія втратила Східну Галичину, яка досі не приділена до ніякої держави“. З цього видно, що Америка стоїть на становищі окремішности Східної Галичини.

Та мимо цього Найвища Рада не полагоджувала справи Східної Галичини, в котрій далше панував аномальний стан, незабезпечений правними відносинами. Це приневолило президента др. Євг. Петрушевича безвипинно пригадувати державам антанті болюче східно-галицьке питання. В межичасі для улєкшення вирішення тої справи уряд през. Петрушевича випрацював проєкт конституції для Східної Галичини, який розіслано урядам держав антанті. На основі цього проєкту Східна Галичина малаб бути неутралізованою республікою на взір Швайцарії. Всі три народи, що заселяють Східну Галичину, отже Українці, Поляки і Жиди малиб бути державними націями. Мовами державних урядів малиб бути всі три мови, а кождий урядник був би обовязаний знати що найменше дві з тих мов. Внутрішньою урядовою мовою булаб українська мова. Всі горожане республіки посідалиб однакові права. Законодавчим органом Галицької Республіки булаб Державна Рада, вибрана на основі загального, рівного, безпосереднього, тайного і пропорціонального виборчого права. Державна Рада малаб президента і трьох віцепрезидентів, з котрих один мусів би бути Поляком, а один Жидом. Проєкт конституції Галицької Республіки обіймає всі конституційні свободи та предвєджує перехідні постанови

Також приватною дорогою роблено старання, щоби прискіпити полагоду справи Сх. Галичини. Дня 14. липня французський президент міністрів Бріян прийняв на авдієнції митр. др. Андрія Шептицького і прирік, що аліанти вирішать в короткім часі справу Східної Галичини згідно з голошеними ними кличами.

Всеж таки справа не рушила з місця. Від часу ухвалення лютових резолюцій Радою Союза Народів два рази збиралася Найвища Рада, з кінцем квітня і в першій половині серпня. Та квітневе зібрання Найвищої Ради було присвячене питанню німецьких відшкодовань, а серпневе справі Горішнього Шлеська. Ці справи відсунули галицьке питання на дальший плян. І знову треба було пригадувати державам антанти, що справа Східної Галичини невирішена, що вона знаходиться у важкім положенню. Під цим оглядом багато причинилися до актуальности східно-галицької справи наші заморські брати, особливо горожане Канади. Вони спричинили, що дня 13. вересня порушено справу Східної Галичини на Зборі Союза Народів. Дня 10. вересня прибула до Женеви делегація Української Нац. Ради, зложена з др. Костя Левицького, др. Степана Витвицького і о. Йосафата Жана, котра зі свого боку поробила відповідні заходи у представників світових держав. Порушив галицьку справу на Зборі Союза Народів делегат Канади Догерті. Згадавши, що цею справою займалася вже Рада Союза Народів в лютім та що мимо того доля Східної Галичини ще невирішена, говорив він: „Підношу цю справу тільки тому, щоби звернути увагу на факт, що населення Східної Галичини дожидає нетерпеливо рішення. Не мені, ані Зборови Союза Народів пересуджувати саму справу. Рада ступила на одиноко можливий шлях. Але дозволю собі піддати увазі цього Збору, щоби ми висловили бажання, аби рішення в тій справі було прискорене. Коли населення підносить ті домагання, — я не висказую свого погляду, чи вони узасаднені, чи ні, — то воно без сумніву має право, щоби його вислухано і щоби покликаним трибуналом було видане рішення. А ми — здається — не виставимо себе на притику, коли дозволимо собі висловити бажання, щоби те рішення прийшло скоро. Я почуваю себе спонуканим підняти ту справу з приводу факту, що в нашій канадській країні серед населення маємо велике число Українців, які разом з нами збудували канадійську державу, яких ми шануємо як цінних горожан і які дають нам запоруку їх дальшої допомоги для того краю. Почуваю своїм обовязком підняти цю справу й тому, що Українці звернулися до

канадійського правительства, щоби воно звернуло увагу на факт, що їх брати у своїй вітчизні нетерпляче дожидають вирішення питання про їх національне і політичне становище“. Два дні пізнійше (15. вересня) голова канадійської делегації постановив на Зборі Союза Народів отсе внесення: „Збір Союза Народів висловлює бажання, щоби Рада Союза Народів звернула увагу Найвищої Ради на потребу означити в близькій будучности політичне становище Східної Галичини“. Це внесення передано без дискусії ініціативній комісії, котра його ухвалила і відіслала до політичної комісії. Дня 22. вересня відбулася широка дискусія над цим внесенням. Представники ріжних держав висловлювалися в східно-галицькій справі. Найрішучійше і найгорячіше попірав його лорд Роберт Сесіль, делегат полудневої Африки, вказуючи, що справа Східної Галичини є великої ваги, що вона є справою мира. Після довгої дискусії політична комісія без жадного сиротиву з боку хочби одного делегата ухвалила таке внесення: „Збір Союза Народів висловлює бажання, щоби Рада Союза Народів звернула увагу головних союзних і заприятнених держав на потребу управиливити в близькій будучности правне становище Східної Галичини“. Це внесення одноголосно прийняв 27. вересня 1921 р. повний Збір Союза Народів, а дня 2. жовтня 1921 р. граф Іші, президент Ради Союза Народів, із відповідною нототою переслав його урядам головних держав антанти, а саме: Англії, Франції, Італії, Японії і Зєдинених Держав Північної Америки.

Становище міжнародних чинників до справи Сх. Галичини привело польський уряд, котрий зовсім не виявляв охоти заставлятися над цею справою, поробити кроки, щоби зльокалізувати це питання, як внутрішню справу Польщі. Вже 28. серпня 1921 р. польський міністер закордонних справ Конст. Скірмунт звернувся до одного із старших українських діячів, щоби той посередничив в навязанню переговорів із урядом през. Петрушевича, котрого до тепер польський уряд не признавав ніяким чином, Мін. Скірмунт зазначив, що польське правительство є готове так уладнати справи у Сх. Галичині, щоби українське населення бачило свій власний інтерес в приналежности до Польщі. Одначе през. Петрушевич взагалі відмовився від переговорів з Польщею, зазначуючи, що справа Сх. Галичини є міжнародньою справою, що сувереном Сх. Галичини є держави антанти і галицький уряд може мати до діла тільки зі своїм сувереном. Та ра цім не покінчилися польські заходи. Зараз після передання державам антан-

ти резолюції Союзу Народів з 27. вересня, французський уряд через свого амбасадора звернувся з нотою до польського уряду, вказуючи, що рішення Збору Союзу Народів не виключує можливості офіційної інтервенції з боку альянтів в справі Сх. Галичини, щоби там повернути порядок та стан законности. Тому французський уряд радить Польщі не дожидатися інтервенції альянтів, але вже наперед дати Сх. Галичіві що найменшу таку автономію, яку виготовлено для Виленщини. Наслідком цієї поради в польських урядових колах розпочато горячкові приготування для виготовлення польського урядового проекту Сх. Галичини. Як має виглядати проект автономії польського уряду, поки-що невідомо. За те відомий нам проект автономії Сх. Галичини польської партії соціалістичної (П. П. С.), виготовлений пос. Недзялковским. Щоби для грядучих поколінь лишити зразок, як мав би виглядати польський соціалістичний проект автономії, спинимось над його точками. Отже на основі цього проекту в склад автономної Сх. Галичини малиб увійти два воєвідства — Галицьке і Подільське (на основі нового адміністративного поділу, внесенного в пол. соймі), в котрі увійшлиб отсі повіти: Березани, Бібрка, Богородчани, Борщів, Броди, Бучач, Городенка, Городок, Гусятин, Доляна, східні громади дрогобицького повіту, Жидачів, Жовква, Заліщики, Збараж, Зборів, Золочів, Калущ, Камінка стр., Коломия, Косів, Львів місто, Львів повіт, Надвірна, Перемишляни, Печеніжин, Підгайці, Рава руська, Радехів, Рогатин, Рудки, Скалат, Сколе, Снятин, Сокаль, Станиславів, Стрий, Тереховля, Тернопіль, Товмач, Турка, Чортків, — разом 42. 532 км², 4, 074.261 душ населення. Таким чином із сутоукраїнської території польський соціаліст без обиняків відкрояв до Польщі отсі повіти: Дрогобич, Ліско, Мостиска, Перемишль, Самбір, Сянік, Старий Самбір, Чесанів. Яворів і Ярослав, не говорячи вже про західні громади березівського повіту зах. громади горлицького пов., зах. громади грибівського пов., зах. громади кросненського пов., деякі громади Нового Санча і Ясла.

Але вертаймо дальше до проекту. Отже мешканці Сх. Галичині, котрі через таке покраяння Сх. Галичини і загарбання цілого нафтового басейну були би вже польськими горожанами, мали би всі горожанські права, т. зв. брали би участь у виборах до варшавського сойму. Для потреб автономічного законодавства і контролі автономічної адміністрації існував би окремих крайвий сойм. В обсяг автономічного законодавства входилиб справи: язикові, віроісповідні (за виїмком тих, які до-

тикають закордонної політики, шкільні, освітні, льокальної адміністрації, організаційного поділу Сх. Галичини, організації адміністраційних, автономічних, повітових і громадських урядів, поліційні справи, публичних робіт, суспільної опіки, льокальних залізниць, електричної та моторової комунікації, рільництво, за виїмком основної земельної реформи, боротьба з лихвою та спекуляцією, піддержка кооператив та загалом економічного життя. Сх. Галичина — як автономічна територія, мало би власний бюджет і краєві фінанси, до яких впливали би певні означені податки і доходи з означених жерел. Начальна адміністрація автономної території складалась би з державного підсекретаря (віцеміністра) для справ Сх. Галичини і представника центрального Уряду (намісника), і Краєвої Ради вибраної крайвим сеймом пропорціональним голосуванням. Права польської меншости на всіх полях публичного життя були би забезпечені рядом подрібних приписів. Урядовими мовами булиб польська й українська рівнорядно. Ніякий заком крайвого сойму, ніякий крок автономічних урядів не міг би в нічому нарушувати конституції Польщі та загалом державних законів.

Так виглядає польська соціалістична автономія. Але й проти такої автономії звернулися всі східно-галицькі Поляки, а між ними й східно-галицькі польські соціалісти, погрожуючи силою здержати введення якоїб то не було автономії. Розуміється, що корінне (українське) населення Сх. Галичини спокійно вижидає вирішення долі своєї країни на міжнародній арені.

IV. Велика Україна.

Україна рос. кольовію. — Більшевики і укр. національне питання. — Економічна політика. — Укр. село і розвязка земельної справи. — Робітництво. — Радянський устрій і комуніст. режим. — Духова культура. — Українізація церкви. — Більшевицький режим і насел. України.

Осіню 1920 р. червона армія, зліквідувавши Врангля, Петлюру, Балаховича й Перемикіна, втретє заняла цілу українську територію (за виїмком земель, що найшлися під польською і чеською владою). Серед українського громадянства зроджувалися надії, щоби большевики все таки дечого навчилися в хуртовині війни, що вони, позбувшись своїх порогів, инакше будуть ставитися до української справи, що вони тепер визнають повну державну й національну незалежність України — розуміється — в рамках радянського устрою. Та сталося якраз навпаки. Захопивши всю українську територію, большевики перш

усього перевели в грудні 1920 р. злуку України з Росією. На основі цієї злуки Україна в дійсності стала російською колонією з деякою автономією. До компетенції російського уряду увійшли справи війська, флоту, фінансів, залізниць, пошти і телеграфів, зовнішньої торгівлі, праці й народного господарства; за урядом України залишилися справи судівництва, внутрішньої адміністрації, справи здоровля, харчеві, освіта, земельні і закордонна політика. Однак і справи, що залишилися за урядом України, є залежні від загального напрямку російської політики. Цей договір про злуку ратифікував зимою 1921 р. всеукраїн. з'їзд рад у Харкові. Критика цього трактату з боку Авдієнка, члена У. К. П. (Української Комуністичної Партії) викликала погрози з боку Хр. Раковського.

Українське національне питання вважають більшевики дрібно-буржуазним, протиреволуційним і назадницьким. Українська мова є тільки толерована в публичних урядах. Звичайно в урядах — за виїмком дрібних містечок, де урядовцями є самі Українці. — уживається російської мови — як „общепонятной“ (загально зрозумілої), Зрештою, що до уживання мов в урядах є декрет В. У. Ц. В. К. (Всеукраїнського центрального виконавчого Комітету) з 1919 р. про рівноправність обох мов (російської й української) на Україні, а зовсім зрозуміло, що більшевицькі урядовці (здебільшого Москалі або Жиди) воліють послуговуватися російською мовою, як учитися української. Часами більшевицька влада навіть наказує послуговуватися українською мовою (як нпр. в кінці 1919 р. Народній Комісаріят юстиції в Харкові), однак совітські урядовці не слухають таких наказів. Дуже часто за українську мову, котра вважається признакою туги та утаєного змагання до самостійности, переслідується, так що прилюдно мало хто відважується говорити по українськи. Російські більшевики проводять на Україні таку саму русифікаційну політику, як це діялося за царських часів. Русифікаційною установою є перш усього червона армія, а опісля всі спільні, а в суті річи тільки виключно російські комісаріати (міністерства). Відношення більшевиків до України й українства найкраще характеризує організація самої пануючої партії. Її основою є Р. К. П. (Російська Комуністична Партія). Російські комуністи дозволяють на існування окремих комуністичних партій чи секцій. На території Совітської Федерації є окрема комуністична партія польська, литовська, жидівська і т. д., але для України існує тільки урядова К. П. Б. У. (Комуністична Партія

більшевиків України), т. зн. російська комуністична партія, побудована на територіальній основі. У. К. П. (Українська Комуністична Партія) котра обстоює незалежність Радянської України, є переслідувана більшевицьким урядом, а що найбільше толерована. Так українська партія боротьбістів (лівих соц. революціонерів) котра теж стоїть на більшевицькій основі, але що вона обстоювала самостійність Радянської України, то її люто переслідувано, аж поки вона не розв'язалася і не перейшла до К. П. Б. У.

В економічній політиці більшевики супроти України опираються виключно на економічні інтереси Росії. З України вивозиться в Росію під ріжними претекстами і шумними кличками все, що має яку-небудь цінність, отже: харчові продукти (для прохарчовання російського пролетаріату), машини (для електрифікації Росії), сирівці (для російських фабрик), кращі паровози, вагони зарековані у „буржуазії“ „излишки“ (зайвішки), як: золото, срібло, вартісна валюта дорожочинности, одяг і т. п. Таким чином все, що можна було заграбити на Україні, поманувало в Росію. В заміну за це Україна не одержує від Росії нічого за виїмком червоної армії на прогодовання і карні експедиції, чрезовичайок, хлібних реквизицій і т. п. Зрештою бідна Росія, голодна й винищена, нічого й не може дати Україні.

Більшевицька влада має однак одну велику заслугу перед українським народом. Вона зашарила велику земельну власність (московську і польську) і тим дала змогу українському селянству прийти в посідання землі. Інша річ, що тут більшевики тільки кинули ключ, а вже самі селяне добули землю. Не обійшлося при тім без великих шкід для народного господарства. Через знищення економії з їх живим і мертвим інвентарем та зразковими рільничими культурами і рільничим промислом (головно цукроварень) наступала значна відсталість господарської культури. Та цим більшевики не досягнули нічого задля проведення своєї соціалізаційної політики на Україні. Землю взяв кождий, хто був в даній хвили сильніший і посідав сякий-такий інвентар, а майже усе українське селянство виступило проти всяких соціалізаційних спроб. Для здійснення своїх замірів більшевики постановили розбити, розслоїти село і направити бідних, безземельних непосідаючих проти посідаючих. Із безземельних і бідняків потворили вони т. зв. Комнезами (комітети неможливих), котрих обов'язком є обняти сільську адміністрацію, щіювати і тероризувати посідаючих. В дальшій процесі село почало ставати більш однорідним. Сільські дуки (звані на Вел. Україні

кулаками або куркулями) добровільно або зі страху перед переслідуваннями відступили малоземельним або безземельним надмір своєї землі. Таким чином в селянській верстві Великої України наступило майже соціальне вирівнання. Селянська маса в цілості стала власницькою і як така заняла негативне становище до більшовицької влади, котра тільки грабила селян, а їм в заміну нічого не давала. Комнезами стали з того часу прибіжками тільки ледачих елементів, сільських лінтяїв і дармоїдів, котрих обов'язком стало виконувати шпіонажу в користь більшовицької влади.

Селянська маса, ставши власницькою, не тільки звернулася проти соціалізаційних (спільницьких) замислів більшовиків, але взагалі проти їхньої політики. І того негативного становища не могла ніяким чином зломити більшовицька влада. Навпаки, весною 1921 р. більшовики були приневолені відступити від своєї програми і піти на уступки перед селянами. Вони були примушені закріпити приватне користування землею за селянами на 9 літ, замінити тзв. розверстку (розкладку) на натуральний податок та лишити селянам свободу розпоряджатися довільно тими останками рілньничих продуктів, котрі залишаться після зложення натурального податку. В зв'язку з цим намагаються більшовики задля припинення спекуляції відновити знищену ними кооперацію, котра була величезної ваги економічним і культурним чинником України.

Що до інших суспільних верств, то вони знаходяться в незавидному положенні. Робітництво розпорошилося. Одна його частина повернула на село, обзавелася там ським-таким господарством і не думає вертати до знищених фабрик, ані до голодних міст; друга частина, що колись була засібнішою (посідала власні дома біля фабрик), залишилася при фабриках, однак там віддається вона головно такій дрібній праці, щоби свої витвори (як ножі, різакі, запальнички то-що) могли негайно вимінювати за сільські продукти; третя частина віддалася спекуляції і вже придбала деяке майно, а через те перестала бути складовим елементом пролетаріату, але перейшла на становище посідаючої (дрібно-власницької) верстви; четверта частина пішла на більшовицьких урядників.

На цій то частині колишнього робітництва спирається радянська влада. В своїй основі, по своєму плану радянська влада являється найбільш поступовою і демократичною. Полягає вона на тім, що вся влада, починаючи від села, а кінчаючи на державі — повинна спочивати в руках сільських, волос-

них (громадських), повітових, губерніяльних та державних рад, вибраних населенням відпоручників (послів). Ці ради повинні збиратися періодично на основі нових виборів за кожним разом для нарад над біжучими громадськими справами. Постійну владу виконують вони через вибрані з поміж себе виконуючі комітети (виділи). Однак на ділі радянської влади на Вел. Україні нема, згядно вона є, але фальшована. Владу на Вел. Україні виконує горстка комуністів, звичайно чужинців або перевертнів. Вибори до рад відбуваються під терором, так що всюди мусить вийти комуністична більшість. Український селянин є безсильний перед могутністю чрезвычайок й тюрем. Ніякої рівності нема, ані загального голосовання. Одного відпоручника до рад вибирав 1.000 червоноармійців, або 10.000 робітників, або 250.000 селян. Тому то звичайно вибраними є чужинці (Москалі, Жиди), котрі знаходяться в червоній армії, в совітській бюрократії і серед напливового робітництва. На сьогорічній всеукраїнській зїзді рад на 1.200 відпоручників селяне мали всього 375 представників. Всі ухвали і вибори до виконавчих комітетів відбуваються на основі внесків комуністичної партії, так що приява інших, некомуністичних відпоручників є тільки декораційною, бо вони й так не можуть мати ніякого голосу. Через те й склад радянського уряду є виключно комуністичний. До цього уряду належать: Раковський, голова Ради Народніх Комісарів і комісар закордонних справ, — Кон, комісар внутрішніх справ, — Гринько, ком. освіти, — Гуревич, ком. здоров'я, — Мануїльський, ком. земельних справ, — Владіміров, ком. внутрішнього торгу, — Скрипник, ком. інспекції, — Корніїв, ком. забезпечення, — Терлецький, ком. юстиції, — Фрунзе, ком. праці. Члени президії (виконавчий комітет): Раковський, Петровський, Мануїльський, Чубар, Лебідь, Кон, Затонський, Полоз, Іванів, Єрмошенко, Антонов, Терлецький і Кабаненко.

Господарка більшовиків, котрі обіцявали кожній людині створити найкращі умовини праці і прожитку, довела до повної руїни господарського життя. Знищено в значній мірі рілньництво через різні соціалізаційні експерименти, а зовсім знищено торгівлю, промисловість, кооперацію та транспортні засоби (залізниця), а нового нічого не витворено. Що було готове, нагромаджене цілими десятиліттями, те зужито, розграблено, зруйновано, — і на тім мусіли спинитися більшовицькі експерименти. Між селом і містом урвався зв'язок. Селянин не має необхідних засобів до життя і господарювання (нафти, соли, коси, серпа,

плуга), а міський мешканець одягу та хліба. Більшевицькі гроші втратили всяку вартість і за них мало що або ніщо не можна вже набути. Кождий, хто мав щось до позбуття, то тільки в дорозі виміни за реальну вартість. У фабриках знищено машини, недостача хліба для робітників, а палива для фабрик не дозволяє приступити до урухомлення промислу.

Серед таких умов людське життя зійшло до звіринного животіння. Заробітків нема, вартість гроша упала до зера, держава оплачує своїх робітників якнайгірше. На найскромніший місячний прожиток треба соток тисяч, а їх нема. Через те всі випродують останки своїх річей, але й тому вже прийшов край. Інші спритніші помагають собі спекуляцією, котра мимо дуже важких переслідувань прибрала кольосальні розміри. Правда, більшевики створили безплатні захисти для дітей, розпорядилися, що безплатним має бути лічення, безплатні голярні, безплатні помешкання, та це все лишається тільки безплатною мрією, коли нема ліків, харчів, одягу, обуви, палива і так далше.

Не світло представляється на Великій Україні і стан духової культури. Народня школа, т. зв. єдина трудова школа, оперта за американськими зразками на комбінації теоретичного навчання з практичними заняттями, не сповнює свого завдання через знищення шкільних будинків, недостачу підручників, а навіть звичайних приборів до писання. Учительство по більшій часті сидить в концетраційних таборах за „контрреволюцію“, а зрештою воно так лихо матеріально ситуоване, що нема ніякої змоги сповнювати свої обовязки. Те саме можна сказати і про середню школу і про позашкільну освіту. Зреформовані інститути вищої освіти (університети) поставлені в дуже вужденне становище під духовим і матеріальним оглядом. Професори й студенти замість віддаватися науці, увесь час приневолені перш усього роздобувати для себе поживу. Багато говорить про українізацію школи. Важко про те сказати щось певного, але всі біженці з Радянської України однозгідно стверджують, що українізація вправді існує, але більше на папері. Не тільки не друкується ніяких українських підручників, але давні підручники, видані за часів Центр. Ради й Гетьманщини, десь зникли. Також не появляються нові книжкові видавня. В Українській Академії Наук десятки наукових творів приготовлено до друку, одначе вони не можуть побачити денного світла через недостачу паперу і матеріальних засобів. Всеукраїнське державне видавництво від часу до часу випустить який-

небудь літературний твір в дуже обмеженій кількості примірників, а зрештою появляються тільки малі брошури комуністичного змісту. У всіх більших містах (звичайно губерніяльних) появляються більшевицькі газети на українській мові; вони з правила мають назву „Вісті“ або „Більшовик“. Ніякі інші газети некомуністичного напрямку не можуть виходити. Свободи слова і зборів нема для некомуністів (навіть зближених до комуністів, навіть для українських комуністів); за те тою свободою в повнім обемі користуються більшовики.

До релігії ставляться більшевики, як до старого пересуду. Вони відділили церкву від держави та школи, полишаючи її на становищі інших освітньо-культурних організацій. Це мало для церковного життя на Великій Україні незвичайно додатне значіння. Українське громадянство, для котрого всюди існує тільки заборона, не маючи змоги в якимнебудь іншій ділі проявити народньої енергії, проявило її в українізації церкви. Почався рух, якого змаганням є вирвати церкву, що має так велику вагу в життю кожного народу, з рук російського духовенства і визволитися від московського патріархату. Цей рух вийшов з Київів і в короткім часі здобув велику популярність серед селянства. На Київщині утворилося вже до 800 українських парафій; вони постійно зростають і в інших губерніях. В українській національній церкві заведено такі зміни: усі відправи відбуваються на живій українській мові, а церковні пісні на народніх мотивах. Духовенство і церковний причт є виборні. Поза церквою священники не мають обовязку носити духовну ношу, а так само мають свободу женачки на рівні із світськими людьми. В маю відбувся в Києві український церковний зїзд, на котрий явилось понад 3000 відпоручників. Цей зїзд усунув єпископів-русифікаторів, на київську метрополію назначив полтавського архієпископа Партенія, а для обсади інших єпископств вибрав 10 кандидатів, в тім одного світського (б. премієра Чехівського). Московський патріарх Тихон, затривожений цим рухом, звернувся до вищої церковної гієрархії на Україні, зложеної головно з Москалів, окремим посланням, в котрім виявляє свою згоду на автокефалію української церкви та годиться на її українізацію. Задля перекладу священних книг на українську мову створено окрему комісію з представників вищої духовної гієрархії і членів Укр. Академії Наук, але скоро виявилось, що єрархи Москалі тільки затагають справу, українські члени виступили з неї, і справа пішла своїм ходом. В серпні виїхало вже трьох кандидатів на українських єпископів

до Тифлісу, щоби там одержати свячення від автокефального грузинського патріарха. Таким чином церква на Україні, що довгі часи була остоею русифікації та царської шпіонажі, стає розсадником української національної свідомости.

Більшевицький режим на Великій Україні держиться виключно терором, залізною дисципліною комуністичної партії і червоною армією. Одначе населення не має довіря ані до більшевицького уряду, ані до радянського ладу. Тверда школа більшевицької влади причинилася до небувалого зросту національної свідомости серед селянства та зрозуміння державної незалежності і розриву з Росією серед всього населення Великої України, не виключаючи навіть українських Москалів і Жидів. Проречистим доказом відношення населення до більшевицької окупації і політики є безтанні повстання, які безвпинно стрясають Великою Україною. Що якийсь час з'являються нові повстанчі керманічі, які борються з більшевицькою окупацією. Можемо занотувати імена отсих повстанчих отаманів, що проявляли діяльність на протязі 1921 року: Мордалевич (15. червня перейшов до большевиків), Сірко, Левченко, Волощенко Юрко, Коленський, Струк, Кінський, Богатиренко, Чехович, Зеленчук, Матвієнко, Перенко, Довгаленко, Лошин, Тютунік (молодший), Подоляка, Голуб, Василенко, Сокіл, Павлів, Куц, Шуба, Сокира, Сірошакка, Литвиненко, Махно, Гладченко і багато інших. Розуміється, що повстанчі акції, проводжувані в ненормальних часах загальної суматохи, не

все мають чисто ідеологічний характер. Часто проявляється і бандитизм. З цього скористали большевики і прозвали увесь повстанчий рух „бандитизмом“ та створили окрему комісію для „боротьби з бандитизмом“ під проводом відомого В. Затонського.

Но улягає сумніву, що боротьба українського народу з большевицькою владою буде продовжуватися, не улягає також сумніву, що побідником з неї вийде український народ, котрий перш усього мусить пережити національну революцію, і аж опісля прийде черга на соціальний переворот, котрий певно піде иншим шляхом як большевицький.

На цім кінчимо огляд подій. Нашим бажанням було присвятити ще кілька сторінок Буковині, життю політичної еміграції, життю наших земляків в Америці та доповнити в огляді статті про Підкарпатську Україну та Холмщину і Волинь. Не можемо здійснити нашого бажання через недостачу місця. Може вдасться це зробити на другий рік.

Останній рік не був роком боевих ефектів і тріумфів, але увесь український народ на всіх просторах українських земель вів глуху, але вперту боротьбу із своїми гнобителями. Він не подався і не зломився; не втратив надії на кращу будущину, не втратив віри у свої сили. А хто стоїть муром і не подається, той — навіть програючи серед несприятливих умовин — кінець кінців мусить вийти побідником.

У Львові, дня 25. жовтня 1921.

Посмертні згадки.

Белей Іван, товариш думок і праці великих камінарів Івана Франка і Михайла Павлика, помер у Львові 20. жовтня 1921 в 65 році життя. Покійник уродився в містечку Войничові, до гімназії ходив в Станиславові, де відгравав велику роль серед ученицької громади. По скінченню гімназії записався на правничий факультет львівського університету. Будучи студентом, розпочав видавництво під назвою „Дрібна Вібліотека“, яке вів разом з Ів. Франком. З ним також почав Покійник в р. 1880 видавати поступовий двотижневик „Світ“, де поміщував сатиричні образки. По смерті Володимира Барвінського став нач. редактором „Діла“, редагуючи одночасно „бібліотеку найзнаменитших повістей“, яка випустила в світ 60 томів найкращих творів світової літератури. Редакцію „Діла“ вів Покій-

ник через 20 літ, віддаючись наїчорвійшій роботі, якої жертвою взагалі падає чи не кождий український публіцист. Визначався гарним знанням української мови і стилю. Був це великий талант, один з найкращих інтелектів свого часу, однак з надміру праці не мав ні сили, ні змоги виявити сили свого інтелекту. Коли уступив з редакції „Діла“, був вже зовсім виснажений. В инших умовинах міг бути блискучим письменником.

Борковський Олександр, один з найвизначніших старших українських діячів, помер 15. жовтня 1921 р. у Ваневичах б. Самбора в 79 році трудящого життя. На громадську арену виступив Покійник в 60-тих роках мин. століття. Учителював в гімназіях в Самборі, Бережанах і Львові. Опісля став заступником директора в Коломні, а згодом дирек-

ром гімназії в Дрогобичі. В р. 1894 спенсіонувався і перенісся до Львова, де працював в редакції „Діла“ і освітніх товариствах. Покійник належав до того покоління, котре заклало основи під наше реальне національне відродження. Він належав до основників майже всіх культурних і освітніх товариств. Між иншим належав до членів основників Т-ва „Просвіта“. Якийсь час вів редакцію „Зорі“, в „Бібліотеці найзнаменитших повістей“ „Діла“ появилася його переклад французької повісти „Великий Лім“. Був гарним знавцем української мови; в „Зорі“ поміщував багато язових заміток. Визначався як взірцевий учитель, на молодь мав великий вплив, як її приятель і порадник. Незвичайно шанували його всі за глибоке знання, щиру працю і трудящість, незломний характер та горячий патріотизм. Похорони відбулися у Вьневичах при великій здвизі народа з цілого самбірського повіту і відпоручників зі Львова.

Юра Готич, громадянин села Жабе-Бистрець, косівського повіту, помер 17. марта 1921 р. в коломийському шпиталі, проживши 83 роки. Покійник був рухливим, свідомим громадянином і ревно приклидався до народньої праці. Тішився великою пошаною та довірям своїх співгромадян. Під кінець свого життя перейшов багато мук і знущання. Коли весною 1920 р. Гудульщину постигло велике нещастя, лихо не минуло й старого Готича. Перед переслідуваннями втік в ліси, де переховувався через ціле літо. За це страшно мучили його сина Петра та спалили йому хату. Як настали морози і в лісі не можна було втриматися, старий Юра вернув в село. Тут його схопили і знесиленого пігнали пішки (80 км.) до Коломиї та запроторили в тюрму. Довго мучився він в тюрмі. Вкінці перенесено його до шпиталю, де й закінчив життя — як жертва людського озвіріння.

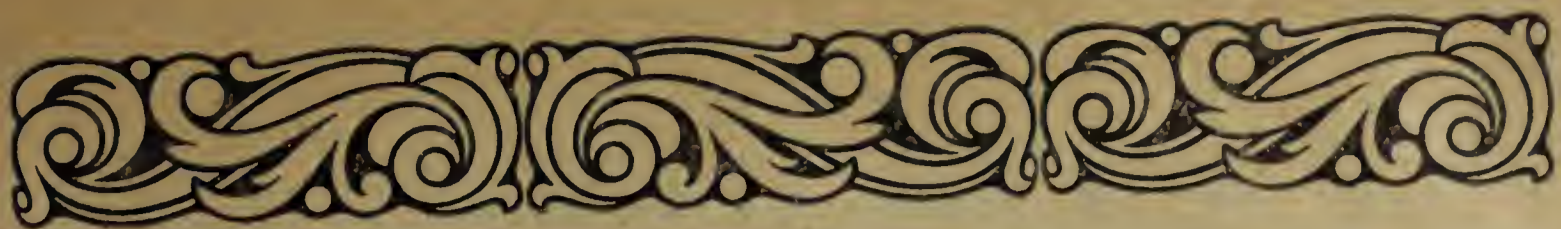
Панас Мирний помер цього року в своїй дорогій Полтаві, де до революції був головою казенної (скарбової) палати. Помер він серед особливо трагічних обставин, серед голоду й холоду, в крайній нужді. Його один син помер на війні, другого посадили більшевики в концентраційний табор, а дружина його не перенесла всіх ударів лихої долі і зійшла з ума. Властиве назвище Мирного — Опанас Рудченко. Його значіння в українській літературі велике. Виступив він на літературну ниву поруч славного повістяря Івана Нечуя-Левіцького, тільки що круг літературних заінтересовавъ Мирного був дещо

глибший. Писав оповідання, повісти, драми. До найкращих і найбільш почитаних його творів належать оповідання „Лихий попутав“, повість „Лихі люде“ та славний роман „Хіба ревуть воли, як ясла повні“.

Василь Нагірний помер у Львові 25 лютого 1921 р. Через смерть вельми заслуженого Покійника понесла Галицька Україна непомірно велику втрату. Родився він 1847 р. в селі Гірне, стрийського повіту. Був сином незаможних селян. В селі покінчив „дяківську“ школу, нормальну школу кінчив в Стрию, а реальну в Стрию і Львові. Вчасно втратив батька і був приневолений власними силами пробиватися крізь жаття. В 1870 р. перейшов на львівську політехніку, а опісля поїхав до Ціріху в Швайцарії студіювати архітектуру. При тій нагоді придивлявся він і ходови економічного життя цієї країни. Повернувши до Галичини, почав продумувати над економічним піднесенням нашого народа. Опісля містив в „Ділі“ статті на ці теми. В р. 1883 за його почином і його заходами приступлено до основи „Народ. Торговлі“, котра під управою Покійника з нужденних початків виросла на могутню інституцію. Трудився коло організації наших наших інституцій, як „Дністер“, „Народня Гостиниця“, „Труд“; також перший почав організувати наших ремісників і промисловців. Був основником „Зорі“, „Ремісничої Бурси“, тов. „Сокіл“ і багатьох інших товариств. Як архітект вибудував у Сх. Галичині понад 200 церков.

Др. Альфред Єнзен помер у Відні 15. вересня 1921 р. Покійний уродився 1859 р. в Гальзінгтуні в Швеції. Середню школу покінчив у Гудінсвалі, а університетські студії в Упсалі. Альфред Єнзен був славольгом, займався культурою славянських народів, знав майже усі славянські мови, між ними й українську. З великою любовю і співчуттям відносився він до всіх покривджених і гноблених. Був членом інституту Нобля шведської академії, членом багатьох академій наук і наукових товариств та інститутів, між иншими почесним членом Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Написав багато праць, між иншим про Мазепу (по шведськи) і про Тараса Шевченка (по німецьки); по українськи появилися такі його праці: „Орлик у Швеції“, „Родина Войнаровських у Швеції“, і „Три листи Мазепи до З. Галецького“. Шильно слідив він визвольний рух українського народу, а в р. 1916 особисто загостив у Львові між наших славних стрільців.

Адреси до Америки.

Подав Др. СЕМЕН ДЕМИДЧУК.

Листи, які приходять від Українців з Європи до Америки, вказують на цілковитий брак знання англійської мови між Українцями і на незнання відносин в Америці. Цьому нема чого дуже дивуватися, але треба, о скільки могла, за радити.

Спробую зачати від цього, що подам хоч основні відомости про спосіб адресовання листів до Зєдинених Держав Північної Америки. Нехай цим покористуються ті, що цього потребують.

U. S. A., або: U. S. of A. — це скорочена назва Зєдинених Держав. Повне імя звучить по англійськи: United States of America; читається: Юнайтед Стейтс аф Америка; значить: Зєдинені Держави Америки.

В Зєдинених Державах є 54 держав Держава називається по англійськи: State (число многе: States), читається: Стейт (число многе: Стейтс).

Найбільше Українців живе в стейті Pensylvannia, читається: Пенсильвенія. Побіч місцевости треба все подати імя стейту, бо Америка дуже велика і можуть бути місцевости з тою самою назвою в кождім стейті. Часом навіть в однім стейті є більше місцевостей з такою самою назвою, а тоді ще треба додати назву повіту (county = каввті) побіч стейту.

Типова адреса для стейту Пенсильвенія буде:

Mr. Dmitro Kapitula
Mc Adoo, Pa.

Mr. = скорочене слово: Mister, значить „пан“. Місцевість Mc Adoo (Мек Еду), а стейт Pensylvannia пишеться в скороченню: Pa. Це єсть мала місцевість, тож почта знайде власника (адресата) без подання вулиці, тим більше, що цей чоловік там відомий.

В більших містах треба подати вулицю і число дому. Напр.:

Very Rev. M. Kinash
815 N. Franklin St.
Philadelphia, Pa.

Very (вері) = дуже; Rev. є скорочення слова: Reverend (реверенд) = шанований. Very Rev. значить тільки, що „Всесвітлийший Отець Канонік“ на галицькі відносини. Число 815 пишеться все перед назвою вулиці. Буква N. означає слово: North (норт) = північ. St. означає скорочене слово: Street (стріт) = вулиця. Отже N. Franklin St. (Норт Френклин Стріт) значить: Північна вулиця Френклина, бо є ще і Полуднева, в полудневій часті міста.

Для звичайного священника вистарчає Rev. перед його іменем. Цей титул мають також рабіни і протестантські проповідники.

Коли хтось має академічний ступень Др., то вже не треба писати Mr., а вистарчає само Dr. Напр.:

Dr. Vladimir Sieminowicz
4105 N. Avers Ave
Chicago, Ill.

Ave, скорочене слово Avenue (евню); місто Chicago (Шикаго) лежить в стейті Illinois (Илинойс), який пишеться в скороченню Ill.

Тут треба зазначити різницю між писаними буквами англійськими і латинсько-польськими, якими послуговуються галицькі Українці при писанню в чужих мовах. Велика буква I, писана способом галицьким, виглядає в англійській правописи як писане польське велике Y. Це справляє великі труднощі американській почті, головню тому, що багато Українців живе в стейті Нью Йорк та в стейті Нью Джерзи, котрі, писані в скороченню великими польськими буквами, виглядають цілком однаково.

Svoboda,
The Ukrainian newspaper
83 Grand St.
Jersey City, N. Y.

читається: Свобода, ді юкреївієн нюс-пейпер, 83 Гренд Стріт, Джерзі Ситі, Нью Джерзи; значить: „Свобода“, українська газета, під ч. 83, вул. Гренд, місто Джерзі Ситі, стеїт Нью Джерзи.

American Ukrainian Exchange, Inc.
30 E — 7 th St.
New York, N. Y.

читається:

Америкен-Юкреївієн Екшеїндж інкорпорейтед, 30 Іст, севет стріт, Нью Йорк, Нью Йорк; значить: Американсько-Українське бюро виміни, інкорпороване (значить: правно концесіоноване по давнім галицьким поняттям) під ч. 30, сема вул. на Сході, в місті Нью Йорк, в стеїті Нью Йорк

Стеїт New York пишеться в скороченню N. Y., а що галицьке польське I та J подібне до американсько авглійського Y, то виходить звичайно на галицьких листах, що Джерзі Ситі лежить в стеїті Нью Йорк, замість Нью Джерзи. Тому то при писанню великої латинської букви I та J нехай Українці послуговуються друкованими великими буквами I та J, щоби не наражуватися на спізнення або завертання листів. Деяке непорозуміння виходить також ще з того, що місто New York лежить в стеїті New York. Тому звичайно пишеться: New York City (читається: Нью Йорк Ситі) для означення найбільшого міста в світі і тоді вже не треба подавати в скороченню стеїту N. Y.

Вкінці найтяжча проблема: Листи, вислані до осіб, що мешкають у других людей і не мають самостійної адреси. Напр.:

Dr. Simon Demydczuk
c./o. Hon. Morgan T. Donnelly
51 Chambers St.
New York City.

читається: Др. С. Д., кейр аф анорейбл Морган Т. Донелі; значить: Др. С. Д., під опікою Достойного М. Т. Д. Титул Hon. (скорочення слова Honorable) дається міністрам, сенаторам, послам парламентарним, соймовим і иншим ви-

значним мужам. Зрештою вистарче слово Mr. (містер), а для президента Злучених Держав воно приписане.

У великих містах, де збудовано відомі хмародери для приміщення різних урядових і приватних бюр, додається до адреси число комнати. Так напр. зовсім вистарчаюча адреса:

Dr. S. Demydczuk
Room 719
51 Chambers St.
New York City.

читається: рум 719; значить: кімната ч. 719.

Багато людей подає лише свій почтовий ящик (скритку). Напр.:

Mr. Simon Yadlovsky,
P. O. Box 76
Jersey City, N. J.

читається: Повст афис бакс 76; значить: скритка в поchtовім уряді ч. 46

Для цілости подаю адресу ще одної української газети в Злучених Державах:

America
817 N. Franklin St.
Philadelphia, Pa.
U. S. A.

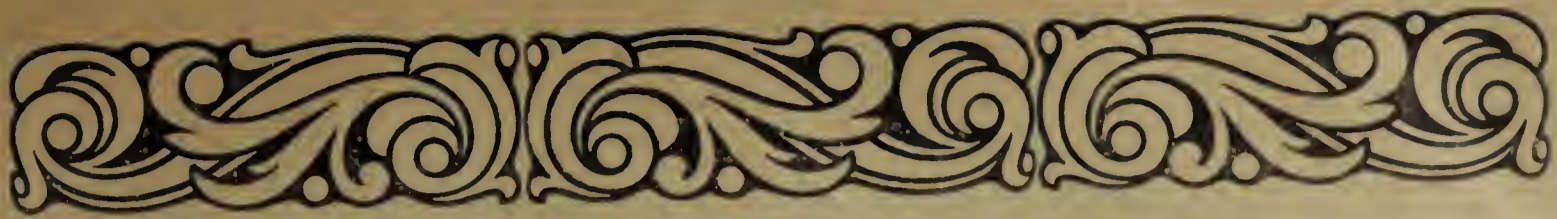
Для Канади адреси о стільки змінені, що там нема стеїтів, але провінції, котрі пишуться в скороченню побіч місцевостей. Адреса:

Most Rev. Nicetas Budka
Ukrainian Catholic Bishop
511 Dominion St.
Winnipeg, Man.
Canada.

читається: Мовст реверенд Н. Б., юкреївієн кетолік бишоц, 511 Домінієн Стріт, Виніпег, Менітоба, Кеведа; значить: Найвище Шанований Н. Б., українсько-католицький єпископ, під ч. 511 вул. Домінієн, місто Виніпег, провінція Менітоба, край Канада.

До Полудневої Америки (Бразилії, Аргентини і т. п.) адресується по еспанськи або португальськи і зовсім в инший спосіб. Це повинні мати на увазі наші земляки і не змішувати Полудневої Америки з Північною Між тими двома частями світа зносини дальші, ніж між Зєдиненими Державами й Европою.

Нью Йорк, 1. жовтня 1921.

Інформаційні звістки.

Адвокати Українці.

(Члени „Союзу українських адвокатів“.)

Львів:

- Др. Бандель Іван — Підвале 7.
 „ Баран Степан — Крашевського 19 а.
 „ Волошин Іван — Фридрихів 12.
 „ Волошин Михайло — Шашкевича 2.
 „ Ганкевич Лев — Руська 3.
 „ Гвоздецький Євген — Красіцьких 6.
 „ Голубовський Іван — Бляхарська 11.
 „ Давидяк Євген — Вірменська 19.
 „ Евин Филип — Бляхарська 8.
 „ Кміцикевич Іван — Домбровського 2.
 „ Кульчицький Лев — Третього Мая 2.
 „ Левицький Макс — Красіцьких 6.
 „ Лещій Юліян — Ринок 10.
 „ Надрага Олександр — Домівіканська 11.
 „ Охримович Володимир — Словацького 14.
 „ Рибак Микола — Гродзіцьких 2.
 „ Федак Степан — Сикстуська 48.
 „ Шухевич Микола — Чарнецького 24.
 „ Шухевич Степан — Чарнецького 24.
 „ Янкевич Мирослав — Куркова 5.

- Бережани: Др. Терлецький Корнило.
 Бєлєхів: „ Лисинецький Гедимин.
 Броди: „ Жовнірчук Теодор.
 Бучач: „ Боцюрків Іляріон
 Винники: „ Щуровський Євген.
 Войнилів: „ Стефанович Роман
 Городевка: „ Окуневський Теофіль.
 Городок Ягайл.: „ Озаркевич Льонгин.
 Делятин: „ Навроцький Остап.
 Дрогобич: „ Горбачевський Антін,
 „ Ільницький Володимир,
 „ Кобилецький Іван,
 „ Кузів Гринь,
 „ Паславський Віктор,
 „ Терлецький Михайло.
 Збараж: „ Бохенський Степан.
 Золочів: Рад. Балтарович Михайло,
 Др. Ваньо Теодор.
 Рад. Дольницький Володимир.
 Жовква: Др. Король Михайло.
 Калуш: „ Воробець Михайло,
 „ Желехівський Микола.
 Камінка Струм.: „ Горошко В.
 Козова: „ Західний Михайло
 Коломия: „ Ганкевич Іван,
 „ Чайківський Андрій,
 Рад. Чернявський Іван.
 Комарно: Др. Кос Іван.
 Копичинці: „ Левицький Володимир.
 Косів: „ Рондяк Петро.
 Кути: „ Кулик Данило.

- Любачів: Др. Ардан Степан.
 Миколаїв н. Ду.: „ Шіян Іван.
 Мостиска: „ Здерковський Мирослав.
 Надвірна: „ Бавах Валерій,
 „ Луцький Одинак Мих.,
 „ Саноцький Іван,
 „ Срібний Микола.
 Перемишль: „ Гладкий Семей,
 „ Загайкевич Володимир,
 „ Кормош Теофіль,
 „ Секела Роман.
 Підбуже: „ Чайківський Богдан.
 Підгайці: „ Бачинський Володимир.
 Рава руська: „ Кунців Іван.
 Рожвїтїв: „ Курбас Роман.
 Самбір: „ Галущинський Микола,
 „ Гуркевич Володимир.
 Старий Самбір: „ Микита Іван.
 Сколе: „ Дольницький Степан.
 Снятин: „ Семанюк Іван.
 Сокаль: „ Ріпецький В.
 Станиславів: „ Бачинський Лев,
 „ Мандичевський Волод.,
 „ Мандичевський Іван,
 „ Олесницький Юлій,
 „ Партицький Мосіф.
 Стрий: „ Бачинський Ілярій,
 „ Гарасимів Антін,
 „ Калитовський Єронім,
 „ Калуський Василь.
 Терєбовля: „ Юркевич Дмитро.
 Тернопіль: „ Брикович Степан,
 „ Калин Іван,
 „ Чикалюк Станислав.
 Тисьмениця: „ Шипайло Ярослав.
 Товсте: „ Мудрецький Степан.
 Товмач: „ Макух Іван.
 Угнів: „ Спротинський Кость.
 Чортків: „ Відрак Мелітон.
 Яворів: „ Фільц Михайло.

Лікарі Українці.

(Члени „Українського Лікарського Товариства“.)

Львів:

- Др. Балеї Святослав — Шпиталь св. Софії,
 Гловінського 1.
 „ Барвінський Олександр — Хшановських 10.
 „ Бережницький Іван — Підвале 7.
 „ Вахнянин Мпрон — Шашкевича 2.
 „ Дрималик Сильвестер — Міцкевича 11.
 „ Івановський Антін — Кульпарків.
 „ Кашубинський Василь — Головний шпи-
 таль.

Др. Куровець Іван — Вірменська 3.
 „ Морачевська Софія — На Байках.
 „ Музика Максим — Чарнецького 24.
 „ Овчарський Бронислав — Пекарська 39.
 „ Панчишин Маріян — Гловінського 2 а.
 „ Сафіян Лука — Каспра Бочковського 2.
 „ Сеген Михайло — Піярів (Школа повитух).
 „ Туна-Надрагова Теод. — Домініканська 11.
 „ Чачковський Іосиф — Зіморівча 12.
 „ Щуровський Володимир — Гол. шпиталь.

Бережани: Др. Лаврівський Володимир.
 Борислав: „ Білас Ростислав.
 Бучач: „ Гамерський Володимир.
 Галич: „ Кос Іосиф.
 Глиняни: „ Прийма Остап.
 Городенка: „ Істеревич Степан.
 Долина: „ Равич Микола.
 Дрогобич: „ Чапельський Володимир.
 Заліщики: „ Долинський Маріян.
 Збараж: „ Гаврилук Андрій.
 Жабів: „ Невестюк Яків.
 Жидачів: „ Мулькевич Володимир.
 Жовква: „ Бачинський Остап,
 „ Білосор Володимир.
 Журавно: „ Петрушевич Петро.
 Калуш: „ Рожанковський Маркил.
 Камінка Струм.: „ Ступницький Володимир.
 „ Яців Теодор.
 Коломия: „ Кобринський Володимир,
 „ Козакевич Олександр,
 „ Левицький Зиновій,
 „ Ціпановський Іван.
 „ Гвоздецький Теофіль.
 „ Полохайло Іван.
 „ Стефанович Іван.
 „ Лебедович Омелян.
 „ Сохацький Лев.
 „ Дроздовський Володим.
 „ Сирис Дезідерій.
 „ Войтович Володимир,
 „ Вітошинська-Фільц Іван.,
 „ Дмоховський Степан,
 „ Кос Михайло.
 „ Питлик Володимир.
 „ Галяревич Василь.
 „ Лучка Володимир.
 „ Маціович Степан.
 „ Грушкевич Ярослав,
 „ Жуковський Олександр,
 „ Козак Михайло,
 „ Маланюк О іп,
 „ Янович Володимир,
 „ Яросевич Роман.
 „ Соневицький Теодор.
 „ Рихло Іван.
 „ Левицький Іполит.
 „ Левицький Роман.
 „ Подолинський Олександр.
 „ Гарматій Гриць.
 „ Вітошинський Володим.
 „ Грабовський Олександр.
 „ Яремкевич Михайло.
 „ Бачинський Артим.
 „ Трешневський Євген.
 „ Брилинський Осип.
 „ Турянський Гриць.

В о л н ь :

Ковель: Др. Яворовський Теофіль.
 Радивимів: „ Шепченко.

Українські ремісники, купці й промисловці.

(Члени „Міщанського Брацтва“ у Львові)

Архитекти і будівничі:

Інж. Вінцковський Ярослав — Новий Світ
 Кишакевич Петро — Потоцького 81.
 Левинський Степан — Потоцького 58.
 Інж. Левицький Филімон — Театинська 10.

Будівничі підприємці:

Делькевич Йосиф — Шашкевича 3.
 Кіндрик Юліян — Пільна 74.
 Козачок Василь — Знесіння 183.
 Лунь Петро (підпр. зал. доріг і мостів)
 Знесіння 499.
 Слухняк Олекса (мурар. підмайстер) — Ябло
 новських 18.

Бетонярі:

Грицак — Піярів-Бічна 54.
 Кокоцький Степан — Замарстанів 7-8.

Білоскірник і кушнір:

Карпак Петро — Куркова 11 а.

Бляхарі:

Заяць Адальберт — Осолінських 14.
 Кребс Григорій — Зиблікевича 9.
 Федечко Іван — Коротка 8.

Бронзівник:

Кузьмич Іван — Бляхарська 11.

Електромеханік:

Олексин Михайло — Вроновських 18.

Каміняр:

Сторожак Іван — Личаківське пошта 14.

Кафлярі:

Галібей Михайло — Петра Скарги 5.
 Оглі Юліян — Руська 1.

Коваль:

Левицький Іван — Клепарів 644.

Кравці мужеські:

Голіян Теодор — Куркова 25.
 Кезик Степан — Охоронок 5.
 Петрусяк Володимир — Собіського 7.
 Секунда Василь — На Байках 20.
 Сенік Філіп — Зиблікевича 15.
 Стець Михайло — Травгута 23
 Станько Теодор — Городецька 49.
 Ференцевич Софрон — Домініканська 11.

Кравці дамські:

Балко Михайло — Сварківська 5.
 Жуковський Іван — Цанська 14.
 Нагірна Геврика — Здоровля 5.
 Огороднік Микола — Жовківська 28.
 Павлюкова Марія — Собіського 12.
 Торбацький Теодор — Шкарпова 5.

Купці:

Торговля блаватними матеріалами:

Зубик Роман — Галицька 16.

Торговля вудженною:

Кришталевський Микола — Словацького 18.

Торговля дичиною:
Яків Михайло — Ринок (будка).

Корінні торговлі:
Сибський Андрій — Кадетська 10.
Пат Ілько — Зиблікевича 7.
Йнека Іван — Руська 1.
Варів Станіслав — Бернардинська 12.
Сибський Степан — Клепарів 36.
Потоцький Гарасим — Длугоша.
Вртинець Євген — Унії берест. 5.
Сибсько Демко — св. Софії 70.
Січник Григорій — кор. Ядвіги 33.
Ривняк Атаназій — Шептицьких 10.

Торговлі нафтою і шітками:
Цур Микола — Францішканська 21.
Сиб Василь — Зиблікевича 5.

Торговля овочами:
Врковський Іван — Городецька 93.

Торговля образами, рамами і шибамі:
Самостій Михайло — Руська 18.

Лякерник:
Сихалевич Евстах — Длугоша 21.

Малярі:
Врбачерський Лев — Йосафата 8.
Пета Теодор — Піярів 46.
Піюта Петро — Петра Скарги 10.
Сиб Яким — Руська 3 („Міщ. Бр.“).
Симець Олександр — Мартина 24 а.

Пекар:
Сибський Микола — Мучна 15.

Переплетники:
Вривецький Микола — Хорущини 14.
Врнецький Іван — Бляхарська 12.

Реставратори:
Врв Іван — св. Миколая 23.

Різьбар:
Вршовський Данило — Знесіння 298.

Різнюки і масарі:
Вркович Михайло — Жовківська 113.
Вркульський Мосиф — Огородницька.

Римар:
Врроян Яків — Зелена 52.

Рушпикар:
Врболта Амврозій — св. Мартина 9 а.

Скляр:
Самостій Михайло — Руська 18.

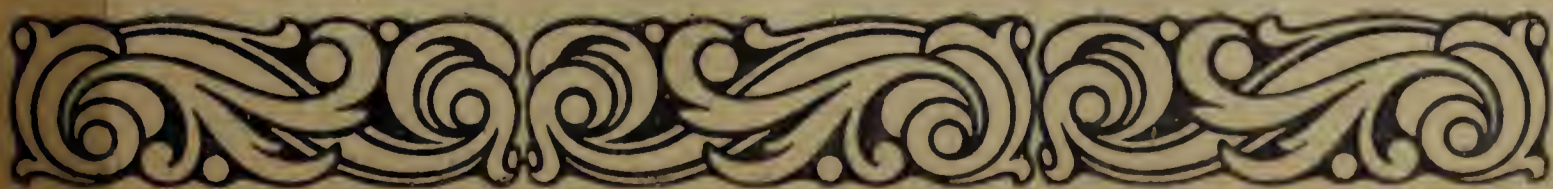
Слюсарі і механіки:
Глинчак Іван — кор. Ліщинського 21.
Кармазин Микола — Сикстуська 31.
Козак Семен — Бляхарська 14.
Проф. Преторіус Теодор — Кохановського 55.
Стефанівський Михайло — Варстатова 10.
Цибик Мосиф — Личаківська 45.
Януш Володимир — Ліндого 5.

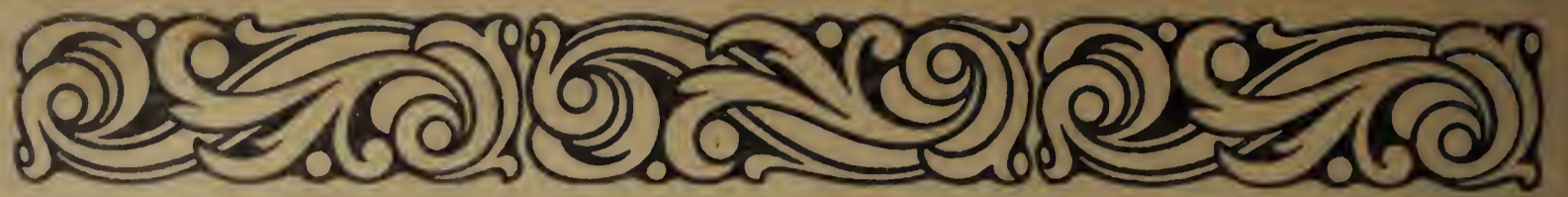
Столярі:
Балтро Іван — Скарбківська 43.
Вацзо Сава — Клепарів 144.
Вертипорох Іван — Клепарів.
Галайко Іван — Кентшинського 15.
Карабін Іван — Хорущини 11.
Коновка Дмитро — Ткацька 3.
Мушак Йосиф — Травгута 1 а.
Оприск Антін — Ходоровського 7.
Полянський Степан — Замарстинів-Бічна 5.
Стецьк Петро — кор. Ліщинського 27.
Трембицький Євген — Потоцького 104.
Хоркавий Петро — Жовківська 28.

Теслі:
Кудлатий Іван — Збоїска.
Яросевич Степан — Бальонова 5.

Фабрика пантофлів і камашів:
Процьшин Теофіль — Краківська 14.

Шевці:
Вохонко Володимир — Косцюшка 1.
Гайдучок Іван — Петра і Павла 19.
Гавнар Семен — Собіського 15.
Гілевич Антін — Петра 11.
Глова Карло — Потоцького 8.
Згуральський Нестор — Клепарівська 12.
Карпінський Володимир — Скарбківська 23.
Качмарський Йосиф — Льва Сапіги 57.
Колцьо Олександр — Пуласького 4.
Кочюмбас Степан — Шептицьких 10.
Мандзюк Іван — Францішканська 21.
Мудрий Василь — Кохановського 5.
Новосад Лев — Словацького 6.
Павлишин Іван — Кохановського 35.
Пенцаківський Петро — Жовківська 86.
Сипа Іван — Кохановського 22.
Стецьків Михайло — Львівська 3.
Хлібкевич Микола — Руська 20.
Чорній Іван — Руська 3.
Януш Микола — Унії берест. 7.
Ярема Ілія — Фредри 9.
Яримович Іван — Бернардинська 10.

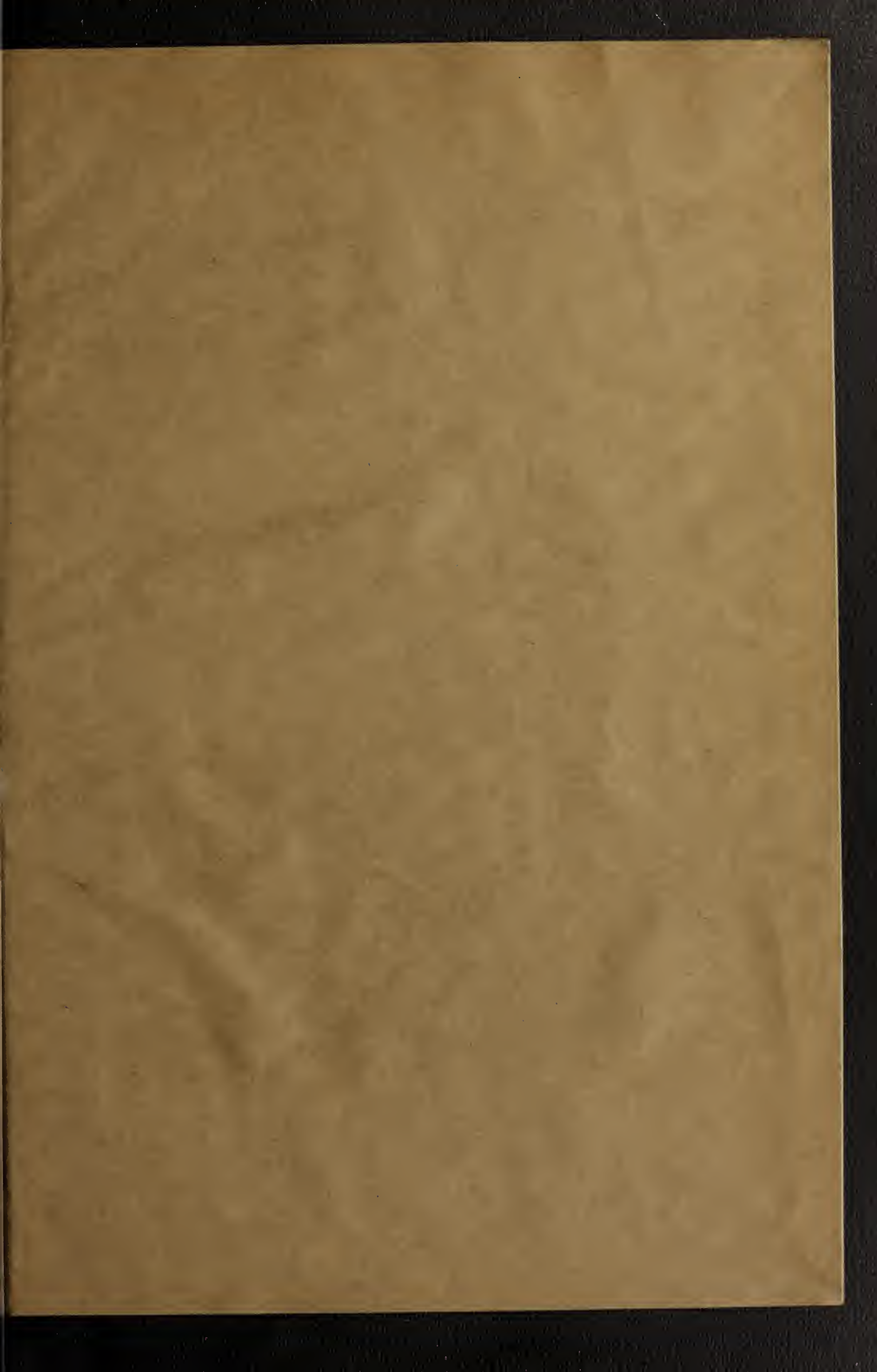

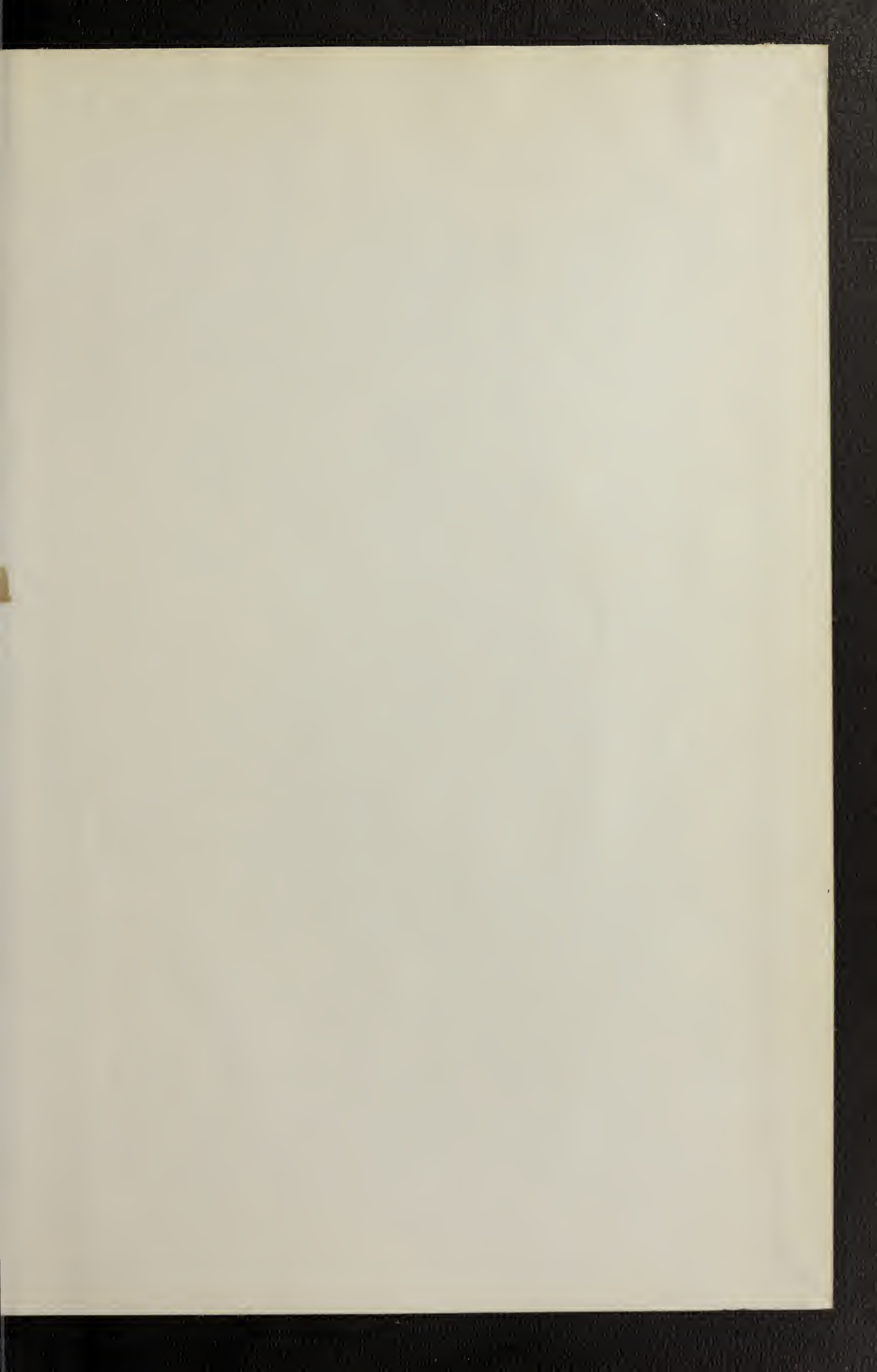
Що є в календарі.

	Стор.		Стор.
Астровомічний календар	2	Щож нам робити?	
Церковний календар	3	<i>Остан Луцький</i> : Щож нам робити? (Кілька слів про громадське і національно-державне виховання сільської молоді)	121
Табельний календар	4	З минулого й сучасного:	
Календаріюм	5	<i>В. Г.</i> : Торговля на Україні в давніх часах	129
Ловецький календар	17	<i>Василь Пачовський</i> : Підкарпатська Україна	135
Календар вагітності худоби	18	<i>Холмишак</i> : Холмищина і Волинь	142
— — —			
Пісні і гимни:		Наше військо:	
<i>Шевченко—Кошиць</i> : Заповіт	19	<i>Д. П-в</i> : Українська Галицька Армія	145
<i>Чубинський—Вербицький</i> : Ще не вмерла Україна	20	<i>В. К-ський</i> : Київські Січові Стрільці	149
<i>Франко—Січинський</i> : Не пора	22	<i>Леся Українка</i> : Слово (вірш)	155
<i>Вороний—Ярославенко</i> : За Україну	23	<i>О. Верниволя</i> : Тюрма за волю	155
— Сміло, други	24	Революційний рух на Заході:	
<i>Франко—</i> Який то вітер	25	<i>Микола Чурило</i> : Англія	156
(Народня пісня): Гей, не дивуйтесь	27	" " Ірландія	158
<i>Колеса—Васильянин</i> : Шалійте, шалійте	28	" " Франція	161
<i>Купчинський—М. Г.</i> : Ой, та зажурились	29	" " Німеччина	175
— Ви жертвою	30	" " Австрія	179
<i>К. Ш.</i> : Наш прапор (стаття)	31	" " Італія	181
— Які народи живуть в Європі і кільки їх	32	— Словник найважливіших малозрозумілих слів	183
Земля у вселенній Вселенна й історія нашої землі:		— Важніші мови світа й скільки людей як ю мовою говорить	185
<i>Іван Раковський</i> : Земля у вселенній	33	Народне господарство:	
" " Вселенна	40	<i>Юліян Павликовський</i> : Чи є місце на колоністів із Заходу у Східній Галичині?	186
" " Історія нашої землі	43	<i>М. М.</i> : Про гроші	189
<i>Іван Франко</i> : Земле (вірш)	47	Метричні міри:	
Красне письменство:		<i>Корнило Целевич</i> : Метричні міри:	
<i>Роман Купчинський</i> : Галпчанам (вірш)	48	I. Міри довжани	197
<i>Клим Поліщук</i> : „Воєнко“ (оповід)	49	II. Міри поверхні	197
<i>Ю. Будяк</i> : Веселий марш (вірш)	65	III. Міри об'єму	199
<i>В. К.</i> : Сотник Черник (оповід.)	66	— Інші метричні міри	200
<i>О. Кобилянська</i> : Лісова мати (нарис)	70	<i>Корнило Целевич</i> : Таблиця I. (для заміни моргів на гектари)	201
<i>Іван Франко</i> : Новітні гайдамаки	76	Таблиця II. (для обчислення об'єму круглого дерева)	202
<i>Юра Шкрумеляк</i> : Пребагата наша земле (вірш)	78	<i>М. Левицький</i> : Десять заповідей матерям	205
<i>Юра Шкрумеляк</i> : Великий Сон (вірш)	78	<i>М. Г.</i> : Відбудова перков	206
Старі й нові держави:		<i>Осип Голинський</i> : Інваліди	211
<i>Мирон Кордуба</i> : Головні держави світа	79	Боротьба за волю:	
" " Нові держави в Європі і Азії	83	<i>Д. Долинський</i> : Боротьба за волю:	
<i>М. Старицький</i> : За надто вже! (вірш)	86	I. Спроби громадського об'єднання	213
Боротьба з неграмотністю. Що треба читати?		II. Риський мир	222
<i>Михайло Галуцинський</i> : Боротьба з неграмотністю	87	III. Східна Галичина	225
<i>Іван Франко</i> : Коли неправда люта (вірш)	92	IV. Велика Україна	237
<i>Михайло Галуцинський</i> : Що треба читати?	93	— Посмертві згадки	243
<i>Іван Франко</i> : Будь готовим (вірш)	99	<i>Семен Демидчук</i> : Адреси до Америки	243
З історії української літератури:		— Інформаційні звістки:	
<i>Л. Білецький</i> : Українська народня поезія	100	Адвокати Українці	245
<i>П. Грабовський</i> : Уперед! (вірш)	105	Лікарі Українці	245
<i>Б. Грінченко</i> : Прийде день (вірш)	105	Українські ремісники, купці й промисловці	246
<i>Л. Білецький</i> : Нариси з нової української літератури	106		
<i>С. Яричевський</i> : Гимн (вірш)	123		

1850-1851 - 1852-1853 - 1854-1855

1820-1821 IN THE 1820-1821 - 1820-1821

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 033764207